

MASARYKOVA UNIVERZITA
Filozofická fakulta

**Jazykové doklady
prehistorické podunajské migrace
slovanského etnika
na český jih**

Habilitační práce

Brno 2013

Zbyněk Holub

Prohlašuji, že jsem habilitační práci vypracoval/a samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Opavě dne 18. listopadu 2013

Zbyněk Holub

Poděkování

Rád bych natomto místě poděkoval všem kolegům i všem svým učitelům, jejichž cenné rady mi pomohly orientovat se v řadě lingvistických (i jiných) problémů. Za kritický přístup a podnětné komentáře k etymologickým výkladům děkuji prof. RNDr. Václavu Blažkovi, CSc. (z Masarykovy univerzity v Brně). Děkuji také za připomínky a rady k akcentologickému bádání a k prozodickým výkladům, které mi poskytl prof. Dr. Marc L. Greenberg, Dr. (University of Kansas, USA) a následně také Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D. (ze Slezské univerzity v Opavě). Za významná doporučení v oblasti slavistických výzkumů bych rád poděkoval doc. Mgr. Jiřímu Korostenskému, CSc.(ze Západočeské univerzity v Plzni). Za odkazy na další zdroje i za poskytnutí některých podkladů k výzkumu hydronym potom děkuji posluchačům diplomových seminářů, které vedl (a stále vede) prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Universität Wien). Zejména pak s ohledem na práci, kterou tomuto výzkumu věnovala Mag. Christa Hlawinka z Höflein (jíž též děkuji za souhlas s tím, abych na její bádání mohl přímo navázat). Současně bych rád poděkoval místním sběratelům a regionálním badatelům, s nimiž jsem mohl výklad určitých pojmenování konzultovat. V tomto případě potom zvláště děkuji min. radovi Mag. Dr. Hansi Steinerovi z Ybbsu (za poskytnutí řady materiálů a za četné podněty k výzkumu oblasti kolem řeky Ysper) a Ing. Karlu Frejlachovi z Českých Budějovic (za spolupráci při výzkumu etnonym i za souhlas s využitím jeho mapky rozšíření etnonyma *Dudlěb-/Dulěb-*). V neposlední řadě děkuji i MUDr. Skaličkovi, vlastivědnému badateli z Opavska, který mi umožnil hledat odpovědi na otázky, jež bych si jinak zřejmě nepoložil (a který je také autorem mapky zobrazující předpokládaný průběh II. vlny slovanské kolonizace). Současně bych rád vyjádřil své upřímné díky všem dobrovolným korektorům, kteří byli ochotni podívat se na mou práci, zejména potom své plzeňské kolegyni PaedDr. Heleně Chýlové, Ph.D., a Mgr. Richardu Říhovi z Českých Budějovic. Rovněž děkuji těm několika rodilým mluvčím na rakouském území „severně od Dunaje“, kteří často zůstávali v anonymitě (vzhledem k sekundárnímu charakteru výpovědi). Mnohdy i oni přispěli k nasměrování mého dalšího hledání. Za četné podněty vděčím i dalším kolegům na univerzitách, v muzeích, v knihovnách i v archivech, kteří byli dostatečně kritičtí k mému výzkumu, ale současně byli natolik ochotni podpořit mne v dalším bádání, že jsem díky jejich připomínkám mohl v nastoupené cestě pokračovat i v těch chvílích, kdy už jsem ztrácel víru v nalezení cíle; někdy mi poskytli novou naději. V tom smyslu děkuji za podporu též všem svým blízkým.

V Opavě 18. listopadu 2013, v Českých Budějovicích 3. března 2014

Zbyněk Holub

Úvodem	8
Kapitola I. Osídlení a jazyk na česko-rakouském pomezí v době předhistorické	13
1. Vývoj osídlení českého jihu v 6.-9. stol. po Kr. a jeho reflexe v jazyce	14
1.1 Vývoj osídlení české kotliny a jižních Čech od 6. století po Kr.	14
1.11 Osídlení českého jihu v 6. stol.	14
1.12 Bavoři a Chodové	16
1.13 Proměny osídlení	18
1.2 Problém případné „II. vlny slovanské kolonizace“ (zejména v 6.–7. stol. po Kr.).....	19
1.21 Dvě fáze slovanské kolonizace (avarský vpád, tzv. Sámova říše a další historické souvislosti)	19
1.22 Druhá migrační vlna a Doudlebové	21
1.23 Osídlení jižních Čech v 7. stol. po Kr.	22
1.3 Dokončení kolonizace nebo země mohylového lidu v 8. století po Kr.?.....	23
1.31 Rozvoj slovanských sídel v 8. stol. (na jihu Čech a v přilehlých rakouských lokalitách)	23
1.32 Mohylová kultura	24
1.4 K problematice „českých kmenů“ a jiná kolonizační východiska.....	26
1.41 Kmenové uspořádání českého etnika – ano či ne?.....	26
1.42 Země Bohemanů.....	28
1.43 Doudlebi jako specifické etnikum	30
1.44 Původ a šíření etnonym (Doudlebi a Volyňané).....	31
1.45 Slovanské osídlení na území dnešního Rakouska (mezi dunajskou a jihočeskou hranicí)	34
1.5 Problém slovanského Vitorazska	36
1.51 Vitorazsko jako fenomén.....	36
1.52 Vitorazský mýtus v historickém kontextu	39
1.53 Kde tedy vlastně leželo Wistrachovo hradiště?	41
2. O čem vypovídají jména, především místní, popř. také pomístní; zvláště pak hydronyma, oronyma aj.	43
2.1 Doklady prehistorické migrace na vývoji onym.....	45
2.11 Tzv. doudlebská, popř. doudlebsko-volyňská kolonizace (od slovanského východu až po jihočeskou hranici)	45
2.12 K rozšíření onyma „Dulěb/Dúdlěb“(mapový náčrt; K. Frejlach 2011)	49
2.13 Doudleby jako místní jméno	49
2.14 Volyně jako toponymum (lidská sídla i území)	51
2.2 Prehistorické jazykové stopy v původně slovanských onytech na sever od Dunaje.....	52
2.21 Šíření onym od Dunaje na český jih	52
2.22 Mezi Dunajem, Podyjí a Novohradskem (zejména v oblasti Waldviertelu a Mühlviertelu)	52
2.23 Jihočeská oikonyma (popř. anoikonyma)	57
2.231 Metoda malých typů	57
2.232 K onymické rekonstrukci (pre)historického hostavu osídlení českého jihu.....	58

2.24 Sousedství germánských a slovanských toponym na rakouském území severně od Dunaje (popř. jejich šíření prostřednictvím slovanského jazyka)	61
3. Jazyková situace	63
3.1 Staré lexikální výpůjčky	63
3.11 Souvislost s jihoslovanskými jazyky nebo doklady staršího vývoje?	63
3.12 Další lexikální stopy staré kolonizace?	65
3.13 Novější lexikální paralely	66
3.2 Slovtvorné prostředky	66
3.3 Tvarosloví	67
3.4 Hláskový vývoj	68
3.41 Staré jazykové souvislosti českého jihu, východu a západu	68
3.411 Konsonantismus	68
3.412 Vokalismus	70
4. Shrnutí závěrů	72
4.1 Šíření původních etnonym (dnešních toponym, popř. hydronym)	72
4.2 Jazyková situace na českém jihu (ve vztahu ke staršímu období vývoje českého jazyka a k jihoslovanským dialektům)	77
Kapitola II. K problematice některých hydronym (popř. i jiných oikonym či anoikonym) na rakouském území severně od Dunaje (k jihočeskému pomezí)	80
1. K původně slovanským pojmenováním některých řek na pomezí Čech a Horního Rakouska (Mühlviertelu) i Dolního Rakouska (Waldviertelu)	81
2. Hydronymum Dunaj/Donau/Dunav/Donava/Danuvius/Danubius. Jeho etymologie a varianty pojmenování.	83
Část 3. Levé přítoky Dunaje a jejich povodí (od údolí Niederranna po Dyji)	84
3.1 Z bavorské strany do údolí Ranny	84
3.11 Erlau	84
3.12 Mezi Erlau a Rannou:	86
3.13 Kohlbach	86
3.14 Rambach	86
3.15 Ranna	86
3.16 Grenzbach	87
3.17 Osterbach	88
3.2 Velký a Malý Mühl	89
3.21 Kleine (Malý) Mühl	89
3.22 Große (Velký) Mühl	90
3.3 Mezi Mühlem a Rodlem	94
3.31 Dreißenbach	94
3.32 Pesenbach	95
3.4 Od Rodlu k Aist-Naarn-Kuppenlandu (do „Země na hřebenech“) a dále k Dunaji	95
3.41 Od Rodlu ke Gusen	95
3.411 Povodí Rodlu	95

3.412 Menší přítoky Dunaje	97
3.413 Povodí řeky Gusen.....	98
3.42 Povodí Riederbachu.....	106
3.43 Aist-Naarn-Kuppenland.....	107
3.431 Povodí řeky Aist	107
3.432 Naarn.....	118
3.5 Mezi Naarnem a Ysperem	124
3.6 Povodí <i>Ysperu</i> a blízké toky	127
3.61 Velký/ Große Ysper.....	128
3.62 Malý/Kleine Ysper	128
3.7 Od Ysperu k Weitenbachu.....	128
3.8 Povodí Weitenbachu.....	129
3.9 Mezi Weitenbachem a Kremsem.....	132
3.10 Povodí Kremsu	133
3.10.1 Řeka Kamp a její přítoky	133
3.10.1.1 Hlavní přítoky Kampu	134
3.10.1.2 Vedlejší přítoky Kampu	136
3.10.1.3 Povodí řeky Taffa	139
3.10.2 Řeka Krems/Křemže a její přítoky	140
3.10.2.1 Hlavní přítoky a jejich povodí	140
3.10.2.2 Řeka Krems a její vedlejší přítoky	144
3.11. Spádové toky vodních lokalit <i>Stockerauer Arm</i> a <i>Kruppenwasser</i>	144
3.11.1 Oblast Plackenwasser, Plackennasser, Rabischmasser/Rabischwasser a Rondellenwasser (tedy spojená ramena Dunaje)	145
3.11.2 Oblast Stockerauer Arm a jeho přítoků	147
3.11.2.1 Přítoky Stockerauer Arm	147
4. Na pomezí s českým a moravským jihem	150
4.1 Na pomezí s jihem Čech.....	150
4.11 Lužnice/Laisnitz/Lainsitz a její přítoky	150
4.12 Přítoky Vltavy, Větší a Menší Vltavice	152
4.13 Řeka Malše/Maltsch a její přítoky	154
4.2 Pomezí s moravským jihem (povodí <i>Rußbachu/ Russbachu</i> a <i>Rohrbachu</i>)	157
5. Povodí řeky Moravy (March) a Dyje (Thaya).....	157
5.1 Dyje/Thaya	157
5.2 Morava/ March.....	170
5.3 Shrnutí analýzy sledovaných hydronym.....	172
Kapitola III. K problematice současného úzu paroxytonického přízvuku v mluvě jižních a západních Čech	176
1. K problematice prozodické typologie	177

2. Novější výzkumy a současná teorie	179
3. K rozšíření a k současnému stavu výzkumu paroxytonického přízvuku	181
4. Poznámky ke korpusu dat	183
5. Stav na českém jihu a na českém západě	185
6. Ke statistice zaznamenaných jevů	189
7. Typologie přízvučných poměrů na českém jihu (popř. západě).....	191
8. Závěrečné shrnutí	199
Závěrem	202
Seznamy	209
Seznam zkratk a značek	210
Seznam literatury a pramenů:	216
Exkurs	251
Přílohy	257
Resumé	289
1. The Linguistic evidences of prehistoric Danubian migration of Slavic ethnic group to the Czech South	290
2. Лингвистические свидетельства доисторической придунайской миграции славянского этноса на чешский юг	293

Úvodem

Každý dlouhodobější sběr souvislých textů a jazykových dokladů na českém jihu a západě (nejen lexikálního materiálu) vede často badatele k přesvědčení, že zde podnes existují určitá jazyková specifika, která jsou blízká nikoliv obecnějšímu českému jazykovému úzu, ale (historicky, někdy snad i prehistoricky) jazykovému úzu severní skupiny jihoslovanských dialektů (např. těch, které se dodnes dochovaly v relativně uzavřených lokalitách na rakouském území (popř. snad kdysi společnému úzu jihoslovanskému a východoslovanskému). Ke stejnému přesvědčení jsem dospěl rovněž; a to ve shodě s řadou kolegů, lingvistů i nelingvistů, kteří se věnovali podobnému typu exploração, popř. zkoumali český jih nebo západ z metodologického pohledu některých vědeckých oborů, kde můžeme výsledky výzkumu porovnávat se závěry dialektologických, onomastických, akcentologických (a jim podobných) zkoumání; srov. dále odkazy na práce českých a rakouských toponomastiků, slavistů (zejména akcentologů), českých i rakouských archeologů, historiků apod. (v jednotlivých kapitolách knihy i v seznamu literatury).

V širším evropském kontextu nelze přehlédnout ani stopy určitých pojmenování etnických (etnonym), které nacházíme v různých toponymech na území dnešní ukrajinské Volyně a Bílé Rusi (ale dokonce i východněji), na území Maďarska a Rakouska i v jihočeském regionu. Tady nám dobře poslouží studium mapových záznamů i pramenné odkazy k raně středověkému kolonizačnímu proudu.

Vzhledem k tomu, že jsem po řadu let vedl systematický dialektologický výzkum jihočeských a západočeských lokalit, nemohl jsem tyto paralely přehlížet. Již dříve na ně upozorňovali význační badatelé a jazykovědci věnující se výzkumu jazyka jihočeského, „českomoravského“ a západočeského regionu (např. J. Voráč a S. Utěšený).

Většinou ovšem není možné navázat na dřívější výzkum na českém jihu bezprostředně. Zejména v případě, že se zabýváme slovníkem. Z největší části se jedná o pojmenování ustálená později ve středověku, popř. v novodobé epoše vývoje jazyka. U jmen místních lze doložit starší motivaci, ale obvykle nikoliv až do raně středověké doby (tedy do období praslovanské prehistorie – před 10. stol. po Kr.). Pomístní jména jsou pak nejčastěji odvozována nejdříve v době, kdy už byla na daném území vlna kolonizace ustálená. Zajímavá jsou však z tohoto hlediska hydronyma. U českých hydronym tu ale není možné doložit, do jaké míry souvisejí nebo nesouvisejí (např.) se středočeskou kolonizační vlnou. Jiná situace nastane, sledujeme-li doklady slovanského osídlení na rakouském území. Existuje řada prací, které se věnují archeologickým dokladům raně středověkého slovanského osídlení. Další badatelé se věnovali rakouským místním jménům (např. Heinrich Weigl, jeho spolupracovníci a žáci). Některé studie zase vysvětlují původ hydronym v oblastech jižně od Dunaje (např. výklady prof. Georga Holzera, reflexe prací badatelů, kteří se hlásí k jeho lingvistické škole, zejména Angely Bergermayer, popř. studie prof. Václava Blažka a jeho žáků). Při výkladu původu hydronym jsem se tedy musel orientovat na lokality ležící severně od Dunaje; zejména potom ty, které jsou položeny směrem k „jihočeské hranici“. Samozřejmě s přesahem nejen západním směrem (k bavorské hranici), ale též východním směrem (tedy mezi Dunajem a moravským pomezím). Hydronyma, u nichž lze doložit slovanský původ, popř. zprostředkování adaptace pojmenování slovanským dialektem, jsou nesporně velmi zajímavá. Jedná se totiž obvykle o značně archaická pojmenování (jak je opakovaně doloženo ve II. kapitole této knihy). Patrně na nich lze doložit průběh slovanské kolonizace, která v určité době postupovala proti proudu Dunaje a jeho přítoků. Tzv. *II. vlně slovanské kolonizace*, která mohla dorazit i na jih Čech (a posléze i dále), je věnována tato kniha.

Také z tohoto důvodu jsem se zaměřil na výzkum pojmenování vodních toků, které protékají rakouským územím a ústí do Dunaje nebo do některého z jeho přítoků, popř. na rakouském území pramení a tečou na sever, kde se vlévají do některé z řek (v jihočeském regionu). Několik vodních toků naopak pramení na českém území a odvádí své vody do Rakouska; i v takových případech je zajímavé sledovat proměny těchto pojmenování na rakouském území. V některých případech se ovšem jednalo o pojmenování, jejichž doklad jsem už našel pouze v pramenech, v jiných případech mi užití zachyceného pojmenování potvrdili rodilí mluvčí (u nichž však v tomto případě nebylo možné výpovědi autorizovat, protože bylo nutné zachovat anonymitu mluvčích; a to zejména s ohledem na ověřování informací na území sousedního státu. V důsledku toho lze hovořit pouze o místní tradici, ne o zaznamenaných promluvách. V každém případě však hydronyma, u nichž na místní tradici odkazují, představují pouze velmi malou část celkového korpusu. V řadě případů lze za místní tradici považovat i reflexi podobných výpovědí rodilých mluvčích v regionálních periodikách). V dalších případech jsem měl možnost najít zajímavou formu jména v katastrálních záznamech (též pláncích a mapách) uložených na obecních úřadech. Především však nebylo možné osobně navštívit všechny lokality; variantní (na dnešních mapách nedoložená) pojmenování jsme tedy získali pouze v několika oblastech. A nelze se tu uchýlovat k výkladům ve stylu lidové etymologie.¹ V mnoha případech však hydronyma souvisejí s místními jmény, jejichž původ už vyložili rakouští (popř. němečtí) kolegové. Pokud se jednalo o taková jména, kde lze předpokládat starší (tedy raně středověký) původ pojmenování, potom byla souvislost s raně středověkou kolonizací nesporná. Všechna přímo nedoložená hydronyma (jejichž formy však lze odvodit) potom uvádím v závorce (v dílčích nadpisech).

Nemohu pominout zejména ty „průsečíky“ (mezioborové „průniky množin poznatků“), v nichž se (v českém i v rakouském prostředí) shodují výsledky bádání archeologických, onomastických a dialektologických.

Samostatnou kapitolu tvoří „jihočeská“ a „západočeská“ prosodie. Už v pracích Stanislava Petříka, Pavla Jančáka, Jaroslava Voráče či Slavomíra Utěšeného najdeme odkazy k tzv. „plzeňskému zpívání“; podobně se někteří z badatelů (např. v I. polovině 20. století už Bohuslav Havránek, později opět J. Voráč nebo S. Utěšený) věnovali problematice výskytu „jihočeského“ přízvuku na penultimě a výkladu podstaty podobného paroxytonického přízvuku, popř. jeho lexikální či syntaktické povahy. Vzhledem k archaičnosti prozodických jevů jsem se zaměřil zejména na otázku, do jaké míry lze dochování podobných prozodických poměrů chápat jako reflexi intonačních proměn (zvláště pak v návaznosti na výzkum kansaského akcentologa, profesora Marca Greenberga, v těch pomezích rakousko-slovenských lokalitách, kde se dochovaly relikty starých jihoslovenských dialektů). K záznamu proměn intonace i kvantity v konkrétních výpovědích rodilých mluvčích z českého jihu tu dobře posloužila fonetická analýza, kterou bylo možné provést při využití počítačového programu PRAAT.

I. kapitola do jisté míry shrnuje poznatkyo předpokládané trase tzv. „jižní cesty Slovanů“ na základě analýzy rozšíření specifických etnonym, popř. toponym, i na základě porovnání výsledků archeologického výzkumu (na české i rakouské straně státní hranice) a historického bádání. Jedná se tedy o syntézu, na jejímž základě lze prezentovat model předhistorického osídlení v oblasti severně od Dunaje a na jihu Čech v 6.–9. stol. po Kr.; a to nejen na základě archeologických výzkumů, ale i z hlediska analýzy jednotlivých jazykových dokladů. Zdá se

---

¹ Řadu alternativních forem u hydronym uvádí pro vodní toky na dnešním českém území např. josefínský nebo tereziánský katastr; na podobném základě ovšem nelze jednoznačně dokládat původ hydronym na dnešním rakouském území.

však, že v dalším výkladu bude nutné spojit problematiku proměn osídlení českého jihu s otázkami vývoje bavorského i tzv. „chodského“ etnika.

Dvě fáze slovanské kolonizace jistě mohly souviset s avarským vpádem i s obdobím tzv. Sámovy říše. Jsem však přesvědčen, že druhá migrační vlna souvisí rovněž s posunem tzv. „doudlebské“ nebo „volyňské“ skupiny migrantů (ať už se jednalo o seskupení nesourodých etnik, která přijala společné označení, nebo o kontinuální reflexi starších (kmenových?) pojmenování. V 1. kapitole upozorňuji i na souvislosti osídlování českého jihu v 7. a v 8. stol. po Kr. s rozšiřováním tzv. „mohylové kultury“ a se souvisejícími archeologickými nálezy (zejména v návaznosti na rozvoj slovanských sídel v 8. století po Kr.). Ke kritice starších teorií o existenci tzv. „českých kmenů“ potom připomínám nejen další kolonizační východiska a (již) prehistorické pojetí našeho území (ovšem s ohledem na osídlení území za hranicemi dnešních Čech) jako „země Bohemanů“, ale také možnost chápání tzv. *Doudlebů* jako specifického etnika (právě s ohledem na původ a šíření etnonym *Doudlebi* a *Volyňané*). Rozšíření etnonyma **Dulěb-* dokládá též přiložený mapový náčrtek, pravděpodobné směry kolonizace Podunají (a zřejmě i českého jihu) dokumentuje přiložená mapka.

Neméně významné jsou doklady slovanského osídlení na území dnešního Rakouska; tedy raně středověké slovanské kolonizace mezi Dunajem a jihočeskou hranicí.

Samostatným problémem je otázka geneze a případného (v jisté době relativně samostatného) vývoje slovanského *Vitorazska*. Zmíněná lokalita nesporně představuje významný fenomén nejen z historického hlediska, ale též v názorech na možnosti vývoje slovanských dialektů.

O tzv. *vitorazském mýtu* se často diskutovalo. Dodnes panuje nejednota i v otázce lokalizace sledované oblasti. Historiky bývá mnohdy lokalizována na českém severozápadě; v této práci se však spíše přikláním k teorii jihočeské lokalizace tzv. *Wistrachova hradiště*; a to z hlediska možností raného slovanského osídlení i v historickém kontextu.

V určitém smyslu můžeme starou slovanskou kolonizaci sledovat i na vývoji místních jmen; ovšem výrazněji na těch pomístních jménech, k nimž řadíme hydronyma (popř. oronyma apod.; srov. dále výklad závěrů rakouských i českých toponomastiků).

Rozšíření toponymického základu **dulěb-/dulep/dulib, dudleb-/dúdleb-* apod. (především v *místních jménech*, ale i v odkazech, které nacházíme v jednotlivých pramenech) můžeme celkem pravidelně sledovat nejen na území dnešní Ukrajiny a Bílé Rusi, ale též v Maďarsku (kolem Balatonu, v tzv. Panonii) a v Rakousku (jižně od Dunaje, ale i severně – směrem k naší hranici); samozřejmě též na našem území. Do jisté míry lze podobně doložit

též opakované užití základu **volyň-/volyn-/volin-*.

Šíření původně slovanských toponym od Dunaje na český jih není hlavním tématem této práce. Přesto sledujeme do jisté míry i tyto doklady staré kolonizace; a to mezi Dunajem, Podyjí a Novohradskem (se zvláštním zřetelem k oblasti Waldviertelu a Mühlviertelu) i na jihu Čech. Na základě onymické analýzy můžeme (opět ovšem jen do jisté míry) rekonstruovat (pre)historický stav osídlení českého jihu i možnosti „sousedství“ germánských (bavorských) a slovanských toponym na rakouském i „jihočeském“ území (severně od Dunaje), popř. jejich šíření prostřednictvím slovanských dialektů.

Sekundárními stopami staré kolonizace v jazyce mohou být rovněž staré lexikální výpůjčky (zejména s ohledem na stav severních, tedy korutanských dialektů dnešní slovinštiny, popř. na obdobné jazykové doklady). Patrně starobylého původu je též užití některých slovotvorných, tvaroslovných a hláskových prostředků (konsonantismu i vokalizmu) v jihočeských dialektech (a již zmíněné zvláštnosti jihočeské, popř. západočeské prozodie). Pozdější doklady potom upozorňují na šíření jazykových jevů nejen na českém jihu a později směrem k západu, ale též na jejich přesah k východu českého území.

Úvahám o možnostech doložení slovanského původu jednotlivých hydronym v lokalitách položených severně od Dunaje (mezi Dunajem a jihem Čech, popř. jihem Moravy; tj. především na území Horního a Dolního Rakouska: *Mühlviertelu*, *Waldviertelu*, popř. *Wienviertelu*) je věnována II. kapitola. Výklad etymologie hydronyma *Dunaj* (*Donau*, *Dunav*, *Donava*, *Danuvius*, *Danubius*) již byl předmětem mnoha odborných studií. Sledujeme tu však dále jednotlivá hydronyma z bavorské strany od ústí řeky *Erlau* do Dunaje, dále k údolí řeky *Ranny*, dále v povodí *Velkého* (*Große*) a *Malého* (*Kleine*) *Mühlu*, mezi *Mühlem* a *Rodlem* (*Rodlou*), dále od *Rodlu* k Aist-Naarn-Kuppenlandu (do „Země na hřebenech“ a k Dunaji), od povodí *Rodlu* (též *Velkého/Große* i *Malého/Kleine*) ke *Gusen* (opět také *Große/Velké Gusen* a *Kleine/Malé Gusen*) a k povodí *Riederbachu*. V povodí řeky *Aist* analyzují hydronyma doložená mezi přítoky *Feldaistu* (*Polního Aistu*) a *Waldaistu* (*Lesního Aistu*; včetně *Bílého/Weiße* a *Černého/Schwarze Aistu*, popř. *Harbe Aistu*). Dále sledují hydronyma v povodí *Naarnu* (včetně *Malého/Kleine Naarnu*, *Velkého/Große Naarnu* a *Schwemnaarnu*), mezi *Naarnem* a *Ysperem*, v povodí *Ysperu* (včetně *Velkého/Große Ysperu*, *Malého/Kleine Ysperu*), od *Ysperu* k *Weitenbachu* (a v příslušném povodí), mezi *Weitenbachem* a *Kremsem*, kolem řeky *Krems* (přítoky *Kampu*, též *Velký/Großer Kamp*, *Malý/Kleiner Kamp*, kolem *Taffy* – *Velké* i *Malé* – a kolem *Taffabachu*, povodí *Velkého* a *Malého Kremsu* apod.). Některá zajímavá pojmenování lze doložit i v oblasti spádových toků vodních lokalit *Stockerauer Arm*, *Kruppenwasser*, kolem *Plackenwasser*, *Plackennasser*, *Rabischmasser/Rabischwasser* a *Rondellenwasser*. Na pomezí s českým a moravským jihem lze sledovat povodí řeky *Lužnice* (*Laisnitz/Lainsitz*) a jejich přítoků, ale též některé přítoky *Vltavy*, popř. *Větší* a *Menší Vltavice*; např. řeku *Malši* (*Maltsch*) a její přítoky. V povodí řeky *Moravy* (*March*) a *Dyje* (*Thaya*; též *Moravská* nebo *Německá/Rakouská Dyje*) sledují tok *Pulkavy* a *Zaye* (včetně přítoků). Přehled všech sledovaných hydronym je posléze podán v tabulkové příloze. Některé složitější modely výkladu (např. u jmen se starým základem **dobr-* nebo **ples-/pleš-* apod.) jsou prezentovány v rámci samostatného exkursu.

Významným podkladem k hodnocení jednotlivých hydronym mi tu byly další práce; např. studie Christy Hlawinky (i dalších žáků prof. Stefana Michaela Newerkly), prof. Petra Wiesingera, Karla Hohesinnera, Richarda Reutnera (aj.).

V poslední kapitole jsem se zaměřil na problematiku úzu paroxytonického přízvuku v mluvě jižních a západních Čech; tedy na jev, který bývá v odborné literatuře často označován za „přízvuk na penultimě“ a který může historicky souviset s podobnými jihozápadočeskými prosodickými specifiky, jakým je tzv. *plzeňské zpívání*, popř. přízvuk na zájmeně příklonce apod. Důležité je tu stanovit východiska prozodické typologie a porovnat (již výše zmíněná) starší bádání (tj. výzkum Stanislava Petříka, dále již zmíněného Jaroslava Voráče, Pavla Jančáka a Slavomíra Utěšeného; popř. závěry syntetické studie Bohuslava Havránka, která se stala součástí projektu Československé vlastivědy – ve III. díle, jako *Nářečí česká*) s závěry našeho novějšího výzkumu. Kapitola přináší zprávu o rozšíření a současném stavu tzv. paroxytonického přízvuku na jihu a západě Čech, která především shrnuje závěry opakovaných terénních expedic (organizovaných pedagogy ze Západočeské univerzity v Plzni – a posléze, v rámci projektu komparace tzv. „slezské“ a „jihočeské“ penultimy, též ze Slezské univerzity v Opavě i z dalších odborných pracovišť). Na základě sledování příčin rozšíření paroxytonického přízvuku i na základě provedených fonetických analýz (v rámci počítačového programu PRAAT) se však přikláním k názoru, že tzv. „jihočeský přízvuk na penultimě“ je spíše záležitostí intonačního charakteru a že se jedná o jev spojený s rovinou lexikální (jak soudila starší generace badatelů) než s rovinou syntaktickou. Součástí výkladu je ve III. kapitole tabulkový přehled dat a schematické záznamy specifik (každý tabulkový přehled je doplněn příslušným diagramem). Závěry analýz v systému

PRAAT jsou zachyceny v podobě grafů. Místa výzkumu jsou pak zachycena na mapce, která vychází z upravené nabídky serveru GOOGLE (MAPY GOOGLE).

Výsledkem je pokus o stanovení typologie přízvučných poměrů na českém jihu (popř. západě).

V souhrnu lze potom konstatovat, že se tu lingvistické, archeologické a historické doklady prolínají natolik, že ve své podstatě výrazně potvrzují teorii šíření slovanské kolonizace „po Dunaji“ a na jih (popř. i na západ) Čech; zejména pak v 7. století po Kr.

Kapitola I. Osídlení a jazyk na česko-rakouském pomezí v době předhistorické

1. Vývoj osídlení českého jihu v 6.-9. stol. po Kr. a jeho reflexe v jazyce

1.1 Vývoj osídlení české kotliny a jižních Čech od 6. století po Kr.

1.11 Osídlení českého jihu v 6. stol.

V současné archeologické a historiografické literatuře se (nejčastěji) soudí, že v 6. stol. po Kr. byly jižní Čechy osídleny jen řídce; v takovém případě by byly tzv. *územím nikoho*. V závěrečné fázi období stěhování národů se tu jednotlivé fragmenty etnik a kmenů vzájemně absorbovaly, asimilovaly, a to často v přímé vazbě na zbytky místního obyvatelstva. Před počátkem širší slovanské kolonizace tak zřejmě vznikaly nové kmeny a řada etnik v české kotlině postupně přejímala jazyk i zvyky Slovanů.² Předslovanská pojmenování tak máme doložena jen vzácně; na jihu Čech k nim možná patří hydronymum Otava,³ ale zcela jistě je předslovanského původu pojmenování Vltavy.⁴ Ta ovšem mohla své (-á) jméno (-a) získat až ve středních Čechách (srov. Lutovský 2011, s. 178). Zásadním archeologickým problémem tu je stanovit způsob, jak odlišit nejstarší stopy příchodu Slovanů a jak je datovat (ve vztahu k nejmladším nálezům germánského typu; ostatně: germánská elita mohla na našem území působit ještě v polovině 6. stol.⁵). Rozdílně můžeme chápat výklad vývoje jazyka, různých kultur i etnik samotných. Tzv. kultura pražského typu (pojmenovaná podle ukrajinského naleziště *korčakovská*; patrně navazující na někdejší *Sklaveny*; srov. dále; také Beranová 1988, s. 40; 2000, s. 17–18) dorazila na naše území někdy v 6. stol.⁶ a rozvíjela

² Odchod Slovanů z Panonie vedl zřejmě k etnogenezi nových kmenů, které vznikaly na okraji kaganátu a ustalovaly se po vzniku Sámovy říše (i dále; srov. Sláma 2006, s. 35).

³ Jihočeské hydronymum Otava je podnes etymologicky nejasné. J. Spal připomíná možnou (přenesenou) souvislost s pojmenováním *otava* (ve významu „druhá tráva“, tedy obd. tráva, která se „jeví jako zotavená“: řeka, která se znovu objeví v již vyschlém korytě). Upozorňuje také na případnou souvislost s hydronymem *Watto*, kterým bylo označováno více řek (pramenících na Šumavě, v Českém lese), jehož vznik bývá též obvykle spojován s prudkými změnami vodního stavu řeky (Spal 1992, s. 22–23). Tento názor ovšem dnes není obecně přijímán. Vzhledem k časnosti okolního osídlení je patrně též předslovanského původu (Olivová a kol. 1995, s. 288). Lutterer (a kol. 1997, s. 201) připouští starobylost názvu (první zápis pochází z r. 1048), ale uvažuje též o předslovanském původu slova. Upozorňuje však na značné nesnáze s verifikací některých etymologických pokusů o vysvětlení původu hydronyma (např. názoru o germánském původu: ze spojení *Vat-ahva-* rychlá řeka; nebo z kombinace slovanského tvaru *ot-* a germánského *ahva*: voda směřující „přech“, proti proudu, zpětná voda, tedy *Ot-ahva*; zejména druhý případ, kdy by se kombinovaly základy různého původu, je u podobných typů pojmenování velmi vzácný).

⁴ Hydronymum Vltava je pravděpodobně odvozeno ze starogermánského slovního spojení „*Wilth-*“, „*ahwa*“, „divoká, dravá voda“ (není však vyloučeno, že tu Germáni navazovali na starší keltské pojmenování). Ve Fuldských análech z roku 872 je tento název doložen jako „Fuldaha“, v roce 1113 jako „Wultha“. V Kosmově kronice se roku 1125 poprvé objevuje v počestěné podobě jako „Wlitaau“ (dále např. Skála 1996, s. 15–16). Přejímání názvu řeky mohlo být rituálního charakteru; staré národy a kmeny řeky (zejména pak ty významné) uctívaly jako božstva (srov. Spal 1992, s. 19–20).

⁵ Elita II. pol. 6. stol. pak byla etnicky smíšená vůdčí skupina, v níž postupně hráli čím dále tím významnější roli předáci hovořící slovansky (Charvát 2007, s. 33). Pronikání Slovanů na naše území od začátku 6. stol. však předpokládají někteří onomastici; dokládají též několik migračních vln (zejména ale z Podunají – směrem na Moravu; Lutterer a kol. 1997, s. 9). Přejícné osídlení germánského typu v Klučově (na jihu Čech) z počátku 6. stol. po Kr. popsal J. Poláček (1981, s. 57–58). K dokladům germánského typu osídlení u nás ještě v 7. stol. po Kr. srov. také: Schwarz 1961 (tam lze najít souvislejší výklad k tématu).

⁶ Původní slovanské osídlení se obvykle předpokládá v oblasti mezi Odrou a Vislou, severně od Sudet a Karpat, dále pak na východ k Dněstru a k Dněpru. Koncem 4. stol. po Kr. (popř. nejpozději na počátku 5. století) tam zanikly rozvinuté kultury, které navazovaly na pozdně římské tradice (a kulturní okruhy s nimi spojené). Patrně až koncem 5. stol. po Kr. můžeme pak další památky z této oblasti považovat za slovanské (Měřínský 2002,

se do konce 7. stol. po Kr.; naše území bývá považováno za III. nejdůležitější oblast s doklady keramiky pražského typu (Lutovský 2011, s. 179; dále Měřínský 2002, s. 45–50).⁷

Často se však soudí, že na území Západní Volyně od stol. 6. do počátku 10. stol. pražsko–korčakovská archeologická kultura splývala s „doudlebským“ osídlením. Významným kovářským centrem Doudlebů (dnes často v oblasti: Дулебы, stsl. Дульби) by v takovém případě bylo Zimnovské hradiště (Зимновское городище); tedy slovanské hradiště, které leželo na břehu řeky Luh (Луг, přítok Západního Bugu); poblíž dnešní obce Zimní/Зимное.⁸ Archeologové předpokládají, že bylo hradiště v polovině 7. stol. zničeno Avary (Седов 2013, č. 5; srov. také výklad dále).⁹

Obvykle se předpokládá, že úspěšný pokus o politickou integraci Čech vyšel z Polabí. Jeho iniciátory byli Slované, kteří byli tvůrci keramiky korčakovského (tedy pražského) typu. Ti patrně pronikali na naše území nejprve kolem roku 530 (obvykle se uvádí jako doklad počátečního slovanského osídlení u nás hradiště u Roztok,¹⁰ někdy kolem poloviny 6. stol. Ve 30.–40. letech 6. stol. mohli Slované dorazit na Moravu ze své pravlasti (tedy patrně z oblasti položené severně od Karpat, jižně od řeky Pripjat', z povodí řek Visla, Pripjat' a Dněstr, kde zřejmě sídlili západně od řeky Dněstru a na východě na jejím středním toku; srov. Andersen 1996, s. 31); popř. v několika vlnách (Měřínský 2002, s. 222–224; Andersen 1996, s. 31; k modelům geografického šíření slovanských skupin týž, s. 194n.); do Čech mohli přicházet též po zániku Durynské říše r. 531, ale možná již dříve¹¹ (srov. Měřínský 2002, s. 57–59, 61–62; popř. souvisleji Kuna, Profantová a kol. 2005).¹² Slovanští kolonisté zřejmě asimilovali zbytky původního (autochtonního) usedlého obyvatelstva; nelze proto hovořit o úplném vylidnění. Dokladů pro to však máme velmi málo (těžko tu je možné stanovit nějaký „číselný“ poměr mezi původním a přichozím obyvatelstvem – zvláště v raně středověkých podmínkách. O stanovení rozsahu původního osídlení jižních Čech usilují někdy též paleobotanici a genetici, ale spíše spekulativně (s proměnlivým úspěchem). Materiál z jižních Čech je poměrně nejistý a sporadický; srov. Lutovský 2011, s. 179, 182, 269–270, dále také podrobněji: Profantová 2009). K poklesu osídlení však v 6. stol. po Kr. jistě došlo. Z tohoto raně slovanského období máme na jihu Čech doloženy spíše jen jednotlivé nálezy, např.

---

s. 43–44). Počátkem 6. stol. datují někteří autoři genezi slovanského osídlení Čech (ke slovanské kolonizaci srov. také Friesinger 1976a, 16; Friesinger 1981, s. 5). Někdy se za doklady slovanského osídlení z této doby považují některé nálezy z rakouského Waldviertelu, které ovšem nejsou příliš zachovány (území mezi Dunajem a dnešní jihočeskou hranicí bylo v té době osídleno jen řídcí; srov. Hofbauer 2012, s. 10–11). Sporné jsou rovněž teorie některých rakouských badatelů, kteří se přiklánějí k názoru, že první slovanští osídlenci na dnešní rakouské území Waldviertelu a Mühlviertelu přišli ze severu nebo ze severovýchodu, tedy z Čech nebo z Moravy (tedy ne v kolonizační vlně, která se posouvala podél Dunaje; srov. Hofbauer 2012, s. 11).

⁷ Jednalo se o kolonizační proud, který zasáhl od západní Ukrajiny až do Čech a do Saska; nejzazší doklad tohoto typu osídlení dokládá pohřebiště u bavorského Řezna (Regensburg-Großprüfening; k tomu dále: Losert 2009, s. 239–241). Dosud ale není dořešena otázka etnogeneze Slovanů; dále ani to, kdy převládla orientace kolonistů pražského typu na centrální část české kotliny (Lutovský 2011, s. 186).

⁸ Opevnění zahrnovalo též 3 věže a centrální dřevěnou stavbu (která zevnitř přiléhala k dřevěné/kolové hradbě). Hradiště vyniklo uměním kovářů a kameníků. Keramika byla jen volně zdobená; časté jsou nálezy hliněných pánviček. Na pohřebišti jsou doklady žárových pohřbů.

⁹ O Doudlebech se tu mluví i v dobách pozdějších. Po *korčakovské* kultuře následovala kultura *luki-rajkovecká*, která se též (někdy) identifikuje s kulturou kmene Doudlebů.

¹⁰ Aglomerace v Roztokách končí svou existenci kolem r. 700 (Charvát 2007, s. 61). Je ale možné, že pak následoval rozvoj hradiště Zámka u Bohnic (kde je doloženo bohaté osídlení už v pozdní době kamenné) na protilehlém břehu Vltavy; tehdy se totiž výrazně zvětšila obydlená plocha tohoto hradiště (i když největší rozvoj hradiště proběhl až v 9. stol.; Charvát 2007, s. 61–62).

¹¹ Přitom osídlili oblast severozápadních Čech, střední (nížinný, tedy úrodný) úsek Čech s pražskou kotlinou; patrně předtím i jižní Moravu (Měřínský 2002, s. 62).

¹² Roku 537 odevzdali Ostrogóti svrchovanost nad územím severně od Alp vládcům Franků. Ti pak tuto vládu skutečně vykonávali (Charvát 2007, s. 33).

v Protivíně, v Lékařově Lhotě, v Záblatičku a ve Zvíkovském Podhradí, kde se našla keramika z pozdní doby stěhování národů (o nálezu lahvovité nádoby ve Volenicích na Strakonicku také Lutovský 2011, s. 182; problém je ovšem podle Lutovského v tom, že se nedaleko této keramiky našla nádoba ze 13. století; srov. též Zavřel 2002). Nacházejí se tu polozemnice s rohovou kamennou pecí (Lutovský 2011, s. 179. Podobné stavby je možné objevit na Ukrajině. Lze proto předpokládat, že tato kultura přišla z oblastí s drsnějšími klimatickými podmínkami). Kolonizátoři pronikali od druhé třetiny 6. století do nejurodnějších oblastí Čech, k nimž řadíme Polabí, dolní Povltaví a Poohří. Z té doby u nás málokdy můžeme doložit rozlehlejší sídliště (Lutovský 2011, s. 180). Výjimkou tu je zcela ojedinělé sídliště při břehu Vltavy v Roztokách (na severním okraji pražské kotliny; srov. též výklad o počátcích slovanského osídlení výše), kde žilo až několik stovek lidí (Lutovský 2011, s. 269; Kuna, Profantová a kol. 2005). Na jihu Čech však v 6. stol. nenajdeme přesvědčivé důkazy pro souvislejší osídlení; a to ani pro germánské (kromě keramických artefaktů, např. ze Zvíkova: Jiřík, Šimota 2009, také Zavřel 2007, s. 84–85, týž 2011, s. 475–476), ani pro slovanské.¹³ Výraznější stopy Germánů na jihu Čech mizí v II. pol. 5. stol.; posledním zásadnějším dokladem jejich osídlení je velké pohřebiště u Přešťovic na Strakonicku (Lutovský 2011, s. 180, Dubský 1949, s. 425–490, stručně shrnul: Zavřel 2007, s. 82) a jedno z nejmladších jihočeských germánských sídlišť u jihočeského Zbudova na Ovesných Blatech (Lutovský 2011, s. 180, předběžně rovněž Zavřel 2007, s. 83).

1.12 Bavoři a Chodové

Jedním z předpokládaných vysvětlení poklesu osídlení na jihu Čech je i odchod většiny obyvatelstva (zejména předáků a rodové aristokracie) v prvních dvou desetiletích 6. stol. po Kr. do bavorského Podunají (ve dvou vlnách, tedy do Rakous a do Bavor), kde postupně proběhla nová etnogeneze: vznikl kmen Baiuvarů/Bajuwarů (Bavorů).¹⁴ Od nejstarších dob, vlastně už od dob pravěkého osídlení spojovaly území (dnešních) jižních a jihozápadních Čech s (pozdějším) bavorským Podunajím četné cesty, po kterých se mohly přesouvat i větší skupiny migrantů. Tato teorie se často objevuje v diskusích čelních archeologů i historiků (k tomu také: Lutovský 2011, s. 186; Měřinský 2002, s. 58–59; Třeštík 1997, s. 36–38); někdy s touto kolonizací bývá spojována i následná slovansko-bavorská interference v oblasti pohraničního osídlení, kde se na bavorském pomezí ve středověku ustálila skupina tzv. Chodů

---

¹³ V této souvislosti je jistě zajímavý nález byzantské mince z Týna nad Vltavou. Jedná se o *folis* (tedy o druh velké mince římského nebo byzantského typu) císaře Justiniána raženou v Konstantinopoli v 16. roce jeho vlády, tedy v roce 542 nebo 543. V této souvislosti se uvažovalo o strategickém bodě na významné komunikaci (např. při brodu, který ovšem nemůžeme přímo spojovat s teorií dalšího osídlení (ať germánského či slovanského; srov. Lutovský 2011, s. 183, Militký 2005, s. 279, 282). Obdobný nález byzantské mince na území rakouské obce Zellendorf (srov. dále) popisuje rakouský archeolog Friesinger (a uvádí jej do souvislosti s rozšiřováním avarského vlivu: Friesinger 1978, s. 12).

¹⁴ K r. 551 jsou *Bajuwarové* poprvé zmíněni „v zemi na Enži“ (tedy spíše jižně od Dunaje; obd. potom v 7. stol. po Kr. (jako poddaní Franků). Slovanská kolonizace však narůstala spíše v souvislosti s odchodem Avarů (po r. 568). Zatímco Avari územím zpočátku spíše procházeli, Slované se zde často usazovali. Na cestě k trvalému osídlení rakouského regionu Mühlviertel Slované od 6. stol. po Kr. mohla být východním bodem oblast Machlandu, dále pánev Gallneukirchenu a svahy nad řekou Feldaist (Lehr 2008a, s. 62, Klima 1997, s. 46, již dříve se na „rakousko-bavorské“ straně tématu věnoval A. Häckel: 1902, s. 34). Slované byli Avari v pol. 7. stol. ovlivnění nejvýrazněji v rakouském Weinviertelu (Friesinger 1968, s. 5; Daim 1977, s. 93). Ve Waldviertelu jsou doklady podobného vlivu poměrně vzácné a soustřeďují se na východním okraji (např. hrob v Hornu, obj. 1939, kde je doložen kostrový pohřeb; snad šlo o avarské putování po málo osídleném východním okraji; srov. Friesinger 1976a, s. 29–30). Nelze tu doložit nárazníkové pásmo proti pronikání bavorských osídlenců (dochovalo se jen málo nálezů: Hofbauer 2012, s. 9–16). Území asi bylo konfliktů mezi Avari a Franky spíše ušetřeno (Friesinger 1981, s. 521).

(k příbuzenské či politické blízkosti, popř. k možnostem určení etnické jednoty obyvatelstva v bavorském i v západočeském podhůří např. Bašta 1991, s. 67–68).¹⁵ Je poměrně nesnadné odlišit, jak se utvářelo raně slovanské osídlení a původní bavorské etnikum; lidé pocházející ze zcela odlišných území mohli sami sebe vnímat jako kulturně homogenní skupinu (Pollak 2003:XIII; dále Hlawinka 2009, s. 4n.).

Vedle teorie o spojení osídlenců západních Čech (Chodů) s bavorským kmenem (popř. o etnografických zvláštnotech na česko-bavorském pomezí; srov. např. Maur 2001, 2002, s. 30) však jsou poměrně průkazné i názory, které je propojují s osídlením „doudlebského“ typu. Úvahy některých historiků o příchodu dalšího kmene z Podunají přes jižní Čechy, který mohl posléze dospět až do oblasti dnešního Chodska, se v odborném tisku objevovaly už ve II. polovině 20. stol. (ovšem bez zásadnější opory v pramenech: Maur 2001, 2002, s. 393). Počátky osídlení území tzv. Chodů byly kladeny (nejpozději) do 9. století. Byly dokládány jazykovými jevy na sledovaném území (Macháček 1951, s. 24–26, především s ohledem na vybraná specifika; podobné názory ale byly často podrobovány odborné kritice: srov. např. u J. Voráče: 1976, s. 38–53¹⁶); dále z hlediska specifík lidové architektury Mencl 1980, s. 137–173; odkaz: Maur 1984, s. 10, pozn. 9, s. 11, pozn. 17, s. 114, pozn. 380); ale již ve starších pracích se předpokládalo souvislé „chodské“ osídlení až po Prachaticko (Vrba 1928, s. 20; odkaz: Maur 1984, s. 10, pozn. 8). Metodické výhrady proti myšlence původu Chodů z Podunají nebo ze severního Srbska (o srbském kmene z Bavor psal také A. Frinta; u Maura 1984: s. 114, pozn. 381) ovšem vznesl (ve své recenzi Frintovy práce) Z. Sobierajski (1963, s. 305–309; srov. u Maura: 1984, s. 114); naopak tuto myšlenku podpořili někteří onomastici (zejména z hlediska jazykových dokladů poslovanštění západočeských oblastí v 8. a v 9. stol. po Kr.; např. J. Spal doložil vývoj místních jmen z antroponym–na Chebsku; připomenul však i názory předních archeologů o příchodu Slovanů na český západ z jihovýchodu – tedy přes jižní Čechy: Spal 1992, s. 30; srov. též obd. výklad o místních jménech dále).¹⁷

Na Domažlicku je doloženo hradiště u Smolova (u Švihova) již v 10. stol. Předpokládá se, že na vrchu Tuhošti původně stálo pravěké hradiště; později zřejmě raně slovanské hradiště (snad stejného jména s vrchem). Jistě je tu ale slovanské osídlení doloženo až od 9. stol.¹⁸ Nelze přímo dokázat souvislost se „starými Chody“. V každém případě se zde ale

---

¹⁵ S tím částečně souvisí také problém tzv. „II. vlny slovanského osídlení“, jemuž bude věnován samostatný výklad dále (Lutovský 2011, s. 186, Měřínský 2002, s. 127, 169–170; týž 2006, s. 71–72).

¹⁶ Také S. Utěšený v této souvislosti připomněl, že chodské nářečí je typickým okrajovým, archaickým a českým dialektem. Veškeré úsudky vztahované k jeho jižnímu, severnímu či východnímu původu považoval za projevy nepodložené fantazie; to se týkalo i jeho výhrad k jazykovým vývodům F. Macháčka (Utěšený 1958, s. 202, tamtéž v pozn. 36).

¹⁷ Je ostatně velmi problematické označit nějaké etnikum za „kmen“ jen v souvislosti s pozdějším přijetím instituce chodské strážní služby. Takovou službu by stejně nemohl vykonávat celý „kmen“ (i kdyby existoval; to byla spíše záležitost privilegované vrstvy); zato etnická skupina zde může mít zakotvení už před 9. stol. po Kr. (srov. Maur 1984, s. 11). Pojmenování *Chod* znamenalo staročesky „rolník, pěšák“, tedy králův poddaný usazený ke strážní službě proti nepříteli a pytlákům (při cestách prorážejících pohraniční hvozdy); označovalo tedy spíše domácí obyvatele (Spal 1992, s. 38–39). Zajímavou analogií by mohlo být porovnání s tzv. *králováckými rychtami* (s osadami tzv. *Králováků*) na šumavském Stašsku (srov. např. označení *sombuláci*: Utěšený in Cuřín 1986, s. 43; dále krátce ke *Královákům Červená, Roudný 1982 aj.*); ani to ovšem nemá přímou oporu v pramenech (Maur 2001, 2002, s. 394; navíc se obvykle upozorňuje na smíšený a pozdní charakter královské kolonizace – od 16. a počátku 17. století: např. Spal 1992, s. 30). Někdy se připomíná i osud tzv. jmen *služebních* (to ovšem neřeší situaci na jihu Čech; viz dále mapku rozšíření tohoto typu jmen u Lutterera /a kol./ 1997, s. 25); v dané souvislosti je jistě zajímavější sledovat rozšíření některých typických kolonizačních pojmenování, např. jmen mytebních (týž autorský kolektiv zachycuje na jiné mapce výskyt typu *Zhoř* místo *Žďár*: jižně a jihovýchodně od Českých Budějovic: Lutterer a kol./1997, s. 29).

¹⁸ Hradiště bývalo též někdy spojováno s Vogastisburgem; nikoliv ovšem průkazně.

setkávaly dvě zemské stezky, které vycházely z Řezna a spojovaly se v Domažlicích (Koutná 2000, s. 5).¹⁹

Většina historiků se ztotožňuje s názorem, že je třeba počátky „chodského“ osídlení spojovat s počátky chodských tradic (povinnost kontroly lesů a vytváření záseků proti vpádům cizích vojsk); je však sporné, zda lze tyto počátky klást už do doby Břetislava I. (kolem r. 1040 a dále; srov. již práci J. V. Sedláčka z r. 1826; rovněž naše nejrozsáhlejší lokální monografie: Roubík 1931; nověji Turek 1963, s. 235, reprint 2000, v širším kontextu s. 155–158; souhrn různých teorií: Bělohlávek 1972, s. 3–15). Písemné pramenné doklady o „chodském“ osídlení máme až ze 14. století; většina vsí tu tedy byla založena až ve 12.–13. století, i když toponomastické výzkumy naznačují existenci starších vsí (patrně mimo historická sídla domažlických Chodů: Koutná 2000, s. 5; podrobněji Maur 2001, 2002, s. 393). Nelze pak souhlasit s těmi staršími romantickými názory, které by posouvaly „chodskou kolonizaci“ ještě před slovanské osídlení (dokonce do doby bronzové, jako tomu bylo např. u F. Teplého: 1941, s. 95–100).

1.13 Proměny osídlení

Myšlenka souvislejšího slovanského osídlení jihu Čech už od 6. stol po Kr. je tedy přijímána jen částečně; a to ještě s velkými výhradami.²⁰ Je sporné, zda sem mohla vůbec dorazit vlna osídlení pražského typu; možností je tu více. Nacházíme-li i zde ručně utvářené nezdobené nádoby, musíme mít na paměti, že se mnohdy může jednat i o doklady z jiných časových úseků.²¹ To je např. problém nálezů hrncovité nádoby z Písku-Vrcovic, zlomků z hradní ostrožny v Bechyni (Břicháček 2007, s. 111) nebo fragmentů z Heřmaně (mezi Protivínem a Pískem); souvislejší osídlení českého jihu kolonisty pražského typu to nedokazuje. Ostatně také z hlediska možností zemědělského využití půdy je nutné připomenout, že český jih odlišuje od úrodnějších (severnějších) oblastí širší pás území, kde byly podmínky pro zemědělství poměrně nepříznivé: Příbramsko, Benešovsko, severní Tábořsko (Lutovský 2011, s. 182; soupis nálezů tamtéž, s. 224n.). Vnímání území Čech jako jednoho sídelního a mocenského (posléze státního) celku obklopeného horami a neprostupnými hvozdy (tak české teritorium chápal i Kosmas; srov. např. Bláhová, Fiala, Hrdina 1972/eds., s. 12) se objevuje až na sklonku 9. stol., kdy přemyslovská knížata sjednocovací proces zahájila (srov. např. Žemlička 2006). V raném středověku však byly Čechy mocensky i teritoriálně roztržštěné; vedle vztahů mezi regiony se projevovala i izolovanost jednotlivých dílčích lokalit.²² Navíc byly jižní Čechy od „tradičních centrálních území“²³ odděleny neosídleným hornatým (a tehdy hustě zalesněným) územím Brd, Hřebenů a jižního Posázaví, které se táhlo v délce

¹⁹ Ani z hlediska dalších směrů výzkumu: místní jména zde končí spíše na-*ov* (srov. výklad o místních jménech dále); ani jiná pojmenování nebo archeologické nálezy (popř. doložený vývoj typů vesnického osídlení a hospodářství) nedokládají staré osídlení; rovněž se jedná o lokality položené ve vyšší nadmořské výšce (srov. Maur 1984, s. 11).

²⁰ Jihočeské osídlení chápali též v minulosti někteří autoři jako původně nečeské (např. Doudlebsko) a hledali možné vztahy místního osídlení na severu k Srbům, na jihu pak k podunajským Slovanům (srov. např. Vaněček 1946, s. 22). Tuto skutečnost připomínal i S. Utěšený s tím, že prehistorické vztahy na severu a na jihu nelze jednoznačně interpretovat (Utěšený 1958, s. 201, pozn. 34 a 35).

²¹ Přesto se však zdá být nesporné, že byli Slované v I. třetině 6. století po Kr. přijímáni jako dědici a tradiční držitelé území, která obývali (v době pozdější tedy i Čech – v užším smyslu); nasvědčují tomu údaje pramenů i okolností kolem vytvoření Sámova kmenového svazku (Beranová, Lutovský 2009, s. 21).

²² Tradičně jsou slovanská společenství vnímána jako „shromáždění svobodného lidu“, tedy spíše jako rodové osady (Měřinský 2002, s. 123–127).

²³ Tyto lokality můžeme vyčlenit také na základě užívání určitých místních jmen (srov. staré sídelní území a typy jmen: Šmilauer 1960, s. 13–114).

desítek kilometrů. Spojení na sever umožňovalo pouze několik stezek, z nichž na severozápadě to byla cesta Blanickou brázdou do východní části středočeského Polabí (k tomu Bernat, Štědra 2003, s. 349–362) a na severovýchodě stezka vedoucí údolím říčky Litavky a masivem Brd do povodí Berounky (dále Lutovský, Matoušek, Stolz 2002, s. 512). Možnost ovládnutí českého jihu ze strany středočeského mocenského centra, která by vlastně formalizovala vztahy osídlenců pražského typu a jejich potomků k obyvatelům sídlícím jižně a jihozápadně od české kotliny, není (a to ani dlouho po této době) příliš pravděpodobná.²⁴

1.2 Problém případné „II. vlny slovanské kolonizace“ (zejména v 6.–7. stol. po Kr.)

1.21 Dvě fáze slovanské kolonizace (avarský vpád, tzv. Sámova říše a další historické souvislosti)

Představa jistého mocenského vakua na českém jihu v 6. stol. (a snad i v 7. stol. po Kr.; zde se ovšem archeologové v názorech neshodují²⁵) koresponduje s dalším modelem osídlení. Část historické i archeologické obce se přiklání k výkladu o II. vlně slovanského osídlení, která do Čech dorazila z jihu (a následovala tak po původní slovanské kolonizaci středních Čech, která vycházela z jiného migračního centra). Archeologické a historické okolnosti vedou totiž některé badatele k názoru, že jižní (popřípadě západní) část Čech byla osídlena jiným slovanským migračním proudem než Polabí (srov. např. Třeštík 2003, s. 96–98; mnohdy snad v souvislosti s avarským vpádem: Kodlovi 1979, s. 15–16). Někdy se hovoří o dvou fázích další slovanské kolonizace: v I. pol. 7. stol. (ve vztahu k utváření Sámova kmenového svazu) a ve II. pol. 7. stol. (v souvislosti se starohradištním, předvelkomoravským obdobím). Tato časně slovanská epocha představuje závěr doby stěhování národů; z jazykového hlediska lze uvedený vývoj uvést do souvislosti s vývojem tzv. klasické praslovanštiny mezi lety 400 a 800 po Kr. (srov. Lamprecht 1987, zejména s. 39–80, Večerka 2006, zejména s. 31–40; k tomu rovněž Měřínský 2002, s. 127, 169–170, 222–224; týž 2006, s. 69). Roku 568 totiž vojenská elita germánských Langobardů podunajskou část středoevropského prostoru a Karpatskou kotlinu pod tlakem Avarů vyklidila. Většina kmene zahájila pod vedením krále Alboina tažení do Itálie (do Lombardie).²⁶ Vzniklého mocenského vakua využila uskupení

²⁴ Teorii osídlení českého jihu a západu ze středočeského centra v rámci kolonizace „proti proudu řek“ (např. Sázavy, Vltavy, Berounky a jejich přítoků) dokládal na vývoji místních jmen ještě V. Šmilauer; ovšem především pro období 11. a 12. stol., nikoliv však systematicky pro dobu starší (Šmilauer 1960, s. 26, 28n., 353–354; k dokladům osídlení srov. též Lutovský 2011, s. 186). Můžeme tu však připomenout i neprofánní argument proti propojení středočeského centra a jižních Čech v té době. Uvádí-li se pak jako sakrální centrum „tradičních“ Čech hora Říp, těžko předpokládat, že by bylo toto vzdálené centrum dostupné i pro obyvatele českého jihu (Třeštík 2003, s. 72–76).

²⁵ Za jediné obyvatele jižních Čech 7. stol. pokládal Slovany např. J. Poláček (1981F, s. 58).

²⁶ Slované pronikali na naše území patrně od konce 6. stol. zejména od jihovýchodu (Avaři přišli do středního Podunají r. 567 na pozvání Langobardů, kteří v nich viděli spojence v boji proti Gepidům; dále Sláma 2006, s. 31). Následně se však Avaři obrátili proti Langobardům (za připomínku děkuji kolegovi Ondřeji Chvojkovi z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích; srov. také: „*Avari atque Sclavi qui ab orientali parte Baioariae sunt.*“ Wolfram 2003, s. 307, 441). Výpravy (odchodu) Langobardů do Itálie (kde jejich království existovalo do roku 774, kdy je ovládl Karel Veliký a připojil k Franské říši: Měřínský 2002, s. 184) se pak účastnily skupiny obyvatel (spíše elity), které se samy nazývaly „Bohemí“. Před r. 568 tedy u nás (v českých zemích) bydliči vznešení a urození obyvatelé, kteří zvolili své jméno podle dávného pojmenování (srov. Menghin 1985, s. 187, mapa místních jmen; v severní Itálii zachycuje výskyt etnických pojmenování souvisejících s příchodem Langobardů, též např. toponymum „Boemo“; srov. dále Charvát 2007, s. 19). Kolonizační proudy šly na jih (tedy po Dunaji i od Dunaje; to je zajímavý postřeh pro náš další výklad!). Kolonisté (tedy i Slované) byli zlákáni bohatstvím římských italských držav, (ale také jinam). Také *Bohemí* napochodovali dále do Středozemí (asi jako pomocné jízdní jednotky, sbory). R. 527 vpadli Slované do Byzance (Sláma 2006, s. 30), ale r. 537 již bojovali v řadách byzantského vojska v Itálii proti Gótům (podle dobových pramenů) *Hunové, Slované a Antové*

řízená avarským kaganátem, která se stala v oblasti jihovýchodního Podunají novým hegemonem.²⁷ Také archeologické doklady potvrzují skutečnost, že slovanské osídlení severně od středního Dunaje (srov. dále výklad o situaci starého slovanského osídlení v Rakousku) a na území Čech i Moravy se v té době vyznačovalo velmi podobnými rysy.²⁸ Etnikum v jihovýchodní části tohoto území bylo jistě ovlivněno multietnickým prostředím avarského kaganátu, kde se mísily vlivy románské (jistě všichni potomci římských dobyvatelů z území neodešli), germánské, slovanské i avarské. V tom smyslu je dost těžké určit, které osídlení bylo primární – a které sekundární (Lutovský 2011, s. 186).²⁹ Z počátku 7. stol. \ po Kr. pak máme písemné doklady o střetech Slovanů s Avary (kolem roku 624 po Kr.); to se spojuje s příchodem legendárního franckého (?) kupce Sába k podunajským Slovanům, kteří pod jeho vedením utvořili kmenový svaz (Sláma 2006, s. 31–32; dále Třeštík 2001 – hlavně \ na s. 26–30; Měřínský 2002, s. 171–221).³⁰ V 7. století byla slovanskou mocí ve střední Evropě avarská centra zničena. Posléze se písemné anály zmiňují o vítězství Slovanů \ nad franským vojskem krále Dagoberta (uvádí se rok 635 po Kr.).³¹ Legendární hradiště Wogastisburg/Vogastisburg však můžeme hledat v prostoru mezi Dunajem a českými

---

(Charvát 2007, s. 37–39). Slované se vždy nacházeli „mezi Byzanci a Germány“ (tedy: germánským osídlením); útoky na Byzanc následovaly i roku 548 (za podpory Gepidů). Mezi lety 500 a 600 po Kr. probíhala (ve směru od severu k jihu) slovanská kolonizace Balkánu (jak dokládají historické prameny; srov. Andersen 1996, s. 1). Kolem roku 550 Slované pronikli do nitra Balkánu poté, kdy překročili Dunaj (jak uvádí Prokopios). Z konce \ 6. stol. (593–594) máme též svědectví Theofylakta Simokatta o přepadení slovanské pohřební hostiny a zajetí předáka Musokia (snad *Mužoka*; Beranová, Lutovský 2009, s. 30). Langobardi ovšem během tažení r. 568 obehli dnešní jihozápadní Slovensko, takže se dá předpokládat, že i zde už na přelomu 5. a 6. stol. po Kr. sídlili Slované společně se zbytky germánského obyvatelstva (Měřínský 2002, s. 57–58, 173–180).

²⁷ Avari zastihli na středním a dolním Dunaji početné pozdně římské a germánsky hovořící obyvatelstvo, tedy své budoucí poddané, kteří jim zřejmě odváděli daně (činili tak patrně i Slované: Charvát 2007, s. 40–47). V této souvislosti se nezdá být pravděpodobné, že by Slované „vytěsnili“ z této oblasti na sever a jih, jak soudí \ např. Richards (2003:2–3, 13n., 203–204). Ani placení tributu ještě nutně neznamená podřízenost; po smrti císaře Justiniána směřují avarské útoky na Byzanc; tato říše pak za mír platila tribut (nicméně podřízena Avarům samozřejmě nebyla; srov. Charvát 2007, s. 44).

²⁸ Zajímavé je porovnání některých pověstí o původu Čechů s motivem kněžny – věštkyně nebo s legendárním motivem výstupu na horu (apod.); jsou obdobné legendám Langobardů (Charvát 2007, s. 26). A k českým pověstem ještě dále: např. alemanský král Crocus (3. a 4. stol.; srov. legendárního českého knížete Kroka) byl důstojníkem římské armády a aktivně se podílel na prohlášení Konstantina Velikého císařem (právě mimo Řím; srov. Charvát 2007, s. 27). Také příběh o praotci Čechovi připomíná chorvatskou pověst, podle níž praotec Chorvat se 6 bratry vyšel z Bílého Chorvatska (z Čech) do Chorvatska; česká verze by mohla připomínat též opačný postup: z Dalmácie do Čech. Měřínský (2006, s. 71–72) uvažuje o možnosti datovat podobnou kolonizaci neúspěšným útokem Slovanů a Avarů r. 626 na Konstantinopolis, který zcela jistě obrátil postup kmenů; připomíná i Sámovo povstání proti Avarům. Datace se pak ustaluje mezi lety 622–627.

²⁹ V souvislosti s tím se tato předpokládaná II. vlna osídlení někdy ztotožňuje s tzv. příchodem lidu mohylové kultury. Pro jižní Čechy bylo mohylové pohřbívání typické zejména od I. poloviny 8. stol. Platí tu, že se jih Čech touto kulturou výrazně odlišuje od zbytku českého území. Můžeme tedy hovořit o specifickém rysu určitého etnika, nebo se jednalo o odlišnost pouze zdánlivou? (Lutovský 2011, s. 26–41, 186–191; obd. srov. výklad dále). V některých oblastech se mohly duchovní představy blížit monoteismu (vázanému na původně jediného boha, vládce všehomíra, později hlavně blesku), ale situace byla složitější; obvykle mohlo mohylové pohřbívání souviset spíše s polyteistickými představami zásvětí (ovlivněnými panteonem, s nímž se Slované setkávali \ u jiných etnik) a s myšlenkou „očisty ohněm“ (podrobněji Měřínský 2002, s. 52–53, 531–564); kult Peruna (ale nikoliv jako jediného boha) se patrně ustálil později (Beranová, Lutovský 2009, s. 30). V Čechách se na hradišti Libušín u Kladna našly hliněné kotouče se solárními symboly; patrně rituálního charakteru (Měřínský 2002, \ s. 553–554).

³⁰ Samo (Sámo) přišel ke Slovanům po r. 620 (623 nebo 624), ti ho povolali králem (Charvát 2007, s. 48–50).

³¹ Tažení krále Dagoberta proběhlo nejspíše r. 631. Jeho spojenci byli langobardský král (asi Ariold, 626–636) y a alemanský vévoda Crodobert. Invazní vojska na slovanském území zpočátku uspěla a získala bohatou kořist y a četné zajatce (Charvát 2007, s. 53–60). Nešlo tedy o území „chudých Slovanů žijících v nuzných chýších“ (srov. např. nálezy u Roztok). Raná slovanská hmotná kultura byla tedy bohatá (k tomu Charvát 2007, s. 50; dále Měřínský 2002, s. 127–169; také Hrabová 2006, s. 37–38). Nejstarší česká hradiště však již snad na konci 7. stol.

pohraničními horami na severu

(v souvislosti s různými možnostmi lokalizace střetů na území střední Evropy, se směry hlavních cest i s příčinami a důsledky slovanského vítězství). Slované na části území Čech tehdy jistě mocensky tento nově utvořený etnický svaz (známý obvykle pod názvem „Sámová říše“) ovládl. I když někteří archeologové uvažovali již dříve o kontaktech mezi Sámovým svazem a Slováky sídlícími na území Horního Rakouska (popř. o jejich připojení k tzv. „Sámově říši“; srov. např. Havlík 1965, s. 188), doklady vlivu Sámového kmenového svazu na jihu Čech (pro sledované 7. stol.) stále chybějí (obecněji Lutovský, Profantová 1995; dále Lutovský 2011, s. 185; také Justová 1990, s. 26n.).

1.22 Druhá migrační vlna a Doudlebové

Druhá migrační vlna Slovanů by v takovém případě (pod avarským tlakem) následovala na přelomu 6. a 7. století; zřejmě v souvislosti s postupem Avarů na západ. Při integraci kmenového svazu (pod vedením Antů; srov. dále) hráli pravděpodobně významnou roli Doudlebové, kteří v té době sídlili v oblasti Volyně kolem řeky Bugu; severně od Karpat, mezi horními toky Visly, (Západního) Bugu a Dněstru (podle svědectví al-Mas'údího kmen *Dúlába*: v edici I. Hrbka 1983, s. 273, srov. také dále; *Летопиць* 1962, s. 12; Udolph 1979, s. 622; Třeštík 1988, s. 135–136; novější diskuse: Lutovský 2011, s. 192³²). Na základě dostupných historicko-geografických údajů patrně lze docela přesvědčivě rekonstruovat trajektorii předků jihočeských Doudlebů. Snad už někdy v (5.) 6. století se z oblasti u ruských řek Styru a Bugu vydali Doudlebové podél Karpat povodím Tisy k jihu, ale poté zamířili y na západ do Panonie a Podunají (srov. DNS, s. 99). Impulsem k přesunu nemalé části kmene³³ byly zjevně nájezdy Avarů („*Obrů*“) v období let 550 – 600 (Nestor, § 8 – v překladu K. J. Erbena; obd. in: Niederle 1911 – 1925, s. 146–147, 149, 161; dále: Blažek 2000; k tomu též toponomastická zmínka: Pokorný 1986, s. 77).³⁴ Jedna větev tohoto nehomogenního společenství dorazila od jihovýchodu do Čech, kde nejprve osídlila téměř neobydlené jihozápadní a východní regiony.

Posléze noví kolonisté svou územní expanzi rozšířili na větší teritorium (někdy se hovoří o kultuře „obtačené zdobené keramiky“). V takzvaném starém sídelním prostoru (v úrodnějších oblastech Čech) pak narazili na relativně hustou populaci potomků první slovanské migrační vlny.

---

stála (Charvát 2007, s. 60). V dobových pramenech je doložena existence hradiště Vogastisburk, kde se Slované zformovali k rozhodné obraně (takže Frankové nakonec odtáhli s nepořízenou: Charvát 2007, s. 50). Další osudy tzv. Sámovy říše nejsou známé (Sámo zemřel mezi lety 655–660; navíc od roku 660 zuřil v Evropě také mor). Po Sámově smrti se patrně říše zcela zhroutila. Pravděpodobně v důsledku toho došlo k dalšímu migračnímu pohybu slovanských seskupení, jejichž stopy se nacházejí též v rakouském Machlandu (Krawarik 2006:111–112).

³² Především je velmi sporné, zda by II. vlna osídlení, která patrně prošla Panonií, mohla vést především k utvoření českého kmene a jeho začlenění do Sámového kmenového svazu; Bohemané mohli přicházet už v I. vlně osídlení (srov. výklad výše; také Měřinský 2006, s. 71). Na druhé straně lze předpokládat, že se i v rámci II. vlny osídlení část kolonistů obrátila od Dunaje na jih, tedy do území dnešního Slovinska a na Balkán. Ze 6. stol. již máme zprávy o kontaktech Slovanů s dalšími kmeny na Balkáně; především s Protobulhary (Beranová 1988, s. 39–40; popř. již od konce 5. stol.: Beranová 2000, 25–30, 36–41).

³³ Pokud se ještě v době před usídlením na určitém území udrželo u příchozích (kolonizujících) Slovanů starší kmenové uspořádání; za nepřesvědčivé to pokládá např. L. Hrabová. Předpokládá pak ustálení „návazných“ slovanských kmenů až po jejich usazení v nových sídlištích (2006, s. 19, 24).

³⁴ Ke vztahům Slovanů a Avarů srov. také Helimski (Хелимский 2003, s. 10, 43–56, 135–148). Hodnotíme-li možnosti slovanské kolonizace dnešního jihočeského regionu (např.) v 6. a 7. stol., potom musíme připomenout i některé postromantické teorie; např. ještě J. Peisker uvažoval o možnosti úspěšného povstání „doudlebského kmene“ proti Avarům již v době, kdy mohlo „doudlebské etnikum“ sídlit na jihu Čech (Peisker 1921, s. 32).

1.23 Osídlení jižních Čech v 7. stol. po Kr.

Na jihu Čech však ani tehdy zřejmě nešlo (zpočátku) o příliš výrazné osídlení. První (prokazatelně) raně středověké archeologické (byť nepříliš početné) nálezy můžeme zařadit až do II. poloviny 7. století. Na základě vykopávek prováděných na slovanském sídlišti u Purkarce (nad potokem Rachačka) máme doklady dobové keramiky; další nálezy pocházejí z lokality Litoradlic (mezi Purkarcem a Týnem nad Vltavou) a z hradní ostrožny z Bechyně (viz výše; k tomu Břicháček 2007, s. 111, 113–115, mapka s. 119); patrně šlo o opevněné sídlo, které mohlo být chráněno dřevěnou palisádou. Nejisté je zařazení torza z Kozího hrádku u Sezimova Ústí, slovanského původu asi nebudou ani zbytky příkopů na bechyňském náměstí. Nacházíme též různé typy opevnění na strategických návrších (celkově jich po Čechách tehdy byly více než dvě desítky; srov. Bubeník 1988, s. 183–198). Mnohdy ale nelze doložit, že šlo o dávná hradiště, protože bylo původní osídlení překryto kolonizací v 9. a v 10. stol., popř. poničeno erozí. Datace též kolísá u keramických zlomků nalezených v lokalitě Hostů na soutoku Vltavy a Lužnice nebo na pravěkém hradišti u Týna nad Vltavou (někdy se uvažuje o konci 7. stol., popř. o mladším období; k tomu srov. Břicháček 2007, s. 112–113, 115–117, mapka s. 119; Lutovský 2011, s. 183).³⁵ Od 8. stol. po Kr. však intenzita slovanské kolonizace nepochybně zesílila. Tento typ osídlení bývá obvykle spojován s (výše zmíněnou) kulturou obtáčené keramiky a s využitím hrnčířského kruhu (Lutovský 2010, s. 263–269; týž 2011, s. 185). Na českém jihu máme z té doby (tj. z 8. stol. po Kr., později i z 9. stol.) stovky zachovaných mohyl (srov. také výklad dále). Jen výjimečně zde však nacházíme doklady sídlišť vesnického typu. Přitom musíme předpokládat budování sídel, tedy staveb, fortifikací, zajištění zásobování oblastí apod. (dále Lutovský 2011, s. 184). Počátky slovanského osídlení českého jihu (od pomezí s pozdějšími „chodskými“ lokalitami širšího Domažlicka a Horšovotýnska na úpatí Českého lesa na západě – přes oblasti Pošumaví, Prachaticka, Českobudějovicka a Českokrumlovska – až po úsek dosahující k Českým Velenicím na jihu a dále k Jindřichohradecku, Třeboňsku a Dačicku na východě) tedy zřejmě nesahají dále do minulosti než do 7. století.

Obvykle se na jihu a jihozápadě Čech vyčleňují 3 sídelní oblasti: výšinná opevněná sídla na Plzeňsku, sídliště na Příbramsku a na Strakonicku a ostrožny v horním Povltaví – k těm se řadí také hradiště v Branišovicích (srov. Poláček 1981, s. 61, Měřinský 2002, s. 236; Beranová, Lutovský 2009, s. 393), které bývá někdy považováno za doklad osídlení „doudlebského“ typu. Starší archeologie tu dokonce zmiňovala raně slovanské sídliště (později hradiště) s prvotními nálezy z přelomu 5. a 6. stol. (Plavec 1967, s. 2, 5 – 8).

---

³⁵ Nemáme příliš jasno ani o způsobu pohřbívání ve slovanském prostředí českého jihu v 7. stol. Patrně byly vršeny pohřební hranice (porovnáme-li s nálezy ze středních Čech a z Moravy, kde jsou doloženy v 6. a 7. stol. urnové hroby, jejichž základem byl keramický hrnec uložený v mělkém hrobovém jádru). Naskýtá se však otázka, zda bylo pohřbívání v urnových hrobech u Slovanů ve střední Evropě obvyklé. V tom případě by ale musely být stopy takových („plochých“ a žárových) pohřbů na většině území beze zbytku zničeny! V jižních Čechách se doklady urnových (popelnicových) hrobů z této doby nenašly (snad s výjimkou 2 nádob v lokalitě Krásné Hory na Sedlčansku. Zde je však podobný výklad účelu nalezené keramiky sporný). Nebo šlo jen o zvyk určité teritoriálně, mocensky či ekonomicky vyčleněné skupiny? (srov. opět Lutovský 2011, s. 184–185, 188). Ovšem např. počátek osídlení severního dolního Rakouska souvisí s nálezy žárových pohřbů (uren) pražského typu (v prostoru Bernhardsthal, též v blízkosti Rohrendorfu z poslední třetiny 6. stol. (na původně langobardském pohřebním poli; srov. Daim 1993, s. 29).

1.3 Dokončení kolonizace nebo země mohylového lidu v 8. století po Kr.?

1.31 Rozvoj slovanských sídel v 8. stol. (na jihu Čech a v přilehlých rakouských lokalitách)

Fenomén „nárůstu archeologických nalezišť“ (v našem případě na jihu Čech od 8. stol. po Kr.) není ovšem typickým (průvodním) rysem pouze při výzkumu určitých období raně středověké kolonizace. Bezprostředně souvisí s vnitřním zahušťováním osídlení i s postupem kolonistů do vyšších a méně úrodných míst. Pro tuto tzv. „starohradištní“ dobu už máme na území jižních Čech doloženy desítky osídlených lokalit; a to nejen v úrodnějších oblastech (např. kolem dolního toku Blanice u Putimi nebo blízko Lužnice u Písku), ale i v méně zemědělsky příhodných lokalitách (např. v okolí Sušice či Českého Krumlova, kde jistě existovalo souvislejší slovanské osídlení v I. polovině 8. století; srov. také Břicháček 2007, s. 111–112, 117, mapa s. 119). Určité úseky rovinných sídlišť známe (např. rozptýlenou zástavbu terasového sídliště u Žišova – nad Lužnicí u Veselí), vzhled a charakter osad však nikoliv. Otázkou zůstává, zda nás dosavadní stav poznání opravňuje tvrdit, že tu chybělo centrální hradiště s mocenským významem. Přitom je těžké doložit, že se jedná o hradiště tam, kde bychom je očekávali: na strategicky výhodných výšinách (např. na zmíněné bechyňské ostrožně, na pravěkém hradišti u Skočic, snad i na Kněží hoře u Katovic – v posledním případě se názory odborníků různí).³⁶ Přítomnost lidí na výšinách doložit můžeme; ale vedle výkladu profánního se tu nabízí i odůvodnění sakrální. Moc předáka byla spojena se sakrálními principy, jejichž materializace a vizualizace byla možná jedině na výšinách (mimo zemědělskou komunitu; srov. Lutovský 2011, s. 187). Život člověka byl bezprostředně spojen s přírodním prostředím, kde měl domov a kde žil. Obydlené místo bylo pro člověka částí jeho „světa“, ale hvozd za vsí už byl „zásvětím“ (k tomuto problému se často vrací současná „novořecká“ a „přírodní“ filosofie; srov. např. Neubauer 2010 aj.; k sounáležitosti člověka s prostorem dále Lutovský 2011, s. 190³⁷). Je ovšem obtížné datovat starší a střední dobu hradištní a vysvětlit průběh kolonizace tak, abychom mohli popsat směry a intenzitu slovanské migrace.

Na jih od jihočeské hranice lze slovanské osídlení dnes jen velmi těžko dokládat klasickým způsobem. V Dolním Rakousku bylo potvrzeno souvislé slovanské osídlení v lokalitě Sommerein (lze tu usuzovat na hospodářské a sociální rozvrstvení; jedná se o lokality vokrese Bruck an der Leitha). Menší slovanské osídlení se našlo v Klosterneuburgu (v okolí kostela sv. Martina) a též na severovýchodě Dolního Rakouska v lokalitách Bernardsthal a Hohenau an der March (Friesinger 1977, s. 108). V oblasti Waldviertelu lze doložit existenci slovanského osídlení v Poigen (obec St. Bernhard-Frauenhofen, okres Horn; kamennou konstrukci připomínající ohniště lze datovat už do 7. stol.; keramické střepy nalezené v bezprostřední blízkosti tuto teorii podporují). V souvislosti s časovým zařazením lze považovat podobné ohniště za pozůstatek slovanského osídlení (Daim 1977, s. 99). Je pravděpodobné, že by nálezů bylo více, ale zde patrně opravdu padly za obětí činnosti pozdějších rolníků (a to nejen ve Waldviertelu). Ovšem mohou se objevit nálezy další (třeba

³⁶ Materiální doklady společenského rozvoje v Čechách již v 8. století jednoznačně ukazují na působení elit (Charvát 92-103); ještě výrazněji potom o století později. Např. méně výrazné fortifikační prvky lze doložit na vykopávkách v lokalitě Hradce u Hudčic, kde by nález 4 denárů Karla Velikého mohl dokládat přítomnost hradištní elity na počátku 9. století (Lutovský, Videman 2011, s. 523–537).

³⁷ Návaznost pohřebiště na pravěké mohylové hroby lze předpokládat např. v Raděticích u Bechyně (Menšík, Křišťuf, Chvojka 2010, s. 59–82); do pravěkých naspů pohřbívali Slované i v lokalitě Dražiček u Tábora (Turek 1958, s. 11–12).

v souvislosti s výstavbou ulic, silnic a dálnic). Opevňovací (hradištní) valy jsou považovány za doklady slovanského osídlení středovýchodní Evropy; z oblastí záposlovanského jazykového území je známo na 3000 (!) pevnostních valů (Brather 2008, s. 119). Valy sloužily v širší míře nejen k obraně území; spíše označovaly centrální místo osídlení. Ostatně tomu napovídá původní význam slovanského slova **gord-* (po změně likvid *grad-*) – se širokým sémantickým záběrem. Užívání základu *gord-/grad* v pojmenováních lze doložit i na germánském jazykovém území (srov. např. Brather 2008, s. 121).

Obvykle se podobná slovanská opevnění spojují s 8. stoletím (někde ovšem se navázalo na opevnění staršího typu; Hofbauer 2012, s. 13). Zajímavé jsou v této souvislosti např. tzv. „Šance“ (Schanze) v Gars-Thunau (cca 40 km V od Zwettlu, 75 km jižně od Jemnice a Želetavy), tedy opevnění staršího typu, které čnělo vysoko nad řeku Kamp už od pozdní doby bronzové, tedy od doby prvotního průběžného osídlení lokality. Tohoto opevnění Slované využili (Friesinger, Vacha 1987, s. 136).³⁸

Ale také na severu Waldviertelu byly odhaleny stopy slovanského opevnění, např. západně od Raabs an der Thaya u Oberpfaffendorfu (až r. 1992; Bors 1998, s. 114, zničení je datováno do 10. stol.). Stěží tu mohlo jít (ve světle dobových pravidel) o stejné *uros* (město), které Luitpold, syn babenberského markraběte Adalberta, v roce 1041 *in terminis marcharum Boiemiae ac Boiariae* (srov. Dienst 1986, s. 172) srovnal se zemí (podle análů kláštera v Niederaltaichu); spíše šlo o jiné sídliště, ze kterého (soudě podle pramenů) byl kromě lidí a dobytka odveden syn poraženého „knížete“, který pravděpodobně ovládal území jižně od Garsu na Kampu (Hofbauer 2012, s. 14). Je tedy třeba revidovat pohled na nevýznamné slovanské osídlení Waldviertelu v raném středověku, který se ještě někdy udržuje; v této souvislosti je důležité zkoumat i pomístní jména, popř. místní pověsti (např. o ponořených městech apod.; srov. Hofbauer 2012, s. 14). Zajímavé jsou též dochované zbytky původně 30 m dlouhé zdi na skalní plošině nad Branau v blízkosti Schremsu (Österreicher/Schrems 1986, s. 23).

1.32 Mohylová kultura

Vzhledem k tomu, že se na jihu Čech objevily první mohylové hroby počátkem 8. století, lze to vysvětlit dvojím způsobem: příchodem dalších osadníků³⁹ nebo vnitřním vývojem osídlení (Lutovský 2006, s. 69–81; týž 2011, s. 187).⁴⁰ A omezení výskytu mohyl (zpočátku převážně)

³⁸ Slovanští osadníci jsou tu však doloženi i na počátku 9. stol., kdy ještě pohřbívali v mohylách. Později byl na svahu vybudován kostel a v údolí hřbitov. Ten byl zničen v průběhu výstavby *Kampské údolní dráhy* roku 1880. Opevňovací valy nebyly ve II. pol. 9. stol. plošně rozšiřovány, ale byly posíleny masivním obranným valem proti útoku nepřátel (Friesinger, Vacha 1987, s. 137). Archeologický výzkum pracovníků univerzity ve Vídni zde v roce 1993 odhalil více než 20 ha velký areál. Pravidelné rozšiřování osady a význam opevněného místa jako centra slovanského panství jsou doloženy na poč. 10. stol ve 2 pramenech. Prvním z nich je donace (věnování) diecézi ve Freisingu, kterou poskytl *venerabilis vir, cui nomen erat Joseph* (srov. např. Dienst 1986, s. 180) r. 902 nebo 903 (to dokazuje politickou samostatnost, nezávislost tohoto území, a pevně zakotvenou christianizaci); dokládá současně suverénní postavení předáka a status jeho lidí. Na základě toho byla později (904 nebo 906) vytvořena tzv. *Raffelstätter Zollordnung* („celní řád“) dokládající právní nezávislost slovanského knížectví, které snad existovalo jako nárazníková zóna mezi Velkou Moravou a Franskou říší (s geografickým označením *de Rugis*, popř. *Rugiland: Sclavi vero, qui de Rugis ... exeunt ...* Wolfram 2003, s. 311, Friesinger, Vacha 1987, s. 134n.; ke slovanskému osídlení v kontextu celního uspořádání: Teplý 1922, s. 4).

³⁹ Charvát (2007, s. 101–103) však usuzuje na etnogenezi vícera kmenů, např. Charvátů (jejichž název odvozuje z íránských jazyků; podobně i pojmenování Srbů), kteří měli v 7. stol. svásídla v jadranské Dalmácii. Slovanská kolonizace tak mohla ve směru od Dunaje na Balkán i na sever probíhat na pomezí 6.–7. stol. Pokud se Slované usazovali v českých zemích v průběhu 7. stol. (podle Charváta nikoliv jedno uskupení), není vyloučená ani kolonizace ve stol. 8.; srov. dále výklad o problému s diferenciací „českých kmenů“.

⁴⁰ Poslední předchozí význačná civilizace, která budovala v Evropě mohyly (v důsledku své společenské a mocenské diferenciaci), byla kultura halštatského okruhu (srov. např. Michálek, Chytráček 2008, s. 66–83).

na území severně od Dunaje a na území „českého jihu“ nelze vysvětlit postupnou intenzifikaci „středověké a novověké orby“. Mohly přece nebyly nalezeny nejen v „mimojihočeských“ lokalitách, ale ani v některých jihočeských lokalitách, kde nebylo možné využívat zemědělské půdy, takže tam k žádné „orbě“ docházet nemohlo (znamenalo by to odstraňovat 2 m vysoké mohyly tam, kde pole patrně nikdy nebyla; obd. Lutovský 2011, s. 191)! Situaci však (obecně) nevysvětluje ani teorie o obecném přechodu od žárového pohřbívání ke kostrovému již v 9. stol., jak se domníval D. Třeštík. Podobný přechod lze předpokládat spíše až na přelomu 9. a 10. stol. (srov. Třeštík 1988, s. 139; odlišně Lutovský 2011, s. 202). D. Třeštík navíc usuzoval na ustálení hradištní soustavy v Čechách již kolem roku 800, kdy probíhaly změny v celém středním Podunají. Rozšiřovala se stavba hradišť nového typu, vydělovala se knížecí pohřebiště (a snad lze uvažovat i o jakémsi „hlavním knížeti Čechů“, o němž je zmínka v souvislosti s rokem 805; Třeštík 1988, s. 139, Lutovský 2011, s. 203–206, Beranová, Lutovský 2009, s. 62, Justová 1990, s. 33; srov. také výklad k problematice „českých kmenů“ dále).

V souvislosti s případnou kolonizací českého jihu „doudlebským etnikem“ je pak třeba připomenout, že vedle velmi zajímavé korelace s rozšířením tzv. mohylové kultury v 7. století lze zmínit ještě další archeologický argument, totiž šíření obtáčené a zdobené keramiky (v souvislosti s případnou II. vlnou kolonizace) z Podunají do Čech už od konce 6. stol. (Zeman 1976, 213), podobně jako u mohylové kultury. Lingvistická fakta i svědectví materiální kultury a pohřebních rituálů nejen že znamenitě souhlasí, ale nacházejí přesvědčivou podporu i ve faktech etnohistorických (DNS, s. 97–102).⁴¹

Na sousedním rakouském území (zejména v oblasti Waldviertelu, ale i v Mühlviertelu; severně od Dunaje) právě mohylová pohřebiště (kromě zbytků hradištního opevnění

Souvisí tedy budování slovanských hrobových náspů v raném středověku se změnou společenských či ekonomických vztahů uvnitř populační skupiny (srov. Lutovský 2011, s. 188)? Základem mohlo být původní pohřbívání na kůlech, které je doloženo u východních Slovanů v Nestorově letopise (Niederle 1911, s. 324–325). Ve středoevropském prostředí se ale jednotlivé typy mohyl nebo formy jejich vnitřního uspořádání v 8. a 9. stol. lišily poměrně minimálně. M. Lutovský považuje tak rozsáhlou kolonizaci počátkem 8. století za nepravděpodobnou; nelze ji však zcela vyloučit (srov. dále výklad o etnonymu *Doudlebi*). Po odeznění kultury pražského typu se totiž mohylový způsob pohřbívání rozšířil kromě velké části dnešních Čech (po severovýchod) a Moravy (Podyjí), Slezska, Malopolska a Slovenska, rakouských území severně od Dunaje (včetně svahů Šumavy) a pomezí dnešního Polska, dnešní Ukrajiny a Bílé Rusi (také ale východněji; srov. Lutovský 2011, 187–189, 191). Není přece vyloučené, že se II. vlna kolonizace projevila i na ukrajinsko–polském a bělorusko–polském pomezí a posléze pronikla také na sever (do Malopolska a na pomezí Slezska a Čech). Obvykle se uvažuje o tzv. „trstenické stezce“ (za připomínku děkuji kolegovi Ondřeji Chvojkovi z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích). Zahrnovala úsek od Litomyšle k Boskovicím (Utěšený 1960, s. 18–19), ale mohla vést už z oblastí dnešní Ukrajiny východozápadním směrem (podle některých autorů) přes Čechy a Moravu do Pobaltí a dále na východ až do Orientu (termín zavedl v 19. století historik Hermenegild Jireček). Na severozápadě začínali Slované pronikat k Odře už kolem r. 400 (ale expenze na západ i na jih mohla začít už o sto let dříve; srov. Andersen 1996:51). K dolnímu Labi (k Hannoveru) dorazili kolem roku 700 (a ukončili tím proces kolonizace „severní cestou“ (Andersen 1996:1). Alternativní průběh stezky přes Českomoravskou vysočinu (a tedy i přes český jih) je předmětem bádání a sporů. Kosmas uvádí Litomyšl jako „hrad na stezce“ (patrně k r. 981); stezku zmiňuje i nadační listina krále Václava I. z r. 1250. Názory na možnosti existence nejsou dosud ustálené (srov. TS 2012). V případě rozšíření pojmenování typu „Doudleby“ ale může jít též o pozdější přemyslovskou kolonizaci, která mohla zejména v době expanze do Polska přesáhnout území českého severovýchodu; obdobný proces dokládá na mapě transferů obyvatelstva doudlebského typu Lutovský (2011, s. 190).

⁴¹ Doklad pozdější slovanské kolonizace najdeme (např.) na Třeboňsku. Za pohanské slovanské pohřebiště mohylového typu z 8.–9. stol. zde pak bývá považován soubor 25 kruhových mohyl, které lze najít (při staré zemské stezce) asi 10 km severovýchodně od Chlumu u Třeboně (v lese blízko Staňkovského rybníka). V okolí Třeboně se však Slované usidlovali později (na lučinatých okrajích močálů a na suchých vyvýšených místech, kde posléze terén odvodňovali, vysoušeli... a pak postupně kultivovali); snad teprve kolem 10. stol. (Kodlovi 1979, s. 14–15).

a kromě povědomí o pomístních a místních jménech) dokládají původní slovanské osadníky. Znamá mohylová pole byla prokázána u Messernu, Infritzu a Staningersdorfu (vše v okrese Horn), dále v blízkosti Reichenbachu bei Litschau (v okrese Gmünd), na území Jagenbachu (v okrese Zwettl), v lokalitě Thaya (v okrese Waidhofen an der Thaya) a u bývalého slovanského hradiště u Thunau am Kamp (srov. Breibert 2002, s. 88n.).⁴² Jedině na mohylovém poli u Wimmu (u Maria Taferl, Bezirk Melk), které je dosud nejlépe archeologicky doloženou lokalitou, se našly kostrové hroby a různé pohřební dary (zbraně, výrobky – nářadí, ale také různé formy šperků; srov. Breibert 2002, 29n., 62n., 66n.). Nápadná je tu úplná absence žárových pohřbů (Breibert 2002, s. 89). Naproti tomu se ve Wimmu nacházejí hroby, které jsou vybavené lebkami dobytka (nebo alespoň jejich fragmenty; Breibert 2002, 79n.). Jestliže víme, že kostrové pohřby a ukládání lebek dobytka k mrtvým (často k jejich nohám) patřilo k pohřebnímu rituálu v avarském kulturním okruhu, můžeme tyto nálezy datovat avarským vlivem v 7. a v 8. stol. a předpokládat, že v té době se tam Slované usídlili (Breibert 2002, s. 91). Slované tu tedy byli pod silným avarským vlivem. Dalších nálezů však ve Waldviertelu není mnoho (Breibert 2002, s. 88). Většinou se jedná o zbytky dřevěného uhlí, střepy z hrubé keramiky (patrně z nádob k uchování jídla pro mrtvé) a o nepatrné úlomky kostí (Friesinger 1968, s. 143). Tyto stopy pohřebních rituálů připomínají tradiční formy známé z mohyl z jihu Čech a Moravy. Někteří rakouští vědci předpokládají, že osídlení muselo do Waldviertelu proniknout ze severu nebo ze severovýchodu (Friesinger 1977, s. 104). Někdy se též usuzuje na to, že tu mohli být Slované ovlivnění cizími kulturami v průběhu bojů a procesu kolonizace. Stejně pravděpodobné ale může být ovlivnění II. vlnou slovanské kolonizace!⁴³ V současné době už zůstala na území Waldviertelu jen malá část mohyl; v rámci kultivování půdy snad padla řada mohyl za oběť orbě (Breibert 2002, s. 17n.). Zbytky mohyl (i celé mohyly) mohly zůstat v zemědělsky málo využívané půdě, jako např. v lesích; zůstává tedy ještě řada lokalit, které je třeba prozkoumat (mnohdy však v chráněných přírodních oblastech). Část nálezů se dochovala i navzdory odstranění původních lesů a hospodaření lesníků; tedy paradoxně i v důsledku intenzivního lesního hospodaření (Hofbauer 2012, 16).

1.4 K problematice „českých kmenů“ a jiná kolonizační východiska

1.41 Kmenové uspořádání českého etnika – ano či ne?

Samostatný problém potom nastoluje otázka vnitřní diferenciaci nesourodého uskupení Bohemanů;⁴⁴ tedy i tzv. „českých kmenů“.⁴⁵ Problematikou vývoje etnik na českém území

⁴² Na dosud prozkoumaných mohylových polích byly doloženy ohňové násypy; tedy i žárové pohřby. Mrtví byli spáleni na místě pozdějšího pohřbu. Na místě spáleniště byla navržena zemní mohyla (mnohdy s využitím kamenů nebo kamenných desek; Friesinger 1968, s. 143).

⁴³ Christianizace nebyla ještě ve II. pol. 9. stol. ve Waldviertelu dokončena; o tom svědčí nejen mohylové hroby (křesťanská tradice v té době „ohňový“ rituál vylučovala), ale také obětní jídlo, jehož obětování bylo v oblasti působení křesťanské vírouky považováno za pohanský zvyk (srov. Friesinger 1977, s. 107, Breibert 2002, s. 88).

⁴⁴ Staré pojmenování „Bohemi“ existovalo v té době na našem území již nejméně 500 let. Naskytá se ale otázka, koho se týkalo v 6. – 7. stol. po Kr. (a kdy se „Bohemi“ skutečně „stali Čechy“; k označení „gens Bo/h/emanorum“ a k diskusi o českých kmenech, „Stammamtheorie“, Tomkově teorii „haluzí“ slovanského stromu, k hodnocení těchto teorií z hlediska moderní sociologie, ke vlivu územního principu, popř. „sousedských pospolitostí“, a k pramenům franským, arabským i jiným podrobněji Třeštík 1988, s. 129–140; k literatuře týž, s. 140–142; Češi a Bohemané: Měřinský 2006, s. 45, 49, 69–80/ v pramenech, 81). Příčiny uchování etnonyma (?) Bohemanů lze vysvětlovat 2 způsoby (Charvát 2007, s. 19–20): a) šlo o etnicky pojmenované sbory římské armády (což bylo typické např. pro Markomany; srov. Charvát 2007, s. 21–23)

(„českých kmenů“ a tzv. „starých kmenových dialektů“) se na přelomu tisíciletí zabýval především Dušan Třeštík; ten existenci různých „českých kmenů“ (a jejich „kmenových dialektů“) zpochybnil⁴⁶ (Třeštík 1997, s. 57–93; týž 2001, s. 8n., 26n. /tam ovšem okrajově). Spíše proti pohledu na krystalizující společenství s pražským centrem („český národ“) se Třeštík vyslovuje pro relativně volné uskupení kmenových společensko-územních útvarů (celků; srov. již 1988, s. 130, 134–135). Nezpochybnuje rozrůzněnost „Čechů“ na konci praslovanské doby („... *malý kmen, jehož část došla v 7. stol. až do Řecka a další se dostala na přelomu 6. a 7. století spolu s dalšími skupinami... Doudleby a Charváty... z Panonie do Čech a z nějakého, nám dnes unikajícího důvodu dala své jméno nově vzniklému kmenu Čechů ...*“; Třeštík 2001, s. 53); nicméně rezolutně soudí, že již od 9. stol. „... *Čechové jednali ve vztahu k cizině vždy a bez výjimky jednotně*“ (tamtéž; s. 298). Proces formování českého státu („... *přemyslovského státu, ustavujícího se v české kotlině v l. 885–935 ...*“; Třeštík 2001, s. 17) ovšem není bezpodmínečně nutné pojímat jako postupující homogenizaci volného společenství Čechů, Doudlebů a Charvátů („... *přinejmenším v 9. stol. nevládl Čechům nikdy jeden kníže, ať již Přemyslovec nebo ne, ale kmenové shromáždění a celá řada knížat společně*“; tamtéž, s. 95).⁴⁷ Ve světle dostupných pramenů je stejně představitelné, že vývoj k raně středověkému státu nastal jen v jedné „provincii“ (nodálně sjednocené oblasti) uvnitř jednoho ze „spádových“ společenství (příslušných k určitému „hradnímu, hradeckému“ centru). Ostatní společenství se na tomto procesu nemusela nutně podílet

---

b) setrváváním některých příslušníků předslovanských elit (ne etnický definovaných) v českých zemích i po odchodu Langobardů (název BOHEMI ovšem mohla v 5. a 6. stol. užívat i etnická uskupení v okolí českých zemí).

⁴⁵ Jak už bylo naznačeno v předchozí poznámce, otázkou je, zda pod pojmenováním „Bohemané“ musíme vždy v minulosti hledat právě Čechy (už v 5. a v 6. stol. po Kr. mohlo jít o elitu řídící české země nebo jejich části; srov. Charvát 2007, s. 23). L. Hrabová zmiňuje i pramenný odkaz na pojmenování *Boiowinidi, Beu–Winides* (snad v souvislosti s etnonymem Venědové). Není ovšem jasné, zda jsou míněni Slované žijící u hranic Čech (Bojo–haemum), nebo Slované žijící v Bavorsku (Hrabová 2006, s. 25; srov. též výklad o etnogenezi Bavorů). Pokud franské prameny zmiňují termín „gentes“ ve spojitosti s výpravou r. 805 do Čech (srov. dále), míní se tu národy, tvořící vojsko Karlova syna, nikoliv „české kmeny“ (Třeštík 1988, s. 135). Ovšem také starší jazykovědná literatura dokládala určité „kmenové odlišnosti“ ve formování a v užívání některých jmen místních (srov. Šmilauer 1960, s. 13–114; i ten ale hovoří o stabilizaci slovanských sídel u nás, tudíž i o stabilizaci jejich pojmenování, např. v 6. a 10. stol. u čeledních jmen zakončených *-ice*, jinak ale až v 9. a 10. stol.; 51 jmen v plurálové formě je zmíněno ve Friedrichově kodexu – do r. 1150: Šmilauer 1960, s. 14, 107–108, 113–114, 126–128, s. 201–202, jednotlivě i jinde v textu; jména na *-čice*: týž, s. 144, ke středověké kolonizaci Českomoravské vrchoviny: s. 176–181). Pokud jde potom o tzv. „kmenové znaky“, M. Lutovský (2011, s. 191) připomíná, že za společné projevy „kmenové etnicity“ bylo dříve archeology a historiky považováno: - právě budování mohyl; to ale bylo později (v 8.–9. stol.) značně rozšířené (srov. pozn. 29, 35, 37–38, 40–42, 78, 82, 136)

- upřesnění výběru terénu pro stavbu hradišť; je však nepravděpodobné, že by byl takový výběr omezen na kolonisty jediného kmene

- dochování rozdílů v keramice; i zde ovšem platí, že určitý typ keramiky mohly jednotlivé skupiny mezi sebou přejímat (obd. způsob stavby obydlí a jiné projevy každodenního života).

⁴⁶ Starší koncepci „českých kmenů“ zastával ještě R. Turek (např. 1952, s. 3–46, 1954, 47–52; nověji 1982, s. 40, 2000, 155–158/ reprint vydání z r. 1963; řada autorů ji přejímala i později, např. onomastik J. Špal: 1992, s. 29–30); ve své době ale šlo o jedinečnou koncepci raně středověké archeologie, zejména pro období 9. a 10. století (okrajově se případným jazykovým specifickým českého etnika věnoval i Šmilauer 1960, s. 15–32; nově z hlediska současné archeologie Lutovský 2011, s. 191, tamtéž pozn. 411, s. 270). D. Třeštík odkázal na genezi koncepce u V. V. Tomka a F. Palackého, také na Dümmlerovu kritiku (1854), která už před 150 lety upozornila na to, že v Čechách v 9. stol. není v pramenech doložen jeden český panovník (pro tu dobu tedy není doložena jednotná vláda, jakou známe z Velké Moravy); spíše šlo o určité množství více nebo méně nezávisle jednajících knížat (Třeštík 1988, s. 129).

⁴⁷ „Knížata na hradech“ spolu soupeřila o moc; snad k jejich hradům příslušela i určitá území. Realizace knížecí moci však nemusela mít vždy „plošný“ charakter. Lze si představit i „lokální“ formu výkonu „hradní“ moci (Třeštík 1988, s. 138).

(a rezignovat na vlastní samostatný pohyb nacházení, popř. formování vlastní identity, stejně jako vytváření vazeb na širší referenční/mocenský prostor; též DNS, s. 103–106).⁴⁸

1.42 Země Bohemanů

Spor o „české kmeny“ je ovšem živý i dnes. Bavorský geograf (jeden z kodexů Bavorské státní knihovny v Mnichově, rukopis asi z I. pol. 9. stol., paleograficky datovaný mezi lety 811–821 – nikoliv bez ale výhrad!) uvádí, kolik je ve kterých krajích *civitatum* (*civitas* = hradská obec, hrad, hradiště). Pro Čechy užívá označení „Beheimare“ (tj. Bohemané), pro Moravu Marharii (Moravané;⁴⁹ dále: Charvát 2007, s. 130–133; *Beheim*: Měřinský 2006, s. 81). Rukopis datuje „Fraganeo“ („Pražsko“, Pražané; dokládá existenci centra před r. 850!⁵⁰); neztotožňuje však jeho obyvatele s Bohemany (snad kvůli exteritoriálnímu postavení centra?).⁵¹ Neuvádí Charvát, Doudleby, Lemúze, kteří zřejmě na poč. 9. stol. nehráli důležitou roli; ty řadí k „odděleným“ kmenům Charvát, ale uvádí též jiné etnické názvy se sufixem *-ané* (Charvát 2007, s. 130–133; obdobně Měřinský zmiňuje Charvát, Dulěby, Srby i Lemuze v rámci II. vlny osídlení: 2002, s. 127; obd. týž 2006, s. 69). Třeštík spíše předpokládá, že Charvát žili severně od českého území. Zmínky o putování kmene Charvátů (zejména v interpretaci záznamů Ibrahima ibn Jakuba) považuje za omyl (Třeštík 1988, s. 135 – 136).

V pramenech je však doložen pouze jeden „gens Boemanorum“ (o „Boemanech“ píše také Sláma 2006, s. 33–34; homogenní vývoj „Boemanů“ předpokládají též onomastici: Lutterer a kol. 1997, s. 11); spojení „duces⁵² Boemanorum“ (vůdcové, knížata /?/ Bohemanů) zřejmě neoznačuje ani knížata partikulárních politických či etnických útvarů, „lechy“ ústřední úřednické správy (na to tito „vůdcové“ jednali příliš samostatně⁵³). Pozdější ustavení krajů a děkanátů církevní správy nemůžeme zpětně aplikovat na hypotetické „minikmeny“, popřípadě na jakási „kmenová knížectví“ (Třeštík 1988, s. 134–140). Tradiční „kmenové“ pojetí české prehistorie kromě Dušana Třeštíka zásadně odmítli i další současní historici (například Josef Dobiáš, Luděk Jirásko, Jiří Sláma); poněkud tradičněji usuzuje historik Josef Žemlička (např. 1990, s. 60). Lze snad věřit etnicitě Doudlebů (podobně je tomu též u Lužických Srbů), nikoliv ovšem spojení „drobných kmenů“ do jednoho celku pod jednotným etnickým názvem (Doudlebi, Doudlebové) po 7. století, jak uváděl ještě

⁴⁸ V takové situaci mohlo být v určitých obdobích i Vitorazsko (pokud tuto oblast vztahujeme k českému jihu; srov. výklad dále).

⁴⁹ Koncovky *-ané* se začalo běžně užívat teprve až v 9. stol. (srov. Charvát 2007, s. 130!).

⁵⁰ Už B. Janoušek upozorňoval na rukopis Ibrahima ibn Jákúba (dochovaný ovšem jen v pozdějším neúplném kompendiu) z let 965–966 nebo 973, kde se odlišuje „Pražsko“ a „Buyima/Bóyema“, tedy „ostatní země“ (Janoušek 1968, s. 206–207).

⁵¹ Také B. Janoušek upozorňoval na podobu Behemi, ale považoval ji ještě za souhrnný název českých kmenů (dále Janoušek 1968, s. 204–205).

⁵² Za tzv. *Bohemany* ještě v Čechách 9. století hovořilo větší množství regionálních „knížat“, *duces* (jak zmiňují autoři franských letopisů; popř. působili na některých „hradech“); k polovině 9. stol. se uvádí až 15 lokálních vládců, o jejichž mocenské pozici toho příliš mnoho nevíme (pojmy „kmen“, „stát“, „hrad“ tedy nemůžeme v období raného středověku chápat v „moderním“ pojetí; srov. Žemlička 2000, zejména: s. 267–270; Lutovský 2011, s. 191–192, 270; Třeštík 1988, s. 129–140).

⁵³ K tomu Třeštík (1988, s. 129) připomíná mylný výklad Palackého; ovšem Palacký i Tomek věřili v pravost RKZ. K výkladu všeobecně psl. slova *lechrъ (pl. *leśi*, popř. stsl. „*leśěchrъ*“ ...lok. pl. = „v polské zemi“) dále ESM, s. 325 (jen u Dalimila: náčelník, předák; v ruském a ukrajinském prostředí označení Poláka, nářečně ve Slezsku *lach* = také „trhan“; odvozeno od *leđo* sufixem -ch, asi díky maďarskému *lengyel*), Holub, Lyer 1978/SES, s. 264 (také vztah k lexému *lado*... srov. Erhart, Večerka 1981, s. 229; původně obyvatelé rovin, později pro Poláky), ČES, s. 329, 336, obd. 341 (též *Lach*, rus. *Ljach* – Polák, z indoevropského základu *lendh-* neobděláná země, slov. *leđo*, *leđa*... *lado*, neobděláná půda, Dalimil: ... *bieše lech*...). Patrně nelze porovnávat se zřejmým etnonymem *Dudlěb-* (srov. dále).

(např.) historik Bohumil Janoušek (1968, s. 204–205).⁵⁴ V české kotlině se patrně „knížata“ ohradila na „hradech“ a budovala si pozice uvnitř kmene (k nálezům dokládajícím hmotnou kulturu Slovanů ve starším období dále též: Měřínský 2002, s. 127–169; podobně k výrobkům slovanského etnika: Justová 1990, s. 100–108).⁵⁵

Dá se předpokládat, že už od I. poloviny 8. století Slované obsazené země ovládali. Zdá se, že zde vytvořili stabilní organizovaná společenství (která ovšem nemusela být závislá na jednom mocenském centru; srov. Lutovský 2011, s. 190); to vše patrně navzdory expanzi II. avarského kaganátu.⁵⁶ V roce 791 pak Karel Veliký přikázal oddílům Sasů a Frísů, aby se „*per Beehaimos (Beheimos) via, qua venerant, reverti praecepit*“ („cestou přes Čechy, kterou přišli, vrátili“ ... *Annales regni Francorum / Letopisy království Franků*, k r. 791, cit. podle MMFH I, 38; Beranová, Lutovský 2009, s. 61; někdy se uvažuje o tom, že se jednalo o území dnešního severního Rakouska, které bylo v té době „českým“ obyvatelstvem osídlené; tedy o pás země mezi Dunajem a jihočeským pohraničím: Justová 1990, s. 28, 33).⁵⁷ Do roku 796 likvidoval Karel Veliký avarskou moc v Podunají a ovládl Bavorsko. Na sklonku 8. stol. byl již avarský kaganát slabý; v bojích s Franky byla likvidována mocenská elita kaganátu (Sláma 2006, s. 31–32; srov. Bednaříková, Homola, Měřínský 2006, s. 73–78; k dopadu avarské války Karla Velikého na Čechy: Třeštík 2001, s. 53–70). Rozpad avarské říše snad souvisel též s postupem dalších slovanských (snad již jihoslovanských?) etnických skupin na sever (Eggers 1995, s. 30).⁵⁸

Případný zánik vlády jednoho „hlavního knížete“ Čechů bychom mohli klást do roku 805, kdy snad padl ve válce s Franky (podle tradice se jednalo o jakéhosi Lecha – pokud nešlo o obecné označení jednoho z předáků; srov. Třeštík 1988, s. 139, Měřínský 2006, s. 48 – uvádí i zápis *Zech*).⁵⁹ O něco později však bylo pronikání franských vojenských družin

⁵⁴ B. Janoušek upozornil na zprávu Geršoma ben Jehudy o Slovanech (doloženou „Komentářem mohučským“; srov. Štěpánek 1965, s. 88–94). Předpokládal závislost Doudlebů na Přemyslovcích k r. 947, kdy se o nich zmínil al Mas^Cúdí (srov. Janoušek 1968, s. 204–205). Původu prehistorických slovanských pojmenování na území Čech se v současné době věnuje též význačný český etymolog, prof. Václav Blažek.

⁵⁵ Už před polovinou 20. století zpochybňoval „teorii českých kmenů“ V. Vaněček (1946, s. 22, 25), který termín „*gentes*“ chápal jako označení družinných knížectví a považoval Bohemany za homogenní (etnickou skupiny), která kolonizovala české i moravské (západoslovanské) území až po Pováží. Obdobně o českých kmenech pochyboval v I. polovině 50. let 20. století A. Kellner (1954, s. 35), který připouštěl jen existenci východoslovanských kmenů. Naproti tomu ještě S. Utěšený o rozdělení českých kmenů nepochyboval (odkazoval k písemným záznamům, které zmiňují jihočeské Doudleby a východočeské Charváty). Upozorňoval však na nejasnost výkladu pojmů „kmen“ nebo „kmenový svaz“ (Utěšený 1958, s. 188–189, 191–192; tamtéž v pozn. 13 a 18, dále s. 208).

⁵⁶ II. avarský kaganát se v Karpatké kotlině utvořil ve II. pol. 7. stol. (a ovlivnil jistě též území „zbylá po Sámově říši“; Sláma 2006, s. 32).

⁵⁷ Řeka Enns byla k r. 791 označována (a uznána) jako *certus duorum regnorum limes* (mezi Avary a Franky; srov. Weltin 1993, s. 55).

⁵⁸ Friesinger (1981, s. 523) soudí, že teprve v době po roce 800 (po likvidaci avarské říše Franky) proniká do rakouského Waldviertelu silnější vlna slovanského osídlení (tedy II. vlna). Je ovšem nejasné, zda Slované opravdu přicházeli z blízkého českého prostoru.

⁵⁹ V letech 805–806 vojska Karla Mladšího, syna Karla Velikého, Čechy opravdu pustošila. U Slovanů však v té době nějakou výraznou mocenskou organizaci nelze předpokládat. Tažení franských vojsk zahájil roku 805 Karlův starší syn Karel II. Mladší 3 proudy, které pronikly do Poohří a směřovaly na střed země. Slované se ale k bitvě nijak nechystali (Letopisy kláštera v Metách starší: *Annales Mettenses priores*; srov. též MMFH I, s. 56). Přesto k tomuto roku nacházíme výše uvedenou zmínku o smrti „posledního vůdce Čechů“. Franská vojska proto vyplenila zemi tak, až „nezbyla píce pro koně a potraviny pro vojsko“; země byla patrně zpustošena a zničena (Lutovský 2011, s. 195). Roku 806 pak vedl vojska do Čech Karloman, mladší Karlův syn (řečený Pippin). Čeští Slované patrně v té době nijak jednotní nebyli. Franská vojska oblehla jakýsi Canburg, ale hradiště nedobyli (není jasné, kam lokalizovat takto odolnou pevnost; překážkou ovšem mohla být i palisáda! Beranová 2000 umísťuje pevnost do lokality Hradsko-Kanina u Mělníka v Čechách: 2000, s. 14). Především se tu zřejmě jednalo o uznání závislosti Bohemanů na říši a o placení tributu, čehož pravděpodobně franská invaze dosáhla (i vzhledem ke zpustošení země o rok dříve; ovšem asi ne v podobné výši, o jaké se zmiňuje Kosmas v souvislosti s dějinami

do Čech zastaveno; r. 849 utrpěli Frankové od Slovanů katastrofální porážku; v „západním světě“ to vzbudilo naprostý úžas (dobové zmínky kometují událost tak, že „pohanství zvítězilo nad křesťanstvím“; srov. výklad podle Fuldských análů u Hrabové 2006, s. 49; dále Kodlovi 1979, s. 19).⁶⁰

1.43 Doudlebi jako specifické etnikum

Poněkud jiná situace nastane, pokusíme-li se do kontextu svazku tzv. „Bohemanů“ zahrnout také ty etnické skupiny, které samy sebe označovaly za Doudleby, popř. za Volyňany (Седов 1982, s. 92–93), Anty apod.⁶¹ V té souvislosti vyvstane příliš mnoho problémů, které nás nakonec vedou k názoru, že se v tomto případě skutečně jednalo o samostatný kmen (popř. o samostatné kmeny), který(které) byl (byly) od hlavního proudu Bohemanů zpočátku zcela oddělen (odděleny).⁶²

Jak už jsme zmínili výše, staročeskou podobu (patrně) kmenového jména (*Dúdlěbi*) zapsal (pravděpodobně poprvé) arabský historik Alí ibn Husain (Abu l-Hasan 'Alí), zvaný al-Mas'údí, ve spise „*Rýžoviště zlata a doly drahokamů*“ (roku 947, 951, nová redakce 956; zemřel 956; srov. Hrbek /ed., 1983, s. 273) v již zmíněné podobě *Dúlába* (srov. výše): „Po tomto kmeni ... pak kmen *Dúlába* (popř. *Dúlána*), jehož král se v této době nazývá *Wándžsláf* (*Wángsláf*)...“ (**Vetjeslav?* Václav, latinsky *Venceslaus*; hvězdička před názvem označuje tvar slova, který se do dnešní doby nedochoval); historik B. Janoušek uváděl ve shodě s I. Hrbkem podobu jména *Vándžsláf* (Janoušek 1968, s. 204, 207; dříve Hrbek 1965, s. 52–53; na možný zápis *Wán.dž S.láf* upozornil Lutovský 2011, s. 21; odkaz také Sterneček 2008, s. 7); D. Třeštík považuje zápis za „záhadu české prehistorie“ (1988, s. 136).⁶³ V. Blažek ztotožnil tuto osobu s historickou postavou legendárního českého knížete Václava (svatého Václava) a doložil vládu Václavova syna *Zbraslava* (*Václaviče*) nad polabskými Stodorany (Blažek 2003, s. 70–74; někdy se usuzuje na Stodorany na Havole i na základě Mas'údího zmínky o jméně etnika *Ustutrána*; srov.: al-Mas'údí v edici I. Hrbka, 1983, s. 273).

I. poloviny 11. stol., doklady chybějí; srov. Lutovský 2009, s. 7, týž 2011, s. 193–196, 198; Sláma 2006, s. 33–34, Měřínský 2006, s. 39–49, 58–69). Výše zmíněný nálezk 4 karolinských mincí v lokalitě Hradec u Hudčic (srov. v pozn. 36 výše) však s tímto tažením spojovat zřejmě nelze; taktéž návrat Sasů a Frísů přes Čechy r. 791 (mince byly raženy po r. 793; dále Lutovský 2011, s. 197, 271; Lutovský, Videman 2011, s. 523–537).

⁶⁰ V této souvislosti opět příliš mnoho nevíme, jak se franské vpády dotkly jižních Čech, ani jaký byl vztah obyvatel českého jihu k Bohemanům. Doložena je účast Čechů (Bohemanů) na říšském sněmu ve Frankfurtu r. 822; poté Čechy upadly znovu v zapomenutí. Vnitřní spory zcela rozvrátily život Franské říše za vlády Karlova syna Ludvíka Pobožného (Lutovský 2011, s. 198). Teprve po bratrovražedných bojích došlo r. 843 k jednání ve Verdunu a k rozdělení říše mezi Ludvíka Němce, Karla Holého a Lothara (srov. Sláma 2006, s. 33–34).

⁶¹ O odlišnosti *Antů* a *Sklavinů* psal už Jordanes. Od 6. stol. jsou tedy v pramenech zmiňováni též *Antové* (někdy považováni za slavizovaný zbytek původního obyvatelstva íránského typu; srov. také výklad o Venedech; k tomu Měřínský 2002, s. 45, 50–52). *Sklavini* bývají lokalizováni od horní Visly a Dněstru k dolnímu Dunaji, *Antové* (pokud šlo ovšem též o Slované) pak mezi Dněprem a Dněstrem (Beranová, Lutovský 2009, s. 17). S tzv. Poljany ztotožnil *Anty* např. Павленко (1994, s. 286 – 293), jenž předpokládal (ostatně: jako řada jiných ukrajinských historiků), že se jedná o přímé předky dnešních ukrajinských osidlců.

⁶² Podobně se dosud usuzuje (ve vztahu k tzv. „Bohemanům“) o odlišnosti kmene Stodoranů (či Polabanů, Polabských Slovanů apod.); k tomu souvisleji: Hrabová 2006.

⁶³ Objevil se dokonce názor o funkci Doudleb jako údělu budoucích knížat, ve kterém vždy vládl budoucí pretendent knížecího stolce; tedy i kníže Václav – předtím, než na pražském stolci nahradil otce. Před Václavem by tedy Doudleby měl spravovat Vratislav (Cinert 2008, s. 188, 226, 236–237); tato teorie však zní až příliš fantasticky (byť by zdánlivě vysvětlovala informaci al-Mas'údího)!

1.44 Původ a šíření etnonym (Doudlebi a Volyňané)⁶⁴

Původ slova *Doudlebi* ovšem dosud uspokojivě vysvětlen nebyl. Odkazuje se na složené tvary; např. starší polská etymologická škola vysvětlovala pojmenování **Dudlěbь/Dudlěbь* jako kompozitum, vzniklé ze základu **dud-* (dudek, pojmenování ptáka) a z nedoloženého slovanského základu **liab-*, z hypotetického lexému **lěbь* (z pův. **laib-*; srov. litevské *laibas*“ – tenký;⁶⁵ dále Brückner 1924–1925, s. 193–224, týž: 1927, 2012; Farský 1928, s. 286); tedy ve významu „tenký, hubený“; tedy: „tenký člověk“, „hubený jako dudek“). Častěji však badatelé odvozovali lexém ze slovanského **duda*, tj. pišťala, a z výše uvedeného lexému **lěbь/*laib-*; tedy: **dudlěbь* = člověk „tenký, hubený jako pišťala“ (srov. např. opět u Brücknera: 1924–1925, s. 211n.; též slovo *dudy* je odvozeno metaforicky, na základě vnější podoby: protáhlého tvaru pišťal). Uvedený postup však nebývá při vzniku etnonym obvyklý (a podobný typ odvozování se spíše blíží lidové etymologii). Řada badatelů tedy zastává názor, že je název *Doudlebové* slovanského původu. Nelze však odmítat odvozování původu jména z germánských dialektů, neboť právě germánské kmeny kraj po upadající keltské civilizaci zdědily.⁶⁶ Nabízí se tu složenina západogermánského **theudō*⁶⁷ (**peuða-z* = lid, kmen, území; k přejetí by muselo dojít před slovanskou monofongizací *eu > u*) a germ. **laiþaz* /gót. **laifs* (zbytek, pozůstalost). Pojmenování by pak označovalo zděděné území (Šimánek 2012; **Dudlěbi* – např. podle jména germánského knížete: Profous 1947, s. 396 – 397; také Plavec 1967, s. 2). Také podle O. N. Trubačeva etnonym **Dudlebi/Dudlěbi* vzniklo z germ. spojení **daudlaiba* (dědictví zemřelého; fem. **laibō* označovalo dědictví). To by svědčilo o sousedství se starým západogermánským areálem (Трубачев 1974, s. 52–53). Na tuto možnost upozorňoval už Miklošič (u sthn. *tōtleiba*) a později Profous (1947, s. 397). Doudlebské etnikum mohlo žít v oblasti vlivu germánské (gótské?) kultury Wielbark (srov. např. Maczynska 2007, s. 1–20).⁶⁸ S gótským vpádem na „území Doudlebů“ (*дылаѣ*) může souviset také legenda o Kumarovi (Кумар) a Gudovi (Гуд), kterou zapsal v 19. století Genrych Tatur (Татур, Генрых Хрыстафоравіч; 1846–1907; běloruský historik, archeolog, etnograf a sběratel) v Igumenském okrese (v tzv. *nabeuce*).⁶⁹ Pokud budeme brát tuto legendu vážně, pak můžeme

⁶⁴ Pojem *etnonymum* tu ve shodě s výkladem R. Šrámka chápeme jako skupinové *antroponymum*, tedy propriální pojmenování etnika (v rámci širší skupiny *bionym*, tedy vlastních jmen označujících živé či „jakoby živé“ objekty, která jsou nějakým způsobem fixována v sociálních, společenských vztazích; srov. Šrámek 1999, s. 164).

⁶⁵ Na možnost užití slovanské střídnice ve druhém členu pojmenování (**lěb-* místo lit. *laibas*; vedle všeslovanského **libivь* a **liběvь*, stč. *libivý*, *liběvý*, *libový*) upozorňovali autoři už dříve; např. Profous (1947, s. 397) odkazuje na Bernekerův výklad.

⁶⁶ Naproti tomu Chaburgajev uvažoval o hypotetickém pragermánském pojmenování **Dudl-eipa* (ve významu „země dud“) jako o kalku psl. onyma *Velyнь* (Хабыпраев 1979, s. 180). Někdy se též soudí, že je pojmenování kmene Doudlebů odvozeno z turkických jazyků; pod vlivem kolonizačního proudu, který postupoval proti proudu Dunaje do českých zemí (v takovém případě by byl vázán i na Chazary, kteří kolem roku 700 vytvořili stát u Černého moře; srov. šíře: Charvát 2007, s. 92–103). Domníváme se, že II. vlna kolonizace v té době skutečně probíhala (a nebyla by tu pak vyloučena kolonizace ani v 8. stol.; srov. výše); ovšem z oblasti dnešní Volyně, nikoliv od Černého moře (a etnonym tedy s turkickými jazyky nespojujeme).

⁶⁷ U Vasmera je uveden tvar „*Deudo*“ (Vasmer 1986 – 1987, s. 551); odkazuje se tu na polskou studii Rozwadowského (Rocznik ślawistyczny VI, 55); to by ale byla spíše hornoněmecká forma pojmenování.

⁶⁸ Tato kultura je nazývána podle stejnojmenné lokality Wielbark - v dnešním Polsku (do r. 1945 se nazývala Braunsvalde-Willenberg-Kultur). Pro období od 1. do 4. století po Kr. lze doložit osídlení (především) západně od ústí Visly do Gdaňského a Viselského zálivu (pravděpodobně se jedná o časná sídelní území Gótů).

⁶⁹ Podle legendy byl Kumar náčelníkem kmene *дылаѣ* (v běloruské transkripci; tedy Doudlebů?; legenda vypravuje o „běloruském“ knížeti kmene *Duly*). Etikum se údajně vyznačovalo velmi klidnou a přátelskou povahou. Tradice uvádí, že hrdina Kumar na cestě spatřil doklad vpádu nepřátel: „bránu“ z kol (snad vůz řízený elitou invazního kmene), což (podle názoru G. Tatura) dokazuje pokročilost cizích nájezdníků. Brzy se

předpokládat, že se doudlebský kmenový svaz zformoval ještě v době Římské říše (pod vlivem útoků germánských a bulharských kmenů), tedy ve 3. – 4. stol. Během 6. a 7. stol. pak Doudlebi (patrně) mezikmenový slovanský svaz ovládali (srov. dále).⁷⁰

Z Nestorova *Letopisu* už víme, že *Doudleby* v jejich sídlech při řece *Bugu* vystřídali *Volyňané*.⁷¹ Niederle (1953, s. 161) soudí, že šlo o tentýž kmen; patrně původně pojmenovaný etnickým jménem⁷² (k problematice podrobněji: Vondrová, Blažek 2001, s. 322 – 333; srov. zmínky o transformaci Doudlebanů na kmeny Volyňanů a Bužanů – názor P. N. Tret'jakova: БСЭ 1972, s. 533). Také Shevelov (1968, s. 373) se domnívá, že kmenové jméno *Dudlěbi* přinášejí Slované původem z Volyně, kteří postupují na západ spolu s Avary. Skupina **-dl-* zachovaná v Panonii a v Čechách je pro něj důkazem, že i ve volyňské pravlasti v době, kdy ji významná část kmene opouštěla, ještě nedošlo ke zjednodušení **-dl->-l-*

---

nepřátelské kmeny v zemi *дудлаѣ* (Doudlebů?) usídlily. Jejich vůdce Gud vyzval Kumara na souboj; a když ho zabil (podle legendy mu usekl hlavu), doudlebskou zemi ovládl. Je možné, že legenda odráží skutečné události, které proběhly v dnešním Bělorusku (popř. na území dnešního Polska a Ukrajiny) ve 2. - 3. století po Kr., kdy gótské kmeny přes toto území přecházely. Zosobněním Gótů se stal zmíněný legendární bojovník - Gud. Název *Dudy* se pak považuje za variantu slovanského etnonyma *Dulěbi*. Během střetu s Góty byli *Dulěbi* poraženi a stali se poddanými gótského kmenového svazku (prvotního státu). *Legenda o Kumarovi a Gudovi* se též stala základem básně Karuse Kagance (Карусь Каганец) „*Stlačený kámen*“ (*Сцьцаты камень*). (Dokonce i na Litvě Bělorusy tradičně označují etnonymem Gudai; tedy jako „Gudy“; dále také: Ермаловіч 2001).

⁷⁰ Nepovažujeme tu za udržitelné autochtonní teorie (týkající se geneze pojmenování Doudlebů, která by měla souviset s typem porostu, krajiny apod. – bez ohledu na původ a etnický či jazykový charakter kolonistů). Jako velmi nepravděpodobný se v této souvislosti jeví výklad některých autorů (v podstatě samozvaných „odborníků“), podle kterého z výrazu *dulěp*, charakterizujícího zalesněné, zarostlé a neobdělané místo, zcela samostatně vznikla označení jednotlivých lokalit, takže by se jednalo o toposynonyma. Podobně se vykládá lexém *lech* (srov. výše); u toho však lze doložit distribuci. U slova *Dudlěb* dochází k apelativizaci zřejmě až později, v době posunu etnika z Volyně do Ruska (viz dále). Velmi kriticky tu musíme přijímat laické výklady (např. Cinert 2008; s. 193; dále ke „kolonizaci východního území Dulěby“ z jihu Čech: týž, s. 126), které se staví proti obecně přijímaným lingvistickým teoriím, ale jsou často pouze reflexí laických úvah; práce pana architekta vzbuzují dojem, že autor „rozumí všemu“; zvláště jeho „volné etymologizování“ je dost neprůhledné (autor je dokonce „připraven“ odvozovat „sémantický charakter hlásek a hláskových skupin“ již pro dobu paleolitu; a to zcela „jednoznačně“. Stejně „bezproblémově“ odvozuje původ řady prehistorických antroponym, popř. etnonym či dokonce theonym!). Nelze popřít širokou orientaci v mytologii, kterou J. Cinert ve své knize prokázal.

Ale někdy má čtenář dojem, že autor spojuje všechno se vším; a to „jakoby“ jen na základě vlastní úvahy (srov. dále). Nicméně k možným negativním konotacím etnonyma je nutné připomenout, že lid usazený ve 14. stol. na jihu moskevského státu se usídlil v oblasti města Orel, v jeho okolí (i v některých místech vzdálenějších; srov. též výklad dále), kde jeho kníže dostal od cara Ivana nový úděl; dokonce zde bylo znovu založeno město *Bolchov*; město toho jména existovalo již v původním volyňském regionu. Pro místní obyvatele to ovšem byli „přivandrovalci“. Pojmenování tak postupně vstoupilo do místních (nejen) orlovských nářečí jako označení „kramářů“, lidí nevybíravého chování, nespolehlivých, jako posměšné apelativum i jako nadávka (srov. dále výklad k nářečím Orlovské oblasti: Бахвалова 1993, s. 66-73, 99; zejména k ustálení apelativu typu *dulěp*, *dulěbko*). Ruské lexémy *duleb*, *dulebina*, *dulebyj* (ve významu „blbec, troupec“, popř. „slepý“) zmiňuje též Profous (1947, s. 397; s odkazem na Perwolfův výklad). Ve Smolenské i v Orlovské oblasti Ruska (podobně jako v Grodněnské oblasti na Bílé Rusi) je zmiňována *Dulevčizna* (též *Dulěvščizna*; podobným typům pojmenování se věnoval Frejlach 2011, s. 12; tuto obec v Orlovské oblasti však nezmiňuje). Podobných toponym ve zmíněných lokalitách ovšem nalézáme více (srov. též výklad o místních jménech dále).

⁷¹ Anonymní *Bavorský geograf* (cca r. 850) zmiňuje slovanský kmen Volyňanů, kteří ovládali 70 pevností (*Uelunzani civitates LXX*). Podle jedné z legend pak doudlebský kníže Luka (Лька) založil též volyňské město Lucak/Luck (Луцак/Луцьк).

⁷² „... podle všech příznaků původně kmen zván byl *Dúleby*. Byl to kmen mohutný, jenž vytvořil zde první říši slovanskou, neboť jemu náležely tradice o tom, že kmen Volyňanů vládl ostatním Slovanům, ... a na něj obrátili útok svůj Avarové, když vrhli v 6. stol. do jižní Rusi. Útok avarský zdolal a zkrušil *Dúlěby*, zničil jejich nadvládu, rozbil svaz, ... a následkem toho i starý celek *dúlěbský* rozpadl se v nové jednotky oblastní, zvané podle řeky a hlavních měst hrazených Bužska, Volyně, Lucka, tedy na Bužany, Volyňany a Lučany doby letopisné...“

(Vondrová, Blažek 2001, s. 331 – 332; DNS, s. 100; k historickým nářečním odlišnostem v panonské oblasti také Andersen 1996, s. 31).⁷³ Je velmi pravděpodobné, že se doudlebský kmen později opravdu začal nazývat podle historického území (obd. *Volyně*>*Volyňané*, *Velyňané*; pokud se nejednalo o dva kmeny: Lutovský 2011, s. 192).

Rovněž podle tradice kmen Volyňanů/Doudlebů vládl ostatním Slovanům (srov. výklad výše; území kmene snad můžeme od severu k jihu vymeziť dnešními městy Kovnem a Stryjem; srov. Frejlach 2011, s. 9, 11). Pokud by se však skutečně původně jednalo o dva kmeny, pak by v době kmenové byli Doudlebové v jižních Čechách (zřejmě sousedy Volyňanů (srov. výklad o místních jménech dále). V takovém případě by mohlo být pravděpodobné, že i jméno sem přinesla doudlebská migrační vlna (názory na původ jména se však rozcházejí; srov. také DNS, s. 100). Po vpádu Avarů se starý celek rozpadl.

Cennou informaci o slovanském etniku (popř. též o etnonymu) známém jako *Volyňané* podal v 10. stol. arabský polyhistor al-Mas'údí: „*K nim se počítá i kmen, jemuž patřila dávno na počátku věků vláda; jejich král se nazýval Mádžak, zatímco tento kmen se jmenuje Walínjáná...*“ (je však možné i čtení *Walítábá*, tj. Veleti, popř. označení pobaltského kmene: srov. al-Mas'údí v edici I. Hrbka 1983, s. 273, 732). Tak čte skupinu hlásek D. Třeštík (skupinu liter LWCJN řadí jako WLCJN: Třeštík 1988, s. 136). „*Tento kmen uznávaly za hlavní už dávno všechny ostatní slovanské kmeny, protože k němu patřila vláda a ostatní králové jej poslouchali... je nejzákladnější u Slovanů, vysoce uctíváný mezi jejich kmeny a má prastaré zásluhy. Později nastala mezi jejich kmeny roztržka, zanikla dřívější organizace a kmeny mezi sebou válčily. Každý kmen si zvolil svého vládce.*“ (srov. opět: al-Mas'údí 1983, 273–274; v překladu a v edici I. Hrbka).

Původ jména je dnes neznámý. Nelze doložit derivaci z osobního jména, na niž usuzoval A. Profous v souvislosti s jihočeským městečkem stejného názvu (ze stč. osobního jména *Vol*: Profous 1947/IV, s. 607; též ale neopomenul uvést odkaz na slovanské územní jméno *Volyně* a na užití slovanského sufixu *-yně*).⁷⁴ S tím ostatně nesouhlasí Vasmer (1986 – 1987, 347) – vzhledem k vokálu *-e-* ve staroruském jménu *Velyň*. Vedle historické ruské podoby *Velyň* ovšem najdeme novou ruskou formu *Volyň* nebo polské jméno *Wołyń* (srov. výklad o místních jménech; dále např. k užití místního jména *Volyň* /*Volyně* /*Wolin* apod.).

⁷³ Schaecken (1987:100) na základě rozboru textu Kyjevských listů dokládá, že v Panonii (v západním Maďarsku, tedy v Transdanubii; v oblasti dnešního Balatonu, Blatenského jezera) ještě v 10. stol. po Kr. existoval přechodný typ slovanského dialektu, který zřejmě nebyl ovlivněn dialekty bulharskými (už z geografických důvodů) nepravděpodobný vliv. Prostor mezi středním Dunajem a Tisou (tzv. Avarská poušť) byl po dlouhou dobu patrně málo (pokud vůbec) obydlený. Bulharská a panonská nářečí tak od sebe byla navzájem oddělena. Mohlo tu ale docházet k výraznému kontaktu s mluvčími, pro něž byl rodným jazykem nějaký západní slovanský dialekt. Jazyk Kyjevských listů by tak mohl být směsí dvou nebo více dialektů. Schaecken usuzuje na přechod mezi chorvatskými (popř. kajkavskými–slovinskými) a slovenskými dialekty, ale nepovažuje za pravděpodobný „velkomoravský“ původ listů ani (často předpokládaný) výskyt bohemismů; podobné doklady Schaecken vysvětluje spíše jako širší západoslovanský vliv. Vysvětluje různé psl. formy, které lze v rukopisu nalézt (a předpokládá, že byl text v oblasti Balatonu sepsán; srov. Schaecken 104, 105n., 117–119, 137–138, 203). O možnostech příslušnosti panonského slovanského dialektu k „protodialektům“ jihoslovanským (kromě možností východoslovanského či „protobulharského“ vlivu) uvažoval také Richards (2003:191n., 196n., 198n., 200n.); tedy o rozšíření „panonské slovanštiny“ na homogenním jazykovém území (kdy by se jednalo „protosrbský“, „protochorvatský“, popř. o specifický „protoslovinský“ dialekt); nebo na území jazykově heterogenním (kde by se „protosrbské“ a „protochorvatské“ jazykové prvky prolínaly se západní skupinou („protočeskou“ a „protoslovenskou“; k tomu však srov. kritiku M. Greenberga 2004:213–220).

⁷⁴ Profous soudil, že pojmenování *Volyně* znamenalo „obec *Volova*“ (v rámci derivace příponou *-yně*; srov. např. *Radyně*). Nevěrohodná je tu domněnka, že by mohlo být jméno odvozeno „odvyku užívání volů“, jak se někdy (kromě Profouse, který tak vysvětluje vznik osobního jména) domnívá ukrajinská lidová etymologie. S lidovým výkladem pojmenování se lze ovšem setkat i dnes. Naposledy jsme si to ověřili v roce 2006 během putování Podkarpatskou Rusí v bývalém nejvýchodnějším československém (a dnes západoukrajinském) městečku Jasiňa, kde nám tímto způsobem jméno vyložili místní obyvatelé.

Za pravděpodobnější výklad lze proto (patrně) považovat názor, že se jedná o pojmenování slovanského původu. V praslovanštině totiž slovo „*wolyň/volyn*“ označovalo mokřad, tedy „vlhkou, mokrou zemi“.⁷⁵

Dá se předpokládat, že v původní vlasti „doudlebské“ a „volyňské“ osídlení kontinuálně pokračovalo. O tom nás přesvědčují historické prameny (např. historie volyňsko-haličského knížectví apod.). Od počátku 10. století se tak kdesi na území kolem Bugu formoval raně feudální státní útvar. Roku 981 ovládl Volyňany (na jejich původním území) kníže Vladimír Svjatoslavič. K roku 1087 se potom v ruských pramenech připomíná „Болоховская волость, земля“ (Bolchovská země), již vládl kníže „lucký, děrevský a bachovský“ Jaropolk Izjaslavič (syn velkého knížete kyjevského Izjaslava Jaroslaviče a vnuk Jaroslava Moudrého); z té doby jsou v ruské literatuře doložena pojmenování sídel městského typu (Седов 1982, s. 92–93; Пашуто 1950, s. 227).⁷⁶

1.45 Slovanské osídlení na území dnešního Rakouska (mezi dunajskou a jihočeskou hranicí)

Je možné předpokládat, že nejen lokalita rakouského hlavního města Vídně, ale celá oblast tzv. Dolních Rakous⁷⁷ tvoří (z hlediska časné, tedy prehistorické slovanské kolonizace) „jedno z ohnisek nejstarších evropských dějin, mnohdy most, často zátaras mezi východem a západem“ (Mossler 1975, s. 80); podobně tomu však bylo s kontaktem mezi severem a jihem (zejména s ohledem na dvě hlavní evropské komunikace: dunajskou a jantarovou cestu; dále Justová 1990, s. 9).

Záchytným bodem historie střední Evropy je jistě rok 568 po Kr., kdy do Karpatské kotliny dorazili Avari (Justová 1990, s. 11–12, 23–24). Kromě památek avarsko-slovanského okruhu jsou však i jiné (patrně rovněž slovanské) dolnorakouské nálezy doložené od II. poloviny 6. do 8. století po Kr. Jsou téměř bez výjimky slovanského původu. Z archeologických pramenů lze dovodit, že větší část lokalit Waldviertelu a Weinviertelu patrně nikdy přímo nenáležela k avarské říši (kromě východního okraje Weinviertelu v 8. století). Posuzují se proto:

a) buď jako nálezy časné slovanského období ze 6. stol.; k usazení prvních Slovanů na území Dolních Rakous mohlo dojít někdy kolem poloviny 6. stol., kdy sem ještě nedorazily avarské tlupy)

b) nebo jako prameny k poznání vývoje společnosti starší doby hradištní (7.–8. stol.).

Nejstarší památky (nejpozději z tzv. avarské doby; pokud se nejedná dokonce o nálezy z 1. pol. 6. století): v Podunají představují nezdobené urny pražského typu, které byly nalezeny na pomezí Rakouska, Moravy a Slovenska (*Hohenau a. d. March, Poysdorf*: Justová 1990, s. 116), popř. (z doby pohřebišť ve formě popelnicových polí) je nutné zmínit pohřební urnu z Gusen (blízkou pražskému typu), která může pocházet z počátku 7. století po Kr.

---

⁷⁵ Ovšem považovat tzv. *Volyňany* za dominantní osídleneckou skupinu v jihozápadních Čechách 9. stol., která podlela nájezdům (patrně maďarským) na konci století (jak to činí např. J. Cinert: 2008, s. 184–186), to by bylo opravdu příliš odvážné!

⁷⁶ Místní etnikum, navazující na staré osídlení, zde muselo žít ještě ve 14. stol. Z té doby máme doklady o vpádu velkého litevského knížete Gedimína do Podolí a na Volyň; obě území připojil ke svému knížectví (Любавский 1915, s. 24). Knížata bolchovského knížectví byla ze svých údělů vyhnána a odešla sloužit ruskému panovníkovi Ivanu (řečenému *Hrozný*) do Moskvy, kde byla poměrně vítána i se svým lidem. Car Ivan totiž usiloval o další osídlení jižních území moskevského státu a o stavbu měst v oblastech, které byly ohroženy vpády krymských Tatarů (dále podle starších zdrojů: Бахвалова 1993, s. 70).

⁷⁷ ...obvykle označovaných jako *das Land unter der Enns*... Jak již jsme ale uvedli výše, z našeho pohledu leží povodí Enže jižně od Dunaje, tedy mimo oblast našeho zkoumání.

(Szameit 1995–1996, s. 298).⁷⁸Slovanské etnikum osidlovalo povodí Dunaje směrem k jihočeské hranici nejpozději od 7. stol. po Kr. Průkaznější stopy takového osídlení ale nalézáme až od II. pol. 7. stol. (Justová 1990, s. 117–118). Pro doložení avarského vlivu mezi Dunajem a jihem Čech (tedy pro zmapování vývoje těchto lokalit v tzv. avarsko-slovanském období) však chybí nálezy především „jižně od Vltavy“; spíše ještě lze zmíněný typ osídlení prokázat „jižně od Podyjí“ (Justová 1990, s. 11–12, 22–28, 39, 41–100).

Někteří badatelé (zejména rakouští) pak přiřazují k době stěhování národů nejen 7., ale i 8. století (např. Mitscha-Märheim 1963); z tohoto pohledu proto nelze (vzhledem k dochovaným pramenům a archeologickým nálezům z té doby) vyloučit ani již dříve zmíněnou možnost pozdější kolonizace jihočeských lokalit (tedy např. i kolonizaci v 8. stol. po Kr.; dále Justová 1990, s. 11). Podobná kolonizace by přirozeně probíhala přes území severně od Dunaje.

Zajímavý je tu např. vývoj osídlování lokality kolem obce *Zellerndorfu*. Četná zjištění naznačují, že území dnešní obce bylo centrem slovanského osídlení především v 9. století. Už základ místního pojmenování (*Zell/-er/-n*) odkazuje ke slov. původu (**cěl-* nebo **sedl-*; to odkazuje ke slovanskému osobnímu jménu; srov. Prinz 1993, s. 938; obd. též výklad ve II. kapitole). V *Zellerndorfu* je slovanské osídlení doloženo nálezy v pohřebišti a jamami, které zůstaly „po domech“ (Mitscha-Märheim 1958–1960, s. 47); roku 1931 byl dokonce objeven dvojitý slovanský hrob vdovy z 8. nebo 9. století (Hasenhündl 2000, s. 22n.; přičemž např. Schlesinger upozornil na skutečnost, že jiný /podobný/ hrob v blízkosti nálezu byl zničen v důsledku diletantských výkopů: Linder Mayer 2008, s. 61 a pozn. 233). Další nálezy (zbytky cihel, kosterní pozůstatky) interpretuje (např.) Friesinger jako zbytky vesnického hřbitova (některé nálezy, zejména nádoba a dva skleněné knoflíky, jsou uloženy v Retzer Museum; dále Friesinger 1978, s. 21; obd. Weltin 1993, s. 48n.). Na zbytky domů (cihlových staveb) upozorňuje také Franz Sauer (Linder Mayer 2008, s. 61, pozn. 235). Centrum slovanského osídlení hledali v *Zellerndorfu* Karl Lechner a Josef Prinz (srov. Lechner 1977, s. 634). Těžko však můžeme usuzovat na vnitřní strukturu, funkci a velikost tehdejší osídlené lokality (Zehetmayer 2000, s. 24). Pokud však chápeme *Zellerndorf* jako centrum slovanského osídlení, potom se k tomuto středisku mohla vázat další sídliště; např. Pulkau nebo Röhrsdorf, kde lze uvažovat o slovanské etymologii pojmenování osad i hydronym (Korkisch 1970, s. 5), popř. další místa (např. lokality dnešních obcí Obritz a Wulzeshofen, které byly osídleny slovanským etnikem patrně již v 8. a 9. století). Kolem Pulkavy a v údolí Dyje se jednalo spíše o vesnické osídlení ao příležitostná pohřebiště (Zehetmayer 2007, s. 153), nicméně pro 7. a 8. (popř. 9.) stol. po Kr. lze doložit souvislé slovanské osídlení od Pulkavy až ke Kampu (Schinner 1958, s. 65). Předpokládá se též existence slovanských hradišť v Hardeggu, u Therasburgu (Alteck), v Retzu (v lokalitě Altstadt) a v Pulkau (Linder Mayer 2008, s. 62 a pozn. 245).

Pokud se týká dochování slovanských mohyl, v Mühlviertelu byly zkoumány hlavně mohylníky kolem Gallneukirchenu a Puchenau (Beninger, Kloiber 1962, s. 168–174, 193). Území osídlenému „jihočeským“ etnikem jsou snad nejbliže centra Reichenbach u Gmündu (žárový mohylník) a Thaya u Waidhofenu (zde se předpokládá, že šlo o kostrový mohylník) v severním Waldviertelu, popř. též vzdálenější (patrně slovanský) mohylník u Spielbergu v jihozápadním Waldviertelu (Justová 1990, s. 109–110, dále u Justové obr./mapka č. 22 na s. 111, komentář: 230–231, 248, 251, 252). Také v dalších dolnorakouských lokalitách jsou doloženy žárové hroby (mohylníky) s časně slovanskou keramikou, zejména opět

---

⁷⁸V takovém případě by se jednalo o nejzápadnější naleziště, dokládající slovanský žárový pohřeb v Rakousku. Pohřební dary v Gusen patrně sloužily jako výbava na cestu do zasnění. Zřejmě tak můžeme doložit akulturační proces v dobách etnogeneze slovanských přistěhovalců, který vedl k vyrovnávání kulturních tradic s původními populacemi (Szameit 1996, s. 24–25).

ve Waldviertelu (i když nestejněměrně). V 9. století bylo pak Podunají jednak pod vlivem karolinským (v oblasti Východní marky), jednak (ve své severnější části) pod vlivem velkomoravským (v dobových pramenech nalézáme přímý odkaz na *mercatum Marahorum* (Inquisitio 1897, č. 253; Lindermayer 2008, s. 61); základní ráz nalezišť v „zemi pod Enží“ je však převážně slovanský (a to i v oblastech severně od Dunaje; Justová 1990, s. 12, 24–28, 30; dále např. Friesinger 1975–1977, 1978b).⁷⁹ V této je však třeba upozornit i na některé novější práce, které lokalizovaly Moravu „jako působiště cyrilometodějské literární školy“ na jihoslovanské teritorium západoslovanské (,); např. do Potisí (Eggers 1996) nebo na východ Srbska do povodí jihoslovanské řeky Moravy (pravého přítoku Dunaje; srov. Boba 1971, 1991).⁸⁰

Někdy se předpokládá blízká příbuznost obyvatel severního dolnorakouského Podunají se Slovinci, tedy s etnikem jihoslovanské karantánsko-köttlašské kultury (patrně prvotně „slovinským“⁸¹), které pronikalo i na sever od Dunaje (možná až k Dolním Věstonicím: Poulik 1960, s. 124–126); jiné slovanské skupiny pronikly z jihu ke střednímu toku řeky Kampu ještě v 10. stol. (Friesinger, H., Mitscha-Märheim, H. 1972, s. 212, 222; také Justová 1990, s. 19, 33–37). Na jihu Čech je ovšem jistým dokladem (svědectvím) kontaktu s Podunajím jediné derivátní nádoba ze Sušice, která je blízká časně slovanské až starší hradištní keramice (srov. např. Turek 1975, s. 153–154; Justová 1990, s. 41).

1.5 Problém slovanského Vitorazska

1.51 Vitorazsko jako fenomén

Pokud budeme usuzovat na (hypotetické) předhistorické osídlení českého Vitorazska (další z výrazně archaických oblastí), musíme připustit, že by toto území představovalo ve své době zcela svérázný fenomén (vzhledem k různým formám kontaktů s Rakouskem). A nebudeme-li považovat za jistý výklad o tom, že kolonizace pohraničních úseků Rakouska kolem Weitry a Altweitry (Alt-Weitry) začala až ve 12. století (což naznačil např. Friesinger 1976, 1978c),⁸² po němž tento názor přejala většina českých historiků (např. D. Třeštík, J. Sláma aj.;

⁷⁹ Ale např. Wolfram považuje Moravany (a jejich státní útvar) za přímé „dědice Avarů“ (Wolfram 2003, s. 315). Vliv Velkomoravské říše však dosahoval až po území v povodí Pulkavy (původní označení území bylo *regnum Maravorum*, název „Velkomoravská říše“ lze do jisté míry považovat za konstrukt; srov. Lindermayer 2008, s. 59, pozn. 223).

⁸⁰ Za připomenutí těchto teorií i za objasnění dobových souvislostí vděčím prof. R. Večerka, který ovšem uvedené názory na základě argumentů lingvistických (zejména s ohledem na tzv. moravismy ve staroslověnských a církevněslovanských opisech památek cyrilometodějské školy), posléze i na základě argumentů archeologických (a s ohledem na dobového rozvržení etnických sídel) zcela odmítl (srov. Večerka 2010, s. 11–31; zejména pak s ohledem na důvody lingvistické: s. 11–14; též s odvoláním na recenzi V. Blažka z r. 2003, k níž ve své knize R. Večerka dále odkazuje). Naznačené teorie přesahují rámec této práce; zaslouží si však nesporně důkladnější studium.

⁸¹ Existují ovšem i jiné výklady. Ty většinou uvažují o možnosti, že tuto kulturu tvořilo germánské nebo slovansko-germánské etnikum (srov. Justová 1990, s. 35–36). V této souvislosti je zajímavý odkaz F. Teplého na listinu z r. 906 (o placení cla ze soli, kterou vozily lodí po Dunaji), který považoval Dunaj za přirozenou hranici mezi slovanským osídlením „jižního typu“ (Slovinci) a „severního typu“ (které již podle Teplého tvořili „Češi“; srov. Teplý 1922, s. 4; také výše: *Raffelstätter Zollordnung*).

⁸² H. Friesinger ovšem současně dokládá pro 9. stol. běžně nálezy slovanského původu v lokalitách, které se „vitorazskému úseku“ blíží severně od Dunaje; západněji v lokalitách Engerwitzdorf (Schwenbach a Zirkenauer Wald, položka 77a+b) a Holzriesen (položka 78). Obvykle se jedná o „šachtové hroby“ (Friesinger 1971–1974, 1978a, Fundortlisten, Listen I–X, s. 176–184), v Engerwitzdorfu jsou doloženy též nálezy kopí se šestihrannými hroty, v Holzriesen „křídlová“ kopí (tamtéž, Liste III). Severněji (směrem k české hranici) sledoval Friesinger slovanské osídlení v povodí řeky Kamp, kde jsou nálezy doloženy v lokalitě Thunau am Kamp. Opět se jedná o „šachtové hroby“, ale také o nálezy tuhové keramiky (tamtéž; položka č. 75, Liste I). Archeologie (do jisté míry) může posoudit stopy slovanského osídlení mezi Enží a Vídeňským lesem v 9. stol. (tedy doklady života

srov. také Měřinský 2002, s. 248–250), potom bychom mohli dokonce předpokládat, že jihočeské „vitorazské“ sídelní kontinuum bezprostředně navázalo na starší slovanské osídlení českého jihu a rakouského pohraničí.⁸³ Následně tedy bychom mohli usuzovat na skutečnost, že se jednalo o potomky kolonistů, kteří přišli ve II. vlně slovanského osídlení. Souvislost s doulebským etnikem tu dnes prokázat samozřejmě nemůžeme,⁸⁴ ale budeme-li předpokládat, že se vitorazské državy nacházely na českém jihu a ne na českém severozápadě, jak se domnívali a domnívají četní historiografové a archeologové (srov. výklad dále), nabízí se vzhledem k teritoriální blízkosti sledovaných lokalit možnost vzájemného kontaktu (propojení, popř. návaznosti) různých typů osídlení.⁸⁵ Původní „vitorazští Slované“ tedy zřejmě nekolonizovali dnešní česko-rakouské pomezí z českého vnitrozemí. Slovanské osídlování tu probíhalo spíše z "rakouské strany" (mnohem

---

ještě nechristianizovaného etnika), ale nemůže v této souvislosti vyvozovat závažnější historické závěry. Ani výzkum v Thunau nebyl zcela systematický, i když se tu řada nálezů vztahuje již k době mezi II. a III. čtvrtinou 9. století. Lze tu doložit též určitou změnu osídlení od II. poloviny 9. stol.; tedy nejen zmíněné nálezy keramiky, změny v pohřebním ritu a uspořádání „hrobových polí“, specifické šperky, náznaky počátků osídlení hradištního typu apod. (obd. jako v oblasti Zwentendorfu). Více informací lze však vztahovat až k období, kdy existovaltzv. Burgbezirk Thunau (tedy zejména ke 12. století; srov. Friesinger 1971-1974, 1978a, s. 109, 113-115, 117). V Thunau šlo v 9. stol. o poměrně malé pohřebiště (podle milodarů slovanské) na severozápadě lokality. Kromě několika žárových pohřbů z doby popelnicových polí tu je však doložen i pohřeb v truhle vytesané z kmene stromu; kostrový hrob z II. pol. 9. stol. Významnější hradištní stavba tu ale patrně stála až po r. 1000. Pozdější stavby totiž hroby z 9. stol. narušují. Starší pohřby bývají vztahovány k chudším rolníkům z oblasti českého (v 9. stol.?) kulturního okruhu (Friesinger, Mitscha-Märheim 1972, s. 210-212, 222, 224).

Za další doklad starého slovanského osídlení sledovaných lokalit lze snad považovat též mohyly u místní části obce *Litschau* (v politickém okrese Gmünd): u *Reichenbachu* (část německých a rakouských archeologů ovšem považuje naleziště za pohřebiště sídlištního reliktu z doby Karla Velikého). Lokalita se nachází 25-30 km severoseverovýchodně od Weitry, směrem k české hranici (cca 10 km Z od Chlumu u Třeboně); ostatně už název *Litschau* je slovanského původu (Friesinger 1978b, s. 29). Mohylové pole Hauslüss leží severně od *Reichenbachu* (ve vzdálenosti cca 1 km), jižně od *Föhrenbachu*, který protéká lokalitou *Höllgraben* (srov. také Hauer 6; 1933). Výzkumu lokalit (zejména zbytků mohyl; dokonce též s devítimetrovým průměrem!) se věnovala celá řada badatelů (např. Penz 2004, s. 227). Někdy se počátky osídlení kladou do velmi vzdálené minulosti (dokonce do doby bronzové!), jindy až do 12. století (např. Lukan 1989a, s. 116). Řada autorů považuje problém za nevyřešený (srov. Breibert 2005, s. 391-433).

⁸³ Problém vidíme dále v tom, že v lokalitě kolem města Weitry a obce Alt-Weitry nebyl vlastně nikdy systematický archeologický výzkum prováděn (jak nám v polovině 90. let minulého století potvrdili přímo zastupitelé obce Alt-Weitry). K tomu lze připojit i starší (byť sekundární) argument: anály světelského kláštera (ve *Zwettlu*; datované od roku 1083) uvádějí pověst, podle níž slovanské etnikum osídlilo tz. *Vitorazsko* již v době odchodu keltských Bojů (Kalbáč 1919, s. 12 – 14); to je ovšem v rozporu se současným stavem poznání historických i archeologických pramenů. Nicméně: tady jde spíše o reminiscenci související s povědomím o prehistorickém vývoji regionu.

⁸⁴ Pokud se jedná o názory, hledající plynulý přechod mezi „doulebským“ a „vitorazským“ osídlením na česko-rakouském pomezí (doložené např. v některých pracích členů a příznivců Národopisného sdružení Jihočeského muzea v Českých Budějovicích), pak je třeba hovořit spíše o hypotéze, hledající „hranice“ starého osídlení českého jihu dávným kmenem Doudlebů (jehož existenci považujeme za vysoce pravděpodobnou; srov. DNS, s. 97n., 102).

⁸⁵ Na řadě jihočeských lokalit lze doložit uzavřenost vůči českému vnitrozemí, ale relativní otevřenost směrem k rakouskému území. Je tomu tak např. na Chlumecku (v krajině kolem Chlumu u Třeboně; srov. Kodlovi 1979, s. 13-14). Zdejší terén je rovněž ohraničen horskými hřbety a lesy (na jihu a na jihozápadě sousedí lokalita s Novohradskými horami). Daleko výrazněji je však geograficky delimitován na severním okraji, kde je oddělen od vlastních Čech pásmem prastarých rašelinišť (to dokládají i záznamy v nejstarších letopisech a kronikách; dále Kodlovi 1979, s. 14). V minulosti se podél celého rozvodí Labe (s Vltavou) a Dunaje (s řekou Moravou a s Dyjí) rozprostíral asi 70 km široký a téměř neprostupný močalovitý prales: táhl se z okolí Poličky na jih a jihovýchod a končil až u dolnorakouského toku Dunaje. Na jihu Čech tento prales pokrýval celé Jindřichohradecko (včetně kraje kolem Nové Bystřice a východní části Třeboňska. Ještě na počátku 13. stol. označovali zde kronikáři mnoho míst „loci deserti“ (místa pustá). Usazovali se tu především lovci a včelaři (proto patrně první slovanští osadníci řeku Nežárku nazývali „*Včelnicí*“; srov. Kodlovi 1979, s. 14).

dříve než z Čech); tedy z východu. Tzv. Vitorazsko by pak bylo možné chápat též jako kraj osídlený „doudlebskými“ osadníky (srov. též výše), kteří sem pronikli proti toku Lužnice nebo zemskou bránou v okolí dnešních Nových Hradů (Kodlovi 1979, s. 15).⁸⁶ Do jisté míry se tu ovšem pohybujeme na pomezí legend a fantazie; nicméně přesto se pokusíme dále přinést některé odkazy k pramenným či k hmotným dokladům, které by možnost podobného souvisleji osídleného prostoru na jihu Čech nevykloučovaly.⁸⁷

Starší (ve své době obecně přijímanou) představu o rozsahu tzv. Vitorazska (slovansky *Vitoraz*; rakouské pojmenování znělo obvykle *Weitrach*, někdy v německém prostředí *Behaim*) si ujasníme, pokud toto pojmenování přiřadíme k území obdélníkového tvaru na česko-rakouském pomezí. Rozkládá se na horním roku Lužnice a potoka Skřemelice (Schremisu; vlévá se do Lužnice u Gmündu; srov. již RS 1872/1888, s. 1159) mezi bývalými zemskými hranicemi po čáru Nové Hradý – České Velenice – Suchdol nad Lužnicí – Nová Ves nad Lužnicí – 15. poledník (k vymezení OS 1907, s. 776–777; MS 1933, s. 677⁸⁸). Východní hranice budoucího Rakouska se stabilizovala velmi brzy. Pomezí východní marky (Rakouska) a Uher se ustálilo již roku 1043 a tato hranice zůstala v podstatě zachována až do roku 1920 (srov. také zmínku o připojení území o výměře 104 km² na základě mírové smlouvy po I. světové válce: KS 1938, s. 478; Pražák 1993, s. 22; (Sb.; roč. 1920, částka XCII, č. 450; s působností od 16. 7. 1920). Hranice severní se posouvala (měnila) ještě v dalších staletích. V žádném případě si ji nemůžeme představovat jako ostrou linii, nýbrž jako více či méně osídlená území.

Na problém Vitorazska lze nahlížet (právě) z hlediska kolonizační aktivity z podunajské strany, která ztenčila hraniční lesní pásmo – a posunula tak hranici procházející „*in media silva*“ (tj. „středem lesa“; Žemlička 2002, s. 45) dovnitř českého území. V našem případě se prameny (např. nařízení císaře Jindřicha II. z roku 1010) zmiňují o „hraničním severním lese“ (*silva Boemia*, popřípadě *silva Nortica*⁸⁹), který měl přirozenou hranici českého území (státu)

---

⁸⁶ Tomu nasvědčují též záznamy uložené ve středoněmeckém klášteře ve Fuldě a v bavorských církevních střediscích (v Řezně a v Pasově). Stručné (latinsky psané) zápisky o význačných událostech ve středu Evropy (anály, letopisy; tedy předchůdci pozdějších kronik) zachycují události zasahující do 7. stol. (hodnocení jejich politicko-historického významu je však v prostředí historické obce nejednotné; srov. Kodlovi 1979, s. 15). Je však jisté, že „spojovací stezka“, která se napojovala na zemskou stezku mířící ke Stráži nad Nežárkou, vycházela z hradiště Doudleby a mířila přes Borovany, Kramolín a Cep k brodu přes Lužnici (u Suchdola), dále přes Chlum u Třeboně. Za Staňkovem se stáčela na Sedlo, dále se zřejmě dělila: doleva do nitra Čech nebo doprava k Landštejnu (a do Rakous či na jižní Moravu; srov. Kodlovi 1979, s. 21–22).

⁸⁷ Do jisté míry tak došlo v 70. letech 20. století u řady regionálních autorů ke „zvratu v názorech“, když odmítli původní myšlenku o osídlení tzv. Vitorazska „ze středu“ české země. V takovém případě „vitorazská větev“ Slovanů na druhou stranu pomezího hvozdu „nepronikla“, ale naopak: „zůstala“ tam (Kodlovi 1979, s. 16). Pohybujeme se tu však pouze v rovině úvah. Jinak bychom se mohli dostat do podobné situace, jakou známe v souvislosti s výkladem puklin na balvanu na tzv. „jevišti“ nebo „božišti Doudlebů“ nedaleko Rejt a Hrádku u Trhových Svin. Tehdy se objevila snaha vydávat pukliny a rýhy v kameni za „slovanské runy“ (srov. romantické pojetí u Čapka, 1933, 1937 aj.; možná byly později pukliny dokonce zvýrazněny lidskou rukou! ... nověji: Sklenář 1995, s. 36–37). Ovšem již Peisker (1921, s. 20, 32) upozorňoval na přírodní „jeviště“, kde předvěké kultury vyjadřovaly dualistická mysteria (vítězství sil dobra nad silami zla). Za takové kultovní místo považoval Peisker i „jeviště“ u Hrádku. Upozorňoval v té souvislosti (na základě vlastního průzkumu místa) na 2 kamenné desky podepřené kameny, 2 kamenné řady ukončené z další strany plochým pětiúhelníkovým kamenem a na pravděpodobné oddělení 4. strany „jeviště“ umělým příkopem. Připomínal též analogii s volbou krále ve Švédsku (poblíž Uppsaly) nebo na průběh iniciace korutanského panovníka; ovšem o tzv. „runách“ se nikde nezmiňoval (týž, s. 32). Cestou „uvolněné fantazie“ se dát rozhodně nemůžeme (srov. např. úvahy o „jasném sdělení“ rytin na oblázku z Býčí skály, vztahující se k výrazně staršímu období: Cinert 2008, s. 22); do jisté míry však určitý kontinuální vývoj na jihočeském (popř. dolnorakouském) Vitorazsku předpokládat lze.

⁸⁸ MS zmiňuje jen území na československo – rakouské hranici, s odkazy na A. Kalbáče (*Vitorazsko*, 1919) a A. Sedláčka (*Z dějin Vitorazska*. Staré i nové letopisy tábořské I., 1920).

⁸⁹ Též *Nordwald*, „*prostiřední les*“, „*Podlesi*“; obd. u Kosmy (srov. komentář F. Teplého: 1922, s. 4).

vytvářet. Tento stav byl později legalizován císařem Friedrichem I. Barbarossou jako status quo (Žemlička 1986, s. 23; 2002, s. 211; DNS, s. 105).

Od nejstarších dob existovaly v Evropě dvě vývojové osy: od západu k východu se utvářely podmínky pro státotvorný proces, od severu k jihu se utvářely národotvorné podmínky (Rokkan 1999, s. 225–382).

Ve světle podobné „vektorové orientace“ politického vývoje raně středověkého Vitorazska (především jeho delimitace) lze potom hledat odpověď na otázku, nakolik se tomuto regionálnímu společenství (ne) podařilo dosáhnout nějaké míry autonomie či „politické subjektivity“ (popř. si relativní autonomii po nějakou dobu udržet). Bylo Vitorazsko hráčem v zápase kvazistátních celků (projektů) expandujících v „rakouském prostoru“? Mezi takové útvary patřila jednotlivá biskupství a arcibiskupství (zejména salcburské, řezenské a pasovské), která byla nucena realizovat ofenzivní politiku (ovšem v souladu se svým původním misijním posláním), dále zejména Korutanská neboli (od r. 996) Východní marka (původně malé území rozložené po obou březích Dunaje; s centrem v Melku). Nebo můžeme považovat Vitoraz spíše jen za objekt (tedy za území, o něž jednotlivé celky soupeřily)?⁹⁰

V souvislosti s osídlením regionu bude užitečné zaměřit se na tři oblasti možných problémů:

1. Vitorazsko jako region: od jaké doby (a do kdy, popř. „nakolik“) existovala tato oblast, toto území (společenství lidí na tomto území), jako relativně svébytná jednotka?
2. Vitorazsko jako zárodek raně středověkého „státu“: lze na tento region pohlížet jako na zárodek státního útvaru, jako na jeden ze subjektů politicko-mocenského soupeření v podunajském prostoru (v období raného a vrcholného středověku)?
3. Vitorazsko a utváření českého národního společenství: vrhá fenomén Vitorazska nějaké (zvláštní) světlo na otázku míry rozčleněnosti kmenového osídlení (které se vždy kulturně – i dialektem – nějak vázalo k pražskému centru); ovlivnil nějak pojetí jednotlivosti konstituujícího se českého národa? (Bína 2003, s. 183–190)

1.52 Vitorazský mýtus v historickém kontextu

Podle tradice (a podle názoru Františka Palackého i některých dalších českých historiků, kteří se odvolávali na texty *Annales Fuldenses*) v 1. polovině 9. století (za Rostislava Moravského) ovládal území jakýsi *Wiztrach* nebo *Vitorad* (ve starším pojetí „*župan*“; je však možné, že byli vitorazští vůdci jako *župané* v dobových pramenech označováni díky bezradnosti kronikářů. V tom případě uvedený pojem neodráží nějaké přesnější vymezení kompetencí příslušných vůdců v politické struktuře; je ale také možné, že se jedná o doklad o povaze spojení tohoto útvaru s českým centrem; srov. DNS, s. 105–107; dále výklad D. Třeštíka: 1997, s. 294 – 295, 1999, s. 176, 181; také Havlík 1987, s. 76; ve starší době též k původu a rozšíření termínu *župan* a *pán*: Peisker 1921, s. 23–27, 30, 32, 47).

V 1. polovině 9. stol. (snad tedy za Rostislava Moravského) mohl legendární předák *Wiztrach*⁹¹ (Witzerach, Wistrach, popřípadě Witrad/Vitorad) založit *gradъ (místní jméno tu

⁹⁰ Z hlediska vymezení (a dobové politické situace) je třeba připomenout, že také dnes se státní hranice „v prostoru Vitorazska“ otáčí (jižně od Třeboně a Chlumu) v pravém úhlu na východ stejně, jako (patrně, i když přibližně) před 1100–1200 lety! Na východě v okolí Moravské Dyje žili v 9. stol. slovanští osadníci (ale zřejmě ve svazku Východomoravské říše). Lze tedy uvažovat i o průniku kolonistů z jižní Moravy. Počátkem 9. stol. nesporně v Čechách státoprávní (byť i raná) organizace chyběla. Pokud připustíme existenci takové lokality na jihu (a ne např. na severozápadě) Čech, pak lze uvažovat o Vitorazsku jako o zvláštním území s vlastním „knížetem“ (a s nejasnými vazbami do Čech; v této souvislosti je třeba zohlednit dobové zmínky o krutých bojích německých invazních vojsk s českými kmeny, které bývají lokalizovány na západním pomezí Čech, i pozdější zásahy německých králů proti Říši velkomoravské; Kodlovi 1979, s. 16–17).

⁹¹ Nověji ho zmiňuje např. Žemlička: 2000, s. 268. Zmínka o „nezávislém knížeti“ Vitoradovi, který nad řekou Lužnicí postavil kamenný hrad po německém vzoru, byla oblíbená hlavně u regionálních autorů. Název Vitoraz

má význam „ohrazené místo, hradisko“) Vitoraz (patrně po něm nazvaný). Někdy se v této souvislosti dokazuje na spojení „Vitrads Burg“, ovšem jedná se o původní slovanský tvar.⁹² Pojmenování *Vitoraz* je totiž skutečným slovanským nominativem mužského rodu posesivního adjektiva tvořeného sufixem *-jb* od osobního jména *Vitoradъ*, tedy *Vitorad-jb > *Vitoraz* (s původním významem „Vitoradův /grad“).⁹³

Podle téže tradice se na konci roku 844 vypravilo 14 českých *duces* („knížat“, ve starším pojetí „lechů a vladyků“) k císařskému dvoru Ludvíka Němce do Řezna – snad právě pod vedením Vitoradovým (Wiztrachovým); to ovšem přímo doložit nelze. Zde se dali 13. ledna 845 pokřtít. Zmínění *duces* podle dobových záznamů uznali pravomoc biskupství řezenského nad vitorazským územím ve věcech církevních a složili slib věrnosti německému králi a církvi. (Celá událost proběhla mnohem dříve, než došlo k pokřtění českého knížete Bořivoje či jeho syna Sptyhněva; nelze tu tedy hovořit o vlivu Přemyslovců; Kodlovi 1979, s. 17–18). Fuldské anály, sepsané mezi rokem 882 a 887, uvádějí k roku 845: „*Hludowicus 14 ex ducibus Boemorum cum hominibus suis christianam religionem desiderantes suscepit et in octavis theophaniae baptizari iussit...*“ (jméno *Hludowicus* zde označuje Ludvíka Němce; srov. Katzenschlager 1997, s. 125; dále např. u Žemličky 2000, s. 269; Sláma 2006, s. 35; srov. také Jetschgo 1996, s. 6);⁹⁴ podle tradice byli tito *duces* současně pasováni na rytíře. Není však jasné, o koho skutečně šlo. Nelze ani doložit žádný vliv křtu r. 845 v Čechách.

---

se prý vykládal (též) jako „Vítovo Mýto“ (ovšem to už jsme v rovině mýtů). Latinské (později německé) označení *Westrach/Westrachum* se však vztahuje ke „staré“ i „nové“ Vitorazi; tedy rovněž k dnešnímu rakouskému městu Weitra. F. Teplý upozorňuje též na možnou souvislost s pojmenováním typu *Weitrach* s označením *Westraich* („západní území“; odtud *Weithra/Weitra*), které mohlo být dobovou protívahou pojmenování *Ostraich* („východní území“; *Ostrach*, později *Oesterreich*; srov. dále: Kodlovi 1979, s. 15, 18; Teplý 1922, s. 4).

⁹² Ovšem s lokalizací hradu ani dále uvedených událostí nesouhlasí D. Třeštík, který posouvá oblast „Vitorazi“ na severozápad Čech – např. k řece Bílině, kde už podle něho mohlo hradiště stát v době tažení Karla Mladšího, syna Karla Velikého (Třeštík 2001, s. 73-74). Třeštík podporuje svůj názor na západočeskou lokalizaci „Vitorazi“ rovněž odkazem na dalšího knížete z Wistrachova rodu, který podle něj vládl na Zabrušanech u Teplic (dnes obec mezi Teplicemi a Bílinou; srov. Třeštík 2001, s. 169; tam lokalizoval události z roku 857 též J. Sláma; k tomu také Měřínský 2006, s. 248-250, Beranová, Lutovský 2009, s. 64). Osídlení českého severozápadu se ovšem věnoval i J. Bubeník a J. Sláma; Třeštík sledoval typ severozápadočeské migrace již v souvislosti s tzv. „luckou válkou“ (zejména na Žatecku) a s pověstí o Vlastislavu a Tyrovi. Předpokládal určitou organizaci severočeských hradišť; ovšem bez kostelních staveb v centrech (tedy ne organizaci „státního“ typu; srov. Třeštík 1988, s. 136-138, 140, pozn. 6). Ale i někteří rakouští badatelé připouštěli odvození názvu území (a tedy též MJ *Weitra*) od jména *Vitorad*; vedle dalšího možného odvození od přejímky ve tvaru *wit-t-aha*; tedyz hydronyma indoevropského původu, které by se ve slovanském prostředí reflektovalo jako *Vidrava („vinoucí se“ nebo „dlouhá“ řeka). Pojmenování se v raném středověku dostalo též do povědomí neslovanských mluvčích, a to prostřednictvím jazyka slovanských obyvatel (soudí tak zejména rakouští badatelé; srov. Hauer, Pongratz, Tomaschek 1986, s. 615 a 635, ale i někteří naši onomastici). Pokud je ale správná teorie o brzkém (přímém) přejetí starého („staroevropského“) pojmenování řeky do bavorské staré horní němčiny (kterou jsou zapisovány texty od 8. století po Kr. cca do roku 1050), jednalo by se zřejmě o přejetí v průběhu (spíše v 2. pol.) 8. století po Kr. (bez zprostředkování přenosu slovanským dialektem; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006:41). Tento názor může korespondovat s teorií o slovanském původu pojmenování; pokud by však šlo o derivaci z osobního jména, posouval by se tento proces nejméně o půlstoletí (ne-li o století) do minulosti. Předák jménem *Vitorad* (*Viztrach*) je totiž zmiňován až po polovině 9. století. Jeho účast v poselstvu k německému králi v první polovině 9. století tedy doložit nelze.

⁹³ Podobné změny koncového sufixu, které odlišují mužská jména osob od místních jmen od nich tvořených (při tvoření starým adjektivním sufixem *-jb*, tj. při starém kontaktu souhlásky s následující jotací), jsou doloženy dnes i u dalších toponym; srov. např. stejné střídání *-d* × *-z* jako u formy *Vitoraz* (dnes fem.) u jména *Knovíz*, ves dnes ženského rodu, tvořeného sufixem *-jb* od osobního mužského jména *Knovid*, tedy původně *Knovidjb „Knovizův“ aj. Za příslušné opravy, doplnění i upřesnění (viz text výše) velmi děkuji prof. R. Večerkovi, jehož připomínky zde cituji.

⁹⁴ Již v 8. a v 9. stol. se ovšem na území Čech i Moravy objevovali různí křesťanští misionáři (Sláma 2006, s. 33-34).

Nenásledovaly další mise, další křty, nebyly zakládány kostely ani kláštery. O události se nezmiňuje ani Kosmas. Jednalo se tedy o bezvýznamnou událost „na jihočeském okraji“? Snad šlo jen o pragmatický ústupek Frankům; v dalších letech vpády do Čech pokračovaly (srov. Lutovský 2011, s. 198, MMFH I, s. 89, Třeštík 1997, s. 74–96; možností výkladu tohoto aktu bychom jistě našli více; také Kodlovi 1979, s. 18–19). Území Vitorazska, nad kterým podle tradice 19. století vládl výše zmíněný Wiztrach (?), podle některých starších názorů sahalo až k Dunaji (a snad i dále). *Letopisy fuldské* uvádějí rok 857, kdy biskup Otagar (Ottokar) z Eichstädtu společně s falckrabětem Hruodoltem a Arnoštem (Ernestem Mladším), synem bavorského vévody téhož jména, dobyli (možná ale jen obsadili bez boje) hrad spravovaný synem zemřelého pána hradu, označeným jako Sclaintagus (podle tradice je tak představen Slavitah/Slavitěch – podle Palackého, také OS); patrně se tak stalo za podpory stoupenců Slavitahova bratra.⁹⁵ Na hrad byl dosazen Slavitahův bratr, jenž se vrátil z vyhnanství (tradičně vykládá tzv. „vitorazskou legendu, vitorazský mýtus“ také OS, s odkazem na F. Palackého a ČČM: OS 1907, s. 776–777). Historik Dušan Třeštík soudí, že syn českého knížete Vistracha, kterého po otcově smrti vyhnal z rodného hradu bratr Slavitah, pobýval u knížete posálských Srbů Čestibora (Třeštík 2001, s. 175), který byl spojencem Franků. Tato vnitřní česká záležitost byla pro krále Ludvíka Němce tak důležitá, že ... *vyslal příštího roku do Čech silný oddíl*... Přepad se podařil, hrad byl obsazen. Slavitah uprchl k Rostislavovi⁹⁶ a jeho bratr se ujal vlády. Poté se vítězný bratr „věrně“ odebral k Ludvíkovi Němci, který ho ustanovil knížetem místo bratra (také: Třeštík 2001, s. 170–173). Zmínku o „*civitas Wiztrachi ducis*“ (vesnici, hradu knížete Viztracha) tu musíme brát vážně. Mohlo by se jednat o větší „svazek“ populace, v jehož čele stál „*dux*“; v našem případě zmíněný Wistrach/Wiztrach.⁹⁷ V 9. století slovo „*civitas*“ sloužilo ve slovanských oblastech (i v oblastech okolních) pro označení hradu („*Burg*“; „*Burgbezirk*“ pak byla oblast patřící pod správu hradního centra; slovo „*Burgstadt*“ označovalo hradní město). Podle D. Třeštíka však nelze slovem *civitas* rozumět správní obvod „římského typu“. Slavitahův bratr mohl být ustanoven k hradu (jako *dux*), ne k lidu (jako *ducatus*). Spojením „*civitas Wiztrachi ducis*“ by ovšem mohlo být myšleno také centrální hradiště „vůdce populace“ (*Wiztracha* – Vitorada). Ovšem Dušan Třeštík považoval tzv. vitorazský mýtus za definitivně překonaný (srov. např. Třeštík 2001, s. 164, 307), a to zejména ztotožňování Wistrachova hradu s tzv. „jihočeskou Vitorazí“.⁹⁸

1.53 Kde tedy vlastně leželo Wistrachovo hradiště?

⁹⁵ Vojvoda *Viztrachus* je ve Fuldských análech uveden v postavení knížete (jako *dux*): „...*in Boemanos missi, civitatem Wiztrachi ducis ab annis multis rebellem occupaverunt, epulso ab ea Sclaintago, filio Wiztrachi, qui tyrranidem tunc in ea exercebat*...“

⁹⁶ Problematicke střetu roku 857 a útěku Wistrachova syna Slavitaha na Moravu věnovali pozornost četní současní historici (také Žemlička 2000, s. 269).

⁹⁷ Nelze dokázat, že území, na němž toto obyvatelstvo žilo, odpovídá geograficky lesnaté oblasti a lokalitě, kde se osídlenci zaměřili na pěstování vinné révy (s níž bývá někdy Vitorazsko také spojováno); nelze to ovšem ani vyvrátit.

⁹⁸ V té době probíhala povstání Slovanů proti německé expanzi (proti Frankům) po celé střední a „pomořanské“ Evropě; všude, kde sídlili Slované; tedy od Baltu po Dunaj (srov. Kodlovi 1979, s. 24). Po roce 857 však mizí zmínky, jež by mohly odkazovat k „samostatnému“ Vitorazsku. Spojování „Vitoradovců“ s Vítkovci je pak třeba zařadit k „bájným vyprávěním“ (Kodlovi 1979, s. 24). „Otcem“ této legendy je patrně rožmberský archivář Václav Březan. Ten pojmenování *Vitoraz* vykládal jako „Witkova porážka“. Březan vytvořil příběh o Římanu Ursinu Vitovi, který byl poražen vojskem „českého vévody Mnaty“. Vítkovce tak označil za „Vítovy potomky“. Ti (podle tohoto vyprávění) ovládli území Vitorazi (a události r. 857 by potom byly výsledkem sporu Vítkovců o dědictví; v „římsko-vitoradovském dědictví“ by potom bylo možné hledat počátek „erbu růže“; této fantastické mytologii věnoval úvahu rovněž F. Teplý: 1922, s. 5). Podobně „bájl“ ve II. polovině 17. století třeboňský opat Norbert Herrman (1663-1699) o Vitko Orsinim, „praotci Vítkovců“, o prohrané bitvě s knížetem Vojenem a o tom, jak kníže udělil Vitkovi v léno Vitoraz.

Jak už bylo zmíněno, D. Třeštík příběh Wistracha a jeho synů umisťuje do severních Čech (obd. též např. Sláma 2006, s. 34), kam směřoval zásah předchozí „říšské“ trestné výpravy proti odbojným českým knížatům (obdobně, jako dřívější franské útoky). Poněkud opatrněji o Wizrachovi a jeho dvou synech (a o událostech roku 857) usuzuje historik Josef Žemlička (např. 2000, s. 269). Rakouský „pohled na věc“ zdůraznili v poslední době vlastivědec Wolfgang Katzenschlager (v oblasti Weitry) a historik Jiří Oesterreicher (v oblasti Českých Velenic). Posledně jmenovaný na základě systematického studia (především) rakouských pramenů ostře kritizoval tzv. „vitorazský mýtus“. Ani on se však (alespoň zpočátku) k lokalizaci Wistrachova hradu na sever Čech nepřiklonil; naprosto však odmítl ztotožňování lokality s hradištěm na místě dnešní Altweitry.⁹⁹

Dnes skutečně názor, že se jednalo o hradiště na severozápadě Čech, převažuje (také: Beranová, Lutovský 2009, s. 63). Měřinský (2006, s. 248–250) připomíná, že byl Slavitahův nejmenovaný bratr ve vyhnanství u knížete posálských Srbů, kam by se (podle autorova názoru) z českého jihu těžko dostával (a odkazuje i na výše zmíněné závěry H. Friesingera o osídlení „kolem Weitry“ až od 12. století). Jenomže onen Slavitahův bratr byl patrně v dobrých vztazích s říšskou mocí; proto nelze vyloučit jeho cestu na sever některou zemskou stezkou, popř. proti proudu Dunaje. Ovšem Slavitahovi by se spíše velmi těžko utíkalo na Velkou Moravu ze severozápadu Čech (pokud by vůbec mohl projít /např./ středem území české kotliny); z jihočeského území by se ale dostal dále k Dunaji. A potom už by rozhodně cestoval snáze; vždyť slovanské etnikum v té době sídlilo všude v Podunají! Nechápeme tedy takovou možnost jako zcela neopodstatněnou. Také na rakouské straně se již dříve objevily názory, že některé severorakouské lokality (např. Mühlviertel) byly vlastně původním frankým pohraničím vymezeným proti Čechům (a do 8. stol. i proti zemi kontrolované Avary). V takovém případě je i tam třeba hledat pravděpodobný nástupní prostor bavorských vojáků proti Čechům (srov. Pfeffer 1958, s. 27, 148, 154–155, 166).¹⁰⁰

Jestliže potom mezi výše uvedeným pojmenováním „vladyky“ Wistracha a označením *Weitra* (*Withra*) etymologická příbuznost skutečně existuje, mohlo by se označení vztahovat jen na dnešní obec *Altweitra* (město *Weitra* bylo založeno na počátku 13. století; první písemné zmínky o *Weitře/Altweitře* pocházejí právě z období od konce 12. do konce 13. století: 1182 – 1287; postupně tu čteme *Witrah*, *Withra*, *Witrahe*, *Weiztra*, *Wittra*, *Weytra*, *Witrach*, popř. *Weitra*).¹⁰¹ České označení *Witoraz* (popř. *Vitoraz*) najdeme poprvé v listině, vydané roku 1401 v Praze (a uložené dnes ve Weitře – v městském archivu). Pojmenování oblasti až ke konci 19. století, popř. začátkem století následujícího (k tomu dále: Katzenschlager 1997, s. 124 – 126; též DNS, s. 108).

⁹⁹ Toponyma „*Vitorazsko*“ se pro dané území užívalo minimálně od vrcholného středověku. V rakouském dějepisectví se ustálilo vymezení: „*Die 13 an die Tschechoslowakei im Jahre 1920 abgetretenen Gemeinden*“. V českém dějepisectví se tak někdy chápalo i větší, nespecifikované území severního Waldviertelu; takto už to dnešní dějepisci nepojímají. O bližší vymezení Vitorazska (v souvislosti se zemskou hranicí a s pozdějším rozdělením oblasti k r. 1179 na severní a jižní část) se pokusil též František Teplý (1922, s. 3-4, 10, 18). Rakouské dějepisectví má o tuto „neatraktivní oblast na periférii“ malý zájem. Pokles zájmu nastal zejména po r. 1920. Výklad minulosti je tu rozdílný. Česká strana považuje „vitorazské lokality“ za svěbytnou oblast (ale neshoduje se v časovém a prostorovém vymezení). Rakouská strana v podstatě Vitorazsko nezkoumá (donedávna zde neznali ani české pojmenování oblasti; dále z rakouského hlediska: Oesterreicher 2005a, s. 158-159, tamtéž v pozn. 7; 2005b, s. 21-36).

¹⁰⁰ V souvislosti s tím je též velmi sporné, zda přišli Slované do Mühlviertelu (koncem 8. století) opravdu výhradně „přes český prostor“ (jak se domnívá např. Krawarik 2006, s. 122).

¹⁰¹ Nejstarší písemnou zmínku o dolnorakouském sídle *Altweitra* (k průběhu české stezky) nacházíme v pramenech s datací 1182-1185, první písemná zmínka o městě *Weitře* se vztahuje k létům 1201-1208. Zakladatelem města a hradu byl Hadmar II. von Kuenring („*Her Hadmar auh gebowen hat Weitra daz hōvs vnt auh die stat.*“; na základě pramenných zpráv /babenberských ministeriálů/ dokládají též Katzenschlager, Knittler 2009, s. 7; dále Oesterreicher 2008, s. 146).

Pokud se pak přikloníme k „jihočeské“ lokalizaci Wistrachova hradu, pak by se *Sclaintagus* (Slavitěch?) podílel na připojení Vitorazi k nově vznikajícímu českému státu (župa zůstala ve svazku Českého království až do 13. století).¹⁰²

Také v předchozím výkladu jsme doložili, že se na českém jihu už dříve setkávaly rozmanité vlivy slovanské (včetně jihoslovanských¹⁰³) a germánské (pronikající na Doudlebsko z dunajských zemí). Ovšem i později často docházelo k začlenění středověké německé (bavorsko-rakouské) kolonizace do českého okolí. Důležité v této souvislosti je povšimnout si otázky zvláštností regionu z hlediska kontinuity osídlení. Vývoj slovanského osídlení tu patrně zpočátku probíhal bez výraznějších zásahů ze středočeského centra (srv. Utěšený in Cuřín 1986, s. 11, 17; dále DNS, s. 97–115).¹⁰⁴

2. O čem vypovídají jména, především místní, popř. také pomístní; zvláště pak hydronyma, oronyma aj.

Nejpřesvědčivějšími svědky předliterární jazykové situace bývají vlastní jména.¹⁰⁵ Nejčastěji jména místní, ale také jména etnická nebo osobní. Některá z nich mohou pamatovat první

¹⁰² O celkem pravidelném spojení jihočeského území s Velkou Moravou svědčí patrně i případ svatebního průvodu z Čech v zemské bráně r. 871 franským vojskem (pravděpodobně se jednalo o nevěstu velkomoravského vládce Svatopluka; Palacký usuzoval na sestru českého knížete Bořivoje), při níž útočníci získali bohatou kořist (což opět odkazuje na bohatství elity českého etnika po polovině 9. století). Útočníky byli Bavoři sídlící na hradě, který lat. letopisy a kroniky zmiňují jako východofranskou pevnost (castrum Rogaz, kolem něhož se rozkládala silva Rogaz); loupeživý přepad vedl Arno, biskup würzburgský (Kodlovi 1979, s. 21; Teplý 1922, s. 5–6). Jako místo přepadu se uvádí jakási lokalita na hranici východofranského království s českým územím: snad jihovýchod Čech, možná údolí pod Landštejnem. F. Teplý upozorňuje na skutečnost, že jenom

u Landštejna existovala 2 hradiště nedaleko od sebe (ovšem hrad Landštejn byl postaven až ve století 13.; srov. Teplý 1922, s. 6). V kontrastu k teorii o přemyslovském původu nevěsty nelze prokázat (např.) její jihočeský původ. Předpokládá se však, že kolem dnešního Landštejna vedla stezka do Podjíví. Snad to byla tzv. rakouská stezka „zrádná“, která vycházela z centra země a mířila ke Stráži (nad Nežárkou) a dále k tzv. „Hlásenici“ (Lásenice), na Číměř a k zemské bráně u Landštejna (podrobněji: Sláma 2006, s. 34, Lutovský 2011, s. 21, 199, 271–272, též Kodlovi 1979, s. 21). Událost popisují Letopisy fuldské. Doklad najdeme v MMFH I na s. 105; o lokalizaci k Landštejnu čteme v již zmíněné práci Teplého (1922, s. 5–6): „*Stručný popis přepadu německého hodí se jen na Pomezí při Starém městě v okolí nynějšího hradu Landštejna.*“ (Dále srov. Břicháček 2011, s. 146–153; za některé odkazy bych však rád poděkoval doc. R. Chodurovi z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, který se svého času na vykopávkách v lokalitě Landštejna a Pomezí podílel). Fenoménu „vitorazského mýtu“ a vztahu údajného knížete Wizracha/Vitorada k území českého Vitorazska se věnovali též J. Sláma (1973, s. 3–36) a J. Oesterreicher (2005, s. 21–36, 2006, s. 192–193, pozn. 1).

¹⁰³ Podobné vlivy lze sledovat (patrně) už k přelomu 6. – 7. stol. po Kr. (popř. i dříve). Konkrétně pak k r. 777 je datován zápis, kterým bavorský vévoda Tassilo předává kremsmünsterskému klášteru kraj na řece „Todicha“ a „Sirnica“, který je označen jako „děkanství svobodných Slovanů“ spravované vlastním županem (v této souvislosti se uvádí jméno župana *Pfysso*; k tomu Kalbáč 1919, s. 10).

¹⁰⁴ Pokud však sledujeme hranice rekonstruované (již raně?) středověké doudlebské župy, nesmíme opomenout dodat, že tento správní areál sousedil na západě (za řekou Malší) s územím Netoliců a Boleticů, na severu se župou bechyňskou a chýnovskou, na jihu ji zemská brána spojovala Vitorazskou stezkou (*Behaimsteich*, *Peheimweg*; ve středověké době vycházela Svinenskou branou z královského města Budějovic) s hypotetickým hradem Vitorazí a s předpokládanou vitorazskou župou (v mnoha lokalitách právě obývanou etnikem Doudlebským blízkým, ne-li s nimi svým původem přímo identickým). Mezi lety 1040 a 1041 využil Břetislav I. pomoci doudlebských osadníků k obraně proti vpádu německého císaře Jindřicha. Další zmínku o Doudlebsku najdeme v zakládací listině kapituly vyšehradské k r. 1088, ovšem s odkazem na později padělané doklady (dále DNS, s. 98, 104).

¹⁰⁵ Pokud se jedná o jiné jazykové formy, zejména potom o lexikální jednotky, z předliterární doby pro ně obvykle nemáme přímé (dochované) písemné záznamy (a pokud ano, jedná se o poznámky typu glos).

slovanské osídlení regionu po roce 600 (téměř o století později než v lokalitách Polabí a při dolním roku Vltavy), a mohou tak představovat klíč k řešení otázky původu slovanského osídlení na našem území¹⁰⁶.

Mezi jména, která přímo souvisejí s osídlováním česko-rakouského pomezí, však jistě patří i pojmenování *Doudleby* a *Volyně* (srov. také Holub 2006, s. 349–357, 359, DNS, s. 97n.). U původně slovanských jmen domácího původu může jít o onymizaci starých jmen obecných, označujících přírodní útvary a jevy (*Chlum*, *Chlumec*, *Niva*, *Vráž*). Jindy se jednalo o pojmenování staveb (srov. např. místní jména *Týn*, *Hradec*), popř. o jména kultivační (*Zhoř*). Často šlo o původní jména vlastní; nejčastěji osobní vlastní, popř. etnická (odvozovaná sufixem *-ice* (popř. *-ovice*), např. *Jarošovice*, starým posesivním *-jъ*, např. *Putimi*, později převáží přípony *-ov* a *-ín*; srov. dále), někdy převážilo pojmenování podle obecného jména osoby (*Kralovice*, *Rataje*, *Všetaty*). Někdy mohlo jít též o pojmenování podle vodního toku (přímo: *Vrbnice*, přenosem: *Oslavany* – podle řeky *Oslavy*; dále Lutterer a kol. 1997, s. 15, 22; dále Polívková 2007, s. 13, popř. 51).

Také na rakouské straně jsou dokladem slovanského osídlení (vedle hydronym; srov. obdobný výklad ve II. kapitole) i jména místní a pomístní; často v zalesněném terénu Waldviertelu, jindy ve Weinviertelu (zejména v oblasti Manhartsbergu a severně od řeky Zaya; Zehetmayer 2005, s. 13).

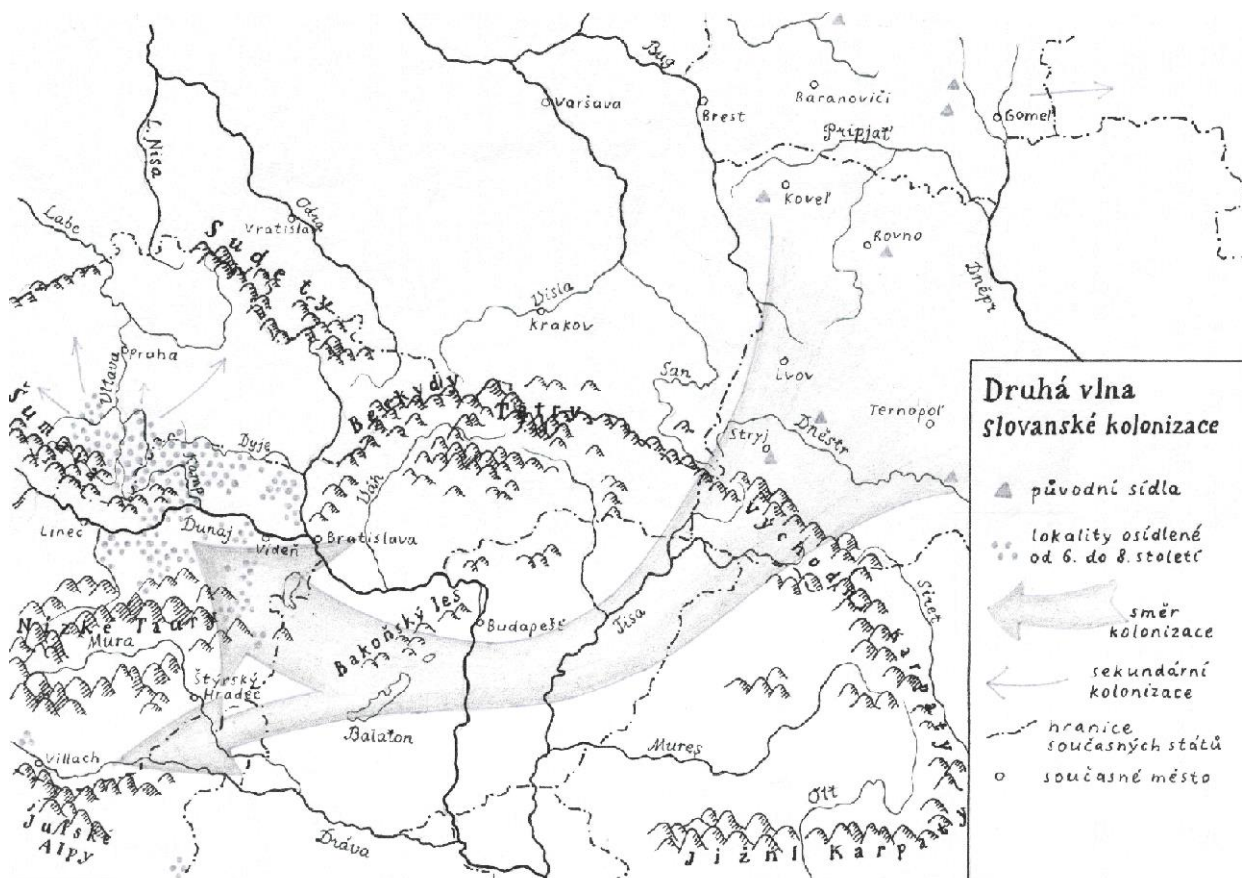
Slovanský základ vysledujeme u toponyma *Nalb* (ze slovanského osobního jména *Neljub*), *Röschitz* (*Rasovice*), *Roseldorf* (z osobního jména *Rastislav*), *Mixnitz* (*Muchsnica), *Kattau* (*Chadouwe?), *Burgschleinitz* (slovní část *-schleinitz* se též někdy odvozuje od slovanského apelativa *slunce*; srov. Lindermayer 2008, s. 62; častěji ale od základu *sliv-*: „švestka, slíva“; srov. výklad v II. kapitole), *Reinprechtspölla* (*-pölla...* též od jména *Polan*), *Fladnitz* (ze slov. apelativa *blatnica, tedy „močál, bažina“; srov. např. Kronsteiner 1981, s. 520). Slovanského původu je patrně pojmenování *Retz* (tedy i sousedních míst: *Ober-*, *Mitter-* a *Unterretzbach*, která leží /všechna/ na potoce *Retzbachu*), jež se odvozuje z psl. *rečica (říčka... Schinner 1958, s. 105). Slovanský vliv lze sledovat i u pojmenování dalších míst, např. přímo na řece *Pulkavě*: *Raisdorf* (*Radoslav*), *Zellerndorf* (ze slov. základu *Sedl-*, *Cedl-* nebo *Cěl-*), *Wulzeshofen* (základ *Wulz-* se vztahuje ke jménu *Vlk*, patrně v odvozené podobě: *Vlč-*, *Vlc-*, *Vulc-*), snad také sem lze přiřadit *Rohrendorf* (ze základu *Rada*?). Jižně od *Wulzeshofen* leží *Stronsdorfa Stronegg* (pojmenování jsou zřejmě odvozena od slov. jména *Stranějo, *Straněj), *Mottschüttelbach* (ze slov. apelativa *močidlo* pro „močál, bažinu“; srov. dále), *Motsiedel* (opět ze slov. *močidlo*; srov. dále výklad o hydronymech) a *Pollitz* (ze slov. lexém *upolom* nebo *polje). Ve všech uvedených případech lze uvažovat o slovanském základu. Bavorští kolonisté tedy zřejmě slovanská pojmenování přejímali.

Problematické je tu ovšem odhalit pomístní jména slovanského původu. Přesto lze soudit, že slovanským prostředím bylo ovlivněno např. říční a místní jméno *Pulkau/Pulkava*. Někdy se uvádí, že se jedná o slavizované jméno kvádkského původu (Schinner 1958, s. 62; dále srov. výklad v II. kapitole).

---

¹⁰⁶ Pojem „místní jméno“ tu chápeme jako jméno obydlí (ne tedy v širším smyslu jako „jméno zeměpisné“; srov. Šmilauer 1960, s. 9), popř. jako oikonymum, tedy pojmenování osídleného objektu (včetně zpustlých míst) – odlišně od anoikonyma, vlastního jména pro neosídlené objekty (srov. Šrámek 1999, s. 163). Vzhledem k tomu, že se budeme v II. kapitole věnovat spíše analýze hydronym, připomeňme tu některé zásadní postupy, kterých je možné využít obecněji (např. právě v rámci hodnocení místních jmen). K analýze toponym lze přistupovat především na základě dvou elementárních metodologických přístupů. Prvním z nich je tzv. *metoda prvních dokladů*, která předpokládá studium berní ruly, kartografického materiálu, prvních záznamů, lexikonů, dalších pramenných podkladů; získáme tak základní vzorek zkoumaného materiálu). Následuje *metoda jazykového rozboru*, která ovšem přihlíží též k historickým a k archeologickým výkladům (srov. Šmilauer 1960, s. 8).

Slovanská kolonizace „jižní cestou“

2.1 Doklady prehistorické migrace na vývoji onym

2.11 Tzv. doudlebská, popř. doudlebsko-volyňská kolonizace (od slovanského východu až po jihočeskou hranici)

Raně slovanské etnonymum ***Dudlěbi** zanechalo své stopy i mimo Čechy; je doloženo nejméně ze tří dalších míst starého slovanského osídlení (srov. též dále: Andersen 1996, s. 31):

1. Kolem r. 840 se stala jedna skupina *Doudlebů* součástí Pribinova Blatenského (*Balatonského*) knížectví v Panonii. V 9. a 10. stol. je můžeme lokalizovat podle *Conversio Baguvariorum* do blízkosti Radgony mezi Blatnem (Balatonem) a řekami Murou a Drávou (do povodí říčky Kněžaby, kolem dnešního Lutembergu ve Štýrsku, tj. Ljutoměře) k r. 853, 860 (*in Dudleipin*), 977, 982 ad **Tudlepin**, 891 *in partibus Sclavinienensibus in comitatu Dudleipa vocata; in Dudleipin* (za zmínku stojí nezjednodušená skupina *-dl-*; Vondrová, Blažek 2001, s. 331; RS 1862).

2. Na mapě středověkého Rakouska lze najít ne jeden doklad o slovanském osídlení v oblastech až po dnešní Horní Rakousko; snad na trase, po níž část původně kmenových společenství „budoucích Čechů“ (k nimž patrně patřili Doudlebové) do české kotliny putovala: „...na sklonku 8. stol. ... žilo slovanské obyvatelstvo pod vedením jakéhosi župana v blízkosti kláštera Kremsmunster. Někdy na přelomu 9. a 10. stol. se kolem Gars Thunau

zformovala malá država, v níž vládli potomci slovanského knížete Josefa.“ (Veber a kol. 2002, s. 67).¹⁰⁷

Od „...usedlého románského obyvatelstva, jež vytvářelo svazek spolu s dalšími slovanskými etniky, např. i s Chorvaty (Charváty) či Duleby na středním Muru“ získali své jméno také Korutanci (Veber a kol. 2002, s. 55; Bina 2003, s. 183–190). O korutanských Dulěbech (sídlicích u Spitalu) přináší svědectví tradiční kniha kláštera v Brisenu: 1060 – 70 una Sclavensis hoba („lán“) in loco *Dulieb* (nad horní Drávou) aj (srv.: Plavec 1967, s. 2); v této oblasti byly zmiňovány *Dudleipin* a oblast (župa) *Dudleipa*; je jistě otázkou, zda tu jsou doloženy pravidelné nálezy mohylových pohřebišť; nicméně nelze souhlasit s jakýmkoliv „jednoznačnými“ soudy, které nejsou doloženy věrohodnými podklady.¹⁰⁸ Bezljaj (1956, 160) našel odraz etnonyma též ve slovinských hydronymech *Dulep*, *Dulebska*; srov. dále MJ *Duliba* (např. Vrbanska Duliba: kraj Lika-Senj, část města Senj), *Dulebe* (Kosovská Mitrovica), obd. uvádí K. Frejlach: v Chorvatsku se nalézá *Duliba* na šesti místech a *Dulibe* na dvou, v srbské části Bosny je *Duliba* třikrát a *Dulibe* jednou, v Srbsku je v okrese Raška vesnička *Dulebe* (dnes součást města *Tutin*) a v Chorvatsku u Záhřebu je navíc obec *Dulepska* (Frejlach 2011, s. 13).

3. Při řece Bugu sídlili východoslovanští *Dulěbi*, které zmiňuje Nestorův letopis (*Pověst dávných let*, § 8): „Дулѣби же живяху по Бугу, где нынѣ Волыняне... Бужане зань сѣдять по Бугу, послѣ же Волыняне... *Dulěbi* pak přebývali po Duhu,¹⁰⁹ kdež nyní (přebývají) *Volyňané*, a *Uliči* i *Tiverci* seděli (po Buhu a) po Dněstru.“ Nestor uvádí jména *Doudlebů* a *Volyňanů* jako synonyma; popisuje vpád Avarů (Obrů) z jihu Ruska přes Tatry do Uher: „za časů císaře Herakleita“¹¹⁰ (ale spíše kolem r. 563). *Doudlebové* snad byli podrobni panonskými Avary (Nestor zmiňuje řadu dokladů o krutosti nájezdníků); dobyvatelé však brzy vymřeli; patrně na mor (odtud údajně ruské přirovnání: *vyhynuli jako Obrři*).¹¹¹ Poslední

¹⁰⁷Na toto mocenské centrum (slovanské knížectví), jež se zformovalo teprve kolem r. 900, ukazuje opevnění u Thunau am Kamp. V této souvislosti je v pramenech zmiňován *venerabilis vir Ioseph* (Lindermayer 2008, s. 60). Oblast spravovaná Josephem/Josefem zahrnovala údolí Kampu - až k západnímu Weinviertelu (pravděpodobně včetně lokalit kolem řeky Pulkavy; srov. Lindermayer 2008, tamtéž). Další mocenská centra potom ležela na moravské straně: v Mikulčicích a v Pohansku; podrobněji Zehetmayer 2007).

¹⁰⁸Máme tu na mysli (např.) již zmíněnou knihu J. Cinerta (2008), kde zcela chybí poznámkový aparát (jen výjimečně se odkazuje na jiné autory; ovšem bez upřesnění datace děl a bez odkazu na příslušné stránky; někde dokonce nejsou uvedeni autoři zmínění v seznamu literatury a pramenů; např. na s. 25). Vyvozují se dalekosáhlé závěry z minima zdrojů. Navíc je Cinertův výklad většinou zmatený; např. zcela nejasně datuje průběh změny *-dl- -l-* (*mydlo – mylo*), kterou mylně chápe jako epentezi (2008, s. 192). Také na webových stránkách najdeme „plané etymologizování“ na obdobné téma. Úplně se přitom opomíjí proces jazykového vývoje typu *ved-ti – ved-tь* (na jihu a východě *věl-*), bez odkazu na zdroje se uvádí tvrzení o genezi etnonyma *Dulěbi* jako o reflexi charakteru osídlené krajiny (apod.; dále Cinert 2013). V publikované knize (Cinert 2008, s. 19) autor přímo spojuje pojmenování *rex*, *rádža* a *lech* nebo *luk*, *louka*, *lúč* (louče; s. 19), základ *mad-* a slova *Mokoš*, *děva* (prý v původním významu „děvka, prostitutka“, odrážejícím sexuálně promiskuitní archetyp „Letní bohyně“), *Morava* (popř. nejasně uvádí inf. *dvignonti, s. 37-43), *hospodin* a *pátér* (s. 62), *sekera*, *Zagreus*, *Kora* (což prý znamená „skrytá“; tedy nikoliv „dívka“?; s. 63-65), *bolev* a *blbec*, *Bolev – Doleb – Duleba* (s. 193; etc... etc). Četná problémová (a v podstatě nepodložená) tvrzení ovšem najdeme v knize i na mnoha dalších místech; neúplná je i citace literatury (s ohledem na platnou normu). Na druhé straně ovšem si některé autorovy postřehy zaslouží další zkoumání (zejména tam, kde vychází ze zkoumání dobových kostelů, tedy ze svého oboru: s. 209n.).

¹⁰⁹Patrně mezi Bугоm a Styrem. Na severu sousedili s Dregovici, na jihu snad s Uliči, na východě s Drevljany, na západě s Bužany (RS 1862, s. 265).

¹¹⁰Herakleios (latinsky Flavius Heraclius; asi 575 – 11. února 641); byzantský císař v letech 610 až 641. Převratné období jeho panování, vyznačující se dlouhodobými válečnými konflikty, bývá některými badateli považováno za definitivní završení epochy pozdní antiky, a proto je někdy vnímán jako první středověký vládce byzantské říše.

¹¹¹V *tytéž časy* byli také *Obrři* (Avaři), kteří válčili proti Herakliovi císaři (léta 610 až 641) a málem že ho nejali. Letopisy uvádějí dále: *Си же Обрри воеваху на Словѣнѣхъ и примучиша Дулѣбы, суцая Словѣны,*

doložená zmínka o Doudlebech v Rusku spadá do roku 906 – 907, kdy se měli účastnit Olegova vojenského tažení proti Byzanci.¹¹² V 10. století se kmenový svaz¹¹³ patrně rozpadl (Большая советская энциклопедия 1972, s. 533).

Na území Ruska se však dochovala řada místních jmen typu *Dulěby*, *Duliby*, *Dulebčizna*... (to dokládá již RS 1862, s. 265); např. vesnice *Dulěby* v Ostrovském rajoně Pskovské oblasti Ruska nebo ves *Dulěbina/Dulěbino/Dulěpino* v Ozerském rajoně Moskevské oblasti. Vesnici stejného jména historicky doložila v Orlovské oblasti Ruska Bachvalova (Бахвалова 1993, s. 73; k obecnému významu, tedy k apelativu *дулен/дулеб*: táž, s. 66–73). V Šachovském a Solněčnogorském rajonu Moskevské oblasti najdeme analogické pojmenování *Dulěpovo* (Дулєпово).¹¹⁴

Na Ukrajině též dodnes zůstaly obce, které svým názvem připomínají někdejší slavný kmen. Jedná se ve všech případech o *Duliby*. Dvakrát se vyskytují jižně od města Stryj (ve Stryjském a v Žydočovském rajoně Lvovské oblasti), další jsou u Ivano-Frankovska, v Turyjském rajoně Volyňské oblasti, na severu jsou *Duliby* u Kovelu a na východě u Rovna (v Hoščanském rajoně Rovenské oblasti) i v Bucackém rajoně Ternopolské oblasti Ukrajiny). V Bělorusku nalezneme obec s názvem *Dulěby* třicet kilometrů jihovýchodně od okresního města Běrezino (v Berezinském rajoně Minské oblasti). Tato vesnice leží uprostřed močálů u říčky *Dulěbky* (opět v Minské oblasti, je levým přítokem řeky *Olše/Oльса*) a je celoročně přístupná pouze jedinou silnicí odbočující ze silniční magistrály Minsk – Mogilev. Navíc asi dvacet kilometrů od této vesnice, blízko železniční trati Osipoviči – Mogilev, je obec *Dulěbňa*, přístupná i z jihu (jde o ves v Kličovském rajonu Mogilevské oblasti). U řeky Olše (*Ol'sy*), která je přítokem Běreziny (západní), sto kilometrů západně od Minsku, se nachází *Dulebčizna*. *Dulěpa* (Дулєпа, někdy *Dulěba*) se nazývá řeka v Gomelské oblasti, přítok řeky *Čačory* (Чачора; podrobněji: Frejlach 2011, s. 12; srov. dále mapku *K rozšíření onyma „Dulěb“*).

и насилье творяху женамъ Дулѣбскимъ: аще по ѣхати будяше Обърину, не дадяше впрячи коня, ни вола, но веляше въпрячи 3 ли, 4 ли, 5 ли женъ въ телѣху и повести Обърѣна; тако мучаху Дулѣбы. Быша бо Обърѣтѣломъ велици и умомъ горди, и Богъ потреби я, помроша вси, и не остана ни единъ Объринъ; естъ притѣча на Русци и до сего дне: погибоша аки Обрѣ... V Erbenově překladu: Ti pak Obři válčili proti Slovanům i sužovali Dudleby, kteřížto jsou Slované, a násilí činili proti ženám Dudlebským. Když Obřin měl někam vyjeti, nedal zapřáhnouti koně nebo vola, ale kázal zapřáhnouti tři neb čtyři anebo pět žen k vozu a táhnouti Obřina, tak mučili Dudleby. Byliť Obři tělem velicí a myslí hrdí, i zahubil je Bůh, pomřeli všickni; a neostal ani jeden Obřin. A jest přísloví v Rusích i po ten den: „Zahynuli jako Obři... Erben ještě doplňuje: po kterých není ani plemene ani dědice“ (Nestorův Kyjevský letopis/Nestorův letopis ruský, Erben 1867 ed.).

¹¹² V poslední době ovšem opětovně ožila diskuse o pravosti *Slova o pluku Igorově*, která v dějinách slovanské i ruské jazykovědy i literární historie probíhá (v různých podobách) již cca 200 let. Kritikem pravosti rukopisu je E. L. Keenan, americký historik a lingvista, profesor Harvardovy univerzity a ředitel výzkumného centra Dumbarton Oaks (srov. např. v českém překladu: Keenan 2003, s. 5-9). Autor kritické studie především dokazuje, že nelze doložit ani existenci originálního rukopisu (kromě zlomků opisů z let 1792-1798). Dále odkazuje na hebraismy v textu, na slova „pozdější“ provenience, na možné bohemismy (např. na slovo *rána*). Dospívá k překvapivému závěru: autorem byl Josef Dobrovský (který by ovšem podobnou skladbu vytvářel v podstatě jako „cvičný“, návodný text pro slovanské písemnictví, popř. též pro studenty; o její publikaci jako „slovanské památky“ by v takovém případě neměl Dobrovský ani tušení). Spor o pravost rukopisu ovšem není podnes uspokojivě vyřešen (navíc byl Dobrovský znám svou vědeckou poctivostí a důsledností).

¹¹³ Teorii o existenci kmenových svazů však považuje D. Třeštík (1988, s. 130, 134) za nevyjasněnou.

¹¹⁴ *Dulěbino* (Дулєпino; Дулєбино/Дулєпino) je vesnice při říčce *Velká Smedva* (Большая Смедва); 15 km na jih od hory Ozery v Kaširském rajonu Dulěbinského (bývalého Oblězevského) selského sovětu (toponymum se připomíná roku 1594; později v dokumentech až r. 1862). V tomto případě se obvykle název neodvozuje od pojmenování kmene Doudlebů (popř. Volyňanů), neboť ti nežili při blízké řece Oce (tím spíše ne na říčce Velká Smedva). Odkazuje se na pojmenování v dialektu (*dulěb/ дулеб* - hlupák, *дулебый* – „šikmý“, přeneseně: nečestný, „krivý“ člověk). To ale může souviset s přesunem obyvatel z Volyně ve 14. stol. (srov. též pozn. 66, 69–72). Pojmenování tu patrně bylo odvozeno z přezdívky nebo z příjmení majitele (vlastníka) pozemků (Доронина 1995, ч. 1).

Etnonymum ovšem zanechalo ve slovanské onomastice rozsáhlejší stopy, než dávají tušit zmiňované příklady; srov. sch. *Dúliba* „velké údolí v pohoří Velebit; hora v Bosně“, *Duliba* „rodinné jméno“, sln. arch. *Du(d)lieb* „kraj v západních Korutanech“, *Duleba* „řeka v povodí Bereziny“, staroruské osobní jméno (16. stol.): *Dulebó* aj. (DNS, s. 98–99; srov. podrobněji ve shrnutí dále).

Zajímavé (a ne zcela v souladu s naším dosavadním výkladem) jsou tu i stopy pojmenování typu *Duleb* – *Dudleb* v Polsku. V polských Katovicích je rovněž ulice *Duleby*. Může ovšem jít o pojmenování po člověku (jak se domnívá K. Frejlach).¹¹⁵ Co stojí za mimořádnou pozornost, je polská obec *Duleba*. Nachází se mezi městy Kielce (asi 20 km severovýchodně od města) a Radom, zhruba jižně od Varšavy; blízko hlavní silnice (tedy ve vzdálenosti nejméně 200 km od předpokládaného původního sídla ukrajinských *Du(d)lěbů*). K. Frejlach soudí, že nešlo o nějakou odloučenou vesnici původního osídlení Dulěby, ale o důsledek severozápadní kolonizace části *du(d)lěbského* „kmene“. ¹¹⁶ Obecně se skutečně soudí, že kromě jihozápadní cesty existovala na severu i samostatná „západní cesta“ („trstenická“ stezka; srov. TS, také pozn. 40 výše). V rámci migrace „volyňských“ Slovanů (mezi lety 400 a 700, zejména 500–600 po Kr., kdy se též ustalovaly izoglosy jazykových diferencí; vše v rámci širší slovanské kolonizace; srov. Andersen 1996, s. 31–32) mohla tedy směřovat část kolonizačního proudu do Polska (srov. Frejlach 2013b, s. 13–18). Jinou možností je, že se jedná až o důsledek pozdější kolonizace (tedy o výsledek přemyslovské snahy o přesídlování etnik; k tomu srov. též výklad dále).

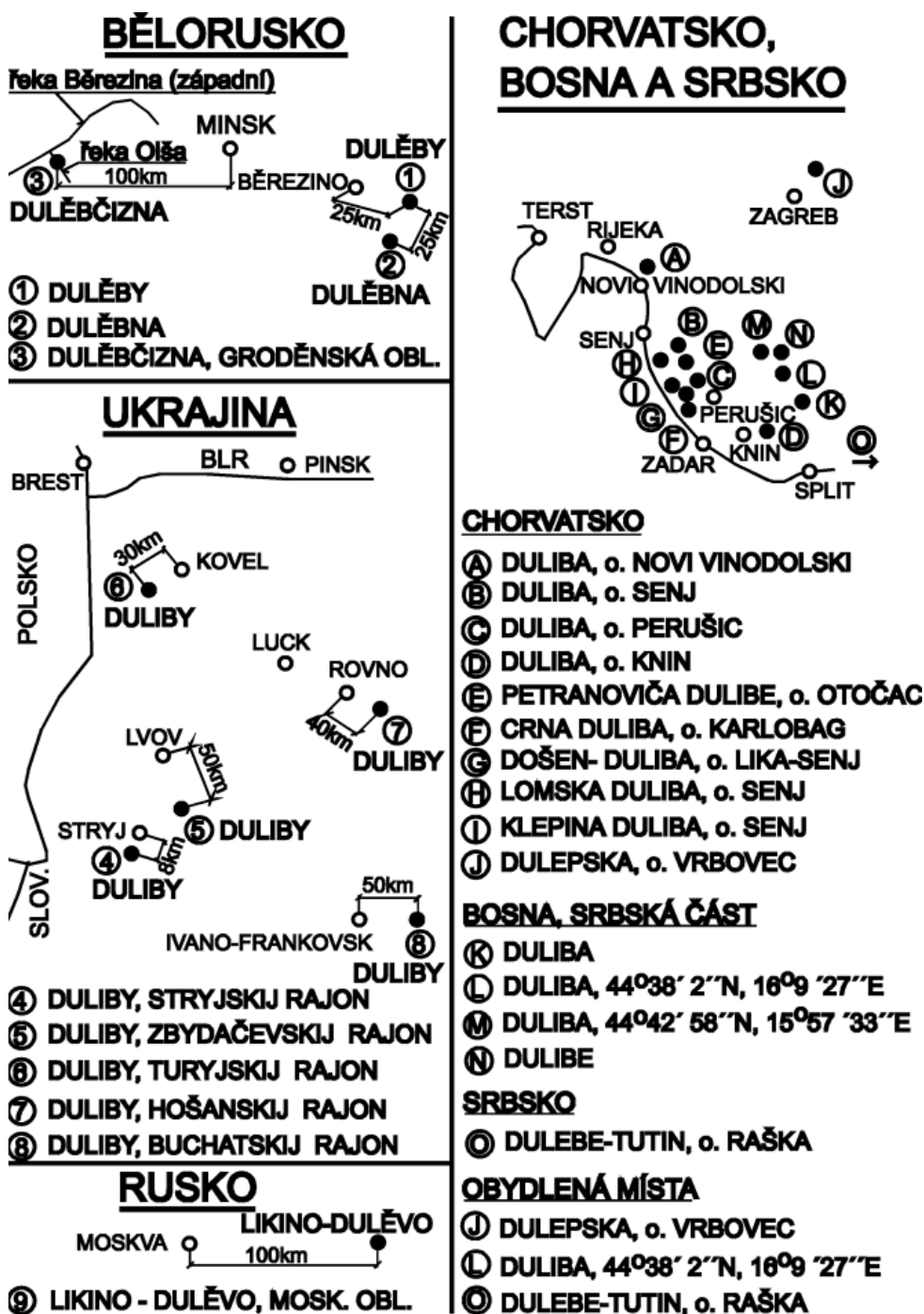
---

¹¹⁵ Příjmení *Duleba* je běžné zvláště (ale nejenom) v jihovýchodní části Polska; vyskytuje se však také na severu Čech (dokonce i v bratislavském telefonním seznamu najdeme příjmení *Duleba*).

¹¹⁶ Panu ing. K. Frejlachovi děkuji za svolení s publikováním teorie vícera vln „doudlebské kolonizace“.

2.12 K rozšíření onyma „Dulěb/Dúdlěb“ (mapový náčrt; K. Frejlach 2011)

2.13 Doudleby jako místní jméno

Jméno sídla (*Dúdleby* = Doudleby) zaznamenal k roku 981 Kosmas: „*ad australem platan contra Teutonicos, Chinow, Dudlebi, Netolici usque ad mediam silvam...*“ (v českém překladu např.: Bláhová, Fiala, Hrdina 1972/eds., s. 48); následovaly další zmínky: padělek ze 12. stol. uvádí k roku 1088 pojmenování *Dudlebensibus*, ale prvním listinným pramenem je autentické nadání českého knížete Soběslava II. plaskému klášteru, kde se připomíná doudlebský prefekt

Kochan (1175) *de Dudeleb*, pozdějším odkazem je listina Fridricha Barbarossy k vymezení hranice mezi Čechami a Rakousy, která uvádí jako svědka jakéhosi Pillunga (1179), v dalším pramenu je zmíněn doudlebský kastelán Pillung a jeho bratr (1186) *de Tudeliap*, připravující donaci knížete Bedřicha zwettelským cisterciákům, následují doklady z r. 1222: *de messoribus Dvdlebensibus*, 1243 (v listině krále Václava pro brněnský špitál Jana Křtitele se uvádí Jindřich... *de Tvtleibe*; srov. také Sterneck 2008, s. 8), poté 1268 *inDaudleb* aj.¹¹⁷ Obdobné (identické nebo odvozené oikonymum) se ovšem objevuje na více místech Čech. **Doudleby nad Orlicí** byly zřejmě založeny Přemyslovci nedaleko Kostelce nad Orlicí už na konci 10. stol, když sem převedli část obyvatel jihočeského Doudlebska,¹¹⁸ ale první listinná zmínka je až k r. 1259 *Vlricus deDudleu*; k r. 1352 *Villa Dudleb*, 1400 *de Dudlew*, 1437 v *Dúdlebiech*, 1497 *Doudlebům* aj. (Profous 1947, s. 396; Lutterer, Majtán, Šrámek 1982, s. 88–89). Jméno obce **Doudlebce** (obec kláštera valdsaského; zřejmě splynula se vsí Přívlaky) u Žatce, poprvé písemně zachyceno k r. 1165 v podobě *Dudlebci* (1185 *Dudeliue*), prozrazuje jméno původně obyvatelské; tedy skutečnost, že obec založili lidé z Doudleb (Profous 1947, s. 398; také Pokorný 1986, s. 77). Stejný původ má i jméno původní obce **Doudlevec** (okolo r. 1227 v zápise: *Dvdlebcih*, 1266 *in Dudlebech*, 1385 *in Dudlewecz*), která se nachází na levém břehu Radbuzy na jih od Plzně; je zřejmé, že osadu založili *Dúdlebc, rod z *Dúdleb (Profous 1947, 396 – 398; *Dúdlebc* = lidé z Doudleb; srov. Spal 1992, s. 30,

¹¹⁷ Dnes se ovšem předpokládá, že hradiště, které vzniklo v místech dnešní jihočeské obce Doudleby, bylo založeno Přemyslovci v 10. stol. Odpovídají tomu i nálezy v místě. Podle hradu se často nazývali i obyvatelé; zde však lze usuzovat na starší původ etnonyma (srov. výše). V Kosmově kronice je pojmenování doloženo v první čtvrtině 12. stol. Profous (II, 1947, s. 396) odkazuje k německému oikonymu označujícímu Doudleby (*Teindles*), které mohlo být odvozeno z původního pojmenování místa (*Týnec*; dále Lutovský 2011, s. 89-91, 192, 225). Navíc tu svého času došlo ke smísení nálezů z Doudleb a z blízkých Branišovic, takže jistotu o stáří hradiště nemůžeme mít (minimálně) do té doby, dokud v Doudlebech v budoucnu neproběhne nový a souvislý výzkum (srov. Nechvátal 2007, s. 389; dříve Poláček 1981, s. 61). Ovšem starší archeologické nálezy jsou doloženy právě ze slovanského sídliště u Branišovic (už Plavec 1967, s. 2, 5-8; nověji k výzkumu z r. 1962: Nechvátal 2007, s. 385n., Měřínský 2002, s. 236). K pojmenování dále i Šmilauer 1960, s. 111 (rejstřík).

¹¹⁸ Dobové střety, jakým byl např. boj Přemyslovců s „luckým“ nebo s kouřimským knížetem (což dokládá Kosmas – ve II. případě jako záležitost knížete Václava), patrně vedly k centralizaci moci, ale nikoliv k likvidaci poraženého knížete; ten se dostal do pozice člena závislé nobility. Přemyslovská družina nebyla tak početná, aby mohla nová území obsadit vlastní posádkou. V roce 883 uspěl v podobném střetnutí Bořivoj jen díky pomoci z Velké Moravy. Od 10. stol. ovšem Přemyslovci upevňují moc v zemi; s tím souvisí i přesídlování ovládnutého obyvatelstva. Na druhé straně u Veletů a Obodritů však k upevnění centrální moci nedošlo; posílilo se kmenové uspořádání. Tím bylo později usnadněno jejich podmanění německými nájezdníky (obd. Třeštík 1988, s. 139-140). Dosud není uzavřena diskuse ani o rozsahu slavníkovské moci; rozsáhlejší územní zisky Slavníkovců (v konkurenci s Přemyslovci) se dnes obvykle popírají (srov. Sláma 1995, 182-224; odkaz: Sterneck 2008, s. 7). Starší historiografie ovšem nepochybovala o slavníkovském vlivu na doudlebský jih (srov. už RS 1887, s. 529-530, OS 1905, s. 534, MS 1932, s. 686 – zde též odkaz na Zličany, KS 1938, s. 599; později byl tento vliv dokládán např. nálezy z hradiště Hradeň, v jehož okolí se nachází tzv. *Charvatská stráně*); za „pána Doudlebska“ byl označován Slavník (původem patrně ze zlického centra), teprve po pádu Slavníkovců r. 995 pak pražský kníže (nejprve Boleslav II.). Pozdější růst moci Slavníkovců byl někdy spojován se vpádem Oty I. do Čech r. 950, který jistě přemyslovskou moc oslabil. Doudlebské hradiště je připomínáno jako pomezí základna Slavníkovců k r. 981 (MS 1926; srov. odkazy na Kosmovu kroniku). Dokladem násilného podmaňování Doudlebska (zejména v době po vyvraždění většiny představitelů slavníkovského rodu) by potom mohla být nejen skutečnost, že Ibrahim ibn Jákub už v letech 965/966 uvádí jen území *Buyima*, zatímco al-Mas'údí ještě hovoří o provincii kmene *Dúlába* (k r. 947; srov. výše: al-Mas'údí v edici I. Hrbka 1983, s. 273), ale také dochovaný stav i názvy některých hradišť, které už spíše reflektují „obecný český úzus“; nikoliv regionální odlišnost (*Hradeň, Nalžovské Podhájí*). Vymezením vztahů Doudlebska k Přemyslovcům a Slavníkovcům se zabýval rovněž historik B. Janoušek (1968, s. 205-208; k pojmenováním: s. 207), archeologickým výzkumem už v 19. století J. Z. Pič (1887 – 1889). Souvislé (nicméně specifické) slovanské osídlení jižních Čech, které by odlišný vývoj od středočeského centra dokazovalo, i příčiny postupu Slovanů do jižních Čech sledoval pro rané slovanskou dobu (a dále i pro 8. a 9. století) v souvislosti s výzkumem mohylových polí (např. na Ledenicku i jinde) také J. Poláček (1981, s. 56-67).

38; dnes se jedná o městskou část Plzně). **Dublovice** se nacházejí mezi Vltavou a Sedlčanami: okolo r. 1227 *Dudlebcí*, 1363 *in Dudlebicz*, 1369 – 1385 *Dudleuicz*, 1401 z *Dúdlebic*, 1407 *in Dudlebicz*, a ještě 1477 w *Dudlewicz* 1478 *doudlebský* svědčí o výchozí podobě *Dúdlebcí, zatímco už od 14. století se vyskytuje i disimilovaná podoba: 1352 *Dublewecz*, 1365 *de Dubleuicz*, 1387 *in Dubleuicz*, aj. (Profous 1947, 433 – 34). **Doublovičky**: obec u Jesenice a Sedlčan. Už v nejstarších záznamech je zachycena disimilovaná forma: 1398 *de Dublewyczek*, 1542 *Dublewiczy*, ale ve smlouvě z r. 1612 ještě najdeme *ve vsi daudlebiczkach* (Profous 1947, s. 391). J. Sláma vysvětluje tento rozptyl jediného rodového jména násilným přesídlováním obyvatelstva v rámci české kotliny, které předpokládá už v 10. století (Sláma 1985, s. 334–342; také Bláhová, Frolík, Profantová 1999, s. 291, 293, obd. Spal 1992, s. 38–39). Ve 14. stol. (1315) nesl jméno **Dudleba** dnešní potok Živný, jinak též Bělečský, který se u Husince vlévá do Blanice (Sedláček 1920, 99; souborněji: Vondrová, Blažek 2001, s. 330 – 331).

Tento „rozptyl“ jediného rodového jména se obvykle vysvětluje již zmíněným násilným přesídlováním obyvatelstva na území Čech, které se předpokládá v rámci přemyslovského státu už v 10. století (k tomu dále Sláma 1985, s. 334–342; k osadám Doudlebů týž 1991, s. 114; také Lutovský 2011, s. 192; dříve také MČE 1985, s. 172). „Doudlebské osídlení“ se z jihu Čech patrně rozšířilo až k Radbuze a k Úhlavě a na západě, na Domažlicku, místy splývalo s tzv. osídlením „chodským“ (dále: RS 1862, s. 265, OS 1893, s. 881–882, MS 1926, s. 364, KS 1937, s. 451; souborně DNS, s. 97–100).¹¹⁹

2.14 Volyně jako toponymum (lidská sídla i území)

Místní jméno Volyně najdeme i v jižních Čechách (město jižně od Strakonice nad řekou Volyňkou, která ve Strakonici zprava ústí do Otavy: 1318 *rivulus Wolinca*; dokládá Sedláček 1920, s. 98.); zde se ale tradičně soudilo na místní původ pojmenování (srov. Profous, Svoboda 1957, s. 607), což ovšem podnes není zcela jisté (srov. předchozí výklad o původu pojmenování). Do 9. – 10. století po Kr. datují archeologové knížecí hrad (vybudovaný při staré solné stezce z bavorského Pasova, zřejmě jako obranné a správní středisko v rámci hradske soustavy), jemuž snad předcházelo (kmenové?) hradiště (Lutterer, Majtán, Šrámek, 1982, s. 334). Ve 13. stol. zde stála gotická tvrz (Diderot 1999, s. 327; dále DNS, s. 100–101).

Jméno provincie (tedy i města) bylo poprvé zaznamenáno v letech 1271–1272: *de prouincia Wolirich* (k majetku pražské kapituly!). Dále ve století následujícím: 1315 *in provincia Woliensi*, 1331 *Wolynam...* *de Wolyna*, 1426 *Wolyni* (*vyplatil*) ... (dále: Lutterer a kol., 1982; Blažek 2000, Pokorný 1986, s. 77; Большая советская энциклопедия 1952, s. 227; MČE 1985, s. 172). Stejně se v Čechách nazývá i obec u Přísečnice: 1352 – 1369 *Wolaw*, *Wohlau*, 1384 – 1405 *Wolow*, 1434 *Wolynye*, 1446 *in Wolyni*, 1519 *Wolyni ves*, 1490 a 1543 *w Wolinie*aj. Obdobná MJ jsou známa i ze Slánska: *Na Wolyni* – místo u Lán směrem ke Smečnu; *Volyně* – místo pod Osušínem; *Volynka* – místo nad Svinařovem (Sedláček 1920, s. 186 – 87, Profous, Svoboda 1957, s. 607).

Užití toponyma *Volyně* však není doloženo jen v Čechách; např. v polském Pomořansku existuje zmíněné město s podobným názvem (*Wolin*; na stejnojmenném ostrově na břehu Štětínského zálivu). Poprvé bylo zmíněno v desátém století. Archeologové se domnívají,

¹¹⁹ Přesídlování za Přemyslovců v 10. a 11. stol. ostatně podlehl i tzv. Charváti a Srbové (podrobněji: Charvát 2007, s. 130-133; spíše než o etnonyma zde ale šlo o jména obyvatelská. Není možné přesvědčivě doložit, kde takto označená etnika před nucenou migrací sídlila). Dále také k osídlování západu Čech J. Spal 1992, s. 29n., mapa onomastických oblastí Západočeského kraje: týž 1992, s. 55, též výklad na s. 56-59).

že v raném středověku zde bylo velké obchodní tržiště (druhé největší baltské tržiště vikingské doby – po *Hedeby*).¹²⁰

2.2 Prehistorické jazykové stopy v původně slovanských onymech na sever od Dunaje

2.21 Šíření onym od Dunaje na český jih

Od nejstarších dob tedy můžeme sledovat vývoj jazyka především na pojmenováních místních (popř. i pomístních; to ovšem spíše výjimečně). Průběh slovanského osídlení si tedy můžeme doložit také na jednotlivých onymech, a to ve dvou (popř. ve třech) sledovaných oblastech:

1. v oblasti severně od Dunaje, a to:
  - a) na území dnešního Maďarska a Rakouska, především „jižně od Podyjí“; pro tuto oblast zpracovali přehled pojmenování slovanského původu již H. Weigl, R. Seidelmann a K. H. Lechner (1964–1981).
  - b) v oblasti mezi Dunajem a pohraničními úseky jižních Čech, kde můžeme vyjít z novějších prací (převážně) rakouské provenience.¹²¹
2. na území jižních Čech; s přesahem do západočeských lokalit, popř. s doklady (patrně pozdější) kolonizace českého severovýchodu.

2.22 Mezi Dunajem, Podyjím a Novohradskem (zejména v oblasti Waldviertelu a Mühlviertelu)

Náš výběr oikonym zahrnuje především pojmenování doložená na území Waldviertelu (popř. Mühlviertelu). Jedná se o oikonyma, která za původně slovanská považovali v *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich* H. Weigl, R. Seidelmann a K. H. Lechner (ozn. W: 1964–1975; v edici Eheim – Weltin 1981, ozn. W – E). Ze soupisu, který zmiňuje také Justová (1990, s. 273–278... v komentáři k mapě 2, *Místní jména slovanského původu na území Dolních Rakous*), jsme (vzhledem k charakteru této práce) vybrali soubor lokalit výskytu podobných místních jmen, který je na severu a západě (na pomezí s českým Novohradskem) ohraničen „rakouským“ povodím řeky *Lužnice/Laisnitz*, jižně od Nové Bystřice povodím potoka *Skřemelice/Braunaubach* (místně též *Schrems*) až k české hranici, dále na rakouském území povodím řeky *Dyje/Thaya* (až do místa překročení české státní hranice v místech přírodní rezervace *Bílý kříž*); k tomuto povodí patří i lokality při potocích, které se do Dyje v Rakousku vlévají; např. okolí potoka *Taxenbach* (se starým základem *Dachsen-*), který je na českém území známý jako *Pstruhovec*, levý břeh potoka *Thumeritzbach*. Dále pak sledujeme lokality mezi „rakouským“ povodím *Moravské Dyje/Mährische Thaya* a *Dyje/Thaya*, zejména místa položená na březích *Moravské Dyje/Mährische Thaya* a jejich přesah východním směrem k *Dyji*, rovněž ale úsek české státní hranice mezi jejími průsečíky s řekami *Moravskou Dyjí* a *Dyjí*. Poté se záznam posouvá jednak jižně od nejsevernějšího výběžku toku rakouské *Dyje (Thaya)* ve směru od české státní hranice (směrem od povodí potoka *Thumeritzbachu*, takže zahrnuje i tok říčky *Kleine Taffa*: severně od řeky *Kamp*, ale též povodí *Kampu* samotné a západněji potom povodí říčky *Světlé/Zwettl* – až k *Dyji*), jednak severně od tohoto výběžku (mezi *Dyjí* a státní hranicí). V nejj jižnější části původně Slované osídlených lokalit jsme sledovali oblast mezi říčkami *Purzelkamp* a *Krems* (zejména kolem *Velkého/Groß Kremsu*, ale též s *Malým/Klein Kremsem*). *Krems* je přítokem Dunaje. Z hlediska vodních toků sledovaných severozápadně

¹²⁰ Pro tradiční Volyňskou oblast na Ukrajině však polština užívá pojmenování *Wołyń* (tedy s -y-).

¹²¹ Této problematice bude věnována samostatná kapitola dále.

od úzkého povodí Dunaje představuje tedy v našem záznamu hraniční povodí. V dalších lokalitách rozmístěných na levém břehu Dunaje (položených jižněji a východněji ve vztahu k místům našeho zájmu) jsou místní pojmenování slovanského původu doložena poměrně hojně; od jihočeského pomezí jsou ale (z hlediska tohoto výzkumu) oddělena větší vzdáleností. Severovýchodním směrem pak lze nalézt lokality, které jsou položeny mezi levým břehem Dunaje a územím Moravy; tedy bez přímého kontaktu s jihočeským pohraničím (např. v oblasti Weinviertelu apod.).

V následujícím přehledu uvádíme vždy číselné určení oikonyma podle abecedního řazení toponym v pracích Weiglových (W 1964n., popř. W – E 1981; s ohledem na komentář Justové: 1990, s. 273–278), dále první (historicky doložené) topoformy, dataci prvních zpráv o lokalitě, odkaz na komentář (W nebo W – E), upřesnění polohy lokality, popř. dnešní formu místního názvu.

Řeka *Laisnitz/Lužnice*:

61 – *Ganais* (1280, W II, 269) ... asi 3 km V od soutoku Lužnice a Hirschenwiesbachu

(u Wetzles) 134 – fluvius Lunsnich (1162, W IV, 10) ... nad zákrutem Lužnice

(nad Oberlaisnitz) – necelých 10 km V od české hranice s pramenem Lužnice

227 – *Schakans* (1355; W VI, 22) ... mezi českou hranicí u Schagges a zákrutem řeky Lužnice/Lainsitz/Laisnitz

326 – *Witrah* (1180/1185, W VII, 96) ... na soutoku Lužnice a Hirschenwiesbachu; starý název Weitry!

331 – *Wulscha* (1406, W VII, 173) ... asi 5 km západně od soutoku Lužnice

a Hirschenwiesbachu – cca 3 km východojihovýchodně od pramene řeky Stropnice (na české straně) ... dnes Wulschau, u Weitry!

Potok *Braunaubach/Schrems/Skřemelice*:

13 – *Bulings* (1369, W VII, 112) ... dnes Wielings?

41 – *Eisgwar* (1294, W II, 132) ... dnes Eisgarn

113 – *Kukans* (1384, W II, 409), na Romaubachu (u nás Romavský potok) u Eggern: 0,5 km na severozápad od Guggus

153 – *Moschnitz* (1369, W IV, 181) ... severovýchodně od Guggus, na polovině cesty k hranici

195 – *Radeschen* (cca 1369, W V, 118) ... dnes Groß Radischen

201 – *Radossen* (1369, W V, 118) ... dnes Klein Radischen

233 – *Schremelize* (1197, W VI, 76) ... dnes městečko Schrems, potok Skřemelice (Braunaubach)

332 – *Ylbans* (1369? W III, 177) – dnes Illmanns?

Řeka *Thaya/Dyje*:

12 – *Buelings* (1363, W VII, 130) ... Willings, Limpfings u Schwarzenau?

15 – *Cedelz* (1136, W II, 115) ... dnes patrně Niederedlitz (Oberedlitz na levém břehu; plk. 146?)

31 – *Dobrosperig* (cca 1230/1400, W II, 43) ... Dobersberg

63 – *Gemze* ... (cca 1120?, W II, 272–273) ... jihovýchodně od Modlisch, dnes Ganz

73 – *Gloginiz* (1171, W II, 311–312) ... dnes Großglobnitz

93 – *Cholmüntz* (1362, W III, 275) ... dnes Kollmitz- (Kollmitzgraben; srov. 221)

106 – *Jarolten* (cca 1230/1400, W III, 184) ... dnes Jarolden

110 – *Jeznich* (1260/1280, W III, 185) ... dnes Jasnitz

111 – *Kautenbach* (1362, W III, 220) ... dnes Raabs an der Thaya

117 – *Laurnich* (1150, W III, 185) ... v blízkosti Jaudling

120 – *Lehnitz* (1294, W IV, 54) ... dnes Lexnitz

- 126 – *Libenze* (1175, W IV, 60)... dnes Liebnitz
- 133 – *Lobentz* (1233, W II, 313)... snad místní názvy: Gloms, spíše (Klein-) Poppen... dnes u Kleinschöнау...
- 143 – *Meigers* (1284?, W IV, 142, W – E, 16)... dnes Meires?
- 146 – *Mirezlawetz* (1260/1280, W IV, 161)... prostor Edlitz a Kibitzhöfe, Oberedlitz?¹²²
- 150 – *Modlisse* (1150, W IV, 172; W – E, 22)... Modlisch (nad zákrutem Dyje)
- 164 – *Negwans* (cca 1230/1400, W II, 120)... dnes Eggmanns
- 166 – *Netichn* (cca 1230/1400, WII, 203)... dnes (Veste)Nötting?
- 167 – *Netraz* (1306, W V, 14)... u Waidhofen an der Thaya
- 221 – *Saukkarn* (1327?, W VI, 14)... dnes Sauggern (srov. plk. 93)
- 228 – *Schernich* (1260/1280, W VI, 10) ... Sarning? Cca 7 km západně od Dyje
- 231 – *Schirneis* (1297, W VI, 42)... dnes Schirnes
- 248 – *Stewrn* (1415, W VI, 186) ... u Purbachu
- 250 – *Stoyans* (1417, W VI, 194, W – E, 16), 3km severoseverovýchodně od Vitis, u Jaudling... dnes Stoies
- 281 – *Tubeniche* (cca 1230/1400, W II, 33)... dnes Dimling?
- 295 – *Vitisse* (1150? W II, 213–214), dnes Vitis
- 321 – *Windistei* (1281, W VII, 142)... dnes 321 – Windigsteig
- 333 – *Zabernreut* (1337, W VII, 179) ... dnes Zabernreith (západně od levého břehu Dyje)
- Směrem k *Dyji*: potok *Taxenbach/Pstruhovec*:
- 27 – *Dachksen* (cca 1230/1400, W II, 18) ... dnes (Velký/Groß-) Taxen
- 66 – *Geroten* (1260/1280, W II, 274)... západně od soutoku Taxenbachu se Schwarzbachem a s *Dyjí/Thayou*, cca 1,5 km... dnešní Garolden?
- 112 – *Kautzen* (1341, W III, 225)... vedle potoka – na západ... název obce dochován dodnes
- levý břeh potoka *Thumeritzbach*:
- 16 – *Cedelz* (1136, W VII, 203)... západně od Thumeritzbachu, dnes Zettlitz (západněji leží Zettenreith)
- 105 – *Japans* (1242, W III, 184)... dnes Japons
- 307 – *Wenig Japans* (1414, W VII, 98)... dnes Wenjapons
- mezi *Moravskou Dyjí* a *Dyjí*:
  - levý břeh *Moravské Dyje*, dále východně k *Dyji*:
- 17 – *Cemerndorf* (1260/1280, W VII, 201) ... dnes Zemmendorf
- 85 – *Grassowe* (1204, W II, 379) ... Großau
- 156 – *Motsidel* (1242, W IV, 172)... dnes Modsiedl
- pravý břeh *Moravské Dyje*:
- 86 – *Grates* (1369, W II, 352) ... dnes Rossa?
- úsek mezi průsečíky české státní hranice s *Moravskou Dyjí* a *Dyjí*:
- 19 – *Circesreute* (1175?, W VII, 207) ... dnes Ziernreuth
- 57 – *Gaber* (1309, W II, 257) ... dnes lokalita jižně od české obce Hluboká
- 232 – *Schottizt* (1260/1280, W VI, 20)... dnes lokalita západně od Luden – severně nad Rabesreithem

Jižně od rakouské *Dyje*, mezi potokem *Thumeritzbach* a řekou *Kleine Taffa*, severně od *Kampu*:

- 18 – *Cepz* (1300, W VI, 102) ... dnes Seebis
- 20 – *Clupans* (cca 1230/1400, W III, 264)... prostor Wertenu – Schlader?
- 36 – *Drezzediles* (1283?, W II, 76) ... dnes Drösiedl (Drezda? Dres-sedl-...?)

¹²² ... srov. také doklady o častém užívání základů jmen typu *mir-*, *-měr-* v Čechách, popř. na Moravě (Šmilauer 1960, s. 22).

- 125 – *Lewbusch* (cca 123/1400, W IV, 74)... dnes Loibes; sousedí s plk. 240
 203 – *Raduz* (1260/1280, W V, 117) ... dnes Radessen
 240 – *Sitmars* (1369?, W VI, 128–129); sousedí s plk. 125
 268 – *Thauruss* (1529, W II, 16) ... v lokalitě Göpfritz an der Wild (?); severozápadně od pramene Kleine Taffa, severovýchodně od Tuchen/Thaua
 272 – *Trebings* (cca 1230/1400, W II, 75) ... dnes Tröbings
 282 – *Tuchen* (1150, W II, 15)) ... dnes Thaua?
 294 – *Vistritz* (cca 1230/1400, W II, 213) ... dnes Fistritz
 329 – *Wunings* (cca 1230/1400, W VII, 114)... dnes Wienings
 349 – *Zwinsse* (1150, W VII, 221)... dnes Zwinzen (Svince?)

Nad severním výběžkem *Dyje* – u české hranice:

- 52 – *Fratres* (1575, W II, 237) ... dnes Fratres
 77 – *Görgings* (1570, W II, 323) ... východněji od Fratres (v těsném sousedství ?)
 145 – *Milwans* (cca 1230/1400, W IV, 160)... v lokalitě Schönfeld-Gilgenberg¹²³

Horní tok říčky *Kleine Taffa*:

- 205 – *Radwanstorf* (1290, W V, 227) ... Rothweinsdorf

Řeka *Kamp*:

- 28 – *Dobra* (1192, W II, 44) ... zřícenina hradu; podle ní přehradní nádrž Dobrastausee
 35 – *Dorpendorf* (1166, W II, 45) ... dnes oblast Neupölla
 43 – *Feganespruk* ... (1159, W II, 179) ... Eschabruck?
 44 – *Flachaowe* (1280?, W II, 214) ... u Friedersbachu? ... dodnes název cesty na levém břehu Kampu: Flachau
 50 – *Fraetings* (1570, W II, 237) ... ... v lokalitě Germanns, severně od Pölly, jižně od pramene Kleine Taffa; srov. 298 – Voelsinberc
 107 – *Jeringez* (1260/1280, W III, 184)... dnes obd. Jahring: spíše Gschwendt u Jahring?
 181 – *Altpölla* (1132, W I, 207) ... Polan
 185 – *Pölla* ... (1235, W I, 207) Polan
 192 – *Racensruta* (1139, W IV, 147) ... u Böhmhöfu? ... výše: Ratschenhof
 204 – *Radwanes* (1144/1150, W V, 214)... asi u Rohrenreithu
 215 – *Roikenrvt* (1191/1204, W V, 215)... dnes patrně Roiten, cca 3 km V od Rapottensteinu (výše na V: Rohrenreith)
 225 – *Selitz* (1332, W VI, 134) ... mezi Mittereith a Zierings, severně od levého břehu
 254 – *Straneis* (1224, W VI, 214)... mezi Zierings a Franzen dodnes rybník: Großer Stronesteich
 290 – *Utissenpach* (1391, W VII, 16–17)... dnes Uttissenbach
 284 – *Turai* (1177/1186, W II, 16, W – E, 16) ... severně od Dobry, západně od Neupölly
 298 – *Voelsinberc* (1171?, W II, 199) ... v lokalitě Germanns, severně od Pölly, jižně od pramene Kleine Taffa; srov. položku 50 – *Fraetings*
 302 – *Vransen* ... (1294, W II, 235) ... dnes Franzen
 309 – *Wersenslage* (1237?, W VII, 103)... Werschenschlag
 342 – *Zudings* (1224?, W VII, 204)... dnes Zierings
 Říčka *Zwettl/Světlá* (přítok řeky *Kamp*):
 104 – *Jachenbach* (1208, W III, 183), na Zwettlu: dnes Jagenbach...
 163 – *Negaizz* (1346, W V, 10), na Zwettlu... u Rosenau Dorfu

¹²³ V zájmu objektivní komparace na tomto místě připomeňme, že užití základu *mil-* ve tvaru složeného MJ je na Moravě častější než v Čechách (srov. Šmilauer 1960, s. 22).

191 – *Puerken* (1311, W I, 285), na Zwettlu: dnes Purken
234 – *Sirchenvelde* (1150/1200, W VI, 128), na Zwettlu... asi západně od Syrasfeldu (to spíš), snad u Schickenhofu?
244 – *Spretnitz* (1290, W VI, 150)... dnes Sprögnitz
347 – *Zwerais* (1280, W VII, 219), u Zwettlu (protéká tudy potok *Maisbach*), dnes Zweres
348 – *Zwetel* (1139, W VII, 219, W – E, 22–23)... Zwettl

Mezi říčkou *Světlou* a *Dyjí*:

65 – *Gerates* (1139, W II, 301)... dnes Gerotten
83 – *Gradenze* (1139, W II, 344) ... dnes Gradnitz

Nejj jižnější úsek – mezi *Purzelkampem* a říčkou *Krems*:

10 – *Bornays* (1204, W I, 214); lokalita Jeitendorf – Moniholz (?)

Slovanská pojmenování mohou být v některých případech dochována i z doby po r. 800. Řada z nich se výrazně neliší od pojmenování podnes v oblasti užívaných (Hofbauer 2012: 10–12). Původně slovanská pojmenování lze nalézt (roztroušená) po celém území Dolního (ale i Horního) Rakouska (v našem případě sledujeme lokality položené severně od Dunaje). Některé oblasti jsou ale z tohoto hlediska významnější. Mimo sledovanou oblast pak leží nápadná akumulace slovanských toponym mezi Gloggnitz a Neukirchen, v oblasti obce Köttlach (obec Enzenreith), tedy v lokalitě jižně od Dunaje. Zde se nachází pohřební pole tzv. *köttlašské* kultury (tohoto pojmenování Slovanů se užívá ve východoalpším prostoru). Další významná oblast „mimo sféru našeho zájmu“, kde lze sledovat slovanská pojmenování ovlivněná přírodními podmínkami i osobními jmény, leží kolem řek Erlauf, Melk a Pielach (tedy také jižně od Dunaje, od Pöchlarn; jedná se o území na úpatí vrchu Ötscher: Weigl, Eheim 1976, s. 8). Zajímavý je též výzkum oblasti nad Manhartsbergem, kde lze prokázat další soubory slovanských místních jmen. Velmi silná je koncentrace toponym slovanského původu v jižním Waldviertelu v oblasti říčky *Weiten* (*Weitenbach*) a kolem hory Jauerling (u Pöggstalu, severně nad Melkem). Časté jsou tu zejména odkazy na slovanský základ *jaworъ* – *Jauer-* (Bergermayer 2005, s. 105n.). Také kolem řeky Krems a jejích přítoků, popř. zdrojových (pramenných) řek (tedy kolem Malého a Velkého Kremsu, tedy Kleine/Große Krems) dochází ke koncentraci slovanských místních jmen (Weigl, Eheim 1976, s. 8). Zdá se tedy, že lze souhlasit s názorem (s obvykle přijímaným modelem), že se slovanská místní jména nacházejí při říčních tocích. Časté je to i ve středním a severním Waldviertelu; zde zejména kolem řek Kamp a Thaya (zejména na úseku tzv. Rakouské, Německé Dyje, tj. Deutsche Thaya), kde lze doložit poměrně značné bohatství místních jmen slovanského původu (Kronsteiner 1981, s. 521). Ovšem málo podobných pojmenování je na severozápadě Waldviertelu; často se též píše o téměř úplném „vynechání“ onym slovanského původu v lokalitě kolem Gmündu (což ale náš výzkum zcela nepotvrzuje), popř. o úplné absenci slovanských toponym v dodnes hustě zalesněných územích západně od Ottenschlagu; zejména v lokalitách položených jižně a jihovýchodně od Karlstiftu (podobně jako v sousední severovýchodní části Mühlviertelu. Osídlování území se tam rozvíjelo až od 11. stol. (Kronsteiner 1981, s. 521).

V této souvislosti je důležité zmínit ještě 2 zajímavé aspekty, které souvisejí se slovanskou kolonizací rakouských území umístěných severně od Dunaje (a sousedících s „jihočeskou“ hranicí):

1. Na některých místech se slova slovanského původu koncentrují (srov. např. místní jména v oblasti Zwettlu a okolí). Jednalo se tu patrně o zvláštní typ soustředění osadníků, kteří se usadili na vyhrazeném území.

2. Kromě odvozování slovanských pojmenování od jmen přírodních jevů (což je zajímavé zejména u hydronym) se tu velmi často jedná o jména osobní (srov. dále: Hofbauer 2012, s. 18). To by mohlo ukazovat na pozdější typ osídlení než na kolonizaci související s tzv. „II. vlnou slovanského osídlení“ (tento starší typ raně středověké slovanské kolonizace byl zřejmě dokončen v 8. století po Kr.). Snad šlo o nezanedbatelnou reflexi osobních jmen slovanské „šlechty“, nobility (Kronsteiner 1981, s. 520), popř. o jistou formu vymezení vedle nově příchozího bavorsko-franského osídlení (Friesinger 1981, s. 526; jak už bylo zmíněno, germánská kolonizace zesílila od poloviny 11. století; srov. Brunner 1994, s. 182). Sledujeme tu tedy onyma (především místní jména) slovanského původu, popř. jména od pojmenování obyvatel slovanského původu odvozená (nikoliv ovšem na území jižně od Dunaje). Slovanské osídlení mizí do přelomu 14. a 15. stol., v období tzv. „pusté periody“ (Niederstätter 2004, s. 19). V této souvislosti je zajímavé zmínit lokality kolem Raabsu a Karlsteinu an der Thaya, kde se patrně slovanské osídlení udrželo i později (Bors 1998, s. 112–113, 119).

2.23 Jihočeská oikonyma (popř. anoikonyma)

2.231 Metoda malých typů

Pro místní jméno je i ve slovanském prostředí typické určité zakončení. V. Šmilauer na základě zakončení toponym i s ohledem na proměny jejich základů dospěl k tzv. „*metodě malých typů*“ (Šmilauer 1958, s. 44–51).¹²⁴ Jednotlivá pojmenování vymezil hned z několika hledisek. Zohlednil kombinaci hlediska chronologického, geografického (areálového)

a formálního. Nesledoval tedy pouze charakter toponymických přípon, ale též strukturu toponymického základu (báze).¹²⁵ Diferencoval tak:

a) obecná jména (substantiva) použítá jako jména vlastní (např. *Lhota, Hamr, Újezd* apod.; srov. Šmilauer 1960, s. 18–19). Může se jednat o určité obecné jméno bez zřetele k místní příponě, o skupinu obecných jmen, popř. o využití určité místní přípony (*-ná*), popř. ve spojení s konkrétním apelativem (*Luž-* + *-ec = Lužec*; srov. tamtéž). Podobné doklady pojmenování nacházíme „od doby starší a nejstarší“ (nikoliv však příliš často; srov. Šmilauer 1960, s. 22).

b) složeniny (*Kratonohy, Holohlavy*; tamtéž)

c) přípony místních jmen (např. *-ice, -ovice, -ín, -yně* aj.; především tam, kde se jednalo o přezdívková jména obyvatelská (tamtéž). Mohlo se přitom jednat o ucelený slovtvorný typ (*Tatobity*), o konkrétní kompozitum (*Kostomlaty*) nebo jeho druhý člen (*-ves*).

Šmilauer postupně charakterizoval základy jmen (a typické přípony toponym); popř. skupiny spojené „společným způsobem tvoření anebo společným významem“ (srov. tamtéž; např. deriváty motivované „jmény stromů“ zmiňujeme dále, ve II. kapitole: *Lester*, v něm. prostředí *Erlau*, mnohdy nejasného původu: *Harbe...* aj.). Dále sledoval základy pojmenování v kombinaci s určitými příponami (v souvislosti s jednotlivými jmény i s typy jmen; týž, s. 19). Jména utvořená z osobního jména (resp. ze základu takového jména; srov. Šmilauer

¹²⁴ Šmilauer tak celkem analyzoval na pět set typů (s využitím Profousova díla *Místní jména v Čechách*; srov. Šmilauer 1960, s. 18n.).

¹²⁵ V. Šmilauer tu (z hlediska slovtvorby) odlišuje *základ* pojmenování, *osobní příponu* (u toponym odvozených z osobních jmen) a *místní příponu* (u jmen odvozených z jiného základu než ze jména osobního; týž, s. 10).

1960, s. 19) mohou představovat osobní jméno (nebo skupinu osobních jmen) bez zřetele k místní příponě (k těm patří např. toponymický typ *Lobek* nebo jména s koncovkou *-or*), ale též konkrétní osobní jméno (nebo skupinu osobních jmen) s konkrétní místní příponou (např. *Mukařov*, popř. ve spojení základu *-bud-* a sufixu *-ice*: *Drahobudice*). Mnohá místní jména tak představují rozdílné toponymické typy; např. k osobnímu jménu *Bohuslav* nemusel být před příponou *-ice* připojen další (dílní) sufix (*Bohuslavice*), jindy mohl být sufix připojen k podobě odvozené (*Boh-* + *-uň* / *Bohunice*, + *t* / *-ta* / *Bohut*, *Bohuta* / *Bohutice*; srov. Šmilauer, tamtéž).¹²⁶

2.232 K onymické rekonstrukci (pre)historického hostavu osídlení českého jihu

Na základě záznamu a posouzení toponym lze snáze rekonstruovat stav historického osídlení než reflexi situace předhistorické (více dokladů k rekonstrukci předhistorického jazykového vývoje nám tady poskytne spíše výklad hydronym¹²⁷). U toponym nacházíme obvykle poměrně pozdní doklady (záznamy, zápisy k osídleným místům). V některých případech však lze i zde usuzovat na prehistorický slovanský základ (jak doložili již starší toponomastici, např. Šmilauer 1960, s. 21–22). U českých pojmenování se však vždy bude jednat spíše o aleatorní výběr pojmenování; proto má pro nás záznam toponym (z hlediska cílů našeho zkoumání) pouze sekundární význam.

Mnohé starší osady přetrvaly až do dnešních časů, po některých zbyla jen jména v listinách (a dnes je ani nedokážeme spolehlivě lokalizovat), popřípadě (ale z hlediska nejstaršího stavu vzácně) tzv. jména pomístní (anoikonyma, tedy jména kopců, lesů, rybníků nebo polí). Původní místní jméno mohlo po zániku získat také příponu *-cko* nebo *-sko*. Někdy se musíme opřít o nepřímá pojmenování, svědectví lidových pověstí a vyprávění. Důležité je rovněž svědectví katastrů – tereziánského a josefinského. Podobně závažné jsou i doklady pojmenování ve starých mapách. Také rybníky, palouky či pole uprostřed lesů, pravouhle se křížící cesty nebo hluboké úvozy, nepravidelný katastr s vesnicí mimo centrum... to vše může signalizovat, že se jedná o stopy starého osídlení. Může nám pomoci i typ odvození jména. Ve všech uvedených případech se ale dostáváme do dob, z nichž se dochovaly písemné (pramenné) záznamy. Na raně slovanský stav tu lze pouze usuzovat.¹²⁸

Také na jihu Čech jsou už z nejstaršího českého období (před 11. stoletím) doložené staré topoformanty *-ov*, *-ice* (u některých by dokonce snad bylo možné usuzovat i na praslovanský původ; k tomu také: Spal 1992, s. 37–38; Šmilauer 1960, s. 21–22; popřípadě *-ovice*, *-etice* a *-ín*, velmi starobylý typ *-any*, dále *-yně*; Šmilauer 1960, s. 18, 21–22; Spal 1992, s. 29–60).¹²⁹ Podobná jména se dochovala i na západ od hranice kompaktního slovanského osídlení u nás (s koncovkou *-itz*, která často odpovídá obyvatelskému pojmenování *-ici/-ice*: *Döllnitz*, *Köblitz*, *Teublitz*, *Grabitz*, *Ölschnitz*; srov. Hrabová 2006, s. 26). Byl to ovšem (především a právě) V. Šmilauer, kdo upozorňoval na zastoupení jednotlivých typů starých místních jmen na našem území. Na českém jihu uvádí (výběrově) jako výlučná místní jména *Kožlí*, *Zdíkov*, *Malonice*, na západě *Rájov*, *Kramolín*, *Struhaře*, *Nezdice*, *Milíkov*, *Tuklaty*, obecně na jihozápadě pak *Láz*, *Spolí*, *Jindřich*, *Radeš-* (ale posledně uvedený základ zaznamenává i u Police nad Metují), *Radkovice* (Šmilauer 1960, s. 28). Dále na jihu uvádí *Stradonice*

¹²⁶ Česká osadní jména pocházejí (v naprosté většině) z období mladšího než z 9. stol. po Kr. Platí tu zásada, že pokud (např.) falsum ze 13. stol. odkazuje k r. 993, může se jednat o odkaz na starší doklad, ale může jít také (naopak) o pojmenování z doby novější, které mělo budít dojem starobylosti (srov. Šmilauer 1960, s. 23, 25).

¹²⁷ To lze doložit i na výkladu dochovaných reflexí slovanských pojmenování (také toponym, ale zejména hydronym) „mezi Dunajem a českým jihem“, který uvádíme dále.

¹²⁸ V zájmu úplnosti našeho textu ovšem nemůžeme vynechat ani tuto část.

¹²⁹ V Čechách bylo doloženo téměř 5000 MJ zakončených sufixem *-ice/-ovice* (na tzv. území „starém“ i „novém“; srov. Šmilauer 1960, s. 18).

(např. u Českých Budějovic), na Doudlebsku a na Kaplicku (např.) pojmenování typická pro nejstarší osídlené území (*Chlumec, Osek*) a pojmenování, dokládající počátky rozšiřování starého území (např. *Jedovary, Kamenný Újezd, Ostrolovský Újezd*), přičemž některá místní jména (např. *Hrdlořezy*) vidí v těchto lokalitách jako zcela izolovaná (a z hlediska historického doložení nejistá). Písemně se (už u Kosmy; srov. výše) připomíná obec Doudleby (srov. výše; zmíněný padělek ze 12. století uvádí její název k roku 1088, dále k roku 1175 se kromě této obce uvádějí též osady okolní: *Todně, Něchov, Mohuřice* aj.; Šmilauer 1960, s. 105; v indexu sídel uvádí *Doudleby* také Beranová, Lutovský 2009, s. 395). Existence (a tedy i pojmenování) mnoha osad okolo Trhových Svin je doložena při donaci kláštera ve Světlé (datováno 1186): *Borovany, Nežetice, Todně, Něchov, Olejnice, Mohuřice, Žár, Záluží*.

Zajímavé je též rozšíření toponyma *Strítež*,¹³⁰ které se objevuje na jihu Čech i na Českomoravské vrchovině. V. Šmilauer předpokládal (ovšem opatrně) možnost vydělení doudlebského sídelního ostrůvku (obdobně, jako je tomu např. severněji u Březnice a Chýnova; Šmilauer 1960, s. 105 a 137). Také slovanské označení **Gradčene* můžeme přeložit jako „lidé u malého hradu“ (srov. pojmenování *Gretzen/Gratzen*). Snad by bylo možné vztáhnout starší označení i k dnešnímu pojmenování města (Nové) Hrady (Profous tu usuzuje na 6. pl. českého slova *Gradec*, tedy „v Hradcích“, kde se doplnil německý sufix *-en*); potom by místní jméno mohlo být dokladem staršího vývoje na jihočeském Vitorazsku (k tomu už dříve odkazovaly některé německé prameny v Dolním Rakousku; srov. také: Hauer, Pongratz, Tomaschek 1986, s. 615, 635). Původní pojmenování se nutně nemusí vztahovat k označení „obou hradů“. Ovšem hrádek u lokality pozdějšího města lze s úspěchem dokládat až od 12. století. První písemná zmínka o založení hradu toho jména pak pochází z roku 1279 (Hagyrius de Gretzen); v roce 1284 pak připomínal město *Gretzen* jakýsi Smil (srov. Profous 1947, s. 671–672; komentář také Holub 2006, s. 352).

Starobylé je rovněž pojmenování *Týn, Týnec, Týniště, Týnov* apod. V dnešním Týně nad Vltavou se již v 11. století připomíná dvorec pražských biskupů s ohrazenou osadou; místní jméno je tu poprvé zmíněno r. 1229 (*in Tyna*). Podobné pojmenování se vždy vztahovalo k ohrazené osadě; stč. toponymum převzala z germánské *hotun, tûna* (plot, ohrada, ohrazené sídlo), což je reflexe keltského označení *dûnum* (hradiště); v němčině je výsledkem vývoje pojmenování lexém *Zaun* (pův. znala apelativum *tûn* pro označení plotu též stará saština; obd. sthn. *zûn*), v angličtině *town* (město), ve staré irštině *dûn* (hrad, město). V Čechách se místní jméno *Týn* rozšířilo v 10. – 12. století (na místě původních hradišť; dokud nepřevážila tradice zakládání měst podle západního vzoru; dále Profous, Svoboda 1957, s. 406, jednotlivé lokality: s. 406–412; Lutterer a kol. 1997, s. 265; Polívková 2007, s. 180).¹³¹

Jiným typem starého pojmenování je např. toponymum *Třebíčsko* (analogicky podle *Třebíč/Tribsch*;¹³² odtud Trziewcz; 1364) nebo *Slavče* (*Slabsch*; 1394 in villa *Slawczi*). Obec stejného jména se nachází také u Českého Krumlova (jako označení ženského rodu v jednotném čísle), lidově *Slaveč* (1375 *Gessko de Slawcze*), ale také v rodě středním (1476

¹³⁰ Ve významu „místo rákosnaté, bažinné“ (podle Miklošiče) nebo „čistý pruh země, určený jako hranice“ (podle Macka), popř. i s jiným výkladem (s přehledem J. Dobiáše); k tomu V. Šmilauer 1960, s. 137 (v pozn.).

¹³¹ Sídlíště označované jako „týn“ nebylo chráněno příkopem a násypem (jako tomu bylo u tvrze nebo u hrádku). Bylo pouze opatřeno dřevěnou hradbou (s využitím planě a srubů; srov. Šmilauer 1960, s. 69). V Čechách končí „období Týnů“ v polovině (popř. po polovině) 12. století (před zahájením širší kolonizace Českomoravské vrchoviny; srov. Šmilauer 1960, s. 70; k osídlení Českomoravské vrchoviny: tamtéž, s. 115n.)

¹³² K výkladu pojmenování *Třebíč* srov. např. Blažek 2009; dále Lutterer a kol. (1997, s. 261); z osobního jména *Třebek, Třebec*; popř. *Třebík* (k současné morfologii jména také Polívková 2007, s. 179). Poprvé je místní jméno doloženo r. 1183: *villam Trebic*; obd. bylo odvozeno *Třebíčsko* u Trhových Svinů (Profous, Svoboda 1957, s. 358).

pod Slavčem). A. Profous a J. Svoboda upozornili na původ z osobního jména *Slavko*, *Slávek* či *Slavka*, které se tu změnilo přivlastněním: Slávkova ves u Trhových Svinů, Slávkův dvůr u Českého Krumlova (Profous, Svoboda 1957, s. 96–97; Polívková 2007, s. 163).

Také oikonymum *Srnín* vzniklo z osobního jména (*Srna*). Na jihu Zlatokorunska (v povodí Polečnice a Olšiny) ležela kdysi obec *Hostinov* (v německém převodu *Hossen*), jejíž název vznikl z osobního jména *Hostim*, které bylo utvořeno analogicky podle staršího typu odvozování jmen (srov. jihočeskou *Putim*, doloženou už k r. 1148, kde pojmenování vzniklo z osobního jména připojením starého posesivního sufixu *-jb:Putimův dvůr*; přípona *-im* je pak reliktem po slovanském participiu přezenta pasiva: od základů *host/-iti*, *pút’/-iti*; k tomu např. Lutterer a kol. 1997, s. 219; dále Profous 1951, s. 504, Spal 1992, s. 59, Polívková 2007, s. 153).

Především ale stará slovanská pojmenování zakončená příponou *-ice* jsou obvykle odvozena od jmen obyvatelských (většinou jako tvar pomnožný). To dokládá (např.) název *Chabičovice* (u Mirkovic; lidově *Chabišovice*, z německého *Kabschowitz*; při oslabení výslovnosti se v místní mluvě objevovalo š místo č, což se projevilo i v německém tvaru). Obec je doložena k roku 1347 (*villa Zahrada prope villam Chabischowitz sita*). Pojmenování označuje „ves lidí Chabičových“ (na Moravě je k r. 1371 poprvé zmiňován *Chabičov*). Příjmení *Chabič* odvozoval A. Profous dvěma způsoby: buď (ve shodě s Jungmannovým slovníkem) jako pojmenování činitele (staročeské *chabiti* = kazit), nebo jako obdobu valašského a lašského *chabit’* (lapit, ukrást, šidit; srov. Profous 1949, s. 2). Z antroponyma vzniklo i toponymum *Domoradice* (ze složeného jména *Domorad*; v něm. přepisu *Dumrowitz*). Také staročeská jména přezdívková (obyvatelská jména složená, tzv. kompozita; srov. např. výše jméno *Domorad*) pocházejí z nejstaršího sídelního období. V okolí Horní Stropnice (mezi Žumberkem a Novými Hrady) se již od 13. století připomíná obec *Tritschmersch* (původně snad *Střeziměřice*; stejně i dnes), *Triczmoricz* (1390; opět tu působí záměna *r* a *ř*). Zpět do češtiny se pojmenování vrátilo jako *Tryczmierzich* (1496 a 1543), popřípadě *Tryčměry* (*Tryčměře?*) – podle poněmčeného základu. Název *Otěvěk* vznikl jako složené osobní jméno; první člen složeniny můžeme přeložit jako staročeské *otieti* = odnítí, zatímco druhým členem je slovo *věk*. Tedy v dnešním významu „ten kdo odnímá život, vrah nebo kat“; srov. též jinde *Otěvěky* (Šmilauer 1960, s. 81n., Pokorný 1986, s. 68; Holub 2006, s. 354); A. Profous odvozoval pojmenování z příjmení (doklad antroponyma z r. 1193: *Otevec*; místní jméno k r. 1357: in Otyewyck; Profous 1951, s. 305–307; v obecném významu však odkazoval též na *Otěvěky*).

Menší počet jmen míst je odvozen od pojmenování vlastností místa nebo obyvatel určitého místa. Název *Nakolice* (německé *Naglitz*), doložený k roku 1339 jako *Nakkolitz* nebo *Nakkalitz* (a 1435 jako *Nacolitz*), nelze podle A. Profouse jednoznačně vysvětlit. Mohl mít původně podobu *Nakolici*, vztahující se „k lidem bydlícím na kůlech“ (kůly byly zaraženy v bažinaté krajině, v blatech, která se všude kolem Nakolic vyskytují), ale také třeba *Nakalici*, tedy označení „lidí žijících na kalech“ (od staročeského slova *kal*: *bažina*, *bahno*; Profous 1951, s. 175). Jméno obce *Mříč* na Českokrumlovsku je doloženo z roku 1440 jako *Smříeč*, roku 1848 jako *Smříčí*. Z původního tvaru *Smříečie* (smrčí; také slovensky *smriečie*) bylo na základě neporozumění počáteční *s* odsunuto (v mylném domnění, že se jedná o předložku; Pokorný 1986, s. 68). Pojmenování *Přísečná* u Českého Krumlova bylo odvozeno od slova *příseka* (průsek). Na Doudlebsku mezi Vltavou a Malší patří k nejstarším jménům *Osek* (opět na Českokrumlovsku); původně obecné jméno s významem „osekaný kmen“, potom ohrada z osekáných kmenů (srov. např. ruské *ošek/ouek*), pro ovce nebo pro dobytek; odtud povstalo označení pro osadu (dále např. Pokorný 1986, s. 77; Holub 2006, s. 352–354).

Pojmenování *Jílovice* má oblastní podobu *Jílojice*, *doJílojice*, ze které je zřejmý tvar jednotného čísla. To dokazuje i záznam z roku 1600 (...*vsi, kteráž sluje Gilowicze*). Prvním

písemným dokladem osídlení obce je ale zápis z roku 1366 (...*villas...Gyłowicz...*). Jako formu jednotného čísla označila některá jména zakončená na příponu *-icetěž* Alena Polívková (1985, s. 14–15, 33–34, 43, 67, 2007, s. 13, 51; dále Holub 2006, s. 353). To lze doložit i na oikonymu *Besednice* (poprvé uvedeno roku 1395 a 1396 jako *Besednice/Besedniczie*; dále 1541 v *Besednici* – tedy tvar jednotného čísla; vedle německého *Bes/s/enitz*; srov. Polívková (2007, s. 57; také 1985, s. 71), které původně vzniklo utvořením přídavného jména od staročeského slova *besěda* – *besedný/besední* (s původně stejným významem při užití obou přípon). Označovalo se tak „místo určené pro rozpravu, hovor, *besědu*“ (místy i podle označení blízkého kopce apod.; srov. název hory *Besedná* na Dobříšsku; dále Profous 1947, s. 61). Ale i tady se v běžné mluvě někdy tvar chápe jako pojmenování pomnožné; setkáváme se s výroky typu „...*jedu do Besednic...*“ (Holub 2006, s. 353).

Rovněž v lokalitách s pozdějším německým (bavorsko-rakouským) osídlením existovalo osídlení české (např. na Kaplicku až do 16. století). Již v dokladech ze 2. poloviny 14. století Antonín Profous odkazoval na tvar *Jermir* (1361 in villa *Jermir*), *Jarmirn*, *Jarmier*, *Jaromír*, *Jarmer/-n* v německých zápisech; v českých se potom četlo *Jaromíře* (ještě v 15. století – z původního obyvatelského označení *tiJaromíři*, v *Jaromířích*), až později se připojila koncovka *-ov* (*Jaromířov*, popř. *Jaroměř*: Profous 1949, s. 103–104, Holub 2006, s. 352). Obvykle šlo v takovém případě o původní jméno osobní; např. východočeskou Jaroměř severně od Hradce Králové založil Jaromír, syn Boleslava II.; nejstarší doklad místního jména pochází z r. 1126; dále Lutterer a kol. 1997, s. 113; Polívková 2007, s. 98).

Na hranici historického období stojí i staré výpůjčky z češtiny do němčiny, např. německé *Groß Zmietsch* a *Klein Zmietsch* na Zlatokorunsku odkazuje k staročeskému (a vlastně i ke slovanskému) osobnímu jménu *Smědek* (*smědý* = snědý), místní jméno *Plešovice/Pleschowitz* (1440) vzniklo z osobního jména Pleš: „ves lidí Plešových“ (Šmilauer 1960, s. 192, Profous 1951, s. 376, Holub 2006, s. 354; srov. také dále: výklad o původních slovanských pojmenováních severně od Dunaje).¹³³

2.24 Sousedství germánských a slovanských toponym na rakouském území severně od Dunaje (popř. jejich šíření prostřednictvím slovanského jazyka)

Také na rakouském území (zejména v sousedství „jihočeské“ hranice, např. ve Waldviertelu) lze odlišit určité specifické typy toponym (popř. i hydronym). Může se tu jednat o místní jména slovanského původu, ale také může jít o pojmenování, kde starý slovanský dialekt působil ve sledované v oblasti jako *jazyk-prostředník*.¹³⁴

Také na levém břehu Dunaje je na území rakouského Waldviertelu a Mühlviertelu běžné, že se sídelní jména spojují se základovým slovem typu *-heim*, *-hausen*, *-hofen*, *-stetten...* Zakončení *-heim* nalézáme v severním Waldviertelu, kde v minulosti existovala lokalita *Döllersheim* (místo bylo vysídleno v souvislosti s budováním vojenského výcvikového

¹³³ Novější kolonizaci (bez vazby na prehistorický vývoj) můžeme doložit častěji; např. k roku 1270 je jako majetek dolnorakouského kláštera ve Světlé (Zwettlu) uváděna osada *Zwettlern* (*den Zwettlern* = *U světlských*) u Nových Hradů; poté (k r. 1360) je toponymum zmíněno jako *Czeutlaren*, k r. 1361 v podobě *Zwetlarn*. Česká forma názvu obce zní *Světlá* (v zápisech k roku 1383 a 1398 *Swyetwye*; analogicky ke jménu *Světlá* se tu užívalo podoby *Světlstvie – analogicky podleformy *klášterstvie* = klášterní zboží, která se zkrátila; Holub 2006, s. 352).

¹³⁴ Pro období 7. a 8. stol. po Kr. lze mnohdy usuzovat na mírové soužití zbytků původního obyvatelstva a Slovanů. O tom právě svědčí i (většinou) bezproblémové přejímání slovanských pojmenování (Jekl 1993, s. 638). V této souvislosti nemá ani smysl hledat pro danou dobu území, které by bylo možné prohlásit za „převážně slovanské“ nebo za „převážně germánské“, nechceme-li se dostat na půdu účelových „ideologických“ sporů (Weltin 1993, s. 48n.).

prostoru Allentsteig) a dále na jižním okraji Waldviertelu: ve formě *-heim*, popř. s vokalicou změnou: *-(h)am* (Ernst 1989, s. 34). Zakončení typu *-hausen* není ve sledovaném prostoru běžné; snad jsou oba základy (*-heim/-hausen*) díky podobné sémantice omezeny na malý prostor (Ernst 1989, s. 41). Doplnění koncového pojmenování typu *-hofen* se potom objevuje jen u později založených osídlení (Ernst 1989, s. 46). Toponyma zakončená pojmenováním *-stetten* se udržela především v oblastech, kudy osídlenci poměrně snadno a rychle procházeli. Tedy spíše v nezalesněných lokalitách (oblastech; Ernst 1989, s. 54n.). Patrně to je příčinou toho, že je na územích mezi Dunajem a „jihočeskou“ hranicí běžně nenacházíme.

Zvláštní pozornost si zasluhují místní jména na *-ing*, která jsou známá v celém germánském jazykovém prostoru (Ernst 1989, s. 6). Musíme tu ale rozlišovat mezi tzv. „pravými“ a „nepravými“ jmény na *-ing*. Někdy může jít též o slovanské sufixy *-nik/-ika*, které se časem hláskově pozměnily; vzhledem k převaze bavorské přípony *-ing* se tento stav postupně upravil (Ernst 1989, s. 10). Ovšem je nutné důrazně odmítnout názor, že jména na *-ing* ve Waldviertelu už v 8. století dokládají pokračující bavorskou kolonizaci Dolního Rakouska (Friesinger 1976a, s. 9; Hofbauer 2012, s. 19). Pojmenování zakončená formou *-dorf* se patrně objevovala až od II. pol. 10. stol., dnes ale převažují (Wiesinger 1994, s. 107, 116n.). Zakončení *-schlag* doznalo největšího rozmachu ve 12.-13. stol. (Wiesinger 1994, s. 122; srov. české označení *lhota*). Starší místní jména mohla mít ve druhé části kompozita též tvar *-reit/h*; zejména v oblastech, kde bylo jednodušší klučení lesů a odstraňování křoví (Wiesinger 1994, s. 118). Velmi vzácná jsou místní jména zakončená na *-schwend(t)*. Ta totiž reflektují vzácný typ klučení, kdy se nechaly stromy pomalu zemřít (užívalo se přitom bednění z kůry, obručí). Jednalo se o původně švédský systém klučení (o tzv. *girdling*, tedy „opásání“), který byl ovšem k přírodě velmi nešetrný (Wiesinger 1994, s. 124n.; dále také Hofbauer 2012, s. 19). Slova se základem *brand* mohou tvořit kompozita, ale mohou se objevovat i samostatně (zejména u sídel, která byla znovu postavena na místě, kde původní stavby padly za oběť ohni; Wiesinger 1994, s. 128); podobné pojmenování ovšem může odkazovat i na způsob klučení (tzv. *žďáření*, vypalování území; srov. stará místní jména *Žďár x Zhoř* výše, popř. i jihočeské pomístní jméno *Pojižár/Pojižár*, pův. *Požár – Pojžár*; srov. Hofbauer 2012, 20n.). Slovanské osídlení nesporně představuje nezanedbatelný faktor v dějinách kolonizace levobřežních podunajských regionů na cestě „od Dunaje do Čech“. Není těžké představit si v těchto lokalitách existenci vyšší (nobilní) vrstvy, která se podílela na pojmenování nově založeného místa (Kronsteiner 1981, s. 521) ve slovanském prostředí. Ovšem zejména od poloviny 11. stol. v Podunají i směrem na jih Čech převažuje osídlení německého původu (Brunner 1994, s. 182). Později už jsou tu tedy pojmenování slovanského původu stěží představitelná. Nicméně je možné usuzovat i na spolupráci slovanských a bavorských osadníků při klučení, která posléze přešla do pojmenování jejich sídel (Wiesinger 1986, s. 22). V tomto směru není žádné pochybnosti o tom, že některá z původních místních jmen dodnes dokumentují déletrvající jazykové kontakty mezi osídlenci slovanského a německého původu (Tatzreiter 1990, s. 247).

3. Jazyková situace¹³⁵

3.1 Staré lexikální výpůjčky

3.11 Souvislost s jihoslovanskými jazyky nebo doklady staršího vývoje?

Dávnou souvislost nejjižnějšího českého území (např.) s jihoslovanskými jazyky (popř. se společnou raně slovanskou vlnou kolonizace) můžeme předpokládat i díky užívání některých slov (patrně) už v době prehistorické. M. Vondrová a V. Blažek uvádějí (na základě analýzy starých onym, tedy i hydronym) pro „český“ jihozápad (z hlediska psl. vlastně pro slovanský středo- a severozápad, kde ranému slovanskému pohřebnímu ritu dominovala mohylová kultura¹³⁶) formu *lobъzъ (týká se „podlizování“, podemílání břehů vodou); pojmenování (toponymum) typu Lobzy se šířilo (v přesahu) i na český sever;¹³⁷ dále zmiňují formy *кънеја, *o/b/sojnъ, *qty (gen. sg. se sufixem -ve, čili jde o starý v-kmenový typ deklinace), vragъ (srov. místní pojmenování Vráž), *grabrъ/*grabina (srov. také pojmenování *habr*, *hrabr*, *hrab*). Pro východnější území (ale s plynulým přechodem k jihu) dokládají pojmenování typu *čert/-ežb, *deb/e/lb, *desnъ/*desъnъ (zde je vazba na jihoslovanská pojmenování zvláště nápadná; srov. např. toponymum/oikonymum *Deštná*, které nebylo odvozeno „podle častých dešťů“, ale podle polohy obce na pravém břehu vodního toku!), *sopotъ, */tune; dále Vondrová, Blažek 2001, 334–335, 340; odkaz na utváření nářečních celků v Čechách také: DNS, s. 58).¹³⁸

Ze zajímavých nářečních lexémů je tu ovšem pozoruhodné užití slova *dížka* (dřevěná dojačka, nádoba na dojení). V srbských a chorvatských nářečích označuje (v podobě *diž/v/a*) totéž co na jihu Čech (to už ovšem není jinde v Čechách tak samozřejmé).¹³⁹ Podobně místní jméno

¹³⁵ Zásadní kritice podrobil teorii dokladů praslovanského jazykového stavu v českých nářečích S. Utěšený. Ve své době předpokládal, že se v jednotlivých nářečních typech bezprostředně nedochoval ani jeden významný jazykový rozdíl z doby předhistorické (Utěšený 1958, s. 208). Současný úzus běžné mluvy na českém jihu však bude třeba podrobit dalšímu zkoumání; zejména v oblasti lexikonu a prozodie. Návazně potom uvádíme doklady těch jazykových jevů, které by mohly na starší stav nějakým způsobem navazovat.

¹³⁶ Počátek změny ritu mohylových pohřbů na českém jihu kladl archeolog J. Poláček na přelom 8. a 9. stol. Navíc upozorňoval na neobvyklé uspořádání jihočeských mohyl, které vykazovalo jiný stupeň organizace než mohylové pohřbívání v Podunají (1981, s. 37, 45).

¹³⁷ Jeho pozdější rozšíření však dokládá Šmilauer (1960, s. 28).

¹³⁸ Na určité odlišnosti v nejstarším jazykovém uspořádání českého jihozápadu (zejména na možnost doložení staré hranice „jihu a západu“ v nářečních záznamech; tuto hranici tvořilo široké rozvodí mezi plzeňskou pávní a Pootavím, oblast mezi Klatovskem a Sušickem s Horažďovickem, tedy přibližná krajská hranice podle Berní ruly z let 1654-1714) především upozorňoval (na základě dobových „kmenových“ teorií a archeologických výzkumů R. Turka) již J. Voráč (1955, s. 80-81; Voráč však výslovně uváděl, že je problematické odvozovat současné nářeční rozlišení už od „kmenových“ dob; v té době ovšem raně středověkou „kmenovou“ diferenciaci Čech archeologové připouštěli). Na nejstarším sídelním území v jižních a jihozápadních Čechách, tedy v lokalitách ležících západně a východně od Vltavy a osídlených nejspíše do roku 1250; popř. (s ohledem na pramenné doklady) do r. 1150 (srov. Šmilauer 1960, s. 8, 26-28), lze doložit určité typy jmen, které se mnohdy jinde v Čechách neobjevují; v době rozšiřování území už tyto typy však nebyly živé (Šmilauer 1960, s. 26, 29-112).

¹³⁹ Pojmenování *dížka* se neobjevuje pouze na českém jihu, ale zdá se, že se na české území právě z jihu rozšířilo. Na území jižně od Dunaje (zejména na severu srbského a chorvatského území) popsal jazykovou geografii rozšíření tohoto lexému P. Skok (1971/I, s. 411). Dá se uvažovat o určitém typu prehistorického dialektového kontinua mezi jihozápadočeským dialektovým prostorem a oblastí Bosny, Chorvatska a Srbska. Skok odkazuje ke slovu *díža/diža* (nádoba; v čakavských lokalitách, kam řadí Skok Krk, Hrvatsko Primorje a Prigorje), v Chorvatsku též *dížva* (sud za vino: „*služi za pretakanje vina i za pojenje konja*“; zde došlo

Mošna (původně jméno pomístní) může naznačovat staré kontakty se slovanským jihovýchodem; např. jižně od Ledenic se tak označuje bažinaté místo porostlé mechem. V jižních a východních slovanských jazycích je podobně pojmenován močál i bahenní rostlina (DNS, s. 58).¹⁴⁰ Zajímavá jsou v této souvislosti i slova *lokáč* (louže) nebo *navolit se* (nabažit se), popřípadě jihočeské označení pro klín (*křídlo*; pro obecně české pojmenování *křídlo* se na jihu objevuje tvar *perut*), *kupina* (ostružina),¹⁴¹ *pinkalinka* (slunéčko sedmitečné; k mezislovanským souvislostem také Utěšený in Cuřín 1986, s. 15). Hláskovou podobou se blíží střední slovenštině i jiným slovanským dialektům izolované jihočeské lexémy *sloboda*, *slobodnej*, *slobodník*, *slobodnice*, které nemají kontinuitu v českém nářečí (srov. Utěšený in Cuřín 1986, s. 24). Podobně chybí kontinuita u pojmenování pro borovici (*sosna*; dále např. Utěšený in Cuřín 1986, s. 24), specifické je též pojmenování pro malíček (např. na Doudlebsku: *lech(t)níček*, *lichníček* apod.; srov. DNS, s. 69; obd. Jílek 1961, s. 50). V různých lokalitách na jihu Čech ovšem nacházíme další zajímavá (a „časově nezařaditelná“) regionální pojmenování; např. *peroutka* (kosinka; srov. zmíněný tvar *perut*), *náčinek/náčinek* (skrojek chleba; zde je zajímavé odvození: „načínat“ nebo „načiniti“?), *dvičky* (dvojčata; zajímavá je tu sémantická derivace), *krchna*, *krchnička* (levá ruka; psl. základ **krch-*; též Jílek 1961, s. 50), *sád* (název pro mezník).¹⁴²

---

k sémantickému posunu; Hrvatsko Primorje). Obdobným tvarem je již zmíněný lexém *dižva* (opět nádoba; suf. *-vatu* odkazuje ke starým v-kmenům). Deminutivní tvar končí suf. *-icaa* zní *dižica* (v čakavském prostředí: dřevěná nádoba s ruhojetí; Brač, Fužine/Vela Luka, Smokvica, Korčula; srov. Skok I/1971, s. 411). Jedná se tedy o *ikavskou formu*, která je právě rozšířena na severu území (spíše než o formu *ekavskou* nebo *jekavskou*); tvar lze též spíše odvodit z ie *e*-ového stupně **dheiǵh-* než z *o*-ového stupně **dhoiǵh-* (přičemž ale starší forma je tu pravděpodobnější, neboť jde o denominativní derivaci). Reflexe neoakutu tu je (v chorvatštině) konsistentní s ruským dial. lexémem *дежа́* (sud, kád', popř. koryto, žlab), s ukrajinským *дижа́* (ukrajinská reflexe *jať* v kořenové samohláске ukazuje na to, že je tu ruský pl. *дѣжы* sekundární; obd. jako v případě ruského

sg. *звезда́* a pl. *звѣзды* v protikladu k polskému *gwiazda* (za předchozí odkazy děkuji dále prof. Josephu Schallertovi z Toronta).

¹⁴⁰ Slovo *mošna* tu v tomto význanu samozřejmě nesouvisí s homonymickým tvarem (s označením torby), který se obvykle považuje za lexém nejasného původu (srov. Holub, Lyer 1978/SES, s. 322), popř. za přejímku z *němčiny* (HSSJ II/1992, s. 331); M. Snój tu odkazuje k blízkosti ie základu **māk-* a něm. *mag-* (Snój 2003, s. 416). Je tu však možné doložit přímý vztah k psl. základu **mъch-* (kde dochází k různému výsledku vokalizace jerů i na západoslovanském území; za připomínku děkuji prof. Josephu Schallertovi z Toronta). Např. ve slovenských nářečích existují varianty *moch* (forma je rozšířena na celém území Slovenska), *mach* (spíše na severozápadě Slovenska, na liptově, v oblasti horalských nářečí v lokalitě západně od Čadce), *mech* (spíše na pomezí východní Moravy a západního Slovenska, na severozápadě Slovenska, též na Spiši a v okolí Bardejova); srov. dále Štolc, Buffa, Habovštiak 1968/ASJ I (část 1., s. 23, mapový oddíl III. *Reflexy za ъ* a ъ**, mapa č. 5 „*mach*“, část 2., s. 150). Také Snój uvádí slovinské, chorvatské a srbské slovo *mh* (Snój 2003, s. 372-373). Na slovanském (zejména českém i slovenském) jazykovém území však mohou podobně odvozená slova nabývat i dalšího významu: „pápěří“ (spodní prachové peří z husy; např. *moch* na východním Slovensku, *mošek* na severozápadě východního Slovenska, *másek* na Spiši a na Oravě; srov. Habovštiak/ASJ IV, 1. část, mapa na s. 98, 2. část, s. 86; obd. vykládá pojmenování též HSSJ 1992, s. 245) nebo „srstka angrešt (srstka obecná meruzalka srstka, *Ribes grossularia*; *mochnačky* na jihozápadním Slovensku - podle typu hnědé mechovité plísňe, ale též s kořenem *much-* na středním Slovensku, popř. v podobě *chminky* nebo *šminkina* středním a jihozápadním Slovensku; srov. Habovštiak/ASJ IV, 1. část, mapa na s. 45, 2. část, s. 54).

¹⁴¹ Utěšený zaznamenal lexém *kupina* na jihu Čech na území tzv. Vitorazska (v okrese České Velenice) a upozornil na zřetelný odkaz k lexikonu podunajských Slovanů (Utěšený 1958, s. 207).

¹⁴² Mohou to být odlišeni spíše formální; např. v edicích knih M. Krškové (srov. výše) se liší pouze pravopisný záznam lexému (a následně odvozeného frazému) *třpýt*, *vzít třpýt* (1957) - vedle *třpít*, *vzít třpít* (1974, ve významu „vzít odvalu/komu, odzbrojit/koho“). Z hlediska současného výzkumu se však mohou sémanticky odlišovat i další pojmenování; např. lexém „*plotňák*“ označoval (podle Krškové) na Blatech prázdný hrnec, zatímco na základě vlastního výzkumu (a také na základě výzkumu K. Frejlacha v Nesměni na Doudlebsku) máme slovo doložené jako označení pro starého mládence (ovšem v tomto případě jde o lokalitu položenou jižně od jihočeské metropole /tj. od Českých Budějovic/, zatímco Blata jsou vůči tomuto městu položena spíše severně). Nicméně to jistě nejsou záležitosti spojené s jazykovou prehistorií.

3.12 Další lexikální stopy staré kolonizace?

U některých pojmenování musíme přihlídnout také k reáliím, jejichž existenci lze v praslovanské době doložit. Je tomu tak u pojmenování domu, který byl původně jednokomorový, podzemnicový (srov. dále; také s ohledem na staré souvislosti bavorské a slovanské kolonizace), nebo u pojmenování pro základní zemědělskou (pracovní) činnost, kterou byla od nejstarší doby zcela nepochybně sklizeň (tedy proces, který dnes známe jako „žně“).

Zajímavé je označení vstupní části domu jako *dům/domeček*. Slavomír Utěšený uvádí slovo jako obecně užívané na jihu a západu Čech. S tím však nelze zcela souhlasit, protože doložené užití pojmenování (v tomto významu) jihočeské území spíše rozděluje (ve směru severoseverozápad – jihojihovýchod; od Suchdolu nad Lužnicí, Třeboně a Lomnice nad Lužnicí). Vcházelo se tedy *do domu*, ale „velký dům, celé stavení“ byl *haus*. Slovo *domeček* označovalo předsíňku, slovo *dům* vstupní chodbu, síň nebo předsíň. Hospodář býval *v domě* nebo *na domě*, hospodyně *šla naproti do domu*. V nářečích se objevuje ještě slovo *nádomí* („na domě“; ve významu *půda*). J. Vařeka předpokládá, že na jih Čech slovo proniklo od jihozápadu. Upozorňuje na typ trojdílného domu komorového, který je doložen v jižních Čechách už od středověku. Půdorys domu se skládá z původní dýmné jizby (pozdější světnice), síně s černou kuchyní a komory. To znamená, že se dům zvětšoval adicí; k původnímu domovému jádru (tj. k obytné místnosti s centrálním nebo bočním ohništěm) byla postupně připojena síň a komora (Vařeka 1987, s. 27–30, u téhož: mapka na s. 30; DNS, s. 89–90, Holub 2006, s. 355; k obdobnému vývoji bavorského slova *haus* či chodského *dvür* také Utěšený in Cuřín 1986, s. 15). Nelze tu však připustit (již výše zmíněnou) možnost, že se tak projevují „pozůstatky“ povědomí o původním jednokomorovém obydlí, které obývali naši předkové v době praslovanské? Tehdy se patrně jednalo o podzemnici. Pozdější šíření pojmenování od jihozápadu by tak mohlo být sekundárního charakteru. A změny typu stavby mohly reflektovat reakce na rozdíly podnebí na našem území a v původní „pravlasti“; tomu se musel přizpůsobit i pozdější typ obydlí. V teplejších oblastech se zřejmě nemusely budovat podzemnice; naopak s hospodářskými změnami (a se zvyšováním efektivity zemědělské výroby) přišlo i rozšíření domu. Ovšem též dnešní rozšíření pojmenování „dům“ na vstupní místnost by skutečně mohlo (alespoň do jisté míry) odrážet stav raně slovanské kolonizace českého jihu a západu (pokud tuto možnost připustíme – alespoň jako jinak nedoloženou hypotézu).¹⁴³

Zmíňme tu též „podezřelé“ jihočeské (patrně nikoliv pouze „blatské“, jak se pokusíme dále dovodit) apelativum *děla*. Řadu dokladů nám poskytne regionální literatura, a to nejenom ta odborná (vedle Weisovy řady *Český jih a Šumava v písni* /Weis 1929/ nebo odkazů ve slovníku Jindřicha Jindřicha/2007/ nacházíme doklady pojmenování /např./ i v beletristicky zpracovaných promluvách rodilých mluvčích z Blat, které sebrala Marie Kršková¹⁴⁴). Weis

¹⁴³Také postupné rozšíření rozdílných slovanských domových typů (především polozemnic, ale i jiných typů domů - s uzavřenými i s otevřenými topeništi) nám dovoluje sledovat migrační trasy Slovanů podél řeky Dunaje (k řece Dyji a jižně od dnešní moravské hranice), dále pak podle jeho přítoků Sávy a Drávy, tedy říčním systémem do Panonia a do oblasti „Noricum“ (tedy na území původního keltského království, federace třinácti kmenů, pozdější provincie římské říše na území dnešního Rakouska, části Slovinska a jihovýchodního okraje Bavorska, které na východě sousedilo s Panonií a na severu dosahovalo až za řeku Dunaj; srov. Andersen 1999:56–57). Podél řeky Moravy se kolonizace šířila do Horního Slezska; přes českou pánev a údolím Labeke Krušným horám a do Horní Lužice. Podél řeky Labe Slované postupovali k východnímu pohraničí regionu pozdějšího Knížectví hannoverského, podél břehu Dolního Labe (Andersen 1999:57).

¹⁴⁴ V doslovecích k pracím M. Krškové potom připojili jazykový a literární komentář i další bohemisté: lingvisté F. Oberpfalcer-Jílek (ke knize z počátku 50. let 20. století), F. Cuřín (1957) - a dále literát S. Cífk (1974). Uvedení bohemisté tu prezentovali krátký jazykový rozbor nářečí. O mnohých dále zmíněných (a jistě

v 10. dílu svého souboru odkazuje v odstavci „*Žně na Blatech*“ (Weis 1929, X./s.20) na slovo „*děla*“ přímo: „*Žním říkalo se děla. Když se kosilo žito, říkalo se děla žitná, kosila-li se pšenice, děla pšeničná.*“ Kršková doplnila ke svým knihám také slovníky¹⁴⁵ (v obou případech se jedná o text rozložený cca na třech stránkách); v obou slovnících je zmíněn lexém „*děla*“ (tedy: žně). Jindřich Jindřich dokládá slovo *děla* také na Chodsku (2007, s. 51); tamtéž dále odvozuje slovo od slovesa „*dělat*“ (v komentáři doplňuje další údaje: odv., pomn., stf. rodu) a připojuje jeho užití v přísloví: *jaký sena, takový děla*. To je ovšem pouze jedna možnost výkladu. Nabízí se tu odvození od psl. tvaru *děla, který se dochoval (např.) v dnešní ruštině (v sg. дело, v pl. дело; k tomu také Frejlich 2013a, s. 9).

3.13 Novější lexikální paralely

Už z prostého porovnání některých regionálních slovníků nebo slovníkových souborů (srov. např. Bachmannová 1998, Jindřich 2007, Hruška 1907, DNS/Holub 2004) vyplývá, že mezi lexikony jednotlivých jazykových regionů na jihu, západě a východě Čech lze nalézt četné souvislosti. Většinou je ovšem dost těžké posoudit, zda vůbec docházelo v rámci našeho území k šíření některých sledovaných lexikálních jevů (např. z českého jihu na západ a východ); a pokud ano, tedy kdy a jak. Výzkum jihozápadočeské nářeční podskupiny ovšem jednoznačně potvrdil šíření jazykových jevů z jihu na západ Čech (popř. i opačným směrem; srov. např. stanovení severovýchodní hranice, která odděluje jihozápadní skupinu nářečí od středočeské oblasti, u Voráče 1955, s. 9–11, tamtéž k souhrnu charakteristických znaků: s. 68–81; obd. Voráč 1976, s. 8–10, Voráč in Klimeš 1992, s. 63, 93–95; kromě jiného se k šíření lexikálních jevů vrátil také Utěšený in Cuřín 1986, s. 14–15, 17. Významné jsou rovněž informace, které přinesly soubory ČJA); souborně představil přehled nářeční diferenciaci J. Bělič v syntéze ze 70. let 20. stol. (1972) a komentovaný soubor textů týmu A. Lamprechta (1976).¹⁴⁶

3.2 Slovo tvorné prostředky

Zajímavé je i užívání některých prostředků slovo tvorných. Oblastně se projevuje i určité mísení tvarů (např. *kachna* x *kačena/kačna*, popřípadě *kačnička*; dnes se dochovává spíše na Doudlebsku).

Na jihu Čech bylo dříve rozšířeno i smísení výrazů pro tůň a pro studnu; do těsného sousedství se zde dostal lexém *studně*, *studna*, *studeň* a slovo *touň* (*toudeň*); dodnes snad doloženo v názvu obce *Todeň* (ke slovu *toudeň*, *todeň* a k možné kontaminaci pojmenování pro tůň/*touň* a pro studnu/*studeň* srov. také DNS, s. 69, dále s. 292; J. Voráč ještě ve 40. a 50. letech minulého století dokládal tvar *toudeň* na Ledečsku a Humpolecku: 1955, s. 24). Ludvík Pokorný v *Jihočeské vlastivědě* ale odkazoval i k možnosti odvození posesivním sufixem – k osobnímu jménu *Toden* (Pokorný 1986, s. 78).

Také na jihu Čech je zajímavý vývoj pojmenování podle porostů, popřípadě podle dalších okolností. Doklady najdeme ve slovníku: podle okolností vzniku (*nádomí*, *nálučí*, *předevsí*), podle porostu – názvy hromadné (*bírčí* – březový porost, *křivánčí* – porost mladých modřínů, *lišťi/lišťi* – lískový porost, *roupí* – větvička olše s jehnědami; obd. pokračuje Jílek 1961, s. 24: *doubí*, *boučí*, *lípí*), v názvech obcí (*Lipí*, *Habří*), ve jménech pomístních (lesík *Doubí/*

---

dialektologicky i obecně lingvisticky zajímavých) lexémech (např. o slovu „*děla*“) v jejich komentáři zmínka není).

¹⁴⁵ Vždy jde ovšem pouze o krátké (abecedně řazené) slovníčky, které zcela nevyhovují lemmatizačním požadavkům. Nezahrnují transkripci heslového slova či sousloví, příslušný gramatický a lexikální popis. Uvádějí vždy pouze význam příslušné lexikální jednotky (srov. Kršková 1957, s. 237–239, Kršková 1974, s. 347–350).

¹⁴⁶ V této souvislosti nelze opomenout význam výše zmíněné stezky, která procházela údolím říčky Litavky přes Brdy k Berounce.

V *Doubí*, u označení cesty *Do doubí*, ve jméně pozemku *Podlipí/Pod Lipí*). Zachoval se nám tu tak dodnes starší typ odvozování (srov. opět: Jílek 1961, s. 24n.).

Starobylého původu jsou na Doudlebsku příslovečné výrazy *zdoloví/zdolovo* (dolní část, dole), *zhoroví/zhorovo* (horní část, nahoře), užívané jen v ustálených spojeních *ke zdoloví/zdolovu* (dolů), *ke zhoroví/zhorovu* (srov. DNS, s. 140).

Slovotvorné prostředky se většinou neodlišují od prostředků užívaných ve slovtvorbě spisovné češtiny i běžně mluveného jazyka. Připomenout můžeme častější užití starobylých přípon (-*uto*: *peruto*, -*iko*: *masíko*), které uvedl již Vojtěch Kotsmích (1868; souhrnně: s. 3–33). Za starobylou příponu (pozdně praslovanského původu) je označována též skupina–*isko*, popř. -*iště*, která se objevuje širě také (ale nejen) na jihu Čech v odvozených slovech typu *hlavatiště*, *zelniště*, *ovesniště* apod. (Lamprecht a kol./ČNT 1976, s. 11).

Zvláštní charakter má také adjektivní přípona –*atý* (*cestatý* = pruhovaný, *klečkatý*, *kolenatý* = kdo má nohy „do O“, *krajkatý* = krajkový, *květnatý* = květovaný), která je využívána ve větší míře než obvykle. Zesilující význam přídavných jmen s -*t*- (vyjádřený druhým nebo třetím stupněm) se tvoří rozšířenou příponou –*atější* (*menšatější/menčatější*, *nejhezčatější*, *nejlepšatější*), popřípadě i variantami –*echnější*, -*etnější* (*menčechnější*, *menčetnější*).

U příslovcí je řídká přípona–*mo* (při odvozování ze sloves: *hejčmo* = šikmo, *obálmo* = způsob spaní „proti sobě“; DNS, s. 140).

Zesílení významu při stupňování příslovcí se vyjadřuje rovněž na jihu Čech příponou–*ejš* (např. *pěknějš*, *pozdějš*, *snadnějš*, *teplejš*). V tomto případě však není situace zdaleka jednoduchá. Jedná se patrně o příponu novějšího původu, která ovšem může být dokladem kontinuálního vývoje jazyka. Mapky a záznamy ČJA lokalizují užití přípony–*ejš*širě; přípona–*ejš* často rozšiřuje základ slov i na Valašsku a na Opavsku (ČJA V/2005, s. 572–573, mapa 411b). To lze doložit např. na příkladech úzu adverbií *pozdějš*, *snadnějš* a *teplejš*, kde byla v promluvách rodilých mluvčích koncovka–*ejš* zachycena na západě Čech (na Tachovsku, západně i severně od Plzně, na Rakovnicku, na západním Příbramsku i na Klatovsku), ale i ve středních Čechách (u lexému *pozdějš*na úseku od Roudnice nad Labem směrem k západu a jihu, u lexémů *snadnějš* a *teplejš* také na Berounsku a severněji: na Litoměřicku (srov. ČJA V, s. 556–557, mapa č. 400); na Lounsku byl doložen spíše jen tvar *snadnějš*(srov. tamtéž), na Rokycansku a Kladensku *teplejš* – až po Českou Lípu; srov. ČJA II/1997, s. 379–380, mapa 4, 167) a na střední Moravě (dále také ČJA V, s. 534; dokonce i na Prostějovsku, severně od Blanska, jižně od Olomouce a na Svitavsku; jižněji s variantou *teplíš*; srov. ČJA II, s. 379–380, mapa č. 168). Základ *snadn-* se ovšem objevuje i na východě Čech. V jižních oblastech Čech, na Vrchovině a na jihu střední Moravy je však častěji doložena forma *snáž*. Na západě (západně od Prahy, na Benešovsku a na větší části Příbramska)i na jihu (na Tábořsku, spíše na severním Českobudějovicku, ale také na Jindřichohradecku) dokládá ČJA spíše příponu –*ejc*(*snadnějc*; k tomupřehledně: ČJA V, s. 566–567, mapa č. 400). Ale v konkurenci s příponou–*ejš*ve slově *teplejš* (na jihu Klatovska, na Prachaticku a na západním Doudlebsku; až k jihozápadnímu okraji města Českých Budějovic; srov. ČJA II, s. 379–380, mapa č. 168);ke slovtvorným procesům podrobněji také DNS/Holub 2004, s. 69, 140).

3.3 Tvarosloví

Některé tvaroslovné jevy naznačují starší charakter vývojových změn.

V důsledku záměny *e-o* se někde také (stále ještě, ale vzácněji) užívá morfologizovaného tvaru slovesa *som* (místy i v přízvukném postavení na začátku fráze v minulém čase:…*som sivzala bratrance*). Užití slovesa *som* bylo dříve charakteristické pro místní mluvu na Doudlebsku, na Stašsku nebo na Šumavě na Strážovsku), popřípadě (běžněji) tvaru *lochtat* (lechtat, šimrat; srov. DNS, s. 65, 118; ke slovanským reflexím slovanského vokálu *e srov. Andersen 1996, s. 52,74n.).

U zájmen dochází k vyrovnání zájmenného skloňování měkkého podle typu *ten* (o *ňom*, o *našom*, o *čom*; DNS, s. 67).

3.4 Hláskový vývoj¹⁴⁷

3.41 Staré jazykové souvislosti českého jihu, východu a západu

Mezi jazykovými doklady z českého jihu, východu i západu lze objevit zajímavé paralely; zejména v rovině hláskoslovné. Ke zmíněným paralelám patří některé současné nářeční doklady průběhu hláskového vývoje. Vzhledem k tomu, že u řady (dále uvedených) jeví uvažovali někteří badatelé o možných praslovanských kořenech současného vývoje (popř. o souvislostech ve vývoji západoslovanských a jihoslovanských jazyků) bude užitečné připomenout si dále tyto potenciální doklady starých jazykových kontaktů. Někdy se uvažuje o starých mezislovanských rozdílech a o nejstarších mezislovanských vztazích. Zejména mezi severem a jihem západního okraje slovanské oblasti, které se podnes dochovaly jen vzácně jako periferní lexikální zvláštnosti; častěji však v toponymii (srov. např. Utěšený in Cuřín 1986, s. 15 a 17).

3.411 Konsonantismus

Problémem zůstává (před)historický stav a vývoj tzv. *měkkých retnic*. Dokladem starého vývoje je lokální rozložená výslovnost ve slabikách začínajících (původně měkkými) retnicemi (Utěšený in Cuřín 1986, s. 21). Obvykle dnes (také) na českém jihu dokládáme spíše jen (tzv.) rozloženou výslovnost původně měkké retnice *m* před nepůvodním *e/ě* (e-ovým jádrem): *mjesto*, *mje* místo běžnějšího výsledku disimilace */mje–mňe/mňe*, *mňesto*, někdy ovšem došlo k analogickému vyrovnání na základě pozdější (mylné) lidové etymologie dokonce u etymologických skupin (např. ve 3. p. nahrazuje na jihu Čech výslovnost *mje* obvyklou formu *mě/mňe*, *f/spomjel* se objevuje místo systémového tvaru *vzpomněl* [*f/spomněl*], [*domjenka*] místo *domněnka* [*domňenka*]). K tomuto typu rozložení výslovnosti ovšem docházelo v mnoha lokalitách Čech, Moravy a Slezska. Rozložený typ *mje* se dochoval v nejnižnějším úseku Čech, reliktně i na Volyňsku, v okruhu Plas a Manětína; stejnou výslovnost lze doložit také v některých východočeských lokalitách (k rozšíření typu Bělič 1972, s. 49).

Starší příklady měkké výslovnosti retných souhlásek *p'*, *b'* před *i*, popř. opět tzv. rozložené výslovnosti *bj*, *pj*, (*b'ič/bič*, *p'ivo/pjivo*) zachytil ještě v 60. letech 20. století Jaroslav Voráč (např. na Besednicku; šíře k dokladům staré palatálnosti konsonantů Lamprecht/ČNT 1976, s. 13). Jedná se o slabiky s i-ovým jádrem, tedy o typ *bič* (staré *b'ič*), *slepjice* (*slep'ice*) apod. Nejdéle se snad jev dochoval na Doudlebsku, Jemnicku a Dačicku (hodnocení tu však závisí na možnostech rozšíření dobového výzkumu); na českém východě (zejména na Vrchovině a v v úseku dačicko-jemnickém) starou výslovnost doložil též J. Bělič (1972, s. 47, 238). V dialektologické literatuře (např. u Voráče: 1955, 1976) je však jotace před *-i* zachycena nejvýrazněji na českém jihu, na Blatech i na Chodsku.¹⁴⁸ Od 19. století ale tento typ natolik ustoupil, že se s ním dnes v promluvách rodilých mluvčích prakticky nesetkáváme. Řada změn je diachronního charakteru, ale souvisí spíše s hláskoslovnými procesy, které byly typické pro pračeské nebo historické období vývoje jazyka.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Problematice prozódie je věnována samostatná kapitola dále.

¹⁴⁸ Vlastním výzkumem jsme ale užití lexikalizovaných podob (*vjidle*, *mjlá*, *raffika*) prokázali v mluvě nejstarší generace i v 90. letech minulého století v jihočeských lokalitách Soběnovska a Komařicka.

¹⁴⁹ Zvláštním případem je tu též hláskoslovný typ *s -l-* po retnici, jehož stopy se v Čechách v MJ dochovaly dodnes (např. *Davle*, *Drhovle* apod.). Tento vývoj by opět nasvědčoval tomu, že zde existovala kontinuita

Za doklady staré palatálnosti konsonantů se však považuje i (převážně, ale nejen „jihočeská“) disimilace sykavek a zubnic (*přej zimu, babijce, kojce, helejte*), popř. záměna ostré sykavky za tupou v imperativu sloves (*proš, noš, neporaž!*; srov. např. ČNT, s. 13, ale především u Voráče 1955, 1976; obd. Utěšený 1960, s. 188n., odkazy jinde).

Ve skupinách, kde bylo historicky původní bilabiální *w* (srov. např. Utěšený in Cuřín 1986, s. 19, 22, 26; Utěšený 1960, s. 143–188; dále Bělič 1972, s. 49–51), došlo k následným změnám:

- v hláskové skupině–*ovi*- u typu *Horazďojce/Horazďouce* (na jihu a západě Čech); dnes už jen na (severo)východě Čech se dochoval starší tvar 3. sg. *Dvořákoj, bratroj, doktoroj* (-*oj* místo koncovky–*ovi*; tvar byl dříve užíván i na jihu Čech)
- v hláskové skupině–*avi*- (s redukcí následného –*i*-) se ustálil typ *jalojce/jalouce*, dokonce i *lajc/lajce/lejc* (dnes již spíše reliktně na jihu Čech, popř. na Horšovotýnsku a na Chodsku, ale reliktně též na severovýchodě i jihovýchodě: Bělič 1972, s. 47, 230–232, 237)
- bilabiální *w* v jiné pozici než po vokálu na konci slova nebo před konsonantem (*stau, láuka, křiuda*) se dnes dochovalo spíše na severozápadním okraji severovýchodočeské nářeční podskupiny (*kwočna, woda*)

Na českém jihu (popř. západě i východě) se více projevila progresivní asimilace znělosti (Utěšený in Cuřín 1986, s. 19–21, 24):

- v případě mezislovního kontaktu hlásek *s, t, k + h* v předložkových spojeních (*s chori, přes choru, k chorám*), v těsném spojení (*pjet choďin, kousek chovjeziho*), někdy i na morfematickém švu: *smrtcholka*); doloženo ve východní části jižních Čech a ve východních Čechách (také na jihovýchodě: srov. Bělič 1972, s. 237; diskuse i předhistorickém charakteru jiných typů mezislovní asimilace znělosti vyvrátil už Utěšený 1958, s. 195, 203, 205).¹⁵⁰
- u skupin *tv – tf* (*tfúj, tfaroch, mrtfej, potfora*), *kv – kf* (*kfjet, kfočna, kfošte*) – dnes spíše při vyjadřování expresivity), vzácněji *chv – chf* (*chfíle*): zejména na Doudlebsku, historicky na jihu i východě Čech, popř. i ve Slezsku (kde tento typ spodoby vykládá jako starší slovanský jev na slovesech typu *kfitnuc/kfytncúkfitnuttěz* Andersen: 1999, s. 55). Již Utěšený (1958) v této souvislosti upozornil na diskuse o vývoji původně všeslovanského obouretného *w* (u slov typu *kfjet, tfoje* především na Doudlebsku, popř. v jihovýchodočeské nářeční podskupině a reliktně i na střední Moravě). Odkazoval ke starším jazykovým souvislostem, ale vývoj tohoto typu progresivní asimilace znělosti předpokládal až v době historické (Utěšený 1958, s. 195, 204–205).¹⁵¹
- u skupiny *sv – sf* se jev šíří v českých regionech obecněji (*sfjetlo* nebo *sujetlo*).

---

s jihoslovanským (popř. s původním východoslovanským) prostředím. Je potom sporné, zda se na slovanském západě skutečně zpočátku nenahrazovala jotace u měkkých retnic epentezí –*l*- podobně, jak tomu bylo na východě a na jihu (srov. také: Šmilauer 1960, s. 20).

¹⁵⁰ Např. v souvislosti s kritikou „kmenové nářeční teorie“ T. Lehr-Splawińskiego (Lehr-Splawiński 1952, a. 19–27) posuzoval archaický typ *už (v)oře, jag je*, který byl rozšířen po celém okraji jižních Čech (na Prachaticku i na Jindřichohradecku); nejen tedy pouze na Moravě a ve Slezsku. Utěšený dokládá, že se původně jednalo o obecně české vyrovnání znělosti (tedy i před hláskou klouzavou, tedy před *j* Utěšený 1958, s. 203, 205).

¹⁵¹ S tím souvisí nářeční doklady obouretného *w* (původně obecně slovanského), zejména mezi samohláskami, doložené směrem k severovýchodu českého území, popř. geneze jihočeského typu *Novákojc* či „doudlebského“ *jalojce* (v kontrastu se *chod. kraučka/kravička*). Tyto vývojové změny již dříve zmiňoval S. Utěšený (opět ve spojitosti s kritikou teorie T. Lehr-Splawińskiego; též s odkazem na výklad A. Frinty: Utěšený 1958, s. 195, 204, tamtéž v pozn. 42).

Vývojově zajímavé jsou též disimilační procesy (Utěšený in Cuřín 1986, s. 24; též Utěšený 1960, s. 212–214):

- záměna výslovnosti *d-r*, kterou lze doložit na Chodsku, reliktně ale i na jihovýchodě a na jihu Čech (*d'erek, storola*)¹⁵²
- změna ve skupině *-db-*: *svarba, hervábí*, popř. změna *-dl-* na *-rl-* (*kadlec – karlec*; symetricky k tomu *Karel, Karla – Kadel, Kadla*) se šíří na východě Čech i na Moravě.

Na českém jihu lze historicky doložit některé asimilační (popř. disimilační) procesy, které jsou dnes ještě místy živé na českém (severo)východě; např. zachování skupiny *nn* nebo její zjednodušení (*kammenej, Anna*) či změnu ve skupině *-dn-* (na východě u asimilace typu *zedník – zenňík – zeňík*, jednou *– jennou – jenou*; opačný disimilační proces např. u typů *Anna – Adna*; na jihu Čech zejména na Doudlebsku: *Besednice – Besenňice – Beseňice...* apod.; srov. doklady pro jihozápad i východ Čech: Bělič 1972, s. 231, 237).

Někdy zůstalo v některých lokalitách českého jihozápadu (a částečně i východu) zachováno staré *r* před *e, i* (*parez, drevník*; v odvozených slovech: *horejší, žberík, čurík*; popř. v důsledku kontaminace: *prahoušel = přehršel*; srov. Utěšený in Cuřín 1986, s. 24).

Také již zmíněnou podobou *sloboda*, která je dokladem izolované obměny souhlásky *v*, se jihočeský region shoduje s řadou dalších slovanských nářečí (jižních i východních; srov. výše; dále také DNS 64n., 116n., Voráč 1976, s. 59n., též k západočeskému mluvnímu úzu: 1976, s. 26n., 1992, s. 76–78, 84n.; ještě ke stavu jihočeských nářečí: Utěšený in Cuřín 1986, s. 19n.). Poměrně starého původu je zřejmě stav protického vývoje v doudlebském úseku, kde podnes není důsledná proteze *v* před *o* v promluvách; a to ani u mladší generace (*on, oko*); starší mluvčí dokonce odsouvali *v* i v náležitých případech (*ozer/vozer, ondra/vondra...* označení pro nosní hlen; dále opět Utěšený in Cuřín 1986, s. 26; k teorii glotálního rázu dále výklad prozodie ve 3. kapitole této knihy: Greenberg 2010, s. 491).¹⁵³

3.412 Vokalismus

Pozoruhodný je vývoj kvantity. V dvouslabičných slovech (v promluvách starších mluvčích) dodnes nacházíme nadbytečnou délku samohlásek (odlišně od středočeského i moravského stavu: *pína, slína, hnída, plíva, plouch*, v centru jihočeského úseku *sáze*, na okrajích *fčála, fčíla, káše*), v 2. pl. *votáv, hromád, strán*, popř. *housát*; spíše na západě pak typ *vajíc, ovíc* (ovcí), v 6. pl. fem. *struhách*). Místy se dochovaly staré délky v příčestí (*volál, trpíl*, popř. *minoul/minou, usnoul/usnou* ... Pootaví/Doudlebsko), ojediněle i na západě území (*nažil = nažal*). Někdy dochází k dlužení v základu složených tvarů (*šístej, sídmej*); sekundární je nadměrné užívání dvojhásek (*roužňi, ouřad, přejkopa*). Objevuje se krácení u sloves (*vect*) nebo u jmen (*d'ifka, zajic*, v 7. sg. fem. *slamou, kravou, branou*, ale také někdy *struhou*). Dochází ke střídání délky při změně počtu slabik typu *lích – lihu, mák – maku* (srov. také DNS/Holub 2004, s. 65n., 117n., Bělič 1972, s. 231, ČNT s. 12–13, Voráč 1955, s. 28n., Voráč 1976, s. 75n., též nověji k západočeskému mluvnímu úzu: 1992, s. 71–76, 79, 83–84, 84n.; popř. Jančák 1966, s. 107–121; Utěšený 1960, s. 52, 56–63, 84–89); ke stavu jihočeských nářečí Utěšený in Cuřín (1986, s. 27–29); tamtéž také k možným raně

¹⁵² Jedná se o vzájemnou záměnu atrikulačně blízkých hlásek, k níž dochází za vhodných kombinačních podmínek; zejména před *b* a *l* (*herbábí, svarba, herbávnej*, vzácněji *karlec/tkadlec*); ale také např. *děrek, gro* (kdo; srov. opět: Utěšený 1960:212-214; nověji Voráč in Klimeš 1992, s. 76).

¹⁵³ O rozšíření tzv. hiátového *v-* v době předhistorické tu naopak uvažoval již E. Schwarz (u typu *voko*: Schwarz 1931, s. 277). Tento názor však podrobil kritice už koncem 50. let minulého století S. Utěšený (1958, s. 189, 195, 203) v souvislosti s diskusí o ustálení některých českých, moravských a slezských nářečních znaků v pozdější historické době či vdobách jazykové prehistorie. Nicméně specifčnost situace na Doudlebsku se tím nepopírá.

slovanským kořenům přízvuku na zájmenných příklonkách typu *vid'el ho* (s. 33; srov. též dále diskusi

o metatonických teoriích).¹⁵⁴ Na severovýchodě Čech je zvýrazněna délka také v trojslabičných slovech: *d'ívadlo*).¹⁵⁵

Kvantitativní proměny ve dvouslabičných slovech, popř. ve slovech jednoslabičných (méně též ve slovech trojslabičných, kde však jde obvykle skutečně o změny pozdějšího, tedy sekundárního charakteru), bychom mohli chápat jako reflexi historického vývoje češtiny (přesněji: českého hláskosloví). Ovšem to by platilo obecně jedině v tom případě, kdyby s tím nesouvisely i určité prozodické projevy (ke změnám intonace, přízvuku, k tzv. metatonii srov. dále: Lamprecht 1987, s. 78–80, 145–154, Večerka 2006, s. 38–43; ke kritice „metatonických“ teorií např. Sukač 2009, s. 175–182; k dokladům „jihočeské paroxytonie“ nově Holub 2011, s. 5–31, k „laryngální“ teorii Greenberg 2010, s. 490–491; srov. také dále). A právě tyto prozodické charakteristiky (zejména pak „jihočeská“ melodie na penultimě a tzv. „plzeňské zpívání“, popř. též některé další jevy související) by mohly odrážet (alespoň v některých rysech) prehistorický stav jazyka. Budeme se jim proto věnovat dále samostatně.

---

¹⁵⁴ S. Utěšený odmítal názor, že došlo ke zkrácení starých slovanských akutových dělek (*skala, jama, březá, blato*), zejména s ohledem na teorii T. LehraSplawinského a na hledání souvislostí mezi dobovými teoriemi o lokalizaci „českých“ či „moravských kmenů“ a nářečním rozvrstvením v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. V souladu s J. Voráčem u nářečních archaismů spíše předpokládal starý společný základ, např. u jihozápadočeských nářečí (*pína*), popř. tvarovou analogii (Utěšený 1958, s. 195, 202, 205).

¹⁵⁵ Za doklad starší hláskové změny (za archaický jihozápadočeský typ) považoval S. Utěšený (s odkazem na výzkum J. Voráče; zejména na Chodsku) dochování lexémů typu *čalo* (Utěšený 1958, s. 198, 202, 207). A. Lamprecht změnu *e-a* vysvětlil na základě široké výslovnosti *e*, které se v době hlavní historické depalatalizace přiblížilo k *a* (srov. Lamprecht 1962); nelze tu tedy hledat spojitost s praslovanským vývojem.

4. Shrnutí závěrů

4.1 Šíření původních etnonym (dnešních toponym, popř. hydronym)

Shrneme-li dosavadní závěry, můžeme předpokládat, že pohyb slovanských kmenů na přelomu 6. a 7. stol. směrem na západ byl s největší pravděpodobností stimulován tzv. „biliárovým efektem“, který vyvolali Avari. Tzv. **druhá migrační vlna** byla patrně vyvolána kmeny, které jsou někdy označovány jako *Doudlebové*. Toto etnikum ještě v 6. a v 7. stol. sídlilo v oblasti Volyně kolem řeky Bugu; severně od Karpat, mezi horními toky Visly, Západního/ Bugu a Dněstru. Na jihu Čech máme ze 6. stol. doloženy jen jednotlivé nálezy (germánské mizí již ve II. pol., od konce 5. stol., slovanské jsou v 6. stol. ještě v Čechách vzácné; zejména na jihu Čech došlo v 6. stol. k výraznému poklesu osídlení). Snad již někdy v 5. – 6. století po Kr. (ale spíše výrazněji na přelomu 6. a 7. stol.) vyrazil proud původních obyvatel z oblasti u Styru a Bugu (podél Karpat a povodím Tisy k jihu). Posléze však tato kolonizační vlna zamířila na západ do Panonie a Podunají. Významnou roli tu jistě sehrál avarský tlak na původní slovanské etnikum. Obvykle se uvažuje o dvou fázích další (podunajské) slovanské kolonizace; tedy o osídlení v I. pol. 7. stol. (a to často ve vztahu k utváření Sámova kmenového svazu) a ve II. pol. 7. stol. (v souvislosti se starohradištním, předvelkomoravským obdobím). Počátky souvislejšího slovanského osídlení českého jihu zřejmě nesahají dále do minulosti než do 7. století.

Četné doklady raně středověkého **slovanského osídlení území „severně od Dunaje“** zmiňují mnozí rakouští badatelé. Pokud první Slované dorazili na území Dolních Rakous kolem poloviny 6. stol., museli se tu usídlit předtím, než sem dorazily avarské tlupy. Většinou se však jedná o nálezy z doby pozdější; tedy o prameny k poznání vývoje společnosti starší doby hradištní (v 7. a v 8. stol.). Z té doby pocházejí i některé doklady společné avarsko-slovanské kultury. Jak již však bylo zmíněno výše, další vlnu „podunajské“ kolonizace lze předpokládat i v 8. stol. Fenomén „nárůstu archeologických nálezů“ na jihu Čech a na území dnešního Rakouska v lokalitách severně od Dunaje od 8. stol. po Kr. je nejen průvodním rysem výzkumu určitých období raně středověké kolonizace, ale svědčí též o vnitřním zahušťování osídlení a o postupu kolonistů do vyšších a méně úrodných míst. Především archeologické doklady dosvědčují, že se slovanské osídlení severně od středního Dunaje a na území Čech i Moravy v 7. a 8. stol. vyznačovalo velmi podobnými znaky.

Ve své době šlo již nepochybně o pestrý etnický konglomerát, v němž interferovaly zárodky různých slovanských dialektů. Jedna větev tohoto nehomogenního dialektového kontinua dorazí od jihovýchodu do Čech, kde nejprve osídluje téměř neobydlené jihozápadní a východní regiony (spíše až v 7. stol., popř. jako tzv. *mohylová kultura* v Podunají; zejména pak v 8. století na jihu Čech), posléze proniká na celé území (v rámci expanze kultury *obtáčené zdobené keramiky* – snad již od konce 6. stol. – z Podunají do Čech). Pro tento pohled na šíření slovanského etnika hovoří četné archeologické argumenty (většinou průkazněji než teorie o „vnitřním vývoji staršího osídlení“). Také ovládnutí českého jihu ze strany středočeského mocenského centra (tedy podmanění si obyvatel sídlících jižně a jihozápadně od české kotliny) je před 10. stol. nepravděpodobné.

Sousedství germánských a slovanských toponym na rakouském (bavorském) území severně od Dunaje, popř. jejich šíření prostřednictvím slovanského jazyka, můžeme doložit také na proměnách základových slov a přípon (např. na původu a rozšíření sufixu *-ing*). Dochovaná místní jména slovanského původu na rakouské straně i vývoj místních jmen

na české straně (a též četná hydronyma, např. *Křemže/Krems*, *Lužnice/Laisnitz/Lungenbach*, *Pulkava/Pulkau*, aj.; srov. podrobnější výklad v II. kapitole) nám dovolují načrtnout přibližný (již zmíněný) scénář přesunu.

Česká MJ lze důkladněji analyzovat při využití Šmilauerovy *metody malých typů* (zejména v zájmu typologického a chronologického hodnocení některých sufixů). Důkladnější *onymická rekonstrukce* často souvisí s pojmenováním bývalých hradišť po 10. stol. (srov. např. výklad MJ *Týn*).

Mezi *Dunajem*, *Podyjí* a *Novohradskem* (v již zmíněných oblastech *Waldviertelu* a *Mühlviertelu*) nám poskytují četné informace oikonyma (MJ) doložená v povodí říčky *Laisnitz/Lužnice*, potoka *Braunaubachu* (*Schremsu* čili *Skřemelice*) a v povodí řeky *Dyje* (*Thaya*). Další místní jména slovanského původu nacházíme jižně od rakouské *Dyje*, mezi potokem *Thumeritzbachem* a řekou *Malou/Kleine Taffou* (severně od toku *Kampu*), nad severním výběžkem *Dyje* u české hranice, na horním toku říčky *Kleine/Malé Taffy* a v povodí řeky *Kampu* (až k povodí řeky *Kremsu*).

Slovanská kolonizace rakouských území severně od Dunaje (lokalit sousedících s „jihočeskou“ hranicí) ukazuje na skutečnost, že se místy pojmenování slovanského původu v období raného středověku teritoriálně zhušťovala (koncentrovala např. v oblasti *Zwettlu*, ale i jinde); jednalo se snad o jakási „vyhrazená území“. U hydronym lze doložit odvozování slovanských pojmenování od jmen přírodních jevů (srov. též výklad v další kapitole), ale často jsou základem pojmenování jména osobní. To by ukazovalo na pozdější typ osídlení česko-rakouského pomezí, který následoval až po kolonizaci související s tzv. „II. vlnou slovanského osídlení“. Starší typ raně středověké slovanské kolonizace byl zřejmě dokončen v 8. století po Kr. Nezanedbatelná je pravděpodobně reflexe osobních jmen slovanské nobility, popř. též později jistá forma vymezení slovanského etnika (vedle nově příchozích osídlenců bavorsko-franského typu).

Připomeňme historickou paměť zaznamenanou v Nestorově *Rukopise ruském* (*Pověsti dávných let*) a svědectví etnonyma **Dudlěbi* (Doudlebi, dnes MJ Doudleby) a toponyma **Volyn/Wolyň* (*Volyně*) v konfrontaci s našimi závěry o výskytu prastarých dialektismů v dochovaných onymech.

Svědectví Alího ibn Husaina (Abu l-Hasana 'Alího), zvaného al-Mas'údí, lokalizuje sídla kmene *Dúlába* (popř. *Dúlána*; tedy ***Dudlěbů/Dulěbů***) na jih Čech.

Na původ pojmenování *Dudlěb* existují různé názory. Usuzuje se např. na spojení:

- a) nejčastěji se usuzuje kompozici ze západogermánského apelativa **theudō* (**peuða-z* = lid, kmen, území) a germ. **laiþaz* (gót. **laifs*)
- b) zastánci slovanského původu etnonyma výklad původu pojmenování odvozují ze spojení slovanského základu **duda* (píšťala) nebo **dud-* (dudek) a z nedoloženého slovanského základu **liab-* (z hypotetického psl. lexému **lěbъ*; z pův. **laib-*), tedy **dudlěbъ* „člověk hubený jako píšťala“ nebo „jako dudek“.

Teorií o vzniku etnonyma *Dudlěb* však existuje více; nicméně mnohé z nich nejsou věrohodné; např. názor, že se jednalo o obecné určení, vztahující se ke „křovinaté, popř. stepní krajině“, které neoznačovalo etnikum, ale jakékoliv obyvatelé určitého místa. Tuto teorii popírá skutečnost, že ještě ve 14. století byli „čerství“ přesídlenci na Rus z oblasti dnešní ukrajinské Volyně (kde v 10. stol. vznikl mocenský útvar typu raně středověkého

státu) nazývání *dulěbi*, *dulěpi*. Označení se jako apelativum udrželo dodnes (např. v Orlovské oblasti, ale i jinde).¹⁵⁶

Raně slovanské etnonymum *Dudlěbi nalézáme v různých obměnách Čechách, ale rovněž mimo Čechy.

Mimo dnešní české území lze rozšíření etnonyma doložit:

1. na maďarsko-rakouském pomezí, kde žili mezi Balatonem, ř. Murou a Drávou (ve Štýrsku) panonští *Dúdlěbi* (pramen datuje osídlení k r. 853)
  2. na území Rakouska:
    - 2.1 v blízkosti kláštera *Kremsmunster* žili „*potomci slovanského knížete Josefa...*“
    - 2.2 korutanští *Dulěbi* žili u Spitalu (což dokládá tradiční kniha kláštera v Brisenu); jako *Du(d)lieb* byl označován „kraj v západních Korutanech“
  3. jihoslovanské doklady:
    - 3.1 slovinská hydronyma *Dulep*, *Dulebska*; srov. dále MJ *Duliba* (Senj)
    - 3.2 na území Kosova: *Dulebe* u Kosovské Mitrovice
    - 3.3 v Chorvatsku existují četná MJ typu *Duliba* (*Dúliba* je potom „*velké údolí v pohoří Velebit*“) a *Dulibe*; u Záhřebu leží obec *Dulepska*
    - 3.4 v srbské části Bosny se opakuje pojmenování *Duliba* (také jako oronymum), popř. *Dulibe*
    - 3.5 v Srbsku je v okrese Raška vesnička *Dulebe* (*Tutin*).
  4. východoslovanské doklady:
    - 4.1 historicky: při řece Bugu sídlili východoslovanští *Dulěbi*– pak *Volyňané*; volyňská oblast nabyla charakteru „státního“ útvaru od 10. do 14. stol.
    - 4.2 na území dnešní Ukrajiny leží několikery *Duliby* (jižně od města Stryj, další u Ivano-Frankovska, na severu u Kovelu, na východě u Rovna); řeka *Duleba* protéká v povodí řeky Bereziny
    - 4.3 v Bělorusku leží obec *Dulěby* jihovýchodně od Běrezina (u říčky *Dulěbky*). Blízko železniční trati Osipoviči – Mogilev nalezneme obec *Dulěbňu*, u řeky *Olše/Olsy* (přítoku řeky *Běreziny*) *Dulebčiznu*.
    - 4.4 na území Ruska docházelo (zřejmě převážně) k pozdější „doudlebské“ a „volyňské“ kolonizaci (ve 14. stol), zejména v Orlovské oblasti, ale i jinde: *Duliby*, *Dulevčizna*; dysfemického zabarvení nabylo apelativum *dulěb/dulěp*; srov. výše). Výklad oblastního pojmenování *dulěb*, *dulěbina*, popř. *dulěbyj* (дулеб, дубелина, дубебий) najdeme též na stránkách *Словари и энциклопедии на Академик* (Академик 2000–2013). V kurských a orlovských dialektech se tak označoval „hlupák, nevědomý člověk, prostáček, nemotora, ňouma“; obd. v nářečích saratovských a kaširských. V rjazańských a vladimirských dialektech také „slepý, šilhavý, křivý“ (člověk; Толковый словарь Даля. В. И. Даль 1863–1866; Этимологический словарь русского языка Макса Фасмера: edice 2004–2007); někdy (ale méně) synonymicky: *Bužan*, *Volyňan* (Словарь синонимов АСИС/ В. Н. Тришин, 2013; též Русский орфографический словарь; odkazy na jednotlivé slovníky jsou však dále upřesněny na výše zmíněných webových stránkách: Академик 2000–2013).
  5. také v Polsku se však objevuje typ *Duleb/Duleb* – *Dudleb* (snad v souvislosti se „severní kolonizační cestou“?). Existuje zde obec *Duleba* (mezi městy Kielce a Radom), popř. (sekundárně) ulice *Duleby* v Katovicích.
- Ve slovanském prostředí lze doložit i četná antroponyma typu *Duliba* (jako „rodinné jméno“), V 16. stol. bylo zaznamenáno staroruské osobní jméno *Dulebó*. Příjmení *Dulěbo* je doloženo v zápisech vztahujících se ke vsi Vladimírskoje v Nižegorodské oblasti (v osadě Suzdaľ,

¹⁵⁶ O souvisejícím historickém povědomí v prostoru Ukrajiny a Běloruska však svědčí i fakt, že postavy „*Dulěbi*“ se někdy objevují i v krásné literatuře. *Dulěb* (*Дулєб*) vystupuje jako literární postava (např.) v historické próze ukrajinského spisovatele Pavla Zagrabelného (Загребельный 1986).

kovář Jaroslav *Dulěbo*: 1427). Snad z toponyma (doloženého např. na území Jekatěrinburgu v ruské Sverdlovské oblasti) nebo ze starého etnického označení (v dnešním Bělorusku stále existuje tzv. *Doudlebský selský okruh*) pochází původní ruská přezdívka *Dulěbeněc*. Etymologicky jistě souvisí s etnonymem „*Dulěby*“ (ve vztahu k výše zmíněnému svazu východoslovanských kmenů, které sídlily od 6. do počátku 10. století především na Volyni; na Ukrajině a na pomezí Polska a Běloruska; dále UL 1997–2013, Дулебо, Дулебенец; Gen 2013). Podobně je v listinách města Bělz v Astrachaňské oblasti (v osadě Ivančug) doloženo příjmení *Dulěbov* (obchodník Karp *Dulěbov*, 1615), dále je v souvislosti se vsí Čudinovo ve Vladimírské oblasti zmíněno příjmení *Dulěbova* (bojar Filimon *Dulěbova*, 1763; ve Vladimírské oblasti jsou onymické základy „*Dulěb-*“ doloženy častěji), v městečku Čusovoj v Permském kraji je doloženo rodinné jméno *Dulěbskaja* (Dorefej *Dulěbskaja*, 1630), statkář Ipatij *Dulěbskij* je zmíněn k r. 1472 v letopisech města Gluchov (Rjabova, Kirovská oblast); v zápisech nacházíme formy: *Duliebskaia*, *Dulěbskij* (dokonce u osob slovenské národnosti) nebo *Dulěbsk* (UL 1997–2013, Дулебов, Дулебова, Дулебская, Дулебский; také Gen 2013, AR 2013). Dodnes pak existují polská příjmení *Duleba/Duleba*.¹⁵⁷

V Čechách dodnes existují jihočeské *Doudleby*, ale také *Doudleby nad Orlicí*, *Doudlebce u Žatce* (Přívlačky), *Doudlevce* v katastru města Plzně, *Dublovice* mezi Vltavou a Sedlčanami, *Doublovičky* u Jesenice a Sedlčan; k r. 1315 byl zapsán potok *Dudleba* (dnešní potok *Živný, Bělečský*; u Husince je přítokem *Blanice*). Rozšiřování MJ patrně souvisí s násilným přesídlováním obyvatelstva na území Čech (v rámci přemyslovského státu už od 10. století). Obce a osady *Doudlebů* byly zakládány až směrem k Radbuze a k Úhlavě, na Domažlicku místy „*doudlebské*“ osídlení splývalo s osídlením „*chodským*“.

Také toponymum *Volyně* existuje jako pojmenování lidských sídel i území. Pojmenování jihočeského městečka vysvětloval A. Profous jako derivaci z osobního jména. Vasmer však upozornil na vokál *-e-* ve staroruském onymu *Velynъ*; existuje i ruské pojmenování *Volyn* nebo polské jméno *Wołyn*. Mohlo se proto jednat o praslovanské apelativum „*wolyň/volyn*“ (mokřad, „*vlhká, mokrá země*“).

V jižních Čechách leží město toho jména nad řekou *Volynkou*. Stejně se jmenovala též obec u Přísečnice (1352 – 69 *Wolaw*, *Wohlau*, 1384 – 1405 *Wolow*, 1434 *Wolynye*, 1446 *in Wolyni*, 1519 *Wolyni ves*, 1490 a 1543 *w Wolinie* aj.). Na Slánsku označuje anoikononym *Na Volyni* místo u Lán (ve směru Smečna). *Volyně* je místo pod Osušínem, *Volynka* místo nad Svinařovem. V polském Pomoránsku existuje město *Wolin* (na ostrově ve Štětínském zálivu). Specifickým územím je ovšem oblast ukrajinské *Volyně*.

Před počátkem širší slovanské kolonizace, tedy (např.) i v 7. stol. po Kr., zřejmě vznikaly některé *nové kmeny*. Řada etnik v české kotlině a v Podunají postupně přejímala jazyk

¹⁵⁷ Praxe, která požadovala, aby se dítěti po narození přidělilo ještě jedno, nekřestní jméno (jako doplnění k oficiálnímu křestnímu jménu), se udržela (např. v Rusku, ale i jinde na slovanském území) do 17. stol. Tak se stalo, že příjmení, odvozená od světských jmen, představují významnou část slovanských příjmení. (UL 1997–2013, Дулеба). Např. světské jméno *Dulěba* mohlo být dááno dětem v souvislosti s jeho předpokládanou ochrannou funkcí (např. podle obyčeje na Rusi). Rodiče tak usilovali o odvrácení zlých sil (tento zvyk souvisí s obecnou tradicí v Evropě, zejména u Slovanů). Aby „nepokoušeli osud“ a minimalizovali vliv zlých sil na dítě, vybírali rodiče pro své děti jméno s hodnotou opačného významu, než byl ten, jehož projevy se u dítěte předpokládaly (tedy podle toho, jaké vlastnosti si přáli rodiče u dětí vypěstovat). Nazvali-li rodiče mládence jménem „*Dulěba*“ (které má v ruských dialektech význam „*neznalý, hloupý*“; patrně v souvislosti s pozdější „*doudlebskou*“ kolonizací ruského území ve 14. století, kterou zmiňujeme výše), přáli si, aby vyrostl jako klidný a vzdělaný, inteligentní, myslící, věcný a pracovitý člověk; časem tak vzniklo příjmení *Dulěba* (Gen 2013, AR 2013, Archivist 2013).

i zvyky Slovanů. Předchozí exodus většiny obyvatelstva (zejména předáků a rodové aristokracie) ze středního do „bavorského“ Podunají v prvních dvou desetiletích 6. stol. po Kr. však nepochybně vyvolal novou etnogenezi. Vznikl tak (např.) kmen *Baiuvarů/Bajuvarů* (Bavorů). V této souvislosti je zajímavé upozornit na etnikum žijící na bavorském pomezí ve středověku (na skupinu tzv. Chodů, popř. na etnografické zvláštnosti na česko-bavorském pomezí). Naproti tomu se však v souvislosti s Chody nabízí možnost propojení „chodského“ etnika s osídlením „doudlebského“ typu (tedy přechodu původního „kmene z Podunají“ přes jižní Čechy do oblasti dnešního Chodska). Písemné pramenné doklady o „chodském“ osídlení ovšem nacházíme až v zápisech ze 14. století.

K jihu Čech nelze vztahovat původ před slovanských hydronym *Otava* či *Vltava* (obvykle se podobná pojmenování vztahovala na úsek řeky „od soutoku“; nevznikla tedy na jihu Čech). Také tzv. *korčakovská* kultura (navazující patrně na *Sklaveny*; srov. výše) se od přelomu 6. a 7. století šířila spíše z Polabí (její počátky na českém území se datují kolem roku 530). Omezení výskytu mohyl na území severně od Dunaje a (převážně) na jihočeské lokality však nelze přesvědčivě vysvětlit postupnou intenzifikací „středověké“ a „novověké“ orby. Také na jihu Čech (naopak) místy mohyly chybí; a to i tam, kde nebylo možné zemědělské půdy využívat.

V pramenech je zmiňován jediný „*gens Boemanorum*“, který obsadil Čechy dříve, a to „severní cestou“. Tam lze předpokládat spíše homogenní vývoj. U nesourodého uskupení *Bohemanů* však přesto můžeme usuzovat na určitou sídelní (nikoliv však „kmenovou“!) vnitřní diferenciaci. Vývoj k raně středověkému státu patrně nastal jen v jedné „provincii“ (v *nodálně* sjednocené oblasti) uvnitř jednoho ze „spádových“ společenství (příslušných k určitému „hradnímu, hradskému“ centru). Ostatní společenství se na tomto procesu nemusela nutně podílet. Mohla rezignovat na vlastní samostatný pohyb nacházení, popř. na formování vlastní (mocenské) identity. Nejpozději od I. poloviny 8. století „čeští“ a podunajští Slované obsazené země ovládali. I později mnohdy utrpěli cizí dobyvatelé od Slovanů katastrofální porážku (např. r. 849 Frankové).

Původně rostoucí rozdílnost prvotních slovanských dialektů, zejména mezi centrem a periferií, se ovšem začíná zcela smazávat až v procesu politické integrace rodícího se českého státu za prvních Přemyslovců.

Český jazyk je tedy výsledkem složitého integračního procesu, na němž se sice hlavní měrou podílely prvky obecně západoslovanské, ale svou roli sehrály i příměsi jihoslovanské (lze uvažovat o příbuznosti s etnikem tzv. karantánsko-köttlašské kultury), popř. raně východoslovanské (a na severní periferii snad též prvky starší lužické kultury). Samostatným problémem je potom vývoj na tzv. jihočeském *Vitorazsku*.

Vývoj tzv. „jihočeského a rakouského *Vitorazska*“ můžeme chápat jakosamostatný *fenomén*. Osídlili toto území potomci kolonistů, kteří přišli ve II. vlně slovanského osídlení? Je jisté, že rovněž pozdější kolonizační aktivita z podunajské strany ztenčila hraniční lesní pásmo – posunula hranici procházející „*in media silva*“ (nejen tedy raně středověká kolonizace). Máme chápat toto pomezí (Vitorazsko) jako svébytný region, od 1. poloviny 9 stol. dokonce jako zárodek raně středověkého „státu“? Jaký vztah mělo místní etnikum k utváření českého národního společenství? Tzv. *vitorazský mýtus* je nutné vysvětlovat v historickém kontextu (těžko ve vztahu k r. 845, kdy bylo 14 českých *duces* na dvoře Ludvíka Němce v Řezně pokřtěno a pasováno na rytíře; snáze však v souvislosti s dobytím hradiště roku 857). Rada autorů (např. D. Třeštík aj.) však umísťuje dějiště „vitorazské legendy“ do severozápadních Čech. V této práci se přikláníme spíše k teorii „jihočeského“ Vitorazska, kde zpočátku probíhal vývoj bez výraznějších zásahů ze středočeského centra.

I v budoucnu však bude třeba souvisleji sledovat **vývoj slovanského osídlení**, které lze doložit v Podunají (z našeho pohledu výhradně v oblasti severně od Dunaje; vývoj na územích jižně od Dunaje je důkladněji zmapován rakouskými badateli), a to na území dnešního Maďarska a Rakouska (především „jižně od Podyjí“) a v oblasti mezi Dunajem a pohraničními úseky jižních Čech. Na území jižních Čech (ale i v Rakousku) podnes nacházíme zajímavé doklady raně středověkého osídlení, které přesahují do západočeských lokalit (popř. se znovu v pramenech vynoří v souvislosti s doklady patrně pozdějšími, jež ukazují na následnou kolonizaci českého severovýchodu).

4.2 Jazyková situace na českém jihu (ve vztahu ke staršímu období vývoje českého jazyka a k jihoslovanským dialektům)

Neméně zajímavé je sledovat **vývoj jazykové situace**, který dnes můžeme doložit na nářečních (regionálních) promluvách z jihu Čech, popř. na některých písemných dokladech, které mohou odkazovat k raně středověkému období (tedy nejen k pračeskému stavu, ale i k vývoji praslovanštiny – a posléze i k jejím pozdním proměnám).

V jihočeské regionální mluvě se podnes dochovaly některé *staré lexikální výpůjčky*. Mnohdy se jedná o lexikální *doklady staršího vývoje*, které připomínají dávnou souvislost nejjihnějšího českého území s jihoslovanskými jazyky – nebo se společnou (raně slovanskou) vlnou kolonizace. Na možnou souvislost s jihoslovanskými jazyky (tedy i se slovanskými nářečnými v korutanské oblasti, resp. s pozdějšími slovinskými nářečnými) ukazují zajímavé nářeční lexémy *dížka, lokáč, navolit se, křídlo* (ve významu lidský „klín“; srov. *vzít/dítě/ na křídlo...* pochovat dítě na klíně; také: Jílek 1961, s. 50), popř. *šosna* (ovšem v posledním případě chybí doklady kontinuálního vývoje; srov. obd. záměnu původního *w* a *l* u změn hláskoslovných, tedy zde jihočeský, jinak „východnější“ typ *slobodník, sloboda* apod.).

K podobným dokladům bychom mohli zařadit původní (rekonstruované) praslovanské lexémy, které se často stávají základem oikonym i anoikonym (např. hydronym; srov. dále v pojetí V. Blažka):

- a) spíše jen na jihu Čech: *lobъzъ, *kъneja, *o/b/sojnъ, *qty* (gen. sg. *-ve*), **vragъ, *grabrъ/*grabina* (srov. *habr, hrabr, hrab*).
- b) na východnějším území – s plynulým přechodem k jihu: **čert/-ežb, *deb/e/lъ, *desnъ/*desъnъ, *sopotъ, *tune* (2001, s. 334–335, 340).

Ke starým základům odkazují též „jihočeské“ lexémy *lech(t)níček, lichníček*, popř. další specifická pojmenování, doložená v lokalitách na jihu Čech: *peroutka, náčinek/náčinek, dvíčky, krchna, krchnička, sád* (apod.).

K *lexikálním stopám staré kolonizace* lze přiřadit označení vstupní části domu: *dům/domeček*. Izoglosa na jazykové mapě ohraničuje užití (rozšíření) tohoto pojmenování na českém jihu (ve směru od západu, popř. od severozápadu) k hraniční čáře procházející východně od Příbrami a spojující západní okraj lokality Kamýku nad Vltavou a Bechyně, prochází dále východně od Týna nad Vltavou a západně od okraje Lomnice nad Lužnicí, Třeboně a Suchdolu nad Lužnicí (ve směru ke státní hranici s Rakouskem). Pozoruhodné je též rozšíření „blatského“ apelaativa *děla* (v souvislosti se zápisy stsl., tedy i psl. lexému **děla*).

Slovtvorné prostředky mohou rovněž odkazovat k jazyku doby předliterární (byť je třeba připomenout, že na vývoji českých nářečí nelze praslovanský stav dokumentovat přímo; je těžké tyto změny přesně datovat. K větším proměnám místních komunikačních kódů docházelo i v době pobělohorské a v období 18. i 19. století). Oblastně lze na českém jihu sledovat mísení tvarů (např. *kachna* x *kačena/kačna*, popř. případě *kačnička*; dnes se tato forma

dochovává spíše na Doudlebsku); *studeň/toudeň* (srov. MJ obce *Todeň*; popř. osobní jméno *Toden*). Na jihu Čech jsou bohatě zastoupena pojmenování neuter s koncovým sufixem *-í*, která jsou pozůstatkem stažených substantivních kmenů. Klasifikujeme je podle porostů nebo podle okolností jejich vzniku. Pojmenování prvního typu často lze vztahovat k porostům přímo (*bírcí, křivánčí, liští/lišti, roupí, doubí, boucí, lipí*); popř. nepřímě (sekundárně), kdy se jedná o názvy obcí, tedy o MJ (*Lipí, Habří*) nebo o jména pomístní (*Doubí/V Doubí*, u označení cesty: *Do doubí*, ve jméně pozemku: *Podlipí/Pod Lipí*). Pojmenování klasifikovaná podle okolností vzniku bývají většinou lokalizována (*nádomí, nálučí, předevsí*); obvykle se jedná o příslovečné výrazy (k jejichž základu lze někdy připojit nejen *-í*, ale též konkurenční sufix *-o*: *zdoloví/zdolovo, zhoroví/zhorovo*). Za starobylé jsou považovány i přípony *-uto* (*peruto*), *-íko* (*masíko*), *-isko*, */-iště* (*hlavatiště, zelniště, ovesniště*); a to navzdory tomu, že někteří autoři zmiňují uvedené tvary utvořené příponou *-iště* za pozdější inovaci; tento názor není zcela doložen). Zvláštního charakteru nabývá adjektivní přípona *-atý* (*cestatý, klečkatý, kolenatý, krajkatý, květnatý*). V rozšířené formě přídavných jmen II. či III. stupně (*-atější*) zesiluje význam (postup bývá označován jako „komparace s příponovým *-t-*“: *menšatější/menčatější, nejhezčatější, nejlepšatější*). K obdobnému typu stupňování můžeme řadit kombinaci příponového *-t-* nebo jeho náhrady (*-et* nebo *ech + -nější*, tedy *-etnější, -echnější*; *menčatnější, menčechnější*). Ostatně přípona *-ejš* slouží k zesílení významu také při stupňování příslovcí (*pěknějš, teplejš*). U příslovcí odvozovaných ze slovese pak někdy může (v jihočeských lokalitách) objevit starý sufix *-mo* (*hejčmo, obálmo*).

Také „jihočeské“ *tvarosloví* vykazuje některé starší doklady, jež mohou souviset s praslovanským vývojem. Analogicky k hláskoslovným depalatalizacím dochází i k morfologické záměně *e-o* u morfologizovaného tvaru slovesa *som* (přičemž na českém jihu stojí často toto sloveso na počátku výpovědi, a to v přízvučném postavení: *som sivzala bratrance*), jehož užití bylo ve starší době běžné na Doudlebsku, Stašsku nebo Strážovsku). U zájmen dochází k vyrovnání zájmenného skloňování „měkkého“ podle „tvrdého“ typu *ten* (*o ňom, o našom, o čom*).

Hláskový vývoj tu pak ukazuje nejen na staré jazykové souvislosti českého jihu, východu a západu, ale také na určité korelace vývoje jihočeských a severoslovinských dialektů. To do jisté míry koresponduje i se závěry některých evropských i momoevropských lingvistů (srov. např. Schaecken 1987, s. 100n., Andersen 1979: 1, 31–32, 52, 56–57, 74n.). Zajímavé jsou přitom změny konsonantické i vokální.

Z hlediska *konsonantismu* lze upozornit na poměrně pozdní dochování palatálnosti retnic *p'*, *b'* před *i*, popř. (později) tzv. rozložené výslovnosti *bj*, *pj* (*b'ič/bjič, p'ivo/pjivo*) na Doudlebsku, Jemnicku a Dačicku (na Vrchovině). Delší dobu se na českém jihu udržela rozložená výslovnost ve skupině *mje* (*mjesto*; reliktně na Volyňsku, v okruhu Plas a Manětína; dokonce též v některých východočeských lokalitách).

Ukončení hlavní historické depalatalizace na přelomu 14. a 15. stol. můžeme dokumentovat i na „jihočeské záměně ostré sykavky za tupou v imperativu sloves (*proš, noš, neporaž!*).

Vývojově zajímavé jsou též disimilační procesy:

- tzv. disimilace sykavek a zubnic ...*přej zimu, babijce, kojce, helejte*
- záměna výslovnosti *d-r* ...*d'erek, storola* (na Chodsku, reliktně na jihovýchodě a na jihu Čech)
- změna ve skupině *-db-*: *svarba, hervábí*, popř. změna *-dl-* na *-rl-* (*kadlec – karlec*)

- některé dosud živé změny ve skupině *-dn-* na Doudlebsku (Besednice – *Besennice* – *Beseňice*) připomínají hláskový stav na českém (severo)východě. V jihočeských lokalitách se dlouho uchovávalo původní bilabiální *w*. Tomu nasvědčují následující změny:

- a) v hláskové skupině *-ovi-* u typu *Horažd'ojce/Horaždouce*; původně rovněž na jihu Čech a později jen na severovýchodě u typu *Dvořákoj, bratroj, doktoroj*)
- b) v hláskové skupině *-avi-* (s redukcí následného *-i-*) se ustálil typ *jalojce/jalouce*, dokonce i *lajc/lajce/lejc* (reliktně na jihu Čech, popř. na Horšovotýnsku a na Chodsku, popř. na severovýchodě i jihovýchodě)
- c) bilabiální *w* v jiné pozici než po vokálu na konci slova nebo před konsonantem (*stau, láuka, křiuda*, popř. i labializace veláry: *kwočna*) se už dochovalo spíše na severozápadním okraji severovýchodočeské nářeční podskupiny (přestože zřejmě šlo do 14. stol. o jev více rozšířený).

Jiné (jednotlivé) změny poněkud připomínají situaci ve slovanských dialektech, jejichž uživatele bylo možno lokalizovat jižněji a východněji od jihočeských lokalit:

- záměnu původního *w* za *l* (*sloboda, slobodnej, slobodník, slobodnice*; o chybějící kontinuitě se zmiňujeme též výše – v souvislosti s komentářem k lexému *osna*)
- reliktní dochování starého *r* před *e, i* (*parez, drevník*; v odvozených slovech: *horejší, žberík, čurík*; popř. u slova *prahoušel* – v důsledku kontaminace).

Kontinuitu našeho území s jihoslovanskými dialekty můžeme doložit na nezjednodušené skupině *-dl-* u prehistorických (raně středověkých) „doudlebských“ názvů v rakouském Štýrsku (srov. výklad výše).

Spíše ve východnější části jižních Čech a na českém východě, popř. jihovýchodě se více projevila progresivní asimilace znělosti u konsonantických skupin, kde po neznelé souhláске následovalo *h* (*s chori, přes choru, k chorám, pjet choďin, kousek chovjeziho*), popř. i na morfematickém švu (*smrtcholka*). U skupin *tv – tf* (*tfúj, tfaroch, mrtfej, potfora*), *kv – kf* (*kfjet, kfočna, kfošte*), vzácněji *chv – chf* (*chfile*), lze podobný typ asimilace najít na Doudlebsku, ale historicky i jinde na jihu Čech, popř. na východě Čech i ve Slezsku. U skupiny *sv – sf* se jev šíří v českých regionech obecněji (*sfjetlo* – vedle labializované sykavky: *sujetlo/swjetlo*).

Pozoruhodný je stav protetického vývoje v doudlebském úseku, kde se projevuje nedůsledná proteze v před *o*.

Hodnotíme-li zvláštnosti jihočeského *vokalismus*, lze považovat některé záměny samohlásek za jevy, které jsou na jihu Čech běžnější; např. tvar slovesa *lochtat* (lechtat, záměna *e–o*), naopak na Doudlebsku typ *Seběnov* (Soběnov; záměna *o–e*; to patrně souvisí i s tvaroslovnou změnou 3. p. zájmen *tebě, sebě* apod.). Problematiku jihočeské (popř. i západočeské) *prozodie* (zejména otázky jihočeské *intonace* s ohledem na proměny intonace v západnějších lokalitách jihozápadočeské nářeční podskupiny) samostatně řeší III. kapitola této knihy. Bez výkladu prozodických (akcentologických) souvislostí pak nelze posuzovat ani vývoj jihočeské kvantity (např. ve slovech *pína, slína, hnída, plíva, plouch* aj.; srov. též odkazy na Sukačovu teorii), ani vést diskusi o starších metatonických teoriích.

Kapitola II. K problematice některých hydronym (popř. i jiných oikonym či anoikonym) na rakouském území severně od Dunaje (k jihočeskému pomezí)

1. K původně slovanským pojmenováním některých řek na pomezí Čech a Horního Rakouska (Mühlviertelu) i Dolního Rakouska (Waldviertelu)

Hydronyma se obvykle (v jazykovém systému) řadí mezi anoikonyma; tedy ke jménům pomístním (tj. mezi jména pro neosídlené objekty¹⁵⁸). Definice hydronym většinou zmiňuje „vlastní jména pro mokřady, bažiny, prameny, zřídla, potoky, řeky, jezera, rybníky, vodní nádrže, moře, oceány, zálivy, kanály, mořské proudy, vodopády, soutoky, popř. pobřežní jména“ (srov. Šrámek 1999, s. 163); někdy se navíc odlišují názvy studánek, průplavů; peřejí, vírů a brodů (Šmilauer 1966, s. 10).

V rámci klasifikace pojmenování se většinou odlišuje vznik *onyma* z *apelativa* nebo z *onyma*; a to jedním ze 4 základních slovtvorných a sémantických procesů:

- a) přímo, bez jakékoliv slovtvorné obměny (např. *akát* – *Akáty/les*, *Hroch*/jméno osoby – *Hroch*/rybník)
- b) slovtvornou obměnou – příponami nebo předponami (např. *Hluboký* – *Hlubokanda*, *Čerch* – *Čerchův vrch* – *Čerchov*)
- c) složením (*Na vrchpoli* = z *apelativvrch* + *pole*)
- d) zkrácením (rybník *ASP: Abatia Sancti Pauli* – původně paulánský klášter; dále: Olivová-Nezbedová, Malenínská 2000, s. 28)

Za nepraktické je dnes považováno oddělování jmen *přírodních* a *kulturních* (např. oddělování přírodních a umělých jezer, říčních ramen a mlýnských náhonů). Takový postup může sloužit jedině k pomocnému odlišování (srov. Šmilauer 1966, s. 10–11). Nelze tu nijak výrazně hodnotit pojmenování samotné. Spíše tu můžeme uvažovat o charakteru objektu a určitých (sekundárních) zákonitostech volby hydronym. Existuje však celá řada klasifikačních modelů (zejména v souvislosti se systémovou klasifikací anoikonym: jména předložková – bezpředložková, klasifikace podle vztahových modelů apod.; srov. také Matúšová a kol. 2005, s. 12n.).

V souvislosti s klasifikací hydronym je nutné připomenout možnosti volby jmenného rodu u jmen *řek*. Slovanská jména jsou převážně ženského rodu (ne vždy, většinou; už proto, že se vztahují k označení „vody, řeky“); obvyklé a časté je též slovanské a české zakončení hydronym–*ava* (srov. ovšem dále možnost odlišného původu podobného zakončení v německém jazykovém prostředí). V. Šmilauer (1966, srov. dále) v této souvislosti upozornil na větší rozšíření femininních hydronym ve staré češtině (např. „*ta*“ *Labe: u samé Labě*). Obdobné pravidlo platí často i v němčině, kde se dříve pojmenování řídilo starým apelativem *Ache* (méně typů se řídilo mužským rodem apelativ *Fluss* nebo *Bach*). Obecně je tomu tak rovněž v litevštině (kde jsou jména řek ženského rodu, ale jména jezer rodu mužského rodu). V latině jsou ovšem jména řek mužského rodu (podle apelativ *amnis*, *fluvius*, *rivus*); slovanské a české = časté–*ava*(dále Šmilauer 1966, s. 110)

Zejména u jmen *potoků* (ale i řek; srov. např. dále výklad o pojmenování řeky *Dunaje* apod.) se jméno posledního úseku vodního toku často šíří na celý úsek toku (Šmilauer 1966, s. 161); mnohdy bývá v rozporu „oficiální“ pojmenování potoka (řeky) a pojmenování, jehož se užívá

---

¹⁵⁸ Charakteristika podobného typu pojmenování někdy v evropské onomastice kolísá; obvykle jsou anoikonyma, tedy pomístní jména, obecně chápána jako jedinečná pojmenování jedinečných objektů téhož druhu (např. polí) nebo různých druhů (polí, luk, lesů, hor, vod, cest atd.; srov. Olivová-Nezbedová, Malenínská 2000, s. 26). Také v německé onomastice se dnes tohoto pojmenování užívá v širším smyslu: ve formě *Flurnamen*, která už neoznačuje pouze „jména traťová“ nebo „úzcce pozemková“ (srov. Šmilauer 1966, s. 10).

v běžné (lidové) praxi.¹⁵⁹ K jednomu a témuž vodnímu toku tomu se tak může vztahovat i několik různých pojmenování (Šmilauer 1966, s. 162; srov. také doklady hydronym dále). R. Šrámek však v této souvislosti upozorňuje na zásadní problém. Syntéza, která by hodnotila soupis hydronym podobně, jak to činil např. Šmilauerův *Vodopis starého Slovenska* (1932), v naší toponomastice stále chybí (totéž platí ve vztahu k oronymii). Nelze tak ani zcela systematicky rozvíjet spolupráci na mezinárodních projektech (např. *Hydronymia Europae*). Soupisy zeměpisných jmen jistě existují. Nově vychází Slovník pomístních jmen (2000, 2005 a dále; srov.: Šrámek 1999, s. 62).

Výzkum hydronym si jistě zaslouží obzvláštní pozornost; mnohdy se jedná o pojmenování poměrně dávného původu. Od nejstarších dob každé etnikum, které příslušné území obsadilo, pojmenovávalo dopravní a obchodní cesty (tuto funkci měly vodní toky na pomezí Čech a Rakouska už od mladší doby kamenné; srov. Manske 2005, s. 11, Greule 2007, s. 21), popř. orientační toky na zemské cestě, které byly současně zásobárnou vody (pro člověka, pro zvěř) i zdrojem vláhy obecně (např. pro potřeby zemědělství), ovšem i zdrojem potravy (především s ohledem na rybolov) a surovin (písku, štěrku, kamenů, ale také drahých kovů apod.). Větší vodní toky obvykle utvářely hranice osídlení; ty mohly (na straně jedné) chránit příslušné území poměrně úspěšně před cizími vpády, ale (na straně druhé) v průběhu času (postupně – s ohledem na stále častější překonávání vodních toků a jejich využívání) rozvoji zemských cest zabraňovat (srov. Hlawinka 2009, s. 104).

V závislosti na mnoha funkcích hydronym obecně (a pojmenování tekoucích vod zvlášť) se nabízí široká paleta pojmenovávacích motivů; často se zmiňují tři skupiny pojmenovávacích motivů hydronym (srov. např. Greule 2007, s. 28):

- a) naivní, vyčleňující pojmenování (odvozená ze jmen označujících „vodu“)
- b) kvalifikační, charakterizační pojmenování (podle typu vodního toku nebo plochy)
- c) pragmatická pojmenování (hydronyma reflektují přímou lidskou zkušenost „s vodou“; jsou odvozena podle toho, co „voda“ přímo lidem nabízí; srov. dále Hlawinka 2009, s. 104)

Také pro Slovany měla hydronyma jistě i v minulosti velký význam. Náš zájem se proto zaměřuje především na ta hydronyma (dnes nebo historicky doložená na rakouském území severně od *Dunaje*), jejichž kořeny jsou slovanské (popř. mohou být slovanského původu); a dále na taková pojmenování, která se na rakouském území severně od *Dunaje* rozšířila v souvislosti s raně středověkou slovanskou kolonizací. Holzer (2008, s. 108–112) popisuje zachování osídlení určitých říčních území až k soutokům vodních toků v časně slovanském sídelním prostoru a považuje posun po řekách za prostředek slovanské expanze; zaměřuje se však spíše na území jižně od *Dunaje*.¹⁶⁰

Toto významné postavení pojmenování vodních toků se šíře zrcadlí také v mnoha starších hydronymech při jihočeské hranici (např. v Mühlviertelu, srov. Hlawinka 2009, s. 104–114; dále ve Waldviertelu, Weinviertelu i jinde).

V našem přehledu navážeme na předchozí výklad o možnostech II. vlny slovanské kolonizace. Budeme proto sledovat levé přítoky *Dunaje* (a jejich povodí) až po moravský jih, abychom se na základě analýzy některých hydronym pokusili rekonstruovat raně středověký rozsah slovanského osídlení na jih od dnešní jihočeské (a do jisté míry též od jihomoravské)

¹⁵⁹ Ovšem užití lexému *potok* v onymickém tvaru (nebo v onymickém spojení) není (např. v Čechách) zcela běžné; především v MJ se na českém území častěji jedná o kalk z němčiny (Šmilauer 1960, s. 22).

¹⁶⁰ Greule (2007:19-20) usuzuje na možné vícetvárné pojmenování tekoucích vod (srov. také výše obd. problém: různá pojmenování téhož vodního toku). Možná byla hydronyma utvářena v několika etapách (a to především účelově, v průběhu kolonizace území slovanským etnikem, popř. během migrace – v rámci vizualizace vodní cesty jako orientační linie pro další postup). Starší hydronymum později mohlo být nahrazeno pojmenováním novým.

hranice. Samostatně budeme sledovat původní slovanská pojmenování až po povodí řeky *Dyje* a *Moravy* (srov. také přílohu I.; *Přehled hydronym*).

2. Hydronymum Dunaj/Donau/Dunav/Donava/Danuvius/Danubius. Jeho etymologie a varianty pojmenování.

Hydronymum *Dunaj* (bulh., chorv. a srb. *Dunav/Dunavo*, sln. *Donava*, slk., rus., pln., ukr. *Dunaj*) je (stejně jako většina řek na německém jazykovém území) ženského rodu; odvozeno (v době římské) od jména římského boha (*Danuvius*, m. r.; později též *Danubius*; srov. jména dalších řek: *Dněpr*, *Dněstr*, *Donec* a *Don*, srov. také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 31); patrně společně s íránskými jazyky (snad ze skytského či sarmatského prostředí), popř. keltská¹⁶¹ (a později slovanská) přejímka (jsou tu tedy nesporně starší kořeny pojmenování než „římské“). Ani na základě důkladnějším popisu jazykových dokladů kolonizace Podunají z území na východě Evropy (v průběhu expanze kmenů k *Donu* i k *Dunaji*) nelze určit původ jména přesně. Nicméně keltská a íránská nářečí indoevropské jazykové skupiny používají stejného označení pro řeku; z ie kořene: **danu* (doloženo v Avestě, srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 31; dále v odkazech na záznamy Keltů¹⁶²). Odvozené tvary by potom zněly *dona-aw* (hluboká voda) nebo *do-aw* (dvě vody; to by ukazovalo na dva říční prameny¹⁶³). Další částí slova je zřejmě germánský slovní základ – *ouwe* (to odpovídá dnešnímu německému subst. ž. r. *Aue/Au*... louka, luk, lučina, niva, palouk, popř. říční krajina,¹⁶⁴). Do germánského prostředí proniklo pojmenování na přelomu letopočtu jako *Danauja*, později *Dōnawī*, sthn. *Tōnauwa*, *Tuonouwa* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 31). Pramenné doklady o užívání hydronyma *Donau* v německém jazykovém prostředí lze najít až od roku 1763 (ve starších pramenech je *Dunaj* označován jako „*Tonach*“, později také „*Donaw*“; srov. též Otto/OS 1894, VIII., s. 175).

V době antické měl však *Dunaj* dlouho dvě jména; *Ister* a *Danuvius* (*Danube*, *Donau*, *Dunaj*). Jako *Ister* (latinsky *Hister*, řecky *Ιστρος*/ *Istros*) byl označen dolní tok Dunaje; jako *Danuvius* (*Danube*, *Donau*, *Dunaj*) byl vnímán pouze horní tok. Některá římská města na Dunaji nesla označení „ad Istrum“ (např. *Nicopolis ad Istrum*). Předpokládá se, že je jméno odvozeno z obecně indoevropského hydronyma **heisr-*, rychle, hbitě. Vztahuje se též ke keltskému slovu *ys* (snad „rychlý, dravý“)¹⁶⁵ a *ura* (voda, řeka). Vychází však z předpokladu, že je tvar *is-* odvozen od základu *es*, *as* nebo *os* (ve smyslu „bažinatá, zaplavující voda“; srov. Bahlow 1965, 1985, 2004).

V oblasti starého keltského osídlení se užívalo, vedle starých pojmenování Dunaje, řady podobných dalších jmen (odvozených od stejného základu) i pro jiné řeky: např. *Iser*

¹⁶¹ Jak dokládá Otto (OS, VIII., 1894, s. 175), k teorii „keltského původu hydronyma“ se přikláněl v 19. stol. již Grimm, Miklošič, Müllenhof; naopak A. V. Šembera (1868, s. 112-117) hájil slovanský původ pojmenování (také Otto připomíná rozšíření jména na území někdejší slovanské kolonizace, na četné zmínky o řece ve slovanských písních, dokonce na řadu odvozených slov apelativního charakteru).

¹⁶² Naproti tomu keltské slovo **dūno* označovalo pahorek (Rejzek 2001, s. 149); též Šembera však považoval slovo *dun* za příbuzný lexém se stč. slovanským verbem *dunúti* („vát“; Šembera 1868, s. 112-117; srov. Bělič, Kamiš, Kučera/MSS 1978, s. 57; z psl. *dŏti/dŏnŏti*; také Kopečný 1981, s. 96).

¹⁶³ *Dunaj* skutečně vzniká ze soutoku řek *Brigach* a *Breg*; na úpatí Černého lesa – Schwarzwald (u *Donauesching* na území Freiburgu, v německém Bádensku-Württembersku) v n. v. 678 m (srov. též Otto/OS 1894/VIII., s. 175). V této práci však sledujeme tok Dunaje až od okamžiku, kdy se přiblíží na dotyk bavorsko-rakouské hranice.

¹⁶⁴ ... srov. též dále u výkladu jména *Plumlov* (k základu *pleš-*; srov. např. Hosák, Šrámek 1980, s. 257-258).

¹⁶⁵ Podle jiné interpretace se však slova *ys* užívalo současně pro výšku a hloubku. Mělo by pak stejný význam, jaký mělo latinské slovo *altus*; označovalo by tedy oba vertikální aspekty. Indoevropský základ **es* nebo **is* by bylo možné považovat též za generické (typové) označení (plynouce) vody.

(v Čechách *Jizera*¹⁶⁶), *Isel* (v Rakousku), *Isar* (v Německu) apod. Jakmile se však oblast vlivu Římské říše rozšířila po celém toku Dunaje, rozšířilo se rovněž kartografické poznání (a byla zjištěna jednota obou říčních úseků). Přesto byl až do konce starověku název řeky *Ister* běžný (srov. již Herodotos: *Istros*); hydronyma *Danuvius* se stále užívalo spíše na horním toku.¹⁶⁷

Část 3. Levé přítoky Dunaje a jejich povodí (od údolí Niederranna po Dyji)

3.1 Z bavorské strany do údolí Ranny

Některá pojmenování slovanského původu jsou doložena ještě na bavorské straně hranice. Proto je nutné na západním okraji vymezené oblasti povšimnout si povodí řek *Erlau* a *Ranna*.

3.11 Erlau

Vodní tok pramení jako *Saußbach* v Erlauzwieselském jezeře (*Erlauzwieseler See*, *Erlauzwieseler Stausee*, *Kurparksee Erlauzwiesel*, *Erlauzwieseler Weiher*) jihozápadně od města Waldkirchen (v bavorském zemském kraji Freyung-Grafenau). Odtud potom teče dále (opět jako *Saußbach*) západním směrem a jižně na Waldkirchen – soutěskou *Saussbachu*. Od obce Saßbach se potom řeka nazývá *Erlau*. Mezi Außernbrünstem (u Röhrnbachu) a Denkhofem tvoří *Erlau* hranici krajů a mění se ve dvou ohybech na jižní směr, odkud nabývá tok řeky mezi Büchlbergem a Kaindlmühlem částečně jihovýchodní orientace. Na území stejnojmenné obce (*Erlau*, místní část obce Oberzell v bavorském zemském kraji Pasov/Passau; Oberzell – nádraží ÖBB) vtéká říčka do Dunaje (ještě na bavorské straně v obci Erlau; tedy v Dolním Bavorsku).¹⁶⁸

Hydronymum *Erlau* je pravděpodobně německého (germánského) původu (názory o slovanském původu nebo zprostředkování se objevovaly spíše v době romantismu). Pokud analyzujeme první část slova, potom se může jednat o tvar *Erla* – *Erle*, *Erel*, tedy o původní germánské pojmenování olše (to by souviselo se zalesňováním lokalit, popř. mokřin, tedy s vysazováním olší).¹⁶⁹ K r. 1533 je doložen zápis *Erlach* (patrně ve smyslu: olšový porost; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 100, 109–110; Wiesinger, Reutner 1994, s. 100).

Ovšem starý základ *ar-/er-* (popř. s doplněnou deminutivní příponou *-l*; tedy *erl-*) mohl mít i jiný význam; např. jižně od Dunaje protéká dolnorakouský Mostviertelem (nedaleko města Šteyeru) říčka (potok) *Erla*; posléze se řeka stane pravým přítokem Dunaje. Ve staré němčině označovalo slovo *erl* „svobodnou, volnou, vznešenou“ entitu, popř. osobnost (srov. též *Erlbach* v povodí *Kremsu*). Pojmenování proto existovalo rovněž jako staroněmecké rodné jméno (a jako přejímka se dochovalo též v rumunštině). Ostatně v sémantickém spojení „entita v duchovním smyslu“ již bylo tohoto základu užito rovněž v literatuře (srov. např. Goethovu báseň *Erlkönig*, tedy „Král duchů“). Nicméně vzhledem k tomu, že je základ *ar-/er-* indoevropského charakteru, nelze vyloučit ani možnost, že se jednalo (v konkrétním případě řeky na bavorsko-rakouské hranici, tedy na území, které kdysi obývali Slované)

¹⁶⁶ ... z praevropské vrstvy hydronym (**eis/-ois/is-* 'bystře, prudce proudit'); srov. např. Šindelářová 2007, s. 46; Lutterer, Majtán, Šrámek 1982, s. 138; Matušová 1989, s. 68-73...

¹⁶⁷ Strabon znal *Danuios*, Ptolemaios uváděl *Danubios*. Jako *Danuvius* zmiňuje řeku též Tacitus, pojmenování *Danubius* doložil Plinius (srov. Otto/OS VIII., 1894, s. 175). Vzhledem k tomu, že *Dunaj* pramení v Černém lese a teče do Černého moře, býval také (patrně žertem) v promluvhách místních obyvatel nazýván *Černá řeka*.

¹⁶⁸ Nejstarší dějiny Erlau v Oberzellu probíhaly „mezi hradem Krempelstein“ (v obci Esternberg na „rakouském“ břehu *Dunaje*) „a statkem“, tedy vsí na opačné (dnes bavorské) straně řeky. Hrad dodnes místu vévodí (a i přesto, že patří k Rakousku, zůstává - vzhledem ke své dominantní poloze - pamětihodností lokality Erlau).

¹⁶⁹ Ke staroevropskému (indoevropskému) původu pojmenování *olše* srov. dále Šefčík 1998, s. 45-49.

o původní slovanské pojmenování; nicméně v takovém případě by tu slovanský dialekt opět spíše hrál roli jazyka-prostředníka (jednalo by se pak o postupné přebírání staré evropské formy prostřednictvím slovanského kódu do germánských dialektů). K druhé možnosti může odkazovat dnešní sufix (tedy II. část slova). Na straně jedné se opět může jednat o původní germánský základ (tedy o zakončení germánského původu, kdy se ke tvaru *erl-* (*erle*) přidávalo označení *-aue/-owe/Erl-au,-aue, -a, -owe* (?); ve smyslu „louka, niva“ (tedy „olšová louka, niva“; srov. např. dnešní německé slovo *Au, Aue*).

V určitých případech však mohlo dojít k výše zmíněnému slovanskému přejetí (zprostředkování; snad pod vlivem pračeským). Pro tento případ hovoří koncovka *-ov*, kterou zde potom lze interpretovat (v prostředí původního slovanského etnika) jako pozdější posesivní (sekundární) příponu *-ov* (typickou v záposlovanském prostředí cca od 10. století po Kr., kdy postupně zaniká posesivita tam, kde se původně (před formální palatalizací, tj. cca do 8. stol. po Kr.) užívalo původních přípon *-jb, -ja, -je*. V případě zakončení hydronyma *Erlau* se však jako pravděpodobnější jeví výklad Hohensinnera a Wiesingera (2003, s. 100, 109–110), kteří považují koncové *-au* za výsledek hyperkorektnosti písařů (v rámci jednotného zápisu koncového *-au*) a současného působení lidové etymologie (z původní zakončení *-ahi*, pozdějšího *-ach*; obd. MJ *Edlau* v lokalitě obce Haibach im Mühlkreis: Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 87).

Ne vždy ovšem musí jít o totožný původ pojmenování. *Erlau* se nazývají některá další místa v Rakousku, ale obd. také v Bavorsku, v Sasku, v Duryňsku a v Maďarsku:

- a) v Horním Rakousku (v lokalitách jižně od Dunaje): část obce Andorf (v okrese Schärding, severně od levého břehu *Messenbachu*, západně od levého břehu *Pramu*, který je pravým přítokem *Dunaje*); část obce Redlham (v okrese Vöcklabruck)
- b) v rakouském Burgenlandu: část obce Deutsch Kaltenbrunn, Rohrbrunn (v okrese Jennersdorf).
- c) v Bavorsku: místní část obce Walsdorf v zemském kraji Bamberg (asi 8 km jihozápadně od Bambergu). Toto místo však bývá ve franckém nářečí označováno jako *Erd(d)l* (což snad odkazuje k další možné motivaci od něm./germ., ale vlastně ie základu **erd-/ard* – „země“); první pramenný doklad se dochoval z r. 1303 (v lenní knize biskupství Würzburg v Horních Francích/Oberfranken); zápis je potvrzen biskupem Andreas von Gundelfingen (1303–1317) a Gottfriedem III. von Hohenlohe (1317–1322). Zde je však místo označeno jako *Erel* (což lze vztahovat k pojmenování olše; právě vzhledem ke svému bažinatému charakteru byla oblasti Aurachu často zalesňována olšemi. V průběhu středověku a v časném novověku patřilo *Erlau* k franckému říšskému rytířství, a to k rytířskému kantonu Steigerwald. Na obrazech würzburgského dvorního malíře Martina Segera (1575) je už místo označováno jako *Erla* (už koncovka *-a* tu odkazuje k možnému slovanskému zprostředkování; i když podobný sufix se objevuje též v germánských dialektech; srov. výklad o říčce *Erla* jižně od *Dunaje*).

Další obce toho jména najdeme v Bavorsku na území obce Altomünster (zemský kraj Dachau) a Thurmansbang (v zemském kraji Freyung-Grafenau); nazývá se tak i část krajského města Freising

- d) v Sasku je *Erlau*, dnešní část obce Niedercrossen (Chemnitz, v zemském kraji Střední Sasko/Mittelsachsen, poprvé v pramenech zmíněno k r. 1182 (v souvislosti s odílením Waldhufendorfu) a k r. 1290 (zde jako *Erllowe*; to by ukazovalo spíše na původní germánské zakončení *-owe-*).
- e) v Duryňsku (Thüringen) je *Erlau* částí obce St. Kilian.

- f) v Maďarsku se užívalo (popř. užívá) toponyma *Erlau* jako německého ekvivalentu (pojmenování) města *Eger* (v kraji Heves); původní turecké pojmenování *Eger* však znamená „lázně“.

3.12 Mezi Erlau a Rannou:

Od ústí *Erlau* se do Dunaje vlévají další potoky a říčky (pokračujeme-li po proudu řeky). Patří k nim *Trankreutbach*, *Altergraben* (Alter Graben), *Eckerbach* (v Obernzell),¹⁷⁰ *Berchtlinger Bach* (v Obernzell), *Hanzingbach*, *Kohlbach* (ten je doplněn zprava hlavně vodami potoka *Lammersdorfer Graben*), *Ensfeldnergraben*, *Rambach* (zlevaobohacený vodou z *Küstenfeldgraben*, do kterých zprava ústí *Brunnackergraben*). Část bavorsko-rakouské hranice směrem od Leitenmühle tvoří *Dantlbach* (též *Dandlbach*; pramení na západním okraji Gottsdorfu; do Dunaje ústí na východním okraji Jochensteinu). Poté už se do Dunaje vlévá *Ranna* (v Rannamühlu).

3.13 Kohlbach

Zápis hydronyma *Kohlbach* je v pramenech poměrně pozdního data (1823, 1830). Patrně se jednalo o potok, který protékal místy, kde se pájilo dřevěné uhlí. Navzdory místní tradici (spojující někdy pojmenování s hydronymem *Radlbach*,¹⁷¹ tedy ve slovanském prostředí **kol-/kolo*) je pojmenování zřejmě něm. původu (srov. něm. Kohl, „uhlí“; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 94).

3.14 Rambach

Podobně jako toto hydronymum je utvořeno původní oronymum *Ramberg* (1310, 1495 *Rabmperger*, 1525 *Ramperg*, 1775 *Rabnberg*). Spojuje se sthn. *rabe* (dnes Rabe: havran, někdy: krkavec); obvykle nikoliv se slovanským apativem *ravьna. Příbuznost s pojmenováním *Ranna* (srov. dále) tu však nelze zcela vyloučit.

3.15 Ranna

Ranna je severní přítok Dunaje v Dolním Bavorsku a v horním Mühlviertelu v Horním Rakousku. Pramení v Bavorském lese, jihovýchodně od Sonnen, dále pak teče jižním směrem. Severovýchodně od Obernzell dosáhne řeka místa Wildenranna. Jejímí přítoky jsou

---

¹⁷⁰ Tento vodní tok se tak nazývá už od pramene (ovšem psáno dvěma slovy: *Ecker Bach*). Potom ale mění název na *Rampersdorfer Bach*, následně zprava přijímá *Neuwiesendoblach*, *Kappellendoblach*, zleva *Hofleitenbach*, zprava potom *Frühauptwiesendoblach*. Od soutoku s posledním potokem se vodní tok opět nazývá *Eckerbach* (psáno ale dohromady). Dále do něho zleva ústí *Griesenbach*. Do Dunaje se potok vlévá v Obernzell.

¹⁷¹ Hydronymum je (nejen) na rakouském území dosti rozšířeno. *Radlbach* je levým přítokem *Spitzer Bachu*, který pak ústí na území obce Spitz do Dunaje. Stejnomený potok protéká lokalitou obce Ludweis-Aigen a je pravým přítokem *Seebsbachu* (ten ústí zprava do Dyje). Přímo ve Waidhofenu na Dyji vtéká zleva do Dyje potok *Velký/Grosser Radlbach* (předtím doplněný zleva *Malým/Kleiner Radlbachem*; oba potoky pramení v Radlbachwaldu; srov. též původ MJ *Radlern* v lokalitě *Raab* v okrese Schärding: Wiesinger, Reutner 1994, s. 106). Jižně od Dunaje protéká jiný *Radlbach* územím obce Hürm a ústí do *Hürmbachu* (který se spojí se *Sierningem* a zásobuje vodou řeku *Pielach*), další protéká katastrem obce Spittal an der Drau v Korutanech (na jihu Rakouska). Několik potoků podobného jména teče i na území Německa (srov. MAPY GOOGLE).

Danglesbach, Bockbach a Marsbach (poslední potok se stéká s *Katzbachem* uměstečka Marsbachu; také jako *Katzbach* ústí do Dunaje).¹⁷²

Hranice Rakouska přetíná řeka v umělém jezeře Rannasee, které leží na bavorsko-rakouské hranici. Dále teče přes Oberkappel, kde se do ní vlévá *Osterbach* (srov. dále). Bezprostředně za Oberkappel začíná *Rannastausee*, které se v lidové řeči nazývá *Mausloch*. Přibližně ve středu jezera spojuje oba břehy Konzingerova lávka. Za přehradou Rannatal utváří Ranna hluboce položenou soutěsku, přírodní chráněné území Rannatal. Na konci údolí blízko lokality Niederranna se Ranna vlévá do Dunaje (v přírodním chráněném území *Údolí Ranna, Rannatal*).

Hydronymum je doloženo (v nejstarších zápisech) k r. 1121–1138 jako *ranaha*, 1120–1140 a 1200–1220 jako *Ranna* nebo *Raena*); dále čteme: 1145 *reinaha*, 1197 *Raennahe*, 1224 *Raenna* (apod). Místní jméno bylo zaznamenáno r. 1323 a 1537 jako *Ränna*, u pozdějšího data je též forma *Raunach*. Rakouští lingvisté odkazovali (vzhledem ke starému germánskému osídlení lokality) ke jménu **Rūnaha* (obd. *Ran* nedaleko města Spital am Pyhrn; sthn. *rūnen* = ševelit, šepat; *aha* – germ. označení řeky), popř. na staré hornoněmecké osobní jméno **Regino* (*Regininaha*; v důsledku haplogologie a kontrakce potom *Reinaha*). Současně se připomíná sthn. adj. *ran* (štíhlý, úzký, slabý, hubený; tedy: řeka v úzkém údolí; srov. Wiesinger, Reutner 1994, s. 174–175).

Šembera (1868/2011–2013, s. 20)¹⁷³ odvozoval hydronymum *Ranna* od apelativa *Ranná/Raná*, popř. zmiňoval (v této souvislosti) pojmenování *Rannbach*; tuto formu ovšem nevysvětluje. (Předpokládá patrně, že jde o společný základ se slovem „raný“, tedy „časný“). Podobné označení je ale běžné (v německy mluvících zemích) i jinde (dokonce až v Badensku-Württembersku, kde existuje potok stejného jména u Karlsruhe); srov. proto též něm. *rennen* (prét. *rann*; potom ve významu „běžet/ běžel“... apod.). Starší výklad tu proto nebyl zcela jednoznačný.

Novější výklady připouštějí možnost odvození pojmenování ze slovanského hydronyma **Rawьna* (malá rovina; tedy „řeka v úzkém, ale rovném terénu“); popř. ze základu **rawь/*rovь* (příkop; Bergermayer 2005, s. 216). Vzhledem k zahloubení terénu se zdá být poslední výklad nejpravděpodobnější.

Podle jména řeky přijala pojmenování i některá místa (Niederranna, Oberranna, Unterranna; vše na území obce Mühlendorf, v okrese Krems-Land; srov. Hofbauer 2012, s. 40¹⁷⁴).

3.16 Grenzbach

Potok, který je označován jako *Grenzbach*, ohraničuje na západě, severu i východě Mühlviertel (Hlawinka 2009, s. 106–107, dále s. 140, 178, 180). Na části hornorakousko-bavorské hranice (v okrese Rohrbach) se tak jedná o hraniční vodní tok; je zmiňován k roku 1289 jako vymezení hranice mezi Pasovskem a Rakouskem. Starší název potoka byl *Reifmühlerbach* (i v tomto případě se někdy usuzuje na adaptaci slovanského apelativa *ryba*:

¹⁷² ...srov. dále *Katzbach* u Haselbachu a u Raabu.

¹⁷³ Vysokoškolský učitel A. V. Šembera působil jako jazykovědec a literární historik, především ale profesor češtiny a české literatury na Stavovské akademii a Univerzitě v Olomouci a od roku 1850 na univerzitě ve Vídni. Zabýval se také problematikou tzv. „slovanského pravěku“ a vývoje prehistorických slovanských pojmenování (srov. Šembera 1868; v této práci též posuzoval téměř dvě desítky hydronym, popř. hydronymických slovních hnízd, z hlediska toho, zda se mohlo původně jednat o slovanská pojmenování).

¹⁷⁴ Za poskytnutí manuskriptu k diplomové práci N. Hofbauer (který byl s autorčiným souhlasem využit jako podklad k ověření některých údajů uvedených v této studii) děkuji prof. S. M. Neubauerovi z univerzity ve Vídni a prof. V. Blažkovi z brněnské Masarykovy univerzity.

Schnetz 1925, s. 170, 184). Předpoklad o novějším pojmenování ovšem vylučuje zařazení tohoto hydronyma do skupiny těch, která se mohla dochovat z doby raně středověkého slovanského osídlení (popř. jako reflexe tohoto osídlení). Současně se jedná o horní tok *Osterbachu*, který je levým přítokem *Ranny*¹⁷⁵ (srov. dále; také Scheuringer 2005, s. 187–188,190).

Slovo *Grenze* (základ *grenz-*) evidentně pochází z oblasti západoslovanských jazyků; nejstarší doklad máme z r. 1291: *metae, quae Polonice Graenicen dicuntur*. Na lexému *Graenicen* tu lze doložit, že ještě neproběhla mutace veláry *g* (tedy zápis lze řadit před 13. stol.

–před „českou“ změnu $g > \gamma > h$), ale proběhla již něm. přehláskaa $> ae/e$ (a v pl. je užito sufixu *-en*). Z dobových dokladů dále víme, že kolem 1700 bylo slovo *Grenze* na německy mluvícím území rozšířeno obecně. Zajímavé jsou tu ale sémantické změny, kterým vývoj lexému podlehl. Zpočátku se jednalo o označení pro „hraniční značku“, později o pojmenování „hraniční čáry“. Původ slova můžeme hledat v ie kořenu **g^herH-*, přičemž psl. rekonstrukce nás přivede k lexému **granō* (ostrý roh, ostrá hrana; dále srov. ESM). Směrem od Dunaje k jihu Čech (tedy severně od Dunaje) najdeme min. 4 další potoky označené jako *Grenzbach* (jednalo se tedy o obecnější typ pojmenování; srov. dále).¹⁷⁶

Nicméně i v tomto případě odhalíme ve sledovaných lokalitách doklad starší, který odkazuje k raně českému (popř. i psl.?) stavu; to se týká hydronyma potoka *Granitzbach* (sic!) na hranicích Mühlviertelu a jihu Čech (srov. dále). Přejímka tady nemůže být mladší než 12. – 13. stol.; je tu zachován starší západoslovanský (též pračeský) základ „*granic*“ (což odráží hláskový stav dobových dialektů před výše zmíněnou mutací $g > \gamma$);¹⁷⁷ srov. také výklad o přítocích *Aistu*, potoky na pomezí s českou hranicí, pravý přítok Dyje v Thaye apod. (dále také Hlawinka, výklad o slovním základu *Grenz-* též Hlawinka 2009, s. 140–142).

3.17 Osterbach

Potok je levým přítokem *Ranny* v Oberkappel. *Šembera* zmiňuje tento vodní tok pod názvem *Ostrá, Oster, pohraničný potok mezi Rakousy a Bavyry* (1868/2011–2013, s. 20).¹⁷⁸ *Osterbach* pokračuje jako delimitace bavorsko-rakouské hranice od soutoku s *Heubachem* (který přitéká zprava), a to jižním směrem, v návaznosti na *Grenzbach* (srov. též jiné potoky toho jména). *Ranna* pak tvoří státní hranici výše proti proudu; tedy nad ústím *Osterbachu*. Ale také hydronymum *Osterbach* se objevuje i jinde (tedy nejen pojmenování *Grenzbach*). Severozápadně od česko-bavorsko-rakouského trojmezí se jiný *Osterbach* zprava vlévá do *Rothbachu*, který je na bavorské straně pravým přítokem *Studené Vltavy*. (A jak už bylo řečeno, nevyčerпали jsme tím všechna podobná pojmenování potoků).¹⁷⁹

¹⁷⁵Dnes tvoří od česko-bavorsko-rakouského trojmezí bavorsko-rakouskou hranici (směrem na jih) *Gegenbach*. Ten se spojuje s *Grosse Mühlem/Grosser Michlbachem*, který je poté hraničním tokem. Jižněji tvoří hranici (zprava přitékající) *Finsterbach*, pak *Osterbach*; nakonec tvoří tuto hranici *Ranna*.

¹⁷⁶K obecně psl. rekonstrukci srov. také Holzer (1998:58).

¹⁷⁷Spáčilová (2006:403) dokonce zmiňuje doklad užití příslušného základu **granic-* ve slovesné podobě z konce 15. století (k r. 1492): *ynn des Schönpaules hoff graniczt* (srov. též Hlawinka 2009:141).

¹⁷⁸Nabízí se tu však též možnost výkladu, který odvozuje hydronymum z (případného) německého pojmenování „Velikonoční potok“; to dosvědčují též někteří místní mluvčí, které jsme kontaktovali v blízké rakouské obci Niederkappel (bohužel se nám nepodařilo kontaktovat rodilé mluvčí přímo v Oberkappel, kde potok ústí do *Ranny*; obec Niederkappel je od Oberkappel vzdálena cca 12 km vzdušnou čarou a cca 17 km po pozemní komunikaci). Tento výklad patrně souhlasí s „místní“ lidovou etymologií.

¹⁷⁹Řadu odkazů k tomuto hydronymu (*Osterbach*) najdemev sousedním Bavorsku (ale i jinde v Německu; srov. <http://de.wikipedia.org/wiki/Osterbach>). Jeden potok tohoto jména je přítokem Biberu (v kraji Neu-Ulm v Bavorsku), jiný *Osterbach* vtéká do *Wolfsteiner Ohe* (v kraji Landkreis Freyung-Grafenau) a v jejím rámci

3.2 Velký a Malý Mühl

Jedná se tu vlastně o pojmenování dvou vodních toků. Šembera (1868/2011–2013, s. 20) k toku *Velkého a Malého Mühlu* dodává: *Michle velká, Gr. Muhlfloss, ježto se počíná na hranicích českých naproti Vltavě, severozápadně od Drkolenek (Schlaegen) a padá západně od sv. Martina do Dunaje; Michle malá, Klein-Muhl u Peilšteinu.*

Lexému *Michl* (k němuž tu zřejmě Šembera odkazuje, užívá-li formy *Michle*) se dříve (v českém prostředí; ovšem jenmísty) užívalo jako posměšného označení pro Němce (tedy není to pojmenování psl. původu; v češtině se ovšem dříve jednalo o běžný jev!). Nicméně vztah k něm. *Mühle* (mlýn) je tu nesporný podnes; blízko rakousko-české hranice nacházíme četná hydronyma typu *Mühl-* (nejen *Kleine Mühl, Große Mühl* apod). Ostatně už pojmenování celé severní oblasti Dolního Rakouska (*Mühlviertel*) nasvědčuje tomu, že správná je druhá možnost výkladu pojmenování (tedy ze základu *Mühl-*). Vztažení původního pojmenování k lexému *Mühle* ovšem může být záležitostí pozdější.

K původu jména *Mühl* existuje však několik dalších interpretací. Starší výklady odkazovaly na keltský původ jména; z lexému **moin* nebo **mun* (pozvolně plynoucí, tichý, klidný), který pojmenování motivoval (Weininger 1887, s. 47; VHV 1856–1858/2013, s. 372), popř. na pragermánské hydronymum *Modina* (Lohmeyer 1881, s. 108n.). Nověji se objevuje názor, že jde o lidovou etymologii, o poněmčení staršího hydronyma, které přežívalo od 8. století ve významu „voda, která míří k chráněnému horskému pásmu, k hřebenu“ (v souvislosti s výkladem bavorského hydronyma *Altmühl* srov. Krahe 1964, s. 106; dále také Reitzenstein 1986, 1991, 2006).

3.21 Kleine (Malý) Mühl

Pramení nad kaplí Sonnleitner, pod městečkem Bräuerau blízko bavorské hranice (8–10 km pod šumavským Trojmezím). Jeho přítoky jsou *Blumauerbach, Krebsenbach, Kirnbacher Bachl, Wäschlbachl, Grafenedter Bach, Fischbach* (pramení u Gmündu), *Koblerbach, Leitenbach* (s přítokem *Lichtenbachem*), *Daimbach* (s přítokem *Aubachlem*), *Getzenbach, Tiefbachl, G'holzbach, Brücklbachl, Daglesbach* (s přítokem *Haarmühlerbachem*). Do Dunaje se vlévá v Obermühl (pod Niederkappel).

---

následně do řeky *Ilz*. Pojmenování se objevovalo všude, kde sídlilo slovanské etnikum; podobně se nazýval potok „*Ostrá*“ na ukrajinské Bukovině (srov. *Ostrabach* v Černovické oblasti: Elbau, Holzwirtschaft 2013). V této souvislosti je zajímavé také pojmenování horského pásma (výšiny táhnoucí se podél Yspertalu v jihozápadním Waldviertelu v Dolním Rakousku): *Ostrong*. Přestože se jedná o oronymum, nikoliv o hydronymum, nelze tu vyloučit starší vazbu na hydronyma. Nejvyšším vrcholem je Velký/Große Peilstein (1061 m). Podél *Ostrongu* leží lokality *Münichreith, Laimbach* na *Ostrongu/ am Ostrong, Údolí Ysperu/ Yspertal, Persenbeug, Marbach* na *Dunaji/ an der Donau* (a některá další menší místa). Etymologie pojmenování *Ostrong* je nejasná. Oronymum ale může být odvozeno od slovanského základu **ostr-* („ostrý“: Ostrý vrch; jednalo by se tedy o ostroh: „horský hřeben, předhoří“, popř. o „horskou pevnost“; srov. Schuster 1994, sv. 3, s. 77, plk. 98; Steiner 2013, s. 1). Může se však též jednat o derivaci z germánského základu (*Ost-, Oest-, Est-*; tedy *Východníhora*). V pramenu z roku 1379 je hora zmíněna jako *Oestrigen* (GML 2013). Podobná nejistota však není v odborných kruzích ničím neobvyklým. Např. o původu pojmenování osady *Ostra* v okrese Krems-Land (na území obce Weinzierlam Walde, od níž leží východním směrem, asi 1 km východně od Stixendorfu), se rovněž vedou podobné diskuse. Weigl (1973/V, HONB:96) odvodil pojmenování od slovanského apelativa **ostroгъ* (to odpovídá českému *ostroh*; srov. též Schuster 1994, sv. 3, s. 77), A. Bergermayer (2005:176) připouští opět možnost odvození od označení pevnosti, tábora, ležení (v souvislosti s lat. *castra?*), ale též možná ve významu „římsa, ohoz“ nebo „skalnatý ostroh“ (z uvedeného slovanského základu; tento výklad je zajímavý i ve vztahu k oronymu *Ostrong*; srov. též Hofbauer 2012: 37).

Daimbach

Potok protéká místní částí Daim, která patří do katastru obce Arnreit (v okrese Rohrbach v Horním Rakousku).

Obd. pojmenování *Damberg* (a jižně od *Dunaje* hydronymum *Dambach*) se vysvětluje na základě něm. apelativa Tanne (sthn. Tan); tedy ve významu „jedle, jedlový“ (srov. jinde *Tannenwald* – Jedlový les; dále Wiesinger, Reutner 1994, s. 8). Slovanské zprostředkování tu není příliš pravděpodobné; přesto se však u hydronyma *Daimbach* nabízí souvislost s MJ *Deiming* apod. (ve vztahu k psl. apelativu *dymь).

Ve francouzském prostředí lze etymologii a historii obdobného slova (*daim*) v pramenech sledovat cca od roku 1170 (*dain*), dále v zápisech z let 1320–50 (*deyme*). Na základě metonymického sémantického posunu se slovo stalo označením pro semiš (původně se jednalo o broušenou kůži: většinou hovězí, ale též jelení). Slovo souvisí s lat. apelativem *damus* (v klasické latině *dama*), které označovalo jelena nebo zvěřinu. Lexému se užívalo také na území galské Francie (*damos*), znala ho stará irština (*dam*), ale objevil se i v nové irštině (*damh*; ve významu „kráva, hovězí maso“; srov. CNTRL 2012).¹⁸⁰

(Glognitz)¹⁸¹

Potok podobného jména dnes doložen není. Na území obce Putzleinsdorf však leží osada *Klotzing* (okres Lembach, Rohrbach). První pramenná zmínka z r. 1537 ji uvádí jako *Glognitz*, k r. 1570 už je zmiňována jako *Glötzing*. Doklad z r. 1537 by mohl ukazovat na slovanský základ hydronyma *Klokotnica (bublající potok). Potoky, které v lokalitě pramení, se zprava stékají do *Daglesbachu*. Ten se nad Obermühlem vlévá (opět zprava) do *Malého Mühlu* (srov. dále též *Globnitz* u *Dyje*). Tato etymologie však není zcela jistá (srov. Paichl 1996, s. 139). Hohensinner (2005, s. 91) považuje doklad z r. 1537 za přepis; dává přednost etymologii z německého základu.

3.22 Große (Velký) Mühl

Řeka se vlévá do Dunaje cca 1,3 km východně od Winzbergu. Nad soutokem s Dunajem (v Untermühlu) se do *Velkého Mühlu* vlévá *Diesenbach*; dále (proti proudu): *Stockingerbach*, *Iglbach*, *Fleckbach*, *Froschbach*, *Auerbach*, *Almesmühlbach*, *Steinerne Mühl* (s přítokem *Pürwaldbach*), *Lanitzbach*, *Zwettl*, *Sattlingerbach*, *Wurmbrandbach* (od soutoku *Hraničního potoka* a *Ježové/Iglbachu*, na který je napojen *Schwarzenerský kanál*), *Schwalsödter Bach*, *Galgenbach* (srov. obd. název v povodí *Aistu!*), *Hammerbach*, *Hintenbergerbach*, *Teichbach*, *Klafferbach*, *Maurerbach* (s přítokem *Petembachem*), *Finsterbach*, pak hraniční řeka Rakouska a Německa, *Ganglbach*, *Gegenbach* (ale také tohydroronymum najdeme i jinde). Na bavorském území potok mění jméno na *Großer Michlbach*. Pokračujeme-li dále proti proudu, nalézáme přítoky *Ulerichbach* a *Schimmelbach* (poslední s přítokem *Riedelsbachem*, do kterého se dále vlévá *Spillerbach*, *Höpfgraben*, *Ulmer Runzen Bach/Runzenbach* a *Mühlbach*), výše proti proudu *Kleiner Michlbach* (s přítokem *Alter Bach*, do něhož se vlévá *Gsengetgraben*; *Alter Bach* se posléze mění na *Rothenbach* – tímto hydroronymem je označen

¹⁸⁰ Íránsko-arabské slovo *daim* značí (v podstatě) „lehký, nepřetržitý déšť“; nazývá se tak nejvyšší vrchol *Damavand* (v poněkud jiné formě *Demawend*; také *Kuh-i Daim ul Barf*) je nejvyšší hora v pohoří Elbrus, v pásu západoíránského pohoří Elwendu (které se táhne směrem ke Kaspickému moři (hora je vulkanického původu). V nedalekém údolí byly nalezeny klínové nápisy se záznamem uvedeného oronyma. Ovšem také další pojmy bývají označovány jako *daim* (při vyjádření nejistoty či pomíjivosti, ve vztahu k dešti apod.; srov. Eilers 1988, s. 333, poznámka 124). Slovo *daim* označuje též v turečtině „dobu, lhůtu“, dále potom ho lze užít jako adjektiva nebo adverbia ve významu „neustále/-ý, stále/-ý, konstantně/-í, vždycky, nepřetržitě/-ý, ustavičně/-ý“.

¹⁸¹ Jak už jsme vysvětlili v úvodu této knihy, pokud v závorce uvádíme celé hydroronymum (a nikoliv pouze např. překlad části názvu), jedná se o tvar nedoložený, přičemž tu podáváme návrh jeho rekonstrukce.

od pramene), dále *Liegbach*, *Göttlbach*, *Schimmelgraben*. *Großer Michlbach*/*Große Mühl* vzniká na soutoku *Schreiender Michlu* s přítokem *Paulinbach* (do něhož ústí *Klausbach*) a *Saubachu*. Jeho hlavním pramenným přítokem je ale *Kamenný/Steinerne Mühl*, který pramení v Čechách (asi 300 m jižně od Pasečné – jako Mlýnský potok, místy též *Scheidebach*). Potok tvoří část česko-rakouské hranice. Jeho hlavní přítok, *Horský potok*, pramení u Svatého Tomáše; blízko pramení i pravý přítok *Horského potoka*, *Bukový potok*).

(*Jaunitz*)

Jedná se o původní název malého přítoku říčky *Lanitz* (*Lanitzbachu*), která ústí do *Velkého/Große Mühlu*), odnešší *Leitenmühlbach* (na českém území *Pasečenský potok*). Vlévá se do *Lanitzbachu* (do říčky *Lanitz*) a s ním (s ní) ústí v Haslachu na Mühlu do *Große Mühlu* (srov. výše)). Základem pojmenování je slovanské hydronymum **Javorьnica* (odvozené od slova **javorь* /**j/avorь*; srov. také sln. a slk. *javor*, hsrb. a dsrb. *javor*; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 189; k etymologii pojmenování též Hohensinner 2005, s. 89; Hlawinka 2009, s. 109).¹⁸² Podobné hydronymum se objevuje i jinde (srov. dále odkaz k stejnojmennému potoku *Jaunitz*, popř. také k *Jaunitzbachu*, který je pravým přítokem Feldaistu v okrese Freistadt). Tento typ pojmenování ovlivnil řadu místních jmen v Rakousku, např. *Jauerling* (v Dolním Rakousku; pramenný odkaz pochází již z r. 830: Schnetz 1925, s. 179). Užití pojmenování jako hydronyma nebo jako místního jména je však samozřejmě obvyklé především v Čechách a na Slovensku (MJ *Javorník*, *Javornik*, k podobnému hydronymu též: *Javornice*, Malenínská 1995, s. 300); určitý přehled o užití tohoto typu sídelních a pomístních jmen v západoslovanském prostoru poskytl rovněž Šrámek 2002, s. 708–710; obd. výklad v I. kap.; srov. dále *Jaunitz* u Feldaistu).¹⁸³

Krenbach pramení v Oeppingu (v Oberneudorfu); u Kapelle in der Neumühle se vlévá zprava do *Schwalsödterbachu*, který je pravým přítokem *Velkého Mühlu* /*Große Mühlu* východně od Natschlagu (a severně nad Weichsbergem; v okrese Rohrbach). K r. 1218 je potok zmíněn v pramenu, který popisuje vybavení kláštera ve Schläglu; obd. záznam z roku 1303 o prodeji lenního majetku Pasovu, uvádí jako hranici právě *Krenbach* (Pfeffer 1958, s. 58–59; podle zápisu uloženého v klášteře Engelszell; chybí však úplná citace). V 16. stol. je zmíněn *Khrennpach* (Schiffmann 1935 II, s. 77).

První část pojmenování (*Kren-*) se však objevuje na území severně od Dunaje poměrně často. K r. 1316 čteme *vlich der Chren*, 1439 *zu dem Kren* (v souvislosti s lokalitou Rotte *Kren*, která patří k samotám Simaden na území obce St. Peter am Wimberg; v okrese Neufelden, Rohrbach). Jiný statek nazývaný *Kren* najdeme v samotách Oberbergen na území obce Grein (okres Grein, Perg). K r. 1740 je zmíněn jako *Krengut* (Hohensinner 1993, s. 70). Další statek *Krense* nachází v lokalitě *Priehetsberg* na území obce Gemeinde Münzbach (v okrese Perg);

¹⁸² Poněkud jinak je tomu ale (např.) u místního jména *Auringspach* (opět Dolní Rakousko) bylo patrně odvozeno od starší psl. formy **aworь/avorь* (před realizací tzv. proteze *j-* před náslovným *a-*, */e-*, jejíž užití je posléze typické pro tvoření slov ve slovanském prostředí; srov. Bergermayer 2005:21-22). To může být dokladem předindoevropského stavu, ale na druhé straně to může také souviset se starobavorským slovem **ahor* (Newerkla 2004:147).

¹⁸³ Zajímavá by tu ale mohla být souvislost s psl. základem **jun-* (*jún/jaun-*; z psl. adj. **junь* = mladý; *junisě* pak bylo „dobyčce“, tedy „mladé“ zvíře), jaká byla doložena (např.) u místního jména *Jince*. K r. 1352-1369, 1399 a 1405 je doložen zápis *Junecz*, k r. 1384-1385 *Jynecz*; šlo patrně o ves *Jinců*, tj. *Jincovy* rodiny (toto příjmení bylo odvozeno ze stč. apelativa *junec* > *jinec*, což bylo označení býčka nebo volka; srov. Profous 1949/II, s. 153; srov. také ESSČ 2013). Psl. adj. **junь* odvozuje Rejzek (2001 a 2012, s. 251) z ie formy **^lou-no-* a odkazuje k lit. *jáunas*, k něm. *jung*, k angl. *young*, k lat. *Iuvenis* (obd. *iunior*; Rejzek 2001, s. 254), k sti *yúvan* (a též k ie základu **u^hen-*); srov. jihoslovanský (srb. a chorv.) a čes. lexém *junák* (Rejzek 2001, s. 254).

k r. 1517 je v urbáři z Münzbachu doložen jako *Krenlehen*. Profous (II/1949, s. 385,386–387) zmiňuje česká místní jména *Křenek* a *Křenov*, ale odvozuje je od osobního jména *Chřen*. Pojmenování je odvozeno ze slovanského (psl.) základu *chrěнь, stč. *chřen* (Kopečný 1981, s. 134; Paichl 1996, s. 234).¹⁸⁴Jména odvozená od základu *Kren* pak mohou především souviset s apelativním označením této rostliny (lat. *Armoracia rusticana*; srov. Bellmann 1971, s. 76,93). ÖWB (1997, s. 405) upozorňuje na tautonyma *Kren* (v rakouském jazykovém standardu) a *Meerrettich* (v německém jazykovém prostoru). Starší autoři (např. Schmeller 1872–1877, 1973, 1983, 1985: sloupec 1371–1372) si mnohdy nebyli slovanským původem pojmenování jisti; přesto však právě Schmeller porovnával apelativum s ruským, českým, slavanským a korutanským ekvivalentem (tamtéž). Rozdílně se usuzuje i na region, kde bylo slovo přejato poprvé. Bellmann (1971, s. 94) uvažuje o přejímce ze staré srbštiny nebo češtiny, Müller (1995, s. 37) upozorňuje na možnosti západo- nebo jihoslovanského vlivu, Kluge (2002, s. 537) předpokládá, že se slovo *krěn(e)* dostalo do střední horní němčiny ze srbštiny. Pohl (1997, s. 1810) vychází jednoznačně z českého základu *chřen*, *křen* (a soudí, že se slovo rozšířilo prostřednictvím vídeňského a bavorského dialektu; srov. Pohl 2007, s. 101; obd Hlawinka 2009, s. 144), kde se současně upozorňuje na analogie ve slovanském jazykovém prostoru, tedy na „putovní“ charakter slova (2006, s. 452). Wahrig (2002, s. 355) připomíná značné rozšíření apelativa ve slovanském prostředí, ale také nejasný původ pojmenování.

Je docela dobře možné, že se pojmenování rostliny rozšířilo ve východní a střední Evropě právě v době příchodu Slovanů; slovanské pojmenování mohlo být přejato do staré horní němčiny (Bellmann 1971, s. 95). V záznamech kláštera St. Florian nacházíme ve 12. století apelativum *chrene* (Müller 1971, s. 53), slovo je doloženo ve 13. století (Rowley 2007, s. 81). Vedle časných přejímek slova *kren* (křen) se mnohdy objevuje i synonymum *Meerrettich*. Obě pojmenování se šířila v době německé kolonizace východních území (Bellmann 1971, s. 96–97); před časem však i v oblastech českého, moravského a slezského pohraničí spíše jako *kren/křen* (Scheuringer 2006, s. 378, Bellmann 1971, s. 77). V Bavorsku jsou obě pojmenování (*Meerrettich* a *Kren*) v konkurenčním postavení (slova *Kren* se užívá spíše na úrovni běžně mluvené řeči; srov. např. Pohl 2007, s. 115). V současné rakouské mluvnici varietě němčiny se apelativum *Kren* chápe jako specifické rakouské pojmenování (a je mu přiznáván stejný status jako apelativu *Meerrettich*; srov. Markhardt 2005, s. 161). Původ psl. slova *chrěнь (popř. stč. *chřen*) není dosud objasněn; podle Rejzka (2001, s. 317) se jedná o časnou přejímku z neznámého jazyka. V rakouských dialektech se většinou používá právě tohoto označení (sesthn. -e- – předtím, než byl vokál ovlivněn následnou nazálou – a než došlo k diftongizaci a prodloužení hlásky; srov. SAO 2003, sv. II, seš. 1); podobná nářeční adaptace se objevuje v Horních Francích a v některých částech Bavorska (Bellmann 1971, s. 95; dále 2009, s. 144).¹⁸⁵

Poněkud jinak však někdy autoři postupují při výkladu místního jména *Grünau* (srov. samoty *Ober-* a *Untergrünau* v lokalitě Oepping, v Oberneudorfu, v okrese Rohrbach; jižně od Aigenu v Mühlviertelu), které záznam z r. 1303 zmiňuje ve spojení *datz Chlenow*, 1397 *Chlenau*, *Chrenau*, 1455 *obern Krenau*, 1537 *Clenau*, *Krenau*, 1580 *Khrenau*, 1591 *Khrennau*. Podnes tu nepanuje úplná shoda. Koncové -*au*- může odkazovat ke slov. pojmenování *Klenov (*klenъ) nebo *Chrenov (*chrěнь, *krěнь; patrně tu jde o následek vyrovnání slovan-*ovъ* a germ. -*au*), přičemž se spíše uvažuje o první variantě

¹⁸⁴ Obvykle se tedy usuzuje na motivaci slovanským apelativem (na slovanský jazykový substrát); ve smyslu „*křen*“ (tedy kořenová zelenina). Rostlina pochází z pobřeží od Černého moře; v německém jazykovém prostoru se rozšířila kolem r. 1000 po Kr. (antické středozevní kultury křen zřejmě neznaly).

¹⁸⁵ Výpůjčka pronikla i do německé frazeologie: *seinen Kren zu etwas/ allem/ geben* (nevhodně se mísit do rozhovoru, příliš nahlas či nevhodně projevovat vlastní mínění; srov. Röhrich 1991-1992:889).

(Paichl 1996, s. 340–341); tím spíše, že tu pramení právě *Krenbach* (srov. výše). Také v českém prostředí je běžné místní jméno *Klenov* (Hlawinka 2009, s. 65), *Chleny*, *Chlinky*, *Kleny* (Profous II/1949, s. 10–11) a hydronymum *Klenice* (Malenínská 1995, s. 300); srov. označení javoru klenu, popř. sln. apelativum *klen* (javor, bílá ryba, též s významem „tloušť“, tedy druh *Leuciscus cephalus* – jelec tloušť). Místní část se stejným názvem (*Grünau*) patří též k Riedu in der Riedmark (srov. též pojmenování *Grensberg*, *Krened*, *Krennmühle*, *Krenreith*, *Krenslehner*; od stč. apelativachřén byla na českém území odvozena též hydronyma *Křenice* a *Křenovy*; srov. Malenínská 1995, s. 299).¹⁸⁶

Kompozita se základem *kren-*, jejichž druhou část tvoří slovo *-mühle*, však bývají často odvozována též od středohornoněmeckého apelativa *krinne* (zářez, vrub) nebo *krén* (mlýn, kolem něhož roste hodně křenu; srov. Paichl 1996, s. 169). Podobně by mohlo být odvozeno i pojmenování potoka. Odlišně než výše zmíněná hydronyma a toponyma se proto odvozuje (např.) pojmenování města *Grein* (v okrese Perg): ze starého ie základu **(s)krē-m-/(s)krā-m-* (řezat; tedy z pův. ie **Krēmā* nebo **Krēmiā*); první zmínky k r. 1147 a 1194 odkazují k místu *Grine*. Předpokládá se přenos (z ie nebo z keltského základu) prostřednictvím slovanských dialektů do dialektů bavorských (shn.); tedy přes psl. **Krima* nebo **Krimja*; v bavorském prostředí pak na základě lidové etymologie se mohlo pojmenování vyrovnat se sthn. *grinan* na **Grina* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 82–83); podobně lze uvažovat o formě **Kreina/Krina* (Wiesinger 2005, s. 209; dále Hlawinka 2009, s. 64, 114–115).

(Laimbach)

Dnes existuje pouze obec Laimbach v okrese Rohrbach (v Horním Rakousku); potok stejného jména v lokalitě doložen není. Ovšem po západním okraji této lokality protéká (ve směru od severu k jihu) *Sattlinger Bach*, který pramení blízko výběžku hranice Rakouska s ČR a ústí zleva do *Velkého Mühlu* (podle ústní tradice, ke které odkazují rodilí mluvčí v obci Laimbach, se tento potok dříve nazýval *Laimbach*. Tato informace však není momentálně nikterak dále podložena); srov. dále přítoky *Weitenbachu* (tam též výklad pojmenování).

Lanitz, Lanitzbach pramení na české hranici (jako *Rožnovský potok*, pod Přední Výtoní) a ústí v Haslachu jako levý přítok Velkého Mühlu (okres Rohrbach). R. 1341 je v pramenu zmínka *di Laednicz*, v 16. stol. *Laniczpach*. Pojmenování je odvozeno ze stč. **Ladnica* < slov. **Lędnica*; srov. rus. *ljada/яда* (horší pozemek, úhor, vlhká či horší půda), čes. půda ležící ladem, bažina (vřesoviště, vlhká louka; Hohensinner 2005, s. 88–89); obd. sln. *ledina*; též kamenitá louka, kterou lze posekat jen jednou; srov. MJ *Ladine/Ladinach* ve Feistritz u Rosentalu (Korutany; srov. Pohl 2003, s. 160, 162; Hlawinka 2009, s. 109).

Zwettlbach pramení v jižních Čechách (*Světlá*) a je levým přítokem *Velkého Mühlu* (v okrese Rohrbach);¹⁸⁷ pojmenování je doloženo až r. 1669 a je odvozeno od apelativa *světlo*, popř. ve významu¹⁸⁸ „světlá voda“ (Hohensinner 2005, s. 89, Hlawinka 2009: 103, 114, 134).¹⁸⁹ Původ pojmenování tu lze doložit především na místním jménu *Zwettlan der Rodl*

¹⁸⁶Mimo oblast našeho zájmu srov. také (jižně od Dunaje) označení vodních toků (potoků) s podobným názvem (v oblasti Sankt Sebastian a v Grünau im Almtal).

¹⁸⁷*Zwettl* protéká blízko *Unterurasche* (srov. Hlawinka 2009, s. 98); leží na něm *Zwettlmühle* (Hlawinka 2009, s. 103) – Světlý/Světelský mlýn.

¹⁸⁸... srov. také např. *Světlá nad Sázavou*. Adjektivum *světlá* mohlo označovat horu (ve významu: bezlesá mýtina; světlina; srov. Lutterer 1982:289).

¹⁸⁹Dále srov. výklad o přítocích Kampu (odkaz na řeku *Zwettl* na pomezí Horního a Dolního Rakouska); A. V. Šembera odkazoval též na *Zwiesel* v Bavorsku, jehož název odvozoval z původního toponyma *Světlá* (Šembera 1868, s. 17); srov. rovněž výklad o toponymech s významem “světlý” (apod.) u Profouse a Svobody (1957, IV., s. 248–250: *Světlice*, *Světlík*, *Světlov*, *Světlí*, *Světlice*, *Světlí*, *Světlá* – zde dokonce u 12 obcí).

(Světlá na Rodlu). Obec *Zwettl* leží v okresech Bad Leonfelden a Urfahr-Umgebung; prvně je místní jméno zmíněno v latinské listině z r. 1264 jako *Zwetlich*.¹⁹⁰ Pojmenování je odvozeno od slovanského pojmenování **Světľikъ* („vymýcené, světlé, čisté místo“); z adj. **světľь* („světlý, jasný“; srov. sln. *svetel*; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 84–85). Základové slovo *Zwettl* se ve slovanském prostředí objevuje často v souvislosti s kácením lesa); a to jak v Horním, tak v Dolním Rakousku (*Langzwettl*, *Schefzwettl*, *Zwettlmühle*; *Zwettl*, *Kleinzwettlaj.*). Profous (IV/1957, s. 249–250) a Svoboda (tamtéž, dále 1960, s. 278) popisují místní jméno *Světlik* u Českého Krumlova.¹⁹¹

Ves *Langzwettl* je částí obce *Zwettl an der Rodl* (srov. výše); první zmínku o ní nacházíme v urbáři z r. 1499 (*Lanng Zwettl*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 83; k etymologii opět srov. výše; dále Hlawinka 2009, s. 114).

Schefzwettl bylo dřívější jméno osady *Niederreitern* (v obci *Engerwitzdorf*, v okrese Urfahr-Umgebung (r.1787 je doloženo pojmenování *Schefzwettl*, k r. 1827 *Niederreitern*; v běžné řeči se ale užívalo původního toponyma do první poloviny 20. století). Bavorsko-sthn. tvar *schef* (loď; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 47–48) tu opět odkazuje ke slovanskému základovému adj. **světľь* (světlý, jasný).

Lokalita *Schwandtendorf* patří k území obce *Neumarkt im Mühlkreis* (v okrese *Freistadt*). Kolem roku 1270 je místo zmiňováno jako *Zwantendorf*, *Zwancendorf*, *Zwentendorf*. Osídlenécké apelativum *-dorf-* je tu patrně spojeno se slovanským osobním jménem **Svetъ* (**svetъ*; v původním významu „silný“, později „svatý“; srov. také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 162); srov. sln. *svet*. Od stejného osobního jména je zřejmě odvozeno místní jméno *Zwentendorf* (Dolní Rakousko), popř. na českém území *Svatkovice* (srov. Bergermayer 2005, s. 258). V zápisech vztažených ve 12. stol. k obci *St. Florian* (Horní Rakousko) jsou doložena osobní jména *Zvento*, *Zbento*; také proto považuje např. Kronsteiner (1975, s. 73) za výchozí formu tvar **Svetъ*.

Mlýn *Zwettlmühle* byl též nazýván „Mlýn v *Damreithu*“. Leží na *Zwettlu/Zwettlbachu* na území obce *Lichtenau im Mühlkreis* (v okrese *Rohrbach*). K r. 1379 je doložen zápis *molend in Czwetla*. Pojmenování vzniklo jako složenina ze základového slova *-mühle* a z motivujícího základu *světla* (tedy ve významu: „mlýn na vymýceném místě“; tedy vlastně „světlá mýtina“; srov. Paichl 1996, s. 356); podobně se opakovaně užívá na českém území místního jména *Světlá* (jedná se tu tedy o exonyma; srov. obd. *Malá Světlá*; dále Newerkla 2006/2007, s. 117, 126, popř. Hlawinka 2009, s. 49, 98, 103, 114).

3.3 Mezi Mühlem a Rodlem

3.31 Dreißenbach

Zajímavé je v této souvislosti zejména zmíněné pojmenování *Světvi*. Tato obec u *Nových Hradů* je k r. 1279 doložena zapsaným základem *Zwettl-* (jako majetek kláštera ve *Zwettlu/Světlé* v Dolním Rakousku), potom k r. 1383 jako *Světvie* (zkrácením z apelativa **světľstvie*, které bylo utvořeno podle modelu slova *klášterstvie* = klášterní zboží), ale k r. 1543 již jako *Švent* (ze sthn. *Swende: ein durch swenden /mýtiti/ des Waldes gewonnenes stuck weide, ackerland...* tedy „vymýcené místo“); později se objevuje označení *Ksswenh* nebo *Gschwend* (tedy forma kolektiva ke tvaru *swende*; srov. Profous, Svoboda 1957, IV., s. 250).

¹⁹⁰ *Zwettl* je tu jakousi starou křižovatkou, kterou procházela obchodní cesta z údolí Velkého Rodlu a z oblasti *Haselgraben*. Stezka pokračovala přes *Leonfelden* do *Čech* (Ratusny 1994:97; Hlawinka 2009:72, 88, 103, 134).

¹⁹¹ K r. 1307 *Liechtenwerdt*, 1367 *Swietlik* (Profous, Svoboda IV/1957, s. 249). Původ z praslovanského adjektiva **světľь* doložili autoři i u dalších pojmenování na rakouském území; např. *Lochner-Hüttenbach* (2004:106) u štyrského místního jména *Zwertlesgraben*.

Potok pramení západně od Reithu (jihozápadně od Sankt Martin im Mühlkreis), do Dunaje se vlévá západně od Oberhartu. Zajímavá je tu souvislost s hydronymem *Dreiskenschbach* a s místním jménem *Dreißgen* (vpovodí *Feldaistu*; srov. výklad tamtéž).

3.32 Pesenbach

Potok se vlévá do dunajského ramene (jezera) u Ottensheimu, v údolí Pesenbachu (Pesenbachtal). Do *Dunaje* ústí západněji než řeka *Rodl* (pod Goldwörthem v Horním Rakousku). Pramení v lese na západním okraji St. Johann am Wimberg (MAPY GOOGLE). Už od 19. stol. se objevovaly pokusy rekonstruovat název *Pesenbach* z psl. apelativa *pešěkbъ (písek). Význam hydronyma byl interpretován jako „Pískový, Písečný potok“ (také u jiných pojmenování, která mohla být slovanského původu; např. u Vielhabera 1931, s. 3n.). Odkazovalo se též k hornorakouskému hydronymu *Pieslingbach* (1190 *Piznik*, 1250 *Pieznyk*; ze slovanského pojmenování *Pěštъnika; srov. Schnetz 1925, s. 169), popř. k dolnorakouskému *Pies(t)ling* (1020 *Pistnicha*, 1035 *Biesnicka*; Schnetz 1925, s. 176). Ovšem (jak upozornil již dříve Stroh: 1914/2010, s. 88 – 89), v darovací listině kláštera svatého Floriána (Sankt Florian Kloster) ze dne 4. 11. 1108 jsou jako donace *nobilis viri Eppo* uvedena *alodia*¹⁹² *inter Bosenbac et Ebresbac*. Tuto zmínku nelze ignorovat, protože by bylo možné staré hydronymum *Bosenbac* odvodit od shn. pojmenování *Bôsinpah, tedy „Bosův“ potok. Shn. osobní jméno Boso zmiňuje mezi jmény dalších svědků listinného záznamu vícero pramenů; včetně listiny z Puchenau z r. 827 (ovšem nemusí se vždy jednat o jméno téhož člověka; doklady z r. 1111 zmiňují hydronymum *Bosinpach*, ze 12. a 13. stol. zmiňují též tvary *Poesinbach*, k r. 1147 *Posenpach*, 1149 a dále *Boesenbach*, 1149 i ve 14. stol. *Besenpach*). Zdá se, že je tu germánský původ hydronyma velmi pravděpodobný. Hohensinner, Wiesinger (ve vztahu k sídlu a k oronymu *Pesenberg*, 1230 *Pösenperge*, *In Poysenperge*, 1370 *Pösenberig*, 1380 *Pösenperg* ..., tíž 2003, s. 145, 2006, s. 15) odkazují v podobné souvislosti na sthn. apelativum *poese*, *poesen* (ve významu „málo výnosný, neziskový, málo produktivní hora“, Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 145; ale zde spíše „špatný, zlý, bezcenný, zlovolný, zhoubný, nebezpečný, škodlivý“ potok; dále Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 15).

3.4 Od Rodlu k Aist-Naarn-Kuppenlandu (do „Země na hřebenech“) a dále k Dunaji

3.41 Od Rodlu ke Gusenu

3.411 Povodí Rodlu

Rodl(Rodla) je severním přítokem Dunaje v Horním Rakousku. Jeho hlavní rameno, *Velký (Große Rodl)*, pramení severně od Bad Leonfelden (na Sternsteinu, blízko české hranice). V jihozápadním směru protéká Zwettl an der Rodl (Světlou na Rodlu)¹⁹³ a severozápadně kolem Gramastetten a kolem zříceniny Lichtenhag, dále kolem Rotteneggu (blízko zříceniny

¹⁹²*Alodium* (*alodis*, *alod*) je staré označení pro úplné vlastnictví nemovitostí a statků, s nimiž mohl alodiální vlastník nakládat zcela volně, mohl je užívat i *zcizovat* (zde ve smyslu: převáděti vlastnictví nějaké věci na jinou osobu, zprav. za peníze apod.; srov. SSJČ 1989/I, s. 25). Původně dokonce z nich neplatil ani daně. *Alod* je tedy protikladem držení feudálního či *léna*, jež zůstávalo ve vlastnictví lenního pána (leník měl pouze právo užívání, často spojené s různými povinnostmi vůči lennímu pánu); *alod* původně zahrnoval vlastní (movité) statky; až později též zděděné pozemky (které byly dříve obecní); proces *alodifikace* byl posléze podmínkou zrušení lenního poměru (srov. Ottův slovník naučný 1888, sv. 1, str. 943; heslo *Alod*).

¹⁹³ Jiný Zwettl leží na soutoku řek Zwettlu a Kampu.

hradu), místní částí Sankt Gotthard im Mühlkreis (v okrese Urfahr-Umgebung), kde se spojuje s *Malým (Kleinen) Rodlem*, pramenícím v lokalitě St. Veit im Mühlkreis (na Schallerbergu, mezi Tragbergem a St. Johannem, u Wimbergu). Tak vzniká *Rodl* (někdy: *Große /Velký Rodl*) poté, kdy se ještě řeka spojí s přítokem *Reinitz/Ranitz* (u Lichtenhagu). Na západním okraji Ottensheimu se vlévá do Dunaje (přesněji: do dunajského jezera; dále také Hlawinka 2009, s. 46, 110, 117, 173, 178; obd. již Šembera 1868/2011–2013, s. 20). Mírně nad ústím *Rodlu* do *Dunaje* leží místní část Höflein (naproti místu, kde ústí do *Dunaje Mlýnský potok/Mühlenbach*). Dalšími významnými přítoky *Rodlu* jsou *Eschlbach*, *Distelbach* a *Schauerbach*.

Jedná se tu zřejmě spíše o hydronymum, které bylo prostřednictvím slovanského dialektu přežato do bavorské horní němčiny, ale není slovanského původu (což ovšem rovněž dosvědčuje starobylý původ pojmenování).

K r. 1110 nacházíme jednoznačnou (možná ale ne první; srov. dále) zmínku o *Rodlu* v darovací listině Udalrica (jíž tento předák věnoval farnost Gramastetten pasovskému biskupovi): *a capite Rotilich usque dum idem riulus Rotilam influat* (srov. např. Kurz 1809, Wiesinger 2008, s. 578). Jméno je obvykle odvozováno z germánského základu **Rautolō*, z něhož pochází bavorské a časně hornoněmecké pojmenování *Rautula*, jež dalobav.-shn. tvar *Rôtulaa* posléze bavorské a pozdní shn. označení *Rõtila*, které se vyrovnávalo shn. a sthn. apativem *rôt* (tedy „červený“). Předpokládáme-li přejetí slavizované formy **Rotylīka* ze shn. tvaru, muselo tu dojít k adaptaci poměrně brzy (tedy zcela jistě před 10. stol.; k r. 1378 je potom doloženo MJ *Rotel*, 1449 *Rötl*, 1466 *Ratel* a 1526 *Rodl*). V každém případě zde bylo užito slovanské přípony *-ik/-ich-* (Schnetz 1925, s. 170). Pojmenování by tedy mohlo být už v raně středověkém období vztahováno k červenému zabarvení granitové (žulové) horniny (popř. skal) v korytě řeky (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 21–22, Hlawinka 2009, s. 117). Slovanský původ pojmenování však nelze vyloučit zcela jednoznačně. Ještě Šembera (1868/2011–2013, s. 20) považoval pojmenování za původně slovanské označení (zejména s ohledem na alternativní, původní pojmenování *Rodlu: Rotala*). Odlišuje však význam Velkého a Malého *Rodlu*.

Velký *Rodl* (podle Šembery) je (patrně) ...*Rotala velká, v listě Kláštera nad Křemží* (Kremsmünster) z r. 777 *Racotula, snad Rokytná* (srov. *Rotigl*, popř. *Rokyteň u Krumlova v Moravě, na níž leží ves Světlá* (Zwettl)). Šembera tak spojil hydronymum se slovem *rokyta* (**orkyta*; to odpovídá něm. Weide, lat. salix; srov. Kopečný 1981, s. 244).

Malý Rodl (podle Šembery 1868, s. 20) je ...*Ratula malá, kteráž teče ok. sv. Víta...* (Šembera tu má na mysli obec Sankt Veit im Mühlkreis; právě tato řeka byla ve slov. prostředí známá jako **Rotylīka* – na základě transformace předslovanského hydronyma ve slovanském dialektu; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 21–22; snad též **Rotalīka*).

Na vodním ramenu ústícím do *Rodlu* (v letním období vysychalo) by tedy mělo (podle pramenů) ležet prastaré hradiště *Racotula*. Zde na řece *Rodlu*, kde sídlili „*Rotalarii*“¹⁹⁴, lze v lokalitě zvané *Rodl* (dříve *Rodel*) hledat místo označené jako „*Racotulo*“ alias „*Raotola, Raotula*“, zmíněné v zápisu uloženém v klášteře v Kremsmünsteru (777, 789 *Rotala*, též 791 a v 10. stol.; srov. 66. JBM, 1908/2009, s. 76, Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 21). Jedná se snad o výše zmíněný Höflein (Dvorec, Dvorek).¹⁹⁵

¹⁹⁴ *Rotalarii* („lidé od *Rotaly*“, tudíž kolonisté usazení kolem *Rodlu* a v místě zvaném dříve *Rodel*/ dnes rovněž *Rodl*), se později řídili celním kodexem z Rafelstetten. Tarif upravoval vývoz z Čech a mírový obchod mezi Moravou a Východní markou; obvykle se datuje roky 904 a 905 po Kr. (MMFH I., Aventinus IV, XXI17)

¹⁹⁵ Staré osídlení lze doložit i na historii pěstování vína. Jedna z největších vinařských oblastí ležela kolem Aschachu (záznam vztahující se k *Rodlu* je datován již zmíněným zápisem na listině z Kremsmünsteru, který obdržel také tři vinice s vinaři; zápis je z roku 777, obd. pak 791). V oblasti kolem *Rodelbachu* patrně lze doložit pěstování vína nejstaršími pramennými záznamy o (ad *Racotula, Raotola*); tato skutečnost má velký význam (vinice se zde udržely po staletí; srov. dále Werneck 1935/2012).

Laimbach

U Bad Leonfelden je k r. 1356 (odkaz k r. 1256: *Laimpach am Stern*; srov. Brosch 1932/2010, s. 283) zmiňován potok *Laimpach* (a tedy i místo *Oberlaimbach* na *Velkém Rodlu* a *Unterslaimbach* v povodí *Steinbachu*, přítoku *Velkého Rodlu*). Hydronymum se spojuje se sthn. apelativem *leim* (něm. Lehm, tedy „hlína, jíla“: hlinitý, jílovitý potok; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 99–100); slovanský vliv typu (např. motivace apelativem **lěňь*; „líný potok“; Kopečný 1981, s. 182–183) se tu obvykle nedokládá; srov. dále *Laimbach* u *Weitenbachu*,¹⁹⁶ popř. (snad) *Lembach* v povodí Lužnice (odlišně ovšem *Lammbach* u *Kleine Gusen*).

Ranitz/Reinitz:

Říčka (potok) *Ranitz* pramení cca 3 severovýchodně od *Neußerlingu* (u Neudorfu) na obecním území Hofing¹⁹⁷ a je levým přítokem *Rodlu* (nad *Lichtenhagem*, necelý 1 km západně od *Gramastetten*; v okrese *Urfahr-Umgebung*). V letech 1499 a 1564 je pojmenování doloženo v pramenech jako *Regnitz*. Dá se předpokládat, že se jedná o pojmenování přejaté ze slovanského dialektu. Hydronymum znělo (patrně) původně **Rakovьnica* nebo **Rakьnica*. Bylo odvozeno ze slovanského (popř. českého) základu **rakь* (rak), který je ve stejné formě doložen i ve slovinštině (stejný základ lze najít v urbáři z roku 1571; srov. Hohensinner 2006, s. 31). Pojmenování se mohlo stát (např.) podnětem k utváření různých kalků a následných forem denominace vodního toku, např. *Krebs-*, *Krois-*, *Groisbach* (srov. např. Kronsteiner 1971, s. 20).¹⁹⁸ Je tedy velmi pravděpodobné, že se takto nezačaly označovat vodní toky až po 10. století. Podobně jsou odvozena česká pojmenování *Račice*, *Rakov*, *Rakovo*, *Rakovec*, *Rakovice*, *Rakovník*; možná též *Roggendorf* a *Roggenreith* v Dolním Rakousku (Bergermayer 2005, s. 201; obd. Hlawinka 2009, s. 11). Rozšíření pojmenování lze doložit i na názvu statku *Ragnitzer* (1287 *De Regenz*), který se nachází v lokalitě Hofing (na území obce *Herzogsdorf*, v okrese *Urfahr-Umgebung*). K r. 1287 je zapsáno v urbáři v předložkovém spojení *De Regenz*; srov. dále výklad k hydronymu *Ranitz* výše (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 31).

3.412 Menší přítoky Dunaje

Haselbach

Východně od ústí *Rodlu* do *Dunaje* se zleva do *Diesenleitenbachu* vlévá potok *Haselbach* (na území města *Linze*). V okrese *Urfahr-Umgebung* je doloženo hydronymum *Haselgraben* (původně *Haselbach*: již v listinách z roku a 1396 z r. 1110 je potok zapsán jako *Haselpach*, ve 13. stol. jako *Hasilpach*). Podobně je tomu u pojmenování *Haselwies* nedaleko *Sankt Gotthartu*. Slovanské zprostředkování tu však pravděpodobné není; pojmenování se vztahovalo k lískovému porostu (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 35, 52; srov. též dále výklad ke stejnojmennému přítoku *Schmidy*).

¹⁹⁶ Na bavorské straně zmiňuje potok *Laimpach* již G. Maurer (1912/2013, s. 33); odvozuje však jméno ze sthn. základu **luib(-a)*. Otevírá se tak možnost diskuse o případné záměně se slov. základem **liub-* (srov. jinde též formy *Loib-*, popř. *Lieb-*). Maurer doložil zápisy pojmenování z r. 1150 (*Laimpach*), 1250 (*Leunbach*) a ze 13. stol. (*Laeimbach*).

¹⁹⁷ Pojmenování se posléze přenáší i na místní jména. V lokalitě se nachází také *Hof* (Dvůr) *Ranitzer*; na říčce *Ranitz* pak leží *Ranitzmühle* (Hlawinka 2009, s. 57, 87, 79, 110).

¹⁹⁸ Místní jména utvořená od základu **rakь* (např. *Radweg*) jsou pak doložena i v Korutanech (např. k r. 1087 pojmenování *Raggewich*, odvozené od základu **Rakoviki*; srov. Kronsteiner 1978:152; popř. mohli být **Rakoviti* lidé náležející *Rakovi*; od osobního jména **Rakь*; srov. Hlawinka 2009:111).

Katzbach

Následně (opět zleva) se do *Dunaje* vlévá *Katzbach* (také již na území města Lince); srov. však rovněž stejnojmenný přítok *Ranny* a v oblasti *Raabu*.¹⁹⁹

K r. 983–991 je doložen zápis k MJ v okrese Linz-Stadt: *ad Linzam autem decimam de Chazapach*. Obvykle se soudí, že u první části onymického kompozita (*Chaza-*) jde o derivaci ze sthn. apelativa *katza* (kočka; snad o dobový odkaz na divoké kočky v lokalitě? K tomu srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 39; obd. *Katzgraben*, *Katzjager* v okrese Umfahr-Umgebung na území obce Altrenberg bei Linz; zápis se ale dochoval až z r. 1775: tamtéž,

s. 38). Velmi blízký tomuto vysvětlení je výklad vztažený k MJ *Katzenschlag* (na území obce Weitersfelden v okrese Uterwiessenbach). Opět se vychází ze sthn. lexému *katze*, *katza*; Hohensinner a Wiesinger (2003, s. 248) se domnívají, že tu pojmenování souvisí s neplnohodnotným vyúčtováním za pozemky (tedy s platbou tzv. „kočičím stříbrem“). Může se však jednat též o reflexi původního osobního jména **Katzō*, popř. rodového jména **Katz* (tamtéž). Tak je tomu patrně u MJ *Katsdorf* (na území obce Mathausen), kde je k r. 1116 a 1356 doložena forma *Chaeczlnstorf*, *Chaeczlenstorf*, k r. 1125 *Chazilinstorf*. Předpokládá se tu motivace bavorským či shn. osobním jménem **Katzili* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 13–14). Vzhledem k proměnám základu pojmenování však nelze ani u hydronyma *Katzbach* vyloučit nějakou formu zprostředkování slovanským dialektem (např. právě v podobě **Chaz-*, *Chaza*).

3.413 Povodí řeky Gusen²⁰⁰

Gusen je levostranný přítok *Dunaje*. *Große (Velké) Gusen* a *Kleine (Malé) Gusen* tvoří od Breitenbrucku (v lokalitě obce Katsdorf) řeku *Gusen*.²⁰¹ Velká část Gallneukirchnerké kotliny (Gallneukirchner Beckens) je zavodňována právě touto říčkou. Od soutoku s potokem *Lungitz* (srov. dále) teče *Gusen* na jih k St. Georgen an der Gusen, a to skrze úzké Gusenské údolí (Gusental). U Langensteinu se vlévá do *Dunaje*.

Listina z r. 1225 zmiňuje *fluuium, qui dicitur Gvvsin... fluit in Gvvsin...* k r. 1260 již existuje podoba *Gusen...* (a k r. 1270 je doložen zápis o místě zvaném *Gunsen*). Dále je hydronymum doloženo až r. 1590 jako *Gußen* (a dokonce až v 19. stol., r. 1857, jako *Gusenbach*). Obvykle se vysvětluje jako původní germánské jméno **Gusuna*/**Gusunō* (které má původ v ie **gheus-/ghus-*; dnes něm. *gießen* překládáme jako „pršet, rozlít, vylít, lít“, popř. „rozlévat se“, „hlučet, bublat“. S tím může souviset germ. základ *gos-*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 6, 2006, s. 88; obd. *Gießenbach*). Staré hornoněm. apelativum *gussi* označovalo povodeň nebo záplavu; obd. sthn. *güsse*, kde ale mohlo jít též o „řítící se, valící se vodu“ (tedy o „vylitou, ničící vodu“, o „vodní příval“). Převažující germánský vliv na utváření toponym

¹⁹⁹ Raab na Dyji, lat. (v římské době) pevnost Arrabona; toto rakouské město leží na řece *Raab/Rábě* (lat. Arabo; ta z pravé strany vtéká do *Dunaje*; srov. Otto 1904, sv. 21, s. 4). Podobně se ale nazývá též víska na Bechyňsku (Ráb u Milevska a Bernartic; srov. MAPY GOOGLE); místní jméno Ráby je doloženo na Pardubicku (cca 4 km severně od centra Pardubic; srov. MAPY GOOGLE). Řeka Rába též pramení v Beskydech a vtéká zprava do řeky Visly (Otto 1904, sv. 21, s. 4-5); srov. také Raab v okrese Schärding (Wiesinger, Reutner 1994, s. 114-115).

²⁰⁰ Budeme i nadále sledovat hydronyma, u nichž předpokládáme ovlivnění původními slovanskými dialekty, popř. funkci slovanského dialektu jako jazyka prostředníka.

²⁰¹ V tradičním smyslu jde tedy o označení vodního toku, který vzniká na soutoku *Große (Velkých)* a *Kleine (Malých) Gusen* (protékajících např. kolem obce Gänsbachu východně od Veitsdorfu, též severně od obce *Gusen*).

a hydronym ve středním a horním Mühlviertelu tu opět předpokládá Hohensinner a Wiesinger (2006, s. 88).

Šembera však pojmenování řeky spojoval se slavonizovaným pojmenováním *Kuzná* (*Kuzová*). Pojmenování porovnával s českými jmény (vedle *Kuzné* a *Kuzové* sem patří též *Kuzy*; podle *kuzu*, tj. „*drobného křemele*“). Dokládá, že se o řece zmiňoval (k r. 98) již Tacitus (v době římské), který ji jmenoval jako *Cusus* (dále Šembera 1868/2011–2013, 20: *nyňi Gusen, jenž teče od Rychnova k vesnici Kuzné a padá tu do Dunaje*). Starý doklad lze snad skutečně odvozovat již od Tacita.

Ale dnes najdeme i jiné výklady pojmenování (kromě výše zmíněných odkazů na germánský, popř. na slovanský původ). Někdy se objevují úvahy o tom, že by snad mohlo jít též o sekundární ovlivnění českým základem *hus-* (tedy „*husa*“; *Husí* potok? Vzhledem k nebezpečí planého „etymologizování“ však tento závěr nebývá obvykle přijímán).²⁰²

Patrně však odlišného původu je verbum *hussen* (i když nelze tvrdit, že by tomu tak nutně muselo být vždy). V ÖWB (1997, s. 361) je slovesu *hussen* (v běžně mluvené, nář., nespisovné řeči) přisuzován význam „provokovat, dráždit, štvát, popohánět“ apod. Odkazoval na ně již v 19. stol. Beda Weber (1847; srov. Hlawinka 2009, s. 142) ve svém zpracování středohornoněmecké básně (písňe, skladby) Oswalda von Wolkensteina, který rovněž toto sloveso vykládal ve významu „štvát, popohánět, rýt/ *do koho* [sic!], trápit, obtěžovat“. Chápal je jako slovní hříčku odvozenou z citoslovečného základu *huss* [sic!]²⁰³. Ovšem stará germánská forma *huss* měla povahu štvavého zvolání, které vybízelo (původně) bojové psy (a později i spolubojovníky) k útoku proti nenáviděným nepřátelům (Hlawinka 2009, 142–144).²⁰⁴ Také Schmeller (1872: sloupec 1183; obd. reedice 1973, 1983, 1985) popisuje sloveso *hussen* ve vztahu ke zvolání *huss, huss!*, tedy jako štvavé volání na psa (opět ve významu citoslovce; srov. výše). Z daného verba jsou pak odvozena prefigovaná verba *anhussen, aufhussen, aushussen*, která se přibližují podobnému slovesu v loveckém slangu: *hessen* (s podobným významem; sémantický vztah je tu velmi pravděpodobný). Odkaz na původ slova ovšem Schmeller neuvedl (do závorek doplnil „(Modena: *uzzare*)“, ale poznámku nekomentoval). Podobně vykládá sloveso Lexer (1872/1992: sloupec 1406, 1992) uvádí u verba *hussen* význam 'rychle se pohybovat, běžet; štvát, popouzet, „rýt“. Grimm (1877: sloupec 1976; el. verze 1998–2013) sloveso *hussen* klasifikuje jako bavorsko-rakouské a hodnotí je jako regionalismus. Adjektiva *hussig, husig* (a korutanské *hussik* – vše ve významu „rychlý, svěží, mrštný, pozorný“ považuje též za odvozené regionalismy). Rovněž ve švýcarském *Idiotikonu* (SIV 1881 II: sloupec 1750; SAGW 2013) je podrobně popsána interjekce *huss!*, dále substantivum *Huss* (nelida, zuřivec, ukrutník, husita; buď

²⁰² Nejen pojmenování řeky, ale též místní pojmenování *Gusen* se vyskytuje blízko Aigenu.

²⁰³ Nejde tedy jen o obvyklou něm. podobu *Gans*, ale i o tvar *Huss*. To reflektuje autorovu znalost slovanského jazyka (Hlawinka 2009, s. 66, 142–143, 180). Oswald von Wolkenstein znal dobovou situaci velmi dobře. Asi od r. 1387 do r. 1399 procestoval jako zbrojnoš mnoho evropských zemí; mezi nimi také Čechy. Ve službách vévody Friedricha IV. se účastnil též Kostnického koncilu. Byl svědkem víry a odvahy *Jana Husa* (který se na tomto koncilu odmítl svého vyznání víry zřít); vlastní zkušenost ovšem vykládal negativně, tedy z pohledu koncilu (nevšímá si skutečných pohnutek pohledu Husova postoje. Nad autorovou ostrou reakcí se tu však nelze podívat. Později se účastnil křížové výpravy proti husitům - ve službách císaře Zikmunda Lucemburského). V jedné sloce své básně se obrací s nenávidným voláním přímo na Husa; hlavní postavou je „hrubá (krutá) husa“. Skladba vyznívá silně pejorativně; místy Wolkenstein Husovi otevřeně nadává (srov. Hlawinka 2009, s. 142).

²⁰⁴ M. *Jan Hus* je v pražské univerzitní matrice zmíněn jako *Iohannes de Hussynecz* (Hussinecz); sám se označoval jako *Iohannes Hus de Hussynecz* (později zkráceně jako *Iohannes Hus*). Místní jméno *Husinec* ze základu *husa* nesporně odvozeno je. O tom nepochybují ani autoři z německy mluvících zemí (srov. např. KOSS 1999:181–182). Problematické je ale doložit, že jsou tak odvozena rovněž některá slovanská pojmenování v Rakousku. To už příliš pravděpodobné není.

jako substantivizace interjekce, nebo jako derivace od slova *husita*). Hauenstein (1974, s. 45) vysvětluje *hußn* [sic!] ve významu „provokovat, štvát, navádět, pobuřovat“; *aufhussn* vysvětluje s odkazem na formu „aufhetzen“ (popichovat, štvát) a vrací se k významu odvozenému od jména českého reformátora Jana Husa (týž, s. 12). Steinhäuser (1978, s. 86) předpokládá, že do Maďarska uvedli zvolání *huss!* Němci působící na maďarském dvoře, nebo možná jiní němečtí osadníci. Uvádí pojmenování do souvislosti s označením husarů; myšlenku ale dále nerozvádí. Nicméně: předpokládá tu evidentně starší vývoj expresivního přenosu slova než od doby působení M. J. Husa. Wehle (1980, s. 171) rovněž uvádí souvislost s Janem Husem, nicméně pro to nenachází (kromě odkazu na heslo „štvavé řeči“)²⁰⁵ žádné další opodstatnění. Jungmair (1989, s. 137) spojil sloveso *hussn* [sic!] s významem „dráždit, popichovat, podněcovat, pobídnout, popohnat, pronásledovat, honit, štvát, provokovat“. K tomu lze doplnit i středohornoněmeckou formu *hussen* (rychle se pohybovat, honit, pronásledovat); ovšem bez ohledu na původ slova (ne u všech blízkých form se musí nutně jednat o doklad stejného vývoje pojmenování). V jazykovém atlasu Horního Rakouska (Sprachatlas Oberösterreich, SAO 2003) jsou doloženy tvary adjektiva, popř. adverbia *husig* (rychlý, rychle; SAO 2003, lemma 1074,1 – Hlawinka 2009, s. 143). Dokládá se frazém *husig tun* (činit něco ve spěchu, pro další účel, pokračovat, spěchat; SAO, lemma 2044) a zesilující částice *husig* (ve významu „velmi, dost“; SAO, Lemma 2117). Retti (1998–2012; k tomu dále Hlawinka 2009, s. 143) uvádí k derivátu *aufhussen* synonymum *aufganserln* (popichovat, podněcovat, provokovat, pobízet; činit nervozním, hektickým). V důsledku toho odkazuje na české slovo *husa* (< ze stč. *hus*, psl. **gōsь,ie ḡ^hā/ans*; v německém prostředí *Gans*; srov. např. Machek/ESM 1997, 2010, s. 191; Rejzek 2001, s. 219; Newerkla 2004, s. 541).²⁰⁶ Na základě porovnání uvedených přístupů lze předpokládat, že takto rozšířené a užívané citoslovce pravděpodobně ze slovanských jazyků přejato nebylo. Jeho další rozšíření a verbalizace však mohly být důsledkem negativního přijímání husitských „spanilých jízd“ (jak ostatně dokazuje i výše zmíněná dobová báseň Oswalda von Wolkenstein). Přesto se případná starší recepce ze slovanského jazyka zcela odmítnout nedá (k tomu srov. dále pojmenování patrně odlišného původu: *Hussenbach* (srov. dále), *Hussenberg* u Wulowitz, *Hussenstein* při české hranici s Mühlviertlem).

Slovanského původu jsou i některá hydronyma v povodí říček *Große Gusen* a *Kleine Gusen*.

Povodí Große Gusen

Potok *Rohrbach*, který od Reichenau im Mühlkreistvoří *Große Gusen*, na svém toku přijímá vody *Grasbachu*, *Zeuzer Bachu/ Zeuzerbachu*, *Steinbachu* a *Mirellenbachu* (dříve *Weitragbachu*). Malým (pravobřežním) přítokem *Große Gusen* je také *Retzbach*, který do *Gusen* ústí severně od St. Georgen an der Gusen (v okrese Perg; vlévá se ze severozápadu nedaleko Knollmühle).

²⁰⁵Husité byli v německy mluvících zemích přijímáni různě; to platilo stejnou měrou o percepci učení M. J. Husa. Někde byl tento myslitel oceňován jako teologický a sociální reformátor (např. během cesty z Prahy do Kostnice sloužil bohoslužby v němčině). Vystoupení v Kostnici z M. J. Husa učinilo osobnost světového významu; ale jeho příznivci se zpočátku jako „husité“ neoznačovali (obvykle je tak zpočátku označovali jejich nepřátelé; to není v dějinách lingvistiky (a posléze i onomastiky) nic neobvyklého. Ovšem mnohde byli Husovi stoupenci ostře odmítáni. Např. v Horní Falci bylo označení „*husita*“ vnímáno jako pojmenování prototypu ničitele (srov. Koss 1999:181).

²⁰⁶Někdy může působit zmatečně snaha o lidovou etymologii; např. u MJ *Gänsecker* (v lokalitě města Freistadtu). To mohlo být (snad) spíše odvozeno z českého osobního jména *Jenšik* (podle jména *Jeneš*, které vzniklo derivací z antroponyma *Jan*), což by ukazovalo na vliv českého sousedství v období vrcholného středověku (hláska *j* se běžně zapisovala jako *g*). Méně pravděpodobný je tu výklad ze základu *gans* (husa), který není možné zcela vyloučit, ale nebylo by jasné, jaký by mělo smysl spojení s II. částí slova (*-eck*; srov. také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 172).

Z hlediska případného slovanského původu pojmenování tu budeme zkoumat hydronyma *Mirellenbach-Weitragbach*, *Retzbach* a *Zeurzer Bach/Zeuzerbach*.

Mirellenbach(Weitragbach)

Dnešní *Mirellenbach*²⁰⁷ byl původně označován jako ***Weitragbach*** (srov. dále; ke změně pojmenování srov. ADNB 2004, s. 1111). První pramenné zmínky o potoce se vztahují k r. 1125 (*molendiam adwitra /ad witra; Uvitrach*) a k r. 1288 (*in der weytra*), ale *Weitrachpach* je zmiňován až r. 1544. *Potok* je pravým přítokem *Großen (Velkých) Gusen* (v okrese Urfahr-Umgebung). Hydronymum se nepochybně vztahuje k pojmenování *Weitra* (srov. výklad pojmenování *Weitra* a *Vitoraz* v předcházející kapitole; též *Weitrag*, *Ober- a Nieder-*; dále též k pojmenování města *Weitra* na řece *Lužnici*). Hohensinner a Wiesinger (2006, s. 41) odkazují (podobně jako další rakouští autoři; srov. např. výklad pojmenování *Vitoraz* v I. kapitole) na ie základ **^heid-* (ve významu: obrátit, otočit; obd. plést /něco, např. z proutí). Mohl se projevit též vliv lat. apelativu *vidulus* (pletený koš, v době římské též cestovní zavazadlo). Druhou část slova by potom tvořil germ. lexém *ahwa, ahwō* (voda, řeka; germ. *Witrahwō*). Někdy se připouští též možnost slovanské motivace hydronyma (*Vidrava*); do staré „bavorštiny“ a staré horní němčiny by potom přešel tvar *Witra, Witraha*.

Retzbach

První odkaz na pojmenování potoka *Retzbachu* najdeme v zápisu ze 16. století: *in der Relz, Relzhoff* (později se objevuje forma *Retz*), dále v r. 1668 *in der Rebitz, Rechitz*, 1787 je zmíněn *Rezhof*, popř. 1826 odkaz *...an der Retz...* tedy na dvůr, ležící na *Retzbachu* (hydronymum bylo takto zapsáno až r. 1857). Jméno se odvozuje ze slov. **Řečica* (tedy z deminutiva ke slovanskému apelativu *řeka* (psl. *rěka*; sln. *reka* a čes. *řeka*; srov. např. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 49). Bergermayer (2005, s. 221–222) vysvětluje hydronyma *Retz* (obd. čes. exonymum *Rec, Rejc, Reteč, Říč*; srov. Newerkla 2006/2007, s. 117, 128) a *Retzbach* (a také *Kleinrötz*) upozorňuje na vliv lok. sg (**rēcē*; kromě tvaru **rěka* tu dále působil rovněž derivát **rěčica*; srov. také Hlawinka 2009, s. 112). Bergmann (2005, s. 247) připomíná ještě podobné pojmenování *Retschitsch*, Lochner-Hüttenbach (2004, s. 97, 2006, s. 102) upozorňuje na formy *Retsch, Retschbach* a *Rödschitz*. Podobně jsou odvozena i české místní jména *Kardašova Řečice* a *Řeka*, slovenské hydronymum *Reka* a známé pojmenování chorvatského přístavu: *Rijeka* (Bergermayer 2005a, s. 222–223, podrobněji také Hlawinka 2009, s. 111).

(Tumbach)

Jedná se o potok (blíže dosud přesně nelokalizovaný; ale též o MJ, tedy o název lokality) v lokalitě obce Sankt Gothart im Mühlkreis u Gallneukirchen (v okrese Urfahr-Umgebung). Severně obtéká lokalitu Tumbach potok, který ústí zprava do *Malých/Kleine Gusen*. Jižně odtéká z lokality potok, který zleva ústí do *Große Gusen*. Nesporně se tedy pojmenování k jednomu z uvedených potoků vztahuje. Vzhledem k tomu, že „jižní potok“ vytéká přímo z lokality Tumbach, kde pramení, řadíme hydronymum (v tomto přehledu) k povodí *Große Gusen* (navzdory tomu, že může jít o omyl, je tento závěr pravděpodobnější). Hydronymum i toponymum je listinně poprvé doloženo r. 1383 (*Tumpach, Tumbach*). K výkladu pojmenování srov. *Dimbach* (přítok Dunaje mezi *Naarnem* a *Ysperem*), popř. *Dumbach* (přítok *Schmidy*). Jiný výklad však odkazuje ke starému hornoněmeckému

²⁰⁷ V této podobě je hydronymum poprvé doloženo k r. 1349: *mul datz der Mirelln*. Předpokládáný základ slova (*Amerelle, Morille, Moralle, Marelle*) mohl označovat jakékoliv „peckové ovoce“ (mezi peckovice patří třešeň, višně, broskev, meruňka, švestka, slíva i bluma; srov. dále Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 41).

a bavorskému osobnímu jménu *Tuno (a k hypotetické podobě názvu *Tuninpach*). Patrně však odlišně lze vyložit hydronyma typu *Dimingbach* apod. (ovšem ani zde není výklad jednoznačný; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 49–50).²⁰⁸

Zeurzerbach

Potok *Zeurzerbach* (okres Urfahr-Umgebung) je levým přítokem *Velkých Gusen*.

Pramení v blízkosti *Wintersdorfu* (Hlawinka 2009, s. 113, srov. dále s. 120). Nedaleko (jižně od ústí) leží *Schlammersdorf* (Hlawinka 2009: 67, 89, 113), západně od ústí leží *Kottingersdorf* (Hlawinka 2009, s. 60, 67–68, 177) a *Kelzendorf* (Hlawinka 2009: 60, 67, 108, 113, 177).

Blízké vsi *Oberzeurz* und *Unterzeurz* leží na území obce Alberndorf in der Riedmark (v okrese Urfahr-Umgebung). Listina z r. 1347 uvádí sídlo *Zeyrz...* in *Nenchircherpharr* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 76).

Lokalita se vždy nacházela v kontextu slovanského osídlení. Poprvé je hydronymum v pramenech zmíněno k r. 1310 (a dále k r. 1495) jako *Zeyhertzbach*. Pojmenování zřejmě pochází ze slovanského hydronyma **Syr(ov)ica* (srov. *syrovъ, popř. *syrъ, čes. 'sýr'; sln. sir); tedy „syrový/sýrový potok“ (ve starém bavorském dialektu a ve staré horní němčině *Zūritza, ve sthn. *Zūritz; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 76). Podobný typ pojmenování nalezneme u označení jiného potoka (v okrese Rohrbach): *Kasbach* (*Kasbachl*); význam „syrový/sýrový potok“ mu přisoudil např. Paichl (1996, s. 354); srov. také dále (Hlawinka 2009, s. 113, 116).

Povodí Kleine Gusen

Říčka pramení nad Hirschbachem im Mühlkreis. Nejprve teče k jihovýchodu, ale od Neumarkt im Mühlkreis k jihu. Jejím pravým přítokem je především *Bürstenbach*. Na území obce Katsdorf (Gallneukirchner Becken) se řeka spojuje s *Große Gusen*. Po celém zbývajícím (nicméně krátkém) úseku se nazývá už jen *Gusen*.

(Lammbach)

V soudním okrese Freistadt a v politickém okrese Perg leží obec Lamm, jejímž územím protéká několik potoků. Největší z nich je dnes přítokem pravý přítok *Kleine* (v povodí *Gusen Gusen*). Je možné, že byl některý z nich v minulosti označován jako *Lammbach* (jak soudíme na základě ústního sdělení rodilého mluvčího z Freistadtu). Pojmenování bylo odvozeno ze slov. apelativa *lomъ (lom). K r. 1125 čteme v pramenech *predium wolfgangi eti ekkerici loma*; 1230 *in Lome, in Lom*; 1378 *in der Lan*, 1380 *in der Lam*. Dá se tedy přepokládat, že se jedná o pojmenování středověkého původu. Dnešní forma *Lamm* je doložena až r. 1857 (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 158); odlišně však *Laimbach* (např. u *Weitenbachu*).

(Reitling)

Původně se tak označoval jeden z levých přítoků potoka *Visnitz* (srov. dále). Koncem 13. století je zmíněn *Vlreich in der Roednich*, k r. 1378 čteme v listinném zápisu *In der Raudnikch*.

Slovo je odvozeno ze slovanského základu *Rudьnika (od základu „ruda“, zejména železná; příměs rudy dodává půdě červenohnědé zbarvení); srov. také stsl. (psl.), sln., slk., ukr., hsrb.,

²⁰⁸ Zajímavé tu může být i porovnání s regionálním (pokud ne dříve, tedy dnes už patrně zcela jistě!) českým lexémem *tumpachový*, který nabývá specifického významu na jihu Čech (udivený, zaražený, překvapený, hloupý; obvykle se tu odkazuje na něm. adj. *dummhaft* – ze základové formy *dumm*, tedy hloupý; srov. Holub/DNS 2004, s. 293). Nicméně pokusy o spojování tohoto adjektiva se sledovaným hydronymem považujeme za lidové etymologizování.

dsrb. slovo *ruda* (někdy označovalo i vlhkou zemi, v níž se nachází železná ruda; jinak také: Kopečný 1981, s. 312; k obd. *Reidling*: Schnetz 1925, s. 176). Na tomto potoce leží též statek *In der Kothgassen*, jehož název odkazuje k červenohnědému zabarvení vody, popř. na bažinaté oblasti (vzhledem k podobnosti s „pruhy výkalů“; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 118).

Z původního označení potoka je odvozeno místní jméno (pojmenování osady) *Reitling*. Sídlištěpatří k obci Wartberg ob der Aist (v okresech Pregarten a Freistadt).

Podobné (místní) pojmenování se však vyskytuje v Dolním Rakousku na víceru míst; existují např. místní jména *Reidling*, *Reidlingberg*, *Reidlingdorf*, *Reiting* (srov. výklad u Bergermayer 2005, s. 227–228). V tomto případě mohlo být též původní formou pojmenování **Rudьnikъ* toponymum (mohlo označovat místo, kde se nachází železná, popř. „rašelinná“ ruda); srov. též MJ Rudnik, Rudník nebo Roudník na Slovensku a v Čechách. Pohl (1996b: 51) přiřazuje k tomuto typu pojmenování též toponymum *Rudnigalm* (ve východním Tyrolsku (srov. Hlawinka 2009, s. 87).

Tröbingerbach/-l

Tröbingerbach nebo *Tröbingerbachl* protéká územím obce Hirschbach im Mühlkreis (v okrese Freistadt) v blízkosti Dvora Tröbinger(*Tröbingerhofu*; 1270 *in Treewung*, 1386 *auf der Trebing*; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 186), kde také ústí do *Kleine Gusen*. Je pravděpodobné, že etymologie slova souvisí s pojmenováním *Tröbing* (doloženo 1616; dále Hlawinka 2009, 96–97, 113; srov. též *Tröbings* v povodí *Dyje* aj.). Hohensinner a Wiesinger upozorňují na slovanskou motivaci, která vychází z formy **Trěbunъj-/ *Trěbonъj*, jež má základ v osobním jménu *Trěbunъ/Trěbonъ*, nebo se jedná o kolektivum ke slovanskému **Trěbьnikъ* (**trěbiti* = čistit, mýtit, klučit). K poněmčení potom muselo dojít až později, ve 13. stol. (vzhledem k sthn. jménu **Treibung*, **Trebnik*, z něhož se odvodil tvar *Trebing*; srov. Hohensinner a Wiesinger, tamtéž; k obd. pojmenování *Trefflinger* tíž, s. 34–35; v posledním případě snad též pod vlivem verba *treffen*, sthn. *Trěffen*; ale odlišně Schnetz 1925, s. 161–162, vztahuje historickou štýrskou formu **Trebnik* ke slovanskému apelativu **trěbiti*, obd. též tvar *Treffling* v Korutanech: týž, s. 168; obd. srov. zápis *threbinicha* z r. 1115; k tomu týž, s. 172).

Visnitz

Potok *Visnitz* najdeme v politickém okrese Freistadt (v Horním Rakousku); protéká blízko Neumarktu a Hagenbergu (im Mühlkreis). Nedaleko Untervisnitzu (sic!) se vlévá do *Kleine Gusen*. Šembera (1868/2011–2013, s. 20) zmiňuje pojmenování *Vissnitz/Visnitz* (*Višnice*) jako označení pro „potok ve farnosti Wartberské“.

K r. 1125, ale též dále ve 12. a 13. století je zde zmiňováno *predium Uisinisse, ubi Visinissa influit in Gvsin, in ascensu Visinisse*; k r. 1300 *Visnisse*, 1351 *Visnis*. Hohensinner a Wiesinger (2003, 115–116) zde usuzují na germánský původ (vzhledem k zakončení *-issa* a k předpokládané změně původně znělého *v* na neznělé *f* (v dnešní němčině), popř. opačně.²⁰⁹ V takovém případě by hydronymum znělo původně **Fisinisjō*, starohn. **Fisinissa*, což je blízké dolnoněm. slovesu *fisseln* (mžít, drobně přšet); výslovnost neznělého *f* by se pak posunula k výslovnosti znělého *v*; koncovku *-itz* by posléze hydronymum přejalo pod slovanským vlivem, který se projevoval od II. pol. 14. stol. (jako další doklady podobného vývoje se uvádí též *Vissel*, levý přítok *Rodau* v kraji Rotenburg v Dolním Sasku, a řeka *Fisma*

²⁰⁹ Obvykle se v této souvislosti uvádí, že slovanské jazyky nahrazovaly (zpočátku) výslovnost *f* bilabiálním *p* (ovšem nepřihlíží se tu k možné motivaci lexémem **^uišnja/višnja^uišña*; tedy višně; srov. dále, též Kopečný 1981, s. 405–406).

v Norsku). V takovém případě se soudí, že základem mohlo být též ie ²¹⁰ **eis-* → starší psl. **is-* (plynout, téci; dále Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 116).

Podobná pojmenování však lze doložit také jinde (většinou na původním nebo současném „slovanském“ území) v podobě *Vižniča* nebo *Višnic*. Proprium *Višnic* označuje místo v Polsku (v tzv. Horním Slezsku); podobného původu je toponymum *Wiśnicze* (opět v polském Horním Slezsku, tedy ve slezském polském vojvodství, na Glivicku v gmině Wielowieś, dále ve Svatokřížském vojvodství v gmině Małogoszcz, v Malopolsku *Wisznice*, *Wiśnice*, dnes *Wiśnicz* – v tarnovské oblasti v gmině Nowy Wiśnicz – Lipnica aj.); výskyt pojmenování na území Polska dokládá (např.) *SGKP* (např. Tom XIII. Warmbrun – Worowo; vyd. 1893; s. 622n.).

Nejčastěji se však pojmenování vysvětluje jako označení místa, kde rostly višně; tento názor dokládá např. S. Rospond a S. Sochacka (1970, 1984, 1986, poté samostatně S.

Sochacka).²¹⁰ Hosák a Šrámek (II., 1980, s. 713–714) upozorňují na četné pojmenování obcí (nebo jejich částí) typu *Višňové*. Odmítají starší výklad onyma z apelativa **višb* (u Klareta *vis*, *wyss*), které označuje skřípinu lesní (*Scirpus silvaticus*), kdy se předpokládalo, že docházelo k záměně

se základem *višň-* (ve významu „višně“) a *vyš-* (vyšší).

Od základu **viš-* by totiž bylo možné odvodit adj. tvar *višný* nebo *višový*, ale těžko *višnový/višňový* (příčemž poslední adjektivum je z hlediska toponymie hojně doloženo).

Předpokládá se tedy skutečně derivace od základu **višn-/višň-* (tamtéž, s. 714). Zcela nelze odmítnout ani možnost derivace ze jména *Wisznik* (tedy z osobního jména); to např. zmiňuje W. Lubaś (1968); polský pohled se tu zásadně liší (např.) od výkladu ukrajinského (srov. níže).

Také Profous a Svoboda připomínali (čistě hypotetickou) možnost odvození z osobního jména (ze jména *Vyšeni*; tedy aleod základu *vyš-*) posesivním sufixem *-ov* (to snad bychom mohli předpokládat u zápisů typu *Wissenov*; 1957, s. 713–714). Taková možnost však připadá v úvahu ovšem jen v tom případě, kdy už se neodlišuje fonologická platnost *i x y* (toto odlišení je dosud běžné v řadě regionů na Moravě a ve Slezsku, popř. v Polsku apod.).

Naopak na možný keltský (popř. germánský) původ pojmenování potoka *Visnitz* upozornil Wiesinger (2004, s. 75, 76–78; dále také Hlawinka 2009, s. 87, 117). Tento názor se opírá též o skutečnost, že se obdobné hydronymum objevuje v Evropě i jinde na území, které prokazatelně obývalo germánské etnikum (např. ve Švýcarsku).²¹¹

²¹⁰ K výkladu rakouského hydronyma *Visnitz* (a k analogiím hláskových změn, dokládaných též na toponymu *Václavovice* a dále na typech opozic *Fencl – Wenzl*) srov. např. Hosák, Šrámek II. (1980, s. 653–654, 713–714). Velmi nepravděpodobná je tu souvislost s místním jménem *Wižnov* v tom případě, kdy Profous a Svoboda (1957, IV., s. 567) jméno vykládají z něm. *Wiesen*. Ovšem jinde Profous odkazuje na doklady z r. 1355 (de Wyznow) a 1408 (de Wyznowa), na nichž lze ukázat, že bylo toponymum vztahováno k německému pojmenování až později (cca od 16. století; odtud potom „lidové“ zápisy typu *Wize/Wize*). Jinde však mohlo docházet k vyrovnávání základů; např. něm. formy *Wenzl* (se zánikem slovanské nosovky *ę* : *Węcslaw – Wác- x Wiec-*), čes. formy *Ves* a (zejména v rak.-bav. oblasti) též se základem *Win/Wein-*; to se však patrně netýká hydronyma *Visnitz* (srov. Hosák, Šrámek II./1980, s. 653). Někdy se uvažovalo o vývoji souvisejícím s psl. změnami ve slově *věž/věžá* (na základě příslušných hláskových změn **oⁱ – *eⁱ – ě*; tedy **věža*); např. u místního jména *Vížina*. Profous a Svoboda (1957, IV., s. 534–536, 566) upozorňují na adj. apelativum *věžná* (ves, popř. dvůr „s věží, u věže“, s příponou *-ice* potom *Věžnice*: 535), na toponyma *Věž*, *Věžná*, *Věžnička*, *Věžničky*, *Věžníkov* (s. 534–535), na stč. tvar *věžě* (534), na tvar *Věžníky* („věžníkova rodina“ – pův. označení strážce věže, s. 536), na staré zápisy *Wyezym/Wyezyn* (1405), *Wyezim* (1406), ale *Wizina* (1554, *Vížina*), které ukazují na monoftongizaci *ie-i*. (U hydronyma *Visnitz* by se pak mohlo jednat o pojmenování vysoko položeného, tedy „věžového“ potoka; to ovšem není příliš pravděpodobné).

²¹¹ Jižně od Dunaje, v blízkosti švýcarské hranice, pramení potok *Visnitzbach* (západně od vrcholu *Visnitzjochu* a od pramenů potoka *Bellabachu*). Jedná se o pravý přítok říčky *Trisanny*, která se od soutoku s *Rosannou* (u Landecku) nazývá na krátkém úseku *Sanna*. V Landecku ústí *Sanna* zleva do *Innu* (který je pravým přítokem Dunaje). Kromě oronyma *Visnitzjoch* (východního a západního vrcholu: *Östliches/Westliches Visnitzjoch*)

Na Ukrajině pak místní jméno Ви́жниця (*Vižnića*) označuje též toponymum (pojmenování města) v části Bukoviny.²¹²

Povodí Gusen

Řeky *Kleine a Große Gusense* stékají u Breitenbrucku (na území obce Katsdorf). Vzniká tak řeka *Gusen* (srov. výše). Od Lungitz (na území obce Katsdorf) se do ní zleva vlévá stejnojmenný potok (*Lungitz*; srov. výše). Dále teče řeka *Gusen* jižně; posléze ústí do Dunaje u Langensteinu (pod St. Georgen a. d. Gusen); těsně před soutokem s Dunajem přijímá zleva *Riederbach* (na pomezí *Gusen* a dunajského ramene).

Lungitz

Také hydronymum *Lungitz* je slovanského původu (podle vodního toku se tak nazývá též obec na jeho břehu, u níž potok pramení – a kterou protéká. Vlévá se zleva do řeky *Gusen*). Odkaz na tento potok najdeme i u Šembery: *Lunkovice, n. Longwitz neb Longitz, potok ve farnosti Riedské*²¹³ (Šembera 1868/2011–2013, s. 20). Potok tak pojmenovali slovanští *Venedi* nebo *Vendi* (v něm. prostředí *Wenden*); srov. však dále též *Lunkowitzbach/-l* (*Lunkovický potok*; přítok říčky *Dračice* v povodí *Lužnice*); obd. *Lungenbergbach* (přítok *Malého Kampu*).²¹⁴

Lungitz jeves v obecním katastru obce Katsdorf (v okrese Mauthausen); v lat. pramenu z roku 1208 je doložen název *Luncwiz* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 14). Pokud se jedná o místní jméno (pojmenování obce) *Lungitz* (území obce Katsdorf; v okresech Mauthausen a Perg), potom určitým rekonstruktem, který by se mohl blížit znění původního pojmenování, je tu hydronymum *Lung(k)witz* (Walther 1999, s. 274). Pojmenování zřejmě vychází ze slovanského hydronyma **Lōkavica* (z apelativa **lōka* „louka v ohybu řeky bohatě porostlá trávou“); srov. stsl. *lōka* (ohyb řeky), bulh. *lōka* (ohyb řeky, luční země), sln. *loka* (mokřinná údolní louka), hornosrb. a dolnosrb. *iuka* (louka; srov. podrobněji: Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 14, 150–151); srov. hornorakouské hydronymum *Lunsnich* (doloženo 1162; Schnetz 1925, s. 172). Obdobné jméno se vztahuje ke stavení v osadě nazývané Neustadt (obec Gutau, na území okresů Pregarten a Freistadt). Mezi roky 1131 a 1356 je místo zmiňováno jako *Lunchwise* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 150, dále: s. 151). Anoikonymum *Landschütz* (oblastně *luntschits*; „chráněná území“, pastviny) hodnotí Pohl (1996b, s. 48) jako původní slovanské odvození **lōčica* k **lōka*; stejný původ má anoikonymum *Lanschitz* v Lungau (Hörburger 1982, s. 180); „údolní jména“ *Laintal* a *Lutschinggraben* (Štýrsko) jsou

---

najdeme v okolí též podobná pojmenování: *Visnitzalpe* (1825 m, u osady Mahren na území rakouské obce Kappl, Rakousko, jižně odtud potom (již těsně za švýcarskou hranicí) *Visnitzkopf* (2744 m; na území švýcarské obce Samnaun, na severním výběžku hranic Rakouska a Švýcarska). Asi 250–300 m jižně pramení přítoky *Bellabachu*, východně pak *Bellabach*. Celá oblast ležící 50 km východním směrem od jižního trojmezí Rakouska, Lichtenštejska a Švýcarska a cca 15 km severoseverozápadně od trojmezí Rakouska, Švýcarska a Itálie (Mapy Google 2013).

²¹² Slovo *Vižnic* označovalo rovněž chasidskou dynastii, která odvozovala svůj původ od rabína Menachema Mendela Hagera z Kosova. V jazyce jidiš i v ukrajinských dialektech toto pojmenování znělo *Vižnicja*. *Ви́жниця* je dnes městečko na území dnešní Ukrajiny (na řece Čeremoš a Vyženka na západě Ukrajiny), které osídlili vižničtí chasidi (na hranici Černivců a Ivano-Frankovské oblasti). Původ názvu potom vykládá odlišně onomastická škola ukrajinská od školy polské (srov. výše). Ukrajínští lingvisté odvozují pojmenování z nářečního lexému *ви́жній* (vrchní, snad i horní?), který se ustálil pro označení obyvatel „horní oblasti“... tedy vlastně „lidé odjinud“. Někdy se vedle odkazů na základ *ви́жн-* a sufix *-иця* připouští i původní tvar *здви́жниця* (snad: „vyvýšené místo? ... srov. GEU. 1. 1989, s. 171; dále: I. Savčenko: *Vižnica*; in EIU/1. 2003, s. 506).

²¹³ A. V. Šembera měl přirozeně na mysli Ried in der Riedemark.

²¹⁴ Je celkem pochopitelné, že příslušníci takto označovaného etnika zakládali místa s podobným pojmenováním: Winning, Wienau, Abwinden. Pokud se tak nenazývali sami, nazývali je tak nepochybně jejich sousedé.

tvořena podobně (Anreiter 2004, s. 309); obd. *Lainken, Lantschern* (Štýrsko; Lochner-Hüttenbach 2006, s. 79,80) a anoikononym *Lantschfeld* (Hörburger 1982, s. 180).

Pojmenování (v podobě místního názvu) však přežívá i jinde; např. v lokalitě Weiler Neustadt, Gutau bei Freistadt (1131–1356 *Lunchwise*; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 150).

Místní označení *Lungitzer* najdeme v oblasti Tragweinu: na katastru obce *Zudersdorf* (okolo roku 1270) se zmiňuje dvůr *Lunkewiz* (1512 *in der Lunkhwitz*), ve *Stranzbergu* (1430 *Stranasperg*, 1545, 1558 *Stransperg*; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 131) je doložen *Lunckhwitzhof* (srov. Schiffmann 1935, I, s. 149; Hlawinka 2009, s. 75).

Slovanské pojmenování **lǫgǫkavica* bylo odvozeno ze **lǫgǫka* (plocha v ohybu řeky, posléze louka; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 14). Blažek (1997, s. 19–25) ovšem upozorňuje na možný původ některých pojmenování z indoevropského základu **leub^h*; je tedy nutné sledovat sémantické rozdíly v užití jednotlivých onym.

V oblasti severně od Dunaje a jižně od „jihočeské“ hranice naší republiky nacházíme podobné tvary častěji. Ovšem lze je doložit také jinde (např. v podobě *Lungötz* jihovýchodně od Salzburgu a západně od Werfenu, lokalitě St. Martin am Tennengebirge; srov. dále: Hörburger 1982, s. 180), historicky patrně i *Lung(k)witz* (Walther 1999, s. 274); podobně jsou doložena pojmenování *Lunz am See* (Dolní Rakousko) a *Lainz* (oblast Vídně); evidentně odvozené z tvaru **Luncě* (lok. sg. slova **lǫka* <**lunka/lonka*), tedy „louka, luční země“; srov. Bergermayer 2005, s. 142; Kopečný 1981, s. 129; dále Hlawinka 2009, s. 75).²¹⁵

(Marbach)

Hydronymum je v pramenech doloženo až v 15. stol., ale místo stejného jména se nachází v soudním okrese Mathausen (v lokalitě Ried in der Riedmark). Potok patrně souvisel s *Riederbachem*, který je spolu s *Gusen* přítokem Dunaje v Bernascheksiedlung) už r. 1145. Hydronymum bývá vykládáno na základě sthn. apelativa *march* (hranice, ohraničený prostor; obd. *Marwach*; srov. též výklad pojmenování obcí *March* u Pregarten a u Freistadtu; k tomu dále Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 10, 20–21, 150, 182); není ovšem vyloučen podíl slovanského dialektu jako zprostředkujícího jazyka (obd., jak tomu bylo u názvu řeky Moravy; srov. též hydronymum *Maribach* – přítok *Moravské Dyje*; dále též další potoky stejného jména: přítok *Malé Křemže*, snad též potok v povodí *Feldaistu*, dva potoky v povodí *Kampu* a přítok *Dunaje*).²¹⁶

3.42 Povodí Riederbachu

Zweinznerbach

Zweinznerbach pramení v obci Ried in der Riedmark (okres Perg) v blízkosti selského dvora *Zweinzner* a vlévá se jako pravý přítok do *Riederbachu*. K r. 1475 se dochoval zápis *Zweinczenbach* (Schiffmann 1935, s. 583–584); obd. z 15. stol. *Zwey(n)zenbach* (Schiffmann 1940, s. 505). Pravděpodobná je etymologie ze základu *Zweinzner* (k obci Ried in der Riedmark, v okresech Mauthausen a Perg, patří statek *Zweinzner*; k r. 1378 je v pramenech doložena podoba *Zweinz*, *Sweintz*). Slovanské pojmenování mohlo znít **Svinьnica*/**Swinica* (k psl. **svinja*, *swiņa*, svině; srov. Kronsteiner 1980, s. 228, Rejzek 2001, s. 618, srov. na českém území *Dolní/Horní Svince*, *Svinčany*, *Svinčice*, *Sviny*: Profous, Svoboda IV/1957, s. 252–253, 257–258). Stejným způsobem bylo utvořeno místní jméno *Schweinbach*, které se nachází v okrese Urfahr-Umgebung, podobně *Schweinz* a *Schweinzerbach* (v Dolním Rakousku); popř. ze slov. základu **Swinьць* (srov. také české místní jména *Svince*; Bergermayer 2005, s. 259–260). V sousední obci Langenstein existoval

²¹⁵Rekonstrukci a popis psl. lexému **lǫka/lankā* podává též Holzer (1998:65).

²¹⁶Jižně od Dunaje je jiný potok *Marbach* přítokem *Pielachu* v Kirchbergu an der Pielach.

(dnes blíže neurčený) dvůr (statek) *Sepp in Zweimen* (k r. 1520 lokalizuje pramen místo *in der Schweintzen*; Schiffmann 1935 II, s. 583–584); v blízkosti protéká *Zweinznerbach* (Hlawinka 2009, s. 103, 114, 178).

Bavorský potok s názvem *Zweinzen* popisují Reitzenstein (2005, s. 149) a Hlawinka (2009, s. 114; obd. odkaz na rakouské straně: tamtéž, s. 103).

3.43 Aist-Naarn-Kuppenland

Území tzv. **Aist-Naarn-Kuppenlandu** (tj. „Kopcovité země“ mezi Aistem a Naarnem) tvoří 41 hornorakouských lokalit ležících v Mühlviertelu (v okresech Freistadt a Perg).

3.431 Povodí řeky Aist

Pramen řeky, která je objektem sledovaného hydronymu, najdeme v okolí Schwerbergu; 6 km severně od Dunaje a východně od Mathausenu, v oblasti obce Naarn im Machlande (obce v okrese Perg, jejíž katastr leží na východním, levém břehu *Aistu*; cca 2 km severně a východně od Dunaje; západně od toku řeku Naarn). Řeka *Aist*, levobřežní přítok břehu Dunaje, tu pramení severně od vsi *Aist*– v blízkosti obcí Wartberg ob der Aist a Hagenberg im Mühlkreis (ovšem „ve dvou základních tocích“; pramení tu říčky *Feldaist* i *Waldaist*; teprve od jejich soutoku se řeka nazývá *Aist*; srov. dále). Z hlediska vzdálenosti uvedeného prostoru od Lince musíme sledovat východoseverovýchodní směr (v délce cca 25 km). Tento potoční a říční systém ve východním Mühlviertelu (v Horním Rakousku) zavlažuje území o rozloze 647 km².

Na podrobnějších mapách potom najdeme i hlavní (některé v základu stejnojmenné) vodní toky v povodí řeky *Aist*.²¹⁷ Jak již bylo zdůrazněno, o vlastní řece nazývané jako *Aist* lze hovořit až od soutoku *Feldaistu* (Polního Aistu) a *Waldaistu* (Lesního Aistu). Zejména *Feldaist* přijímá přítoky, u kterých je zcela evidentní slovanský původ pojmenování (např. *Feistritz*, *Flanitz*, *Jaunitz*; srov. dále). *Waldaist* (Lesní Aist. Tohoto pojmenování nabývá od soutoku *Schwarze/Černého Aistu* s *Bílým/Weisse Aistem*. Výrazný je jeho průtok zejména kolem Haslachu; srov. dále). *Schwarze Aist* (Černý Aist, v Harrachstalu do něho ústí *HarbeAist*; srov. dále) se tedy stéká s *Weisse Aistem* (Bílým Aistem, který protéká nedaleko Moneggu, Liebenau a Stumbergu; jak již bylo uvedeno, obě říčky dávají posléze vzniknout *Waldaistu*; podrobněji dále). Dalšími přítoky *Aistu* jsou *Bockaubach*, *Flankt* a *Schlagerbach*.

Místní tradice (s jejíž reflexí se můžeme setkat dokonce i přímo v promluvách obyvatel obce *Aist*, popř. někdy též v regionálním tisku), vykládá pojmenování jako označení ptáka, jeřába (spisovná němčina tu zná jiné apelativum: /der/ Kranich). Ze slovanského prostředí jsou obdobné přenosy doloženy; lexém *aist* označuje v ruštině čápa (pojmenování *agist* dokládá jako staroruské např. Vasmer 2004–2007; ovšem za pozdější přejímku je pokládá např. *Словарь* 1975, s. 25). Nabízí se tu možnost, že se sémantické posuny projevovaly ve slovanských dialektech už v dobách předhistorických? Patrně v tomto smyslu ne; v ruštině (a následně v dalších slovanských jazycích) došlo zřejmě (v tomto případě) k přejetí opravdu později. Není tedy pravděpodobné, že by ruské pojmenování ve slovanském prostředí vzniklo. V historickém slovníku ruštiny (11.–17. stol.) je zachycen první výskyt slova *azucm* až

²¹⁷ Ovšem ne všechny mapy dostupné na netu jsou k našemu typu výzkumu vhodné i potřebné. Pokud už tedy mapy na internetu zařazené jsou (např. v rámci systému GOOGLE nebo SEZNAM apod.), ne vždy jde o mapy skutečně validní.

v 17. století. Jde z největší pravděpodobnosti o výpůjčku z turkických jazyků (*Словарь* 1975, s. 25).

V ukrajinštině je čáp známý jako *haister* (obd. v běloruštině), což možná souvisí spíše s něm. Elster (tedy s původním pojmenováním straky; srov. výklad v ESUM, T. 1: A — Г, s. 454; ovšem straka má úplně jiný biotop, nežije tam, kde čáp; nemohlo by tedy jít o přímý přenos pojmenování).

Většina současných (zejména rakouských) onomastiků však uvádí jiný výklad.

Na základě studia starých pramenů se dá s úspěchem přepokládat, že je jméno „Aist“ odvozeno ze slovanského označení řeky. Mühlviertel (obdobně jako jiné části Evropy) byl kdysi osídlen Slovany; s tím souvisí i slovanský původ řady hydronym (též sekundární německé a rakouské zdroje; srov. např. *Flusssystem Donau* – FSD 2013). Řeka je poprvé zmiňována roku 853 (v darovací listině) jako *Agasta*.

Hydronymum patří mezi nejstarší jazykové doklady dávného osídlení regionu (srov. např. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 16–17, 27, 31, 53, 115, 120). Pojmenování *Aist*, odvozené od zmíněné staroevropské (indoevropské²¹⁸) formy (*Agasta*), bylo převzato slovanskými osadníky. Později bylo přetvořeno bavorskými kolonisty; ve středověku se řeka označovala jako *Oasd*; stejně je tomu i v současném bavorsko-rakouském nářečí (Berg, Gumpinger, Siligato 2009, s. 12²¹⁹). Podobně je řeka označena v pramenech i k roku 983 (jako „Agesta“). Pojmenování (*Agastam* > *Aist*) řadí k tzv. „staroevropské hydronymii“ také Hohensinner, Wiesinger (2003, s. 16–17); obd. potom Krahe (1964) a Schmid (1996, s. 693–704).

K pojmenování a toku řeky čteme ostatně již u Šembery (1868/2011–2013, s. 20): *Aista, v listech z r. 853, 985 a 1125 Agastus, Agesta a Aggist, ježto teče od Cáhlova a Libenavy ke Schwertberku a padá u M. Labu do Dunaje.*

První slabika (vlastně „předslabika“, v něm. lit. „die Vorsilbe“), tedy **aġ-*, patrně značí *hnát, proháněný, rychlý, unáhlený...* (něm. se synonymicky užívá verb „*treiben*“, „*rasch*“); tedy ve smyslu „prudký“ (patrně ve významu „*Prudká řeka*“; popř. „divoký potok, rychle plynoucí voda“). Základ **aġ-* je ostatně známý i z latiny (*agere...* hnát), popř. se objevuje i v jiných neslovanských (indoevropských) jazycích. Příponu *-est/-ist* můžeme (snad) z etymologického hlediska považovat za superlativ (pojmenování *Agesta* by v takovém případě opět označovalo nejprudší, velmi prudkou řeku; srov. výše).²²⁰ V každém případě se tu jedná o staré indoevropské pojmenování, které slovanští kolonisté přejali – a rozšířili i na sever od Dunaje). Sufix tvořený slabikou *-sta* obvykle bývá považován za příznak staroevropského původu říčního jména (Berg, Gumpinger, Siligato 2009, s. 12).

Nicméně hydronymum můžeme doložit i na jiných místech Evropy. Jedná se tedy (patrně) skutečně o staroevropské říční jméno (srov. odkazy výše: Hohensinner, Wiesinger, Krahe, Schmid). Litvou protéká řeka *Aista* (v oblasti Suvalkije, v okresech Kalvarija a Vilkaviškis); podobné hydronymum se ale objevuje častěji.²²¹ V této souvislosti se však nabízí otázka, zda vždy lze hovořit o identickém vyjádření (a ne o homonymii). Další informace nám mohou poskytnout dosud publikované indoevropské etymologické slovníky, které někdy skutečně

²¹⁸ Ke ztotožnění obou adjektivních apelativ dále např. Šefčík 1998, s. 45–46.

²¹⁹ Povšimněme si též skutečnosti, že je tu (podle dokladů v německých pramenech od nejstarší doby) řeka *Aist* vnímána jako „bytosť ženského rodu“ (v gen. sg. f.: ...*der Aist und ihrer Zuflüsse...*). To rovněž dokumentuje předhistorický proces personifikace a ztotožnění řeky s „živou a nespoutanou silou“ (s říční bohyní?), které bylo typické též pro praslovanské prostředí (a patrně i pro příslušné mytologické konotace).

²²⁰ V této souvislosti děkuji za četná podnětná upozornění význačnému českému etymologovi, prof. Václavu Blažkovi.

²²¹ Tato řeka pramení asi jeden kilometr na jihozápad od obce Aistiškiaia a dva kilometry na jihovýchod od hory Vidgirių kalnas. Teče zpočátku směrem východním, poté se stáčí směrem severním, protéká městysem Bartninkai, dále se stáčí do směru severozápadního a do řeky Širvinta se vlévá jako její pravý přítok (34,0 km od místa, kde Širvinta ústí do Šeimeny - 2 km na sever od vsi Sausininkai).

uvažují o vzniku slova *Aist* z jiného základu (který nemusí nutně souviset s tvarem *ag*; srov. např. Buck 1949 aj.).²²²

Povodí Feldaistu/Polního Aistu

Říčka pramení v blízkosti kostela svatého Michala v lokalitě Oberrauchenöth (na území obce Grünbach) východně od Freistadtu. Do *Feldaistu* se vlévá zleva potok *Prembach*, *Lackerbach* (s *Grünbachem*), dále zprava potok *Jaunitz* (který protéká po západním okraji Freistadtu; přítokem *Jaunitz* je na území obce Freistadt *Kronbach* – u Schwandtu, nedaleko Waldburgu v okrese Freistadt se vlévá do *Jaunitz*), který dále ústí do *Feldaistu* (na severozápadě se pak *Feldaist* spojuje s *Rainbachem*). Dalšími přítoky *Feldaistu* jsou např. *Edelbach*, zprava *Galgenbach* (srov. *Galgenbach* u Mühlu), zleva *Feistritz* (říčka pramení u St. Oswaldu u Freistadtu a vlévá se do ní např. *Frodbach*, *Heidbach*, *Steinbach*, *Keferbach* a *Etzenbach*/původně *Kronau*; srov. dále), *Flanitz* (pramení necelých 0,5 km západně od pramene jiného potoka, *Bösenbachu*; cca 3 km jižně od St. Oswaldu u Freistadtu); u Schwandtu *Flanitz* protéká nedaleko Waldburgu (na území obce Freistadt, kde se do ní vlévá *Elmbergerbach* a *Reiterbach*). Od soutoku *Feldaistu* s *Waldaistem* (cca 4 km jihovýchodně od Pregarten) se řeka nazývá *Aist* (srov. také *Feldaist-*, *Aist-Siedlung*: Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 115).

Některá pojmenování vztahující se k potokům, které ústí buď přímo do *Feldaistu* (*Polního Aistu*), nebo do jeho přítoků, jsou (nebo mohla být) slovanského původu. Nesporně k nim patří hydronyma *Feistritz*, *Flanitz*, *Jaunitz*; patrně ale také pojmenování *Frodbach*, *Kronau*, *Kronbach*, *Lesterbach* apod.

(Dreiskén/Dreiskénbach)

Mohlo jít o pojmenování malého potůčku, pravého přítoku *Feldaistu* v Helbetschlagu, na severním okraji obce Vierzehn (zleva zde do *Feldaistu* ústí *Prembach*).²²³

Samota obdobného jména, *Dreißgen*, je částí obce Rainbach im Mühlkreis (v okrese Freistadt). Pokud se jedná o lokalitu, byla r. 1270 poprvé zmíněna jako *Tresich* (obvykle se předpokládá, že tu jde o chybný zápis tvaru **Treisch*), k r. 1356 jako ves *Dreisten*. Základem mohlo být slovanské apelativum **driska* odvozené ze slovesa **driskati* (*dřískati*)/**dristati* (*dřístati*); srov. sln., srb. a chorv. *driskati* (mít průjem), *drisk(a)* (průjem); čes. (dnes spíše

²²² Jiné výklady pojmenování *Aist* jsou ovšem mnohdy málo pravděpodobné (i když v podstatě nelze homonymický vývoj zcela vyloučit. Zejména tehdy, jedná-li se o různé oblasti, které jsou od sebe poměrně značně vzdálené). Krkolonnější etymologizování se občas objevuje (opět) v regionálních periodících. Pojmenování často nalezneme též v neslovanských jazycích. Někdy se může jednat také o jiný typ jména než o hydronymum, např. o jméno rodné (osobní) nebo o příjmení. Osobní rodné jméno či příjmení *Aista* je ostatně v Evropě opakovaně doložené (srov. např. ve francouzském populárním přehledu rodinných jmen: Asta 2013; *L'encyclopédie des noms de familles* dokládá 51 osob tohoto jména). Např. ve Švédsku se onymický výraz *Agesta* vyskytuje jednak jako toponymum (označení města), jednak jako osobní jméno. Nelze však úplně vyloučit, že se i v tomto případě opět jedná o spojení základu *ag-* a koncovky superlativu *-est-* (srov. výše). Rovněž jistý druh rostliny (ovšem asijského původu!) je známý jako *agasta* (k typu rostliny srov. např. Kyrál 2007-2013). V regionálních periodících některých zemí (především tam, kde převažuje obyvatelstvo germánského původu) se někdy uvažuje o vztahu pojmenování k označení číslovky „*osm*“ v sanskrtu (kde toto slovo zní *asta*), jinde se předpokládá vztah ke slovesu „být“ – „*esta*“ (zejména v oblastech s románsky mluvícím etnikem, kde je běžný úzus užívání verba typu *esta*); velmi nevěrohodné jsou případné odkazy na společný základ s původně perským, později s hebrejským lexémami osobním jménem *Ester* (což lze přeložit ve smyslu „*hvězda*“, „*zářící*“ nebo „*jasná*“, latinské apelativum *astera* rovněž označovalo hvězdu). Další případná porovnání (a systematická analýza souboru etymologických slovníků; byť i jen evropských) je však úkolem pro další badatele. Podobný typ zkoumání by šel nad rámec tohoto pojednání (značně by přesáhl jeho možnosti).

²²³ Na existenci podobného hydronyma by bylo možné usuzovat na základě ústního podání rodilé mluvčí z Rainbachu.

oblastní) *dřístati/dřístat* (mít průjem, vyměšovat, plivat, pomlouvat); *dřístka* (sasanka), *dřístna* (pomlouvačná žena; srov. DNS 2004, s. 244), *dříst* (trus); dolnosrb. *driščas* (mít průjem), hsrb. *dristawa* (průjem, ale též „bažinatá oblast“; pravděpodobně v důsledku lidové etymologie; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 195, Hlawinka 2009, s. 53–54); srov. hydronymum *Dreißenbach* (výše – mezi Mühlem a Rodlem).

Podobně zní též pojmenování potoka *Dreißenbach*, popř. oronymum *Dreißenberg* (Hlawinka 2009, s. 54). SSJČ (1989, I, s. 417) uvádí také slovo *dříst* (tlach, pomluva; PSJČ uváděl jako frekventovanější tvar; srov. DNS 2004, s. 244); na Moravě a na Slovensku se podnes slova užívá ve vulgárním smyslu (Obrátil 2000, s. 43).

Etzenbach (Kronau)

Jméno je doloženo v pramenných dokladech. Označovalo pravý přítok *Feistritz*, dnešní *Etzenbach* (v okrese Freistadt). V současné době je stejným jménem (*Kronau*) označena samota (stavení) v obci Lasberg. Jméno je poprvé zmíněno r. 1383: *den sacz in der Chramna*. (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 174). V blízkosti osady leží též *Kronaueberg*

Pramenný doklad k předpokládanému hydronymu je datován až rokem 1508 v podobě *Chrana*, 1591 *Mehr ein Vischwasser, das Khromnach Pächel*. Na slovanský původ pojmenování odkazuje i skutečnost, že celé povodí *Bystřice/Feistritz* bylo do konce prvního tisíciletí po Kr. osídleno slovanským etnikem. Při výkladu pojmenování bude užitečné odkázat na slovinské a chorvatské prostředí, kde se objevuje hydronymum *Krapina*, které je vykládáno jako *Kaprový*, *Kapří*, *Rybí potok*. Nelze opomenout názor některých jazykovědců, že se v případě slovanského slovního základu **karpь-* (kapr) jedná o shn. výpůjčku, která by mohla souviset se slovanským kořenem **krop/-a* (kapka, krůpěj); stejnětak je ovšem možné, že jde o indoevropský substrát (Newerklá 2004, s. 558), za projev určité „hláskové imitace“, která je tu podkladem pro další derivaci, považuje tento případ Rejzek (2001, s. 314). U českého oblastního slova *krápa* odkazuje Jungmann na základní tvar *krápě* (Jg I. 1835/1989, s. 166, uvádí **krapa/krapka*–kapka; též *kropka*) a na sloveso **kropiti* (též v kontextu *kropí déšť z oblaků*, tedy ve významu „kápnout, kanout, pršet, crčet“; týž s. 201); srov. polské (*s*)*krapka* a slovinské *skrapa* (rovněž „kapka, krůpěj“; dále Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 174, Hlawinka 2009, s. 109). Oblastně se slova užívá v jiném významu (pro „hůl“, nářečně a sporadicky v okrese Louny a Litoměřice: srov. ČJA I, 1992, s. 156–157, mapa č. 59, s. 157; též odkaz v Dodatcích: ČJA 2011, s. 456, rejstřík podob).²²⁴Další výklad odkazuje k přejetí chorvatského a slovinského hydronyma (dnes *Krapina*) do raně sthn. a bav. dialektů (*Khrapina*, *Khrabna*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 174).

Feistritz

Řekaje levým přítokem Feldaistu (do něhož se vlévá pod Lasbergem, v politickém okrese Freistadt; také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 170; k formě *Wztrich* 1090–1106, *Fwstrich* 1169 viz dále Schnetz 1925, s. 161). K roku 1160 je v pramenech zmíněna *Viustriza*, nicméně zařazení dokumentu není jednoznačné. Uvedené říční jméno vychází ze slovanského **Bystrica*²²⁵, odvozeného ze základu **bystrь* 'rychlý, rasch'; obd. sln. *bister* 'rychlý, jasný, čilý, svěží, čistý, bdělý, vnímavý', čes. *bystrý* 'rychlý, hbitý, čilý, svěží, bdělý, vnímavý', dolnoluž. *bytš(n)y* 'jasný, čistý, světlý' (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 170). Také Šembera

²²⁴ ČJA V. (2005/2006) dokládá ještě jiné užití podobného slova; *krápka* mohla na Břeclavsku označovat krupku (na pomezí s jihomoravskou formou *krópka*: ČJA V, s. 253, plk. 161).

²²⁵ Z psl. **bustrika*> (pozdně psl.) **būstrīcā* (Holzer 1996b:88); analogicky Wiesinger (1986:26-27); obd. Hlawinka (2009: 105, pozn. 392).

(1868/2011–2013, s. 20) zmiňuje říčku jako *Bystrici/Feistritz, potůček blíž Marbachu* (srov. výklad k *Marbachu* jinde), *na němž leží dvůr Chlum (Culm)*.

Pojmenování **Bystrica (Feistritz)* tak označovalo divoký, rychlý potok (jméno bylo odvozeno od základu *bystrъ*). Jedná se tedy vlastně o příklad hydronyma, jehož sémantika popisuje kvalitu vody nebo průtokových vlastností vodstva (Hofbauer 2012, 26–27). *Feistritz* je tedy původní slovanské hydronymum (popř. též toponymum); v Dolním i v Horním Rakousku (jižně od „jihočeských“ hranic) se objevuje několikrát (vedle forem *Fistritz* a *Fistritzbach*). Pojmenování bylo běžné v celém raně středověkém slovanském prostoru, od Labe po Řecko, obvykle ve formě *Bistrica* (na Slovensku) a *Bystrice* (v Čechách; srov. Bergermayer 2005a: 49–50; Hlawinka 2009: 105).

Na základě záznamu aktuálních zvukových podob (zachycených u rodilých mluvčích v lokalitách blízko řeky) je zřejmé, že **Bystrica* bylo i v rakouských lokalitách přejato mnohokrát, protože se výslovnost některých hlásek dodnes poměrně často liší (např. pokud se jedná o rozšíření výslovnosti *f* proti *b* nebo diftongu *ei* vedle *i*; byla zachycena též nářeční zvuková podoba *Bistriz/Bistric*). U starších přejímek se ovšem dochovala podoba *Feistritz* (Holzer 2001b, s. 95–96). Rovněž tento argument (týkající se stáří zápisu) dosvědčuje skutečnost, že přejetí do němčiny proběhlo patrně mezi 9. a 11. stoletím. Od 9. stol. se totiž „slovanské“ *b* substituovalo prostřednictvím *shn.v* –a od poloviny 11. stol. se středohornoněmecký vokál *-i-* diftongizoval na *-ei-* (srov. Wiesinger 1986, s. 26–27; Hlawinka 2009, s. 105; odlišná ovšem byla situace v Čechách).

Sufix *-ica* potom chápeme jako typický a rozšířený slovtvorný element slovanské hydronymie, který nemá běžné paralely v sousedních indoevropských jazycích (Udolph 1996, s. 1542, mapa 235.1; 1998, s. 278, mapa 3). Poněmčená forma ženského sufixu **-ika/ica* zní

v německém prostředí obvykle jako *-itz* (někdy ale i v tomto případě docházelo k vyrovnání přípony, často pole bavorského modelu na *-ing*), mužský sufix *-ikъ/-nikъ* obvykle přejímal jako *-ing* (Holzer 2005a, s. 98, 2008, s. 203; názory na rozšíření sufixu v germánském jazykovém prostoru sledoval Schnetz 1925, s. 153–161; k rozšíření sufixu a jeho slovanských paralel, popř. k určité kritice Schnetzova výkladu srov. také Schwarz 1926, s. 315–317, dále Ernst 1989, s. 6n.). Prameny přejetí původních slovanských sufixů dokládají, ale v průběhu času došlo k příslušným hláskovým změnám, popř. k výše zmíněnému vyrovnání ve prospěch úzu mluvy nově osídleného germánského obyvatelstva; zejména v tomto případě, kdy docházelo k vyrovnání v poslední slabice slova (Ernst 1989, s. 10). Dnes je ale již zcela jisté, že všechna slova zakončená na *-i(t)z* nebo *-ings* slovanského původu nejsou (Anreiter 2005, s. 13–26). V dativu plurálu měl *shn.* patronymický sufix podobu *nikoliv-ing*, ale *-ingun* (popř. v oslabené formě *-ingon*), v nominativu pak *-inga*. První uvedená forma si vyžaduje užití předložek, a to ve *shn.* prostředí *az* (u, při, k), ve *shn.* dialektu pak *zuo*, *zen*. Pokud se jedná o starý germánský typ přípony (tedy o pozdější sufix *-ing*, který nenahrazoval slovanský typ derivace), potom je pojmenování místa odvozeno ze *shn.* osobního jména; srov. Stroh 1914/2010; s. 90n., Riezler 1909, s. 78). Tzv. *diverzní* místní jména zakončená na *-ing* přinášeli už v 8. století bavorské osadníci, kteří se často usazovali v Dolním Rakousku (jiným podobným sufixem „bavorského“ a *shn.* původu je přípona *-ern*; v mnohých pojmenováních se dodnes dochovala; srov. dále Hofbauer 2012, s. 19).

Flanitz

Flanitz je levým přítokem Feldaistu v politickém okrese Freistadt (srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 165). K roku 1260 je potok v pramenech označen jako *Vloenz (Vlemitz)* a *Flenitz*. Pojmenování je odvozeno ze slovanského hydronyma **Blanъnica*, které je derivátem ze slova **bolno/*blana*; popř. srov. v rus. prostředí např. název jezera Болонь

(*болонь/-е, болонь/-е* ... v ruských dialektech oblast zavodňovaných pobřežních luk'), pův. čes. *blana*:²²⁶ „niva, louka, pole“, luž. *blonje* „travnatá louka, niva“, bulh. *blana* „rovný kus země, trávník, hrouda země“ (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 165–166). V českém prostředí je běžné hydronymum *Blanice* (ze stč. *blana*; např. levý přítok Sázavy u Českého Šternberka; srov. také Malenínská 1995, s. 299). O *Blanici/Flanitz* se zmiňoval i Šembera (jako o potoku u Kefermarktu; srov. Šembera 1868/2011–2013, s. 20). V rakouském prostředí se dochovaly i pozdější denominace; např. hamr na zmíněné říčce *Flanitz* se nazýval *Flanitz Jiammer* (v lokalitě obce Kefermarkt; ovšem zařízení hamru je dnes uloženo v muzeu ve Steyru, jak dosvědčuje Komlosy 1995, s. 214–216; Hlawinka 2009, s. 56, 105–106, 178); srov. také místní jméno *Fladnitz* (např. dále u *Hussenbachu*).

Frodnach

Hydronymum označuje levý přítok řeky *Feistritz* (v okrese Freistadt). K roku 1416 uvádí pramen: *die Vischwaid auf der Frodnach* erwähnt. Pojmenování vychází ze slovanského pojmenování **Brodьna*, které je odvozeno ze praslovanského apelativa **brodь* (brod); srov. pojmenování bród (sln., pln.), popř. rus. a br., hsrb. a dsrb., mak. a bulh. *brod* (srov. Kopečný 1981, s. 69). Pojmenování **Vrodna* bylo přejato do pozdní staré a časně střední horní němčiny, kde se následně dále poněmčilo (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 171–172). Podobný způsob tvoření slov lze doložit u toponyma *Frenzberg* (Dolní Rakousko), *Frenz* (Horní Rakousko), popř. i na území dnešního Slovenska (*Brodnice*; uvedená pojmenování jsou odvozena od hydronyma **Brodьnica*; srov. Bergermayer 2005, s. 41–42); stejného etymologického postupu lze patrně použít u pojmenování *Frenzgraben* (ve Štýrsku; srov. Lochner-Hüttenbach 2006, s. 56) nebo *Frotschnig* (ve východním Tyrolsku); vždy je možné doložit odvození od základu **brodь* (Bergmann 2005, s. 314). Také Profous (I/1947, s. 180–184) uvádí celou řadu místních jmen na území Čech, která jsou odvozena od stejného základu (dále také Hlawinka 2009, s. 106).

Jaunitz

Potok *Jaunitz* (nebo také *Jaunitzbach*) je pravým přítokem *Feldaistu* (v okrese Freistadt). U *Lahrndorfu* se přibližuje jižnímu okraji *Freistadtu*. Na mapě nalézáme též formu *Jaunitzbach* (tedy patrně: *Javornický potok*). Jméno je v pramenech doloženo k r. 1142: *a fluvio Iowerniz usque ad fluvium Agast* (patrný je tu tvar *jower-* /*jawor*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 189, *Jaunitzsiedlung*: s. 194, dále Hlawinka 2009, s. 107). Již Šembera (1868/2011–2013, s. 20) zmiňuje *Javornici* (tedy *Jaunitz*) jako potok u tzv. *Cáhlova*.²²⁷ Slované pojmenování **Javorьnica* je nesporně ze slova **javorь* (*jawor*) odvozeno (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 189). Podobné doklady však objevíme i v některých rakouských místních jménech; např. *Jauerling* (v Dolním Rakousku; obdoba *Javorníku*; srov. Bergermayer 2005, s. 21–22). Jméno *Javornice* na českém území zmiňuje též Malenínská (1995, s. 300); užití lexému **(j)avorь* v západoslovanské oblasti systémově sledoval Šrámek (2002, s. 708–710); psl. základ **avorь* tu lze porovnat s formou **ahor* (s něm. 'Ahorn': Newerkla 2004, s. 147).

²²⁶ České slovo *blana* (rozlehlá, obecní pastvina; mírně podmáčená, vlhká louka; nikoli bažina, nikoli suchá louka) bylo už v 19. stol. zastaralé; dokládá je ještě Jungmann (*obšjrné pastviště, občina*; Jg 1835/1989:132). Machek (ESM 1997, 2010:55) předpokládá, že slovo bylo součástí běžného úzu především mezi 13. a 15. stoletím; vztahuje lexém (označující trávník, pláň i pastvinu vzniklou po vykácení lesů) k pojmenování *bláto*.

²²⁷ Starším (českým) názvem *Cáhlov* tu Šembera (v souladu s dobovým územním bilingvní nominací pohraničních obcí na české i rakouské straně) označuje *Freistadt* (v prvním pramenném dokladu jako *Frienstat*, 1241; v listině Rudolfa Habsburského z r. 1277 *Vraynstat*). Bylo založeno na místě původní obce *Zaglau* (v dobových zápisech však čteme též *Zahlow*, *Czagelaw* nebo *Chaglowe*).

V některých případech bychom ale mohli uvažovat u jiné motivaci pojmenování (tedy o jiné možnosti výkladu); srov. výklad hydronyma *Jaunitz* výše – v povodí *Velkého/Große Mühlu* (kde je též vysvětlena etymologie stejnojmenného přítoku říčky *Lanitz*).

Kronbach

Potok seu Schwandtu u Waldburgu (v okrese Freistadt) vlévá do *Jaunitz*. Výklad by zde mohl být podobný jako u hydronyma *Kronau*; se základem *Kron-* podle slovanského apelativa *карпъ-/*krop/-a, kornъ-/kronъ-* (srov. předchozí heslo: *Kronau*; dáleť *Kronaubach* v povodí *Velkého Naarnu*; patrně nelze odvozovat od psl. základu **chrěn-*).

Lesterbach

Potok *Lesterbach* protéká obcí *Lest* a vlévá se nedaleko Kefermarktu do *Feldaistu* (v okrese Freistadt). Hydronymum je v pramenech doloženo teprve k roku 1591, ale základní pojmenování stejnojmenného místa (*Lest*) je zaznamenáno již k r. 1270. Patrně se jedná o původní slovanský základ **Lestina*, o hydronymum **Lěština* (vzhledem k českým paralelám), odvozené z označení porostu: psl. **lěska/*leska* (líška); stč. *lěska* (srov. také Profous II/1949, s. 629), bulh. a sln. *leska*, dolnosrb. *lěska*, hornosrb. *lěsk* (Lískový potok). Jako původní pojmenování tu snad lze chápat psl. hydronymum **Lěščьje*; mohlo se jednat o slovanskou paralelu pro označení vodního toku i krajiny, srov. něm. *Haslach/Haselbach* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 166–167, Hlawinka 2009, s. 73, 110).

Pokud se jedná o ves *Lest* (srov. výše), místo je pod tímto pojmenováním zmíněno už roku 1270; k r. 1338 uvádí pramen *hof datz Lesten*. Potok je poprvé zmíněn k r. 1591 (*Löst*; srov. Hohensinner, Wiesinger 200š, s. 166).

Doklady pro odvozování od základu **lěska* nalézáme často i mezi toponymy a hydronymy v Dolním Rakousku (*Lehsdorf, Lexnitz*), ve Slovinsku (*Lešane, Lešče, Leše, Lešnica*) a v Čechách (*Líšnice*; srov. Bergermayer 2005, s. 131–132).

(Marbach)

Potok toho jména zmínil také Šembera (1868/2011–2013, s. 20) v blízkosti říčky *Feistritz*, v povodí *Feldaistu*; srov. dále (nedoložený) severnější přítok *Kampu*, přítok *Dobrabachu* v povodí *Kampu*, přítok *Malé Křemže, Marbach* v povodí *Gusen* a přítok *Dunaje* v *Marbachu an der Donau*.

Povodí Waldaistu

Jako *Waldaist* je řeka známá od soutoku *Bílého (Weiße)* a *Černého (Schwarze)* *Aistu*.²²⁸ *Waldaist* byl také někdy vnímán jako pokračování *Schwarze Aistu*, Černý *Aistu*. Zdá se, že lze dodnes tuto motivaci doložit i na jménech typu *Zirmetz*. Statek v lokalitě *Hinterberg*, který leží na území obce *Tragwein* (v okresech *Pregarten* a *Freistadt*), se dnes nazývá *Zirmetzer*. K r. 1481 je zmiňován jako *Syednitz*. Pojmenování je (patrně) odvozeno ze slovanského hydronyma **Čьrnica* (k základovému adjektivu **čьrnъ*, tedy „černý“;

²²⁸Dokladem středověkého slovanského osídlení břehů *Waldaistu* je též pojmenování samoty *Stranzberg*, která dnes patří k území obce *Tragwein* (v okresech *Pregarten* a *Freistadt*). Poprvé je osídlení zmíněno k r. 1430 jako *Stranasperg*. Leží na pravém břehu *Waldaistu*. Toponymum patrně souvisí s původním oronymem (jak lze usuzovat z II. základu, *-berg-*) a bylo odvozeno od sídelního osobního jména **Stranějъ* (tedy ze staročeského jména **Straněj*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003:131-132). Ke stejnému antroponymu (**Stranějъ*) je možné přiřadit dolnorakouská místní jména *Stronsdorf, Strannersdorf* a specifické pojmenování *Straneis* (Bergermayer 2005:251-252). K podobné (možné) motivaci odkazují i česká místní jména *Stránov* (Profous, Svoboda IV/1957:185-186). Svoboda a Šmilauer (V/1960:593) připomínají stsl. verbum **prostraniti* (vyklidit, udělat prostor, rozšířit); srov. též české sloveso *stranit* (komu, čemu; též Hlawinka 2009:92), srov. dále *Straningbach, Stranzerdorf (Stranzendorfer Bach)*.

srov. Kronsteiner 1980, s. 227). Podobně bylo utvořeno místní jméno *Sierning* (v okrese Steyr-Land), které se odvozuje ze slovanského pojmenování *Čьrnika (777 *Sirnicia*, 791 *ad Sirnicam*; dále též Schnetz 1925, s. 170–171); v textech ze 14. nebo 15. stol. nacházíme poměrně často doklady podobných pojmenování: *in Syrdnicher pharre*, *in Syerdnicher pharre*, *in Sierdnidkcher pharre*, *in Sierdnicher pharre*, *in Syednikcher phar*, *in Syedincher pharr*, *in parrochia Syednich* (Hohensinner, Reutner, Wiesinger 2001, s. 167). Poněkud jinak vykládá pojem nování J. Schnetz (1925, s. 176–177), který je vztahuje k psl. apelativu **žрънь/žьрны/žьрнов* (srov. Kopečný 1981, s. 439: mlýnský kámen; tedy slovanské hydronymum by mělo formu *Žьrnika, tj. Mlýnský potok). V Dolním Rakousku je rovněž zaznamenáno hydronymum *Sirnitzbach* (srov. u přítoků *Kampu*).

a) Povodí *Bílého/Weiße Aistu*

Říčka pramení mezi Moneggem a Liebenau u Maxldorfu; jejími přítoky jsou *Muckenbach* (srov. severněji pojmenování stejnojmenného přítoku *Černého Aistu*), *Schildbach*, *Tiefenbachl*, *Nadelbach*

Nadelbach

Hydronymum bylo zřejmě advozeno ze sthn. apelativa *nâdel/e* (1370 *Nadelnpach*; ve smyslu: *Nadelwaldbach*, „Jehličnatý potok“) a vztahuje se patrně k porostu jehličnatých stromů (jedlí a smrků), které rostly na jeho březích (srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 249; patrně tedy není odvozeno ze slov. *nadieti* (jak soudila místní tradice); srov. odlišně: *Nagelbach* u *Velkého Naarnu*.

b) Povodí *Černého/Schwarze Aistu*

Pramení severoseverozápadně od Glashütten a severoseverovýchodně od Liebenau; vlévá se do něho např. *Rotbach*, *Muckenbach* (srov. jižněji pojmenování stejnojmenného přítoku *Bílého Aistu*), *Weitenbach* (s přítoky *Höllaubachem* a *Kolmbachem*; srov. ale *Weitenbach* u Dunaje!) a *Grenzbach*; dále *Fehrerhoferbach*, *Haselbach*, *Klausbach* (do něho *Zierbach*), *Mörtenbergerbach* (s přítokem *Vogelhoferbach*, od pramene ale *Halmerbach* – mění se na *Mörtenbergerbach*) a před soutokem s *Feldaistem* ještě *Burbach*.

Řeka od soutoku s *Rotbachem* do soutoku s *Grenzbachem* protéká kolem hranice Horního a Dolního Rakouska. Dále do ní ústí *Flammbach* (s přítoky: zprava *Reisingerbach*, zleva *Kaltenbach*), v Harrachově údolí (Harrachstalu) u Rabenbergu se setkává s *Harbe Aistem* (na horním toku u pramene je jeho největším přítokem *Rothenbachl*), později *Reiternbach*.

Z hlediska původu pojmenování (a případného ovlivnění slovanským dialektem) nás tu budou zajímat zejména hydronyma *Burbach*, *Grenzbach* a *Harbe Aist*.

Burbach

K místu obd. jména i k lokalitě potoka se vztahuje záznam z r. 1691 (*Puchenbach*), 1698 (*Purbach*) a 1701 (*Burbach*). Původně se tedy (patrně) nejednalo o pojmenování slovanského původu (jak soudily romantické teorie o psl. základu *bur – tedy o označení „Bouřného potoka“), ale o původní hydronymum *Burgbach*, které se vztahovalo k blízkému vzdálenému hrádku (ve vzdálenosti cca 500 m od sledované lokality). Hydronymum je tedy spíše odvozeno z bavorsko–středohornoněmeckého apelativa **purkh-* (opevněné místo, pevnost, hrad). Došlo tu však k záměně s lexémem *puoch* (bučina, bukový les); toto spojení ve starších

nářečích vedlo ke vzniku alternativního pojmenování *Buch(en)bach* (srov. výše zmíněný zápis z r. 1691; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 120).

Grenzbach:

Potok přetíná hranice Dolního Rakouska hned dvakrát. Pramení na Seppelbergu na české hranici (pod Flußsiedlem), protéká kolem Schönbergu, tvoří část hranice Dolního Rakouska (také v lokalitě Guguwaldu; 1615 *Guckhugwiesen*, *Guckhu*; původně patrně *Kuckuck*; zde ale také označení hluchavky: Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 211; společně pro bavorská i česká nářečí od středověku, interjekce *kuku*; srov. *Kuckuckbach*) a vlévá se jako pravý přítok do *Schwarze Aistu* (v okrese Freistadt).²²⁹

Harbe Aist (Dubový, Bouřlivý, Blátivý, Borový?... Aist)

Říčka *Harbe Aist* na svém počátku získává vodu (z větší části) z *Rothenbachlu* a ústí do *Černého /Schwarze Aistu* v Harrachstalu – u Schönebe a Neu Hofu, nad Liebenau. Máme zde ovšem určitý problém s výkladem adjektiva *harbe*. Slovo *harb* označuje ve slovanských nářečích jižních a východních hrb (srov. např. Buffa 1962, s. 110); porovnání se základem změněným metatezí (*habr – harb-*; skupina *-ra-* se tu u Slovanů mohla objevit už dříve, byť sekundárně, tj. v důsledku změny *ie *-ar-*) se obecně nezdá pravděpodobné. Ale jen do té chvíle, dokud svůj výklad nekonfrontujeme s bavorskými nářečemi, kde je někdy slova *harb* užíváno i ve významu „dub“,²³⁰ a s možnostmi záměny označení stromu ve slovanském prostředí, kde se podobného základu mohlo užívat (pod vlivem metatetických procesů a souvisejících změn sémantických) pro různé druhy stromů; tedy nejen pro *habr* (např.), ale i pro *dub* apod..²³¹ Také výskyt praslovanského slova **grabrь*, **grabina* chápou někteří badatelé jako přesvědčivý doklad specifického slovanského osídlení českého jihozápadu; srov. např.

²²⁹Obdobně srov. *Grenzbach* v povodí *Ranny*, u *Malého Kampu*, na česko-rakouském pomezí (u státní hranice), dále také *Granitzbach*. Jiný *Granitzbach* najdeme jižně od Dunaje v Korutanech, u slovinských hranic (je pravým přítokem *Lavantu*, tj. slovinské *Labotnice*). Ke zvláštnímu vývoji slova *Grenz* (k přejímce do germánských dialektů) dále též *Hlawinka* 2009:140-142).

²³⁰ Za tuto informaci z 28. 3. 2012 vděčím význačnému bavorskému regionalistovi, který je současně rodilým mluvčím: panu doc. Winifredovi Baumanovi (z Univerzity Pardubice).

²³¹ Při výkladu pojmenování **grabrь* (převážně ve významu ‘habr’) můžeme lexém porovnat též s chorv. *grab*, srb. dial. *gàbar*, *gràbar*, sln. *gaber*, *graber*, rus. *grab*, pln. *grab*, čes. *habr* (srov. např. ESSJa VII: 99-100; psl. základ **grьrdь* však s tímto lexémem nesouvisí: Young 2006, 371-372). Psl. základ **gorb-* také nesouvisí s vývojem skupiny *-ar-*, ale vztahuje se k úzu skupiny *-ьr-* (srov. např. staré ruské slovo *гьрбь*).

V neslovanském (popř. v praeevropském) kontextu lze však připomenout umbrické jméno *Grabovius* (srov. Jovišovo epiteton na *Iguvinině desce*), popř. staromakedonské *grábin* (‘druh stromu’ – zde je ovšem původ nejistý), lit. *skr̃blas* (‘habr’), snad také lat. *carpinus* (ze základu **s/grāp/bh-*, což je výrazně neindoevropský tvar). Doložený je tu častý nesystémový přesmyk (metateze: *gabr-* - *grab-*, srov. např. Matasović 2012, s. 3/ část 4.8; popř. lze odkázat i k pojmenování *Harbe Aist* v první části naší studie: **grab-* > *garb-/harb?*; k tomu ale srov. dále). Holzer (2001:102) dále upozorňuje na vývoj jižního modelu metateze likvid (**garb-/grabь*), který na jihu zasáhl české a slovenské území. Tento vývoj probíhal též v Podunají (kde jsou dnes kontinuálně dochovány především slovinské dialekty; např. v Korutanech) a rozvinul se na jihoslovanském území; snad již před rokem 784. Newerkla (2004:46) datuje tuto změnu v českých a slovenských dialektech kolem roku 800.

Psl. apelatíva se mohlo užívat také pro *dub* (srov. *Этимологический словарь русского языка*, М. Р. Фасмер 1964-1973). Ostatně i slovo *dub* bylo (v různých podobách v závislosti na konkrétním jazykovém systému) často pojmenováním tabuovým (srov. Rejzek 2001, s. 147). Podobně jakou typu **dombros* a **dom-ros* mohl též u jiných pojmenování probíhat přesmyk. Mohl se tak projevitliv jakéhokoliv starého pojmenování stromu (např. **dьrbь* a **grabь* - **grabrь*; analogicky se pro *dub* místy užívalo i subst. **dьrbь* podle adj. **dobrь*; k tomu srov. výše výklad o spojení *Harbe Aist* – k označením *dub* v bavorských nářečích). Někdy se uvažuje rovněž o analogii s lexémem *chrabrý* (silný, prudký; posléze: odvážný, nezdolný), který byl však obecně do češtiny přejet (pod polským vlivem) až v době národního obrození, popř. o vlivu germánského (něm.) základu *grab* (*Grab/-en* = příkop, strouha). Podobné výklady jsou však značně nepravděpodobné.

Vondrová, Blažek 2001, s. 334–335, 340, obd. DNS, s. 58. Může tedy jít o slovo původně slovanské, ale i zprostředkovaný typ adaptace (srov. ale odlišně *Gaberbach* v povodí *Dyje*). Také adj. *harb* je odvozeno ze sthn. apelativa *hare*; dnes lze obd. něm. slovo *herb* přeložit jako „trpký, bolestný, krutý, zahořklý“. Tohoto apelativa mohlo být užito též o bouřlivém počasí (tedy „Bouřlivý potok“?; srov. Lexer 1872/2011). Spojení „*in dem harb*“ však mohlo ve staré horní němčině označovat též něco, co leželo (bylo umístěno) „na bahnité zemi, v blátě, ve špině“ (tedy „Blátivý potok“?; srov. Lexer 1878/2011). Místo tvaru *harbe* je však v mnoha slovnících doložen tvar *arbe*, *arve*, případně *araf*, *orfe*, *arfle* (ve významu „pinus cembra“, tedy pro označení borovice limby (Grimm J. a W./DWB 1854/2011). Ta se vyskytuje také v Alpách, v západním Rakousku a na jihu Polska). Etymologicky je to ovšem nejasné; do němčiny slovo (patrně) přešlo v 17. století ze švýcarské varianty (jako synonymum něm. apelativa „Zirbelkiefer“; srov. Kluge, Seebold/EWD 2011).²³²

V povodí *Harbe Aistu* najdeme též potok *Weitenbach* (srov. výklad u *Weitenbachu*, přítoku Dunaje).

c) Přítoky *Waldaistu*

Do *Waldaistu* ústí *Kasbach*, *Pieberbach*, *Waltrasedter Bach*, *Haider Bach*, *Ennsedter Bach*, *Stampfenbach* a *Sarmingerbach*.

Z hlediska hledání slovanského původu hydronym jsou tu pro nás zajímavá především pojmenování *Pieberbach* a *Sarmingerbach*.

Pieberbach

Nejstarší záznam z r. 1382 zmiňuje *Pyberpach*. Ve starších bav. a shn./sthn.dialektech existovalo slovo *piber* (bobr; tedy zde: „potok, kde žijí bobři“; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 239). Nelze patrně uvažovat o kalku ze slovanského dialektu, ale je třeba upozornit na slovanská apelativa **bebrь/bobrь/bьbrь* (Kopečný 1981, s. 60–61); slovanský vliv tu proto zcela vyloučit nelze (srov. ale odlišně *Pierbach*).

Sarmingerbach

Jedná se o malý potok, který tvoří levý přítok *Waldaistu* na území obce Bad Zell (v okrese Freistadt). Schiffmann (1940, s. 395) tu zmiňuje motivaci pojmenování obecně slovanským apelativem **žaba* (žába), u hydronyma potom šlo o základ **Žabьnika* (ve shn. prostředí *Sapinicha/Sabinicha*); srov. také pln. *žaba*, slk., sln., chorv., hsrb. a dsrb. *žaba*.²³³ *Žabnice* je též pozdější české pojmenování; německému hydronymu *Sarmingerbach* je ekvivalentní podobné pojmenování, které zmiňujeme v souvislosti s výkladem o přítocích Dunaje

²³² Za odkaz ze dne 19. 7. 2013 děkuji kolegovi Romanu Sukačovi.

²³³ Hohensinner uvádí jako český tvar apelativum *žaba*; tady se ale jedná o moravskou (popř. českomoravskou) variantu (ČJA V/2005:222,224,225 – mapa č. 134 uvádí výskyt krátkých vokálů od Volfířova na Jindřichohradecku; směrem k východu území). Na západě a jihu Čech (ale i severněji) je běžná délka: *žába*. Alternace kvantity vokálů nesporně pochází z psl. doby (Kloferová 2003:23), jak ostatně dosvědčují i standardní plurálové tvary subst. *žába*: krátký kmenový vokál v genitivu, standardní krátká dubleta v dat., lokálu a instrumentálu (SSJČ 1987/VIII, s. 453). O něco západněji se na Jindřichohradecku rozšířilo užívání krátkého vokálu ve slově *jama* (ČJA/V., 2005, s. 222; v této souvislosti lze odkázat též na stav moravský, slovenský, polský a hornolužický; tamtéž, s. 224). V souvislosti s vývojem kvantity je však třeba v této souvislosti upozornit na Sukačovu teorii (Sukač 2013, s. 72–101), na dnešní stav na jihu Čech (a na intonační proměny související, které pramení z raně psl. vývoje; srov. výklad ve 3. kapitole).

mezi Naarnem a Ysperem: *Sarmingbach*; k tomu dále Newerkla 2006/2007, s. 124). Obě uvedená pojmenování vznikla ze stejného slovanského základu (srov. Schnetz 1925, s. 170; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 90–91; Hlawinka 2009, s. 113). Velmi časně doklady upozorňují na dávné přejetí do starobavorského dialektu (od 9. stol. se vzájemně nahrazovalo slovanské *-b-* a shn. *-v-*; srov. také výklad výše; to dokazují i pozdější přejímky, např. *Saifnitz* (dříve časté v Korutanech, dnes spíše v „italských“ německých dialektech – z rakousko-bavorských nářečí; srov. Hohensinner, Wiesinger 1993, s. 78). Podobně je tomu u toponym *Safen, Safen, Saffenegg* (vše v Dolním Rakousku), ale také např. na Slovensku (např. *Žabník*; srov. Bergermayer 2005, s. 294–295; souborně též Hlawinka 2009, s. 68, 87–88, 113). Pojmenování *Sapinicha/Sabinicha* je dokladem toho, jak se dá rekonstruovat vývoj výslovnosti německého *s*. Na začátku slova, které bylo přejato do staré horní němčiny, slyšel slovanský mluvčí místo *s* postalveolární hlásku *š* (a to hned v počáteční slabice); např. *segnen* se změnilo na české a polské *žegnač, žehnat*. Bylo tedy logické, že německy mluvící písař slyšel *Žabynika, ale literu *ž-* nahradil literou *s-* (a podobně zapisoval i slovanské *č*; zapisovatele nenapadlo, že by to mohli slovanští vzdělanci číst nesprávně; srov. Hlawinka 2009, s. 111–112). Ostatně také první spřežkový pravopis zapisoval v českém prostředí vyslovené *š* nebo *ž* jako *s*; u *č* už to ovšem nebylo tak jasné (pro zápis této hlásky využíval mladší spřežkový pravopis většinou kombinace liter *chz, chs* apod.). Na základě jména potoka potom vznikala i pojmenování místní (se základem *Sarming-*); např. *Sarmingsmühle*. Lokalita se nachází blízko Sarminggeru (statku) a leží na *Sarminggerbachu*; k r. 1537 je *Sarmingmülner* zmíněn společně se *Sarminghofem* (srov. Hlawinka 2009, s. 87–88); srov. dále *Sarmingbach* (mezi *Naarnem* a *Ysperem*).²³⁴

Přímé přítoky Aistu:

Už do hlavního toku Aistu (pod soutokem *Feldaistu* a *Waldaistu*) ústí *Kettenbach* (po proudu směrem od Hohenstegu), později (dále po proudu) také *Aisthofner Bach* (ten je však zásoben vodou z dalších potoků. Nad *Naarnem* pramení *Gänsbach*, který zlevavtéká do *Lebinger Bachu*– ten potom (opět zleva) ústí do *Aisthofner Bachu* (poslední potok je ovšem s Dunajem propojen také *Aist-Mühlbachem*). Před Au an der Donau se potom *Aist* vlévá do *Dunaje*. Z hlediska hodnocení případného slovanského původu hydronym je tu patrně třeba uvést pojmenování *Gänsbach* a *Kettenbach*.

Gänsbach

K. Hohensinner a P. Wiesinger uvádějí, že je hydronym odvozeno ze sthn. apelativa *gans* (čes. husa). Nelze tu však zcela odmítnout případnou slovanskou motivaci (popř. vzájemné přejetí). K r. 1499 je v urbáři města Freistadt zachyceno několik odvozených jmen rodinných: Hans Gennspech, Thomas Gennspawr, Matheus Gennspeck. Jméno potoka je však doloženo až r. 1525 (v lokalitě Bad Leonfelden): *Genspach* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 88); srov. též dva další potoky obd. jména (*Gansbach – Oberer/Horní, Unterer/Dolní*), které pramení jižně a východně v katastru stejnojmenné obce (jižně od *Weißenkirchen in der Wachau*).

²³⁴ V některých případech by mohlo docházet k záměně základu *Sam-* a *Sarm-*. Na možnost odvození MJ *Saming* od sthn. apelativa *soumāri/soumāri* (pro zvířata nosící náklad) upozorňuje Wiesinger a Reutner (1994, s. 75-75; první doložený záznam z r. 1075 zní *soumingen*). Ovšem také obdobné stč. apelativum znělo *súmar* i *sumník/súmník* (ESSČ 2013); lze tedy vážně uvažovat o tom, odkud a kam mohlo být slova ve středověku přejímáno.

Kettenbach

Jeden potok toho jména pramení na obecní hranici mezi Schönau a Bad Zell (v okrese Freistadt; na počátku toku se do něho zleva vlévá *Hinterbach*, zprava *Pembach*). Jedná se o levý přítok *Aistu*. Potok je zmiňován r. 1270 jako *Choedna, ob der Choeden, feodum apud Choednam*.

Na počátku mohla stát dvě různá slovanská jména:

- a) **Chotina* – z osobního jména **Chota* (z **chotěti* 'chtít'; srov. *Chot, Chotek* aj.; Svoboda, Šmilauer V/1960, s. 590; *Chotěbud', Chotimír/Chotiměř*, tamtéž, s. 556; *Chotin, Chotěvnice, Chotěl*, s. 574–575; *Chotěšovice*, s. 613; *Chotýšany* – z osobního jména *Chotýš* x *Chotýčany* – z osobního jména *Chotýka*; s. 636)
- b) nebo **Chodina* – snad z osobního jména **Choda/Chod* (**choditi*; srov. Kronsteiner 1980, s. 222; Bergermayer 2005b, s. 17; Svoboda, Šmilauer V/1960, s. 590). Lze však uvažovat též o souvislosti slovního základu *chod-* s podobnou (ustanovenou) povinností osadníků střežit pohraniční území země, která se odrazila v mnoha místních jménech (a zejména v etnonymu označující obyvatele Domažlicka a západu Čech, Chody; srov. také výklad v 1. kapitole) srov. dále např. u Profouse (II/1949, s. 28–30).

Podobně se do němčiny adaptovala i původní česká místní jména *Chotěbudice* (něm. *Kettowitz*) a *Chotyně* (něm. *Ketten*; srov. Profous II/1949, s. 36,47; dále Hlawinka 2009, s. 108).

Nepřímým dokladem rozšířeného úzu tohoto typu pojmenování je i skutečnost, že se užívalo daleko širě; srov. např. název statku *Kettner* (Hlawinka 2009, s. 67, 108); srov. také *Kettenbach* na české a rakouské hranici (v povodí *Vltavy*); další *Kettenbach* (III) najdeme v povodí *Kalmbachu* (u *Schwemmnarnu*; srov. dále).

3.432 Naarn

Řeka *Naarn* pramení v okrese Freistadt a vlévá se do Dunaje v okrese Perg. Je levým přítokem Dunaje s rozsáhlým potočným a říčním systémem v Machlandu, ve východním Mühlviertelu a na okraji jižního Mühlviertleru (v Horním Rakousku), „mezi *Aistem* a vlastním tokem *Naarnu*“, ve Weinsbergerském lese, ale také v Čechách (na Novohradsku, ve Freiwaldu). Část povodí přesahuje na území Dolního Rakouska.

V roce 827 popisuje pramen zvaný *Právo (Placitum)* z *Puchenau* pohraniční jednání (výměnu území) mezi diecézí Freising (držitelem panství *Puchenau*) a Slovy, kteří byli usazeni na sever od *Puchenau*; na území v povodí řeky *Naarn*. Pramen dokládá, že „...*starí a vážení muži z národa Bavorů a Slovanů byli tázáni, kde by mohli najít tu správnou hranici, a oni se obecně dohodli na tom, že následná marka by měla patřit k domu Božímu...*“ *Placitum* poskytuje obraz soužití staršího osídlení bavorské údolí a pravděpodobně mladší slovanského osídlení hradištního typu. To nás vede k závěru, že každá strana byla rovnocenným partnerem pro vyjednávání (Hlawinka 2009, s. 9, 173).

Poprvé je řeka zmíněna r. 853 jako „*Nardina*“ v latinské darovací listině hraběte Viléma, která se pohraničního území přímo týkala. Uvedená listina totiž popisuje oblast mezi *Aistem* a *Naarnem (inter Agastam et Nardinam)* a zmiňuje *Bavory a Slovy, svobodné a nesvobodné* (z čehož je vidět, že obě skupiny společně žily v míru; srov. Zauner 2003b: XXXI). Ze zmíněné darovací listiny vyplývá, že se pojmenování „*Nardina*“ (pro *Naarn*) užívalo ve slovanském prostředí běžně.²³⁵ V letech 971–977 je také *Nardinum* zmíněno v dalších

²³⁵ Šembera (1868/2011-2013, s. 18-19, 22) nazývá řeku také *Naara* nebo *Narda*; uvažuje zde však (zcela v duchu dobových tradic) o „slovanském kmeni *Naristů* či *Nard'anů*“.

pramenných dokladech (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 36, k Machlandu, tj. k raně sthn. označení **ah/e/lant*: s. 36–37). Na základě uvedeného latinizovaného tvaru (*Nardinum*) lze usuzovat na to, že etymologie hydronyma *Naarn* odhaluje původní slovanskou přejímku z před slovanských jazyků (ze starého základu), Slovany přejaté pojmenování *Nardina* (tedy i dávné slovanské osídlení Mühlviertelu), které bylo označením řeky. Jméno patrně pochází z indoevropského základu **ner-/nar-/nor-* (ve významu „proniknout, ponořit se, brouzdat se“; slovo též označovalo „úkryt“ nebo „jeskyni“). V litevštině existuje lexém *nárdyti* („brodit se, opakovaně se potápět“; přes psl. hydronymum *Nárdynā se potom dostáváme k významu „řeka určená k opakovanému brodění“, srov. Machek/ESM 1997, 2010: 389; s ohledem na to, jak se říční ramena v Machlandu kříží, dá se tu časté brodění předpokládat). Pojmenování mohlo být přejato ve II. polovině 8. stol. do staré horní němčiny (ještě před dokončením změny *a > o*; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 36–37, dále Hlawinka 2009, s. 117).²³⁶

Naarn má celkem 24 přítoků. Jako *Naarn* se však označuje pouze v úseku řeky od soutoku *Große a Kleine Naarn* u Steinbruckmühle (východně od Bad Zell, na území obce Pierbach; tok *Naarnu* od tohoto soutoku k Dunaji je potom přibližně o 24 km dlouhý). Protéká posléze směrem k Pergu příčným údolím (v úseku asi 13 kilometrů), kde se charakter toku často mění; nejprve v úzkém kaňonu s příkrými svahy a později mezi mělkými meandrujícími oblastmi. Následujících 11 kilometrů již protéká údolím Dunaje (s velmi nízkým sklonem). Významným přítokem vlastní *Naarnu* je v první části *Auerbach* (pramen u obce Allerheiligen), *Hiesbach* (pramen u obce Rechberg; od 13. stol. sthn. *hierspach*: Hirschbach, Jelení potok; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 74) a *Zellhoferbach* u obce Bad Zell. Řeka se vlévá do *Hüttingerského ramene* Dunaje u Mitterkirchen (asi 3 km východně od Bad Zell). Původní soutok ovšem ležel asi 8 km po proudu u obce Dornach auf Höhe (na protějším břehu se nachází Ardagger). Po regulaci (roku 1960) tam dnes stále ještě původní tok ústí (ovšem pod názvem *Schwemnaarn*, tedy „Naplavený Naarn“). V *Hüttingerském slepém (starém) ramenu* pak vlastně *Naarn* ústí do Dunaje.

Malý Naarn (*Kleine Naarn*) pramení jižně od Liebensteinu na území obce Liebenau v nadmořské výšce přibližně 958 m. Jeho přítoky jsou hlavně *Schönauerbach*, *Stöcklbach* a *Höllnbach* (*Hollerbach*).

Velký Naarn (*Große Naarn*) pramení v *Jedlové bažině* (Tanner Moor) jihovýchodně od Liebenau v nadmořské výšce 930 m nad mořem (první potůčky ústí do *Große Naarnu* už z oblasti Dolního Rakouska). Velký Naarn se však říčka nazývá až od soutoku *Klammleitenbachu* (na horním toku se nazývá *Schwemmbach* a pramení jihovýchodně od jižního okraje *Rubnerova/Rubenského rybníka*, *Rubener Teichu*) se *Schwarzaubachem* (*Neuhausbachem*) na severním okraji Königswiesen.²³⁷ Na horním toku se spojí nejprve s *Rubenerbachem*, potom se nazývá *Schwemmbach* (srov. výše; jeho přítokem je na tomto úseku *Dauerbach*). Na dalším toku je už však potok označován jako *Klammleitenbach* (a jeho dalšími přítoky jsou *Tränkbach* a *Schmöker Bach*); je však známý i pod dalšími názvy. Dále do *Velkého Naarnu* ústí (např.) *Hinterreiterbach* (jinak také

²³⁶ Různé další „etymologie“, např. ty, které odvozují toto pojmenování z lexému *nard*, *nardus*, jež označuje rostlinu (srov. Machek/ESM 1997, 2010, s. 389: *nārda*, patrně z něm. feminina *Narde*), lze v této souvislosti chápat jako pokusy o „lidové“ etymologizování.

²³⁷ *Schwarzaubach* pramení ve výšce 940 metrů nad mořem severovýchodně od hory Kohlreuth na území obce Arbesbach v Dolním Rakousku, která dala jméno dalšímu potoku; srov. dále. Přibírá na svém toku vody *Kohlreutbachu* a *Buchenbergbachu*; posledně jmenovaný potok vtéká do *Schwarzaubachu* západně od Wachtelhütte.

Leopoldsteinerbach),²³⁸ *Kronaubach*, *Nußbach* (*Nussbach*),²³⁹ *Stöckellehnerbach*, *Wimmerbach*, *Zeitl*(*Zettl*)*hoferbach*, *Leitnerbach*, *Nag(e)lbach* s přítokem *Roßgrabenbachem* (aj.), přijímá též vody *Weinbergbachu* (též *Dietrichsbachu*).²⁴⁰ Ještě před soutokem s *Malým* (*Kleine*) *Naarnem* ústí do *Velkého Naarnu* *Edlhoferbach* (MAPY GOOGLE 2013).

Schwemnaarn (dříve dolní tok Naarnu) je odkloněn od *Naarnu* mezi Labingem na území obce Mitterkirchen Hüttinger a *Hüttingerským slepým ramenem*. Vlévá se do něho *Mettendorfer Mühlbach*,²⁴¹ *Gassoldingerbach* (*Steindlbach*)²⁴² a *Klambach* (na horním toku *Klausbach*; doplněný *Käfermühlbachem*) a *Saxenerbach*. U tzv. Polderovy čerpací stanice *Schwemnaarn* vtéká do Dunaje (před spojením ramene s hlavním tokem Dunaje ho ještě zleva posílí *Wetzelsdorfer Bach*). Pojmenování však nikterak nesouvisí se slovanskými dialekty (např. se slovem *šev*); sthn. apellativum *swemme*, *swem* označovalo brod (obd. dnešní něm. *Schwemme*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 67).

Přítoky *Naarnu*

Z pohledu slovanské etymologie hydronym bude dále potřebné zaměřit se na pojmenování *Auerbach*, *Deimingerbach*, *Kronaubach*, *Kettenbach*, *Klambach*, *Nagelbach*, *Nußbach* (*Nussbach*) a *Tobrabach*

Auerbach

Potok protéká lokalitou obce Waldhausen im Strudengau. Z r. 1451 je dochován zápis Aurpach (tedy vlastně záznam tvaru Auerbach); mohl tak být označen dnešní Auerbach (v severní části lokality) nebo Sagauerbach (jižněji). Snad mělo jít o „potok, u kterého se pasou zubři; srov. něm. Auerochse (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 101, 185). Výklad však není zcela jasný; přesto tu asi lze odmítnout slovanské zprostředkování (srov. též další stejnojmenné přítoky *Dunaje*, *Mühl*, *Rodlu* i *Naarnu*).

Deimingerbach je přítokem *Mettendorfer Mühlbachu* (v okrese Perg). V letech 1139–41 a 1335 je v pramenech uveden jako *Teymich* (srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 50), 1151 *Tymnich* (Hohensinner 2003, s. 73). Etymologie jména souvisí s pojmenováním stejnojmenné obce; je tedy jasné, že stejným způsobem vzniklo i pojmenování potoka, který kolem obce teče (Hlawinka 2009, s. 51, 104); srov. dále *Deiming*, *Diming*, jinde: *Dimingbach*. Jedná se o pojmenování obce (*Deiming*, *Diming*; na území obce Baumgartenberg, v okrese Perg) i potoka, který obcí protéká (rodilí mluvčí označují potok také jako *Dimingbach*). Pojmenování je doloženo již v l. 1147–1234 (u osobního jména: *Albertus de Timnich*). Mohli bychom tu uvažovat též o původu praeevropském; ale musíme přitom volit z několika možností výkladu onyma (srov. Bělič, Kamiš, Kučera/MSS 1978, s. 510; dále Schnetz 1925, s. 168; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 49–50). U tohoto hydronyma (a toponyma) lze snad

²³⁸ *Hinterreiterbach* pramení rovněž na katastru obce Liebenau v severozápadní oblasti Leopoldsteinu.

²³⁹ *Nussbach* pramení severovýchodně od Klausova rybníka (kterým protéká). V prvních třech kilometrech tvoří pomezí (hranice) Horního a Dolního Rakouska. Jeho přítokem je *Eibeckerbach*.

²⁴⁰ *Weinbergbach* pramení východně od Purrathu - opět na území obce *Arbesbach* (Dolní Rakousko); vlévá se do *Schwarzraubachu* na hranici Horního Rakouska.

²⁴¹ Pojmenování *Mettendorfer Mühlbach* se užívá od soutoku *Tobrabachu* a *Arbingerbachu* (jihovýchodně od Kühhofen; na území obce Mitterkirchen v Machlandu). Jihozápadně od obce Pitzing (na území obce Baumgartenberg) se vlévá do *Schwemnaarnu*. Jeho přítoky jsou také *Tobrabach* a *Deimingerbach* (u těchto hydronym můžeme usuzovat na původní slovanská pojmenování; srov. dále).

²⁴² *Gassoldingerbach* pramení ve Föhrenwaldu severně od Amesbachu na území obce Baumgartenberg.

uvažovat o deapelativizaci původního pojmenování. Ještě v praslovanské periodě začal proces utváření hydronym a místních jmen z apelativ (vedle utváření ze jmen osobních). Apelativa mohla být užita ve formě hydronym nebo toponym v nezměněné podobě, nebo mohlo být užito příponového tvoření. Mezi různými adjektivními (posesivními) sufixypřicházejí v úvahu také přípony substantivní (jako v tomto případě), především deminutivní typ se sufixy *-ekъ*, *-ьka*, *-ica*. Postupem času (a vzhledem k častému použití) se některých přípon začalo užívat výhradně k utváření onym. (Ostatně také v historické době byla místní jména odvozována z jiných zeměpisných označení právě prostřednictvím deminutivních přípon *-ec*, *-ica* a *-ek*; největší produktivity zřejmě tento způsob odvozování nabyl v 15. století; Rymut 1995, s. 809–810, Hlawinka 2009, s. 51–52).

- a) může se jednat o lexém odvozený ze slovanského slova **timěn(ьn)ika* – *timěno* (mokřina, popř. bažina?); také v starobulh., starorus. jazyce *timěno*, srb. *tymjo* – *tymje*; stč. ekvivalent byl *témenec*, *týmenec*, *temenišče* (Bělič, Kamiš, Kučera/MSS 1978, s. 510); slovo *tymenec/týmenec*, *temenec/témenec* vyložil ve významu *mjsto wlhé, bahnitě w poli a ginde; neb kde se pišty woda gako pramen, malá studánka* také Jungmann IV. (1838/1990, s. 567–568); doplnil též další odvozená slova: *temeniště*, *temeništ'ko*, *temeništnatý*, *temeništný*, dokonce *temeniti se* ve významu „prýštiti se“, popř. *temenný* (ale odlišně *teměnko*, *temenní* – od základní podoby „*témě*“, která pojmenovává část hlavy člověka; srov. Jg IV. 1838/1990, s. 568). Jihozápadočeský lexém *temenec* (var. *temánec* – Hracholusky na Prachaticku), *temeniště* (Ježov u Klatov), *tymenec*, *tymánek* (na Doudlebsku), v izolované nářeční obměně *trmenec*, *trmeňšče* (na Znojemsku) byl doložen ještě v 60. letech 20. stol. v řadě výpovědí rodilých mluvčích z různých generačních okruhů (ČJA II/1997, s. 305, mapa; SSJČ VI/1989, s. 133... „pramének, studánka“, ale též „bažina, mokřina“; tamtéž na s. 134 *temeniště*, zast. *temenisko*; „voda vyvěrající na povrch“); dnes se slovo *temenec*, *tymenec* na českém jihu objevuje spíše ojediněle v promluvách nejstarší generace mluvčích (srov. DNS, s. 293; dále např. ČJA 1997/II: 305, mapa č. 132; 308: obecně na jihu a západě Čech; z psl. **tekmę*, popř. může jít o příbuznost se stč. slovem *tina*, z psl. **timna*, bláto; obd. forem se užívá i na Horní a Dolní Lužici pro označení bahnitého místa). Machek 2010/ESM, s. 639) uvádí u lexému *timěno*, žetu jde o jméno nejasné slovanské etymologie (odvozené sufixem *-ekъ*, *-ьka*, *-ica* jako deminutivum, po změně sufixu na *-ec*, *-ica* + *-ek*, od původního tvaru **timěna* „bahno/ bláto“; tuto psl. formu doložil i Holzer (2008, s. 61; dále Hlawinka 2009, s. 51, pozn. 101) pro osídlení na Balkáně (pojmenování spojuje s dobou stavby prvních slovanských hradišť); základ **timěň* lze najít v místních jménech všude na území, které bylo původně osídleno slovanským etnikem (Šmilauer 1970, s. 182n).
- b) může jít o derivaci ze slovanského lexému *дымъ* – *dým*,²⁴³ tedy *дымъ-къ* – *дымъ-нь-къ*, posléze (ve slovanských dialektech) **timěn(ьn)ika*. Ovšem také v tomto případě by tu Slované přejali starší apelativum (srov. již u Jungmanna: *dým*, *deym*, **daym*; srov. Jg I, 1835/1989, s. 529–530; dále Hlawinka 2009, s. 51).²⁴⁴

Obdobným způsobem patrně vzniklo pojmenování řeky *Dyje* (srov. dále; rovněž odvození „germánského“ typu přejímky: *Thaya*).

²⁴³ Machek zmiňuje psl. apelativum **дымъ* (stind. *dhūmah*), které souvisí s dnešními tvary verba *duji*, *douti* (a s využitím derivačního sufixu *-mo-*; srov. ESM 1997, 2010, s. 137), Rejzek (2001, s. 151) upozorňuje na odvození ie tvaru **dhūmo-* (v sanskrtu *dhūmah*) od původního **dheu* (ve významu dýchat, vanout).

²⁴⁴ To je ovšem naprosto běžným jevem ve vývoji všech jazyků světa, které mají alespoň minimální kontakt se svým jazykovým okolím.

K názvu potoka **Kettenbach** srov. výklad k povodí *Aistu* a k povodí *Vltavy*.

Klambach

Jméno potoka patrně slovanský základ (např. vztah k základu **kolm-*) nemá. Nejspíše je odvozeno (po hláskovém vyrovnání *-e/-a -*, snad pod vlivem latiny) ze sthn. apelativa *klam*, *-mes* (sevřený úsek cesty, soutěska, kotlina, horské stoupání, údolí, rokle); tedy „potok v úzkém údolí“ (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 94). Podobně je tomu u MJ *Klam(m)leiten*, doloženého k r. 1220 a ve 13. stol. jako *Chlamme*, *Klammleitenmühle* (1481, 1487 *Clam*, 1569 *Clamleiten*), *Klammühle* (1827 *Klammleiten*); výklad původu pojmenování je (obvykle) stejný jako u hydronyma *Klambach* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 28–29, 46, 71).

Klambach/Klausbach je známý především svými četnými přítoky (srov. MAPY GOOGLE):

- Přítok *Schurzmühlbach*:

Od pramene u Staubuodtéká potok *Forstbach*, zprava posílený *Wäschbachem*. Jeho levý přítok *Nösterbach* se na krátkém úseku stává hlavním potokem (nazývá se tedy dále *Nösterbach*), poté ale zase teče jako *Forstbach*, krátce i jako *Mühlbach*, poté však vtéká do *Schurzmühlbachu* (ten pramení v nadmořské výšce 670 metrů nad mořem), který zleva ústí do *Klausbachu* (protéká přitom tzv. „Tichým údolím“, *Stillen Tal*, na území obce Bad Kreuzen; srov. také Mapy Google 2013).

- Přítok *Senfmühlbach*:

Potok se zpočátku nazývá *Aist* (sic!; srov. výše výklad o pojmenování řeky *Aist*!).) Do tohoto potoka se vlévá (zleva) *Maseldorferbach* (se dvěma doloženými prameny (sic!).) Ale pod soutokem s *Willersdorferbachem* se už tento původní „*Aist*“ označuje jako *Senfmühlbach*. Zprava do *Senfmühlbachu* vtéká potok *Kettenbach* (srov. též jinde) a dále ještě jiný (menší) *Klausbach*; *Senfmühlbach* následně ústí do většího *Klausbachu* (jde patrně o místně obvyklý typ pojmenování; prameny obou „*Klausbachů*“ jsou od sebe vzdáleny asi 200 m). Někdy se ovšem přítoky ztotožňují; potom se má za to, že se *Klausbach* na středním toku nazývá *Senfmühlbach* a na horním toku *Willersdorfbach* nebo *Willersdorferbach* (v tom případě by byl potok *Aist* jeho levým přítokem; srov. Mapy Google 2013).

- Přítok *Käfermühlbach/Kefermühlbach* (pramení jihovýchodně od Reitererbergu na území obce Sv. Tomáše/ St. Thomas am Blasenstein; 650 m n. v.; zprava přijímá *Hinterbergerbach*) se vlévá do *Klausbachu* zprava.
- Přítok *Kettenbach* (zde už III.; srov. jinde!) je dlouhý jen asi 1 km (srov. výše odkaz na přítok řeky *Aist* a dále výklad o potocích na české hranici) pramení asi 1 km severně od Großmaseldorfu, jihovýchodně od Bad Zell, na území obce Sankt Thomas am Blasenstein.
- Přítok *Klausbach* (odlišný od hlavního toku stejnojmenného potoka).²⁴⁵

Soutokem *Klausbachu* a *Kefermühlbachu* (západně od Oberkalmbergu na území obce Bad Kreuzen) tak vzniká potok *Klambach*.²⁴⁶ Protéká pánví Klamer (Klamer Becken), mezi Klamem a Baumgartenbergem (popř. Saxenem) *Klambach* protéká Klamschluchtem. Cestou se do něho zleva vlévá *Sulzbach* a *Saxner Bach*, zprava *Bäckerbach*. *Klambach* ústí do *Schwemmnaarnu* (na východ od Saxendorfu na území obce Saxen), spojeného s dunajským ramenem u jezera *Entenlacke*.

Kronaubach

²⁴⁵Tento malý potůček pramení necelý km jižně od Großmaseldorfu, asi 1 km jižně od Sankt Thomas am Blasenstein, ve výšce asi 600 m nad mořem.

²⁴⁶Zajímavý je též (např.) výskyt místních jmen Klamberg/ Oberkalmberg; zejména v blízkosti tohoto soutoku (srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 92-95, 97)!

- srov. výklad o povodí *Aistu* (*Kronau, Kronbach*)

Nußbach (Nussbach)

Nejspíše podle porostu ořešníků na břehu potoka; srov. např. (obd.) Nußbaum v lokalitě Pregarten: 1208 *Nuspaum*; bav., sthn. původ dokládá Hohensinner a Wiesinger (2003, s. 151). Patrně nejde o kalk původního slovanského pojmenování (**Leščina, Lestina*).

(Pierbach)/Nag(e)lbach

V lokalitě *Pierbach* ústí potok *Nag(e)lbach* do *Velkého Naarnu* (na základě sdělení rodilé mluvčí z *Pierbachu* se domníváme, že paralelní označení potoka skutečně znělo *Pierbach*). Navzdory předpokladům mylné lidové tradice pojmenování nikterak nesouvisí se slovanským (a stč.) lexémem *pero, péro, perie/peřie*. Z r. 1114 i ze 13. století je dochován zápis *Pirichpach*; lze tedy předpokládat odvození od sthn. apelativa *pir(i)che* (bříza); srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 104, 224.

Také pojmenování *Nagelbach* se dá vykládat dvojím způsobem. Buď je odvozujeme z psl. adjektiva *naglъ* (náhlý; divoký, vztekly; ve vztahu k potoku), nebo z něm. (germ.) *nagel* (*Nagel* = hřebík, nehet, značka, obd. Grimm J. a W./DWB 1854/2011; také vyjádření míry: *nagelneu* = zbrusu nový; tedy snad „označený“ nebo „výsadní“ potok). První možnost tu není zcela vyloučena (srov. ale *Nadelbach* v povodí *Bílého Aistu*).

Tobrabach:

Tobrabach (někdy nazývaný jen *Tobra*) je levým přítokem *Naarnu* v okrese Perg (a protéká lokalitou nazývanou *Tobra* na katastrálním území obce *Pergkirchen*, která patří k městu Perg; k r. 1273 je zmíněn název *Tabra*, 1113 a 1370 *flumen Tabaraha*, 1142 *Tabra*; dále Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 55–56; srov. také Hlawinka 2009, s. 94). Pramení u selského dvora Kloiber na území obce Windhaag u Pergu. Zpočátku je nazýván *Modlerbach*, následně *Kropfmühlbach*. Mezi přítoky *Tobrabachu* patří *Hausbergbach* (vytékající z Windhaagu bei Perg), *Schwertmüllerbach* (ten pramení v lokalitě Saxenegg a pokračuje na katastrální území obce Innernstein, která patří k obci Münzbach), *Wieserbach* (pramení u Priehetsbergu na území obce Münzbach) a *Falkenauerbach* (z pomezí mezi Groißingem a Priehetsbergem). Část toku ústí do uměle vytvořeného kanálu (*Tobrakanaal*); v jihozápadním směru vtéká *Tobra* malým *Naarnkanálem* do *Naarnu*. Vlastní *Tobrabach* ale asi kilometr jižně od lokality *Tobra* mění směr a teče pak podél hranice na východ, směrem k Mitterkirchen. Přijímá vody *Arbingerbachu*²⁴⁷ a *Deimingerbachu* a ústí jihovýchodně od Kühhofen do *Mettensdorfer Mühlbachu* (Berg, Gumpinger, Siligato 2009, s. 11, 14, 63–67, 103–105, 135–136).

Kolem r. 1114 a 1370 je o potoce doložen pramenný zápis: *flumen Tabaraha*. Pojmenování pochází z psl. a slov. tvaru *dobra (k m. r. jmenného tvaru adjektiva *dobrъ –'dobrý'; tedy snad „dobrý, klidný potok“; srov. bulh. *добър*, sln. *dober*, hsrb. a dsrb. *dobry*). Tvar je evidentně v ženském rodě; patrně tedy byl ve vztahu k původnímu slovanskému subst. *woda, tedy „voda“, kterého bylo užíváno vždy v ženském rodě. Někdy se uvažuje též o slavizaci keltského jména *Dovri = Vodní země (a pod vlivem rodového zakončení slovanského jména o následném vyrovnání koncovky; k tomu také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 56).

Psl. označení potoka *Dobra (patrně přejaté obd. jako psl. osobní jméno *Dābrā: Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 10–13, Hlawinka 2009, s. 93) muselo být přejato nejpozději v polovině 8. stol. (srov. také: Wiesinger 1985, s. 351),²⁴⁸ protože se později projevil hláskový

²⁴⁷ *Arbingerbach* pramení severně od Hummelbergu na obecní hranici Arbingu a Münzbachu; na horním toku se nazývá *Neuhausbach*.

²⁴⁸ Za připomínky (a opravy) k výkladu forem psl. adjektiva **dobrъ/dobra* na tomto místě děkuji prof. R. Večerкови.

posun z *d-* na *t-* a psl. *-ǣ-* bylo nahrazeno shn. *-a-*, které v průběhu 9. století artikulačně zvýšilo (změnilo se tak na *-o-*, srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 56). Doklad z r. 1468 uvádí předložkové spojení *zu Tabrach* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 55), což odkazuje ke vsi *Tobra*, popř. ke dvoru na potoce *Tobrabach* (pokud ale uvažujeme o místních jménech, nelze tam vyloučit ani vliv středohornoněmeckého kompozita *tage-werc*; k tomudále Hlawinka 2009, s. 69, 93–94, 112–113; srov. dále, zejména *exkurs*, část1.).

Místní jména odvozená od základu **Dobra* jsou v řadě lokalit položených severně od Dunaje běžně rozšířena (tedy také v Mühlviertelu nebo ve Waldviertelu); srov. např. původní hydronyma *Tober(s)bach* (lokalizace potoka není jednoznačná; pravděpodobně se jedná o dnešní *Finstergrabenbach* v okrese Linz-Urfahr; pod Steyreggem se vlévá do Dunaje; r. 1512 je pojmenování *Tobersbach* uvedeno v katastru nemovitostí; k výkladu jména také Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 11–13), *Dobrabach* (pravý přítok *Kampu*; pramení na území obce Rastefeld v Dobrawaldu, v okrese Kremže-venkov, v Dolním Rakousku; srov. výklad u *Kampu*), místní jména *Dobra* (a již zmíněné jméno *Tobra*), *Dobraleiten/Toberleiten*, *Toberholz*, *Doberhagen*, *Dobretshofen*, *Dobring*, ale také *Tafersheim* aj. (srov. také *exkurs*, část1.; obd. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 10–11). Obdobná pojmenování jsou zcela běžná na českém území (*Dobrá*, *Dobrá Voda* aj.; srov. např. Bergermayer 2005, s. 61; dále Hlawinka 2009, s. 52–53, 93, 113, 177).

V listinných pramenech máme doloženo (k r. 1382) spojení *von Toberacken* (v Mühlviertelu; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 114), k r. 1499 pak *Zu Tobracken*; ze slov. **Dobrakъ*. Může se ale jednat o novější (nikoliv tedy psl.) přejímku z osobního jména *Dobrák* (které bylo zcela přirozeně odvozeno sufixem *-akz* psl. adj. **dobrъ*;²⁴⁹ srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 115, Newerkla 2006/2007, s. 121, Hlawinka 2009, s. 177; obd. *exkurs*, část1).

3.5 Mezi Naarnem a Ysperem

Sledujeme-li tok Dunaje dále (směrem po proudu, od ústí Naarnu), zjišťujeme, že následují přítoky, které do něho přímo ústí, v tomto pořadí: *Kämpbach* (v Greineburgu), zpravavosílený *Schallahoferbachem* (do něhož dále zprava vtéká *Badbach* /s levým přítokem *Kassmüllerbachem/Dimingbachem/* a *Rinnaubach*), *Greinerbach*, *Kreuznerbach* (jehož přítok se též nazývá *Diming* nebo *Timingbach*), *Gießenbach* (ústí do Dunaje asi 2 km západně od Sankt Nikola a. d. Donau, 3 km východně od Greinu), *Dimbach* a *Sarmingbach* (v Sarmingsteinu); *následuje Weidenbach*. Pro potřeby našeho pojednání je však (podle našeho soudu) vhodné věnovat se výkladu hydronym *Aist* (srov. výklad o pojmenování stejnojmenné řece výše), *Dimbach*, *Gießenbach*, *Gossen*, *Kreuznerbach* (zde ovšem půjde o původní pojmenování *Diming*, *Timingbach*; ne o nové německé hydronymum) a *Sarmingbach*.

Dimbach

Potok se nazývá také *Moosbach* (srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 87) nebo *Langenbach*. Pramení v lokalitě *Dimbach*. Jeho levým přítokem je *Gossen*, pravým přítokem *Rosinbach*. Do Dunaje se vlévá v lokalitě Sankt Nikola. K r. 1147, 1194 je v listinách doložen *Dunnenbach*, 1229 *Dvnninpach*, 1332 *Dunnpach*, 1154 a 1335 *Dünnpach*, od 16. stol. *Dynpach*, od 17. stol. pak *Dimpach* i *Dimbach*. Základ hydronyma je patrně odvozen ze

²⁴⁹Pojmenování souvisí též s českým exonymem *Dobrá*, popř. *Doubrava* (ve druhém případě řada autorů odmítá odvozovat původ slova ze základu *dub*, ale hledají spíše jeho starší význam „háj, lesík“). Rejzek připouští možnost kontaminace tvarů **dǫbъ* (dub) a **dъbrъ* (rokle; srov. Rejzek 2001, s. 141), popř. upozorňuje i na případnou souvislost slov **dъnoa* **dъ(b)no* (odkazuje na lit. *slovodūgnas*, odvozené z tvaru **dubnas*, a na angl. *deep*; dále Rejzek 2001, s. 138–139), popř. na možný přesmyk ie základu **bhudh-* na **dhubh-* (srov. sti *budhá-*, lat. *fundus*, něm. *Boden*; Rejzek 2001, s. 138).

středohornoněmeckého *dünn/e* (tenký, slabý, úzký, řídký); mohlo se jednat o potok s menším průtokem vody, popř. o vyjádření vztahu k úzkému údolí; srov. též *Dimbachreith* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 99–100). Patrně je zde poněkud problematické uvažovat o podobné motivaci slovanským apelativem, kterou v obd. případech (u hydronym se základem *dim/deim-*) předpokládáme (srov. *Diming/Deiming*, stejnojmenné přítoky Naarnu i Dunaje; obd. *Dimingbach*, *Deimingerbach*, popř. výklad pojmenování *Dyje/Thaya* aj).

(Dimingbach)

Potok, který na svém horním toku protéká místem *Thimminger/Diminger Hof* (osada Oberdörfel, obec Bad Kreuzen, nedaleko lokality Mensegger; v okresech Grein a Perg), se dříve nazýval *Dimingbach* (jedná se patrně o dnešní potok *Kassmüllerbach*, jenž posiluje další potoky, tekoucí přímo do Dunaje). Místo *Thimminger/Diminger* prameny poprvé zmiňují k r. 1681). Etymologie pojmenování bývá odvozována od starého hydronyma *Diming* (srov. též Hlawinka 2009, s. 117). K r. 1037 je v pramenech doloženo hydronymum *Dumilicha* (Hohensinner 1993, s. 20, 98–99). Jedná se tu patrně o pojmenování, jehož přejetí zprostředkoval slovanský dialekt (srov. také výklad k povodí *Naarnu*).

Diming/ Timingbach, původní název i přítok *Kreuznerbachu*, srov. dále, též *Dimingbach* apod.

Gießenbach

R. 1351 čteme v zápisu z lokality obce Grein *niderhalb dez Dizzenpachs*, r. 1477 *Diesenpach*, až 1827 pak *Gießenbach*. Zdá se tedy, že hydronymum nemá nic společného se slov. základem „*kys(ě)l-*“ (nejedná se patrně o původní „Kyselý potok“; srov. Kopečný 1981, s. 173). Původní bav.-sthn. apelativum *diezzen* lze přeložit jako „bublající, hlasitý, zvučný, hlučný“; teprve na základě lidové etymologie se první část názvu (patrně) v 19. stol. změnila na formu *gießen* (k verbu „nalít, vylít, rozlít se“; dále Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 82).

Gossen

Potok, který již Šembera (1868/2011–2013, s. 20) zmiňoval jako „*Gossen, Jesenka, potok v okršlku Waldhauském*“ (Waldhausen im Strudengau), jelevým přítokem *Dimbachu*. Také jinde v lokalitách položených na sever od Dunaje (směrem k jihočeskému pomezí i k Dunaji) nacházíme podobná pojmenování: *Jasenegg, Jasnitz* (snad *Jasnice, Jesenice*; dnes se potok nazývá *Hausbergbach*; ten ovšem je pravým přítokem *Weitenbachu*; srov. další výklad k povodí *Weitenbachu* a k přítokům Dunaje, také starší název levého přítoku *Dyje* a současné toponymum ve Waidhofen an der Thaya); jižně od Dunaje se však pojmenování *Jasnitz* objevuje rovněž; na slovinském pomezí je *Jasenička Reka* (základem pojmenování tu bude spíše subst. *jasan* než *jeseň*; spíše než adj. *jasný*... srov. výklad u hydronyma *Jasen*; popř. *Jasnitz*; také k dolnorakouskému hydronymu *Jes/s/nitz*; Schnetz 1925, s. 172).

Kämpbach

Hydronymum může souviset s pojmenováním řeky *Kamp* (srov. tamtéž). Jako *Kämpbach* se potok označuje od lokality obce Lehen, která je položena cca 10 km západně od pramenů *Malého (Kleiner) Kampu*. Protéká okresem Perg a Grein, v lokalitě Bad Kreuzen. (Dále po proudu do Dunaje ústí *Gießenbach*.)²⁵⁰

²⁵⁰ Odlišná je ale situace v lokalitách Sankt Johannim Pongau a Bad Hofgastein (jižně od Dunaje), kde potok *Kampbach* ústí zprava do *Gesteiner Ache* - a pokračuje jako součást tohoto vodního toku do *Salzbachu*.

Kreuznerbach (čili *Diming* nebo *Timingbach*)

Diming nebo *Timingbach* jsou dřívější pojmenování *Kreuznerbachu* (do *Dunaje* ústí u Greinu, v okrese Perg; srov. Hohensinner 1993, s. 98; označuje se tak též menší přítok *Kreuznerbachu*; srov. výše). Slovanský dialekt tu patrně zastával úloha jazyka-prostředníka (srov. také *Deiming*). V zápisu (v darovací listině) z roku 1037 čteme: *proprietam ... inter fluvios Dumilicha et Sabinicha a termino Danubii usque ad Sclauinicum terminum* (rozkládá se); 1049 *...intra geminas fluminum Sabinichi et Tvminichi ripas sito* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 90; titíž 1993, s. 98–99). Potok je tu popsán jako místy „bublající a stříkající“. Naskytá se otázka, zda je věrohodné odvození ze slovanského apelatíva *dymъ* (zde také: sprcha, sprška vodní tříšť, „vodní dým“). Wiesinger (2004, s. 75, 76–78) ale vidí problém hlavně v tom, jak doložit slovanskou motivaci pojmenování. Případně základové slovanské verbum *dymъ*, *dŏti* (foukat, fučet, vát), popř. **dŏmŏti/dŏmeti*, popř. *nadymati se* (dýmatí, kouřiti; srov. také Kopečný 1981, s. 96, 100, 223) nejsou (podle jeho názoru) z hlediska sémantické motivace příliš vhodná pro tvorbu hydronym. Wiesinger tu předpokládá keltský nebo germánský původ pojmenování na základě analýzy jiných (potenciálně předslovanských) pojmenování, která byla v daném regionu doložena (např. *Grein*, *Paynberger*, *Poienstein*; řadí k nim však též hydronymum *Visnitz*, k němuž výše uvádíme výklad odlišný; srov. u hydronymu *Gusen*). Jméno by pak bylo slavizováno (poslovanštěno) ve formě **Dŏmŏnika* nebo *Dŏmŏlika*; posléze by došlo k integraci na bavorsko-starohornoněmecké pojmenování **Tumŏnicha*; ale srov. např. výklad výše (*Deiming*, *Diming*, *Deimingerbach*); také k pojmenování řeky *Dyje* (dále!).

Rosinbach

Potok je pravým přítokem *Dimbachu*. Snad by tu bylo možné odkázat k původu pojmenování *Rosbach/Rosabach*.

Sarmingbach

Potok ústí do *Dunaje* východně od St. Nikola a. d. Donau (cca 2 km od obce). Pramení u St. Georgen am Wald. Jedná se o levý přítok *Dunaje* v okrese Perg. V pramenech je doložen už k r. 998: *inter fluvii Ispera et Sabinicha*. Další pramen je datován rokem 1037 a zmiňuje také Slované: *proprietatem...inter fluvios Dumilicha et Sabinicha a termino Danubii usque ad Sclauinicum terminum*. Základem je tu bavorsko-shn. slovo *Sapinicha*²⁵¹, které bylo odvozeno ze slovanského hydronymu **Žabŏnika*²⁵²; základem je tu přirozeně psl. **žaba*²⁵³ (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 90–91). Blízká ves *Sarmingstein* spadá pod obec St. Nikola an der Donau (v okresech Grein a Perg). V záznamech z let 1147 a 1332 čteme: *ecclesie sancti Johannis in Soebnich*; ale *Sermyngstain* je v pramenech zmíněn teprve r. 1481/87; zmínky o *Sarmingbachu* se však objevují výrazně dříve. Starší prameny odkazují na bývalý hrad, popř. na klášter sv. Jana Křtitele, který se nacházel nedaleko odtud (Hohensinner, Wiesinger 2003a, s. 90–91; též Hlawinka 2009, s. 88); srov. výše *Sarmingerbach* (přítok *Waldaistu*); poněkud odlišně: *Sarmingbach* u *Dyje*.

²⁵¹ Wiesinger (1986:25) přiřazuje zápis z r. 985 *Sapinicha* k Sarmingu ve Štýrsku. Zvuková reprezentace slova však může ukazovat i na to, že lze příslušný etymologický výklad přiřadit též k *Sarmingbachu* (po časném přejetí do staré horní němčiny mohlo dojít k posunu *b > p*).

²⁵² ... srov. též psl. **žěbinika* (Holzer 1996:103).

²⁵³ ... srov. **žaba*; snad též psl. **džěba* (Holzer 2001:92).

3.6 Povodí Ysperu a blízké toky

Ysper (Isper)

Hydronymum *Ysper* (někdy psáno také jako *Isper*) označuje řeku v dolnorakouském Waldviertelu. Jedná se o levý přítok *Dunaje*, který vzniká na soutoku *Malého* a *Velkého Ysperu* na území obce Nöchling (někdy se také jako *Velký Ysper* označuje celá řeka – od zmíněného soutoku až k *Dunaji*).

Řeka pramení blízko Weinsbergu ve Weinsbergském lese (Weinsberger Wald). Směrem na jih protéká Ysperskou soutěskou (Ysperklammem), dále Údolím Ysperu (Yspertalem) a St. Oswaldem v Yspertalu. Na východ od řeky leží *Ostrong* (1060 m); srov. dále. Dnes *Ysper* ústí do dunajského přehradního jezera (*Donau-Stausee*) u elektrárny Ybbs-Persenbeug (nedaleko Isperdorfu).

Řeka *Isper* (*Große Isper*) je v pramenech zmíněna již roku 998 (*fluvius Ispera*) a dále k r. 1144 (*rivus Ispera*; srov. Weigl, HONB 1970; sv. 3, s. 181, plk. 133). V pramenech je doložen k r. 1209 zápis (místa) *Hisper*, 1282 a 1307 *datz Ysper*, 1312 *datz Ysper an dem marchte*, 1313 a 1315 *Alteysper*, 1307–1315 častěji též *Ysper*, 1451 *Altenmarckt*.

Další pojmenování místa zaznamenáváme r. 1348 (*Alten Ysper*), 1357 (*pharr Altenmarkt ze Ysper*), 1387 a 1455 (*Alten Yschper*; srov. Weigl, HONB 1970, sv. 3, s. 181, č. plk. I 133), popř. 1313 *Altenmarckht auf den Ysper* (Weigl, HONB 1981, sv. 8, s. 10, č. plk. 143; obd. Schuster 1981, s. 6 (sv. 2, č. plk. 16)).²⁵⁴

Pojmenování *Ysper* je patrně starého původu. Jednotlivé výklady odkazovaly ke keltskému, slovanskému nebo germánskému základu. Hydronymum je etymologicky poměrně nejasné. Místní historik Leopold Kasper usuzoval u hydronyma *Ysper/Isper* na slovanský původ (ve významu „pán, panství“) a odvozoval pojmenování ze slova **ispravnikъ* (což v jihoslovanských jazycích označuje správce nějakého místa nebo hospodáře); tedy na vztah pojmenování ke slovanskému „vévodovi“, který dříve uvedené lokality spravoval. Kasper odkazoval na starou pověst (vytištěnou r. 1720), která se v 19. století tradovala v Neukirchen (Kasper, Steiner 2013).²⁵⁵

Snad ale mohlo být hydronymum spíše odvozeno z (jiho)slovanského označení pro „pramen, potok, vodní vír“ (**jъzvorbъ* = potok, plynoucí/tekoucí voda; podle Udolpha), popř. z psl. (původně apelativa, posléze onyma) **Izpira* (vymílající, vyplavující, rychle tekoucí

²⁵⁴ Ostatně už název místa Altenmarkt dokazuje (už od doby od sthn. záznamů), že se jedná o pojmenování „důležitého tržního centra“ (Weigl, HONB 1964, sv. 1, s. 39; č. plk. A 143).

²⁵⁵ Místní lidé vyprávěli, že v místě bývalo staré sídlo (hradiště, tvrz, hrad, zámek?) *Ispar im Ostram*, které stálo na výšině zvané Velký/Große Bescheidanger. Podle této pověsti se sídlo jedné noci potopilo – v důsledku velkých hříchů jeho majitele. (Paradoxně je třeba doplnit, že právě německé kompositum Bescheidanger lze přeložit jako „mírný hněv“ – tedy „místo mírného hněvu“). Kasper dále připouští, v avarské době, kdy Slované obývali území až k Dunaji (vzhledem k úzu 19. stol. píše „čeští Slované“), slovanský „pán na Ostramu“ ovládl území až dolů do údolí a vybudoval na hřebenu hrad (spíše ale srub, tedy „z kmenů stromů sroubený pevný dům“; tedy hradiště, později snad tvrz). Historik odkazuje na skutečnost, že domy (pevnosti) podobného typu bylo ještě v 19. stol. možné najít v horách Dalmatie. Nicméně mocenská elita (popř. zmíněný „vévoda“) si jako místo svého dlouhodobého pobytu vybrala (vybral) úrodné a teplejší údolí (tedy lokalitu na místě dnešního Altenmarktu). Zde mohl „ve středu svých lidí po zvyku svého lidu soudit a pořádat trhy“. „Hrad“ na Ostramu a místo v údolí se tak mohly stát „panskými“ sídly. Pokud je předpoklad správný, potom tehdejší obyvatelé nazývali kolonizované území *Isper, Hisper, Ispar, Hispar*; následně tak nazvali i řeku v údolí (řeka *Isper*; dodnes se někdy v rakouském prostředí označuje jako *Isperfluß*). „Hrad“ na Velkém Bescheidangeru patrně existoval ještě v pol. 9. stol. (i po mocenském ovládnutí území Karlem Velikým); mohl být určitým správním centrem. Ovšem po r. 1106 byl hrad zbořen. Zdá se však (jak dokládá opět Kasper), že z jeho hradní kaple byl do Neukirchen am Ostram přenesen mariánský obraz, jenž se stal cílem četných poutí i v Kasperově době; zejména na podzim; srov. Kasper, Steiner 2013).

potok; Schuster 1981, sv. 2, s. 444, plk. 1352 – s odkazem na Steinhausera; dále Schuster 1990, sv. II, s. 326).

Plessler (1928, s. 198) uvádí, že hydronymum bylo (snad) odvozeno z germ./něm. základu Eisbach („potok s ledovou vodou, studený potok“; odkazuje např. na toponymum Island; ve smyslu „Eisland“). Tento názor ale vylučuje Elisabeth Schuster (srov. též Steiner 2013, s. 1).

V poslední době se však hydronymum často ve významu „Ledový potok“ vykládá; dokonce se odkazuje na keltské základy *Is a *per; popř. místní tradice vztahuje pojmenování ke spojení slov „Eis“ a „Baer“ (něm. ekvivalent pro *Ysper*, slovo *Eisbach*, by pak prý mohlo souviset s označením pro medvěda i pro potok: *baer/per*, dokonce snad v tabuovém kontextu; to lze objevit např. na webových stránkách některých obecních úřadů „dále od Yspertalu“ nebo na stránkách soukromých zájemců). Tyto výklady se však skutečně blíží lidovému etymologizování. Výklad Elisabeth Schuster (odkazující na pův. slovanské označení rychle plynoucího, popř. „vyplavujícího“ potoka) se tu proto jeví jako nejpravděpodobnější. Ale i v případě, že by slovo přece pocházelo z germ. základu (popř. keltského apod.), by bylo velmi pravděpodobné, že roli zprostředkujícího jazyka před pozdější adaptací do staré horní němčiny tu hrál nějaký slovanský dialekt (srov. MYW 2013); k (případnému) užití starého ie hydronyma *Is* srov. také výše (u výkladu o pojmenování Dunaje).²⁵⁶

3.61 Velký/ Große Ysper

Pramení blízko Weinsbergu ve Weinsbergerském lese (Weinsberger Wald). Směrem na jih protéká Ysperklamm a územím obcí Yspertal, St. Oswald im Yspertal, Nöchling a Hofamt Priel (západně od Weinsu). Východně od toku Ysperu leží hora Ostrong (srov. dále). Řeky *Malý/Kleiner* a *Velký/Großer Ysper* se stékají na území obce Nöchling (někdy se ale celá řeka označuje jako *Velký Ysper*; potom lze chápat *Malý Ysper* jako vedlejší přítok).

3.62 Malý/Kleine Ysper

Malý Ysper pramení severně od Dorfstetten. Teče dále jižně, přičemž vymezuje (na území mezi obcemi Waldhausen im Strudengau a St. Oswald) zemskou hranici mezi Dolním a Horním Rakouskem; na území obce Nöchling vteče do Velkého Ysperu (srov. dále např. výklad Elisabeth Schuster 1990).

3.7 Od Ysperu k Weitenbachu

Föhrenbach

Potok ústí do *Dunaje* ve Fahrbachu jako následný tok poté, kdy se do veletokuvlévá *Ysper*. Jedná se o pojmenování germánského původu; srov. však obd. *Fernitz* u *Kampu* (dále také *Föhrenbach/-l* u *Dračice* a *Lužnice*).

(Kollnitz)

Motivací hydronymem naznačuje i MJ *Kollnitz* (obec Münchenreith-Laimbach, okres Melk; Hofbauer 2012, s. 33). Místo leží severovýchodně od Edelsreithu, jihovýchodně od Bischofsteinu. Nacházíme tu systém malých potůčků, které se stékají zleva do *Steinbachu* a *Marbachu* (které ústí do *Dunaje* v obci Steinbach a Marbach an der Donau). Bergermayer

---

²⁵⁶ Za poskytnutí bohatého souboru materiálů, odkazů na knižní citace, kopií textů a transkripci pramenů děkuji p. Mag. Dr. Hansi Steinerovi, ministerskému radovi, z obce Ybbs. Za zprostředkování kontaktu děkuji Reinhardu Haselböckovi, pracovníku Marktgemeinde Yspertal (na základě příslušných e-mailů, zejména však na základě dopisu ze 16. 7. 2013).

nabízí možnost odvození od slova **kolěnce* (tedy od deminutiva ke slovu **kolěno*, které se mohlo vztahovat i k malému říčnímu „kolenu“, k ohybu řeky; srov. Bergermayer 2005, s. 114). Je ovšem otázkou, zda toto dosvědčují též přírodní podmínky. Jižním okrajem obce protéká potůček, který se vlévá zprava do *Steinbachu* (a vyznačuje se zákrutami, „ohyby“); podobné „ohyby“ najdeme přímo na toku *Steinbachu* jižně a západně od osady; výklad tedy není nepravděpodobný; srov. však odlišný výklad u slova *Kollmitz*).

Lojabach

Potok ústí do *Dunaje* v lokalitě *Loja* (proti Diedersdorfu; na území obce Persenburg-Gottsdsorf, v okrese Melk; po proudu *Dunaje* dále ústí do tohoto středoevropského veletoku *Tümbach*; srov. MAPY GOOGLE, tamtéž); srov. v lokalitě Naarn im Machlande a Perg: podle zápisu ze 13. stol. a z r. 1349 *La*; snad ze sthn. *lā* (louže, bažina, mokřina; doložili Hohensinner a Wiesinger 2003, s. 35, 44).

Obdobné (složené) MJ *Loymühle* (na Malém Rodlu) je ve své I. části odvozeno ze sthn. apelativa *lô* (tříslo; mohlo jít o tříselnu v původním mlýně; pojmenování tu mohlo souviset s koželužským řemeslem a se zpracováním kůže; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 57). Naopak na slovanský (psl.) původ základu *Loja* usuzovala Elisabeth Schuster (1981, s. 120n, plk. č. 638); také další autoři upozorňují na možné odvození ze slovanského osobního jména **Luchъ* a na starý vliv posesivního sufixu *-ov* (Bergermayer 2005, s. 149, Hofbauer 2012, s. 35).

Marbach

Potok *Marbach* je přítokem *Dunaje* hned za ústím *Steinbachu* (v *Marbachu an der Donau*), pramení na jižním okraji *Rappottenreithu*; srov. dále (nedoložený) severnější přítok *Kampu*, přítok *Dobrabachu* v povodí *Kampu*, přítok *Malé Křemže*, *Marbach* v povodí *Gusen*, popř. *Marbach* u *Feldaistu*.

Potok *Tümlingbach* protéká jižně pod *Krackingem*; srov. snad výše *Dimling*, *Deimling* (apod.).

3.8 Povodí Weitenbachu

Weiten, Weitenbach

Potok vytéká z Hanslova rybníka (*Hansel Teich*) a u *Weiteneggu* (proti Melku) ústí do *Dunaje* (v *Eientalu* se do něho vlévá *Schwarzaubach*). Hydronymum je odvozeno ze slova *Weiten* (též obec u *Mollenburgu* na *Weitenbachu*; v okrese Melk; Hofbauer 2012, s. 47). Pravý přítok *Weitenbachu* u *Würnsdorfu*, *Laimbach*, se na úseku mezi *Würnsdorfem* a ústím do *Weitenbachu* nazývá také *Große Krems* (srov. dále, krátký úsek potoka u soutoku se opět nazývá *Laimbach*)!

Pojmenování se odvozuje ze slovanského osobního jména **Vitъ* („vítěz“; Schuster 1981, s. 427; ne z původně latinského základu *Vitus*); popř. **Wit-* (Bergermayer 2005, s. 285n.). Jindy bývá hydronymum odvozováno ze slovanského označení **Vitina* („vinoucí se řeka“; srov. Elisabeth Schuster 1981, s. 426); srov. též stejnojmenný potok v povodí *Harbe Aistu*.²⁵⁷ Jiné (podobně odvozené, již zmíněné) místní jméno zní *Weitenegg* (na území obce *Leiben*, v okrese Melk; srov. Hofbauer 2012, s. 47). Místo leží při ústí *Weitenbachu* do *Dunaje* (srov. výše). Toponymum bylo odvozeno z hydronyma (pojmenování řeky) *Weiten* (dnes *Weitenbach*; srov. Schuster 1981, 426n.).

---

²⁵⁷ Lidová etymologie někdy hydronymum vykládá jako „Daleký potok“.

Podobně zní rovněž základ toponyma *Weitern-*; např. u osady Weiterndorf (obec Weiten, okres Melk). Bývá též odvozováno od osobního jména *Vitъ* (Schuster 1981, s. 427), někdy však odlišně od jména **Witrъ* (Bergermayer 2005, s. 285n.).

Feistritz

Říčka *Feistritz* (lidově též *Fistritz*) protéká stejnojmenným místem (na území obce Raxendorf, v okrese Melk; srov. Hofbauer 2012, s. 25–27; vodní toky obdobného nebo stejného jména jsou ale zmíněny i jinde). Ve zmíněné obci *Feistritz* se stéká s *Zauchabachem* a pokračuje jako *Wehrbach* do *Weitenbachu* (do něhož vtéká v osadě Am Schuß nad obcí *Weiten*). I zde je základem slovanské hydronymum odvozené od apelativa **bystrica* (rychlý, „bystrý“, divoký potok; jde o tvar odvozený od adj. **bystrъ*; srov. Weigl, HONB 1965: 182, Bergermayer 2005, s. 49). Německá změna slovanského *b* na *v* nebyla ve staré horní němčině ničím neobvyklým; toto *v* se později změnilo na neznělé *f* (Wiesinger 1986, s. 26), srov. *Fistritz* a *Fistritzbach* (u *Dyje*).

Große Krems/ Laimbach

Na dílčím úseku potoka *Laimbachu* (na krátkém úseku mezi *Würnsdorfem* a ústím do *Weitenbachu*, který posléze vtéká do Dunaje; srov. dále) se potok označuje jiným názvem; tento úsek je zmiňován jako *Große Krems* (Mapy GOOGLE; srov. dále hydronymum *Krems*; *Große Krems* v povodí řeky *Krems*).

(Jasen)

Tohoto původně slovanského pojmenování (předpokládejme, že též hydronyma) se mohlo užívat pro pojmenování potůčku, který protéká obcí *Jasenegg* a dále proudí (zleva) do *Hausbergbachu* (jenž se též dříve nazýval *Jasnitz*²⁵⁸). *Hausbergbach* se ve *Weiten* vlévá zprava do *Weitenbachu* (srov. *Jasnitz* jinde,²⁵⁹ odlišně *Jaudling*– v povodí *Dyje*). Mohlo se však jednat též o motivaci starým oronymem *Jasen* (srov. též Hofbauer 2012, s. 32). K dispozici máme pramenné doklady k r. 1278, kde je zmíněn Jezenick, což by mohl být **jasenъnikъ* („Jasanový vrch“; k tomu Weigl, HONB 1970, s. 185, Bergermayer 2005, s. 104; nebo Jasanový potok).²⁶⁰

Laimbach/ Große Krems

Potok: pramení na území stejnojmenné obce (Laimbach am Ostrong, v okrese Melk v Dolním Rakousku; na části svého toku se však dokonce nazývá *Große Krems*; srov. výše) a je pravým přítokem *Weitenbachu*, který ústí do Dunaje. Pokud bylo hydronymum odvozeno z germánského pojmenování, mohlo se vztahovat k „potoku s jílovitou, hlinitou, popř. blátivou vodou“ (ze sthn. apelativa *leim*, „hlína, jíl“; srov. dnešní něm. základ *Lehm-*; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 99–100); obd. hydronymum se v pramenech zmiňuje v povodí *Velkého Rodlu*. Ovšem také zde je možné, že se jedná o sémantický posun, v jehož důsledku se pozměnila též původní forma pojmenování. Přesto se patrně nejedná o slovanský základ *lom-* (k tomu srov. srov. *Lammbach* u *Kleine Gusen*) nebo o přejímku původního apelativa *lím-/lín-* (mohlo dojít k vyrovnání zubního *n* na retné *m* před *b*; tedy obd. jako u apelativa označujícího rybu z deverbativa, motivovaného verbem **linuti/línati*, ztrácet,

²⁵⁸ Tuto informaci máme ovšem k dispozici jen na základě sdělení rodilého mluvčího v osadě *Jasenegg* (kde potok pramení); srov. též výskyt hydronyma *Jasnitz* mezi přítoky *Dyje* a *Dimbachu*.

²⁵⁹ Nelze však přehlédnout možnost odkazu k psl. lexému **ěsъnъ* (ob. slov. základ **jas-n-*, čes. „jasný“; srov. Kopečný 1981, s. 186).

²⁶⁰ Není tu příliš pravděpodobné odvození z všeslov. apelativa **jesenъ* (srov. např. Holub, Lyr/SES, s. 222).

vyplývat, ubývat; přeneseně „odlupovat“; potok, kde se na březích odlupovaly vrstvy půdy; potok odnášel, „ztrácel“ půdu; srov. Kopečný 1981, s. 186).

Místo *Laimbach* bylo poprvé v pramenech zmíněno r. 1144 jako Ober- a Unterlaimbach. Tato dílčí místní pojmenování se dochovala v rámci jediné obce (s právem trhu od r. 1379; podle místní tradice bylo místo za vlády Babenbergů dosídleno nově příchozími Šváby); srov. také webové stránky obce Münichreith-Laimbach (*Am Ostrong*. GML 2013).

V podobném kontextu je však nutné zmínit obec Laimbach v okrese Rohrbach (v Horním Rakousku; srov. přítoky *Velkého Mühlu*).

(Laufenbach)

Mělo by se jednat o (nedoložené) pojmenování malého (pravého) přítoku *Feistritz* (od soutoku *Feistritz* a *Zauchabachu* potom pokračuje *Wehrbach*, který zleva ústí do *Weitenbachu* – cca 0,5 km jihozápadně od Zogelsdorfu). *Laufenegg* je název obce ležící asi 2,5 km jižně od obce Pölla²⁶¹ a cca 5 km severně nad Weiten (na území obce Raxendorf v okrese Melk; srov. Hofbauer 2012, s. 34).

Místní pojmenování potoka jsme ověřili pouze na základě ústní tradice v obci Laufenegg. Může se tu jednat též o formální blízkost původní formy a formy místně tradované („proudící, běžící potok“; podle slovesného tvaru *laufen*). Wiesinger a Reutner (1994, s. 31) však spojují název jiného *Laufenbachu* (na území obce Taufkirchen an der Pram, v okrese Schärding) s běžným základem *laufen* (plynout, běžet, téci); odkazují na bav.-sthn. verbum *louffen* (*Louffende pach*: rychle tekoucí potok); doklad z let 1130–1160 tu zmiňuje *Loifenbach*, 1160 *Lofenpach*, 1170–1190 *Lauenbach*, 1180 *Laufenpach*...

Někdy se ovšem soudí, že první část obou pojmenování (část *Laufen-*, připojená ke slovu *Bach*) spíše ukazuje na základ **Lubъnikъ*; tedy na derivát ke slovu s významem „lýko, kůra, krytina“ (apod.). Psl. *lubъ* totiž označovalo „dřevěný obal“, též dřevěnou část stavby, míru, někdy kůru nebo lýko, popř. krytinu (obd. německé Borke; srov. Kopečný 1981, s. 192); odtud asi pochází adj. tvar *lubъnъ* (a opět se mohlo dospět – v důsledku univerbizace spojení *Lubъnъpotokъ* – k hydronymu *Lubъnikъ*; tedy: „Lýkový... Korový... Krytý ...“, snad i „Měrný?“...; srov. také Bergermayer 2005: 138n.); patrně se tu nejedná o vliv jména osobního.

Loibersdorfer Bach

Potok pramení 0,5 km severně nad Muckendorfem (obec Pöggstall); protéká *Loibersdorfem*; ústí zleva do *Weitenbachu* na východním okraji Pöggstallu. Ze severního okraje Muckendorfu (jihozápadně od Scheibu) k němu směřuje *Wasserstelle* (tedy *Napajedlo*; ústí do *Loibersdorfer Bachu* zleva). *Loibersdorfer Bach* (od soutoku s *Zauchabachem* vlastně již *Wehrbach*) je pravým přítokem *Weitenbachu*. Hydronymum tu patrně bylo odvozeno z toponyma (*Loibersdorf* je místo na území obce Gars na Kampu, v okrese Horn). Výklad bývá obvykle spojen spíše s osobním jménem *Ljubanъ/Ljuban/Lubanъ*, popř. *Ljuba* (Steinhauser 1927, s. 15, Weigl, HONB 1972: 74, 80n., Bergermayer 2005, s. 144–145/n.; k rozšíření základu *lub* v onymických kompositech, které je častější v Čechách nežna Moravě, srov. dále: Šmilauer 1960, s. 22); někdy se odkazuje na starohn. osobní jméno *Liupî* nebo *Liupwîn*, popř. na sthn. *Liubîn* (Hohensiner, Wiesinger 2003, s. 139); srov. také *Loiwein*, *Loibesbach*, odlišně snad *Loibenbach*.

Raflesbach

---

²⁶¹ K pravděpodobnému slovanskému původu místního jména Pölla (psl. **Poljana*) srov. také: Ch. Hlawinka 2009:81.

Potok se zleva vlévá do *Weitenbachu*; v jeho povodí najdeme též místní jméno *Rafles* (obec Weiten, okres Melk). Pojmenování odkazuje se ke slovanskému původu; ovšem nebylo dosud v literatuře uspokojivě vysvětleno (srov. např. Steinhauser 1927, s. 55, Hofbauer 2012, s. 39). Snad by bylo možné vztáhnout je k lexému typu **rable - *ravle*; tedy k slovanskému základu **rovъ* (příkop, kanál, na jihu a východě slovanského území slovo označuje lom, na západě též mohyla; srov. Kopečný 1981, s. 310; tedy potok s nepevnými, „drolivými“ břehy, nebo snad „Mohylový“ potok?). K významu „rovina“ (*Rovinný* potok) pak odkazujeme u základu **rave/ *orvъnъ* (rovný, pravidelný, vyrovnaný; srov. Kopečný 1981, s. 245), např. u pojmenování *Rafings*, popř. u hydronyma *Ranna*); jako nepravděpodobné se nám jeví spojení se slovanským základovým slovem **orbъ/rabъ* (Kopečný 1981, s. 243–244, 302).

(Scheib)

Také v tomto případě by se mohlo jednat o hydronymum. Dochovalo se pouze místní jméno *Scheib* (obec Kirchsschlag, okres Zwettl; Hofbauer 2012, s. 42). Na severním okraji obce pramení *Kleine/Malá Krems/Křemže*; menší potoky protékající osadou ústí v Grubhofu (nikoliv ovšem v Grubhofu u Saalachu, který leží „jižně od Dunaje“!) zprava do *Feistritz* (která se od soutoku s *Zauchabachem* dále nazývá *Wehrbach* a ústí zleva do *Weitenbachu*). Mohlo by tedy jít o starší pojmenování některého z uvedených vodních toků. Pojmenování se odvozuje od slova **šija* (ve významu „šije“; srov. Bergermayer 2005, s. 261; tedy zde snad ve významu „zúžení vodního toku“); mohlo by však jít též o původní obecné apelativum (např. o vizualizaci zúženého místa v terénu apod.). Hohensinner, Reutner a Wiesinger (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 118, 198; Wiesinger, Reutner 1994, s. 165) však odvozují lexémy typu *Scheiben* (např. v lokalitě Pregarten nebo Sankt Roman u Engelhartzellu) od sthn. *schibe* (kotouč, kruh, deska; pro pozemky kruhového tvaru, popř. s „oblým“ povrchem; typické byly v době měření tzv. „františkánského“ katastru; srov. též toponymum *Šejby* na jihu Čech, blízko rakouské hranice).

3.9 Mezi Weitenbachem a Kremsem

(Loibenbach)

Mezi hřbitovem obce Unterloiben a obcí Oberloiben protéká potůček, který se (podle sdělení místních obyvatel) dříve nazýval *Loibenbach*. Potůček ústí do *Dunaje* (nedaleko míst dále po proudu, kde leží Křemže na Dunaji). Jedná se tu o hydronymum odvozené ze základu *Loiben*. Dnes jeho existenci dokládají právě pojmenování míst (Oberloiben a Unterloiben; obec Dürnstein, okres Krems-Land; HB 34–35). První pramenný doklad tu lze datovat r. 860: *ad Liupinam*. Patrně tu šlo oslovanské pojmenování **ljubina?* (milé prostředí; Weigl 1972, HONB, s. 73n., možná „Milý“ nebo „Oblíbený“ potok; Steinhauser 1927, s. 11). K lexémům **ljubiti, ljubovati, ljubъ* (ve významu „líbit se, libý“) srov. též výklad Kopečného (1981, s. 197–188). Možná tu lze uvažovat o starém základu **loib*; ale srov. odlišně: *Loibersdorfer Bach, Loiwein* (dnešní *Erlbach*), *Loibesbach*.²⁶²

(Vießling)

Pojmenování je zajímavé už svou stavbou a fonetickým skladem. Dnes se tak označuje osada *Vießling* (obec Spitz an der Donau, okres Krems-Land). Toponymum mohlo být odvozeno ze slov. apelativa **buzenik* (ve významu „místo porostlé bezem“; Kopečný odkazuje i na východoslovanské adj. *buziná*: 1981, s. 72), kterého se mohlo užívat jako hydronyma („Bezový potok“ nebo oronyma („Bezový vrch“; srov. Weigl, HONB 1965, s. 209; též Hofbauer 2012, s. 47). Územím osady protéká malý potůček směřující zprava do *Spitzer*

²⁶² Jižně od Dunaje najdeme též obec Loiben ve Weyeru. Pojmenování mohlo být spojeno se starším označením blízkého potoka *Gaflenz* (popř. malého potoka - levého přítoku *Gaflenz*), který ústí zprava do Ennsu.

Bachu; větší potok posléze ve Spitzu ústí do *Dunaje*. Ke slovanskému základu *bъzъ (po vokalizaci jerů jižněji a východněji *buz-*) bychom snad mohli odkazovat též u pojmenování typu *Fußbach*.²⁶³

3.10 Povodí Kremasu

3.10.1 Řeka Kamp a její přítoky

K přítokům *Kampu* (pomineme-li skutečnost, že o řece **Kamp** hovoříme až od soutoku *Velkého a Malého Kampu*) patří (v abecedním pořadí) např. *Dobrabach* (ústí do *Dobrastausee*; srov. obd. *Tobrabach*), *Frunbach* (u *Wegscheidu* na *Kampu*), *Gernitz* (před *Krumau am Kamp*), *Gschinzbach* (od soutoku *Gscheinzbachu* a *Gschinzbachu* /sic!/, dále se opět kříží s *Mühlkampem*, posléze ústí do *Kampu*), *Loisbach* (u *Gobelsburgu*), *Purzelkamp*, *Reislingbach* (ústí do *Kampu* v *Krumau* na *Kampu*; jeho přítokem je *Mitterbach*), *Zwettl* (*Světlá*; jejím přítokem je *Elexenbach*, do něhož ústí *Erlenbach*, *Leiterbachl*, *Albrechtsbach* – napájený u české hranice *Aßanteichem*, vše v okrese *Gmünd*).²⁶⁴ Levým přítokem *Kampu* v dolnorakouském *Waldviertelu* je také řeka *Taffa*. *Kamp* není přímým přítokem *Dunaje*; protéká *Ottensteinerským přehradní jezerem* a vtéká do *Kremasu* u *Dunaje* pod *Sankt Johannem* (cca 1,5 km jižně). *Mühlkamp* však pokračuje ještě směrem na východ (do *Dunaje* ústí asi 3 km níže po proudu, směrem k *Altenwörthu*).

Stále se udržuje názor (který zmiňoval již *Otto* 1898: sv. 13, s. 875), že je jméno (patrně) keltského původu (srov. nově např. *Reichert* 2000, s. 214); snad se nejprve přeneslo do slovanského dialektu. Hydronymum se odvozuje od slova *kamb* (křivý; srov. sthn. nebo nhn. apelativum, které se objevuje i v nářečích – jako protiváha spisovného výrazu *Kamm*; srov. *ESM* 1997, 2010, s. 238). To ostatně tok řeky dobře vystihuje. Slovo *kamp* může ovšem také „čep, výřez v trámu, který do dlabu se vkládá“ (*Otto* 1898, sv. 13, s. 875; tamtéž: řeka *Kamp*), popř. „čep na konci trámu, vkládaný do trámu druhého“ (*ESM* 1997, s. 238); *kampování* je potom „usazování na ozub“ (*Otto* 1868, sv. 13, s. 877–878), *zakampovat* znamená „zasadit čep do trámu“ (*ESM* 1997, 2010, s. 238).

Někdy se pojmenování vykládá i s ohledem na obvyklé zakončení některých onym v německy mluvícím prostředí, které může reflektovat starší substrát (–*kam*; např. v pojmenování *Sachsenkam*). V takovém případě by bylo možné staré apelativum chápat dvojím způsobem:

1. ve významu „hřeben, zub“ (srov. *Giegerich* 2011)

- od ie*ġombho, úzce souvisí s *Kamp / kemp*, viz germ. *kamba*, shn. *kamb* (později *khamb*), *champ*, starosaské *camb*...

Vykládá se:

- a) jako falický symbol, sloupec
- b) jako nástroj při výrobě textilu (spřádání vlny)
- c) jako prostředek k uctívání tkadleny osudu (a štěstí)

2. ve významu „zakřivený, klenutý“, později (v bavorském prostředí) vyrovnání s formou *Hamm* (kladivo): přenesením „funkce na tvar“, např. shn. *chamara*, starosaské *kamara*, staroirské *camra*, řecké *kamára* (k vyjádření prstencovitého, kruhovitého základu místa

²⁶³ V oblasti jižně od *Dunaje* (tedy mimo oblast našeho zájmu) srov. potok *Fußbach*, který se spojuje *Spiegelbachem* na území obce *Kaumberg* (v okrese *Lilienfeld*, Dolní Rakousko) a jako *Kaumbergbach* vtéká zprava do *Triestingu*, který míří směrem k *Vidni* (za *Schwechatem* se vlévá z jihu do *Dunaje*).

²⁶⁴ ... srov. opět: *Otto* 1898, sv. 13, s. 875, heslo *Kamp, řeka*. K významu „tábořiště“ však odkazuje *Otto* jen u apelativa *kampírovat*; upozorňujena franc. *camper* (1898, 13, s. 877); mohla tu probíhat adaptace k lat. *campus* (pole; srov. *Holub, Lyer/ SES* 1978, s. 229; *Rejzek* 2001, s. 260, 264, 271; též pozdně latinské *campiō* = bojovník, *campānia* = pláň), a to prostřednictvím keltských, germánských (popř. i slovanských) jazyků.

setkávání mluvčích); vedle varianty *kem*. Takto pojatý výklad (sub 2.) ovšem nelze k pojmenování řeky *Kamp* vztáhnout; jedná se o velmi staré hydronymum (dále např. Giegerich 2011). Patrně tu můžeme skutečně hledat souvislost pojmenování s členitostí vodního toku, který tu místy tvoří jakýsi „klín, vražený do krajiny“. Ovšem vztah k obdobnému (původnímu, patrně keltskému) apellativu *kamb* (srov. výše), které souvisí se shn. lexémem **khamb* (srov. též výše), tu vyloučit nelze (ani působení slovanského jazyka jako prostředníka).

3.10.1.1 Hlavní přítoky Kampu

Velký/Großer Kamp pramení na hranicích Dolního a Horního Rakouska ve Weinsbergerském lese (Weinsberger Wald); zpočátku tvoří hranici obou spolkových zemí. Od soutoku s Malým Kampem se už řeka nazývá jenom **Kamp**.

Grenzbach

Potok pramení u Leopoldsteinu (na území obce Liebenau, v okrese Freistadt). Vyznačuje vlastně obecní hranici mezi Liebenau a Arbesbachelem, která je současně hranicí zemskou. Ústí do *Velkého/Große Kampu* (srov. také výše: výklad k povodí Aistu; dále Hlawinka 2009, s. 106–107, 140, 178, 180, popř. užití hydronyma „Grenzbach“ jinde).

(Taborbachl)

Podle svědectví místních obyvatel se malý potůček u *Tabormühle* (blízko „jihočeské hranice, na okraji obce Liebenau) dříve nazýval *Taborbachl*. Vody *Taborbachlu* se vlévají do *Haselbachu*; s tímto potokem tedy posléze zprava do *Velkého Kampu*.

Patrně z 15. století, z doby, kdy mohla být horní němčina (stará i raná nová) ovlivněna češtinou (v důsledku husitských výprav; srov. Hohensinner 2003a, s. 33) máme v Rakousku doloženo místní a pomístní jméno *Tabor* (např. v Mühlviertelu; srov. také místní název *Tabor* v Ottensheimu u Dunaje, okres Urfahr-Umgebung, Horní Rakousko; GOOGLE MAPY 2013), jinde pak *Taborwald* (opět u Liebenau; srov. dále např.: Hlawinka 2009, s. 116, 148–149, 178, 181).²⁶⁵

Tabor se nazývá část vsi Staffling na území obce Naarn im Machlande (v okrese Perg). Místní jméno je též zmíněno u statku v lokalitě obce Perg: r. 1580 (*am Tober*), 1591 *am Daber*, 1614 *Tabor*; 1636 *am hoff Zu Taber*, 1811 *in Tawer*, 1857 *Tabor* (dále také Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 33). *Tabor* je také anoikononymum v obci Steyregg (1481 *agkcherpei dem Täber*; WBÖ IV/1998, s. 29). V obci Gars am Kamp (Dolní Rakousko) je užito pojmenování *Tabor* jako oronyma; podle českého pojmenování hory *Tábor* (Newerkla 2006/2007, s. 125; jedná se tedy o místní jméno, jehož přejetí bylo slovanskými dialekty zprostředkováno).²⁶⁶

Slova *tabor* se v minulosti užívalo jako označení pro „vojenský tábor“ nebo „opevnění“. Je pravděpodobné, že tento jev můžeme pro určitá (konkrétní) období hodnotit (odborně

²⁶⁵ Některé onymické výrazy byly patrně přejaty až v době tzv. „středověké“ (tedy cca až po 9. a 10. stol. po Kr., v řadě případů ale později; jedná se tedy patrně o slova novějšího původu). Patří k nim onymické již zmíněné užití apellativa *grenze* (ze základu *grenz-*) nebo pojmenování typu *Hussenbach* (obd. *Hussenberg* nebo *Hussenstein*; srov. výše); připomeňme tu ještě hydronymum *Taborbachl* (a související místní či pomístní jména *Tabor*, *Tabormühle*, *Taborwald*).

²⁶⁶ Toponymum *Tabor* se ale objevuje i jinde na slovanském území; např. v Polsku existuje hydronymum *Tabor* v Podkarpatském vojvodství. Říčka pramení jižně pod osadou Rymanów - Zdrój, protéká obcí Rymanów a ústí do *Wisłoku*, který je přítokem *Sanu*. V Polsku však najdeme i místní jména *Tabor* (např. jihovýchodně od Varšavy, u obce Celestynów, východně od Wisly; v obci Długoleka severovýchodně od Wrocławu apod.; srov. MAPY GOOGLE 2013).

i historicky) jako určitý „módní trend“. Pojmenování bylo patrně přejato z osmanské turečtiny (možná se však jednalo pouze o jednu z cest, kterou k nám toto slovo „připutovalo“). V osmanském prostředí existovaly formy *tabgur*, *tapkur* nebo *tabur* (pro označení řady vozů, která byla svázána řetězy a tvořila opevnění; tedy vozovou hradbu (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 33); mladšího slova *dapqur* nebo *tapqur* se užívalo ve významu 'vojsko' (srov. též ESUM 2006; lexémem *tabar* se turkicky označuje 'majetek' nebo 'zboží', popř. skot, stádo /ESTJa, s. 451/, baterie 1000 mužů /ESTJa, s. 453; od slova *tabur* je také odvozen ruský lexém *mobap* /zboží; také WBÖ 1998: sloupec 27–28; Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 33). V rakouském prostředí popsal funkci toponyma *Tabor* již v 19. století Schmeller (na modelu uspořádání rakouských měst; srov. 1872, I, sloupec 578–579; též reedice 1973, 1983, 1985): jako „pojmenování různých staveb ve, které jsou umístěny na konci hlavního místa nebo nedaleko od něho“ (ve spojení s českým nebo maďarským označením *tábor*, tj. „tábořiště, vozová hradba“; a vsouvislosti s *Tábority*: něm. „die Täberer“, tedy „obránci města Tábora“). Podobně Lexer (1876: sloupec 1383; reedice 1992) přiřazuje ke slovu *taber*, *teber* (doložil zápis ze 70. let 15. století: *die veind haben in Österreich besatzung und teber gepaut...* snad k přejímce ze slovanského slova *taborъ) významy „opevnění, opevněné místo, popř. opevněný tábor, vozová hradba“; odborně a historicky se slovo udrželo i „na rakouské straně“ jako označení pro „opevnění, ochrannou stavbu, obranné zařízení“ (WBÖ IV/1998: sloupec 27; dále Hlawinka 2009, s. 148).

Malý/Kleiner Kamp pramení nad hranicí Horního a Dolního Rakouska, asi 0,5 km východně od Marchsteinu (na jihu dolnorakouské části Weinsbergerského lesa/ Weinsberger Wald). Jeho přítoky jsou *Dürnbergbach*, *Prinzbach* (do něho se vlévá *Lungenbergbach*), *Fichtenbach*, *Edelbach* (Oedl-), *Lohnbach*, *Lungenbergbach*, *Pernthonbach*, *Aggsbach* (na krátkém úseku se dokonce nazývá *Aggsbach* též *Malý/Kleine Kamp*), *Grötschenbach*, a *Katzenbach*. Do *Velkého/Große Kampu* ústí ve Schwarzwald u Ritterkampu (u Rappottensteinu).

Z hlediska (možné) slovanské etymologie budeme sledovat pojmenování *Edelbach*, *Lohnbach*, *Lungenbergbach*.

Edelbach (Oedl-)

Patrně ze základu *Oed-*; k r. 1590 je doložen zápis lokality *Öden*; odv. z *ōd, *ōde* (pustý, osamělý); srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 14. Nelze tedy vztahovat ke slovanskému základu *edl-* (*edlica, *jedlica*, jedle; naopak je tomu u MJ *Elz*, které tak odvozovat lze: tamtéž, s. 170–171).

Lohnbach se nazývá levý přítok *Malého Kampu*, který protéká územím obce Arbesbach. Při porovnání s pojmenováním podobně nazvané obce Lohndorf (na území obce Dorf an der Pram, v okrese Raab; k r. 1371 Glabendorf, 1526 Glogndorf) by snad bylo možné usuzovat na původ ze sthn. subst. *gelage*, *lage* (léčka, nástraha), popř. ze slovesa *gelagen* (počíhat si, slídit); tedy na místo postavené v místě léčky, nástrahy; místo „čihajících lidí“ (srov. Wiesinger, Reutnet 1994 s. 78; pokud nebudeme usuzovat na slov. základ **klep-*, *klop-*, *klap-* ... popř. **klok-*, *klokotati*; srov. Kopečný 1981, s. 148, 150–151).

Lungenbergbach je levým přítokem *Prinzbachu*, který ústí zprava do *Malého Kampu* (hydronymum je tu zřejmě odvozeno z původního oronyma *Lungenberg*); srov. *Lunkovický*

potok: Longwitz, Lungitz nebo Longitz (přítok Gusen); dále Lunkowitzbach/-l (přítok říčky Dračice v povodí Lužnice), tamtéž výklad k psl. základu *lǫkb-.²⁶⁷

3.10.1.2 Vedlejší přítoky Kampu

V následujícím textu se opět zaměříme na potenciální slovanské kořeny hydronym, která označují některé menší potoky.

Dobrabach

Pramení cca 1 km jižně od Obergrünbachu (na území obce Rastenfeld) a ústí do *Kampu*, do přehradní nádrže *Dobra – Dobrastausee*. Původně slovanské označení znělo *dobra; jednalo se tedy o jmenný tvar adj. v žen. rodě (srov. Straßberger 1960, s. 48). Patrně se jedná o staré pojmenování; srov. např. místní jméno *Dobra* na území obce Pölla, v okrese Zwettl (Hofbauer 2012, s. 25; místo zřejmě nese pojmenování podle potoka; srov. obd. výklady výše; dále *exkurs*, část1).

(Fernitz)

Patrně jde o (nedoložené) pojmenování potůčku, který se v místě vlévá zprava do *Kampu* u obce *Fernitz* (na území obce Schönberg am Kamp, v okrese Krems-Land). Původní hydronymum bylo zřejmě odvozeno z původního slovanského apelativa *borovnica (Weigl 1965, s. 200) nebo *borьnica (Bergermayer 2005, s. 35n.); tomu jistě napomohlo i formální znění německého označení „borového potoka“ (*Föhrenbach*; srov. také ve Fahrbachu za *Ysperem*, dále povodí *Lužnice* a *Dračice*; dále Hofbauer 2012, s. 27).²⁶⁸

Gernitz

Pramení u obce Pallweis (v okrese Krems-Land v Dolním Rakousku). Vlívá se zprava do *Kampu* (o něco dále po proudu leží Krumau am Kamp). Příznačná je tu koncovka *-itz*, která napovídá slovanské ovlivnění hydronyma. Základ **Ger-*, *Gern-* by ovšem mohl odkazovat ke starému bavorskému nebo hornoněmeckému osobnímu jménu. Podobně je tomu u některých názvů obcí: Gersdorf v okrese Schärding (1176 a ve 13. stol. *Gerrichsdorf*, snad z osobního jména *Gêrrîch; srov. Wiesinger, Reutner 1994, s. 179), dále Gerersdorf v okrese Perg (1378 *Gerhaimstorf*; snad ze starého osobního jména *Gêrheim nebo *Gêrhalm; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 19) a Gerling v okrese Urfahr-Umgebung (jedná se o dvě MJ: na území obce Feldkirchen an der Donau a na území obce Herzogsdorf), první z nich je doloženo v letech 1220–1240: *Gerhalming*; jde tedy o staré jméno zakončené na sufix *-ing*. Mohlo by se jednat o motivaci již zmíněným osobním jménem *Gêrhalm; srov. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 16–17, 56). Jiný výklad se ovšem uvádí v případě obce Gerau v okrese Schärding. Staré zápisy se tu týkají spíše II. části pojmenování (*-au*, *-aw*, *-ow* apod. – ve významu „luh, louka“²⁶⁹). K r. 1126 je doložen záznam *Ovve*, r. 1342 zní II. část pojmenování *-hoven* (*Durichshoven*); až k r. 1608 je uveden zápis Geerau. I. část jména se odvozuje ze sthn. základu **gêr-*, který jsme zmiňovali už u osobních jmen (srov. výše). Tady však ve významu „výběžek louky; zúžená část louky, která z jedné strany uzavřena potokem“ (Wiesinger, Reutner 1994, s. 3). Hydronymum patrně nesouvisí s psl. *ǰbgra (hra; srov. Kopečný 1981, s. 140) ani *granь* („hrana, hranice“, Holub, Lyr/ SES 1978, s. 197; v jiných případech: *granica, něm. základ *grenz-* apod.).

²⁶⁷ Zde (snad) též obyvatelské pojmenování: *Lunkovici*).

²⁶⁸ Na území jižně od Dunaje najdeme obec Fernitz bei Graz, kterou protékají potoky směřující zleva do *Muru*.

²⁶⁹ Ovšem koncovka *-ov* může být někdy (též) dokladem něm. tvaru *hof* (dvůr) ve II. části pojmenování (zejména na západě českého území a na bavorsko-rakouském pomezí).

Gradnitz

Nazývá se tak i potok (mohlo by tedy jít o „hradištní potok“), který protéká městem Zwettl (ve Waldviertelu, v Dolním Rakousku) a vlévá se zleva do *Kampu* ve stejnojmenné městské části Zwettlu (pramení u Unterrabenthenu). Může proto také jít o název původního osídleného (opevněného) místa. K r. 1138–1139 čteme: *Gradenze*; v zakládací listině kláštera ve Zwettlu; jedná se tu o první pramenný doklad pojmenování (*Diplomata 21*/Hausmann, ed., 1969, pramen č. 36, s. 58–60. Onymum je odvozeno ze slovanského základu **gradъ-/grad*, popř. z adj. *gradъnъ*- (hradiště, pevnost, opevněné místo, později: hrad, oblast kolem hradu; srov. Straßberger 1960, s. 69, Weigl II, HONB 1965, s. 344, Bergermayer 2005, s. 85); dále výklad v disertační práci E. Schuster: 1981). V blízkosti by mohly být předpokládáné zbytky starého „slovanského“ opevňovacího valu (dosud nebyly nalezeny, ale jejich budoucí nález se nevyklučuje: Koller 1986: 192).

Loisbach

Potok *Loisbach* protéká obcí *Langenlois*, která leží v okrese okres Krems-Land, a vlévá se zde zleva do *Kampu*. Také u pojmenování místa se někdy usuzuje na původní hydronymum (díky druhé části pojmenování, tvaru *-lois-/Lois*; Hofbauer 2012, s. 33–34). Může se jednat o hydronymum „předhistorického“, tedy praeevropského původu (Weigl IV, HONB 1972, s. 16), nebo jde o hydronymum slovanské (nebo přenosem v rámci slovanských dialektů zprostředkované); snad odvozené ze jména osobního. Pokud tomu tak je, pak bychom měli uvažovat nad indoevropským základem *leubh; např. u OJ **Lubišъ/Lubičъ* (tedy *Lubišův*, *Lubičův potok*; srov. Bergermayer 2005, s. 147). Element *Langen-* je potom v písemných pramenech u místních jmen doložen až v průběhu 16. stol. (Weigl IV, HONB 1972, s. 16).

Marbach

Jedná se o levý přítok *Dobrabachu* v *Marbachu im Felde* (v lokalitě *Rastenfeld*), který ústí zprava do *Kampu* (do *Dobrastausee*); srov. dále (nedoložený) severnější přítok *Kampu*, přítok *Malé Křemže*, *Marbach* v povodí *Gusen*, přítok *Dunaje* (a snad i *Marbach* v povodí *Feldaistu*).

(Marbach)

Nedoložený vodní tok protékající *Marbachem am Walde* (v lokalitě *Zwettl*). Dnes se patrně jedná o potok *Rottenbach-Utissenbach*, tedy o pravý přítok *Kampu* (popř. mohlo jít o nějaký „dřívější“, jižněji položený pravý přítok *Kampu* – za soutokem; patrně nešlo o dnešní *Jahringsbach*, který pramení v *Kleiner Marbachu*, vtéká do *Waldhamser Bachu*, levého přítoku *Zwettlu* jenž se ve městě *Zwettlu* též spojuje s *Kampem*); srov. dále přítok *Dobrabachu*, přítok *Malé Křemže*, *Marbach* v povodí *Gusen*, přítok *Dunaje* (a snad i *Marbach* v povodí *Feldaistu*).

(Plank, Plankbach)

Dnes je doloženo jen místní jméno *Plank am Kamp* (na území obce *Schönberg am Kamp*, okres *Krems-Land*; Hofbauer 2012, s. 37–38); malý úsek potůčku ústícího zde do *Kampu* se však nazývá *Plankbach*. Toponymum se tu obvykle odvozuje se ze slovanského apelativa *plavnica nebo *blavnica, kterého se začalo užívat jako hydronyma (ve významu „plavební příkop“; srov. Weigl I, HONB 1964, s. 189, Schuster 1981, s. 291n.). Podobně soudí též Angela Bergermayer; mohlo jít o spojení *plawъnъ potokъ (též: vorašský potok), které se univerbizovalo na pojmenování *Plawъnikъ (Bergermayer 2005, s. 184). Skutečně v místě ústí zprava do *Kampu* malý potůček. Mohlo však jít též o slovanské označení *Kampu*

(jako „plavební kanál“ by mohl být označen právě tok řeky). Schnetz původní hydronymum *Plankbach* spojoval též se slovanským základem *plav-*; ale vzhledem k malé délce potůčku (6 km) se podle jeho názoru jednalo spíše o „místo pro vory“ (Schnetz 1925, s. 178).

Reislingbach

Potok protéká obcí *Reisling* (na území obce Gföhl, okres Krems-Land; Hofbauer 2012, s. 40). V Krumau am Kamp ústí zprava do *Kampu*. Hydronymum bývá odvozováno od slovanského apelativa **rečica* (Weigl V, HONB 1973, s. 173; Bergermayer 2005, s. 222n.).

Sirnitzbach

Také toto hydronymum je rovněž zaznamenáno v povodí *Kampu* (v Dolním Rakousku; srov. ale pojmenování *Zirmetz* u přítoků *Černého Aistu/ Schwarze Aistu/ Waldaistu*) na území obce Langenlois v okrese Krems-Land. Potok pramení v lokalitě zvané Pefferholz (nad Lengenfeldem); vlévá se zprava do *Loisbachu*, který v obci Langenlois ústí zprava do *Kampu*.²⁷⁰ Ke slovanskému základu **Čbrnica* vztahuje toto hydronymum Bergermayer (2005, s. 54).

Sprögnitz/ Sprögnitzbach

Tento potok, který se ve stejnojmenné osadě (*Sprögnitz* na území obce Großgöttfritz v okrese Zwettl) nazývá *Sprögnitzbach*, teče zpočátku k severu a k východu; do *Kampu* se vlévá zprava (ještě před soutokem *Kampu* s *Purzelkampem*; srov. Hofbauer 2012, s. 43). Hydronymum bylo patrně odvozeno ze slovanského hydronyma (původního apelativa) **Sprednica* (Weigl VI, HONB 1974, s. 130) nebo **Spretbnica* (rychlý potok; Bergermayer 2005, s. 242n.);

Stiefernbach

Vodní tok pramení nedaleko pramene *Loisbachu*; ve *Stiefern* (obec Schönberg am Kamp, okres Krems-Land; Hofbauer 2012, s. 44) se vlévá zprava do *Kampu*. Hydronymum se odvozuje ze slovanského pojmenování **Stьbьna* (původně asi *Stьbьna řeka*, tedy „potok v prouť“; srov. Bergermayer 2005, s. 245n.); k základu **stьbь-* srov. heslo *stьblo* u Františka Kopečného (1981, s. 349; také k obd. tvarům; např. lot. *slovostiba* označuje prut; srov. Machek/ESM 1997, 2010, s. 191, na s. 576 dále ke slovu „stéblo“).

Sierningbach

Potok dnes ústí zprava do *Kampu* v městské části Zwettlu; teprve dále po proudu vtéká do *Kampu* zleva řeka *Zwettl*. Název patrně souvisí s toponymem, označujícím městskou část *Syrnau* (obec i okres Zwettl; Hofbauer 2012, s. 44). Hydronymum i toponymum patrně pochází ze slovanského jména **Čbrnava* (ze základu **Čbrn-*; Černá řeka, Černý potok; pojmenování se později přeneslo na osadu, která se postupně stala městskou částí; srov. Bergermayer 2005, s. 54; obd. na české straně srov. *Černá/Schwarzbach* i jiná sídla v Čechách: Profous 1947/I., s. 285–289).

Utissenbach

---

²⁷⁰ Jiný *Sirnitzbach* protéká obcí Furth an der Triesting (jižně od Dunaje) v okrese Baden. Podobně je jižně od Dunaje doloženo též hydronymum *Zirnbach* (mezi lokalitou Kühtai a St. Sigmund im Sellrain, na území obce Stams v okrese Innsbruck-venkov v Tyrolsku). V Dolním Rakousku existuje rovněž oronymum *Sirnitzgupf* (956 m n. v., na území obce Furth an der Triesting, jihozápadně od Vídně). V České republice je rovněž (několikrát) doloženo místní jméno *Černice* u Českého Krumlova (lidově Čerňice, Čerňič; ne vždy však musí jít v podobných případech o derivaci ze základu *Črn-*!; srov. Profous I/1947:287-289; Svoboda, Šmilauer V/1960:149-150), popř. hydronymum *Černá* (srov. také zde: *Černá/Švarcava*).

Stejně pojmenování jako potok má též osada *Utissenbach* (na území obce i okresu Zwettl). Na počátku osady *Uttissenbach* se do *Uttissenbachu* vlévá zleva *Rottenbach* (ten zřejmě jako *Marbach* pramení v *Marbachu am Walde*, jižně od obce *Rottenbach*). Západně od stejnojmenné obce potok ústí do *Kampu* (srov. též Hofbauer 2012, s. 46). Předpokládá se tu původ hydronyma ze slovanského osobního jména *Uteš (Straßberger 1960, s. 165), *Uteša (Weigl 1975, s. 16n.) nebo *Utiša (Bergermayer 2005, s. 282); srov. též výš *Marbach*.

Zwettl (Světlá)

Řeka *Zwettl* pramení mezi Karlstiftem a Langschlagem (v Horním Rakousku). Dále protéká *Groß Gerungs*, míjí *Wurmbrand*, *Jagenbach* a zámek *Rosenau* (východním směrem). Levým přítokem *Zwettlu* západně od *Aigenu* je *Elexenbach* (zleva doplněný *Aigenbachem*).²⁷¹ Vlévá se před *Ottensteiner Stausee* do *Kampu* (jako jeho levý přítok) na území města *Zwettlu* (obec a okres v dolnorakouském *Waldviertelu*; srov. Hofbauer 2012, s. 50; odlišně však výše *Zwettl/Zwettlbach* u *Velkého Mühlu*).

Je nesporné, že je toto hydronymum odvozeno ze slovanského adj. *světlъ (tedy o původní apelativum, jehož se užívalo ve spojení *světla dolina, tedy „světlé údolí“; srov. Weigl VII, HONB 1975, s. 219, Bergermayer 2005, 257n.); jsou dochovány doklady o založení cisterciáckého kláštera, kde je základ uveden (k r. 1137/1138). Předpokládá se, že tu v onomaziologickém procesu došlo k přenosu (kalku) pojmenování „mateřského“ kláštera v *Clairvaux* (což též česky znamená „Světlé údolí“), jehož polatinštěná podoba zní *Claravallis* (ve stejném významu). Takový přenos jistě souvisel se sebeuvědoměním řádu a se snahou vyjádřit jeho misijní úkoly (mělo tedy jít o „místo světla“, bylo však důležité, aby pojmenování rozuměli i Slované; Brunner 2003, s. 276); obd. pojmenování jsou běžná i jinde (srov. *Zwettl an der Rodl*, *Zwettl u Raabu* na *Innu*, *Langzwettl* apod.; k tomu též Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 83–85).

3.10.1.3 Povodí řeky Taffa

Od soutoku *Velké a Malé Taffy* (s přítokem *Taffa*, *Taffabachem*) u *Frauenhofen* se již řeka nazývá pouze *Taffa*. Protéká okresním městem *Hornem* (dále *Kerbtalem*) a ústí v lokalitě *Rosenburg* do *Kampu*.

Pojmenování je (snad) odvozeno ze slovanského hydronyma *Dabina* (ve významu „místo...“, zde „...potok v roklině, v rozsedlině, ve strži, údolní potok“; srov. *Taffa* 2012). Mohla ovšem proběhnout též derivace z osobního jména.

Může jít také ale o hydronymum odvozené na základě označení dubového porostu. Původní apelativum mohlo mít ve slovanském nářečí formu *dab* (jako v bulh. nářečích a v makedonštině), v čes. nebo hsrb. prostředí se však dá čekat spíše *dubina*, v polském *dąb* i *dębina* (srov. též ESM 1997, 2010, s. 132; *drzewostan dębowy* je v polštině dubový kmen; k psl. *dǫbъ* a jeho reflexi ve slovanských jazycích také Kopečný 1981, s. 96).

V *Avestě* se uvádí adjektivum *taffa* ve významu (z původního participia perf. pas. **tapta-* utvořeného k slovesnému základu **tap-* od slovesného tvaru, který měl význam „být horký“; srov. Mladenov 1912/2001, 2011–2013; s. 8, pozn. 1); to by též mohlo ukazovat na označení „horké“, tedy prudké řeky (pokud by Slované podobné adjektivum přejali a dále užívali). Subst. *tafnu* (m.) označuje horko, horečku (Peterson 1995/2012). V odvozených tvarech mohla podobná slova ve starých indických jazycích označovat žár, ale tak různé stupně tepla. Ve slovanském prostředí se starý lexém (popř. radix) **teprъ/-*, **topъ/-* stal základem verba

²⁷¹ Zajímavé je tu také pojmenování blízkého potoka, který pramení nedaleko *Weikertschlagu*: *Hubbach* (lidově *Pilzbach*, „Houbový potok“). Základu *Hub* však mohlo být užito ve významu „vytahování, zdvihání, zdvih“ (tedy ve významu „potok překonávající terénní převýšení“).

„topiti“ (původně: „zahřát, rozeřtát, ohřát/se“; srov. opět dále: Mladenov 1912/2001, tamtéž); také to by ovšem mohlo být základem vyjádření „prudký, valící se potok“.²⁷²

Velká/Große Taffa

Pramení na území obce Irnfritz jihozápadně od lokality Nondorf an der Wild (v nadm. výšce cca 520 m); s *Malou/Kleine Taffou* se stéká severovýchodně od Frauenhofen.

Malá/Kleine Taffa

Pramení na území obce Brunn an der Wild, jižně od lokality Wildhäuser (v nadm. výšce cca 570 m).

Taffabach

Pramení v západní části vojenského výcvikového prostoru Allentsteig (v okrese Zwettl; v nadm. výšce cca 580 m; k názvu prostoru srov. Hofbauer 2012, s. 23–24). Severozápadně od lokality Mahrsdorf se vlévá do Malé Taffy. (Prakticky ale je tento přítok pro řeku *Taffu* významnější než *Velká Taffa*; část *Malé Taffy* od soutoku s potokem až k soutoku s *Velkou Taffou* bývá někdy nazývána *Taffabach*.)

(Dobern)

V současnosti nedoložené jméno potoka v obci *Doberndorf* (území obce Horn, okres Horn). Mohlo by se jednat o malý potok, který obcí protéká; ústí do *Trampelbachu*. *Trampelbach* se zleva spojí s *Mödringsbachem*, který vtéká (opět zleva) do *Taffy*. Pojmenování obce se odvozuje ze slovanského osobního jména *Dobreta nebo *Dobręta (Weigl II, HONB 1965, s. 43, Bergermayer 2005, s. 62, Hofbauer 2012, s. 24); nelze však vyloučit, že OJ ovlivnilo též hydronymum (srov. dále také místní jméno *Dobra* a hydronymum *Dobrabach*).

3.10.2 Řeka Krems/Křemže a její přítoky²⁷³

3.10.2.1 Hlavní přítoky a jejich povodí

Velká Křemže /Große Krems

Dolnorakouskou řeku Krems vlastně tvoří dva pramenné toky, a to *Velká (Große)* a *Malá (Kleine) Krems/Křemže*. Pramění asi 500 m západně od Vordere Waldhäuser, cca 1,5–2 km severně od *Edlesbergerova rybníka (Edlesberger Teich)*. Přijímá vody *Burgbachu*, protéká *Weyerovým rybníkem (Weyerteichem)* – ten je napájen z *Himmelteichu*, jenž pokračuje dále jako *Haselberger Bach*, *Raxenbachu* (s přítokem *Otternschlägerbachem*), *Tiefenbachu*, *Purckého potoka/Purkerbachu* (na sever od Purku), *Atzbühelbachu*, *Glodnerbachu*, *Attenreiterbachu* a *Steinbachu*. Nad ústím řeky do Dunaje stojí město Krems.²⁷⁴ Pramenné doklady zmiňují k r. 800 *Cremise*, r. 903 zápis *Chreimsa (Chremisa)*, 1014 *Cremasa*, v 11. stol. *Chremisia*, okolo r. 1075 *Chremisa*, 1083 *Chremisi*. Jako *Krems* je řeka označena poprvé r. 1428 (Profous II./1949, s. 385).

²⁷² V této souvislosti je nutné zcela odmítnout lidovou etymologii, která někdy vztahuje pojmenování k označení látky (dykta, taft - z perského taftah; ve smyslu: *Hebký potok*), popř. odkazy na zvířecí pojmenování (ve starší době např. Otto 1906, sv. 25, s. 24-26).

²⁷³ Vzhledem k zaměření naší studie tu zmiňujeme levý přítok Dunaje, který se takto nazývá. V lokalitách položených jižně od Dunaje existují však také vodní toky, které nesou pojmenování *Krems* (srov. dále).

²⁷⁴ Dále srov. název dílčího úseku Laimbachu (přítoku *Weitenbachu*): *Große Krems*.

Pojmenování typu *Krems* najdeme také v lokalitách položených jižně od Dunaje, dále v Čechách (popř. na Moravě a ve Slezsku) a v MJ osady Bavorsku (v posledním případě zmíněné bavorské osady však staré slovanské osídlení přímo doloženo nebylo; srov. Profous II./1949, s. 384).

Hornorakouská řeka *Krems* pramení v lokalitě Fuß der Kremsmaueru v Micheldorfu a je jižně od Linze přítokem řeky *Travny* (*Traunu*, pravého přítoku *Dunaje* v Linzi). Jejimi nejdelšími přítoky jsou potoky *Sulzbach* a *Dambach* (srov. ale např. *Daimbach* u *MaléhoMühlu*). První doklady zmiňují k r. 777 řeku *Chremsa*, dále k r. 791 *Chremisa*, 915 *Cremisa*. Okolo r. 1150 čteme v zápise *Chremisa Flavius* (Förstemann II. 1983), 1220 *Chremes*, 1225 *Cremes* (dále Profous 1949/II., s. 384).

Také severními Korutany protéká potok *Krems* (lokalitou *Kremsbrücke*, která leží při ústí tohoto vodního toku do řeky *Lieser*). Nad jeho horním tokem leží osada *Innerkrems*; potok pramení v salzburském regionu (srov. MAPY GOOGLE, též Profous 1949/II, s. 384).

Ve Štýrsku dokládá Profous (1949/II, s. 384; historicky; dnes už se jedná pouze o lidové tradiční pojmenování) k r. 1151 zápis *Cremese*, 1476 *Krems*.

Doklady pojmenování typu *Křemže* (v žen. r.) nalzáme také na českém území – jednak v listinných zápisech, jednak v místech dodnes podobně označovaných (která odhalí už pouhý pohled na mapu). Zápis z r. 1263 uvádí: *per rivo Korenatetz et Klopotnj ad rivum Cremeffchnj*; není ovšem příliš pravděpodobné, že by se vztahoval k dnešnímu *Křemžskému/Křemežskému potoku*, který protéká jihočeským městysem Křemže (položeným cca 10 km severně od Českého Krumlova a cca 14 km jihozápadně od Českých Budějovic); lokalizaci pojmenování se věnoval např. J. Polách, který dosti přesvědčivě dokázal, že dochovaný zápis z r. 1263 odkazuje k hydronymu, jež je pojmenováním odlišné reálie (tedy nikoliv potoka, který dnes protéká Křemží; Polách 2013); současný Křemžský potok pak patrně nepojmenovali ani Keltové (jak se někdy soudilo; srov. Polách 2006, s. 216; též výklad dále). Hydronymum, jež má v nové češtině podobu *Křemežský*, se dříve vyznačovalo příponou *-ný*, *-ní* (původně tedy *Křemežný/Křemežní*), která funkčně odpovídala dnešnímu suffixu *-ský* (dále Profous 1949/II., 383–384).²⁷⁵ K r. 1351 je však v souvislosti s uvedeným městysem zmiňován *Theodovicus, plebanus Kremensis* (nelze tu však usuzovat přesně na českou, popř. slovanskou hláskovou podobu; zápis je latinský; srov. Profous II./1949, s. 383). Od pol. 14. stol. však je místo nesporně uváděno již jako *Křemže* (Profous 1949/II, s. 384: 1360 *pleb. de Cremsa*; srov. též Profou II./1949, s. 383, 1364 *Przybico quondam de Porzysyn conventui orinis predicatorum in Budways... Benesius de Krzemz, Smylonj de Krzemz, Smylonis de Krzems*; 1369 *Krzemsa: ... in Krzemsa ad present. Benefij et Przibiconis de Chlum*, 1379 *sig. Benefij et Przibikonis de Kremza /sic!*; srov. Profous II./1949, s. 383; Svoboda, Šmilauer 1960/V⁶⁶, s. 211: r. 1384 *Chlum sive Kremz*; opět Profous 1949/II, s. 384). Základ typu *křemž-* nebo *křemež-*, který nějak souvisí se základem **krem-/křem-* (křemen, křemítý, křemičitý apod.), najdeme ovšem v Čechách, na Moravě i ve Slezsku častěji. Profous (II./1949) zmiňuje v této souvislosti MJ Křemyž u Bíliny (též Krzemusch; týž, s. 382–383), ale dále též např. Křemení (týž, s. 381–382), Křemenice (u Nechvalic; týž, s. 382; u Libice nad Doubravou), Křenice u Říčan (týž, s. 386).²⁷⁶

²⁷⁵ Zajímavé jsou tu i další jazykové souvislosti. Dodnes se dochovalo obyvatelské označení *Křemešťák*; podobně se v místní mluvě vyjadřuje situace, kdy jde mluvčí na křemežské náměstí, ve spojení *jít na Křemž* (patrně ve smyslu: do centra Křemže); snad na místo, kde stávala původní panská tvrz *Smilenburg*, tedy *Křemžčiči/Křemže* (?... za toto sdělení děkuji panu Španningerovi z Křemže).

²⁷⁶ ... srov. však odlišně MJ Krščenice, které vzniklo (možná) z osobního jména Krščena („pokřtěný člověk“: s. 385–386); Křenek (u Brandýsa n. L.) snad z osobního jména Chřěn (s. 385), obd. Křenov (případný výklad z osobního jména Chřěn tu však může souviset i s rostlinou, s křenem: s. 386–387). Podle křenového porostu nese název též Křenové u Chvalšín (s. 386–387). Odlišný výklad se uvádí též u oronyma *Křemešník*; adj. forma *křemešný* je tu patrně výsledkem hláskové disimilace ze slova (s)třemešný (tedy hora porostlá střemchou,

V Bavorsku je zmiňována osada u St. Oettingu (dnes Altötting-Neuötting) nad řekou Innem; k r. 924 je doložen zápis *Chremisa* (Profous II./1949, s. 383).

Některé teorie se vztahují k možnému keltskému původu pojmenování (srov. též Profous 1949/II, s. 384).²⁷⁷ První část slova bývá někdy spojována se starým irským slovem *crem* (ve významu „česnek“; Profous II./1949, tamtéž).²⁷⁸ Pokud bychom ale posuzovali etymologii toponyma *Křemže* na jihu Čech, musíme především připomenout skutečnost, že ne všechny druhy česneku na našem území v raně středověkém období rostly (byť i divoce). V úvahu by připadal česnek medvědí, pro jehož růst nejsou v půdě jihočeského Křemežska příznivé podmínky. Je třeba zohlednit rovněž problematiku reálnosti procesu přejetí hydronyma; nelze tu (např.) přímo uvažovat o germánském zprostředkování, protože právě germánské osídlení nebylo v jihočeské křemežské kotlině archeologickým výzkumem bezprostředně doloženo.²⁷⁹ Pokud by ale někde přece působila motivace keltským jménem *Kremisa* („Česneková řeka“), museli bychom předpokládat, že potok (nebo řeka) protékal (-a) krajem s česnekovým porostem. Původně se podobná přípona (-i/sa) objevovala také u jiných (předbavorských) jmen řek; např. hornorakouská řeka *Ens* (*Enže*) leží východně od řeky *Krems* (*Křemže*) a v 8. a 10. stol. byla označována jako *Anisa*, *Enisa*; *1011 juxta fluvium Anizim*, *1094 Enisis* (Profous II./1949, s. 384). Nicméně: vzhledem k místní geologické situaci řady lokalit je motivace „keltským“ apativem označujícím česnek většinou nepravděpodobná (v řadě oblastí nelze předpokládat výskyt hojných česnekových porostů kolem příslušného potoka; srov. Polách 2006, s. 214–215).

Pravděpodobnější jsou tu ale výklady o slovanském původu hydronyma (a jmen podobných; srov. také Profous 1949/II, s. 385). Uvedených názvů se ostatně většinou užívá na územích osídlených Slovy (dříve nebo nyní); srov. k tomu zmínku v zakládací listině krensmünsterské z roku 777, která odkazuje k dobovému (souvislému) slovanskému osídlení (Profous II./1949, s. 385). Předpokládané (původní) hydronymum by patrně znělo **Kremьža* (ve smyslu *Křemenná*, *Oblázková řeka*); pojmenování později mohlo být do bavorské oblasti přeneseno (ke kolonizačním souvislostem dále Profous II./1949, s. 384–385). Na sever od Dunaje se mohlo pojmenování šířit v důsledku kontaktu původního etnika se severozápadním slovanským (a později českým) osídlením, jižněji potom mohli být šířiteli pojmenování předkové dnešních Slovinců (zejména korutanské slovinské osídlení); to ostatně koresponduje s teorií dvojí kolonizace Čech (srov. výklad v I. kapitole). České i slovinské dialekty shodně užívají koncovky *-ža*, která je nesporně psł. původu:

- a) z psł. **-ĵā* (stráže, stsl. *straža*, psł. **storg-ĵā*)
- b) z psł. *-z-ĵā*: *kůže* = *koža* (*koz-ia*), *rohož(e)* = *rogoža* (psł. **rogz-ĵā*)²⁸⁰

---

střemchovými keři; srov. např. v minulosti užití tvaru *křemcha* na Doudlebsku; též s. 382). Spojení s toponymem *Křemže* tu není pravděpodobné (tedy ne *Křemežník* = „žulová hora“; Profous v této souvislosti upozorňuje na nedoložení změny typu *žn>šn* v Čechách; srov. tamtéž).

²⁷⁷ Lokality s názvem *Krems* se však vyskytují i v oblastech, kde nikdy keltské etnikum nepůsobilo; ale působili zde obvykle Slované (tudíž i název může být i slovanský; Polách 2006, s. 214).

²⁷⁸ Nesmí nás tu zmást, že se u Profouse (II/1949, s. 384) uvádějí tvary *česenek*, *česenková*. Stará česká deklinace měla v některých pádech lexému *česnek* tvary *česunku*, *česenkem*; podobně též existovalo adjektivum *česenkový* (v důsledku vokalizace jerů v 10. stol.; srov. např. Bělič, Kamiš, Kučera 1978/MSS, s. 34). Je rovněž možné, že Profous užíval lokální formy pojmenování, kterou znal ze svého rodiště. Byl rodákem z Libanic (dnes část katastrální obce Honbice) na Chrudimsku v Pardubickém kraji. Ostatně ani vydávání deskriptivního (zdaleka ne ještě normativního) synchronního českého slovníku (tedy PSJČ) nebylo ještě v době, kdy vyšel II. svazek Profousova díla (tedy v roce 1949), ani zdaleka dokončeno.

²⁷⁹ Za informace o stavu bádání v regionu (o dosavadním archeologickém výzkumu lokality) děkuji kol. MUDr. J. Poláchovi (e-mailové sdělení ze dne 7. 8. 2013).

²⁸⁰ Profous tu upozorňuje na podobný způsob odvozování hydronym u Prostějova na Moravě, kde je řeka řeka *Romža* (nář.; spis. česky *Romže*).

Pokud se jednalo o proces deminuce, potom se rozšířil (podobně jako u jiných typů deminutiv) původně užší základ *krem-* (*křem-*); psl. *kremъ + *ža* = *Kremъža*/Křemže; srov. u Profouse II. (1949, s. 385), který se obd. odkazuje na černoohorské *krem* (gen. *kremene*).²⁸¹ Mnohdy potom docházelo (zejména v důsledku nepřesných zápisů v germánském/německém prostředí) ke *zkomolení*: *Cremisa*, *Cremisia*, *Cremsa* aj. Odlišné výklady zde nejsou příliš pravděpodobné. Přesto se někdy soudí na jinou (slovanskou či starší) přejímku v germánských dialektech; která by odpovídala základu *kren /*chrěn* (*křen*), a to na dnešním rakouském i českém území...

V této souvislosti lze připomenout výklad k původu hydronyma *Krenbach* (v povodí *Velkého Mühlu* /*Große Mühlu*), dále místní jména *Kren*, *Chren*, *Krengut*, *Krenlehen*, *Grensberg*, *Krened*, *Krennmühle*, *Krenreith*, *Krenslehner*, také u Raabu v okrese Schärding: *Krennbauer*, *Krena*, *Krennhof* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 66, 88, 113); popř. *Křenov*, *Křenovy* (a snad rovněž *Klenov*²⁸²). V lokalitách osídlených dnes německy mluvícím obyvatelstvem jsou častá kompozita se základem *kren-* (druhou část složeniny mnohdy tvoří slovo *-mühle*; např. *Krenmühle* = mlýn, kolem něhož roste hodně křenu; srov. *Krenbach* u *Velkého Mühlu*). Kromě slovanského původu (*křen*, germ. též *krén* se někdy usuzuje i na germánský původ pojmenování (ze základu *krin-/kren-*, popř. *krein*); slovo se spojuje se starým *ie* (keltským?) základem (opět srov. výklad u *Krenbachu*).

(Ladings)

Také u tohoto (dnes místního) jména je pravděpodobné, že bylo odvozeno z hydronyma. Osada Ladings se nachází na území obce Lichtenau im Waldviertel (v okrese Krems-Land). Názory na původ pojmenování se ale různí (Hofbauer 2012, s. 33):

- a) usuzuje se na slovanské pojmenování *ledina (s otevřeným *e*: Steinhauser 1927, s. 14, Weigl IV, HONB 1972, s. 7). Původní psl. lexém *lędina byl odvozen od slova *lędo (srov. sln. *ledína*, sch. *lędina*, mak. *ledina*, bulh. jen ve starších odkazech: *létna*). Jednalo se o paseku či vymýcený les, úhor, neobdělané území, pole ležící ladem, popř. o kopce porostlé borovým lesem (Kopečný 1981, s. 181–182).
- b) může jít též o popis „potoka v bažinatém území“ (popř. též o jméno osobní nebo etnické), jehož základem bylo hydronymum *Slatъnikъ (Bergermayer 2005, s. 236n.).

V obci se stékají dva potoky, které ústí do Velkého Kremsu (zleva). Vzhledem k podmáčenému terénu v blízkosti těchto potoků není potom druhý výklad nepravděpodobný.

(Scheutz/Scheitz)

Dochovalo se jen místní pojmenování *Scheutz/Scheitz* (obec Lichtenau in Waldviertel, okres Krems-Land). Osada leží jihovýchodně od pramene *Dobrabachu*, západně od *Loiwein*, 1–1,5 km východně od Ladings, přímo nad břehem *Velkého Kremsu*. Je možné, že bylo odvozeno ze slovanského slova *šipec (Steinhauser 1927, s. 120; srov. Hofbauer 2012, s. 42). Základ *šip-* (*šipъ*... brk, trn, osten, špice, šípek; srov. Kopečný 1981, s. 368) mohl mít různé významy. Slovo mohlo označovat „Šípkový potok“, popř. „vodní tok sbíhající se do špice“, patrně k soutoku (tedy hydronymum; malý potůček z obce do Kremsu zleva vtéká; mohl jít

²⁸¹ Profous zmiňuje též jiné obd. případy: **kam-* (čes. *kamýk*, sln. *kamik*, csl. *камыкъ* = skála; obd. *kamy*, gen. *kamene*; obd. *křemík*, *Křemyž*, *Křemže*), dále *plam, *grum*, *pram*...

²⁸² Profous (II./1949, s. 235–239) však spíše odkazuje na pův. základ *klen*, který označoval dřevinu (např. „klenový“ vrch, les apod.); popř. se mohlo jednat o „lid Klenův“. Také „na rakouské straně“ se uvedený typ toponyma vykládá odlišně od možné relace k základu *chrěn/*krěn-*. Lze to pozorovat např. na toponymu *Klendorf* (v zápisech 1125 a později *Glongendorf*, 1289 a 1294 *Clendorf*). Zde se usuzuje rovněž na slovanský původ základu **klen-*, ale opět spíše v souvislosti s osobními jmény; vzhledem k dochovaným zápisům buď od slov. osobního jména *Klenъ*, nebo dokonce od základu **Klōk-* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 46).

ale také o popis zákrut, zátočin nedaleké řeky), popř. „trnovou“, tedy špičatou horu (oronimum; ovšem taková hora není v okolí v dohledu; nejbliže je cca 3 km jihozápadním směrem kopec a les Ensberg, východním směrem kopec u Taubitzu, na jižním okraji údolí Kremsu).

Malá Křemže/Kleine Krems:

Pramení v Hundsbachwaldu (asi 3,5 km západně od lokality Pölla). Vlévá se do nízejména (zprava) *Ecker Bach*, *Himberger Mühlbach* a *Lobendorfer Bach*;²⁸³ (zleva) *Haidenbach*, *Großmühlbach*, *Bernardshofer Bach*, *Kroisbach*, *Voiransbach* (na jih od Purku, dále od soutoku u Voirans, vtéká do *Kleine Kremsu* mezi Pötzles a Kottes), *Dankholzer Bach* a *Marbach*.

Marbach

Potokústí do *Malé Křemže* v Marbachu an der Kleinen Krems; srov. dále výklad o *Marbachu* v lokalitě Ried in der Riedmark (v povodí *Gusen*) a o *Marbachu*, který je přítokem Dunaje, odvou stejnojmenných potocích v povodí *Kampu* a (snad) též o potok v povodí *Feldaistu*.

3.10.2.2 Řeka Krems a její vedlejší přítoky

Soutok *Malé* a *Velké Křemže* leží cca 1,5–2 km jihovýchodně od Albrechtsbergu a. d. Následuje hlavní tok řeky Křemže, který doplňuje *Gföhler Bach* (s přítokem *Garmannser Bach*) a *Tiefenbach* (s přítokem *Ohlgrabenbachem*),²⁸⁴ *Reichaubach*, *Steinbach*, *Stratzingbach*, dále se řeka vlévá do *Landersdorfského ramene (Landersdorfer Arm)* a společně se *Stockingerským kanálem* ústí do Dunaje. Do Dunaje ústí cca 1,5 km za Altenwörthem.

Erlbach(Loiwein)

Potok *Erlbach* protéká lokalitou *Loiwein* (obec Lichtenau im Waldviertel, okres Krems-Land). Původně však mohl být označen hydronymem podobným tvaru *Loiwein*. Jedná se o pravý přítok *Gföhler Bachu*; větší potok následně vtéká zleva do *Kremsu* (v Untermeislingu); srov. *Loibersdorfer Bach*, *Loibesbach*, odlišně snad *Loibenbach*; Pojmenování se spojuje spíše s osobním jménem *Ljubanъ/Ljuban/Eubanъ, Ljuba* (Steinhauser 1927, s. 15, Weigl IV, HONB 1972, s. 74, 80n., Bergermayer 2005, s. 144–145/n.); u 1. části pojmenování (*Erl-*) však lze snad porovnávat s typem *Erlau* (apod).

3.11. Spádové toky vodních lokalit *Stockerauer Arm* a *Krumpenwasser*

Z hlediska slovanské etymologie se najdou pozoruhodná pojmenování i v prostředí dunajských ramen. Tyto „přípravné“ vodní plochy zahrnují:

---

²⁸³ Zde však je pojmenování odvozeno od něm. verba *loben*; srov. např. Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 78, 84. Schnetz 1925 (s. 165) však dokazuje na starých štyrských záznamech hydronym, že u tvaru *lob-* mohlo jít o hláskovou záměnu - u slovanského apelativa *lomъ* (např. u jména *Lobming* – k r. 927 máme doloženo pojmenování *Lominich-*). Odlišně je tomu u základu **loib-*; srov. *Loibersdorfer Bach* v povodí *Weitenbachu*, *Loiwein* v povodí *Kremsu/Křemže*, *Loibesbach* v povodí *Dyje*; jinak ještě *Loibenbach* – přítok Dunaje – a *Liebenthal* v povodí *Vltavy*.

²⁸⁴ Oba potoky (*Gföhler Bach* i *Tiefenbach*) pramení v Gföhlu.

3.11.1 Oblast Plackenwasser, Plackennasser, Rabischmasser/Rabischwasser a Rondellenwasser (tedy spojená ramena Dunaje)²⁸⁵

Plackenwasser či *Plackennasser*

V této souvislosti je možné odkázat k něm. slovesu *placken* (plahočit se, dřít se); snad sthn. (přeneseně a v nářečích „lepit“, „plácát“, též „potloukat“ se, např. Grimm J. a W./DWB 1854/2011, sl. 1873 a 1874; ale i ve smyslu „bít, tlouci“ apod.); popř. může souviset se slov. přenosem: *platz – placka*; srov Holub, Lyr 1978/SES, s. 374; v tom případě snad spíše „plahočící se, volně tekoucí potok, potok v rovině“; popř. se může jednat o slovanský přenos jiného typu (srov. také jinde základy *Plok-/Plak- Pletz-/Plec-/Plotz-/Ploc-, Pleš-* apod).

Rabischwasser/Rabischmasser pramení u Tulln an der Donau; vlévá se od něho potoční soustava *Gießbach/ Gießwein/Gießgraben*. U Altenwörthu je západní úsek připojení vodní plochy *Rabischwasser* propojen s Kremsem; ovšem před Zwentendorfem je část jezera propojena přímo s Dunajem (jedná se o značně izolovaný vodní úsek).

Reálie, k níž se vztahuje základové slovo *Robisch/Rabisch/Rowisch-* (*robiš/rabiš/roviš*; zastarale „dřevo s vruby, se zářezy“; „vroubkované, vroubkovací dřevo“), sestává ze dvou dřevěných proužků (které bylo možné těsně, přesně spojit), na kterých byly vyřezány drážky, jež sloužily k zaznamenání množství vykonané práce nebo nespotřebovaného zboží

(za účelem pozdějšího vypořádání). Machek zmiňoval „hole, laťky“, které sloužily jako pomůcky účtování. Pomocí zářezů (vrubů) se uváděl počet kusů zboží, ovcí, popř. se dokládalo množství pracovních jednotek; dvojité rabuše se potom přikládaly k sobě (a čáry na nich musely souhlasit; srov. ESM 1997, 2010, s. 503–504).²⁸⁶

V 15. století je v Dolním Rakousku doloženo užití slova *rabisch*, v Horním Rakousku *räbisch* (Hausner 1997, s. 427–428). K roku 1785 nacházíme zápis apelativa *Rabisch* v rakouském dialektickém slovníku „Versuch eines österreichischen Idiotikon, oder Verzeichnis österreichischer Provinzialwörter“ (*Pokus o rakouský idiotikon čili Soupis rakouských provinčních slov*; srov. Haas 1994, s. 665). Již Lexer (II., 1876/1992: sloupec 327) posuzoval doklady slov *rabusch, rabüsch, rawisch* a *raibasch (rabasch)* z 15. století jako slovanské výpůjčky. Schmeller (1877 II: sloupec 4) popisoval *Rabisch* jako „českou“ výpůjčku. Grimm (1893: sloupec 12) vysvětluje tvar *Rabisch* (častý v místních pojmenováních) jako slovanské pojmenování „dřeva se zářezy, zářezového dřeva“; srov. české *rabuše* (vrub; tyč s vruby; dluh: *na vrub /na účet; čiň kdo chce jak chce na svůj vrub /na vlastní odpovědnost*; Bělič, Kamiš, Kučera /MSS 1978, s. 578), sln. *rovaš* nebo srb. *raboš* (RhWB 2002–2013, sv. VII/1985; ve sloupci 7: *rabosch*; dále Hlawinka 2009, s. 146–147, 181).²⁸⁷ Bellmann (1971, s. 267–270) počítá slovo *Rabisch* k bohemismům, protože tu

²⁸⁵ Výzkum hydronym v této lokalitě má velký význam už jenom z hlediska předpokládané starobylosti případně dochovaných pojmenování slovanského původu. Migrace etnik probíhala v první fázi především po březích Dunaje (obvykle proti proudu řeky, tedy západně; zejména ve směru z Panonie); posléze potom pokračovala proti proudu dunajských přítoků. Z hlediska zaměření naší knihy jsou potom velmi zajímavé jazykové doklady slovanské kolonizace levého břehu tohoto středoevropského veletoku.

²⁸⁶ Ještě v první polovině minulého století souvisel (oblastně, např. na jihočeském venkově) pojem *rabuš/rabuše* (na Moravě také *raboch, rabuša*) s vyháněním dobytka na pastvu. Na dřevěnou hůlku se pomocí zářezů (vrubů) značil počet vyháněných kusů na pastvu (srov. ale také jindy při hodnocení dluhů, např. ve frazémeh *dát něco na vrub*, tj. zaznačit na hůlce/na rabuši, *udělat / mít u někoho vroubek*, tj. „učinit zářez na své rabuši“ nebo „mít zářez na rabuši cizí“).

²⁸⁷ V zápise z roku 1532 (v předloze urbáře obce Gafrenz ve Weyeru ve Štýrsku) je zaznamenáno desubstantivní verbum *verröbischen* (zaznamenat, vzít na vědomí): *Es soll auch ein ieder koller oder kolfierer das koll ainem wassergeber ansagen und verröbischen* (Weist 1956:9).

(podle jeho názoru) působila právě čeština jako jazyk-prostředník a ovlivnila tak též střední a východní německé dialekty. Dále z toho odvozuje, že byl do slovenštiny přejat maďarský výraz *rovás/rováš* (řez, předěl). Ovšem i toto maďarské apeltivum mohlo být slovanského původu (jednalo by se tedy o „zpětnou přejímku“). Česká forma *rabuše* se rozšířila v bavorském jazykovém prostoru (v 19. stol. je pojmenování *Rabisch* vícekrát doloženo v bavorských nářečních slovnících).

Také ale severně od Čech (v Lužici) se od roku 1492 objevuje forma *rabuš*; později je ve Slezsku doložen zápis *rabisch (rabiš)* a *Robisch*. Hlawinka (2009, s. 147) i Hausner (1997, s. 427–428) citují vídeňského germanistu Waltera Steinhausera (kromě dalších, početných, kulturně i historicky relevantních dokladů), který považoval za výchozí maď. pojmenování *rovás/rováš* (řez, mezník, předěl, vrub), jež v 15. stol. přešlo přes Čechy do (východního) Rakouska²⁸⁸ (v bavorské němčině bylo *-v-* nahrazeno *-b-*, koncová slabika *-áš* se oslabila a byla nahrazena skupinou *-iš/-isch*). Tato německá forma *Robisch* by pak bylo nově (zpětně) přejata do češtiny a integrována jako *rabuš*; ve slovenštině by se potom dochovalo slovo *rováš*, které bylo přejímkou z maďarštiny (srov. výklad výše)²⁸⁹. Hohensinner (2001b, s. 139) však předpokládá, že bylo maďarské slovo *rovaš* přejato prostřednictvím českého *rabuše* (popř. stč. *rabuša, rabuše: na kterěz počet nařezugi*; srov. Jungmann III., 1837/1990, s. 775, obd. jinde *raboš, rowáš*; také *rabuš* – Hausner 1997, s. 427) do časně střední horní němčiny přímo (v Olomouci bylo r. 1514 zapsáno slovo *rabusch*; Spáčilová 2006, s. 401).

Dochovalo se též jméno statku *Robischbauer* (srov. též Hohensinner 2001b, s. 139) mezi potokem *Kasbachem/Kasbachlem* a říčkou *Lesním/Černým Aistem, Schwarze/Waldaistem* (v osadě Rabenberg, na území obce Weitersfelden, v okresech Unterweißenbach a Freistadt; v záznamech čteme: *Robawsch von einem guett*). Typ statku s uzavřeným přízemím (tedy: s jednou základní vstupní místností) tu patří k nejstarším stavbám v této oblasti (Riepl 1997, s. 289); srov. také rozšíření označení *dům* pro vstupní místnost statku

na jihu Čech, které může vycházet z praslovanských reálií (Holub/DNS 2004, s. 89–90, 245; dále Hlawinka 2009, s. 116).

Machek (1997, 2010, s. 503–504) také považuje za výchozí slovo maď. deverbatiem *rovaš* (odvozené ze základu *ró* – ve významu „naříznout, řezat, nakrojit, nakrájet, vyjmout“), které se rozšířilo do slovanských jazyků: čes. *rabuše* (srov. výše), slovensky *rováš*, pln. *rowaš*, ukr. dial. *ravaš, revaš*, srb. a chorvat. též *rovaš(-a)*; srov. výše *raboš*), bulh. rovněž *rabuš, robuš* (přičemž podobné ekvivalenty existují i v rumunských a albánských dialektech).

Připouští též přímou přejímku z maďarštiny do němčiny, kde se ovšem slovo rozšířilo až poté, kdy vstoupilo do povědomí německých řemeslníků a horníků (kteří je potom šířili jako termín; s tím opět souvisela i výše zmíněná změna *v-b*; Machek/ESM 1997, 2010, s. 503–504).

Slovinský etymolog Bezljaj (1995, s. 200) podobně popisuje rozšíření slova do slovanských jazyků a upozorňuje na možný slovanský původ maďarského apeltiva.²⁹⁰

Na základě dalšího rozšíření slova je tedy pravděpodobné, že výpůjčka z dialektů slovanských pronikla do sousedních dialektů německých, takže se mohlo tvaru *robiš (Robisch)* nebo jeho ekvivalentů užívat jako profesionalismu mezi „vandrovníky“ (krajánky apod.).

²⁸⁸V hlavním katalogu k WBÖ (viz též v seznamu literatury) byly uvedeny příklady užití podobných lexémů především z hornorakouské Solní komory (Salzkammergut), z Dolního Rakouska a z Nových Hradů.

²⁸⁹...srov. též slovenské slovo *rovášnik*, „inspektor, kontrolor dluhů, exekutor“; první doklad z r. 1584 z Trenčína (dále Hlawinka 2009:147, pozn. 564).

²⁹⁰Tradice „zaznamenávání pomocí vrubů“ (s využitím nějaké formy dřevěné lištičky nebo kulatiny, určené k užití této formy zachycení dluhů, pohledávek, hodnot, popř. též přímo k počítání) je ve slovanském prostředí velmi starého data.

Jde tu o typický doklad kulturněhistorických vztahů, kontaktů lidí sousedních dialektů (kontaktů národních jazyků i kontaktů obchodních); výpůjčky, které se staly součástí jazykového adstrátu v sousedních zemích, byly jistě v historii běžné (v mnoha směrech). Se zánikem reálie zaniklo ve středních bavorských dialektech také apelativum *robiš* (a dochovalo se jedině v anoikonymech nebo v oikonymech, např. v hydronymech). Německé synonymum (označující „dřevo se zářezy“) dále žije ve výše zmíněném frazému *etwas auf dem Kerbholz haben* (zodpovídat za něco). Tento frazém odpovídá maď. sousloví *sok van a rovásán* (doslova: „/mít/ mnoho na rabuši“; tedy „zodpovídat za něco“) a čes. obl. frazému *máš to na rabuši* (máš to na svědomí“; v regionu Havlíčkobrodská; srov. Hlawinka 2009, s. 148, pozn. 568). Frazeeologické korespondence jsou skutečnými svědky kontaktů jazykových oblastí, procesů výpůjček (a jejich výsledků). Středoevropský jazykový areál popisuje v tomto smyslu podrobně např. Newerkla (2002–2003, s. 61–68; 2004, s. 83–89; 2007, s. 271–286; souborněji též Hlawinka 2009).

Giessbach/Gießbach můžeme sledovat od soutoku *Gießengraben* a *Gießgraben*; oba potoky pramení necelý 0,5–1 km západně od Hohenwarthu. Později (od Unterstockstallu) se potok nazývá *Gieswein*; posléze se spojuje (opět jako *Gießbach*) se *Schinderlahnem*; dále už pokračuje (krátce) *Rabischwasser*. Tato vodní plocha je propojena se soustavou *Rabischmasser – Plackenwasser – Plackennasser* (hydronyma se tu dost často střídají) – *Hechlengr – Alte Naufahrt* (srov. dále: *Gusen*; přítok Dunaje – *Gießengraben*; *Giessbach/Gießbach* u *Pulkavy/Pulkau*).

Rameno **Rondellenwasser** je u Altenwörthu spojeno s *Kremsem* (nedaleko od soutoku *Kremsu* s *Dunajem*).

3.11.2 Oblast Stockerauer Arm a jeho přítoků

Stockerauer Arm

Stockerauerovo rameno (*Stockerauer Arm*) je propojeno s vodním úsekem *Alte Naufahrt*. K místu spojení obou vodních ploch (u Korneuburgu, pod Stockerau) směřuje *Krumpenwasser* (popř. *Krumpenmasser*). *Krumpenwasser* ústí do *Dunaje* (do *Alte Naufahrt*).

3.11.2.1 Přítoky Stockerauer Arm

Schmida

Řeka pramení necelých 0,5 km od ohybu *Alte Naufahrt* (asi 2 km severně od *Dunaje*; na břehu *Dunaje* protilehlém prameni řeky leží *Muckendorf* na *Dunaji*). Pramen *Schmidy* leží na území obce *Burgschleinitz-Kühnring* východně od lokality *Harmannsdorf* v *Ackerlandu* (nedaleko dálnice č. 4; jižně od komunikace). Pramen jejího přítoku *Malé/Kleine Schmidy* najdeme téměř kilometr východně od *Harmannsdorfu* a jižně od *Reinprechtspölla*. Řeka nejprve teče na sever jako *Malá/Kleine Schmida* (kolem *Eggenburgu*; ovšem složené pojmenování tu není správné. Neexistuje *Velká/Große Schmida*). Obě řeky se stékají právě v *Eggenburgu*; dále pak vodní tok nese název *Schmida* i „v promluvách rodilých mluvčích“. V *Sitzendorfu* an der *Schmidase* do *Schmidy* vlévá *Straningbach*, severně od místa přibírá řeka vody *Schleinzbachu*, jižně je jejím přítokem *Dumbach*, dále *Dürnbach*. Jejím pravým přítokem u *Gettsdorfu* je potom *Ravelsbach* (následuje po proudu *Schmidy*, jižněji od ústí *Dürnbachu*. *Ravelsbach* přijímá zleva vody *Tiefenbachu*, *Haselbachu* a *Parisbachu*). Asi ve vzdálenosti 10 km východně od *Eggenburgu* nabývá řeka jižního směru do *Údolí Schmidy* (*Schmidatal*), kterým protéká (a je tam největším vodním tokem). V *Ziersdorfu* se spojuje s *Gartenbachem*, s *Baritzbachem* v *Dippersdorfu*, s *Therngrabenbachem* u *Baumgarten am Wagram*. Se *Schmidamühlbachem* se spojuje dokonce dvakrát: severněji

u Hippersdorfu, jižněji u Perzendorfu. Jižně (asi 0,5 km) od dálnice č. 4 přijímá vody *Stranzendorfer Bachu*. V dnešním prostoru *Stockerauer Au* se vlévá do *Arm*, kam krátce poté ústí též *Göllersbach*.

Staré hornoněmecké slovo *smid* (a sthn. *smit*) se mohlo vztahovat např. k řezbáři, popř. k člověku, který pracoval s ostrým nástrojem (popř. s kovadlinou, s kladivem a s kovem; to se vztahovalo např. ke kováři apod.; srov. Duden 1999/2013, sv. 8, heslo *Schmied*). Hydronymum by též mohlo mít význam „Ostrá řeka“ (popř. „řeka protékající územím, kde bylo více kovářů“ apod.). Slovanský původ pojmenování tu není pravděpodobný; mohlo se ale jednat o přenos prostřednictvím slovanského dialektu. Apelativum zapisované jako *schmied/shmíd/ffmid, fffmit* (apod.; srov. také Adelung 1774/2013) označovalo (již od dávných dob) kováře (např. ve sthn. dialekttech); tento význam má i v současné němčině. Hohensinner a Wiesinger (2006, s. 48) v této souvislosti zmiňují MJ *Schmiedgassen* (na území obce Gallneukirchen, v okrese Urfahr-Umgebung); II. část kompozita tu tvoří slovo *-gasse*, které se mohlo vztahovat k polnostem, k cestě nebo k pozemku; tedy k terénním útvarům ležícím/vedoucím tam, kde působili kováři (popř. patřícím kováři nebo někomu, kdo se prostě jmenoval *Schmied*; po reformách Marie Terezie v II. pol. 18. stol. už nelze příjmení jednoznačně spojovat s povoláním jejich nositelů!). Nicméně ani tento výklad základu zmíněného hydronymu *Schmida* není „ten jediný možný“.

- **přítoky Schmidy:**

Dumbach

Obdobně jako hydronymum *Dumbach* je utvořeno pojmenování potoka *Tumbach*; srov. výše výklad o přítoku *Velkých* (popř. *Malých*) *Gusen*. Výklad „Hloupý potok“ (tedy ze spojení něm. adj. „*dumm*“ a subst. „*Bach*“) zde patrně musíme chápat jako místní tradici; odkazujeme na ni též v rámci výše zmíněného výkladu k hydronymu *Tumbach* (v pozn. 208 – k reg. „jihočeskému“ adjektivu *tumpachový*)

Göllersbach

Pramení východně od pramene *Senningbachu* nedaleko Merkersdorfu (severovýchodní okraj lokality), soutok s *Timmelbachem* v Eggendorfu im Thale, s *Gmoosbachem* v Aspersdorfu, se *Suttenbrunner Graben* nad Hollabrunnem, s *Runzenbachem* v Hollabrunnu, s *Froschaubachem* v Göllersdorfu, s *Porraubachem* a *Ringerdorfengraben* v Obermassebarnu, s *Parschenbrunnerbachem* v Oberolberndorfu, do *Stockerauer Arm* pod Stockerau, pak do Dunaje.

V této souvislosti je důležité připomenout, že dnes opuštěnou jihočeskou osadu *Jedlice* nazývalo německé obyvatelstvo *Göllitz* (srov. Bergermayer 2005, s. 75–76, Newerkla 2006/2007, s. 120). Je tu zajímavá (popř. podobná?) motivace pojmenování (*Jedlový potok?*). *Göller* se však nazývá též horský vrchol v Dolním Rakousku. Jedná se též o běžné německé příjmení.

- *přítokem Göllersbachu* je rovněž *Timmelbach*. Je třeba uvážit, zda toto hydronymum rovněž nevztáhnout k základům typu **dim-*, **diming-*, **tim-*, **timing-*, **deiming-* apod.

Haselbach

Základ **hasel* (líška?) se objevuje cca od 15. stol. (1414 Hasselhof); patrně se jednalo o něm. apelativum pro líšku, lískové ořeší; tedy o „Lískový potok“ (srov. Hohensinner, Wiesinger

2003, s. 135; nejedná se tedy o novější přejetí z českého prostředí; patrně ani o kalk původního slovanského hydronyma; srov. výklad k přímým přítokům *Dunaje* výše).

Schleinitz

Potok *Schleinitz* pokračuje pod obcí *Burgschleinitz* (srov. dále) jako *Schleinzbach*; vlévá se zprava do *Schmidy* na severním okraji *Frauentorfu an der Schmida* (směrem po proudu poté, kdy se *Schmida* spojí se svým pravým přítokem, *Straningbachem*, pod *Sitzendorfem an der Schmida*; Hofbauer 2012, s. 24). Heinrich Weigl (I, HONB 1964, s. 282) i Angela Bergermayer (2005, s. 238n.) shodně odvozují II. část pojmenování od slovanského apelativa *sliwina nebo *slizna (typicky slovanské zakončení *-ica : *šlínica, poté diftongizace *i/ý* > *ej*, *šlejnice (Švestkový potok, srov. Hofbauer 2012, s. 24). Zdá se, že tvar původního hydronyma je tu zcela evidentní (méně pravděpodobné je odvozování od základu „*slunce*“; srov. např. Lindermayer 2008, s. 62/ a výklad v I. kapitole). Původní forma se odráží též v místním pojmenování *Burgschleinitz* (místní jméno na území obce i okresu *Gmünd*; asi 3 km jižně od *Eggenburgu*); touto obcí ostatně potok *Schleinitz* protéká.²⁹¹

Straningbach

Potok pramení v obci *Straning*; v *Sitzendorfem an der Schmida* se vlévá do *Schmidy*. Hydronymum se odvozuje ze staročeského osobního jména *Straněj, které je doložené v českých zápisech ze 12. stol. v podobě *Ztraneg* (Pleskalová 1998, s. 64,141). Profous a Svoboda zmínili *Stránův dvůr* nedaleko *Mladé Boleslavi*; jméno *Straněj* doložili k r. 1088; též osobní jména *Stranzlawa*, *Stranslawa* (IV/1957, s. 185–186); obd. také Svoboda, Šmilauer (V/1960, s. 593; srov. rovněž Hlawinka 2009, s. 92; výklad místního jména *Stranzberg* v lokalitě *Pregarten a Tragwein*, u *Waldaistu*, též Hohensinner a Wiesinger 2003, s. 131; obd. srov. *Stranzendorfer Bach* a místní jméno *Stranzendorf*).

Další přítoky Dunaje:

Senningbach

Pramen potoka se nachází pod jižním okrajem lesa nad *Merkersdorfem*. V této oblasti ústí do *Senningbachu* první přítoky (u *Merkersdorfu* a severně od *Maisbirbaumu* a východně od *Moosgraben*). V *Maisbirbaumu* se do potoka vlévá (např.) *Maisbierbaumer Bach*; ale v úseku 4–7 km jižním směrem je potok stále zásobován vodou z okolí; stejně tak nad *Bruderndorfem* (asi 0,5 km severně), u *Niederfellabrunnu* (necelý 1 km západně). Zhruba 1,5 km od *Senningu* (tedy od obce, podle které je potok zřejmě pojmenován) nalézáme soutok s *Mugler Bachem*, severně od *Stockerau* se do potoka vlévá *Hatzenbach* (u stejnojmenné obce). *Senningbach* se vlévá se do *Stockerauer Arm* (v oblasti severně nad *Dunajem*, jižně pod *Stockerau*). Společné vody pak ústí do *Dunaje*.

Místo bylo založeno už v 8. nebo v 9. století. Lze tu dokonce předpokládat společnou slovanskou a bavorskou kolonizaci, kterou vedl předák zvaný *Sengo* (a jeho lidé). Později se místo nazývalo *Söming* a *Senig*. Nejstarší zmínky o místě uvádějí jméno *Seggigin* (1195) a *Senging* (1260). V pramenech je místo jako samostatné sídlo zmíněno poprvé v roce 1298; k r. 1700 je doloženo pojmenování *Senning* (Senning 2013).

Kuttengraben a Rohrbach

---

²⁹¹ Tvary (pojmenování) se základem *Schleinitz* se v Rakousku objevují „jižně od *Dunaje*“ i jinde (např. na území obce *Ainet nad Lienzem*); dále též např. v Německu (na území obce *Meineweh* jižně od *Lipska* /*Leipzig*).

Kuttengraben ústí do *Stockerauer Arm* (a společně, tedy v rámci *Stockerauer Arm*, do *Dunaje*). Zatímco obvykle se hydronymum překládá z bav.-sthn. základu jako („zvykový potok, příkop“), nelze vyloučit souvislost se slov. základem **chot-*, *kot-*, *ket-* (popř. **chod-*; srov. např. *Kettenbach*). Přítokem *Kuttengraben* (před Korneuburgem) je potok *Rohrbach* (jde o dost obvyklé pojmenování potoka; srov. další potoky stejného jména jinde), který pramení na jižním okraji Karnabrunnerského lesa (Karnabrunner Wald). Pod Rohrwaldem se do něho vlévá *Wiesenbach*.

4. Na pomezí s českým a moravským jihem

4.1 Na pomezí s jihem Čech

4.11 Lužnice/Laisnitz/Lainsitz a její přítoky

Jejími přítoky jsou *Reichenauer Bach* (s přítokem *Kuckucksbachem*), *Wolfgangbach*, *Wultschaubach* (ústí do *Lužnice* zleva – ve Weitře); dále zprava *Mühlbach*, *Neumühlbach* (také *Gatterschläger Bach* nebo *Chlumetzbach*, česky *Koštěnický potok*, ve starší době *Chlumecký potok*), *Buschenbach* (s rybníky), též *Skřemelice/Braunabach* (s rybníky i s přítoky: zprava *Kaltenbrunngraben*, zleva *Eisgarner Bach* a *Räubersgraben*, *Romaubach*, *Schwarzabach* /u Schremsu – a *Elexenbach*). Do *Lužnice/Laisnitz/Lainsitz* se dále zprava vlévá *Reißbach* (česká *Dračice*; přítok *Lužnice/Lainsitz* v Čechách i v Rakousku), zleva *Schaggesbach* (v Unserfrauav Unter-Lembachu).

Lainsitz/Laisnitz/Lužnice

Jde o jednoznačně původní slovanské hydronymum (ve významu „*Lužní potok*“), odvozené od slovanského apelativa **lonž(i)nica/ložьnica* (Weigl IV, HONB 1972, s. 10) nebo **luňžniča/luňžnica* (Bergermayer 2005, 141n.). Hydronymum dalo jméno řadě míst, např. Oberlainsitz (obec St. Martin, okres Gmünd; dále Hofbauer 2012, s. 33). Zde se v souvislosti s obcí St. Martin v pramenech objevují odkazy na „místo *Lainsitz*“ už dříve, ale teprve od 14. stol. se ustálilo místní jméno (v souvislosti s patrociniem osadního kostela: Hauer 1951: 342).²⁹²

- ***Kuckucksbach***

V němčině i v bavorských nářečích označuje první část hydronyma (*kuckuck*) „kukačku, žežulku“, také ale nevďěčníka, popř. čerta; také ve fran. (*coucou* = kukačka; spojení *coucou crier* = křik, pláč kukačky). Také ve slovanských dialektech (tedy i v současné češtině) je základem onomatopoeie; následnou derivací se utvořilo sloveso *kukat* (*kukati*; nejen čes. ale např. slov. *kukať*, srb. i chorv. *kukati*, luž. *kukać/kukaś*, pln. *kukač*, ukr. *kúkaty*, sln. *kúkati*, rus. *kukovat'*, br. *kukavác* – obd. psl. a stč. *kukovati*, obd. mak. *kukam* abulh. *kukam*; srov. Kopečný 1981, s. 169; *kukačka*: Holub, Lyer/SES 1978, s. 272). Jedná se tedy o společnou evropskou i mimoevropskou přejímku:

- v románském postředí srov. ital. *cuculo*, lat. *cuculus*, řec. *kouikos*, špan. a port. *Cuco*
- germ. jazyky znají angl. či island. *cuckoo* nebo holand. *koekoek*

²⁹²Ovšem podobné hydronymum ve Štýrsku (*Lasnitz*) vyložil Schnetz (1925, s. 164) na základě nejstarších dokladů (1114 Laznika, 1132-1137 Laznich, 1170 Laeznich) ze slovanského základu *láz* (nezalesněné místo v lese).

- obd. tvar dokonce znají ugrofinské jazyky (fin. *käki*, turecké *kakukk*), jazyk Basků (*kuku*), ale i jazyky mimoevropské (srov. např. bengálské *kōkila*; dále srov. též Překladač Google 2013).
Apelativum se (zcela zákonitě) objevilo také ve slovanských dialektech (srov. výše).
Není tu zcela jasné, odkud bylo pojmenování potoka přejato. Mohlo tu jít též o zpětnou přejímku z češtiny do němčiny; srov. také jméno *Gugu* v povodí *Černého Aistu*.²⁹³
- **Lembach**
Hydronymum se obvykle odvozuje na základě zmínky o založení města (dnešního Lembachu im Mühlkreis v okrese Rohrbach v Horním Rakousku) Falkensteinu – „na přechodu (brodu) přes dlouhý potok“ (kolem r. 1000); z toho se odvozuje německé pojmenování „*Lengenbach*“ (základ jména *Lembach*; navíc je v místě dodnes běžné příjmení *Langenbacher*; srov. *Lembach* 1999–2013).²⁹⁴ Pojmenování patrně tedy nebylo odvozeno ze slov. základu (přesto však srov. *Laimbach* v povodí *Velkého Rodlu*).
- **Lunkowitzbach/-l/ Lunkovický potok** je levým přítokem říčky *Dračice* (na státní hranici blízko zaniklé vsi *Nová Ves*; jižně od soutoku anoikonymum *Lunkowitzwald*; zřejmě se tu jedná o staré MJ *Lunkovice*). Potok pramení v lokalitě obce *Brand-Nagelberg* blízko českých hranic (srov. výše výklad hydronyma *Lungitz* v povodí *Gusen* a *Lungenbergbach* v povodí *Malého Kampu*).
- **Reißbach (Dračice)**
Potok (později říčka) pramení severně nad *Kaprouní* v okrese *Třeboň* (Čechách). Na českém území se též nazývá *Červený potok*; poté, kdy přetne rakouské hranice, *Kastenitzer Bach* (od hranic až k *Hörmanns bei Litschau*).²⁹⁵ Od *Gmünduaž* k místu, kde říčka opět kříží českou hranici, nese vodní tok pojmenování *Reißbach* (vlastně podle svého přítoku *Reißbachu*, který doplní vody bývalé *Dračice* v lokalitě obce *Hörmanns bei Litschau*). Nabízí se též souvislost s pův. slov. základem **dris-/drís-* (srov. psl. **driska*, čes. lexém *dřístat*); a to jak u základu českého (*drač-*, **dra/s/k-?*), tak u německého (*d/reiß*, **rais-*apod.).²⁹⁶
- **Schwarzabach**; srov. jinde *Schwarza*, *Schwarzau*, *Švarcava* apod.
- **Skrems/Schrems, Branau/Braunaubach**
Potok se dnes na rakouské straně nazývá *Braunbach/Bra(u)nau*, ale od pramene v Čechách (který se nachází jižně pod Klášteřem u *Nové Bystřice*) teče

²⁹³ K tvaru *gugu* též srov. některé ekvivalenty (srov. překladač Google 2013): severogermánské (dán *gog*, švéd. *gök*), keltské (např. velšské /y/ *gog*) nebo baltské (lit. *gegutė*, popř. lotyš. *dzeguze*), ale dokonce v jazycích turkických a tureckých: ázerbájdžánský lexém *gugu*, turecké *guguk*.

²⁹⁴ Podobná pojmenování existují i jinde v Rakousku a v Německu; srov. např. MJ *Lembach* na území obce *Wutach* v Německu: doložen r. 1200 jako *Limpach*, v listině z roku 1379 *Lymbach*, od r. 1611 *Lembach* (srov. *Wutach* 2013).

²⁹⁵ Nejedná se však o *Kostěnický potok*, jehož prameny jsou v blízkosti pramenů *Dračice* (také u *Kaprouně*), který se na rakouském území nazývá *Neumühlbach*.

²⁹⁶ Nedaleko pramene *Dračice* (na českém území) je přítokem říčky *Bystřický potok* (na území obce *Nová Bystřice*), na rakouském území dále *Föhrenbach/-l* (pod obcí *Schönau bei Litschau*; srov. *Föhrenbach* u *Dunaje*, *Fernitz* u *Kampu*), *Wielingsbach/-l* (v *Gopprechts*), *Eichbach/-l* (u *Schönauhäusern*) a *Rottalgraben* (pod obcí *Schönauhäuser*), po návratu na české území (před soutokem s *Lužnicí*) *Hraniční potok* (na státní hranici u zaniklé osady *Nová Ves*).

jako *Skřemelice* (starší název *Skrems/Schrems* potom není v Rakousku zcela zapomenut). Protéká městem Schrems (v okrese Gmünd). Slovanské hydronymum **Skremenъnica/Skremenica* označovalo „Křemenný“ (popř. „křemičitý“), „Kamenný potok“ (Bergermayer 2005, s. 235; Weigl 1974; Straßberger 1960, s. 149); varianta mohla znít **s/křemel*; název říčky (*rivus Schremelize*) je doložen v roce 1179 (Boček 1836/I, s. 302; Polách 2013). Mylný je patrně výklad ze sthn. pojmenování *Chremeliza* (Lukas 1933, s. 17, 29n.). Lze souhlasit s názorem Nicole Hofbauer, že podobný výklad byl v této souvislosti spíše účelový (srov. Hofbauer 2012, s. 42–43).²⁹⁷

(Weitra, Weitrabach)

Existence řeky podobného názvu dnes není doložena; není znám ani žádný potok *Weitrabach*. Problematické je však pojmenování obce Weitra v okrese Gmünd; srov. Hofbauer 2012, s. 47). Vzhledem k dalším možnostem výkladu je sporné, zda se jedná o původní hydronymum *wittraha (které by tu mohlo označovat *Lužnici*, na níž Weitra leží; ve významu „spirálovitá, vinoucí se řeka. Tak soudí např. Straßberger 1960, s. 172; srov. též výklad v 1. kapitole této knihy; dále *Weitrabach*). Ještě dnes je živá diskuse o tom, zda se jedná o pojmenování slovanské nebo před slovanské. Vztah pojmenování k osobnímu jménu *Vitoraz* (který zmiňujeme též v 1. kapitole této práce) předpokládal („na rakouské straně“) Weigl (VII, HONB 1975, s. 96).

- Wultschaubach

Potok pramení západně od Haarbachu a protéká obcí *Wulschau* (na území obce Harbach, popř. Moorbach Harbach; v okrese Gmünd; srov. Hofbauer 2012, s. 48). Západně od Tiefenbachu a severně nad obcí Schützenberg se vlévá do Lužnice. V odborné literatuře panuje shoda v názoru, že se patrně jedná o původní slovanské osobní jméno. V odkazech na konkrétní osobní jméno však už taková shoda není; zejména v hodnocení původního základu jména:

1. základ *Vulk*:
  - a) odvození *Vulk + *-ov-... *Vlčov* (Weigl VII, HONB 1975, s. 173)
  - b) **W(ь)lkъ* (Bergermayer 2005, s. 289n.)
2. základ *Boleč*:
  - *Bolečevo (*Boleč; srov. Straßberger 1960, s. 181).

4.12 Přítoky Vltavy, Větší a Menší Vltavice

Granitzbach (někdy též označovaný jako ***Grenzbach***, v Čechách též *Mlýnecký potok* – i když tam jde většinou o jiný potok; pojmenování se tu střídají²⁹⁸; srov. také dále) pramení na území

²⁹⁷ K německému pojmenování *Braunau/Branau* – potom srov. (např.) výklad u Profouse (I/1947, s. 184–186; zejména je zde český *Broumov* na pomezí Čech a Slezska): 1110 *Prounaw*, 1256 *Brunow*, 1258 *Brumow*; z osobního jména *Brún/Brúm*, *Bruno* (1055 *Brunonis* filiam), 1183 *Brumsesis*, *Brum/Brúm*, 1288 *Brumo*; sthn. apelativum *brún* se vztahovalo k hnědé barvě (něm. braun/bav. *bran*, hnědý; pův. se tak označovali lidé s tmavými vlasy a s tmavnou pleť; po asimilaci *n > m* *Brum*). Pokud pojmenování vzniklo z dolnoněmeckého MJ, pak se často objevuje ve spojení (*braune Aue*, „hnědá niva“; po mylném spojení s os. jménem *Brúm* = chápáno jako „Brúmův dvůr“, později „ves rodiny Broumů“). Pokud od os. jména *Brún*, snadoznačení majetku (lokace) královského úředníka (srov. pak též *Braunau*). V jiných případech je ovšem doložena podoba *Promen-*; patrně ze sthn. *brámo (trní) nebo *bârme (ostružiní); výklad proto není vždy jednoznačný (Profous I/1947, s. 185; k dalším pojmenováním tohoto typu též na s. 186).

²⁹⁸ Do *Mlýneckého potoka* na českém území ústí *Bystrá*; potok se pak vlévá do *Větší Vltavice*.

obce Bad Leonfelden (v lokalitách Pötscher a Rading v okrese Urfahr-Umgebung) a obtéká *Rading* na jeho východním okraji –směrem nasever (srov. Hlawinka 2009, s. 13, 106, 107, 132, 140, 180). Potok na severu Rakouska tvoří česko-rakouskou hranici (na české straně se jedná též o *Radvanovský potok*), ale posléze se zleva vlévá do *Graslbachu*. Na krátkém úseku tvoří státní hranici *Graslbach* (cca 2 km severně nad Bad Leonfelden na severozápadním okraji Miesenwaldu, nad tokem *Velkého Rodlu*). Základové slovo *Granitz-* je evidentně slovanskou výpůjčkou (srov. Hlawinka 2009, s. 106).

V téže oblasti se však objevují dva jiné („severní“) potoky s názvem *Grenzbach*. Oba pramení u českých hranic (na severní straně Sternwaldu, v okrese Urfahr-Umgebung); oba se vlévají do *Menší Vltavice*, oba místy tvoří státní hranici mezi Rakouskou a Českou republikou. Levý z nich se před soutokem s *Vltavicí* stéká s *Dürnaubachem*, pravý teče severně od Dürnau (na opačnou stranu tu teče *Bystrá*; severně od Weigetschlagu) a ústí posléze (jako levý přítok) do *Menší Vltavice*. (tj. do pravého přítoku Vltavy ve Vyšším Brodě; srov. také výše *Loibersdorf*; obd. „hraniční potoky“ u Ranny, Aistu aj.).

Hainbach (Hajský potok)

Hydronymum je tu odvozeno z českého základu *haj-*, jemuž odpovídá německé apelativum *Hain*. Pojmenování se mohlo ustálit v době, kdy území spadalo pod vládu českých panovníků.

Kettenbach

Potok pramení u Schenkenfelden (Severně nad *Grasbachem*, u *Gusen*, v okrese Urfahr-Umgebung).²⁹⁹ Mezi Süßmühle a Stierhäuseln plní úlohu hraničního potoka mezi Rakouskou a Českou republikou (ústí do něho nejprve *Schwarzenbach* a *Froschenbach*). U české hranice se *Kettenbach* stéká *Hajským potokem* (s *Hainbachem*; ten získává vodu ze svého hlavního přítoku, z *Harbachu*) na *Větší Vltavici*, která pak přijímá vody *Mlýneckého potoka* (také *Mlýnský potok*; v něm. prostředí se pro tento potok užívalo pojmenování *Stegmühlbach*) a vlévá se posléze do Vltavy (u Horního Herbertova). Přestože slovanský původ pojmenování nelze přímo doložit pramennými doklady, můžeme zde usuzovat na reflexi slovanského osídlení jako po historické, tak po ekonomické stránce. Slovanští osadníci se jistě podíleli na obchodu, který probíhal severojižním směrem. To nabylo na významu zejména poté, kdy se v Gallneukirchen právě od staré obchodní cesty (vedoucí přes Freistadt do Čech) oddělila jiná cesta, která vedla přes Schenkenfelden a Reichenthal (tedy povodím *Kettenbachu*) do Horního Dvořiště, popř. k Vltavě (Zauner 2003c:LVI). Předpokládaný základ **Chot-* se často vyskytuje zejména u slovanských geografických jmen (Bergermayer 2005b, s. 15,32). Dokládá se rovněž na toponymech typu *Geewey*, *Kelzendorf* a *Kottingersdorf* (Hlawinka 2009, s. 67–68, 108, 113). Tvar *Chota* zmiňují též Svoboda a Šmilauer (1960, s. 590); srov. výše *Kettenbach* u Aistu (obd. se však též malý úsek *Senfmühlbachu*, přítoku *Klasbachu*, nazývá *Aist...* a jeden z jeho přítoků zase nese pojmenování *Kettenbach*).

(Liebenbach)

Jedná se o pravděpodobný starší název jednoho ze dvou potůčků, které pramení ve vsi *Liebenthal* (popř. by se tak dříve mohl nazývat na části úseku též *Kettenbach*)³⁰⁰. Oba menší potůčky zleva doplňují vody *Kettenbechu* (směrem do *Větší Vltavice*). Ves *Liebenthal* leží na území obce Reichenthal (v okrese Bad Leonfelden a Urfahr-Umgebung). Kolem r. 1170–1180 bylo toponymum v latinském pramenu zapsáno jako *Livbental*, 1378 *Lyebintal*.

---

²⁹⁹ ... srov. také potoky stejného jména v povodí Aistu a Naarnu.

³⁰⁰ Tyto informace však máme doložené jen ústním sdělením rodilého mluvčího z obce Summerau, která leží cca 4 km východně od obce Liebenthal).

Pojmenování údolí tu může vycházet z bavor.-shn. základu *liup*, který se změnil nasthn. *Liep/Lieb* (milý, laskavý, přívětivý, příjemný) nebo z bavor.-starohn. osobního jména *Liupo*; stejně tak ale může být motivováno slovanským osobním jménem **Luba* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 107–108). Rovněž místní jméno *Leobendorf* (Dolní Rakousko) mohlo být odvozeno z podobného germánského nebo slovanského osobního jména (jako stará přejímka do bavorských dialektů; dále Bergermayer 2005a, s. 144–145); srov. dále potoky v povodí *Weitenbachu*, mezi Weitenbachem Kremsem a v povodí *Dyje: Loibersdorfer Bach, Loiwein, Loibesbach*, odlišně snad *Loibenbach*. Související místní jména jsou např. *Lübben/ dolnosrb. Lubin* – opět k osobnímu jménu *Luba* (Wenzel 2006, s. 78), *Lauban* (Bily, Bösselmann 1999, s. 41,44) a *Löbnitz* (Krüger 1999, s. 199); poslední dvě zmíněná toponyma jsou vztažena ke starosrb. osobnímu jménu **Luban* (Hlawinka 2009, s. 74). Slovanská jména jsou odvozena od prsl. **lubъ/ljubъ* (milý, milovaný; z ie kořene **leubh-*; srov. s příbuzným něm. slovem *lieb*; dále Kopečný 1981, s. 187–188; Rejzek 2001, s. 342).³⁰¹

4.13 Řeka Malše/Maltsch a její přítoky

Černá /Schwarzau (dříve **Švarcava**)

Je přítokem *Malše* v Čechách a v Rakousku. Pramení v nadmořské výšce 823 m ve Freiwaldu u Talerbergu, jihozápadně od Nebelsteinu (1017 m). Na horním toku se nazývá *Schwarzraubach*. Teče posléze na severozápad. Jedinou rakouskou lokalitou na tomto potoce je Schwarzau (srov. však stejná či obdobná MJ jinde; např. Schwarzau v Alberndorfu in der Riedmark, Schwarzenbach v Reichenthalu v okrese Bad Leonfelden apod.; k tomu též Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 75, 109–110). Dále pokračuje do Čech a u bývalé obce Zlatá Ktiš protéká stejnojmenným rybníčkem (*Zlatá Ktiš*). Dále míjí Žofín, Černé Údolí, Třebíčko, Benešov nad Černou, Ličov a Velké Skaliny. Severovýchodně od Kaplice (u Přísečna) ústí do Malše.³⁰²

Gratzenbach (česky *Novohradský potok*) je pravostranným přítokem *Stropnice* v Rakousku a v České republice. Pramení v Reutlüss západně od Heinrichs u Weitry na území obce Unserfrau-Altweitra (na počátku toku se někdy nazývá *Luigraben*) a směřuje na sever, k Pyhrabruck. Několik set metrů západně od Pyhrabrucku tvoří potok několik metrů hranice mezi Rakouskem a Českou republikou; dále teče směrem na západ. Blízko Nových Hradů a Údolí se v *Zevlově rybníce* stéká s *Veveřským potokem*, který se vlévá do *Stropnice*. Jižně od pramenů *Gratzenbachu* protéká (mezi *Veveřským potokem* na západě a *Tiefenbachem* na jihu, blízko Heinrichs) *Göllitzbach*; *Lembachem* je *Gratzenbach* zprava spojen s *Lužnicí*. Německý název „*Gratzenbach*“ je uveden také na rakouské úřední mapě (1968; název *Luigraben* tam uveden není). V aktualizovaných mapách z roku 2001 německý název potoka

³⁰¹Osobní jméno *Luba* je na českém území doloženo ve 12. stol (Pleskalová 1998:134); kromě jména *Luba* se zmiňuje též antroponymum *Luben* (Svoboda 1960:591) a *Liban* (Profous 1949:576). Blažek (1997:19-25) popisuje odvozené formy (a sémantické rozdíly) u ie **leub^h* v jazycích ie původu. K obci Liebenau v lokalitě Unterweissenbachu dokládají Hohensinner a Wiesinger (2003, s. 253) k r. 1400 zápis *Liebnaw*; odkazují opět na možnost odvození ze starohn. osobního jména **Liobo (Liupo)* a sthn. **Lieb*.

³⁰²Obdobný název se však objevuje i přímo v povodí Vltavy. Do Lipenského přehradního jezera dnes v obci Černá v Pošumaví ústí tzv. *Černý potok* (dříve též *Černá*); srov. doklady k existenci obce: 1268 *Natschermerece* (na Černé řece), 1284 *Nachirnie*, 1483 Czerna, ale 1510 Sswarczpach, 1530 *Schwarczpach*. Pojmenování obce tedy bylo převzato podle jména potoka (Profous 1947/I., s. 285-286). Jinde v Čechách je častým toponymem jméno *Černice* (ovšem nikde není takové pojmenování názvem potoka: Profous 1947/I., s. 288). Jedná se potom (snad) o jméno původně čelední, kde se (předpokládaný) původní plurálový tvar (*Črnici*, tedy „*lidé Črnovi*“) po vyrovnání nom. pl. s ak. pl. u místního jména (na nom pl. *Črnice*, po doplnění průvodního *-e* *Černice*; tvaroslovně však zejména v 16. stol.) přiblížil pozdějšímu singulárovému pojetí pojmenování (Profous 1947/I., s. 287-289 zmiňuje několik sídel toho jména v Čechách).

není uveden (ale název *Luigraben* je zde zaznamenán). Obě mapy ovšem uvádějí český název *Novohradský potok*.

Malše/Maltsch:

Řekaje pravým přítokem Vltavy (v Českých Budějovicích). Pramení na území obce Sandlu a zhruba v oblasti od Rotte Hacklbrunnu až k lokalitě položené východně od Wulowitz tvoří hranici mezi Českou a Rakouskou republikou (a mezi Zemí českou i Mühlviertelem v okrese Freistadt). Na rakouském území jsou jejími hlavními přítoky *Hängerbach*, později nazývaný *Felberbach*, dále *Marbesbach* a *Eisenhutner Bach*.³⁰³

Poprvé je řeka zmíněna roku 1265 v latinském prameni jako *Malche*, r. 1335 pak *Males*, r. 1343 *Malcze*; k r. 1377 i 1654 je místo, které leží při ústí dnešního *Felberbachu* do *Malše*, jako *Malschgmündt* (srov. Hlawinka 2009, s. 110, 133, 178).

O řece se zmiňoval také Šembera (1868/2011–2013, s. 20): *Malše u Windhagu, kteráž teče přes Cetvinu do Čech...*

Původní české pojmenování *Malce* se chápe jako posesivní derivát s příponou *j-* (*ja-/ji-, je*) v podobě **Malьcja*, který mohl být vztažen k osobnímu jménu **Malькъ* (popř. v českém prostředí *Malek*) nebo **Malьсь* (česky tedy *Malec*; srov. Pleskalová 1998, s. 80,135; vše k psl. základu **malь*, tedy „malý“ obd. *Malcha*: Malenínská 1995, s. 302); tedy ve významu *Malkův/Malcův potok*, *Malkova/Malcova řeka* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 206–207;³⁰⁴ tamtéž, s. 206: *Mairspindt*: 1377 a 1654 doložen zápis *Malschgmündt*; dále srov. Hlawinka 2009, s. 110).

Pohořský/Pohorský potok/Bucherser Bach

Pohořský potok (německy *Bucherser Bach*, v běžně mluvené češtině³⁰⁵ *Pohorský potok*) je levým přítokem *Švarcavy/ Černé* v Novohradských horách. Jeho pramen ale leží na trojmezí, které od sebe odděluje Čechy, Horní a Dolní Rakousko; tvoří tedy starou pomezí hranici zemí (nedaleko samoty Šance) na severní straně Sepplbergu (1004 m); v nadmořské výši 980 m. Potok teče severně k Pohoří na Šumavě, kde ho posílí další dva malé potůčky, a pokračuje severozápadně k tzv. *Jiřické nádrži*, nazývané též *Pohorský/Pohořský rybník*. Přes Baronův Most, Leopoldov, Uhlíště, Terčí Dvůr, Pivonice, Pohorskou Ves, Rapotice

³⁰³ Malše/Maltsch a Lužnice/Lainsitz jsou jediné řeky pramenící v Rakousku (kromě několika malých potoků), jejichž vody jsou prostřednictvím Vltavy a Labe odváděny do Baltského/Severního moře.

³⁰⁴ Podobné pojmenování (typu *Malec*; tedy MJ odvozené z českého osobního jména *Malec* nebo *Málek*) však doložil V. Šmilauer též pro oblast tzv. „Podoubraví“ na Českomoravské vrchovině, dále pro Polabí a západ Čech; na Pelhřimovsku zmiňuje obdobný typ na příkladu MJ Chodeč (Šmilauer 1960, s. 176).

³⁰⁵ Přestože se stále v úředním styku a v hydrologii užívá adjektiva „*pohořský*“ (podle obce Pohoří na Šumavě), jedná se tu zcela patrně o postup zbytečně konzervativní, který vykazuje nedostatek kontaktu apologetů této formy s běžně mluvenou češtinou; a hlavně s obyvateli míst, kudy dnešní *Pohorský* (sic!) *potok* protéká. Autor tohoto pojednání téměř čtvrtstoletí pořádal letní dětské tábory a jiné akce v prostředí lokalit položených právě na březích tohoto potoka. Dále pak učil přímo na málotřídní škole v Pohorské Vsi - a působil též v Benešově nad Černou, v Malontech a v Kaplici (to vše v rozmezí 30 let). Nikdy a nikde se běžně nesetkal s formou „*pohořský*“. Vždy se mezi místními obyvateli (mnohdy už mezi rodilými mluvčími) hovořilo o *Pohorském* *potoce* (na základě lidové etymologie pravděpodobně ve smyslu: „*potok tekoucí z/v pohoří a směřující do údolí*“). Nerespektování běžného úzu tu považujeme za zásadní chybu. V povědomí místního etnika už totiž není pojmenování tohoto vodního toku s názvem obce Pohoří na Šumavě spojováno. A to tím spíše, že od 70. let minulého století byla oblast Pohoří na Šumavě uzavřena, byla sem zrušena běžná doprava – a obec se ocitla ve vojenském pásmu. Po roce 1989 sice existovaly (a existují) snahy o obnovení života v této obci položené na česko-rakouské hranici (byť už v lokalitě v té době zůstávaly jen ruiny a dokonce byla značně kontaminována i pitná voda). Také z rakouské strany se projevila snaha o obnovu části obce (zejména původně téměř rozpadlého kostela). Tyto snahy však byly úspěšné jen částečně; k obnově infrastruktury obce Pohoří na Šumavě dosud nedošlo.

a Radčice směřuje k Benešovu nad Černou, kde ústí nedaleko Mlýnského vrchu do Černé/Švarcavy (jako její největší přítok).

Pojmenování potoka je doloženo poprvé k r. 1524 – ve spojení s místním jménem *Pohorzie* (jako řeka, která protékala bukovými lesy *Fagosilvana*). K r. 1693 jsou zmíněny první sklárny; v době vlády Buquoyů byla též oblast využívána (a osidlována) kvůli těžbě a splavování dřeva, popř. pro využití vodních toků.

(Steinmaltsch)

Místo, kde potok *Felberbach* ústí do *Malše*, se nazývá *Mairspindt*. Potok *Felberbach* se však do konce 16. stol. nazýval *Steinmalsch*. Dá se tu patrně předpokládat společný původ pojmenování místa i potoka (ke sthn. základovému slovu *gemünde*, soutok, se připojilo české hydronymum *Malše*).

Ves *Mairspindt*²⁵⁵ náleží k obci Windhaag bei Freistadt (okres Freistadt). Nejstarší dochovaná listina s označením obce (z roku 1377) ji zmiňuje jako *Malschgmündt*.

Díky nářeční výslovnosti původního pojmenování (v rámci diftongizace *-a-* bez likvidy *-l-*) a pozdějšímu přejmenování „*Kamenné Malše*“ (*Steinmalsche* – na *Felberbach*) došlo v pozdním období 16. století k proměně pojmenování; význam už nebyl dále srozumitelný, což vedlo k rozvoji lidové etymologie (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 206–207).

Etymologii lze vysvětlit na základě hydronyma *Maltsch* (Hlawinka 2009, s. 110); podobně soudí též Heiss (1995, s. 86–87). Podobné místní jméno najdeme též v lokalitě Innerstein na území obce Münzbach (v okrese Perg).

Jiný výklad nabízí (Pleskalová 1998, s. 57–59, 135), která předpokládá odvození z osobního jména *Maš* (jde tu o rekonstrukt ke jménu *Mašuna*).

Stropnice (Strobnitz) je pravým přítokem Malše v Rakousku a v Čechách. Pramení ve Freiwaldu na jižním svahu Vysoké (Hochwald, 1034 m) v 780 m n.v. v lokalitě Herzfeld Lauterbachu; blízko hranice České republiky. Teče nejprve na severovýchod. Po několika kilometrech vtéká na české území, kde mívá Šejby, Dlouhou Stropnici, Horní Stropnici a Humenice; po opuštění okraje Novohradska protéká širokým údolím s mnoha rybníky. Pokračuje k Údolí a k Novým Hradům, kolem Štiptoně a Byňova na Jakuli, kde se stáčí na severozápad. Přes Petříkov teče směrem na Třebeč, Dvorec, Borovany, Ostrolovský Újezd, Veselku, Jedovary, Řevňovice, Komařice a Pašínovice, kde posléze opět mění směr (na západ, k Dolní Stropnici) a ústí do Vltavy (srov. MAPY GOOGLE 2013).

První doklad pojmenování říčky pochází z roku 1185 (...qui dicitur *Stropnitz*). Stejnojmenná obec (ležící při ústí potoka *Stropnice* do řeky Malše) je zmíněna v pramenech k r. 1259 (villam... juxta *Strobnich*), 1262 (*Strobnitz*) a 1360 (in *Stropnycz*; na pojmenování obce bylo přeneseno původní hydronymum; dále Profous, Svoboda IV/1957, s. 213–214). Jedná se o původní slovanské jméno, které zmínil již Jungmann (Jg IV, 1838/1990, s. 360): pro „strop místnosti“, ale také pro „břevno, podval“, popř. pro špalek, na kterém leží mlýnské kolo (Jg III, 1837/1990, s. 205; Profous, Svoboda IV/1957, s. 214). Původně šlo patrně o hydronymum, které zpočátku označovalo „vodu, přes niž vedlo mnoho *břví*“ („břeven“, lávek; srov. obd. označení potoka u Havlíčkova Brodu: *Břevnice*), posléze potom „řeku, na níž bylo mnoho mlýnů“ (srovnatelné doklady najdeme např. v polském prostředí, kde existuje jezero *Stropno* a řeka *Stropnica*; k tomu dále Profous, Svoboda IV/1957, s. 213–214).

(Wulowitzbach)

Patrně se jedná o dnešní *Eisenhuter Bach*, který je levým přítokem *Malše* na česko-rakouské hranici. Jedná se o potok, protékající původní „českou“ obcí *Volovice* (srov. obd. slov. *Volavica/Wölfnitz* v Korutanech). K r. 1356 je doloženo místní jméno *Wolabitz*, 1560

Wulawiz, k r. 1590 hydronymum *Wuellabizpach*. Zápisy z let 1499–1563 odkazují k čes. apelativu *vuol/vůl* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 216).

4.2 Pomezí s moravským jihem (povodí *Rußbachu/ Russbachu a Rohrbachu*)

V bažinatém údolí nad obcí Lachsfeld severně od Stockerau (nad Vídní, pod Znojmem) pramení potok *Russbach*. Protéká lokalitami Würnitz – Kreuttal – Schleinbach – Ulrichskirchen – Wolkersdorf – Obersdorf – Pillichsdorf – Deutsch–Wagram– Parbasdorf – Markgrafeneusiedl – Leopoldsdorf im Marchfelde – Engelhartstetten. Jeho hlavním přítokem je *Mühlbach*, který se vlévá do *Rußbachu* nad Německým/Deutsch-Wagramem. *Mühlbachse* ve Stockerau kříží se *Schmidou* (jeho vody jsou odváděny též *Marchfeld Kanaalem*, který byl prokopán z *Russbachu* směrem od Deutsch-Wagramu; tento kanál je současně ve Vídni spojen s Dunajem). Poté ale pokračuje jiná část toku jihovýchodním směrem a ústí do Dunaje mezi Hainbergem a Devínem (pod moravsko-slovenskou hranicí; potoky jsou zde vzájemně propojeny).

Na slovanský původ pojmenování však lze usuzovat až u potoka *Donaugraben*, který za Korneuburgem ústí do Dunaje, který je od pramene až k prahu Teiritzu (Teiritzschwelle, u Korneuburgu) známý také jako *Loipbach* nebo *Loipbach-Waldbach*. Hydronymum by mohlo souviset se starým základem **loib-* (srov. výše Loibersdorf, Loibesbach, jinak Loibenbach; tedy z psl. **loib-/liub* nebo ze starohn. **liup-*). Dnes již neexistující staré říční zákruty v rovině kolem Tresdorfu (kolem jeho západního okraje a dále až k Dunaji) byly pak vždy nazývány Dunajským příkopem (*Donaugraben*).

5. Povodí řeky Moravy (March) a Dyje (Thaya)

5.1 Dyje/Thaya

Někdy se odkazuje též na adaptaci „ilyrského“ (v současné terminologii „praevropského“) hydronymu **Dujas* (ve významu „kouřící, dýmající potok“), které se v řeči slovanských obyvatel mohlo změnit na tvar *Dyje* (srov. též Straßberger 1960, s. 37, popř. 61; dále Hofbauer 2012, s. 23–24). Pravděpodobný je tu slovanský přenos z původního indoevropského základu. Pojmenování řeky (slovanská přejímka **Dyje*) bylo zřejmě dříve motivem pro další pojmenování (srov. např. II. část místního jména *Allentsteig*, kde druhá část toponyma, základ *-(s)teig*, přímo souvisí s poněmčenou formou **Tiaha* (doložena k r. 1175).³⁰⁶ Některé odvozeniny od základu *Thaya-* (např. *Thayabach*, *Dyjský potok*) najdeme právě u *Allentsteigu* (v okrese Zwettl).³⁰⁷ Dále je forma doložena v pramenech podoba *Thaua*, posléze *Taya* (také Hofbauer 2012, s. 24, 44–45). Hydronymum je patrně obdobného původu jako pojmenování *Deiming* (srov. výše, popř. dále *Dimling*). Stejně jako řeka se nazývá obec v okrese Waidhofen na Dyji (Hofbauer 2012, s. 45).³⁰⁸ *Dyje/Thaya* se vlévá do řeky *Moravy/March* u Hohenau. Jejimi pramennými řekami jsou *Rakouská/Německá/Deutsche Dyje/Thaya* a *Moravská/Mährische Dyje/Thaya*.

Deutsche Thaya/Německá/ Rakouská Dyje pramení ve Waldviertlu nedaleko Schweiggers (657,5 m n. v.); mezi *Jagenbachem* a statkem Mödershöf. Jejimi přítoky jsou *Stoanathaya*,

³⁰⁶ Někdy se však usuzuje též na jiný vliv; např. na odvození z keltských dialektů (**di-a* = „malá voda“; srov. Thaya 2013).

³⁰⁷ Zajímavé je, že slovanského původu je tu (patrně) jak druhá část toponyma *Allentsteig* (tj. základ–*steig*), tak hydronymum a toponymum *Zwettl*.

³⁰⁸ Místní část *Thaya* je před rokem 1121 zmíněna jako *Tichahe* (snad též podle slovanského pojmenování „klidně tekoucí vody“, které mohlo být první částí slova: **tich-*, ve spojení s apelativem *ahwe*); mohlo dojít ke kontaminaci původní formy slova novější formou (v důsledku lidové etymologie).

Rotbach (s přítoky *Antbachem* a *Rieweisbachem*), *Aubach*,³⁰⁹ dále *Moosbach* (s levým přítokem *Edelseegraben*, jenž vytéká z rybníka *Au*, tedy z *Auteichu*), který zleva ústí do *Dyje/Thaya*.

Antbach

Zde je pozoruhodná první část složeného slova, *Ant-*... Forma *ant-* může dochovávat starou předponu odpovídá dnešním prefixu *ent* (Adelung 1774/2013, sv. 1, sl. 389). V 16. stol. byl tvar někdy zapisován jako *and* (stále však mohlo jít o původně částici, předponu, předložku; srov. též lat. *ante*; Grimm 1998–2013, sv. 1, sloupec 495 a 496). V případě varianty *Entbach* (a její hláskové změny) by se jednalo o vyjádření sounáležitosti („Příslušný potok“).

Ve staré horní němčině však existovalo subst. apellativum *anado* (sthn. *ande*; duch, duše, též ale závist; Grimm 1998–2013, sv. 1, sl. 192, 302), popř. v adj. či adv. podobě (odporný, odpudivý); ve frázích rovněž ve významu „bolestivý, nesnesitelný, zlý“ (Lexer 1992/2011, sv. 1, sl. 55); někdy ovšem i ve významu odlišný (což je příbuzné s tvarem *ander*; Lexer, sv. 1, sl. 55). Mohlo dojít i k „přepólování“ významu (pak subst. označovalozápal nebo nadšení: Lexer 1878/2011, sv. 3, sl. 21).

Bavorská nářečí však apellativem *ant(n)* označují též kachnu (obdobně starší německé podobě *Ánte*; srov. např. Adelung 1774/2013, sv. 1, sl. 389). Mohlo tedy jít o „odporný, odpudivý“ potok, ale též o potok „kachní“? Slovo *ant* však někdy označuje v bavorských nářečích též mravence (v běžné němčině *Ameise*; tedy snad „mravenčí potok“?).³¹⁰

S trochou fantazie lze připomenout, že také slovanští kolonisté byli označováni jako *Antové* (už u římských letopisců, např. u Plinia; obd. dokládá kolonizaci Slovanů byzantsko-gótský letopisec Jordanes/Iordanis, který píše o Venetech, Sklavenech a Antech; obd. v 6. stol. po Kr. rozlišoval mezi Slovaný a Anty byzantský historik Prokopios. Mnozí ruští badatelé považují Anty za předchůdce kolonistů pozdější Kyjevské Rusi, kteří se usadili mezi Dněprem a Dněstrem, popřípadě za slavizované Alany. Také rakouští badatele upozorňovali na osídlení Antů severně od ústí Dunaje; srov. např. Daim, Szameit 2013, s. 24; dále též výklad v I. kapitole).

(Dimlbach)

V lokalitě *Dimling* (lidově též *Diming*; obec Waidhofen na Dyji/an der Thaya, okres Waidhofen an der Thaya) se tradičně označuje některý z blízkých potoků jako *Dimlbach* (nebo také *Dunkelbach*). Ovšem není jasné, k jakému potoku je hydronymum vztaženo.

Doložit tu lze pouze místní jméno *Dimling*. Pokud se jedná o blízké potoky, západně od okraje osady protéká *Sarningbach*, jižně *Kleiner Radlbach* (ale ten bývá v místním prostředí nazýván *Jasnitz*, stejně jako blízká osada; srov. dále), dále na jihozápadě *Jaudlingbach* (srov. dále). Malé přítoky pak napájí rybníky (na území osady).

Jazykovědci se na slovanském původu pojmenování shodují, ale rozcházejí se v etymologii. Lze tu předpokládat původní hydronymum nebo oronymum, které mohlo být odvozeno:

- a) ze slovanského základu **tum(i)nica/tum(i)ninica* (Straßberger 1960, 45); snad **tumin-/*dimin-*, též možná ve spojení se slov. základem **dym-* (tedy ve významu „tmavý potok, potok v mlhách, tajemný potok“ nebo „kouřící, dýmající potok“). Slovanský základ **t̃ma* (temnota) odmítl ve prospěch původního **d̃m̃o* (foukám, dmu) již

³⁰⁹ Toto pojmenování je na rakouském i německém území poměrně časté. Objevuje se též u řeky *Inn*: 1230 *de Awe* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 19), u *Pramu* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 26), v lokalitě *Innkreis*: 1338 *Aw* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 138), u Sankt Aegidi: ve 13. stol. *Ow*, 1324 *Au/e* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 147), v lokalitě Sankt Roman: 1190-1200 *Owe*, 1236 *Awe* (Wiesinger, Reutner 1994, s. 159); v okrese *Urfahr-Umgebung*: v lokalitě obce *Feldkirchen an der Donau*, *Gramastetten*, *Engerwitzdorf*, *Bad Leonfelden* (Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 13-14, 23, 43, 96); srov. též *Aubach* u Pulkavy aj.

³¹⁰ Jinak je dnes lexém *ant* doložen v anglicky mluvícím prostředí (vedle forem *emmet* a *pismire*).

J. Schnetz (1925, s. 168–169). Sufix *-l* může ukazovat na diminuci (*tum-l – dym-l*, tedy „částečně v mlhách, trochu dýmající“? Tomu by nasvědčovalo i výše zmíněné lidové pojmenování *Dunkelbach*; to se ovšem zatím nepodařilo k žádnému potoku jednoznačně přiřadit).

- b) z pojmenování **Dubьnikъ* (ze spojení **dubьnъ lesъ*, kde došlo k univerbizaci spojení: dubový les; později snad též: „potok v dubovém lese“; Bergermayer 2005, s. 72)

(Edlitz)

Základ pojmenování se dnes dochoval jen v místních jménech, ale původně se mohlo jednat o hydronymum typu „*Edlica*“ (*Jedlice*, „Jedlový potok“; srov. Hofbauer 2012, s. 25–26). V takovém případě se může jednat o starší derivát ze slovanského základu **edla* (posléze jako označení potoka: **Edlica*), tento výklad je nejpravděpodobnější (Bergermayer 2005, s. 75). Severně od Dunaje je zachováno jen v podobě místních jmen Ober- a Nideredlitz (obec Thaya, okres Waidhofen an der Thaya). Oběma obcemi protékají potůčky; z tohoto pohledu je výraznější dnešní *Oberlüßbach*, který protéká Nideredlitz a vlévá se zleva do *Dyje*. Jiný výklad ovšem odvozuje místní jméno ze slovanského základu *sedlec* (to by mohlo odkazovat i k přejetí z českého jazykového prostoru, kde jsou pojmenování podobného typu běžná; srov. též Straßberger 1960, s. 51). Při takovém výkladu je ovšem nejasné, proč u toponyma chybí počáteční *s-* (a to též v pramenech); srov. např. (na straně jedné) MJ *Zettlitz* na území obce Drosendorf-Zissersdorf (v okrese Waidhofen na Dyji) a (na straně druhé) MJ *Elz* (**Edlitz*; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 170–171).³¹¹ Původní tvar by tu musel znít **sedlici*, **sedlci/-e* (Weigl 1975, s. 203, Bergermayer 2005, s. 229, Hofbauer 2012, s. 49; někdy se záměnou *d/r*, běžnou dříve v jihozápadočeských nářečích: *Neußerling*; Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 58–59).

Gansbach

Potok před osadou v obci Grünau přijímá zleva *Taulingbach*; poté se za obcí vlévá zleva do *Dyje* (*Thaya*) v Kottschallings (jižně od Waidhofenu an der Thaya). Porovnáme-li tento typ pojmenování s místními jmény v okolí, nelze pominout *Edengans* (na území obce Windigsteig, v okrese Waidhofen na Dyji/an der Thaya; Hofbauer 2012, s. 25). Pojmenování *Gans*, popř. *Ganz* (srov. dále *Ganzbach*; také Hofbauer 2012, s. 28) bývá odvozováno ze slovanského základu **kamenь/cь-* (**kanc-/kamenc-*, *kamenic-...?*; tedy *kamenica/kamenьca*, „*kamenice*“? Hofbauer 2012, s. 25, 28) v mask. a subst. formě (ve smyslu „kamenný potok“, popř. jako derivát označující průběh říčního toku (Bergermayer 2005, s. 109; Weigl 1965/II, HONB, s. 111; Straßberger 1960, s. 51; srov. též *Ganzbach*).

Ganzbach

Potok *Ganzbach* pramení jihozápadně od obce *Ganz* (srov. též výše– *Gans/Edengans*, Hofbauer 2012, s. 28). Do *Dyje* ústí zprava ve Schwarzenau. Hydronymum je patrně odvozeno podobně jako u jména *Gans* (srov. výše *Gansbach*) z původního slovanského apelativa typu **kanc/kamenc-* (**kamenica/kamenьca*, *-cь-*; „*kamenice*“; Straßberger 1960, s. 61n., Weigl 1965/II, HONB, s. 272n., Bergermayer 2005, s. 109; srov. též výše, obd. Hofbauer 2012, s. 25, 28). Před osadou *Ganzje* potok *Ganzbach* v obci Grünau doplněn

³¹¹ Pro označení původního pojmenování **Edlitz* za hydronymum najdeme doklady i jinde. Mimo sledovaná území (tedy jižně od Dunaje) lze doložit potok *Edlitzbach*, který pramení na severovýchodním okraji obce Edlitz. V Pumperwaldlu se potok vlévá zprava do řeky *Pitten*; výše proti proudu (u Hinterleiten) zleva do *Pitten* přivádí vody *Feistritz* (toto hydronymum srov. také jinde), ještě výše pak *Großer Pestingbach*). Tento *Edlitzbach* nad obcí *Pitten* zprava posílí tok *Schwarzy*, která potom ústí z jihu do *Dunaje*.

zleva *Taulingbachem*. Po průtoku územím obce Edengans se stáčí zleva do *Dyje/Thaya* (u Kottschallings; srov. také výše odkaz *Edengans*; Hofbauer 2012, s. 25; srov. též *Gansbach*)

(Globnitz)

Jako *Globnitz* mohl být označován nějaký malý přítok *Rotbachu* (v obci Großglobnitz nebo jižně pod Niederglobnitz), který je sám pravým přítokem *Dyje* (pod Hammerschmiede). Spíše tak ale byl pojmenován přímo *Rotbach*. Tento potok pramení u Großglobnitz, protéká Niederglobnitz (obec Zwettl, okres Zwettl); jeho pramenným přítokem je *Antbach* (sic!; dále Hofbauer 2012, s. 29–30). V odborné literatuře se hydronymum odvozuje od slovanského slova **klokotnica* („klokotavý, bublající“ potok; Straßberger 1960, s. 65, Weigl 1965/II, HONB, s. 311n., Bergermayer 2005, s. 111n.). Nejen místní jména, i hydronyma typu *Globnitz* se vyskytují častěji (srov. též přítok *Ganzbachu*, též *Glognitz* u *Malého Mühlu*; odlišně ale *Gloms*).

Globnitz

Jedná se o poměrně malý potůček proudící do *Ganzbachu* zprava. Potok *Ganzbach* se potom ve Schwarzenau (také zprava) vlévá do *Dyje/Thayi*; srov. též výše obd. výklad k MJ Großglobnitz a Niederglobnitz (odlišně ale zřejmě *Gloms*).

(Gloms)

Místní jméno *Kleingloms* (odvozené ze základu *Gloms*) najdeme na území obce Vitis v okrese Waidhofen an der Thaya (Hofbauer 2012, s. 29–30, srov. též odkaz *Globnitz* výše). Názory na to, z jakého pojmenování bylo toto jméno odvozeno, se různí. Jednotliví jazykovědci se ovšem shodují na (původně) slovanské motivaci případného (původního) hydronyma. Předpokládá se, že bylo jméno odvozeno:

- a) od základu **lomnica* (potok s křehkými, drolivými svahy). Souhlásková skupina *-mn-* snad mohla být v určité době v písemných pramenech nahrazena (byť nesprávně, ale na základě formální disimilace) skupinou *-bn-* (srov. výklad o základu *-globnitz* výše). Obvykle se však předpokládá, že dnešní forma nemohla být ovlivněna tvary Großglobnitz a Niederglobnitz (jedná se o příliš vzdálená místa – a není pravděpodobné předsouvání počátečního *g-* před tvar *lom-*; srov. Steinhauser 1927, s. 43, Straßberger 1960, s. 66, Weigl/II, HONB 1965, s. 313).
- b) od základu **lorъ* nebo **lopa*. Základem hydronyma by v tom případě bylo slovo **lorъnica* („potok bahenních rostlin“ nebo „potok se širokými, lžicovitými rostlinami“; Bergermayer 2005, 137). Potom by bylo možné spíše předpokládat asimilaci skupiny *-pn-/-bn-na-mn-*.

Janitzbach

Potok ústí zprava do *Edelbachu* u Waldhers, Edelbach do *Dyje* jižně pod Langholzem. Lze tu usuzovat na původní slovanské osobní jméno, ovšem až z doby křesťanské, kdy už bylo zvykem křtít novorozence v souladu se svátky křesťanských světců (Jan, tedy **Janic-*; V. Šmilauer doložil brzký průnik křesťanských jmen na české území: 1960, s. 23).

(Jasnitz)

Jedná se tu (zřejmě) o lidové pojmenování potoka, který se dnes označuje jako *Kleiner Radlbach* (Hofbauer 2012, s. 32); též ale jde o místní jméno na území obce a okresu Waidhofen an der Thaya. Potok je levým přítokem *Großer Radlbachu*, jenž na jižním okraji Waidhofenu na Dyji ústí jako levý přítok do *Dyje*). Úspěšně lze odkazovat na pův. psl. hydronymum **jasinica/jasъnъca* (Weigl 1970/III, HONB, s. 185), popř. **jasenъ/-in/-ica*

(Bergermayer 2005, s. 104, tedy „Jasanový potok“); patrně nejde o pojmenování typu „jasný potok“ (podobný výklad nabízí lidová etymologie).³¹²

Jaudlingbach

Potok pramení v Pfaffenschlagu u Waidhofenu na Dyji (v části obce Drosiedl; nedaleko *Holzteichu*). Protéká obcí Jaudling a ve Vitis se vlévá zleva do *Dyje*. Obec *Jaudling* spadá pod obec Vitis v okrese Waidhofen an der Thaya (Hofbauer 2012, s. 32). Obvykle se uvádí, že je pojmenování odvozeno z oronyma nebo z hydronyma; ze slovanského slova *jawornik* (Weigl III/1970, HONB, s. 185) či *jaworъnikъ* (Bergermayer 2005, s. 106). Jednotliví jazykovědci nejsou zajedno v tom, jak odhadnout stáří pojmenování; odkazují však k oronymům obd. typu (srov. např. pojmenování hory *Jauerling* v obci Maria Laach am Jauerling v okrese Krems-Land; podobně mohl vzniknout též základ *Jasen*, zastoupený v místním jméně *Jasenegg*). Původ různých apelativ podobného typu však není vždy přesvědčivě doložen.

Lexnitzbach

Potok pramení na českém území na katastru zaniklé obce Lestnice/Leštnice (Lexnitz), cca 0,5 km jihozápadně od Maříže, v pohraniční lokalitě blízko Slavonic a Starého Města. Nazývá se zde *Leštnický potok*. Po překonání státní hranice protéká (později) po severním okraji rakouské obce Lexnitz (obec Dobersberg, okres Waidhofen an der Thaya); nedaleko od ní se vlévá (zleva) do *Dyje* (srov. Hofbauer 2012, s. 34). Na původ pojmenování opět nejsou názory jednotné. Weigl (IV/1972, HONB, s. 54) odvozoval hydronymum ze slovanského lexému **lešnica?* (tedy ve významu „lesní potok“), jiní autoři ze slovanského hydronyma **Lešbčnica* („lískový potok“, popř. potok „porostlý lískami“; srov. Bergermayer 2005, s. 131n., Straßberger 1960, s. 97n.; psl. základ **lėska* vysvětluje též Kopečný 1981, s. 184). Ale už český název potoka (sám, o sobě) hovoří pro II. výklad.

(Liebnitz/ Liebnitzbach?)

Patrně se tu v názvu obce dochovalo původní pojmenování nějakého potůčku, přítoku *Německé Dyje* (*Liebnitzbach?*); snad zprava, kde leží hlavní část obce (na horním nebo na dolním okraji obce; větší přítoky jsou ale výše, na levé straně *Dyje*). Vždy se ale jedná pouze o malé potůčky (nezdá se, že by šlo též o lokální pojmenování *Dyje*). K původnímu hydronymu dnes odkazuje již jen místní jméno *Liebnitz* (obec Raabs na Dyji/ an der Thaya, okres Gmünd; srov. Hofbauer 2012, s. 34). Původní hydronymum znělo patrně **Lipnica/Lipъnica* (tedy *Lipnice*, „Lipový potok“; srov. Weigl IV/1972, HONB, s. 60, Bergermayer 2005, s. 134). Doklad z r. 1175 zmiňuje drobného šlechtice Gotfrida de Linbenze, který ještě v obci *Liebnitz* žil (Liebnitz 2013). V roce 1200 se přesunulo šlechtické sídlo na nově postavený hrad Buchenstein na opačném břehu *Dyje* (a v *Liebnitz* byl na místě původní hradní kaple následně postaven nový kostel). Připusťme, že se slovanský základ **líp-* se mohl psát jako **lieb-* (v souladu s ustáleným německým pravopisem; navíc se tu patrně ustalovalo znělé *-b-* před sonorou *-n-*). Pokud ale došlo k přejetí časně, proč by tomu nutně muselo být právě takto (např. po ustálení znělosti: **liépnic – liebnic-*)? Též v němčině probíhala (zejména od konce 14. stol. a ve století 15., ale i následně) raně nhn. monoftongizace *ie > í* (podobně i v češtině, kde ji reflektovala pravopisná diakritika). Ve slovanském slově **lipa* však byl vždy součástí slabiky *li-* vokál *-i-* (Kopečný 1981, s. 186); k žádné monoftongizaci tu tedy nedošlo. Nemohlo by tedy slovo

³¹² Mimo sledované území (v lokalitách položených jižně od Dunaje) srov. také obec *Jasnitz* (ležící cca 3 km jihovýchodně od Allerheiligen im Mürtal), kterou protéká potok *Jasnitzbach*.

Leibnitz (doložené již zmíněným pramenem) být odkazem na základ *lěpъ- (pěkný, krásný), v adj. formě **lěpъ/-jъ* (srov. Kopečný 1981, s. 183)³¹³ + *-nъ* + *-cъ*; tedy *Lěp-ni-ca* (snad s adj. „*lěpni*“ místo „*lepý*“? ...*Pěkný potok*, pěkné místo, popř. lepší místo, *Lepší potok*?). V obou případech (zejména však v tom druhém, kdy uvažujeme o derivaci z komparativního tvaru) je problematické vysvětlit příponu *-n/-ni* místo *-š-* (která je dodnes zachována ve slově *lepší*); ; srov. však (odlišně) *Liebenbach* a jména se základním pojmenováním *Loib-*, *Loibes-*, *Loiben-*, *Loiber-*.³¹⁴

Loibesbach

Protéká po východním okraji osady *Loibes* (obec Groß-Siegharts, okres Waidhofen an der Thaya), zprava ústí do *Dyje* (ještě *Německá Dyje*) na severním okraji Speisedorfu. Výklad hydronyma i toponyma bývá spojován spíše se slovanským osobním jménem **Ljubuša/Ljubušъ* (Steinhauser 1927, s. 53, Weigl 1972/IV, HONB: 74, Bergermayer 2005, s. 148); srov. také *Loibersdorfer Bach*, *Loiwein*, odlišně snad *Loibenbach*. U jména *Loibersdorf* (Dolní Rakousko) se předpokládá odvození od antroponyma *Luba (podobně jako u českých jmen *Libín* a *Libyně*; srov. také Bergermayer 2005, s. 144–145). V korutanských pramenech jsou doložena osobní jména *Liupa*, *Liuba* und *Luba* (Kronsteiner 1975, s. 47).

Moosbach: k tomuto typu něm. hydronyma („Mechový potok“) srov. dále (např.) *Mixnitz* v povodí *Pulkavy*.

(*Rafings*)

Také v tomto případě se jedná o doložené místní jméno (obec Windigsteig, okres Waidhofen na Dyji). Původně však mohlo jít o pojmenování roviny (slovanské *ravenъ odkazuje k jihoslovanskému a východoslovanskému prostředí; srov. Steinhauser 1927, s. 55). Existuje však také oronymum *Rafingsberg*. Nicméně: pod kopcem ovšem pramení potůček, který se zprava vlévá do *Dyje*. Není tedy vyloučeno, že jde o staré hydronymum (pojmenování „potoka v rovině“?). Odlišné výkladu spojují pojmenování se sthn. osobním jménem *Rahewin (Weigl 1973/V, HONB, s. 121, Hofbauer 2012, s. 39).

Sarningbach

Potok se v obci Thaya vlévá zleva do *Dyje* (do níž zprava ústí v téže lokalitě *Grenzbach*, srov. též příklady „hraničních potoků“ jinde). Základové slovo najdeme i v toponymu *Sarning* (985 *Sapinihca*, 1110 *Sabiniche*). Schnetz rovněž vztahuje k apelativu *žaba (Schnetz 1925, s. 170). *Sarning* se nachází na území obce Waidhofen an der Thaya-Land, okres Waidhofen na Dyji, Hofbauer 2012, s. 42–43). Další možností je derivace ze slovanského lexému *žarnik (horká, sluneční hora, stráň, úbočí hory, Weigl 1974, s. 10); ve slovinštině může jít (v podobném případě) o označení „horkého, rozpáleného místa“ (srov. např. *Žirôvnica*, dále Snój 2009/ESSZI, s. 491) nebo o název rostliny (arnika); popř. lze pojmenování chápat jako oblastní označení „slunečného břehu potoka“. Jindy se uvažuje o slově *šarъnikъ/*šarъnica (pospíchající, řítící se potok; Bergermayer 2005, s. 260n.; slovinština zná v podobném smyslu slovesný tvar *šariti/šáriti*, srov. Bezlaj IV/2005, s. 11); srov. však *Sarningbach*, *Sarmingbach*...

³¹³ Rejzek (2001, s. 338) v této souvislosti připomíná vztah k lexému *lěpiti; za nepravděpodobný výklad považuje odvozování od latinského *lepos* (jemnost, půvab).

³¹⁴ Zajímavé tu je porovnání s doloženými pozůstatky slovanských pojmenování v lokalitách položených jižně od Dunaje, kde je na řece Muru obec *Leibnitz* (a kde ústí přímo v obci zprava do Muru přítok *Laßnitz*; srov. jinde výklad hydronyma *Laisnitz*).

Schladeinbach

Severně od lokality *Schlader* (obec Karlstein an der Thaya, okres Waidhofen an der Thaya) se potoky *Griesbach* a *Fährtlbach* stékají v jeden tok; vzniká *Schladeinbach*. Ten se v Karlsteinu an der Thaya zprava vlévá do *Dyje*. Zdá se, že toto hydronymum můžeme spojovat právě s místním jménem *Schlader*. Pojmenování bylo dříve vykládáno sthn. apelativem (popř. osobním jménem?) *Slagetor* nebo *Slegetor* (ve smyslu padací brána, most; tak jméno chápal Straßberger 1960, s. 145). První písemný záznam (z r. 1362) však zmiňuje *Slatern in der Ragczgegent*. Ve světle tohoto zápisu (a vzhledem k přírodním podmínkám v místě) však uvedený výklad působí nesmyslně. Jako pravděpodobnější se jeví spíše novější názor Angely Bergermayer (2005, s. 235), která vztahovala pojmenování k původnímu slovanskému apelativu (a posléze snad hydronymu) **s/Slatina* (ze základu **slat/-ъ*, kterému zde odpovídá též německý základový tvar: *schlad-*; tedy ve významu *Slatinný potok* nebo „bažinaté místo blízko potoka“; srov. Hofbauer 2012, s. 42–43).

Thauabach

Potok *Thauabach* ve Windisteigu a Marklu ústí zprava do *Dyje*. Hydronymum souvisí se základovým jménem *Thaua*, které označuje obec na území Allentsteig (v okrese Zwettl; srov. Hofbauer 2012, s. 44–45). Jméno bývá někdy vysvětlováno prostřednictvím raně slovanského osobního jména **Tucha* nebo **Tuchan*, popř. v podobě *Tuchen* (Weigl 1965/II, HONB, s. 15, Bergermayer 2005, s. 278; srov. též výklad MJ v I. kapitole). Straßberger (1960, s. 160) však odvozuje pojmenování ze slovanského slova *duch* (a pokouší se název vysvětlit jako „Čertův, Ďáblův potok“; slovo *duch* zde patrně chápe ve smyslu pohanského „zásvětí“. Pojmenování by potom mohlo být starší, než se začal plně projevat vliv christianizace, který vedl k důslednému odlišování pojmů jako „duch“, „dábel“, „démon“ apod.).

(Windigsteig)

Mohlo by se jednat o místní (původní) slovanské označení pro *Thayu/Dyji* nebo pro některý její úsek („Slovanská stezka“; termín *steig/teig* se objevuje též u místního jména Allensteig; srov. výše). Obec toho jména (*Windigsteig* v okrese Waidhofen na Dyji) pokrývá především pravý břeh *Dyje* (mezi Schwarzenau a Waidhofen an der Thaya; srov. Hofbauer 2012, s. 48). Apelativum *windisch* (původní adj. s významem „slovanský“) označovalo ve starých bavorských dialektech vše, co se vztahovalo ke Slovanům. Prameny je spojují s hydronymem *Thaya/Tiaha* („*Windig/-s Tiaha*“; Straßberger 1960, s. 178, Weigl 1975, s. 142). Dnešní podobu „*steig*“ získala druhá část slova v důsledku hláskových změn (*Tiaha*, - /S/tiah/S'tág/Štíg/Štajg).

Moravská Dyje (*Mährische Thaya*) pramení (cca 4 km) jihovýchodně od Třešti (u vsi Stajjiště na Českomoravské vrchovině, tedy na Vysočině; v nadmořské výšce 653 m).

Mezi Urbanovem a Dolními Dvorcei se vodní tok nazývá *Nevcehelský potok* (ten by byl jinak levým přítokem *Dyje*); teprve od soutoku tohoto úseku „*Nevcehelského potoka*“ a *Votavice* (která přitéká zprava) se opět řeka nazývá *Moravská Dyje*. Teče převážně jižním směrem; po průtoku mocí Písečné vtéká do Rakouska, kde pokračuje přes Unterpertholz, Oberndorf, Weikertschlag a Alberndorf do Raabu na Dyji (Raabs an der Thaya). Jejimi větší přítoky na rakouském území jsou (zleva) *Grabenbach*, *Grundlbach*, *Hafnerbach* – *Grasnitzbründl*, (zprava) *Maribach*, *Thumabach* (sic!) a *Hintergrabenbach*. *Moravská Dyje* se posléze stává levou pramennou řekou *Dyje* (Thaya) poté, kdy se v Raabsu stéká s *Rakouskou/Německou Dyjí*.

Grasnitzbründl

Potok je přítokem *Dyje* na severní hranici Dolního Rakouska; blízko moravského pomezí. Sloveso *grasen* má v dnešní němčině význam „pást se“ (a souvisí patrně se starým apelativem *gras*, tedy: tráva). Mohlo se proto jednat o místo v pastvině, na pastvišti.³¹⁵ Schnetz (1925, s. 162) však popsal podobné pojmenování, doložené ve Štýrsku v záznamu z r.

1209 (*Grassenih*, dnes *Grasnitz*) jako adaptaci slovanského hydronymu *Grašbnika (*grachъ – hrách; podle porostu planého hrachu).

Evidentní je tu vyrovnání hydronymu se slovanskými typy pojmenování (koncovka *-itz/-ic*); k tomu docházelo běžně od konce 14. stol. (popř. dříve; srov. výše výklad u *Feistritz* u *Feldaistu*; ve slovanském prostředí se patrně přejala podoba *Grasnica). II. část pojmenování (*-bründl*) souvisí s bav.-shn. apelativem *prunne* (a se souč. něm. Brunnen: pramen, zřídlo, studánka; srov. Wiesinger, Reutner 1994, s. 110).

Podobná pojmenování jsou obvyklá i jinde (v tomto případě ale vždy v místech, kde lze původní slovanské osídlení doložit historicky, popř. kde ještě dnes slovanské etnikum žije).³¹⁶

(Rossabach/Rosbach)

Pojmenování potoka máme doložené jen v promluvách rodilých mluvčích z okolí Raabu; jeho existenci lze proto pouze předpokládat. Může se tak nazývat přítok *Thumabachu* (podobný potůček odtéká např. z dnešního pomezí osad Rossa a Süssenbach; ovšem většina katastru leží na levém břehu *Moravské Dyje*). Jako *Thumabach* vtéká potok zprava do *Moravské Dyje*.

Pojmenování *Rossa* (např. označení stejnojmenného místa na území obce Raabs an der Thaya v okrese Waidhofen na Dyji; srov. Hofbauer 2012, s. 41) se někdy odvozuje ze sthn. apelativa *rôzzaha* (močidlo, bažina; Straßberger 1960, s. 139). Jiný názor ovšem vyjádřila Angela

Bergermayer, která chápe jméno jako hydronymum nebo oronymum; slovo **Razsocha/Rozsocha* podle tohoto výkladu označovalo rozvětvení řeky nebo

horského/terénního hřebene (Bergermayer 2005, s. 219n.). A je nesporné, že se (např.) *Thumabach* právě díky svým přítokům bohatě větví (ale i hydronymum *Thumabach* je patrně slovanského původu; srov. dále, obd. snad *Rosinbach* v povodí *Dimbachu* u *Dunaje*).³¹⁷

³¹⁵ Zajímavý může být vztah pojmenování *Grasnitz* k častěji doloženému hydronymu *Grasbach*. Název tohoto potoka (*Grasbach*) má vztah k apelativu *Gras* („tráva“); mohlo se jednat o „místo porostlé trávou“.

Hydronymum se objevuje v soudním okrese Urfahr-Umgebung hned několikrát. Jeden je levým přítokem *Eschelbachu* (jenž ústí zleva do *Rodlu*) v lokalitě *Grasbach* v severní části území obce Sankt Gotthart im Mühlkreis (cca 2–3 km od centra obce). Jiný protéká jižně od obce Alberndorf in der Riedmark (1499 je doložen zápis *Graspach*) a severně od Gallneukirchen (v pramenech je zapsán jako *Graspach* r. 1375). Ústí (zleva) do *Grosse Gusen* mezi zámek *Rinzendorfem* a lokalitou *Riedegg*. V soudním okrese Bad Leonfelden protéká územím obce Schenkenfelden jiný *Grasbach*. K r. 1220 je zmíněn v zápisu *in Richerawe inchoatur fluiius dictus Graspach* a ústí zleva do *Grosse Gusen* (dále Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 56, 70, 52, 96).

³¹⁶ Pojmenování typu *Grasnitz*, *Grasnitz*, *Graßnitz* se může vyskytovat samostatně, popř. může tvořit součást složeného onyma). Obdobné místní jméno najdeme také v Polsku (v bývalém Východním Prusku). Zde se nachází osada *Grazymy/Grasymy* (východně od lokality *Ostróda*, blízko jezera *Isag*), která je součástí obce *Olsztyn*. V době německého osídlení nesla osada název *Grasnitz* (v německých pramenech je několikrát zmíněna jako statek, zboží *Grasnitz*, např. k r. 1907: *Gut und Gutshaus Grasnitz-Grasymy*, *Gemeindelexikon 1905/2003*; k r. 1939 doložil toponymum Wegener, 1995). V uvedeném případě se ovšem pojmenování odvozuje od jména *Jacoba Petera Grasmína* („pokřtěného Prusa“), na něhož tento majetek převedl velmistr *Winrich von Kniprode* r. 1352 (Ritter 2010–2011). Jižně od *Dunaje* se potom objevuje místní jméno *Graßnitz/Grasnitz* v rakouském Štýrsku, na slovinské hranici dokonce v toponymickém kompozitu *Graßnitzberg* (MAPY GOOGLE). Hydronyma *Grasbach* (opět ve významu „místo bohatě porostlé trávou“) jsou potom doložena v okrese *Umfahr-Umgebung*: v lokalitě obce *Sankt Gotthart im Mühlkreis* (již k r. 1375 *Graspach*; dnes se patrně jedná o jeden z potoků ve stejnojmenném místě; v povodí *Eschelbachu*), *Alberndorf in der Riedmark* (1499 *Graspach*; levý přítok *Große Gusen*), *Schenkenfelden* (1220 *fluiius dictus Graspach*); srov. Hohensinner, Wiesinger 2006 (s. 52, 70, 104) a MAPY GOOGLE.

³¹⁷ Odlišně však se někdy podobný základ (*Roß-*) vykládá např. v případě potoka *Roßbachu* (blízko *Suben*, v okrese *Schärding*). Potok pramení ve stejnojmenné lokalitě a je levým přítokem *Pramu* (srov. Wiesinger,

Thumabach

Potok *Thumabach* zmiňujeme již výše (v rámci výkladu o dalších přítocích Moravské Dyje u pojmenování Rossa). Toponymum *Thuma* (část obce Karlstein na Dyji, okres Waidhofen na Dyji) se někdy vykládá jako původní apelativum (Hofbauer 2012, s. 45). Vlévá se zleva (pod Weikertschlagem an der Thaya) do *Moravské Dyje*. Pro Straßbergera (1960, 161) i Weigla (1965, s. 80) je pojmenování záhadou. Bergermayer (2005, s. 71) uvažuje o vztahu k apelativu *dubъ* (popř. adj. *dubъna*); podobně uvažuje o výkladu MJ *Thumeritz* a upozorňuje tak vlastně na možný význam „*Dubový potok*“ (srov. dále).

(Na území obce Thuma však pramení více potoků. Vytéká odtud např. dnešní *Mudlbach*, který od Obergrünbachu přijímá zleva přítok *Grünbach*; poté vtéká zleva do Dyje).

Dolní tok Dyje:

Na úseku „spojené“ řeky *Dyje* od Raabsu (směrem po proudu) najdeme řadu přítoků, jejichž pojmenování je zřejmě slovanského původu (lze usuzovat na původní slovanská hydronyma). Slovanské dialekty patrně dochovaly (jako přejímku) i pojmenování říčky *Pulkau* (srov. dále; tato říčka ovšem dospěje k soutoku s Dyjí až poté, kdy samotná Dyje proteče přes jih Čech a Moravy až na severní okraj lokality Laa an der Thaya). Do potoka *Fugnitz* (který se v Hardeggu vlévá zprava do *Dyje*) ústí též potok *Pleißingbach*.

Fistritzbach

Potok pramení jižně pod Dietmanns, protéká obcí *Fistritz*, v Liebenbergu se vlévá zprava do *Sieghartser Bachu*, který přítéká v Aigen bei Raabs zprava do *Seebsbachu*. Ten zprava ústí do *Dyje*; k výkladu pojmenování (odvozeného opd slovanského apelativa **bystrica*) srov. *Feistritz* u *Weitenbachu* a u *Feldaistu*.

(Fladnitz)

Patrně se jedná o starší název *Kajabachu* (pokud se tak někdy nenazývá některý z jeho přítoků; o novějším původu současného pojmenování potoka svědčí i označení blízkého lesa jako *Kajawald*, tedy „les Kaja“). Potok pramení v osadě Oberfladnitz na území obce Weitersfeld (v okrese Horn), pokračuje osadou Niederfladnitz na území obce Hardeg (v okrese Hollabrunn). Ve všech případech je původní hydronymum (zřejmě) odvozeno z adj. **blatъnъ*; po odvození vzniklo subst. **blatъnica* (ve smyslu „blatný“, bažinatý potok: Bergermayer 2005, s. 30n., Weigl 1965/II, HONB, s. 215; srov. též Kopečný 1981, s. 66, heslo **bolto*).³¹⁸

Fugnitz

Říčka *Fugnitz* ústí v Hardeggu zprava do *Dyje*, u Heufurtu se do ní (opět zprava) vlévá *Pleißingbach* (srov. dále). Místní jméno *Fugnitz* najdeme na území obce Geras v okrese Horn. Hydronymum se odvozuje slovanského pojmenování **bukovъnica* (Bergermayer 2005, s. 46), tedy „Bukový potok“ (s pravidelnou změnou hlásek v německy mluvícím prostředí: *b-f*; také Hofbauer 2012, s. 28).

Gaberbach

Reutner 1994, s. 16; ti odkazují ke sthn. základu *ros-*, který označoval koně, a usuzují na místa, kudy protékal potok, na jehož břehu se pásli koně, popř. se z potoka napájeli nebo se v něm plavili); srov. též MJ *Rosberg* v lokalitě Bad Leonfelden, zapsané r. 1356 jako *Rosperch*; snad šlo v tomto případě opět o místo, kde se mohli koně měnit nebo pást (dále Hohensinner, Wiesinger 2006, s. 101).

³¹⁸ Na jih od Dunaje se vyskytuje lokalita podobného jména: Fladnitz an der Teichalm. Také zde jsou původní slovanská pojmenování běžná (např. západně od Fladnitz protéká potok *Toberbach*; srov. *Dobra*).

Zleva do *Dyje* ústí též *Gaberbach* (v Gaberwaldu); pramení na severozápadním okraji katastru obce Rabesreith. Do *Dyje* se vlévá v Unterthürnau v blízkosti české hranice (jižně pod Uherčicemi, jihozápadně od rezervace Bílý kříž); snad lze porovnat se základem *harb-* výše (např. *Harbe Aist*). Ovšem slovo **gaber* označovalo i ve staré němčině donátora (dárce; srov. Grimm J. a W./DWB 1854/2011), patrně i v podobě *gâber* a *gëber* (Lexer 1878/2011). Poslední výklad je proto velmi pravděpodobný.

Kajabach

Potok je pravým přítokem *Dyje* v lesní lokalitě Sagteich (cca 1 km východně od Merkersdorfu, jihovýchodně od Hardeggu; srov. MAPY GOOGLE 2013). Případné srovnání se nabízí u Profousa (1949/II., s. 181): asi 10,5 km jihozápadně od jihočeské Soběslavi se nachází obec *Kajetín*; první zmínka je doložena k r. 1379: *villa Kayetin*. Profous odvozuje pojmenování z osobního jména Kajata (tamtéž).

(Kollmitz)

Také v tomto případě by bylo možné usuzovat na hydronymum. Menší potůčky (z nichž jeden pramení severně od *Dyje* v Kollmitzdörfu; na území obce Raabs an der Thaya, v okrese Waidhofen an der Thaya) tu skutečně vtékají zleva do *Dyje* u Kollmitzgraben (obec Ludweis Aigen, okres Waidhofen an der Thaya; srov. také Hofbauer 2012, s. 33). Není příliš jasné, z jakého apelativa (popř. hydronyma nebo oronyma) bylo pojmenování míst odvozeno Weigl však odvozuje pojmenování jako oronymum, vztahující se k horskému hřebeni (**kolm*; v tom případě by se označení přeneslo též na příslušná místní jména; dříve však zřejmě na hydronyma). Soudí, že se tu spíše jedná o pojmenování před slovanské. Předpokládá se však slovanské zprostředkování (Weigl 1970/III, HONB, s. 275); srov. však odlišný výklad A. Bergermayer u pojmenování *Kollnitz* (2005, s. 114; srov. výše).

(Modsiedl)

Dnes se jedná o místní jméno (na území obce/ městského úřadu v Raabu na Dyji, v okrese Waidhofen na Dyji). Pojmenování však bylo patrně odvozeno ze slovanského apelativa **močilo/močidlo* (skupina *-dl-* se zachovala na západoslovanském území; na území slovanského jihu a východu se konsonantická skupina redukovala na *-l-*). Jednalo se o místo, kde se močilo konopí nebo len, popř. též o močálovité místo nebo o bažinu (srov. Slovník.sk 2013; dále: Weigl 1972/IV, HONB 172, Bergermayer 2005, 195n., Hofbauer 2012, s. 37). Lindermayer (2008, s. 56) u pojmenování *Modsiedl/Motsiedel* dokládá původ ze slovanského apelativa *močidlo*. Kopečný 1981 (208–209) uvádí jen jen tvary **močiti* a *močb*. Není tedy vyloučeno, že tu šlo rovněž o hydronymum (ve významu „potok v mokřině“). Menší potok zde opravdu pramení (ústí zleva do *Dyje*); srov. jinde *Mottschüttelbach*.

Pleißingbach

Jedná se o pravý přítok říčky (potoka) *Fugnitz* v Heufurthu (na česko-rakouské hranici; srov. výše). Potok se tak nazývá od soutoku Prutzendorfer Bachu a Alsenbachu v obci *Pleißing*. Původní označení (*Pleißing*) se vztahuje i ke stejnojmenné lokalitě. Sledujeme-li místní komunikaci asi kilometr od Brucku u Ostrongu (Bruck am Ostrong), kde se stáčí na východ, dorazíme k *Pleißingu*. Toto místo je zmiňováno k roku 1215 jako *Plusnich*. Roku 1597 se v pramenech hovoří o jakémsi Friedrichu (*der Plewsinger*, tedy: z *Pleusingeru*?; jde patrně o obyvatelské označení), který vystupuje také v bavorských zápisech z Pargatstetten.³¹⁹ Původní hydronymum je patrně slovanského původu (často se uvádí ve významu „bublající, zurčící potok“; srov. Floßmann 1990); tedy snad **plužnice*, **plužník*, potok „plazící se

³¹⁹ U české hranice se objevuje lokalita *Pleißing* u *Hussenbachu*; srov. výše.

v lukách“; nebo „pleskající, *plkající* potok“ (obd. významu něm. *plauschen*?; Profous uvádí tuto možnost u hydronyma *Ploučnice/Plauschnitz*: Profous 1951, III., Hošek, Šrámek 1980, s. 380). Ovšem jiný výklad bychom mohli spojit s obdobnou situací na Moravě, kde pro lokalitu *Plesná* (též *Pleisnitz/Pleißnitz*; a pro něm. hydronymum *Fleißenbach*) předpokládá Profous (III/1951, s. 374) starou podobu apelativa **blizen/blízen* (blizní, tedy blízký; ve staré češtině existovalo též pro dvojče pojmenování *blizně/blízně*, které se dochovalo v nářečích; obd. *dvíče, dvíčky, spolče, spolčata*; srov. Holub/DNS 2004, s. 245).³²⁰ Staré *í/ý/í* se v německém (a posléze i v českém) prostředí diftongizovalo na *ei*. Listinné záznamy o *Plesné* uvádějí k r. 1189 podobu *Vlizen*, 1199 *Flissen*, ale později již *Vleizen, fleisen* (tedy snad „*Blízký potok*“?).

Základ hydronyma *Pleißing* tedy může být tvořen různými formami. Některé odkazy (zejména odkaz na základ *ples-*) tu nejsou příliš věrohodné. Přikláníme se proto spíš k výkladu, že se jednalo spíše o „blízký“ než o „bublající“, „plazivý“, „hluboký“ (nebo dokonce „vlhký“) potok (nicméně lze v této souvislosti odkázat též na základy *plech-, ploch-, ples-* u „rakouských“ oronym a oikonym *Pleißberg, Pleißberger*, ale naopak u toponyma *Plochwald* už to není tak jednoznačné; Hohensinner a Wiesinger tu odkazují k bav.-sthn. apelativu *bloch* – ve významu „blok, celek, uzavřený úsek“; dále srov. *exkurs*, část 2.).

Pulkava

Pulkau/Pulkava je říčka v Dolních Rakousích, na části okresů Horn, Hollabrunn a Mistelbach (poblíž hranic s Českou republikou). Pramení u vesnice Ludweishofen (část obce Pernegg), asi 2 km severně nad Nödersdorfem (Perneggem), jihovýchodně od Raabsu na Dyji (tedy od soutoku Rakouské a Moravské Dyje), severně od Hornu.³²¹ Protéká východním okrajem Waldviertlu a Weinviertlem (zhruba k východu). Od města Pulkau (Pulkava) je už tok napřímený.

Do *Dyje Pulkava* ústí zprava (cca 2 km západně od Laa an der Thaya; mezi městem Laa an der Thaya a obcí Hevlín, na zhruba jedenapůlkilometrovém úseku, v němž se *Dyje* nachází zcela na rakouském území). Přijímá zleva vody potoků *Therasburger Bachu* (který se od svého pramene u Purgstalu nazývá *Steinhölbach*, poté je zprava doplněn *Aubachem*) a *Passendorfer Bachu* (ten se tak nazývá od soutoku s potokem *Mixnitz* /předtím *Ebrechtbach*; po malém přítoku zprava se na krátkém úseku označuje jako *Mixnitz* / a s potokem *Therasbachem*). Do *Pulkavy* zprava ústí (původní) *Bründlbach* (v Pulkau) a *Talbach* (v Rohrendorfu), zleva *Schrattenbach* (u Zellerndorfu), *Retzbach* (v Jetzelsdorfu) a *Seefelder Bach* (v Großkadolzu), zprava pak *Gemeindegraben* a *Mottschüttelbach*, řeka májí rameno *Alte Pulkau*, poté ji přetne (akvaduktem) *Dyjskomlýnský náhon – Thayamühlbach* (který prochází Laa an der Thaya); následně se *Pulkau* vlévá zprava do *Dyje* (WHN 2007). Etymologii hydronyma *Pulkava* se pokusilo vysvětlit několik badatelů; k jednotnému závěru však dosud nedošli. První písemná zmínka o stejnojmenné řece je datovánarokem 1055 (v darovací listině krále Jindřicha III., kde je zmíněno *fluvium qui dicitur Bvlka*; srov. Lindermayer 2008, s. 172). Müller (1989) interpretuje pojmenování jako „rychle stoupající, zdvíhající se“ (voda). Tuto interpretaci uvádí též Becker, když píše, že řeka získala

³²⁰ Odlišně však Profous usuzuje u MJ *Plesy* (ves rodiny Plesů; III/1951, s. 374); popř. *Plesanov* (Plesanův dvůr, tamtéž).

³²¹ Přítokem *Pulkavy/Pulkau* je také *Giessbach* II (srov. obd. hydronymum výše). Stéká se s *Dürninger Graben*, pak s *Patzenthaler Graben*. Od tohoto soutokuse nazývá *Mottschüttelbach* (potok přijme vody *Galgenberggraben, Diepolzgraben*, zprava *Patzmannsdorfer Graben, Stronsdorfer Graben*), který dále ústí zprava do *Pulkau* (hned po proudu řeky od ústí *Gemeindegraben*; k obdobným pojmenováním srov. výše u *Alte Naufahrt*).

pojmenování v důsledku stoupající vody po přivalových deštích (v době povodní) nebo v době tání sněhu (1921, s. 16n.; srov. opačný názor: Lindermayer 2008, s. 172). Je možné, že se proměny počasí mohly odrážet na stavu vody v Pulkavě. V průběhu staletí si řeka jistě brala lidské životy a působila četné škody. Nicméně nový výzkum spíše předpokládá, že už z hlediska vztahu etnika k mýtickému charakteru pojmenování řeky ve staré době muselo hydronymum *Pulkava* odrážet lidské aktivity v místech, kudy řeka protékala (neboť vždy tvořila osu života obyvatel, kteří žili na jejích březích, popř. i dále ve Weinviertelu). Jméno nesporně reflektuje přitažlivost řeky pro lidi, kteří na jejích březích stavěli v průběhu staletí (ba tisíciletí!) svá sídla. Etymologii slova Pulkau proto interpretuje (např.) Elisabeth Schuster (1989, s. 357) jako pojmenování „řeka, kolem níž žije mnoho lidí“; předpokládá se motivace germánským (popř. kvádským; srov. Schinner 1958, s. 62) typem *Fulkahwa*, přičemž by vzniklo kompozitum z germánských slov *áhwo* (voda) a *fulka* (lid; srov. Kluge 1975, s. 36 a s. 823). Prostřednictvím slovanského hydronyma *Pulkava* se dostalo pojmenování v první polovině 9. stol. do starých bavorských dialektů (Lindermayer 2008, s. 172). V důsledku poněmčení byla slovanská koncovka *-ava* nahrazena německým *-a* (nebo *-aha*), čímž se stal původ pojmenování pro pozdější mluvčí nejasným (Schuster 1989, I, s. 357; 1994, III., s. 196n.; srov. též *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich/ Weigl, HONB 1964, I, s. 278*).³²² Ostatně též archeologické nálezy z raně středověkého období ukazují, že v údolí Pulkavy navázali Slované bezprostředně na germánské osídlení z doby římské. Lze tedy předpokládat, že to byli původně Germáni, kdo řeku pojmenovali? Je možné, že pojmenování přinesli Germáni do nově osídlené země v podobě hydronyma „*Volk/s/ach*“ (Lindermayer 2008, s. 172). V Dolních Francích leží město Volkach, které je poprvé zmíněno počátkem 10. století (k r. 906) jako *Folchaa* a r. 1127 jako *Volkaha* (Reitzenstein 1986, s. 385; obd. 1991).

Adalbert Klaar (1974, s. 47–50) předpokládá založení stejnojmenné obce Pulkau kolem roku 1000; patrně zde tehdy stálo opevněné sídlo (kolem kostela). Místní jméno se poprvé objevuje r. 1125 (jako šlechtický přídomek: *Chadoldus de Pulcaha*. Tento předák byl významným členem původně franského hraběcího rodu Chadoldů³²³); k r. 1135 (srov. BUB IV/1, pramen č. 649; Lindermayer 2008, s. 172) je zmiňována *Maior Pulca* (srov. BUB IV/1, pramen č. 674; Lindermayer 2008, s. 172); možná v protikladu k příbuznému pojmenování *Sallapulka*, které označuje místo položené severně a východně od pramene *Pulkavy*, směrem k němuž (od Raisdorfu) protékala dříve řeka lokalitou porostlou vrby (pojmenování se odvozuje ze středohornoněmeckého slova *salnach*, které rovněž označuje „vrbový porost“; srov. Schuster 1994, III., s. 196n.; dále Schmeller 1973, 1983, 1985, II, s. 266).

V této souvislosti bude jistě užitečné připomenout užití toponyma *Pulkovo* (a podobných pojmenování) na území historického i dnešního Ruska.³²⁴ Ves Pulkovo (ještě roku 1844 *Pulkova*, fin. *Pulkkala*) nalezneme východně od města St. Peterburgu a od Petrodvorců (v lokalitě tzv. Lebjaženského městského osídlení Lomonosovského okresu Leningradské oblasti. Jako „pskovská“ se označuje i východní část jezera a vesnice u hory Valdaj (také východně od Lebjažje). Jižně od města St. Peterburgu je podobného pojmenování užíváno pro místo na vrchu hory, která se též označuje oronymem *Pulkovská*. Kdysi to býval švédský statek (tzv. *Purkolovský*), k němuž patřilo široké území deseti finských vesnic (k r. 1704

³²²Dnešní usedlíci označují řeku jako *Pulka* (sic!), nikoliv jako *Pulkau* (Lindermayer 2008, s. 172, pozn. 830). V pramenech je pak doloženo spojení *Celderndorf neben der Pulka* (Lindermayer 2008, s. 89) a jméno *Neunekarius de Pulka* (srov. Lindermayer 2008, s. 121).

³²³Francský pohraniční hrabě Chadold (Kadold) ovládal území mezi Enží a Vídeňským lesem (Kress 2003).

³²⁴Za připomínku děkuji doc. Jiřímu Korostenskému ze Západočeské univerzity v Plzni (v rámci osobních konzultací a v e-mailu z 12. 2. 2014). Jde tu o společný slovanský základ; proto nelze následné porovnání z našich úvah vynechat. Také střídání vokálů *o* a *a* je ve slovech slovanského původu zcela běžné.

označeno jako lokalita „švédské vsi Insio“). Jako „*Pulkovská*“ bývá nazýván rovněž kraj na jižním okraji St. Peterburgu (u spojení Kyjevské silnice a cesty z města Puškin); jsou zde též Pulkovské výšiny (*Пулковские высоты*). V 15. stol. tu byla obec stejného jména, která se v 18. stol. stala součástí Carského Sela (a jejíž název se dnes dochoval v pojmenování letiště). V Novgorodské lokalitě (jihovýchodně od Velkého Novgorodu) je ves *Pulkovo* (a *Pulkovská* krajina; k r. 1500 nacházíme záznam pojmenování v Novgorodské písařské knize v soupisu obcí patřících k tzv. k Ižorskému pogostu; tedy ke dvorskému správnímu území, zahrnujícímu několik obcí i jejich centrum. Apelativum *pogost* je tu skutečně příbuzné s českým slovem „*pohostit*“, rusky „*pogostit*“ slova „pohostit“; srov. dále: Пулково 2013, Санкт-Петербург 2004–2013).

Původ pojmenování (též ve výše zmíněné formě *Pulkola*/ Пулкола) se vysvětluje různě. Může souviset s vepským³²⁵ apelativem „*pulk*“ (koule, kulička), nebo s některými finskými lexémy: s finským apelativem *pulkka* (laponské saně), *puolukka* (brusinka), popř. s finskou podobou antroponyma Pavel (*Pauli*). Je doloženo finsko- karelské toponymum „*Paulkola*“ („Pavlova vesnice“). Snad bylo pojmenování pod slovanským vlivem transformováno do podoby *Paulkovo/Pulkovo*; (zakončení typu „-vo“ je typické pro slovanské dialekty; srov. Шарымов 2009, s. 328). Je ovšem otázka, zda by se podobný postup přejetí mohl projevit i v Podunají (např. pod maďarským vlivem, tedy cca v 10. století; navzdory značným jazykovým rozdílům patří i Maďaři k ugrofinským národům).

Thumeritzbach

Potok protéká obcí Oberthumeritz a Unterthumeritz. Na krátkém úseku se nazývá *Pieberbach*, ale dále teče opět jako *Thumeritzbach*. V Drossendorfu an der Thaya zprava ústí do *Dyje*. Pojmenování *Thumeritz* (Oberthumeritz a Unterthumeritz leží na území obce Japons v okrese Horn; srov. Hofbauer 2012, s. 45) se někdy odvozuje z osobního jména, jindy z původního slovanského apelativa (a posléze z hydronyma). Bergermayer uvažuje též o podobné derivaci jako u základu *Thuma-* (Bergermayer 2005, s. 65, srov. slov. základ *dombŭ – *dobŭ). Přiklání se ale též k možnosti odvození od základu **dumb/r/ŭ* (potom by byl potok kdysi označen jako **du/m/bŭ/n/r/ca?*). V tomto (druhém) případě Bergermayer uvažuje spíše možnosti odvození ze slovanského osobního jména *Domaradŭ (a o užití vkladné bilabiální souhlásky -b-).

Vodní toky v povodí Pulkavy

Hned dvakrát se poblíž jižního okraje české hranice objevuje potok ***Hussenbach***; oba potůčky potom pramení v těsné blízkosti (nepříliš daleko od sebe) v okrese Hollabrunn v Dolním Rakousku (srov. také další pojmenování slovanského původu v lokalitě *Pleißing, Niederfladnitz*; obd. srov. další pojmenování v povodí *Pulkavy*). *Hussenbach* č. I pramení u Hofernu; je přítokem *Altbachu* (v místě nazývaného též *Nalber Altbach*) v Obernalbu. Ovšem i potok *Altbach* je tu „vícekrát“. Později se vlévá do *Seebachu*, do kterého se *Altbach* vlévá zleva v Unternalbu, u Ragelsdorfu potom do *Retzbachu*).³²⁶

³²⁵ Jako *vepština* je označován baltofinský (aglutinační) jazyk, který patří do ugrofinské větve uralské jazykové rodiny. Je blíže příbuzný finštině, estonštině a karelštině. Hovoří jím obyvatelé Karelské republiky, Vologdské oblasti a Leningradské oblasti v severozápadním Rusku. Vzhledem k dlouholetému soužití s ruským etnikem tu dochází k rusifikaci; přesto pronikají slova z vepštiny též do ruštiny.

³²⁶ Tak se původně nazýval *Retzer Altbach*, později se objevuje další *Altbach* (tedy *Altbach* č. II). Je zřejmé, že se tu hydronyma dost proměňují.

Hussenbach č. 2 pramení cca 1,5 km severovýchodně od pramene *Hussenbachu* č. I. a je levým přítokem *Retzer Altbachu*. Ten už se za Retzem nazývá *Altbach* (srov. „*Altbach* č. II.“ zmíněný v pozn. 325; srov. odkaz výše), od soutoku s *Landsbachem* (který přitéká zleva) pak *Retzbach*. A je to právě potok *Retzbach*, který v Jetzelsdorfu ústí zleva do *Pulkavy* (srov. dále).

Podobně odvozené oronymum, *Hussenberg*, potomnajdeme u česko-rakouské hranice - v blízkosti pohraniční obce *Wulowitz*³²⁷. Jedná se o pomezí jméno u hraniční řeky *Malše*. Regionální prameny uvádějí (asi pro 15. století) tvar *Hussenburg* (snad podle podoby kopce, který vypadal jako „vozová hradba husitů“?). Při české hranici s *Mühlviertlem* je potom doložené oronymum *Hussenstein* (snad ve významu „Husův“ nebo „husitský“ kámen (patrně tu nejde o přejímku adj. „husí“).

Mixnitz

Potok *Mixnitz* (*Mechový potok*; obd. jinde v německé formě *Moosbach*) přijímá zleva přítok *Ebrechtbach*. Vlévá se (také zleva) do *Passendorfer Bachu* (pravého přítoku *Pulkavy*). Od tohoto pojmenování jsou odvozena místní jména *Obermixnitz* nebo *Untermixnitz* (obec *Weitersfeld*, okres *Horn*; srov. Hofbauer 2012, s. 36, viz též WHN, MAPY GOOGLE 2013). Základem hydronyma bylo slovanské označení *Mьšnica, popř. *Musínica (Weigl 1965, s. 169, Bergermayer 2005, s. 167; k apelatihu *mьchъ srov. Kopečný 1981, s. 218).³²⁸

Mottschüttelbach

Patrně se jedná o původní lidovou etymologii. Proběhla zde derivace od verba *močit* (zamokřovat; snad ve formě „*močitel*“?). Nicméně Lindermayer (2008: 24, 56, 62, 178, 195, 220) odvozuje hydronymum ze slova *močidlo* (označení pro močál); srov. také *Modsiedl* /*Motsiedel*.

5.2 Morava/ March

Řeka *Morava* (lat. *Marus*, na rakouském území *March*) je jedním z hlavních levých přítoků *Dunaje* ve střední Evropě; jedná se také o největší řeku II. nejvýznamnějšího historického území českého státu, *Moravy*.

Na úseku asi 50 km tvoří státní hranici mezi Českou a Slovenskou republikou, na úseku 91 km představuje rozhraní mezi Slovenskou a Rakouskou republikou. Vzhledem k mnoha zákrutům (meandrům) jsou ovšem vzdálenosti míst ležících na březích řeky (měřeno vzdušnou čarou) menší, než je délka vodního toku. Již Šembera (1868/2011–2013, s. 20) odkazoval na zmínku o řece *Moravě* z r. 98u *Tacita* (označené jako *Marus*). Dalšími přítoky *Moravy* jsou např. *Sulzbach* a *Zaya*.

Patrně původní indoevropské (a staroevropské) hydronymum označující vodu (řeku, vodní tok, močál). Předpokládá se, že tak původně pojmenovalo předkeltské obyvatelstvo dolní tok řeky. Dokládá se tu indoevropský kořen **mar-* (voda) nebo **mor-* (voda, moře). Vzhledem k tomu, že německý ekvivalent pojmenování řeky zní *March*, odmítá se většinou vztah ke keltskému základu **mori-* (s nímž staré germánské pojmenování, tedy základ **Mar-*, souviset nemůže; dále Hosák, Šrámek 1980, s. 93). Naopak ie základ *Mar-* se mohl spojit

³²⁷ I toto pojmenování je historicky zajímavé; ale pouze z hlediska novodobé historie (srov. však výklad k hydronymu *Wulowitzbach* – u přítoků *Malše*). Jedná se tu o původní „českou“ obec *Volovice* a o *Volovický potok*. Po roce 1918 katastr obce připadl k Rakousku, ale mezi místním obyvatelstvem hráli významnou úlohu Češi. Obecní zastupitelé odmítli případné přejmenování obce. Rakouské úřady tedy prosadily alespoň změnu „české“ výslovnosti (*Volovice*) na „německou“ (popř. rakouskou), kterou lze pravopisně zaznamenat jako *Wulowitz*.

³²⁸ K tomu srov. také (mimo sledované lokality, tedy jižně od *Dunaje*) pojmenování obce *Mixnitz* na *Muru*. Tou protéká potok *Mixnitzbach* (do *Muru* ústí zleva).

s germ. označením vody (s apeltivem *ahwa) , takže by tak vzniklo kompozitum *Mar-ahwa*, které by se posléze změnilo na formu *Maraha* (ta je v pramenech doložena k r. 892) a posléze na *March*, ve slov. prostředí na *Mor-ava* (tvar *Morava* je v pramenech doložen k r. 1203; srov. opět Hosák, Šrámek 1980, tamtéž).

V literatuře najdeme též úvahy o jiném původu hydronyma. Uvažuje se o domácím původu pojmenování (např. s ohledem na staropolské apeltivum *morava*, které označovalo palouk nebo travnaté místo; z podobného lexému by ovšem nebylo možné odvodit něm. *March*). Ve slovanském prostředí je pojmenování často doloženo (mnohy v odvozené formě). Někdy se usuzovalo i na „ilyrský“ základ *mari (bažina, močál, bahno); nepravděpodobná je souvislost jména se starým základem **marg-* (srov. opět Hosák, Šrámek 1980, s. 93–94); al-Mas'údí (Hrbek /ed., 1983, s. 273) odkazoval na kmen *Marava*, který v jeho době (údajně) sídlil „mezi Srby a Chorvaty“.

Řeka *Zaya* (*Zaia*, *Zeia*) je pravým přítokem *Moravy* u Drösingu, mezi Hohenau an der March a Waltersdorfem (v dolnorakouském regionu Weinviertel), v Drösingerském lese (Drösinger Wald). Pramení jižně od lokality Klement v Leiser Bergen a protéká územím obcí Ernstbrunn, Gnadendorf, Asparn na Zaye (an der Zaya), Mistelbach an der Zaya, Wilfersdorf, Hauskirchen, Neusiedl an der Zaya, Dobermannsdorf a Ringelsdorf. Teče hlavně ze západu na východ. Má délku 58 km (a překonává přitom výškový rozdíl 230 metrů; zejména v její lužní části poměrně často zde hrozí záplavy).

Hydronymum je dnes etymologicky neprůhledné; obvykle se ale usuzuje na slovanský původ pojmenování (srov. Bernold 1998, s. 71).³²⁹ K r. 1045 je doložen zápis *Zaiove* (Umlauft 1886/2011–2013, s. 282; Förstemann 1856, 1967, 1983; sl. 1652).

Podobných pojmenování, která jsou patrně slovanského původu, nebo původní slovanskou adaptací, najdeme ovšem blízko „jihočeské hranice“ jistě mnohem více (popř. poblíž hranice s jihem Moravy; v oblasti Mühlviertelu, Waldviertelu, ale i ve Weinviertelu a jinde; tedy zejména v Dolním i v Horním Rakousku; z hlediska předmětu našeho zkoumání pak zejména v lokalitách položených severně od Dunaje).

Přestože sledujeme převážně (hydr)onymický vývoj původních slovanských pojmenování, a to téměř výhradně na území Dolního, popř. Horního Rakouska (severně od Dunaje), nelze (z hlediska možností psl. vývoje) zcela přehlízet vývoj apeltiv, z nichž se hydronyma odvozovala (a průběh procesu onymizace). Můžeme tak modelovat pravděpodobnou (prehistorickou?) jazykovou situaci, kterou naznačuje dochování určitých lexémů (tedy nejen onym, ale rovněž jejich základových apeltiv) na pomezí severního Rakouska a jižních Čech. Souvislé doklady psl. stavu tu samozřejmě nenajdeme; nebylo by to po uplynutí téměř půldruhého tisíciletí ani logické. Ale jak už naznačili dříve někteří autoři, kteří zaznamenávali stav jihočeských dialektů po polovině 20. století, např. Jílek (1961), dále Voráč (1955: 70; 1976: 21–24, 34; 1992: 83–84) nebo Utěšený (1986, zejména 30n.), ve starší době též např. Havránek (1934: 115–116, 155–156), některé lexikální stopy odkazují k podobnostem (popř. dokonce k jistým shodám) s lexikonem jihoslovanských dialektů (srov. nověji také DNS; stopám prehistorických /patrně psl./ apeltiv ve starých „jihočeských“ toponymech se věnovali též autoři Vondrová a Blažek 2001: 330–331; srov. v 1. kapitole).

Důkladný (a souvislý) rozbor oikonym, obzvláště však anoikonym, procesu onymizace apeltivizace, by měl být v budoucnu předmětem samostatné (komplexnější) analýzy (budoucí následné, další explorační; v mnohém ohledu tvoří samostatnou kapitulu). V této části naší studie jsme se pokusili doložit určité (místy snad typické) doklady podobných onymických tvarů.

---

³²⁹ Za laskavé zprostředkování informací a zaslání podkladů (textů) na tomto místě děkuji paní Mag. Christine Maurer z Marktgemeinde Asparn an der Thaya; zejména za e-mailové sdělení ze dne 30. 7. 2013.

5.3 Shrnutí analýzy sledovaných hydronym

Zkoumáno bylo cca 175 položek. Ovšem různá ekvivalentní pojmenování (popř. formální varianty) tu představují dalších 100 položek. Ke jménům 175 řek, říček a potoků se tak vztahuje kolem 275 různých hydronym německých i českých (mnohdy se jedná pouze o hláskové obměny pojmenování). Ne všechna hydronyma přitom souvisejí se slovanským osídlením. V přehledu uvádíme i ta dnešní hydronyma, která nějakým způsobem se starším osídlením souvisejí, ale dnes se uvádějí především v souvislosti s českým jazykovým prostředím (na rakouském území pramení nebo jsou zmíněné vodní toky zásobovány vodou, kterou jejich přítoky z Rakouska přivádějí; např. *Černá, Lužnice, Malše, Pohorský/Pohořský potok, Vltavice, Vltava* apod.; dále zmiňujeme, která z nich lze chápat jako označení staršího původu a která je nutné hodnotit jako pojmenování novodobá). V rámci jednotnosti zkoumaného základu však chápeme jako základní celek (100%) 175 základních hydronym. Pojmenování, u nichž lze usuzovat na starší slovanský původ, představují 175 položek (42,9 % z celku 175 hydronym):

Dreiskn-, Dreißn-, Edlitz, Feistritz, Fernitz, Fladnitz, Flanitz, Frodnach, Fugnitz, Gansbach, Ganzbach, Globnitz, Glognitz, Gossen, Gradnitz, Granitz-, Jasen, Jasnitz, Jaudling-, Jaunitz, Ketten-, Kollnitz, Krems, Krenbach, Kronau, Ladings, Lainsitz/Laisnitz (Lužnice), Lanitz, Lester-, Lexnitz-, Liebnitz-, Loiben-, Lois-, Lungen-, Lungitz-, Lunkowitz (Lunkovický potok), Maltsch (Malše), Mixnitz, Modsiedl, Mottschüttel-, Plank-, Pleißing-, Rafles-, Ranitz/Reinitz, Reisling-, Retz-, Sarming-, Sarmingner-, Sarning-, Scheitz-, Schlein(i)tz-, Schrems/Skrems (Skřemelice), Sierning-, Sirnitz-, Sprögnitz-, Stiefen-, Straning-, Strobnitz (Stropnice), Thuma-, Thumeritz-, Timing-, Timmel-, Tröbinger-, Tümling, Utissen-, Vießling, Visnitz, Weiten-, Wulschau-, Zaya, Zeurzer-, Zweinzner-

U některých hydronym se na slovanský původ někdy usuzuje, ale hodnocení je tu sporné. Jedná se o 4 položky (2,3 %): *Gloms, Harb-, Daimbach, Ram-*.

Řada slovanských pojmenování byla (velmi pravděpodobně) odvozena ze jmen osobních, např. *Malše/Maltsch (Malъcb/Malъšb/Maš?)*, *Straningbach (Straněj)*, *Utissenbach (*Uteš, *Uteša *Utišb)*, *Wultschaubach (*Wulk nebo *Boleč)*. U některých lze o takové motivaci uvažovat jako o jedné z možností; např. u hydronym *Kren (*Chrěn)*, *Loi-/b/-p/-s (*Liub-/Liup-)*, *Weiten- (*Witrъ nebo *Wit/-b)*, *Weitra (Weitrach/Witorad)*, Z doby novější se dochovaly hydronymní základy *Janitz* a *Kaja*.

K jisté „kolizi“ s možným pojmenováním germánského původu dochází u těch hydronym, která jsou dosud v literatuře vykládána dvojím způsobem, popř. u hydronym, k jejichž původu se vztahuje vícero teorií. Jedná se tu o 32 položek (18,3 %):

- u některých je obojí výklad věrohodný (*Auring-, Glognitz, Göller-, Kollnitz, Krenbach, Kuten-, Laufen-, Lohn-, Loibes-, Loip-, Loja-, Rafings, Ranna, Reiß-, Rodl, Rosin-, Ross(a)-, Scheib-, Schladein-, Tröbinger-, Visnitz, Weitra/g-*; v některých případech se uvažuje o vlivůkelt. dialektů)
- někdy se usuzuje též na starší původ: indoevropský, ilyrský, keltský apod.; např. u hydronym *Dunaj, Krems* (s ohledem na problematickou diskusi o keltském původu původního apelativa), *Kuckuck, Ysper/Isper* (aj.)
- v některých případech slovanský původ nelze vyloučit, ale přikláníme se tu spíše ke „germánské verzi“ výkladu: *Ant-, Gusen-, Nagel-*
- v jiných případech je nejisté, jakým způsobem bylo ovlivněno vzájemné pojmenování slovanské (popř. české) a germánské (popř. německé); např. u základu *Hain-/Haj- (Hajský potok), Hussen-, Tabor-* apod. (u posledních dvou základů je též poněkud problematické určit okolnosti, za nichž byly přijaty).
- za starou germánskou přejímkou ze slovanských jazyků lze nesporně označit základ *Grenz-*, popř. (na konci doby praslovanské a v období pračeském) základ *Granitz-*.

Ke slovanskému přenosu (a k vyrovnání původního tvaru pojmenování s nově utvořeným, odvozeným nebo vztaženým slovanským základem) došlo jistě u řady hydronym. V řadě případů lze podobný přenos, při němž slovanský dialekt působil jako jazyk-prostředník, přímo doložit. V některých případech je ovšem dnešní pojmenování (z hlediska systému předpokládaného – zprostředkujícího – slovanského dialektu) neprůhledné, popř. málo průhledné. Tak lze hodnotit 14 položek (základů; tj. 8 %; nepočítáme tu varianty pojmenování): *Aist*, *Dim-*, *Dum-*, *Donava/Donau/Danube (Dunaj)*, *Kamp-* (popř. *Kämp-*), *March (Morava)*, *Mühl*, *Naarn*, *Placken-*, *Pulkau (Pulkava)*, *Schmida*, *Taffa*, *Windigsteig-*. Slovanská motivace je výraznější u dalších 4 hydronym (2,3 %; počítáme opět bez variant): *Auring-*, *Deiminger-*, *Diming-*, *Thaya/Thaua/Tiaha (Dyje)*.

Slovanský přenos není zcela vyloučený (ale není vždy pravděpodobný) u hydronym *Ant-*, *Dum-*, *Edel-*, *Erlau/Erl-*, *Harb-*, *Klam-*, *Oster*, *Pesen-*, *Tum-* (9 položek, tj. 5,1 % ze sledovaného souboru pojmenování).

V některých případech může jít o kalky: *Gratzen-*, *Hain-*, *Katz-*, *Nuss-/Nuß-*, *Schwarza-*, *Schwarzau-* (6 položek, tedy 3,4 %).

Pozoruhodné jsou doklady rozšíření původně slovanského suffixu **-ic*: *Edlitz*, *Feistritz*, *Fernitz*, *Fladnitz*, *Flanitz*, *Fugnitz*, *Gernitz*, *Globnitz*, *Glognitz*, *Gradnitz*, *Granitz-*, *Grasnitz-* (na sln.-rak. hranici: *Graßnitz*), *Janitz-*, *Jasnitz-*, *Jaunitz*, *Kollnitz*, *Kollnitz*, *Lainsitz/Laisnitz*, *Lanitz*, *Lungitz-*, *Lunkowitz*, *Lexnitz-*, *Liebnitz-*, *Mixnitz*, *Ranitz/Reinitz*, *Sirnitz-*, *Sprögnitz-*, *Strobnitz* (uvádíme tu doklady 28 hydronym, tedy 16 % sledovaného souboru); popř. sem lze (z historického hlediska) přiřadit také základ *Grenz*.

Řada pojmenování se šířila (také) v českém prostředí, popř. z českého prostředí vycházela.

Ze starší doby lze zmínit v českém i v rakouském prostředí hydronymy pro *Dunaj*, *Dyji*, *Lužnici*, *Malši*, *Moravu*, *Skřemelici Stropnici*, *Vltavici*, *Vltavu*, v českém prostředí potom označení *Hraničního* nebo *Lunkovického* potoka, v rakouském prostředí hydronyma *Dobra-*, *Granitz-*, *Rabisch-*, *Pulkau/Pulkava*, *Reitling* (s ohledem na záznam z r. 1378:

in der *Raudnik/ch* jde patrně o doklad dolování v místě), *Steinmaltsch*, *Straning-*, *Tobra-*, *Zwettl*. Celkem se jedná o 20 položek. V době novější se v českém prostředí rozšířilo pojmenování říčky *Černé* (starší název *Švarcava* tu byl modifikací přejímky) a *Dračice*, popř. některých potoků (*Hajský*, *Novohradský*, *Pohořský /Pohorský* – poslední název je doložen od 16. stol.). Včetně přejímky se jedná o 6 hydronym (3,4 %). V německém prostředí přetrvávala jména původní (např. *Bucherser*), paralelní (*Hain-*), popř. přejatá z češtiny (*Gratzen-*, *Janitz-*, *Kaja-*).

Některé základy hydronym už dnes přímo nedoložíme; nacházíme k nim však odkazy v pramenech, v literatuře, popř. v promluvách rodilých mluvčích. Může se jednat pouze o jednotlivé odkazy: *Jaunitz* (nedoložený přítok *Lanitz* a *Velkého Mühlu*; jinde je pojmenování doloženo, např. u *Feldaistu*), *Marbach* (snad přítok *Feistritz* v povodí *Feldaistu*), *Reitling* (přítok potoka *Visnitz*). Jiná pojmenování dnes lze doložit, a to ze dvou možných hledisek:

1. na základě názvu související lokality, osady, obce (37 pojmenování, tj. 21,2 % položek souboru; toponyma uvádíme v závorce):

Diming- (Thimminger/Diminger Hof, osada Oberdörfl, obec Bad Kreuzen), *Diml-* (*Dimling/Diming*; obec Waidhofen na Dyji/an der Thaya), *Dobern-* (Doberndorf, Horn), *Dreisknen-* (samota Dreißgen, obec Rainbach im Mühlkreis), *Edlitz* (Ober/Nideredlitz, obec Thaya), *Fernitz* (Fernitz, Schönberg am Kamp), *Fladnitz* (Oberfladnitz/Weitersfeld, Niederfladnitz/Hardegg), *Globnitz-* (Großglobnitz/Niederglobnitz, Zwettl), *Glognitz* (Klotzing, Putzleinsdorf), *Gloms* (Kleingloms, obec Vitis), *Jasen* (Jasenegg u Weiten), *Jasnitz* (Jasnitz, Waidhofen an der Thaya), *Kollnitz* (Kollnitzdörf, Raabs an der Thaya, Kollnitzgraben, Ludweis Aigen), *Kollnitz-* (Kollnitz, Münichreith-Laimbach), *Kronau-* (samota Kronau, Lasberg), *Ladings-* (Ladings, Lichtenau im Waldviertel), *Laim-* (Laimbach v okrese

Rohrbach), *Lamm-* (Lamm u Freistadtu), *Laufen-* (malý přítok Feistritz, Jasenegg), *Lieben-* (Liebenthal, Reichenthal), *Liebnitz* (Liebnitz, Raabs an der Thaya), *Loiben-* (Oberloiben, Unterloiben u Dunaje), *Loiwein* (Loiwein, Lichtenau im Waldviertel), *Mar-* (Marbach v okrese Mathausen; Marbach am Walde - Zwettl), *Modsiedl* (Modsiedl, Raab na Dyji), *Pier-* (Pierbach), *Plank-* (Plank am Kamp, Schönberg am Kamp), *Rafings* (Rafings, Windigsteig), *Rossa-/Ross-* (Rossa, Raabs an der Thaya), *Scheib-* (Scheib, Kirchschlag), *Scheutz/Scheitz* (Scheutz/Scheitz, Lichtenau im Waldviertel), *Tabor-* (Tabormühle, Liebenau), *Tum-* (Tumbach, Sankt Gothart im Mühlkreis), *Vießling* (Viößling, Spitz an der Donau), *Weitra-* (město Weitra), *Windigsteig-* (Windigsteig, u Waidhofen an der Thaya), *Wulowitz-* (Wulowitz, u hranic s ČR)

2. tam, kde prameny odkazují na starší hydronymum, ale dnes se užívá pojmenování jiného (které tu opět uvádíme v závorce; jedná se o 12 základových pojmenování, tedy o 6,9 % sledovaného celku):

Diming- (*Kreuznerbach*), *Fladnitz* (*Kajabach*), *Jasnitz-* (*Kleiner Radlbach, Hausbergbach*), *Kronau* (*Etzenbach*), *Lieben-* (část toku dříve: *Kettenbach*), *Loiwein* (*Erlbach*), *Pier-* (*Naglbach*), *Steinmaltsch* (do 16. stol. *Felberbach*), *Timing-* (*Kreuznerbach*), *Weitrag-* (*Mirellenbach*), *Wulowitz-* (*Eisenhuter Bach*).

V některých případech lze upozornit na možnost motivace pojmenování jihoslovanským dialektem (což je zajímavé především v souvislosti s předkládanou teorií „jižní cesty Slovanů“ po Dunaji). Za bezprostřední doklad považujeme doložený základ *Sarning*. V dnešních slovinských dialektech se může jednat o pojmenování slunečního, „horkého“ místa, plochy na kopci nebo na hoře (*žarnik); může ovšem také jít o název rostliny arniky (prha arnika, též prha chlumní, arnika horská nebo prha horská, resp. *Arnica montana*). Jiná možná motivace mohla vycházet ze sln. verba *šariti/šáriti* (řítit se, pospíchat). „Variantně“ lze v čes. i sln. prostředí uvažovat o jihoslovanském vlivu u pojmenování *Dreisknen* (také sln., srb. a chorv. *driskati*: „mít průjem“, obd. *drisk-/a*), *Gosen, Jasen aj.* (na slovinském pomezí existují pojmenování typu *Jasen/-ička*), *Krems* (hydronymum nesporně šířili také předkové dnešních Slovinců; koncovky *-ža/něm. -s/* užívají shodně Češi i Slovinci), *Kren-* (zde je třeba také upozornit na sln. apelativum *klen* = „javor“/ obd. jako v češtině, ale rovněž bílá ryba, s významem „tloušť“ - tedy druh *Leuciscus cephalus*: jelec tloušť), *Kronau* (ve slovinském a chorvatském prostředí se objevuje hydronymum *Krapina*, které je vykládáno jako *Kaprový, Kapří, Rybí potok*.³³⁰; nicméně slovinské *skrapa* označuje také „kapku, krůpěj“), *Kuckuck-* (srov. sln. verbum *kúkati*; apelativum je však v ie prostoru běžné), *Ladings* (srov. sln. Ledína), *Lester-* (také ve slovinštině se objevuje základ *leska*; pojmenování je rozšířené po celém Rakousku; jako oikonymum nebo hydronymum; přímo ve Slovinsku se objevuje MJ *Lešane, Lešče, Leše, Lešnica*, v Čechách *Líšnice*), *Lungitz* (též je běžné jako sln. základ), *Pleißing* (srov. sln. *plesa/pleša* a čes. *Pleš*; psl. apelativa *plěšb se užívalo též ve významu „vykácené, prázdné místo“), *Ranitz/Reinitz* (**rakb/rak*; apelativum je ve stejné formě doloženo i ve slovinštině). V některých případech opět dojdeme ke dvojímu možnému hodnocení: Klášter *Zwettl* byl založen koncem roku 1137 (místo se též nazývalo *Clara Vallis*). Ovšem lokalita, v níž byl klášter založen, byla už předtím nazýváno *Světlá* (ovšem byla řídce osídlena). Můžeme tu tedy uvažovat o dvojí motivaci pojmenování:

- a) z adj. *světlb („světlý, jasný“; srov. sln. *Svetel*)

³³⁰ Nelze tu ovšem pominout názor některých jazykovědců, že se v případě slovanského slovního základu **karpb-/kapr* jedná o sh. výpůjčku, která by však opět mohla souviset se slovanským kořenem: **krop/-a* (kapka, krůpěj).

b) obd. sln. pojmenování *svet* (svatý – silný); tomu odpovídá rakouské oikononymum *Zwentendorf* nebo čes. *Svatkovice*.

Patrně až po 10. stol. se objevují základy *Reitling* („ruda“ – též sln.) a *Rabisch* (srov. též sln. *rovaš*; objevilo se v souvislosti s nutností hodnotit vykonanou práci, vyrovnávat zboží, později i peněžní transakce, posuzovat množství majetku apod).

Kapitola III. K problematice současného úzu paroxytonického přízvuku v mluvě jižních a západních Čech

1. K problematice prozodické typologie

Pokud se chceme věnovat dokladům intonačních proměn na pomezí západoslovanských a jihoslovanských jazyků (z hlediska vývoje prozodických prostředků ve slovanských jazycích), které by mohly odkazovat k raně středověké slovanské kolonizaci středního Podunají a lokalit ležících na sever od Dunaje (na území dnešního Rakouska a na jihu, popř. též na západě Čech), musíme se (nutně) zaměřit (kromě vývoje kvantity) rovněž na vývoj přízvuku a intonace. Obvykle se předpokládá, že zprvu převažoval přízvuk dynamický, expiratorní (podstatné byly změny v síle hlasu). Pro praslovanské období odlišujeme přízvuk volný a pohyblivý (měnily se v průběhu flexe). Často se (v této souvislosti) diskutuje o úloze melodického přízvuku, který se ke konci praslovanského období měnil zejména v jihoslovanském prostředí. Intonace pak zahrnuje především rozdíly v průběhu tónové výšky (melodii hlasu; změny výšky hlasu v rámci slabiky). Původně se zřejmě jednalo o doprovodný fonetický příznak samohláskové kvantity, který se následně emancipoval (ovšem v sepětí s přízvukem; prakticky se intonační rozdíly rozlišují jen v přízvučných pozicích). Intonační poměry se odrazily zejména v jihoslovanských (melodických) přízvukových poměrech a v délkových poměrech českých či polských.³³¹ V tradiční prozodické analýze se o češtině předpokládá, že má fonemickou slabičnou délku, ale ne slabičnou intonaci (ovšem je tu problém výkladu intonační situace dialektů českého jihozápadu; srov. dále). Počáteční přízvuk označuje hranice slova. Polské a slezské české dialekty ztratily samohláskové délkové rozdíly a v důsledku toho mají všeobecně poněkud silnější přízvuk na penultimě. V jižní slovanské skupině se však slabičná intonace často vyjadřovala prostřednictvím slabik (a vyjadřuje; srov. dále např. na modelu slovinštiny: Greenberg 2003, s. 234–251; 2010, s. 489–494).

Z hlediska vokalické délky slovanská jazykověda slovanské jazyky klasifikuje buď jako jazyky, které vokalickou délku neznají (to jsou jazyky s přízvukem paroxytonickým³³²), k nimž se řadí i dolní lužická srbština (podobně jako polština),³³³ nebo jako jazyky, u nichž se pod přízvukem může objevit vokalická délka (to se týká i dialektů s odlišným typem silového přízvuku, než je ten, jímž se vyznačuje spisovná, popř. běžně mluvená či obecná čeština), popř. jako typy, u nichž vokalická délka není vázána na přízvuk: např. jazyky s přízvukem iniciálním³³⁴ (kromě horní lužické srbštiny) a melodickým (jak jsme zmínili výše, specifická je situace v korutanské slovinštině: srov. Greenberg 2003, 234–251³³⁵).

³³¹ V suprasegmentální rovině si tedy všímáme především základního přízvuku a melodie (přičemž tyto akustické projevy nemusí být na sobě vzájemně závislé; to platí i o projevech intonace nejen ve výpovědích, ale též při užití různých lexikálních jednotek. Stále však platí, že musíme sledovat celek výpovědi, nikoliv jenom projevy přízvučných poměrů na jednotlivých pojmenováních). Pokud ovšem hodnotíme českou slovní prozodii, nemůžeme ani české dialekty klasifikovat jinak než jako *netónové* (nicméně s ohledem na intonační poměry je nutno doplnit: jako *převážně netónové*; srov. výklad dále); nejčastěji sledujeme (ne)užití přízvuku (dynamického či melodického) ...

³³² Ovšem jiné jazyky (dialekty), kde vokalická délka nehraje výraznou roli (např. východoslovanské a jihoslovanské, částečně i makedonské dialekty) jsou neparoxytonické.

³³³ V dalším výkladu se však zaměříme na reflexi zmíněného typu přízvuku v jihočeských a v západočeských dialektech. Právě jihozápadočeské dialekty se vyznačují specifickou fonemickou kvantitou.

³³⁴ Také v češtině je běžné užití slovního přízvuku na první slabice; obvyklá tvrzení o nezávislosti kvantity na přízvuku tu ovšem nejsou vždy průkazná (např. s ohledem na moravské dialekty apod.).

³³⁵ V této souvislosti bych rád upřímně poděkoval prof. Greenbergovi z Kansasu za četné připomínky a podněty; především pak za to, že mne na řadu melodických zvláštností ve slovanských jazycích přímo upozornil.

Synchronní klasifikace slovanských jazyků (a dialektů) navíc neodráží vývoj jazyka. Běžně mluvený úzus českých dialektů mnohdy musíme posuzovat diachronně. A to nejen v češtině; vokalická kvantita (v souvislosti s kvalitativními rozdíly samohlásek) zanikla ve většině polských dialektů (již v 15. stol.) a v kašubštině (patrně na přelomu 16.–17. stol.).³³⁶ Naopak na českém jihu a západě v promluvách mluvčích z řad nejstarší generace dodnes přežívají typy s vyjádřenou kvantitou vokálů (doložené nejčastěji v zápisech z I. poloviny 20. století): *slouze* (zmiňoval již B. Havránek 1934: 335), *pína*, *plíva* (Sukač 2009: 175–182, Utěšený in Cuřín 1986: 28), *minoul*, *sed'íl* (Havránek 1934: 28–33, Utěšený in Cuřín 1986: 34n), *houmisel* (tamtéž; souborněji ke vztahu kvantitativní a přízvuku také: Holub 2010: 20n). Prozodické (a zejména přízvukové) poměry českého jihu (popř. i českého západu) se ocitly v ohnisku zájmu jazykovědců již ve 30. letech 20. století. V časopise *Naše řeč* se věnoval intonaci české věty např. Stanislav Petřík, který se již v oné době zmiňuje o postojovém charakteru intonace a o její závislosti nejen na rozpoložení jedince, ale i na proměnách prostředí (včetně aktualizace; srov. již Petřík 1934). Ještě dnes se jedná (v rámci výzkumu běžně mluvené řeči) o problematiku veskrze aktuální.³³⁷ Obzvláště v anglosaském prostředí (např. v angloamerické sociolingvistice) s tím souvisí fonologický aspekt výkladu již zmíněných *registřů*; v návaznosti na strukturalistický výklad funkčních stylů, popř. (historicky) i funkčních jazyků (z hlediska oblasti „užití jazyka“; Čermák 2001, s. 43, sekundárně: tamtéž, s. 94; týž: 2011), a na současné pojetí jazykové stratifikace. Ve 30. letech 20. století se také na stránkách časopisu *Naše řeč* objevily studie o specifické melodii západočeského typu, o tzv. „plzeňském zpívání“. Zvukové jádro výpovědi (tj. intonační centrum, představující obvykle větný přízvuk) je specificky zvýrazněno. Slabika bezprostředně předcházející vlastnímu jádru má funkci intonačního vrcholu (v tónové poloze, která je výrazně zvýšena). Znamená to tedy, že se ultima (poslední slabika slova) znatelně prodlužuje; je nositelkou významného přízvuku; hovoříme též o utváření typické větné melodie. V průběhu jednoho větného úseku můžeme běžně sledovat intonační proměny (variantnost); melodie v pozici před jádrem výpovědi většinou plynule stoupá až k dosažení intonačního vrcholu. Následně ovšem může stagnovat, kolísat (v takovém případě se v mluvním úseku objevuje druhý intonační vrchol), klesat nebo stoupat. V žádném případě ovšem (ani následně) nepřekročí první intonační vrchol (tedy ani tehdy, navazuje-li melodie stoupavá; klesavá melodie pak zpravidla nevede k poklesu na nejnižší hlasovou úroveň, proto na výpovědi pozorujeme charakter neukončenosti; srov. Jančák 1966: 107–121, Voráč 1992: 83–84).³³⁸

Na českém jihozápadě ovšem nalézáme více jevů prozodického charakteru, které jsou od obecně českého (popř. spisovného) úzu jazyka značně odlišné. Podobně jako *plzeňské zpívání* sledují dialektologové na jihu Čech (popř. i na západě Čech) přízvuk na předposlední

³³⁶ Ale (např.) východoslovenské dialekty si udržely kvantitu až do 18. století.

³³⁷ Do jisté míry uvedené problémy souvisejí rovněž s problematikou sociolingvistikou (např. s tzv. *registry*, *rejstříky*, spojených se situačním hodnocením promluv. Jedná se tu o pojetí variety jazyka definované sociální situací, např. formální, náboženskou aj., na škále všech ostatních; tedy též o rozsah stylů, stylistických prostředků (Čermák 2001: 43, 279), ale rovněž o související projevy intonačního charakteru. Zajímavé je v tomto smyslu nejen generační odlišení mluvčích, ale též určité odlišení promluv z jihu a ze západu Čech (srov. dále ukázky výpovědi z českého jihu a západu). Také zachycení *registřů* by měl zohlednit připravovaný aktuální výzkum jazyka Chodska (srov. též dále).

³³⁸ Jančák (1966, 107–121) zatím poskytuje nejpodrobnější popis slabičných intonačních proměn na vzorku textů z této oblasti (vlastně z chodských vesnic, i když se někdy hovořilo též o analýze „mluvy Plzně“ a „Plzeňska“; tedy o tzv. plzeňském zpívání). Interpretuje 5 ucelených stran přesného notového záznamu (včetně melodie a rytmu) 185 promluv různé délky. Výpovědi Jančák analyzoval na základě poslechu zvukového zápisu (dialektických) promluv, u nichž reprodukoval úroveň slabičné intonace, změn a délky (formou klavírních přehrávek). Během našeho výzkumu jsme ale současný stav tzv. „plzeňského zpívání“ v promluvách rodilých mluvčích nesledovali.

slabice slova (tedy na *penultimě*), tj. přízvuk *paroxytonický*. Ten je jinak doložený zejména v promluvách obyvatel českého (moravského) Slezska (snad též na okraji východočeských lokalit a na slezském pomezí), popř. v severních lokalitách východomoravských a v některých lokalitách na Slovensku (směrem k severu území, dále na východě); obecněji pak v Polsku (v jistých pozicích i v kašubštině), ve vojvodinské rusínštině, ve východoslovanských lemkovských nářečích (dialekty Lemků v Polsku a na východním Slovensku tu mají na předposlední slabice fixní přízvuk) a v některých nářečích dolnolužickosrbských.³³⁹

2. Novější výzkumy a současná teorie

Nabízí se tu především kritika teorií tzv. metatonie; podobně jsme reagovali již v předchozích kapitolách (a rovněž v některých dřívějších pracích).³⁴⁰ R. Sukač preferuje otázky deklinační kvantity a jejího rozšíření (dále Sukač 2011: 141–152; k jihočeským nářečím vztáhl Sukačův výklad Holub 2010: 19–21). Upozorňuje především na derivativní, paradigmatické aspekty české kvantity. Kritizuje klasickou „metatonickou teorii“, přičemž si všímá především délky (nebo zbytků délky) vokálů v západoslovanských jazycích.

Klasická akcentologie předpokládala, že je protoslovanský akut reflektován v češtině jako délka (např. v dvouslabičných a-kmenech); tuto teorii už kritizoval Ch. Stang (1957), později F. Kortlandt (např. 1975). R. Sukač proto upozorňuje právě na ty případy, které nelze vysvětlit (z hlediska zmíněné teorie) jako „náhodné výjimky“ (Sukač 2013, s. 75).

V této souvislosti Sukač upozorňuje na skutečnost, že ani autoři Českého jazykového atlasu operují závěry „prestangovské“ teorie; tedy z akcentologického hlediska nepřihlížejí ani k závěrům Christiana Stanga, natož k pozdějším akcentologickým pracím. Moderní baltoslovanská akcentologie ovšem pracuje se třemi typy akcentuačních paradigmat: APa (konstantní kořenový přízvuk a akutová intonace), APb (vzestupný oxynomický přízvuk – po změně kořenového přízvuku) a APc (pohyblivé paradigma s cirkumflexovou intonací na počátku slabiky, v určité formě, a přízvuk na konci, v jiné formě; srov. Sukač 2013, s. 72–73).

Obecné principy lze diferencovat na základě krátkosti českých akutových forem (*hnida, piha, niva, duha*; zde se délka liší regionálně. Na většině území však je doložena krátká forma *ryba* – přesto existuje na Doudlebsku a na Chodsku tvar *rejba*; v určité době tu tedy musela existovat forma *rýba*). Otázkou je, proč jsou původní (protoslovanské) akutové formy reflektovány v češtině krátce nebo dlouze. Sukač omezil svou analýzu na dvouslabičné *a-/ja-*kmeny feminina a na bývalé dvouslabičné *o-/jo-*kmeny maskulin. S tím souvisejí i nářeční difference, které se utvářely již ve staré češtině. Klasická akcentologická teorie předpokládala, že na Moravě potom nářečí výrazněji reflektují starý akut krátkostí (*baba, blana, draha, hlina, hruda, jama, klada* apod). Tento názor je však dnes patrně překonaný; jedná se tu o krátkost původní (srov. Sukač 2013, s. 73–74). Naopak jihozápadočeské dialekty dochovávají odlišný typ kvantitativního paradigmatu než většina ostatních českých, popř. moravských nebo slezských dialektů (*kráj, plouch, čás, hád, rák*; srov. Voráč 1955, s. 29–30, 70n.; Sukač 2013, s. 75, ČJA 5, 2005, s. 190–208).

Na základě analýzy promluv rodilých mluvčích v některých jihočeských lokalitách (např. na tzv. Doudlebsku, v oblastech tzv. Blat a na širším Třeboňsku) jsme usoudili, že se tu setkáváme (především v suprasegmentální rovině, např. v rovině přízvuku) se zvýrazněním

³³⁹ Jev byl zaznamenán již ve 30. letech 20. století, kdy na tuto „jihočeskou“ zvláštnost upozornil Bohuslav Havránek ve III. díle Československé vlastivědy (v části Nářečí česká: Havránek 1934, s. 115–116, 155–156; srov. výklad dále).

³⁴⁰ Souborný akcentologický výklad podal např. Dybo 1981. K tomu dále Sukač 2011: 141–152; k jihočeským nářečím vztáhl Sukačův výklad Holub 2010: 19–21

předposlední slabiky (penultimy) víceslabičných slov. Je ovšem otázkou, zda se tu jedná o přízvukování stejného typu, s jakým se setkáváme právě ve Slezsku. Pokud se tu totiž skutečně jedná o paroxynomický typ přízvuku, musíme uvažovat o jeho souvislosti s melodickou stránkou řeči; např. v porovnání se „slezským“ stavem; popř. snad též o širším akcentologickém vývoji, např. v porovnání s tzv. „plzeňským zpíváním“ nebo s doklady přízvuku na zájmené příklonce (*viděl ho*) na západě Čech a na západním okraji doudlebského regionu (na Křemežsku; srov. také výklad dále). Jedná se tedy o záležitost intonačního charakteru, která nevylučuje užití přízvuku dynamického typu na primě (tedy na první slabice slova, které tu chápeme ve větěném smyslu; v rámci jednoho taktu tedy včetně příklonek, popř. předklonek).

Problematice se věnoval především Jaroslav Voráč. Zpočátku navázal na Havránkův výklad, přičemž preferoval spíše názor o pravděpodobném archaickém původu přízvuku na penultimě v (okrajových) jihozápadočeských nářečích, který rovněž chápal jako zvláštní typ melodie (umístění melodického vrcholu) na Doudlebsku a na Prachaticku. Doplnil však další doklady z původního národnostního ostrůvku stříbrného a z Manětínska (Voráč 1955: 70).

Později už Voráč píše jednoznačně o zbytcích archaického **slovního** přízvuku na předposlední slabice (**slova**) ve spojení s melodickým vrcholem, které jsou doloženy ve výpovědích rodilých mluvčích na jihozápadních okrajích oblasti užívání českých nářečí v užším smyslu (s odkazem na výklad M. Romportla a na upozornění K. Horálka, že „žádný ze slovanských jazyků, v nichž se přízvuk ustálil na některé koncové slabice, nezachoval samostatnou samohláskovou kvantitu. ... Je možno dokonce mít za to, že v polštině přemístění přízvuku z počáteční slabiky na slabiku předposlední spolurozhodovalo o zániku samostatné kvantity... srov. Voráč 1976: 21). Vrací se k doplnění Havránkova zjištění týkajícího se některých okrajů jihočeských (Prachaticka a Doudlebska) a připomíná podobné údaje z některých úseků západočeských (zejména z Manětínska, kde už výzkum prováděl dříve, a z Kralovicka) – s připomínkou, že „na celém jihozápadě bývá ... na konci slovních spojení nebo větých úseků přízvuk spojený s melodickým vrcholem na předposlední slabice slova, které tvoří obvykle jádro dílčí výpovědi a je víceslabičné...“, takže na něm spočívá „... někdy i přízvuk větý...“ (tamtéž). Na základě dobových výzkumů Voráč usoudil, že ... „oblast výskytu tohoto archaismu na jihozápadě je mnohem větší, než bylo známo v dřívější době.“ Odkazuje též na názor A. Lamprechta, že tento archaický stav přízvuku a melodie v jihozápadních Čechách představuje „... vývojově přechodné stadium...“ a že „... na většině jazykového území přešel ... velmi brzy z tohoto přechodného stadia na první slabiku, na rozdíl od obou okrajů...“ (Voráč 1976: 21–24).

Ve výše zmíněném jazykovědném svazku Jihočeské vlastivědy pak Slavomír Utěšený popisuje zvláštnosti jihozápadočeského typu přízvuku na penultimě takto:

*V zachovalejších jádrech jihozápadočeské oblasti se dodnes zachoval archaický typ věté melodie s vrcholem na předposlední slabice kóla, která při vytýkání může být u nejstarších mluvčích doudlebského úseku zvýrazněna i silově, takže se jeví jako důrazový přízvuk dynamický. Jde přitom o „vzorec“ melodický, který se neváže na normální přízvukové poměry a na zdůrazněném místě může stát i nepřízvučné slůvko. V této souvislosti lze odkázat na starší doklady (Voráč 1976: 21–23), např. (cit.): *posatíte se, no takjeto* (Blata), *bel zavřenej von ijá* (Stříbrsko). Podobné případy uváděla na Volyňsku také L. Švestková. Na Doudlebsku byly takovéto úseky zachyceny např. v Soběnově; je tu zřetelně zvýrazněna předposlední slabikou: *to som tu povídala... prase začalo lítat po dvoře tule u Řezníčků... jak je poráželi u Hejtmánků*. Je ovšem otázkou, jednalo-li se o zvýraznění dynamické nebo melodické (tedy tónové zvýšení předposlední slabiky – vždy na konci příslušného kóla). Utěšený dále uvádí, že doklady (spíše) melodického zvýraznění byly získány až k linii Rakovník – Příbram – Třeboň, a doplňuje: *velmi živý je pak dosud tento jev i na moravském úseku v okolí Dačic*.*

Pozornost popisu a výkladu „přízvučné“ jihozápadočeské předposlední slabiky věnovala řada badatelů – též v srovnávacím slovanském rámci (B. Havránek, M. Romportl, K. Horálek, A. Lamprecht, J. a L. Bachmannovi). Není-li dnešní stav jen oslabeným odrazem starších stadií, zdá se být jihozápadočeský typ záležitostí spíše jen diferencovaného regionálního vývoje v rámci zvláštních rytmomelodických typů, k nimž patří i tzv. plzeňské zpívání apod. (srov. Utěšený in Cuřín 1986: 33, Voráč in Klimeš 1992, s. 83–84).³⁴¹

Autoři Českého jazykového atlasu (Balhar, J. a kol. /eds./, díl 5., 2005: 189; dále ČJA 5) samostatně problém přízvuku neřeší; z hlediska kvantity vokálů sledují (např.) formy typu *kráj*, *spláv*, které považují (v souvislosti s výše uvedeným výkladem je však otázkou, zda vždy oprávněně!?) za novější. Upozorňuje se tu na problematiku vývoje kvantity. Především pak dloužení vokálů, které může souviset s rozkolísaností a nejednotností ve vývoji přízvuku a intonace, s procesem působení různých analogií i s tendencí k náhradnímu dloužení, která se nemusela prosadit ve všech pozicích, kde k tomu byly vhodné podmínky, ale ani na celém území českého národního jazyka (ustálila se tedy jen u některých pojmenování a v některých oblastech; srov. tamtéž: ČJA 5, s. 189).

Spíše než o postavení přízvuku (slovního či větného) tu lze diskutovat o oprávněnosti starších metatonických výkladů (srov. výše). Vzhledem k tomu, že do dnešní doby nebyl komplexnější popis paroxytonického (popř. melodického) přízvuku pro český jih a západ podán, věnujme nyní pozornost rozdílu ve výše uvedených hodnoceních (a teprve posléze pak bude možné přejít k dokladům, které jsme získali v průběhu vlastního terénního výzkumu).

3. K rozšíření a k současnému stavu výzkumu paroxytonického přízvuku

Shrňme-li dosavadní vývoj názorů na paroxytonický přízvuk na českém jihu a západě, docházíme k závěru, že jedině, v čem se jazykovědci zcela shodnou, je skutečnost, že se jedná o přízvuk na penultimě. Původně se uvažovalo o přízvuku **slovním**, jehož realizace je spojena se zvláštním typem melodie, tedy s užitím vyššího tónu, s posunem přízvuku na melodický vrchol slova (tj. s „umístěním“ tohoto vrcholu; srov. Havránek 1934: 115–116,³⁴² 155–156;³⁴³ materiálově výklad doplnil J. Voráč, jenž upozornil na výrazně větší rozšíření jevu, než na jaké usuzoval B. Havránek (Voráč 1955: 70; –1976: 21–24, 34); později již ovšem Voráč zdůraznil, že takový přízvuk je nutno chápat i **větně**, neboť tvoří víceslabičné jádro dílčí výpovědi (Voráč 1976: 21). J. Voráč dále zjistil, že „...přízvuk na předposlední slabice (jako melodicko-rytmický útvar) je nejzřetelnější v doudlebských lokalitách, kdežto jinde bývá poměr složky melodické a dynamické někdy problematický...“; na ostatním jihozápadě pak usuzoval na „reliktní melodicko-dynamickou kadenci, jejíž ustrnulý tvar se pak přenáší i na jiné případy: na koncová seskupení slov jednoslabičných nebo dokonce na úseky zakončené příklonkou...“ (zde upozorňuje na podobné souvislosti jako B. Havránek, který

³⁴¹ Ovšem také Pavel Jančák ve svém stručném shrnutí lokálního výzkumu tzv. „plzeňského zpívání“ (1966; v poznámce 21 na s. 115) upozorňuje na příklad typu z Tyřovic a Skryje (jižní Křivoklátsko, tedy ze severozápadu sledované oblasti) *Já tam nepolezu!*, v němž se plzeňské zpívání typu „aAC“ (i.e., a= stoupající preucleus + AC = stoupající-klesající intonace) kombinuje s melodickým stoupáním v penultimě. Tento poslední příklad se jeví jako nejvíce frekventovaný typ.

³⁴² B. Havránek uvádí možnost, že se vedlejší přízvuk ve slově stal postupně silnější než hlavní, ale uvažuje též o starší vývojové etapě „československého jednomístného přízvuku“. Důležitý je zejména jeho odkaz na archaický ráz tohoto typu přízvuku. Na předposlední slabice zaznamenal vyšší tón (melodický vrchol slova) na Doudlebsku a na Prachaticku. Upozorňuje též na možnou souvislost se závěrečnou kadencí na Plzeňsku.

³⁴³ Havránek sleduje nejvyšší tón (melodický vrchol) slova; paroxytonický přízvuk dále dokládá i na Ještědsku, kde se v té době objevovala i antepenultima.

psal o možné souvislosti se „závěrečnou kadencí na Plzeňsku“; tamtéž, s. 22 – 23, 156).³⁴⁴ S. Utěšený však už o uvedeném jevu psal výlučně jako o kontextové záležitosti výpovědi, kdy usuzoval na archaický typ **větné** melodie (s vrcholem na předposlední slabice kóla) a zvýrazňoval i důrazový (dynamický) charakter tohoto typu přízvuku (silové zdůraznění při vytýkání zvláště na Doudlebsku). Utěšený přitom zdůrazňuje „vzorec“ (*rytmo*)*melodický*³⁴⁵ (bez vazby na normální přízvukové poměry, mnohdy s nepřízvučným slovem na zdůrazněném místě; s odvoláním na J. Voráče 1976: 21–23; opět s odkazem na obd. jev – na tzv. *plzeňské zpívání*). Uvažuje již o přízvuku větném. Doklady melodického zvýraznění penultimy na konci kól posouvá nejen k výše zmíněné „severní linii“, ale (překvapivě) též na Dačicko (v souladu se svým předchozím výzkumem na českomoravském pomezí).³⁴⁶ Následně zjišťujeme, že od rozmezí 70.–80. let 20. století nebyla jihozápadočeskému typu přízvuku na penultimě v odborných pracích věnována náležitá pozornost. Nemáme přitom nikterak v úmyslu „upozadovat“ úsilí týmu dialektologického oddělení ÚJČ AV ČR při zpracovávání projektu ČJA, který na dosavadní stav poznání (publikačně prezentovaný do III. čtvrtiny minulého století) navazoval. Ale popis, který nám poskytl 5. díl ČJA (kdy lze hovořit o zpráve aktuálnější snad vzhledem k roku vydání, nikoliv však příliš s ohledem na data sběru podkladových materiálů!), nás k pochopení příčin ustálení (a vývoje) přízvuku na penultimě blíže neposune.

K příčinám rozšíření paroxytonického přízvuku se v minulosti vyjadřovalo více autorů. Nejčastěji byl (popř. je) považován za původně vedlejší, po zesílení pak (lokálně) hlavní (pokud došlo k přesunu přízvuku ze slabičné *primy*, mohlo současně dojít i k zániku vokalické kvantity), nebo za doklad archaického jazykového vývoje (S. Utěšený v této souvislosti psal o „oslabené reflexi starších období“ a o diferencovaném regionálním vývoji; ve shodě s B. Havránkem a J. Voráčem porovnával sledovaný vývoj s projevy „plzeňského zpívání“. Ve shodě s jazykovědcem F. Jílkem odkazuje Utěšený na případné vztahy k jihoslovanskému vývoji³⁴⁷).

Zajímavým podnětem pro výklad „jiho(západo)českého přízvuku, popř. intonace na penultimě“ je bezesporu příspěvek, jenž upozorňuje na situaci ve slovinském (dodnes živém) dialektu rakouské oblasti v údolí řeky Gail (slovinsky *Ziljska dolina*– na jihu Slovinska, u hranice s Itálií; Zilje). Tomuto nářečí věnoval svou práci Tijmen Pronk (2009;

³⁴⁴ Ve vztahu k melodické kadenci na konci slovních spojení na Plzeňsku a na Chodsku Havránek upozorňuje na skutečnost, že v takovém případě je poslední slabika značně vyšší a prodloužená (*uděláme to*). Obdobný příklad ale zachytil též na jihu Čech, na Prachaticku (zachovaný patrně v rozkaze: *Hondzo, dej to sem!*).

³⁴⁵ „Hudební stránkou“ jazyka se v minulosti nezabýval jenom L. Janáček (jak se často traduje), ale již ve 30. letech 20. století (výše zmíněný) jazykovědec S. Petřík. „Hudební aspekt“ jihozápadočeského přízvuku sledoval i výše zmíněný P. Jančák (1966). Také dnes se v této oblasti nabízí řada možností pro případnou spolupráci jazykovědců (také dialektologů, ale především fonetiků) a teoretiků hudební vědy (popř. etnografů). V současné době podobně široce pojatý výzkum (bohužel) nikde neprobíhá (tedy ani v jiných oblastech užívání komplexu českého národního jazyka než na českém jihozápadě).

³⁴⁶ S. Utěšený ve své starší práci (1960: 56, 57n.) upozorňoval spíše na sekundární krácení vokálů ve slovech a na nestejně projevy analogie; dokonce i s dokladem *rejba* (srov.: Sukač 2009) a s kolísáním v rámci odlišení významu (*draha x dráha*); v duchu metatonických výkladů se hovořilo o střídnicích za staré přízvukné délky ražené; v porovnání s polským typem, který vokály krátil, a s typem slovinským, kde zůstaly podle této teorie nezkráceny (srov. Utěšený 1960: 56 a Utěšený in Cuřín 1986: 33; ve světlesoučasné kritice těchto teorií: Sukač 2009).

³⁴⁷ Jihoslovanské jazyky jsou někdy označovány jako „jazyky se slovní intonací“ (*pitch-accent languages*); kombinuje se tu přízvuk, intonace a délka. (Rovněž v této souvislosti bych rád poděkoval kolegovi Romanu Sukačovi za četné konzultace a připomínky k problematice akcentologie.)

o. c.; srov. zejména na s. 18: *Like most Slovene dialects, the Patschach dialect has the accent that not only distinguishes the place of the ictus, but also the fonemic quality of the stressed vowel... a dále: ...the tonemic distinction in the Ziljsko dialect is not so much between a rising and the falling pitch, but ether between low pitched accent... and high pitched accent... tone...*). Zajímavý je tu popis realizace přízvuchného napětí mezi tónovým vyjádřením nízkým (akutovým) a vysokým (cirkumflexovým). Ve víceslabičných klíčových slovech „ziljinského“ dialektu se tónový vrchol posouvá ve slově o dvě slabiky doprava; do celku jednoho taktu jsou však započítána i případná enklitika (jedná se tedy o taktové slovo; dále k tónovému charakteru slabik: Pronk 2009, s. 18³⁴⁸). M. Greenberg následně ukazuje na paralelní situaci v jihočeském doudlebském dialektu. V takovém případě opravdu nelze vyloučit, že čeští mluvčí obvykle vnímají slovní prozodii v souladu s běžně mluvenou řečí, která se (v tomto smyslu) může od jiho(západočeského) prozodického úzu lišit, takže vnímají doudlebský přízvuk jako *ikt* v předposlední slabice (na podobný „akutový“ přízvuk odkazuje M. Greenberg i na příkladu goreňského nářečí v jižním Štýrsku; obd. na jihu Slovinska srov. oblast Goreňska. V doudlebské lokalitě sleduje Greenberg tuto situaci přednostně u dlouhých slabik; srov. též výklad dále). V tom případě by jihočeská nářečí mohla zachovávat stopy tónových kontrastů (podrobněji: Greenberg 2010, zejména s. 491). Podobně jako ve slovinském ziljinském dialektu se na jihu Čech dochovává glotální *ráz* před samohláskou na začátku slova a na morfemické hranici, což vede k udržování výslovnosti bez proteze (v porovnání s jihoslovanským stavem opět Greenberg 2010, s. 491; podrobněji k situaci slovinských nářečí např. Greenberg 2003, s. 234–251; srov. také výklad k protetickým poměrům na jihu Čech v 1. kapitole).

Vzhledem k tomu, že intonační poměry jsou záležitostí poměrně dost konzervativní, nelze tu opomenout možnost prehistorických souvislostí mezi slovinskými a jihočeskými dialekty (srov. též dále). Navzdory tomu, že k ustálení dialektického vývoje v češtině došlo (nesporně) až na počátku novověku (paradoxně snad právě v důsledku společenských, politických a válečných zmatků 17. století), intonační paralely tu odkazují k vývoji výrazně staršímu.

Patrně můžeme souhlasit s Voráčovým názorem, že na větší části českého jihozápadu se uvedená melodicko-dynamická kadence na penultimě vyskytuje reliktně (popř. i v rámci jednoho či dvou následných taktů – na slabice předposlední v příslušném taktu; a to dokonce i v případě, že takt končí slovem jednoslabičným či dvouslabičným) a na Doudlebsku se o paroxytonickém přízvuku jako o okrajové (reliktní) kadenci nedá hovořit (ani dnes; vlastním výzkumem jsme podobnou situaci následně doložili také v některých lokalitách Třeboňska a na Suchdolsku!).

4. Poznámky ke korpusu dat

Předkládaná data reprezentují celý korpus dat (srov. přehled v příloze II.); včetně statistických údajů zahrnutých do přílohy III. (srov. tabulky č. I. dále) a jejich upřesnění v příloze IV. (v následných tabulkách č. II). Soubor zahrnuje všechny relevantní příklady slov s přízvukem na předposlední slabice, které jsou dialektologicky transkribovány v rámci konkrétních kolokací (na základě materiálů zdrojového korpusu). Data jsou postupně prezentována v návaznosti na výklad o projevech paroxytonického přízvuku na českém jihu a západě (nikoliv ovšem důsledně na základě příslušných kategorií v tabulkových sloupcích). Slabiky obsahující distinktivní rysy (tj. projevy zvláštního přízvuku) jsou vyznačeny tučně.

---

³⁴⁸ Původní primárně přízvuchná slabika v tomto slovinském dialektu nese nízký tón a sekundárně přízvuchná slabika nese vysoký tón.

Vybrány jen ty části výpovědi, v jejichž rámci se příznakový přízvuk mohl projevit (bez ohledu na to, zda se skutečně realizoval na všech víceslabičných slovech, popř. v jiných pozicích, kde by to bylo možné očekávat).

Dokonce i v případech, kdy je umístěn přízvuk na první slabice, lze (zejména na českém jihu) přepokládat, že intonační průběh melodie následuje spíše po něm (a je výrazný na následné slabice; ani u přízvuku na první slabice tedy není v češtině vždy zcela jasné, v jakém vztahu je s intonací).³⁴⁹

Množství zaznamenaných přízvukných jevů je ovšem vždy přímo úměrné délce zvoleného textu; výběr mluvčích i rozsah textu tu byl většinou aleatorní (a z celkového textu vlastně vybíráme pouze ty pasáže, kde lze příznakové jevy očekávat). Zastoupení paroxytonického přízvuku (a jevů obdobného typu) v celkovém vzorku i ve výpovědích jednotlivých rodilých mluvčích bylo tedy nutné vyjádřit poměrně (tedy procentuálně).

Jako základní jednotku délky nejmenší části projevu, kterou je možné samostatně realizovat ve výpovědi, jsme zvolili slabiku (sylabu). Zejména proto, že výše zmíněný Pronkův popis realizace přízvukného napětí mezi tónovým vyjádřením nízkým a vysokým (Pronk 2009, 18) ani (rovněž výše zmíněný) Greenbergův názor, že čeští mluvčí vnímají doudlebský přízvuk jako *ikt* v předposlední slabice (Greenberg 2010, s. 490–491), nelze v jihozápadočeských podmínkách doložit bez dlouhodobého výzkumu.³⁵⁰ Tzv. „počet slov“ tu jako základ statistického hodnocení přijmout nemůžeme; počet vyslovených slabik se mnohdy výrazně liší nejen v rámci jednoho lexému, ale i v rámci jednoho „vysloveného“ taktu. Navzdory předpokladu, že k tónovému zvýšení dochází *před* penultimou (v podstatě: na její hranici), tedy zaznamenáváme ty případy, které se rodilému českému mluvčímu (žijícímu „mimo Doudlebsko“, popř. v širším smyslu: mimo český jihozápad) jeví jako „doklady přízvuku na penultimě“. Náš **srovnávací výzkum** se zaměřil na některé **obce na západě a na jihu Čech**; obvykle tam, kde jsme měli možnost navázat kontakt s větším počtem informantů.³⁵¹

V této souvislosti je nutné revidovat dřívější diskuse o „melodickém typu přízvuku“, jenž je „silově zvýrazněný na penultimě“ (srov. výše: Greenberg 2010, s. 490; k původnímu výzkumu dále Holub 2011a, 2012). Dnes již ovšem nelze souhlasit (jednoznačně)

³⁴⁹ S ohledem na průběh intonace na slabice slovu s přízvuknou primou předcházející – nebo na slabice po přízvuku následující... Naopak u paroxytonického přízvuku lze předpokládat, že na něm vrcholí též intonace (i v případech, kdy se jedná o přízvuk především dynamického typu).

³⁵⁰ V tomto případě hodnotíme „postavení přízvuku na slabice“. Bylo by snad vhodnější přikročit k „moraickému počítání“ (které doporučuje řada badatelů). Vzhledem k tomu, že prozatím nebylo možno provést důslednou fonetickou analýzu zvukových záznamů (vycházeli jsme převážně z akustického poslechu přehrávek), zůstává uvedená možnost hodnocení textu („podle počtu mór“) jedním z úkolů do budoucna. Bude k tomu nezbytně využít programové (elektronické, „počítačové“) analýzy.

³⁵¹ Na jihu Čech probíhal dialektologický výzkum (v rámci dialektologického semináře vedeného autorem tohoto textu) již od podzimu roku 1987; v podstatě až do roku 2009, kdy bylo působení vedoucího semináře na Jihočeské univerzitě ukončeno. V červnu 2010 byl proto výjezd na český jih realizován již na základě iniciativy jazykovědného oddělení Ústavu bohemistiky a knihovnictví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. Na starší výzkumy tehdy navázal (v lokalitách obcí Řimov, Doudleby, Komařice, Lhota u Mladošovic a Bor u Suchdolu nad Lužnicí) terénní výjezd týmu odborníků (dialektologů, slavistů a bohemistů: etymologů a akcentologů) z Kanady, z USA, z Masarykovy univerzity v Brně i ze Slezské univerzity v Opavě - ve složení: prof. Dr. Marc L. Greenberg, Kansas, USA, prof. Dr. Joseph Schallert, Kanada, Mgr. Ing. Roman Sukač, Ph.D., Slezská univerzita v Opavě (akcentologové); prof. RNDr. Václav Blažek, CSc., Masarykova univerzita v Brně, ČR (etymolog), PhDr. et PaedDr. Zbyněk Holub, Ph.D., Slezská univerzita v Opavě, ČR (dialektolog). S ohledem na to, že většina zúčastněných se věnuje akcentologii přednostně (mnozí stojí v čele vrcholných světových institucí, které se na tento obor zaměřují) a že se jednalo o slavisty a bohemisty, lze v každém případě považovat jejich zjištění za relevantní. Tím spíše, že specifika místní mluvy mnohdy odhalí obvykle posluchač (tím spíše odborník), který není v lokalitě rodilým mluvčím (a u kolegů z Kanady a USA to platilo pro celé území, kde se užívá komplexu českého národního jazyka).

ani s názorem S. Utěšeného (1986: 33), který tomuto přízvuku (na Doudlebsku) přisuzoval výrazně dynamický charakter (to platí alespoň do té doby, dokud nebude možné charakter prozodických poměrů ověřit na základě elektronické analýzy dostatečného množství zaznamenaných textů!). Uvedené přízvukné poměry byly zaznamenány téměř ve všech sledovaných obcích a také formou starších nahrávek (v Soběnově, ve Smrhově, v Křemži i jinde; kromě Říмова, kde se na promluvách rodilých mluvčích paroxytonický typ zatím jednoznačně prokázat nepodařilo); jednalo se vždy o užívání přízvuku slovního, nikoliv výhradně větného. A to nejenom v promluvách nejstarších mluvčích (tj. informantů narozených do r. 1945); dále uvedené zkratky (a číselné značení) jsou vysvětleny v seznamu zkratek a značek).

5. Stav na českém jihu a na českém západě³⁵²

Komařice, JK/1...

*No ale s tím som mňela teda **nákou operu**; **takoví pučki z bučki**, to je **opravdu** naňic. To jen **vivolá zlou krev... a nič s toho neňi...***

*Som to **u'delala tak**, protože... **mojí mámi** to bilo... **jak tak on do tí sencepřišel**, do tí **parádňi**, **připravení...** set si na **lajci**... on bil s **přízňe** a bil to **opravdovej karakter**...*

Doudleby, JD/2a...

*Ti **tahouni** se používali po **posekáňi obilí**... **stahovalo se to**, co z**bil**o na **zemi**... a **gdiš se strňišťe** špatně **posekalo**, to tam bili ti **kozi**...*

*... vi **mislíte bratřína**, nebo **bratříně**... no to **bilo d'íte mího bratránce**, to se tag **ždicki** **povídalo**... nebo taki bil **sestrín**, to **taki**...*

*... tenkrát **odlišovalo** podle **obivatel**, ja **gdo gde** žil, **víte**... Nad **náma**, to už **bili Čecháci**, a pod **náma** za **Sobjenovem**, to uš se šlo do **Ěmec**, to **víte**... A o **zbiteční práci**, to se taki **povídalo**... že jako na **kazu nestluče**... ono tam **stejnak** **ňigdi** **nič nenarostlo**... to **naše pole** už **bilo vječat'ejší**... to se tak **říkalo**: **vječat'ejší** nebo **menčat'ejší**...*

Doudleby, JD/2b

*No, **vařilo se**, **růzňe se vařilo**, tak **ňák običejňe**, **žádní takoví** ti **ekstrabuřti**, jak sou **lidí neska** tag **zviklí**... **třeba kočičák**, to sou **brambori se zelím**... nebo se **d'elala ta**, no... **šafránová omáčka**... **třeba g objedu**, **diž bila slepice**, tak ke **slepici**... **dávala se tam jíška** a **přidával se šafrán**... Ale **řipná omáčka**, ta bila **običejná**... Jo a **šterc**, to bilo **nadrobení f omasku**, jako **trhanec**, to **víte**...ale **šiški se na Vánoce d'elali** z **vánočkovího řesta**. **Gdiž bili sipaní**, tak se tomu **říkalo perňíkář**... a **takise d'elali šiški bramboroví**, to **víte**, že **jo!** A **ořechi bili**, **ňeco na hrejzání**... **abi jako bilo co hrejzat!***

Lhota u Mladošovic, JL/3

*Jo, řem se **říkalo Tajtáňi**, řem **lidem**, co **žili** na tom **Vitorasku**, jak se tomu taki **říká**...a co **sme tu pjestovali**? No **řípu**, **bílou**, ta bila taki ke **stravje**, tu **sme jedli**. Ale **burína**, to bila... jak **setomu**... **krmná řepa**, no... Bila **červená** nebo **žlutá**... ale **támle vejš** u **Lužňice** a na*

³⁵² Melodicky, popř. přízvukně příznakové slabiky označujeme v dokladech z transkribovaných promluv rodilých mluvčích **tučně** (srov.dále).

Třeboňsku, tam se pjestovala plucna... to bila jako... no, bílá řepa, taki...ale ne stejná jako ta u nás! Vona bila vječí než kedlubna... bila tí kedlubně dost podobná! Jo, a jak sem mluvil o těch Tajtánech, tak ťem... no, co žili kolem tí Lužňice!... tak ťem se zas říkalo Plučňáci ...

Bor u Suchdola, JB/4

Tadi ešće negdá starí lid'í říkali místo slepice právjě slepjice, nebo taki lavjice... to se ešće ... od d'edečkú se to slišelo, né že né! ... A jak sme volávali na husi? No jak, tak porát stejně: husa, husa! Ale to tak mušelo bejt i jinde, to přece nejní nič tag zlášňiho!... jo, do lesa na jahodi, to sme chod'ili taki porád, ale to sou ti, jak se jim říká... no, ti borúfki! ... tak... gdiš to bilo červení... no... to nebila jenom jahoda, to bilo jináč... to bila červená jahoda! A ešće bilo... jak to rostlo u ťech bažin, no... já uš si to...no, černí jako jahoda, ale uvñitř bílí, no... no, to bili ti vopilki, tak se tomu říkalo... a ťema borkama se topilo... to se dalo do bandaski... ňáká polífka, abi bilo ňeco k objedu, to mohla bejt praženka... taki chlebofka... bramborofka taki... a šlose!... a to lid'í umjeli... to bilo u Kapalú... ke Kovářum tí klucí taki chod'ili...

Soběnov, JS/5a...

... tam má takovej vejklenek... jak tam sed'í takle smutnej... ten Kristus sed'í na takovim poctafci... tak se báli, že bi se mu to rospadlo ... tema dveřma že to virazili... je tam, bohoslužbi a májová pobožnost každej den... tak sme ti vjeci na tí skříňi dali a zamkli... a bila vipáčená ta petlice... tak já nevim, kerak se tam přídem, ale budeme to mušet nosit tak a tak... ale takovídle cení vjeci, že se nebojí na to šahat... ta kaple bejvala, ta bejvala otevřená... ale starí lid'í říkali, že se ňigda nezamikala... a ráno zvoñilo klekáñí, a tam bili o žñích i kuchařki...

Soběnov – Malé Skaliny, JS/5b...

... jo táta, to sme mjeli koňe... no tak sme sedlačili, a proto, diš potřeboval statek, tak sem d'elal kočího u statku, ne... sme mjeli jen koňe a kozi, a pak sem d'elal toho kočího... až do dúchodu sem mjel koňe, ale todle je d'elaní ináč... já to mám d'elaní, tudletu parádu, to se mi to...d'elalo, gdiš sem vozil pořep a tak... a hasiči, sem mušel hasit taki, a střikajčku mjeli... mjeli slavnost, tak sem dával pak taki ti lepčí ohláfki, ale šag hnet nebili, co visí támle... jední opratě a ohláfku a krouški f maštali... tak tole je ouzda... a to se říká cígle... to se nechá ud'elat provizor, ono to má bejt řemínki každej zlášť... jen tak provizorñe, mají bejt takle, abi drželi... ale cvoki sou jen cvoki, tak je to tak nepíchá, a je to!

Smrhov, JSm/6...

... a taki na každou ned'eli, to se upekl dicki bochník chleba, a pjekní, to se d'elal dicki s tí lepší mouki... vejraška se říkalo... to je žitná mouka, ta lepčí... to se dal na stúl ten bochník chleba f ned'eli... a mušel se nakrájet... jak to mám říct jináč... to bilo to pohošť'eñí, ešće si pamatuju... to uš nebilo, uš je to tag dávno... a tak tam prodávali i ten chleba s máslem... diš tak ňákí koláče a takoví to... ale chleba s máslem, a říkávala babička, manželova babička, to že šlo nejvíc na odbit... to že nepostačili krájet, každej, víte, čerstvej chleba, bílej, pjeknej, doma upečenej, ne! ... f peci, a tak on opravdu bil dobrej, to máslo čerství, domáci, to bejvalo... žádní takoví visluhováñí tam nebilo... mi sme tu ešće mjeli pekárnu... to ešće bila babička, tag ho pekla babička, ale uš som tu bila, diž ho pekla... taková d'íže, násipka, a tam se navečer ud'elal kfásek, jen drobet mouki a drobed vodi a nechat... a dicki se mušel nechat

od minule kousíček toho **kfásku**... žádní **kfasňice**, s tím se to rozdělalo potom, víte?

Křemže, JKr/7...

... a tag **vidali** knižku, po roce **devadesád** **vidali**... tam je taki **vistavovala** paňi **Husarová**, jag **d'elá** ten **národopis**, ona **d'elá** krásní **vjeci**... šátki jak **d'elala**, a **batiku**... to **neska neud'elá** **ňigdo**, co ona **d'elala**... to.. **tapaňi umjela**... ona taki **mňela** tu **rod'inou** školu, a ti **rod'ini** školi **mňeli** tenkrát **dozd velkou úroveň!**... to bili **zamňestnankiňe** **ťech** **různejch podnikatelů**, víte...**neska** sou **počítače**, to já už **vůbec neumim**... **jakípak copak, ne!?** A ona **umjela** ta paňi, **umňela** taki **dost anglicki**... potom **diš** **tadi** bili **f pjetaštircátím Amerikáňi**, tak oňi za ňi jako **dost chod'ili**, **abi překládala**... **ale rokama** ti **kontakti** přešli, **diš** oňi **sem nejezd'ili**... ta **umjela** **višívat**, **dibiste vid'ela**, to **fšechno**, **cokolif**... **no** a **sem** taki **sokolka**, **ješ'ťe** **dneska** **sem sokolka**, **sme** **tadi tři**, **takoví starí** **sme**, víte... **on bil** **taki Sokol** **ťech čtircet let**, **ale**... **mi** **sme** **ťelocvičná organizace**, **ale** oňi sou **ťelovíchovná**, víte!

Jednotlivě pak byla v promluvách dalších rodilých mluvčích z Křemežska prokázána existence přízvuku na zájmené příklonce (*vid'el ho*); spíše ale na západním okraji doulebského regionu (na Křemežsku; srov. Holub 2010: 23, dále Utěšený in Cuřín 1986: 33).

Na západě Čech se nám podařilo doložit stopy přízvuku na penultimě už pouze v jednotlivých výpovědích nejstarších mluvčích; většinou spíše jako přízvuk větný nebo společný silový přízvuk několika taktů výpovědi (ovšem to je situace. Takové doklady máme spíše z lokalit položených západně a jižně od Plzně: ze Stříbrska, z okolí Města Touškova, z Ledcí u Horní Břízy, ze Tatiné u Žilova, z Červeného Poříčí, z Přesticka, z okolí Blovic; ze vzdálenějších míst pak především z Nečtin u Manětína (na Manětínsku již svého času prováděl výzkum J. Voráč). Řada nahrávek byla v první fázi zaznamenána posluchači oborů spojených s bohemistikou (v rámci terénních výjezdů, které v letech 2002–2010 pořádala nejprve katedra aplikované jazykovědy FHS a později katedra českého jazyka a literatury FPE Západočeské univerzity v Plzni, a dále v rámci sběratelských, odborných i edičních aktivit členů občanského sdružení Genius loci – Společnost pro studium života regionu, jejichž výsledkem již bylo vydání Chodského slovníku J. Jindřicha a na jejichž základě je v současné době připravováno vydání II. dílu Hruškova Dialektického slovníku chodského).

Nečtiny u Manětína, ZN/1... (paní se přistěhovala z Manětína do Nečtin v roce 1973)

*Jo d'efče, co sem neska ráno d'elala?... Já si ti aňi nemůžu spomenout!... no, stala sem **hodně** **brzo**, o **půl štvrtí** asi... to es mi **nedá žánou práci**, to **stáváňi**... **no** tak je pře **ťema vánoce**mi, **no**... **ale** **zejtra** to **ud'elám podobně**... **pak** se **půdu projít**, **abich** **bila čerstvá**... a **vařim**, **každej den vařim**... **ale** **nejvídz večer**, to **fšichňi** **přidou s práce**... **votpoledne** se taki **projdu**, **no**, a **pak ud'elám večeri**... a **pak** se **připravim** k **televizi**... a **usnu**...*

Kšice u Stříbra, ZKs/2...

... **přiblížila** se nám **doba vánoční**, **tag** **bisme** si **mohli** **trošku** **popovídat** o **vánocích**... **eš'ťe** **sem** **se nerozhodla**, **gdi** **začneme píct**... **mi** **pečeme** **každou první sobotu** **f prosinci**... **pečeme** z **Vjerkou** **dohromadi**... **já** to **fšechno** **namažu**... a **docela** nám to **de** **ot ruki!**

Újezd nade Mží (u Města Touškova), ZU/3...

... to vám řeknu, slečno, to na *Vánoce*... to já se docela *těším*... ... jakmile něco je *dobří*, tak to *roskopou*... a mi pro ti stromky musíme... to je to... až do toho lesa za *boudama*...
Červené Poříčí, ZC/4...

*No, kvetalo to tam... tam i macešky, kvetla i mateřídouška... to bich potřebovala, já vám ráda fšechno řeknu, ale kam teda se vidáme? ... Vidíte, nechali mne tadi s tím magnetákem... jo venku, jak se to zmjeňilo?... ... toudle dobou už dříf *sňích* bil, ale *letos* se docela opozdíl...*

Ledce u Horní Břízy, ZLe/5...

... *f tídle vesňici sem se taki narodila... f poledne... v malím domečku, ale paksme se přestehovali do novího domku, kerej sme si museli společně postavit... muj tat'ínek padl f první svjetoví válce... viučil se klempířem...*

Tatiná u Žilova, ZT/6...

... *diš sem šla s toho našeho hotelu, tag bila krásná cest'ička ... jako ud'elaná... tam bil takovej potůček v lesích... a ti pacijent'i tam ... a tam je spousta takových klepaček... a to je... třebas na dráti...*

Hradištská Lhotka u Blovic, ZH/7...

... *zábjer maximálně sto gramů, protože... při vjetší záteži bi se moh prud zlomit... má velkí hospodářský význam... ... a št'ika obecná, to je ale riba dost dravá... třeba na přítocích...*

Na nejjižnějším úseku tedy podnes nejde o reflexi specifického větneho přízvuku. Vývoj přízvučné formy (napodobující paroxytonický přízvuk) jsme tu sledovali též na různých kombinacích jednoslabičných a dvouslabičných lexémů.

V nejjižnějším úseku českých nářečí, zejména na Doudlebsku, lze podobné přízvukové realizace doložit v dvouslabičných slovech, o nichž platí, že plynule navazují na předchozí takt (K: *teda nákou, pučki z bučki, a nič s toho neňi, mojí mámi to bilo, to už bili Čecháci, tak on do tí sencepřišel, on bil s přízňe, no to bilo, L: tu sme jedli, jak se tomu, ale ne stejná, B: starí lid'i, porát stejně, gdiš to bilo, jak to rostlo, tak se tomu, to se dalo, bilo něco, a to lid'i, S: takle smutnej, tak se báli, na tí skř'íňi, tak já nevím, mušet nosit, cení vjeci, na to šahat, že se ničda, a tam bili, Ss: mjeli koňe, vozil pořep, hasit taki, mjeli slavnost, tak sem dával, co visí támlé, tole je ouzda, a to se říká cígle, mají bejt takle, Sm: bochník chleba, to se d'elal, s tí lepš'í mouki, žitná mouka, mám říct jináč, chleba s máslem, náki koláče, chleba s máslem, čerstvej chleba, to máslo čerství, eš'ťe mjeli, tag ho pekla, uš som tu bila, diž ho pekla, toho kfásku, Kr: krásní vjeci, on bil taki), nebo že jsou se „sousedícím“ (předchozím) slovem jednoslabičným součástí společného taktu (K: *na lajci, D/a: na zemi, ti kozi, bil sestřín, to taki, nad náma, pod náma, do Němec, to naše, D/b: tag zviklí, se zelím, to víte, L: tem lidem, co žili, ke stravje, to bila, co žili, B: jim říká, ti kluci, S: ten Kristus, ti vjeci, a zamkli, Ss: u statku, a kozi, jen cvoki, sem d'elal, Sm: na každou, ta lepčí, ten bochník, tag dávno, na odbit, to eš'ťe, a nechat, Kr: ta paňi, dozdv'elkou, to fšechno), popř. (vzácněji) tu nahrazuje přízvuk na penultimě v jednom taktu souvislost s následným jednoslabičným slovem (Kr: *starí sme*). Někdy se však jedná o koncové seskupení slov jednoslabičných (Da: *gdo gde žil, L: ta u nás, B: né že né, a šlo se, Ss: a je to, Sm: to že šlo*).**

Na českém západě jsme získali příznakové nahrávky (z vlastního výzkumu) **blíže k Plzni, dále na Přesticku, na Blovicku, na Manětínsku a na Stříbrsku**. Také v západním úseku českých nářečí se setkáváme s podobnými přízvukovými realizacemi, jaké jsme doložili na jihu Čech. Je tu ovšem mnohdy složitější rozeznat podíl složky dynamické a složky melodické. Dvouslabičná slova i v promluvách rodilých mluvčích ze sledovaných lokalit někdy plynule navazovala na předchozí takt (N: *stala sem **hodně**, žánou **práci**, pídu **projít**, abich bila **čerstvá**, každý den **vařim**, nejvídz **večer**, přídou s **práce***, Ks: *každou **první**, já to **fšechno**, to vám **řeknu***, U: *docela **t'ěšim**, něco je **dobří***, C: *fšechno **řeknu**, ale **letos***, Le: *do novího **domku***, T: *našeho **hotelu***, H: *ale **riba***), jindy byla součástí společného taktu se slovem jednoslabičným; dvouslabičnému slovu předcházejícím (N: *Jo **d'efče**, a **usnu***, Ks: *ot **ruki***, T: *na **dráti***, H: *sto **gramú**, prud **zlomit**, a **šťika**, dost **dravá***). I v západočeských lokalitách se vyskytla koncová seskupení slov jednoslabičných (Ks: *to **je to***, C: *dříf **sňih bil***, T: *a **to je***).

6. Ke statistice zaznamenaných jevů

V souboru příznakových výpovědí rodilých mluvčích máme doloženo celkem 16 textů z obou sledovaných regionů. V jihočeském regionu prezentujeme výpovědi 9 rodilých mluvčích ze 7 obcí (lokalit); po 2 promluvách (2 různých mluvčích) tedy přinášíme z obce Doudleby a z obce Soběnov. V západočeském regionu se jedná o promluvy 7 rodilých mluvčích ze 7 obcí. Počet slabik se zvláštním přízvukem (PSZP) z toho představuje (celkem) 392 slabik (326 na jihu a 66 na západě Čech; srov. v příloze III.: diagramy J–I. a Z–I., A–B; dále v tab. J–I a Z–I.).

Celkový počet slabik ve všech zachycených promluvách (CPS) činí 2543 jednotek; z toho 1998 sylabických jednotek na českém jihu (nejvíce záznamů máme ze Soběnovska, 739 slabik, a dále z Doudleby, 405 slabik) a 545 slabik na českém západě (zejména z Nečtin u Manětína: 136 slabik). V rámci zjednodušení tabulkových přehledů sledujeme „slova s přízvukem na penultimě“ (přestože je toto hodnocení dosud nejednoznačné; srov. výklad výše; zejména zmíněný komentář M. L. Greenberga: 2010, 490–491), která v obou regionech převažují; i když výrazněji to lze sledovat spíše v jihočeském regionu (na 222 případech, zejména opět na Soběnovsku, dále v Doudlebech; na západě Čech se jedná o 38 výskytů, zejména v Nečtinách). Sestupnou tendenci můžeme sledovat na výskytu slov s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt (JčR – 52, zvláště na Soběnovsku; ZčR – 17, výrazněji opět v Nečtinách), poměrně vyrovnané jsou doklady dvouslabičných slov sousedících s předklonkou (JčR – 43, na Soběnovsku i v Doudlebech poměrně vyrovnaně; ZčR – 8, z toho 4x v Hradištské Lhotce u Blovic); doklady zvýraznění přízvuku před příklonkou jsou vzácné. Vzácné je i přízvuché zvýraznění předposledního slova v koncovém seskupení slov jednoslabičných (JčR – 8, ZčR – 3; srov. dále **Schéma tabulkových přehledů** v příloze II. a tab. I.-J a I.-Z v příloze III. níže).

Pokud počet slabik se zvláštním přízvukem vyjádříme procentuálně (v příloze IV.), naše výsledky se určitým způsobem změni. V jihočeských lokalitách dokládáme 16,3 % příznakových slabik (vycházíme zde z celkového počtu slabik ve výpovědi, CPS; v Doudlebech činí tato hodnota 17,5 %, v Soběnově dokonce 19 %), v západočeských lokalitách 12,1 % CPS (v Újezdu nade Mží a v Tatině u Žilova 13,3%, v Hradištské Lhotce u Blovic téměř 13 %, v Leducích u Horní Břízy 12,9%, v Nečtinách u Manětína 12,5%;

srov. také diagramy J–II. a Z–II., A–C; a tabulky II.–J a II.–Z).³⁵³ Při dalším hodnocení ovšem už pracujeme nikoliv se ZS, ale se soubory výběrovými (VS).³⁵⁴ Slova „s přízvukem na penultimě“ představují v „jihočeských“ promluvách 68,1 % (s výrazným posílením v centrálním a západním úseku Doudlebska: v Křemži 86,4 %, v Doudlebech až 80,6%, přičemž „průměr“ tu činí 73,2%; ale také na jihozápadě úseku: v Boru u Suchdola nad Lužnicí 72,1%; jinde v regionu Doudlebska kolem 60%). V promluvách „západočeských“ představuje „přízvuk na penultimě“ 57,6 % (výrazný je v Ledcích u Horní Břízy – 88,9%, ale také v Červeném Poříčí – 66,7%, v Kšicích u Stříbra i v Tatiné u Žilova – 62,5%; jinde v regionu, např. v Nečtinách nebo v Újezdu nad Mží, se jeho zastoupení pohybuje kolem kolem 50%); slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt činí na jihu téměř 16 % (ale v Komařicích 35,3%, na Soběnovsku až 27,8%), výraznější je ale tento jev na západě: 25,8% (ale v Nečtinách je to 41,2 % a v Újezdu nad Mží až 37,5%); dvojslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem jsou příznaková na jihu v 13,5%, na západě v 12,1 % (nejčastěji s předklonkou: na jihu z 97,7% ve VS této skupiny, na západě vždy; např. v Hradištské Lhotce u Blovic v 57,1%!); koncová seskupení slov jednoslabičných na jihu tvoří 2,5%, na západě 4,5% (srov. s diagramy J–II. a Z–II., A až C a tabulky II.–J a II.–Z v Příloze IV.).

Slova, u nichž se projevují specifické přízvučné podmínky („přízvuk na penultimě“) tedy výrazně převažují v záznamech promluv z jihočeského regionu (nejen z hlediska počtu výskytů; vždy se jedná o aleatorně získaný vzorek): kolem 70% výskytů „příznakových slabik“ (místy na Doudlebsku však tato hodnota převyšuje 80%; na západě Čech jsme zaznamenali méně „příznakových slabik“, ale podíl výskytu „přízvuku na penultimě“ je tu místy rovněž vysoký (57,6 % celkově, ale 88,9% severně od Plzně – v okolí Horní Břízy, v rozmezí 60–70% na Přešticku a na Žilovsku). Zdůraznění přízvuku na první slabice, které je typické pro běžně mluvený projev na většině území České republiky, je naopak důslednější na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt nebo na nepřízvučnou předklonku (také na Doudlebsku, ale výrazně např. západně od Plzně na Manětínsku a jižně od Plzně na Blovicu).

---

³⁵³Za hodnotu 100 % tu chápeme oba ZS: samostatně vzorek výpovědi z jihu Čech (součet podílů příznakových jevů z jednotlivých jihočeských lokalit) a samostatně vzorek výpovědi ze západu Čech (příznakových jevů ze západočeských lokalit). Při výpočtu zastoupení příznakových jevů chápeme jako 1 % z celku na jihu hodnotu 19, 98 (z celku 1998 výskytů, tokenů), na západě 5,45 (z celku 545 tokenů); počet „příznakových slabik“ zastoupených ve výpovědích z každého sledovaného regionu tu porovnáváme s celkovým počtem slabik v úplném vzorku z příslušného regionu (CPS).

³⁵⁴ Za hodnotu 1 % tu chápeme vždy tu veličinu, která je odvozena z hodnocení příslušného slabičného celku: na jihu 3,26 z celku ZS = 326 položek, na západě 0,66 z celku ZS = 66 slabik; podíly počtů slabik dokládajících jednotlivé „typy příznaků“ tu v příslušném regionálním vzorku porovnáváme s celkovým počtem „příznakových slabik“.

Mapka areálu intonačních (přízvuchných) proměn zaznamenaných v promluvách rodilých mluvčích (jihozápadočeská nářeční podskupina; písmeno **P** označuje západní skupinu, „plzeňskou“; **D** jižní skupinu, „doudlebskou“. Zakreslil M. Greenberg; srov. dále Mapy GOOGLE).

7. Typologie přízvuchných poměrů na českém jihu (popř. západě)

Tzv. „typologie přízvuku“ byla dlouho zobecňována na modelu 3 základních typů přízvuchných poměrů ve slovanských jazycích:

- intonační přízvuk, melodický (např. v srbštině, chorvatštině, bosenštině)
- pohyblivý přízvuk (např. v běloruštině, bulharštině, ruštině, ukrajinštině)
- pevný přízvuk (např. v češtině, v polštině, v makedonštině)

Zdá se, že v případě jihozápadočeských dialektů se třetí typ přízvuchným poměrů (typický pro češtinu) kombinuje jako jistá forma hybridního přízvuchného systému s intonačními prvky, které můžeme sledovat jak v okolí Plzně a na Chodsku (v rámci tzv. *plzeňského zpívání*), tak i na českém jihu, kde nás překvapují přízvuchné, popř. intonační poměry na penultimě (kromě některých dalších zvláštností; např. přízvuku na zájmeně příklonce apod.; dále také Greenberg, Holub 2012).

V nejjižnější české nářeční lokalitě (v oblasti kolem obce Doudleby; tedy na území, které se táhne od jižního okraje Českokbudějovické pánve ke starému českoněmeckému jazykovému rozhraní na Kaplicku, na západě pak za Křemži směrem k Prachaticku, na východě až k Suchdolu na d Lužnici; byť ne vždy kontinuálně; srov. Holub/DNS 2004, s. 111–115, tamtéž mapka s. 180) je uvedený fenomén přízvuchných/intonačních proměn v paroxytonické

poloze doložen poměrně pravidelně (tj. na úrovni větých slov). V akusticky zachyceném souboru výpovědí můžeme specifický přízvuk/specifickou intonaci na penultimě doložit cca v 70–80% dvouslabičných a trojslabičných přízvučných slov (Holub 2011a). Pokud ovšem přistoupíme k problematice změn “na jihočeské penultimě” výhradně z hlediska intonace, potom musíme provést fonetickou analýzu výpovědí. Hodnocení podobného typu nám umožňuje program PRAAT (Praat 2013). Na základě provedené analýzy máme nyní k dispozici grafický záznam cca desetivteřinových (v případě obr. 3.1 a 3.2 dvou pětivteřinových) výpovědních úseků. Můžeme tu doložit intonační vzestup (tzv. *pitch* – v anglické terminologii) především na záznamu fonetické stránky části příznakových (typických) výpovědí rodilých mluvčích z jižního okraje centra “doudlebského” regionu (Smrhov, žena nar. 1927, obr. 3, 3.1, 3.2; Soběnov – Malé Skaliny, muž nar. 1915; obr. 4, 5). Uvedené výpovědní úseky jsou zahrnuty do naší statistiky, kterou dokládají též přiložené tabulky a diagram. Vzhledem k tomu, že za základní jev, který (podle našeho názoru) ukazuje na tradiční souvislosti starých jihočeských a většiny severoslovinských dialektů (a může tak být dalším nepřímým důkazem “jižní cesty Slovanů”; srov. např. stav dialektu obyvatel údolí Žilja/Gailtal v Rakousku; Pronk 2009; Greenberg 2010; Holub 2011a; dále Greenberg, Holub 2012).

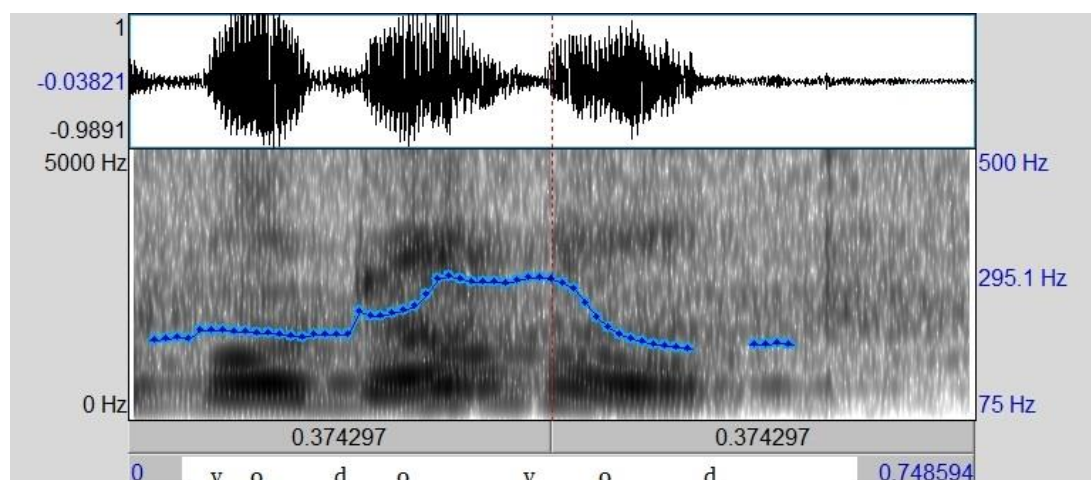
V zájmu porovnání vývoje prozodických proměn na penultimě jsme ale (prozatím aleatorně) analyzovali též některé texty sebrané “mimo sledovanou oblast”. Jedná se však o výpovědi zachycené na severoseverovýchodním okraji “doudlebské lokality” (v okolí městečka Borovany: promluva žena nar. 1927, obr. 1, 2). Jako komparativní vzorek jsme doložili též výpovědi rodilé mluvčí z lokality položené výrazně východněji: Senotína (tedy z obce ležící jižně od městečka Nová Bystřice; jedná se o rodilou mluvčí nar. 1922; srov. obr. 6–8). Sledované jevy (do určité míry) doznívají i na tomto úseku. A to přesto, že se jedná o obec s výrazně východnější polohou, než je nejvýchodnější okraj “doudlebského region”, Suchdolsko. Senotín leží na hornatém území tzv. České Kanady, tedy již mimo oblast Třeboňské pánve; v blízkosti podhůří Českomoravské vrchoviny. Shrneme-li výsledky analýz, musíme připomenout, že obr. 1 a 2 ukazuje intonační vývoj ve slovech trojslabičných (popř. dvouslabičných; na dokladu z Borovan) a (tedy na konci promluvy; na slově *vodovod*); lze tu doložit všechny typické znaky “doudlebského” typu (srov. Greenberg, Holub 2012):

- amplituda je nejvyšší na/v první („přízvučné“) slabice
- intonační vrchol je obvykle nižší a stoupá v předposlední slabice, v penultimě
- doba trvání je nejdelší (největší) na penultimě, tedy v paroxytonické pozici
- intonační vrchol se udržuje vysoko nebo následně mírně klesá; pokles je zřetelný na ultimě, tedy v poslední slabice

Obr. 1. Borovany (jihovýchodně od Českých Budějovic), žena nar. 1927.

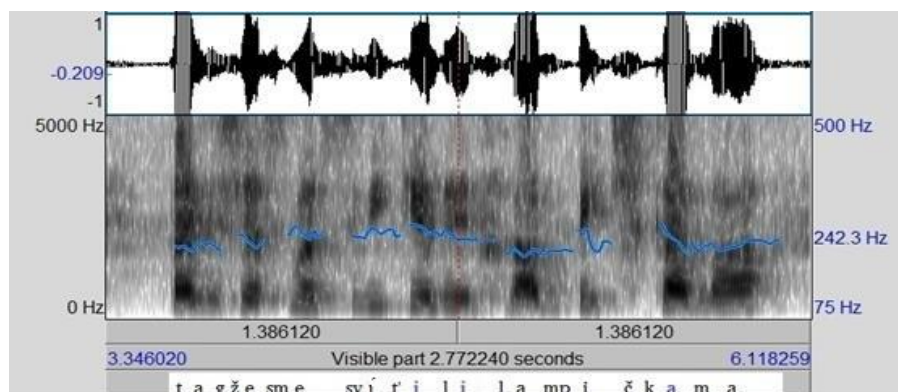
Příklad stoupavé intonace [vodovod] v “krajní pozici” promluvy.

	vo		do			vod	
	zač.	kon.	zač.	stř.	kon.	zač.	kon
trvání (sek.)		.09		.14		.14	
int.vrchol (Hz)	213.0	205.1	237.9	257.2	294.3	290.2	188.7

Na obr. 2 si lze povšimnout stejného fenoménu (ve dvou po sobě následujících trojslabičných slovech, z nichž zejména poslední leží v ohnisku našeho zájmu: *lampičkama*). To ukazuje zcela jasně na stejné charakteristiky jako obr. 1, přestože ve druhém případě intonace stoupá již v antepenultimní slabice a vrcholí na začátky penultimy. Na předchozím slově (*svítili*) nelze tento proces doložit tak výrazně; ale i zde jsou všechny 4 zmíněné charakteristiky zřetelné.

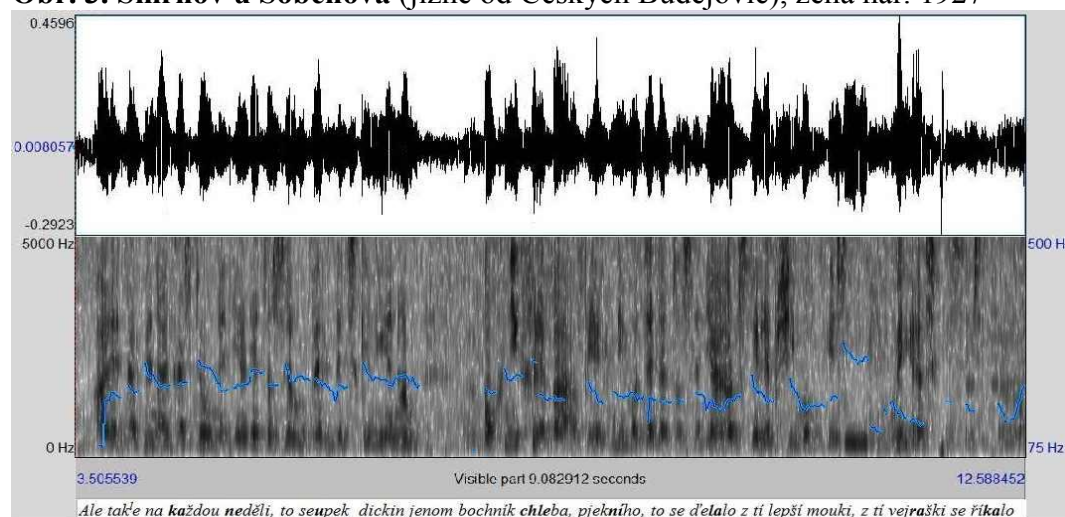
Obr. 2. Borovany (jihovýchodně od Českých Budějovic), žena nar. 1927; příklad stoupavé intonace

Pokud však chceme dojít k nějakému závěru, nelze pokračovat v „diskusích staršího typu“ o tom, zda se tu projevují archaické nebo inovativní funkce, popř. zda nejde (spíše než o slovní) o intonaci větňou. V kontextu našich analýz se zdá velmi pravděpodobné, že se tu nejedná o fonologický typ, ale o charakteristiku slov. Neuvažujeme již proto výhradně o větňé prozodii (srov. dále např.: k úvahám o paroxytonickém přízvuku Holub 2011a; 2011b, s.5–31; 2012, s. 248–260; k intonačnímu charakteru jevu Greenberg, Holub 2012). Zbývá vysvětlit, co je zdrojem této zvláštnosti. Především pak je nutné objasnit, kdy lze fenomén přiřadit k určitému typologickému modelu v rámci širší slovanské diachronní typologie (Greenberg, Holub 2012).

Podobná situace je u promluv rodilé mluvčí ze Smrhova:

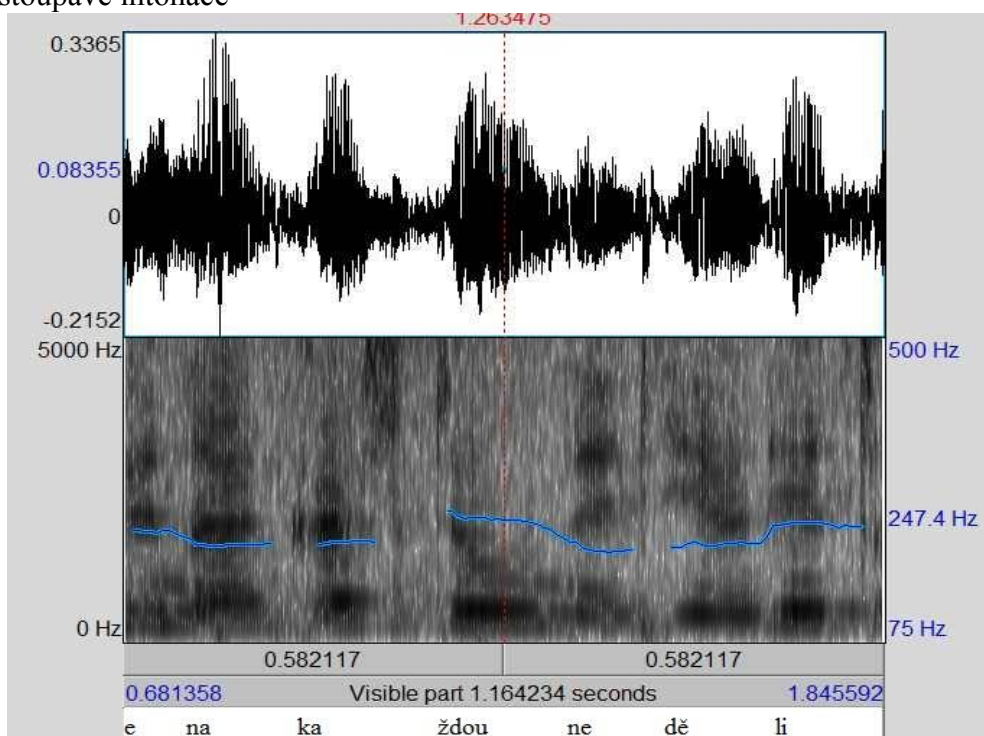
Obr. 3. Smrhov u Soběnova (jižně od Českých Budějovic), žena nar. 1927

... Ale také na každou neděli, to se upek dicken jenom bochník chleba ...pjekního... to se dělalo z tí lepší mouki, s tí vejraški se říkalo...

Připomeňme si nejvýraznější úseky této části promluvy rodilé mluvčí ze Smrhova na dvou příkladech:

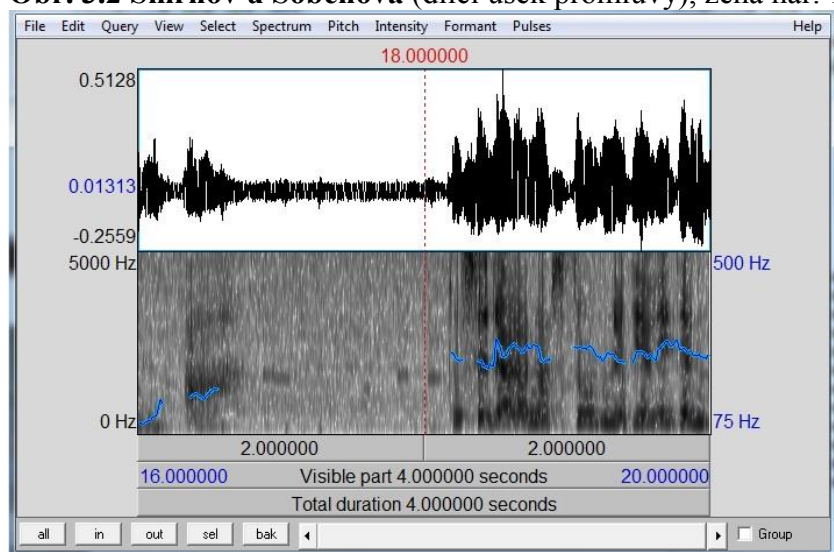
Obr. 3.1 Smrhov u Soběnova (dílní úsek promluvy), žena nar. 1927
Příklad stoupavé intonace

	na		ka		Ždou		ne		dě		Li
		zač.	kon.	zač.	kon.		zač.	stř.	kon.		
trvání (sek.)	.10		.12		.13		.10		.13		.09
intonační vrchol (Hz)	215.8	213.2	215.4	257.3	243.6	203.0	214.6	211.4	214.7	214.7	

V jiném úseku promluvy vidíme změny v další části téže výpovědi:

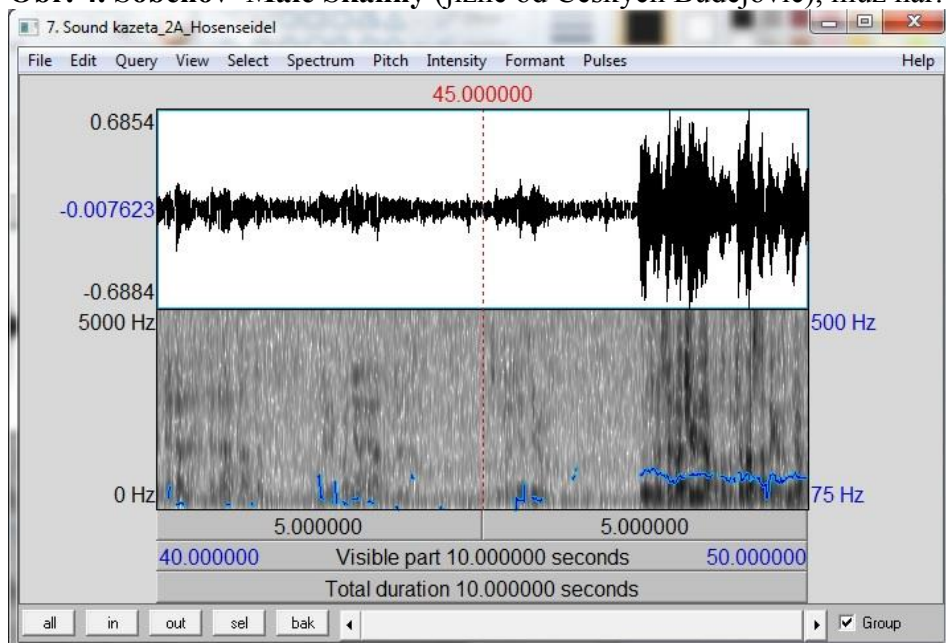
Obr. 3.2 Smrhov u Soběnova (dílní úsek promluvy), žena nar. 1927

lepší mouki, zvejšraški se říkalo, to je ta žitná mouka, ale ta lepší.

Další záznam můžeme doplnit na základě výpovědi mluvčího ze Soběnova (z osady Malé Skaliny):

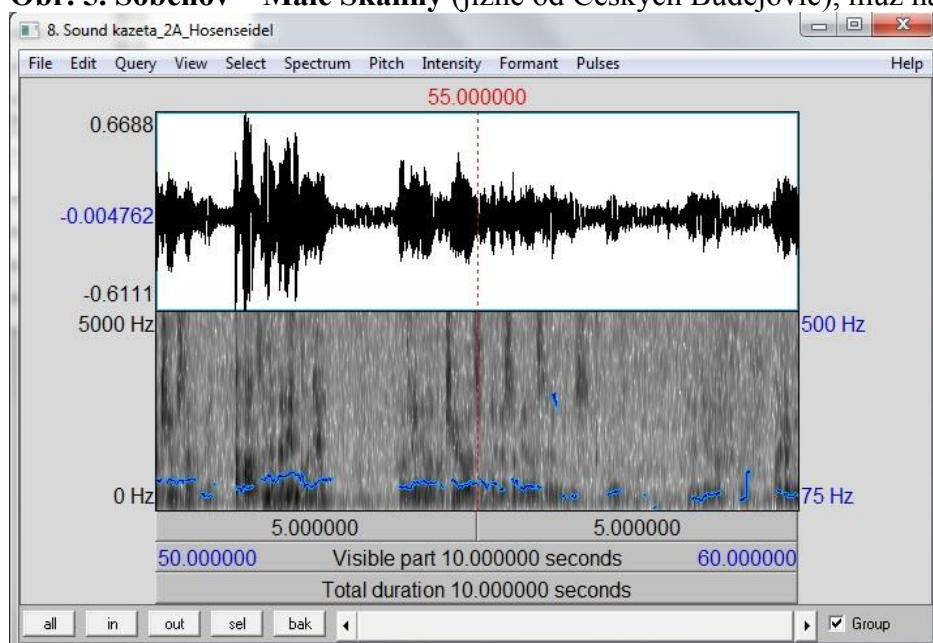
Obr. 4. Soběnov–Malé Skaliny (jižně od Českých Budějovic), muž nar. 1915

... d'eda kácel... mjeli koňe... a já sem... sem tady jezd'il... no sme sedlačili a potom potreboval statek, tak sem d'elal to...

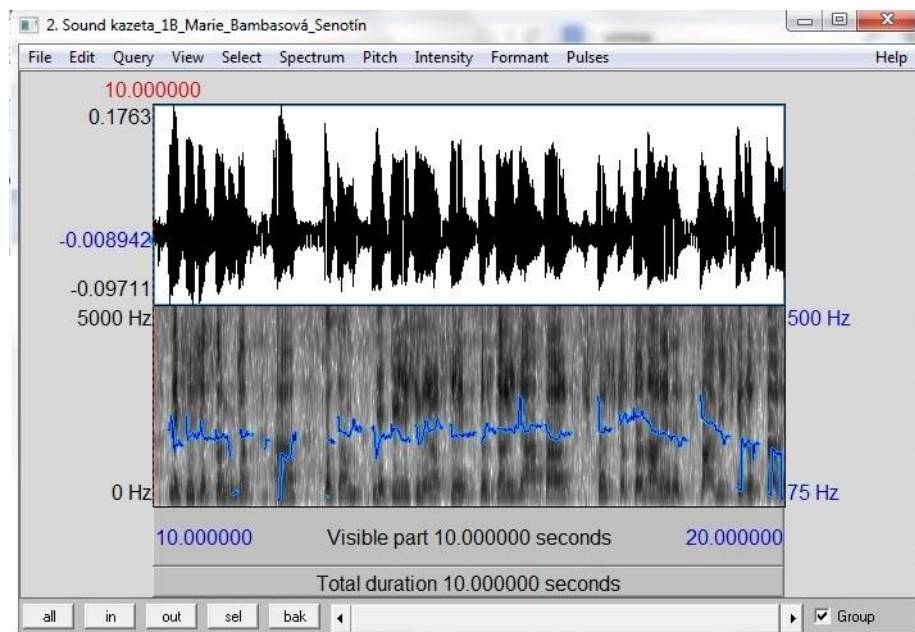
Obr. 5. Soběnov – Malé Skaliny (jižně od Českých Budějovic), muž nar. 1915

Koč u statku, ne? ... No sem mjel tadi jen koňe, kozi, no, a kočiroval sem, tak do Sobjenova sem jel, dibis k škole... sem jezd'il, no, školi, a gdo bi...

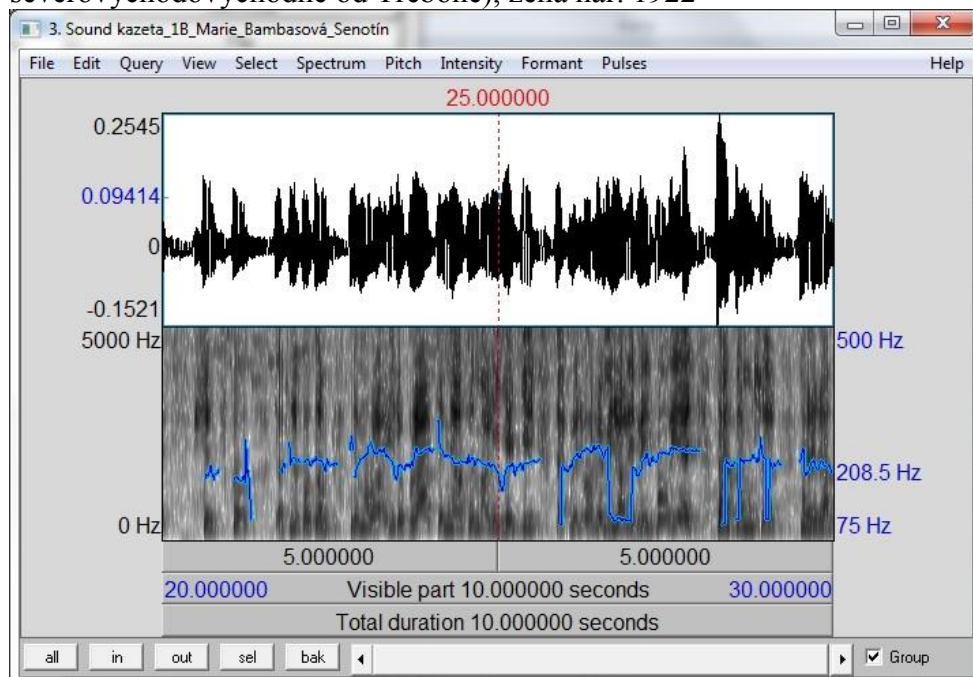
V rámci porovnání textů ještě připomínáme situaci ve výše zmíněné obci ležící východně od okraje „doudlebského“ regionu (tedy v Senotíně u Nové Bystřice na Jindřichohradecku):

Obr. 6. Senotín u Nové Bystřice (východně od Lomnice nad Lužnicí, severovýchodovýchodně od Třeboně), žena nar. 1922

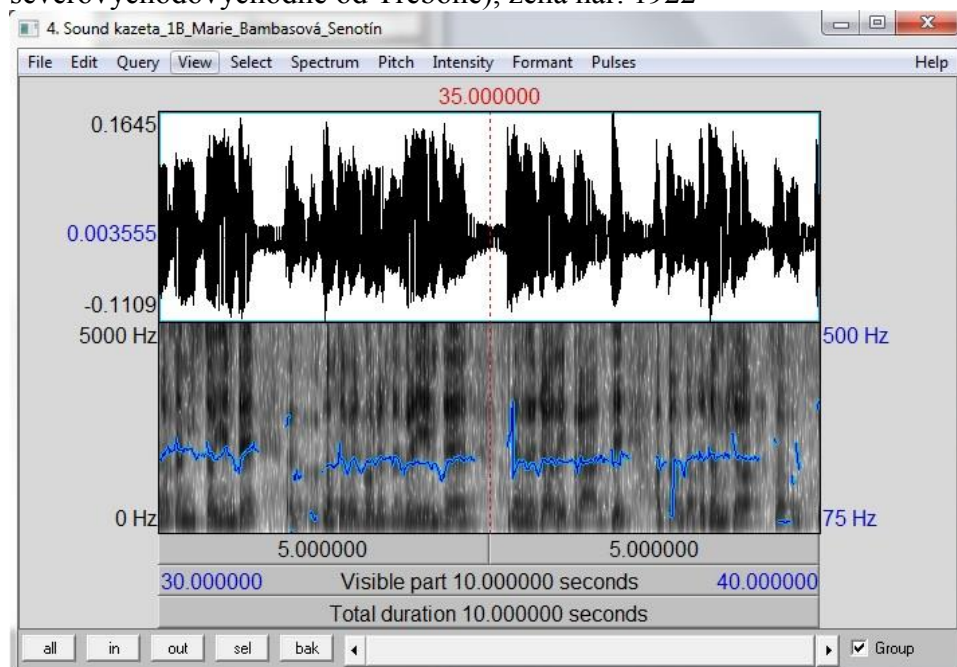
Neš sme šecker s Lud'ou... a potom d'eti diš virostli, dostali zápal, stonali, spalňički dostali...

Obr. 7. Senotín u Nové Bystřice (východně od Lomnice nad Lužnicí, severovýchodovýchodně od Třeboně), žena nar. 1922

Fšeko... tak sme potom... nemohla jít do práce, mjela sem malí d'ěti, tag ve dvoře mi dali vejповjeď, táta musel hledat...

Obr. 8: Senotín u Nové Bystřice (východně od Lomnice nad Lužnicí, severovýchodovýchodně od Třeboně), žena nar. 1922

... zase místo jinde... zase ve dvoře sme byli jinde... sme hledali práci... a tam zase sem musela...

Náš přehled tu má především ilustrativní charakter. Ukazuje na paralely, popř. na možné jazykové konexe, které mohly souviset se starou slovanskou kolonizací středního Podunají; v jihočeském (popř. západočeském) areálu se to posléze projevilo též odlišným vývojem samohláskové (kontrastivní) kvantity než v jiných českých, popř. moravských a slezských dialektech (Greenberg, Holub 2012). Naše rekonstrukce pak ukazuje nejen na staré souvislosti mezi vývojem intonace v jihočeských a v severozápadních slovinských (korutanských) nářečích, ale též na možnost určité analýzy (a následného popisu) tohoto vývoje. Podle M. Greenberga (Greenberg, Holub 2012) se tedy též v českých i ve slovinských dialektech projevil staroakutový přízvuk glotalizací v přívučných slabikách. Tato glotalizace v každé přízvučné slabice korelovala s délkou a přízvučnými intonačními rysy (popř. s poklesem intonace). R. Sukač tu usuzuje spíše na (výše zmíněné) ustálení kvantitativních deklinačních typů (srov. např. Sukač 2009, 2011, 2013). Jiní autoři vysvětlují projevy starého akutu rázem v příslušné slabice (např. Pronk 2009). Intonační projevy se ztratily ve většině areálů na území dnešního českého i slovenského národního jazyka; přetrvávaly však déle na českém jihozápadě (kde bychom jinak museli dosud dochovaný "tónový" stav intonace označit za anomální – především z hlediska vývoje ostatních českých dialektů). Lze tu usuzovat na jisté starší jazykové kontinuum slovanského západu a jihu, které bylo porušeno až rozšířením germánské (zpočátku franské, později bavorské) a maďarské kolonizace (srov. výklad k II. vlně slovanského osídlení Podunají – v I. kapitole).³⁵⁵ Jak postupně klesala role melodického přízvuku a převažovala funkce pevně ustáleného přízvuku dynamického, stávala se stoupavá intonace spojená se staršími přízvučnými poměry reliktem (ale její stopy se dochovaly právě na českém jihu, popř. na českém západě; srov. výklad M. Greenberga in Greenberg, Holub 2012). Souvislosti mezi vývojem intonace, pevného přízvuku a vokalické kvantity na jihu a západě Čech bude jistě nutné sledovat v rámci komplexnějšího výzkumu promluv rodilých mluvčích z jihozápadočeského dialektového regionu (k tomu též Greenberg, Holub 2012).

8. Závěrečné shrnutí

Na českém jihu jsme mohli důsledně doložit užívání přízvuku slovního (v podstatě napříč generacemi). Na západě Čech jsme se však s přízvukem na penultimě setkali pouze v jednotlivých výpovědích nejstarších mluvčích (v řadě případů je opravdu potřeba uvažovat o tom, zda se nejedná o jako přízvuk větný nebo o společný silový přízvuk několika taktů výpovědi.

Do korpusu jsme zařadili 16 textů (promluv jednotlivých rodilých mluvčích) ze 14 obcí obou sledovaných regionů (na jihu se jednalo o 9 mluvčích ze 7 obcí, na západě o 7 mluvčích ze 7 obcí). Kromě přízvuku na penultimě jsme sledovali přízvuk na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt, postavení přízvuku v dvojslabičných slovech sousedících s nepřívučným jednoslabičným slovem (s předklonkou nebo s příklonkou) a přízvuk v koncovém seskupení slov jednoslabičných.

V jihočeském regionu jsme zachytili specifický přízvuk na 326 slabikách (tj. na 16,3 % z celku jihočeského korpusu), v západočeských lokalitách na 66 slabikách (tj. na 12,1 % z celku západočeského korpusu). V korpusu vybraných textů z jihu Čech i západu Čech

---

³⁵⁵ V souvislosti s teorií kvantitativních paradigmat se tu naskýtá legitimní otázka, zda vývoj paroxytonického přízvuku, popř. „jihočeského“ nebo „západočeského“ intonačního modelu, nesouvisí s vývojem kvantity a se specifickými proměnami slabik tam, kde bychom původně našli starý akut nebo cirkumflex. Vzhledem k tomu, že se intonační distinkce dosud projevují jako významotvorné u některých jihoslovanských jazyků a dialektů, nelze tu opomenout možnost intonačního kontinua, které je jedním z málo podnes zachovalých dokladů II. vlny slovanské kolonizace českého (do jisté míry snad i moravského) jihu (popř. západu).

jednoznačně převládá přízvuk na penultimě (222 výskytů na jihu proti 38 výskytům na západě). Výraznější zastoupení má též „přízvuk navazující na předchozí takt“ (na jihu 52 výskytů, ale na západě už jen 17 výskytů). V jihočeském regionu je také rozšířen přízvuk na počátku dvouslabičného slova po předklonce (43 výskytů³⁵⁶).

Vzhledem k tomu, že je množství zaznamenaných přízvukových jevů vždy přímo úměrné délce zvoleného textu (jak se zmiňujeme výše), hodnotili jsme zastoupení paroxytonického přízvuku rovněž procentuálně. Poměrné vyjádření dokládá nejvyšší výskyt příznakových slabik na Doudlebsku (místy více než 80% tokenů v rámci jihočeského korpusu); ze západu Čech máme doklady méně (ale v rámci západočeského korpusu můžeme doložit (u příznakových slabik) téměř 90% tokenů v lokalitách umístěných severně od Plzně; srov. také Holub 2011b, s. 5–31).

V souvislosti s projevy jihoslovanské intonace ve slovinských nářečích (tedy i v nářečích korutanské slovinštiny) je pak nutné uvážit možnost dochování společných rysů vývoje slovanských dialektů ve středním Podunají v období raného středověku (zejména od 7. stol. po Kr.), jejímž dokladem může být dnešní prozodické poměry jihočeských (popř. také západočeských) dialektů. Lze uvažovat rovněž o společném intonačním vývoji v praslovanských a v raně bavorských dialektech (vzhledem k nespornému vzájemnému ovlivňování obou etnik; srov. zejména výklad v 1. kapitole). Samozřejmě si uvědomujeme, že v průběhu staletého vývoje mohlo docházet k různým proměnám a zkreslením; jednou z možností ovlivnění vývoje etnika tu může být rovněž vliv tzv. „zakladatelského efektu“ (tato teorie je v angloamerickém prostředí označována jako „*founder effect*“ čili FE; srov. FE 2013).³⁵⁷ Starobylosti prozodického vývoje ve sledovaných lokalitách však nasvědčují nejen výsledky fonetické analýzy promluv rodilých mluvčích z centra „doudlebského regionu“ (ze Soběnova a z blízkého Smrhova), ale i podobné doklady ze severního okraje regionu (z východního okraje Česko-budějovické pánve) a ze vzdálenější obce lesnaté lokality tzv. České Kanady, která leží východním směrem sledovaného regionu. Nasvědčuje tomu ostatně i obdobný charakter některých prozodických jevů zjištěných v promluvách rodilých mluvčích ze západu Čech.

Nelze však považovat za pravděpodobný jiný názor; totiž domněnku, že by (naopak) bavorské dialekty (výrazně) intonačně ovlivnily jihozápadočeské jazykové prostředí v 17. století (v tzv. pobělohorském období). V té době jistě docházelo k vylidnění určitých oblastí; ovšem přesto byla zachována kontinuita jazykového vývoje (tedy vývoje českých dialektů) v jihozápadočeské oblasti (až na některé dílčí lokality, kde došlo k výraznému poklesu

³⁵⁶Uvádíme jen případy, kdy jsme poslechem bezpečně odhalili melodickou složku přízvuku. Mohlo by tu totiž dojít k záměně s běžným typem českého přízvuku na první slabice slova.

³⁵⁷V genetice FE představuje ztrátu genetické variability. Populace je utvořena z velmi malého počtu jedinců z větší populace. Tato skupina migrantů není genetickou reprezentací původní populace. Nová populace se může výrazně lišit od populace, z níž je odvozena; zvláště, usadí-li se v nové oblasti. Někdy dochází k oddělení a k následnému vývoji nových druhů. Nová kolonie může mít menší genetickou variabilitu než původní obyvatelstvo. Její zakladatelé velmi silně ovlivňují genetickou výstavbu obyvatelstva daleko do budoucna. Stáří mutace pak můžeme doložit na základě analýzy průběhu změn. Účinky se zesilují, pokud populace migrují na velké vzdálenosti. Po fázi relativně rychlého pohybu následuje období osídlení. Při každé migraci vykazuje populace pouze část genetické diverzity z migrací předchozích. V důsledku toho se genetická diferenciací zvyšuje s geografickou vzdáleností (v rámci modelu „izolace na dálku“). Podobný vliv FE (v rámci procesu migrace) na utváření nové populace se však může projevat i ve vývoji dialektu. V našem případě bychom takový vývoj mohli pozorovat od 7. stol. po Kr. u (do jisté míry) izolovaných skupin slovanského etnika v Podunají (a posléze zřejmě i na jihu Čech). Kontakt s původními mluvčími (tedy s obyvateli volyňských lokalit apod.) se přerušil. Nicméně ani tato výhrada nevyvrací naše argumenty v tom smyslu, že by tak byla popřena prehistorická (raně středověká) kontinuita slovanské kolonizace Podunají a českého jihu (a posléze zřejmě i západu). Tento názor dnes nemá jednoznačnou podporu (vzhledem k převážně experimentálnímu charakteru výzkumu a mnohdy nejisté interpretaci výsledků). Ve vztahu k našemu výkladu je však důležité teorii FE připomenout (za připomínku děkuji prof. Marcu Greenbergovi z Kansasu; srov. též dále FE 2013).

českého osídlení). Nicméně ani případná kolonizace z bavorské (rakouské) strany se nemohla takto výrazně projevit v prozodických poměrech novodobých českých dialektů. Bavorské dialekty nevykazují tak rozsáhlou škálu intonačních změn, jakou můžeme doložit (zejména) na jihu Čech. Kromě toho se osídlenci českého a německého původu kontaktovali, vzájemně ovlivňovali – ale dialektické poměry odrážely spíše starší stav. Naopak bavorští (rakouští) osídlenci spíše přejímali intonační (prozodická) specifika mluvy místního českého etnika (jak lze doložit např. na Chodsku, popř. na Vitorazsku). Ještě v 1. polovině 20. stol. o tom hovoří i záznamy „na rakouské straně hranice“ (např. na promluvách z obce Wulowitz; dnes je zde hraniční přechod – jižně od přechodu v Dolním Dvořišti). A vzhledem ke konzervativnímu charakteru prozodických jevů i k jisté kontinuitě osídlení českého jihu a západu po třicetileté válce tu lze skutečně uvažovat o intonačních dokladech prehistorického, tedy praslovanského vývoje.

Závěrem

Naše zjištění nasvědčují tomu, že skutečně můžeme hovořit o **druhé migrační vlně slovanské kolonizace**, která probíhala ještě v 7. (a možná i v 8.) stol. po Kr. Původní obyvatelé oblasti kolem Styru a Bugu (někdy označovaní jako *Doudlebové*) se ze svých původních sídel (z oblasti Volyně severně od Karpat, mezi horními toky Visly, Západního Bugu a Dněstru; patrně i z lokalit osídlených původní *korčakovskou* kulturou) začali přesouvat již v 6. stol. (možná již o století dříve), ale nejpozději (a výrazněji) na přelomu 6. a 7. stol.; podél Karpat a kolem řeky Tisy směrem k jihu. Zdá se, že tato kolonizační vlna posléze zamířila na západ (do Panonie a Podunají). Nelze též pochybovat o působení avarských hord, které donutily původní slovanské etnikum k přesunu. Část etnika se ale rozšířila pouze do okolí původních sídel, další skupiny se šířily severní cestou, jiné na jih a (snad také) na východ. Jedna větev nehomogenního dialektového kontinua dorazila od jihovýchodu do Čech, kde osídlila neobydlené jihozápadní a východní regiony (patrně jako tzv. *mohylová kultura* v Podunají a na jihu Čech, posléze i v rámci expanze kultury *obtáčené zdobené keramiky*). K dosud předpokládaným dvěma fázím podunajské slovanské kolonizace (v I. pol. 7. stol., kdy se hovoří o Sámovu kmenovém svazu, a ve II. pol. 7. stol., tj. ve starohradištním, předvelkomoravském období) lze zřejmě připojit i kolonizační vlnu v 8. stol. V té době sledujeme „nárůst archeologických nalezišť“ na jihu Čech a na území dnešního Rakouska v lokalitách severně od Dunaje. Dochází ke vnitřnímu zahušťování osídlení. Slovanská kolonizace uvedených lokalit se vyznačovala velmi blízkými znaky, což nepotvrzuje (např.) teorii o postupu Slovanů z centra Čech na jih (tedy o „vnitřním vývoji staršího osídlení“). Kolonisté postupovali též do vyšších a méně úrodných míst. Do I. poloviny 8. století se „čeští“ a podunajští Slované stali v oblasti hegemony (jimiž byli často i později; srov. např. porážku Franků r. 849).

Kmenové uspořádání

Kromě toho, že „*gens Boemanorum*“ obsadil Čechy dříve „severní cestou“, nelze vyloučit možnost, že i v 7. stol. po Kr. vznikaly některé *nové kmény* jinde. Slovanskou kulturu jistě převzala v oblasti Podunají a dnešních Čech řada etnik. V prvních dvou desetiletích 6. stol. po Kr. (popř. o něco později) však vzniká též neslovanský kmen *Baiuvarů/Bajuwarů* (Bavorů; ve sféře vzájemného ovlivňování Bavorů a Slovanů se nabízí možná souvislost s „chodským“ osídlením).

Český jih a Podunají

Archeologické nálezy slovanského typu jsou na jihu Čech v 6. stol. (kdy došlo k výraznému poklesu osídlení) doloženy jen vzácně. Na dnešním rakouském území „severně“ od Dunaje lze některé stopy slovanského osídlení rozpoznat již kolem poloviny 6. stol. (tedy předtím, než sem dorazili Avari). Od 7. století ovšem můžeme sledovat přesah nálezů do západočeských lokalit. Většinou se i v Podunají jedná o nálezy z doby pozdější (ze starší doby hradištní v 7. a v 8. stol.); včetně některých dokladů společné avarsko-slovanské kultury. Pokud však vůbec lze (v 7. a 8. století) hovořit o nějakém **středočeském mocenském centru**, pak je velmi nepravděpodobné, že by mohlo výrazněji ovládat český jih a západ před 10. stol. Vývoj k raně středověkému státu v 8. a 9. stol. patrně v centru české kotliny probíhat mohl; ale v rámci příslušnosti k určitému „hradnímu, hradeckému“ centru. Ostatní společenství se v té době mohla vyvíjet poměrně nezávisle na severním osídlení (jak dokazují i některé

názny „směřování k prvotnímu slovanskému státu“ v Panonii, v Korutanech a jižně od dnešní české hranice, které se blíží tehdejší situaci na Moravě). Také rozdíl prvotních slovanských dialektů vyrovnala až politická integrace vznikajícího přemyslovského státu.

Onymická rekonstrukce

Tato práce nezkoumá přednostně místní jména. Přesto však nelze **toponyma** zcela opomenout(a v souvislosti s českými místními jmény musíme připomenout význam Šmilauerovy **metody malých typů**; jedním z důležitých zdrojů výzkumu je rovněž typologické a chronologické hodnocení některých sufixů). **Onymická rekonstrukce** tu však souvisí až s pojmenováním bývalých hradišť po 10. stol. Přesto lze dokázat, že se pojmenování slovanského původu v období raného středověku v Podunají a na jihu (popř. na západě) Čech teritoriálně koncentrovala, takže vznikala jakási „vyhrazená území“; mezi *Dunajem*, *Podyjím* a *Novohradskem* tomu tak bylo v povodí říčky *Laisnitz/Lužnice*, potoka *Braunaubachu* (*Schremsu* čili *Skřemelice*) a řeky *Dyje* (*Thaya*), jižně od rakouské *Dyje* mezi *Thumeritzbachem* a *Malou Taffou* (též v povodí *Taffy*, severně od *Kampu* a v jeho povodí až křece *Kremsu*) a severně k české hranici. Výklad však není vždy jednoznačný (např. u pojmenování kláštera *Zwettl* apod.).

Stopy **původních praslovanských lexémů** lze v některých starých onymech objevit (po provedení **onymické analýzy a rekonstrukce**) jednak na jihu Čech (*lobъzъ, *кънеја, **o/b/sojnъ*, *qty/ gen. sg. -ve, *vragъ, *grabrъ/*grabina), jednak na východnějším území (na pomezí českého jihu a Vrchoviny) – s přechodem k jihu (**čert/-ežъ*, **deb/e/lъ*, *desnъ/*desъnъ, *sopotъ, *tune; srov. výše zmíněné závěry V. Blažka, popř. jeho spolupracovníků; např. 2001, 2003, 2005, 2009; obd. Holub/DNS 2004).

Zajímavým zdrojem poznatků o slovanské migraci pro nás může být výzkum **etnonym**. V našem případě se jedná zejména o dva staré etnonymické základy: **Du(d)lěb*/*Dúdlěbi (Doudlebi, srov. dnešní místní jméno Doudleby) a *Volyn- /*Volyn*/*Wolyň (*Volyně*); samostatně pak sledujeme pojmenování *Vitorazska*.

Názory na **původ pojmenování Dudlěb** se liší. Nejčastěji se usuzuje kompozici ze západogermánského apelativa *theudō(*peuđa-z = lid, kmen, území) a germ. *laiþaz (gót. *laifs); méně průkazný je výklad původu pojmenování ze spojení slovanského základu *duda(píšťala) nebo *dud- (dudek) a z nedoloženého slovanského základu *liab- (z hypotetického *lěbъ; z pův. *laib-), tedy *dudlěbъ ve významu „člověkhubený jako píšťala“ nebo „...jako dudek“.

V souvislosti s přesídlením části etnika z oblasti dnešní ukrajinské Volyně ve 14. století do Ruska (především do Orlovské oblasti, ale i jinde) a se vznikem nového (původně etnického) apelativa typu *dulěbi*, *dulěpi* jsme však odmítli teorii o původním obecně slovanském apelativu (tedy názor, že šlo o označení jakýchkoliv obyvatel určitého místa). Za písemná svědectví o **Dudlěbech/Dúdlěbech/Dulěbech** (*Doudlebech*) dnes považujeme Nestorovův *Rukopis ruský* (*Pověsti dávných let*) a svědectví al-Masúdího. První pramen odkazuje ke starým („volyňským“) sídlům Doudlebů, druhý lokalizuje sídla kmene *Dúlába* (*Dúlána*) na jihu Čech. Následně lze doložit, kdy toto raně slovanské etnonymum zanechalo stopy v Čechách – a kdy mimo Čechy.

Mimo dnešní české území nalzáme doklady pojmenování na maďarsko-rakouském pomezí, v tzv. Panonii (mezi Balatonem, ř. Murou a Drávou ve Štýrsku; k r. 853). V Rakousku jsme stopy pojmenování odhalili především v blízkosti kláštera *Kremsmünster* (také díky odkazům na slovanské knížectví) a u *Spitalu* (*Du(d)lieb* se nazýval „kraj v západních Korutanech“). Na území dnešních jižních Slovanů lze doložit podobná pojmenování ve Slovinsku, v oblasti

Kosova, v Chorvatsku, v srbské části Bosny i přímo v Srbsku. Východoslovanské doklady se vztahují jednak k historickému osídlení v 5.–10. století a k následnému vývoji v rámci kyjevského a ruského státu ve století 11.–14., jednak k současnému stavu. Toponyma i hydronyma tohoto typu se pravidelně opakují na území dnešní Ukrajiny, v Bělorusku i v Rusku (kam byla zanesena hlavně ve 14. století z území bývalé Volyně; starší kolonizace není vyloučena, ale ani doložena). Do jisté míry však lze uvažovat též o pohybu Doudlebů „severní cestou“. Nasvědčovalo by tomu zachování podobných toponym na území dnešního Polska.

Etnonymum najdeme rovněž v pověstech (o knížeti Lukovi na Ukrajině, o Kumarovi a Gudovi v Bělorusku). Ve slovanském prostředí však obecně existují četná antroponyma se základem *Dulib-/Duleb-* (v Rusku, v Polsku i jinde).

Na našem území nelze přehlédnout jihočeské *Doudleby*, *Doudleby nad Orlicí*, *Doudlebce u Žatce*, *Doudlevce* v rámci území města Plzně, *Dublovice* a *Doublovičky* na Sedlčansku; historicky pak název potoka *Dudleby* apod.

Pokud jde o pojmenování Volyně a ***Volyňanů***, nelze vyloučit původ z osobního jména (popř. ovlivnění příslovečnými „voly“) v jihočeských názvech. Nicméně různé podoby onyma ve slovanském prostředí (staroruské *Velynъ*; novější *Volyn* či polské *Wolyn*) spíše ukazují na psl. apellativum **wolyń/volynъ* (**vlg-/*volg-*, po změně *g > ha* v germ. prostředí: *welh-/wolh-*; „vlhká země“; srov. např. Holub, Lyer 1978/SES, s. 510).

Volyňané zřejmě rovněž nezanechali stopy jen ve starém sídelním území (které dnes leží na Ukrajině, popř. v Bělorusku či zčásti také v Polsku). Toponymum označuje četná lidská sídla v Čechách. O původu města toho jména v jižních Čechách (nad řekou *Volyňkou*) se vede diskuse; podobně se ale jmenovala i obec u Přísečnice (*Wolaw*, *Wohlau*, *Wolynye*, *Wolyn*... ovšem také *Wolow*, to by skutečně odkazovalo k jinému původu pojmenování), na Slánsku je zapsáno anoikonum *Na Volyni*, *Volyně* je též pod Osušínem, *Volynka* za Svinařovem. V Pomořansku (Polsko) stojí *Wolin* (na ostrově ve Štětínském zálivu).

V souvislosti se slovanskými etnonymy vyvstává rovněž problém původu názvu ***Vitorazska***; území, které leží na jihu Čech (a historicky též na severu Rakouska). Domníváme se, že i toto území osídlili potomci kolonistů, kteří přišli ve II. vlně slovanské kolonizace. Snažili jsme se vysvětlit tzv. *vitorazský mýtus* v historickém kontextu. Nesouhlasíme však s umístováním zmíněného regionu do severozápadních Čech. Považujeme za věrohodnou teorii „jihočeského“ *Vitorazska*, kde zpočátku nelze předpokládat výraznější zásahy ze středočeské centra; a to bez ohledu na různé možnosti výkladu pojmenování: podle slovanského či germánského (podle jiných zdrojů původně keltského nebo latinou ovlivněného) označení řeky, jež krajem protéká (podle zátočin, proudu apod.; v úvahu tu přichází řeka *Lužnice*, popř. *Weitrachpach*), podle jména původního vlastníka místního hradiště (*Vitorad*, *Witrah*, *Witrad*, *Wiztrach*, popř. **Witrъ*) apod. (k romantickým představám o „vitorazském“ původu rodu jihočeských Vítkovců se ovšem nepřikláníme. V tomto případě je ale zajímavé, že některé odkazy na „vitorazský původ, např. u pánů z Landštejna, v podstatě vyvracejí myšlenku, že by vlastníci panství mezi 13. a 15. stoletím vnímali kontinuitu „vitorazského“ osídlení a příslušné „panské“ državy ve vztahu k jinému než k jihočeskému území!).

Prolínání slovanských prvků v jazyce lze prokázat nejen na původních pojmenováních z českého jihu (v protikladu k integračnímu vlivu západoslovanských, v tomto případě českých dialektů; např. na některých lexikálních dokladech) nebo na hydronymech, která nacházíme na rakouském území severně od Dunaje, ale též na pojmenováních, která mají blízko k jihoslovanskému jazykovému prostředí (což je zajímavé i s ohledem na vývoj

tzv. karantánsko-köttlašské kultury), popř. k prostředí raně východoslovanskému (a na severním okraji území snad ke starší lužické kultuře).

Teprve *budoucí výzkum* však ukáže, zda bude možné rozšířit náš popis **vývoje slovanského osídlení** v Podunají a na jihu, popř. na západě Čech. Nejen studium dobových pramenů, ale též analýza dalších hydronym (popř. i jiných lexikálních jednotek) spojená s důsledným popisem hláskových, slovtvorných i intonačních proměn v minulosti i v současné běžné mluvě rodilých mluvčích na české, rakouské i bavorské straně může řadu zde nastíněných otázek vyjasnit.

Analýza dosud zaznamenaných **hydronym** dokládá odvozování slovanských pojmenování od jmen přírodních jevů i od jmen osobních (patrně jmen slovanské nobility). Řada pojmenování tu může souviset s dobou následující po kolonizaci v rámci „II. vlny slovanského osídlení“. Jako o jedné z možností tvorby hydronym uvažujeme o derivaci ze jmen osobních. Někdy ji můžeme doložit přímo. Jindy v této souvislosti upozorňujeme na novější (později utvořená) hydronyma, která neodkazují bezprostředně k raně středověkému období.

Sledovaných 175 hydronym (a dalších 100 pojmenování variantních; např. v rámci hláskové obměny) ovšem vždy přímo nesouvisí se slovanským osídlením. Některá hydronyma se vztahují spíše k českému jazykovému prostředí (ovšem příslušné vodní toky pramení na rakouském území, popř. tam pramení jejich přítoky). Řada pojmenování se v českém prostředí šířila, jiná z českého prostředí vycházela (v našem případě 20 položek, tj. 11,4 %). Z novější doby doplňujeme 6 hydronym (3,4 %). V německém prostředí pak jména slovanského původu nějakou dobu přetrvávala (popř. tu měla funkci paralelní, nebo si zachovávala charakter adaptace ze slovanského dialektu alespoň částečně). Po 10. stol. přejímaly německé dialekty iz češtiny. Na některých přejímkách lze potom sledovat vzájemné ovlivňování západních a jižních slovanských dialektů. Zejména tam, kde jazykový vývoj delší dobu probíhal na pomezí záposlovanských a podunajských, pozdějších jihoslovanských dialektů (srov. také např. základy *Reitling-a Rabisch-*).

Starší slovanský původ jsme doložili u 75 položek (42,9 %); u dalších 2,3 % jsme upozornili na problematické **hodnocení původu pojmenování**. U stejného množství hydronym (opět 2,3 %) můžeme doložit výraznější **slovanskou motivaci**. Z hlediska původu, adaptace, vzájemného ovlivnění či funkce jazyka-prostředníka (apod.) je však nejednoznačně hodnoceno též dalších 32 hydronym (18,3 %), která byla utvářena bezprostředně na germánsko/bavorsko–slovanském pomezí (někdy i v návaznosti na starší, popř. obecněji indoevropská pojmenování). Role slovanského dialektu jako jazyka-prostředníka není vyloučená ani u dalších 9 hydronym (5,1 %); výklad tu však není vždy věrohodný. Někdy může jít o *kalky* (6 položek, tedy 3,4 %). V některých případech je dnešní **pojmenování neprůhledné** (málo průhledné). To se týká 14 hydronym (popř. jejich základů; tj. 8 %).

K jiným hydronymům už dnes najdeme jen **odkazy v pramenech, v literatuře**, popř. **v promluvách** rodilých mluvčích.

Ovšem mnohá pojmenování pak doložit lze:

- na základě názvu související lokality (osady, obce: 37 pojmenování, 21,2 % z celkového korpusu sledovaných hydronym)
- prameny odkazují na starší hydronymum (dnes se užívá pojmenování jiného: 12 základových pojmenování, 6,9 %).

Na bezprostřední **motivaci pojmenování jihoslovanským dialektem** usuzujeme u základu *Sarning*. Variantně o podobném vlivu uvažujeme i jinde (*Dreisken-*, *Gosen*, *Jasen*, *Kren-*, *Kronau*, *Kuckuck-*, *Ladings*, *Lester-*, *Lungitz-*, *Pleißing-*, *Ranitz/Reinitz*).

Jako další (sekundární) doklady starého dialektového kontinua mezi severní větví, později asimilovanou převážně západoslovanským proudem kolonizace, jejíž stopy bychom snad mohli hledat mezi dialektickými specifiky na českém jihu, popř. západě, a větví jižní, jejíž stopy lze doložit především v severních slovinských dialektech, mohou posloužit některé **lexikální výpůjčky**. Vmluvě jihočeského regionu nacházíme nářeční lexémy *dížka*, *lokáč*, *navolit se*, *křídlo* (ve významu lidský „klín“; *vzít /dítě/ na křídlo*), popř. *sosna*, *lechniček/lichniček*. Ke starým základům patří též *peruta/peruto/peroutka* (ovšem ve smyslu „štetka určená k vymetání“), *náčinek/náčínek*, *dvíčky*, *krchna*, *krchnička*, *sád* (apod.). K **lexikálním stopám staré kolonizace** lze přiřadit označení vstupní části domu (*dům/domeček*), popř. rozšíření „blatského“ apelativa *děla* (žně).

Také některé rysy „jihočeské“ **slovotvorby** mohou odkazovat k jazyku doby předliterární. Zajímavé je sledovat **rozšíření** původně slovanského **suffixu *ic** na rakouském území, které jsme doložili u 28 hydronym (tedy na 16 % celého souboru sledovaných pojmenování). To jistě souvisí i s dalšími proměnami základových slov a přípon (např. ve vztahu k původu a rozšíření suffixu *-ing* v bavorskorakouském prostoru). Na českém jihu, zejména na Doudlebsku, lze sledovat mísení tvarů (*kachna* x *kačena/kačna*, popř. *kačnička*); *studeň /touděň* (z místního jména *Todeň* nebo ze starého osobního jména *Toden*). Jsou zde výrazně zastoupena neutra s koncovým suffixem *-í*;³⁵⁸ primárně podle porostů (*birčí*, *křivánčí*, *lišti/liští*, *roupí*, *doubí*, *boučí*, *lipí*); sekundárně u jmen místních (*Lipí*, *Habří*) nebo pomístních (*Doubí/V Doubí*, *Do Doubí*; *Podlipí/Pod Lipí*). Specifická jsou pojmenování *nádomí*, *nálučí*, *předevsí*; popř. apelativa, kde bylo možné využít konkurence suffixů *-i/-o* (*zdoloví/zdolovo*, *zhoroví/zhorovo*). Starobylé jsou přípony *-uto* (*peruto*), *iko* (*masíko*), mnohdy *-isko*, někdy též *iště* (*hlavatiště*, *zelníště*, *ovesníště*). Adjektivní přípona *-atý* (tedy s *-t*: *cestatý*, *klečkatý*, *kolenatý*, *krajkatý*, *květnatý*) se objevuje též ve II. a III. stupni (*-atější*), kdy zesiluje význam (*menšatější/menčatější*, *nejhezčatější*, *nejlepšatější*), popř. při komparaci s *-t* nebo při jeho substiuci (tedy *-etnější*, *-echnější*: *menčatnější*, *menčechnější*). Deverbativní adverbia mohou přijímat starý suffix *-mo* (*hejčmo*, *obálmo*).³⁵⁹

Tvarosloví českého jihu vykazuje morfologizovaný tvar slovesa *som* na Doudlebsku, Stašsku nebo Strážovsku (toto sloveso se často objevuje na počátku výpovědi v přízvučném postavení: *som sivzala bratrance*); popř. vyrovnání zájmenného skloňování (*o ňom*, *o našom*, *o čom*) nebo změnu ve 3. p. zájmen (*tebě*, *sebe*; opět především na Doudlebsku).

V podstatě spíše záležitostí vrcholného středověku (v období 13.–15., popř. 16. století) jsou změny **hláskoslovné**. Nicméně i v tomto případě nacházíme staré jazykové souvislosti českého jihu, východu a západu (konsonantické i vokální).³⁶⁰ Můžeme tak hodnotit výsledek proměn palatálních retnic na Doudlebsku (reliktně na Volyňsku), na Jemnicku a na Dačicku (ale i na západě Čech u Plas a Manětína, popř. s přesahem na český východ).

³⁵⁸ Koncové *-í* je tu samozřejmě příznakovým suffixem pouze ze synchronního pohledu. Historicky jde samozřejmě o zakončení původních *ɨjo*-kmenů. Zajímavé je ale rozšíření tohoto typu na jihu Čech.

³⁵⁹ Zajímavé je, že na jihu Čech přetrvávala určitá kontinuita jazykového vývoje i později. To dosvědčuje např. (patrně novější) přípona *-ejš*, která zesiluje význam příslovčí (*pěknějš*, *teplejš*), se objevuje v promluvách rodilých mluvčích právě na českém jihu.

³⁶⁰ S tím dále (patrně) souvisejí též některé korelace vývoje jihočeských a severoslovinských dialektů.

Konzervativnější vývoj (patrně doklad původního měkkého *ś*) sledujeme u jihočeského imperativu (*proš, noš, neporaž!*) a přičestí (*prošen, nošen*; obd. u slov odvozených). Vývojově zajímavé jsou disimilační procesy: disimilace sykavek a zubnic (*přej zimu, babijce, kojce, helejte*), vývojové analogie, např. záměna *d–r* (*d'erek, storola*; původně široce na českém jihozápadě i jihovýchodě), obd. *–db-/–dv-* (*svarba, hervábi*) a *–dl-* (*kadlec – karlec*), popř. staré změny skupiny *–dn-* na Doudlebsku (*Besenňice – Beseňice*); srov. též vývoj na českém (severo)východě. Ke starému bilabiálnímu *w* odkazují změny v hláskové skupině – *ovi-* (*Horážďojce/ Horážďouce*; původně na jihu Čech a později na severovýchodě: *Dvořákoj, bratroj, doktoroj*), v hláskové skupině *–avi-* (*jalojce/jalouce, lajc/lajce/lejce*; od jihu Čech k Horšovotýnsku a Chodsku, popř. směrem na východ). Historicky se bilabiální výslovnost *w* zachovala spíše na pomezí jihozápadu a severovýchodu, dnes ale jen na severovýchodě (*stau, láuka, křiuda*, popř. *kvočna*).

Jednotlivé změny pak připomínají situaci slovanských dialektů jižních a východních, např. lexikalizovaná záměna původního *w* a novějšího *l* (oblastně i na českém jihu: *slobodník, sloboda, slobodnej* apod.), relikty starého *r* před *e, i* (*parez, drevník*; deriváty: *horejší, žberík, čurík*; později v důsledku kontaminace: *prahoušel*). Na kontinuitu s jihoslovanskými dialekty ukazuje nezjednodušená skupina *–dl-* u raně středověkých „doudlebských“ pojmenování ve Štýrsku.

Spíše však později (v souvislosti s rozšířením znělého *ch* do 13. století a retozubného *v* ve století 14.) se na východě jižních Čech (ale nejen na Doudlebsku) a na českém východě projevila progresivní asimilace znělosti u konsonantických skupin (*přes choru, k chorám. pjet chod'in, kousek chovjeziho, smrtcholka; tfúj, tfaroch, mrtfej, potfora, kfjet, kfočna, kfoš'e, vzácněji chfile*). Archaický je stav protetického vývoje na Doudlebsku (nedůsledná proteze v před *o*).

Z hlediska jihočeského vokalismu je na jihu Čech běžnější u tvaru slovesa *lochtat* záměna *e–o*, naopak na Doudlebsku typ *Seběnov* (záměna *o–e*; srov. též výše tvaroslovné změny zájmen).

Od jevů hláskoslovných nelze oddělit problematiku **prozodie** (slovní a větné). Zejména jihočeská *intonace* se v jižních a v západnějších lokalitách jihozápadočeské nářeční podskupiny do jisté míry liší. Ovšem skutečně jen do jisté míry. V této souvislosti je nutné sledovat též proměny jihočeské a západočeské kvantity (např. *pína, slína, hňida, plíva, plouch*).

Doložili jsme **užívání paroxytonického přízvuku slovního** (napříč generacemi) na jihu Čech; na západě Čech však pouze v jednotlivých výpovědích nejstarších mluvčích. Na základě analýzy vybraných textů však předpokládáme, že spíše než o „silový“ přízvuk se tu jedná o projevy intonačních změn, tedy o přízvuk melodický (a že tu tedy obecně český dynamický přízvuk na první slabice eliminován není; je pouze poněkud oslaben).

Hodnotili jsme 16 promluv rodilých mluvčích ze 14 obcí z jihočeského i ze západočeského regionu (na jihu analyzujeme promluvy 9 mluvčích ze 7 obcí, na západě 7 mluvčích ze 7 obcí). Obecně tu hovoříme o „přízvuku“, aniž bychom nutně měli na mysli dynamické proměny. Kromě změn na penultimě sledujeme změny v návaznosti promluvových taktů u dvouslabičných slov (tedy též vliv klitik) a přízvuk „koncový“.

Na jihu lze (v rámci regionálních korpusů) doložit **specifický** přízvuk na 16,3 % slabik (ve všech promluvách), v západočeských lokalitách na 12,1% slabik. Přízvuk na penultimě jednoznačně převládá. Výraznější zastoupení má též „přízvuk navazující na předchozí takt“ a přízvuk na počátku dvouslabičného slova po předklonce.

Na Doudlebsku činí *zastoupení paroxytonického přízvukumísty* více než 80% tokenů (v rámci jihočeského korpusu); na západě Čech můžeme doložit u příznakových slabik téměř 90% tokenů v lokalitách umístěných severně od Plzně (což patrně souvisí se středověkou kolonizací).

Je možné, že rovněž dnešní prozodické poměry jihočeských (popř. také západočeských) dialektů reflektují *společné vývojové proměny slovanských dialektů* (s ohledem na nářečí korutanské slovinštiny) *ve středním Podunají*, jejichž počátek lze datovat obdobím raného středověku (zejména od 7. stol. po Kr.).

Doložené fonetické analýzy promluv rodilých mluvčích z centra „doudlebského regionu“ a z jeho severního a východního okraje (v kontrolním vzorku dokonce ze vzdálenější oblasti České Kanady) ukazují na podobné intonační (popř. přízvuchné) poměry; do jisté míry je specifická situace i na západě Čech (a to nejen z hlediska tzv. „plzeňského zpívání“). V této souvislosti se nabízí další otázka. Mohlo docházet ke *vzájemnému ovlivňování slovanských a bavorských dialektů*? Dialekty českého jihu i západu s bavorskými dialekty „sousedí“ (a to na německém i na rakouském území). Snad tu lze předpokládat i jistý společný intonační vývoj. Tím spíše, že praslovánští a bavorští rodilí mluvčí žili po dlouhou dobu v těsném kontaktu; vzájemné ovlivňování obou etnik je nepochybné. Je nesporné, že Slované přicházeli do Podunají již v době, kdy se kmen Bajuvarů (Bavorů) formoval (tedy po roce 500 po Kr.; i když se zpočátku patrně nejednalo o početný kolonizační proud).

Není však pravděpodobné, že by bavorské dialekty (výrazně) intonačně ovlivnily české jazykové prostředí až v 17. století (tedy v tzv. pobělohorském období). Ani vylidňování rozsáhlých oblastí (uvádí se, že osídlení českých zemí kleslo o třetinu; pesimističtější prameny doplňují, že vzhledem k následkům války kleslo téměř na třetinu stavu před válkou) nepřerušilo kontinuitu českého jazykového vývoje. V jihozápadočeské oblasti nedošlo ani v té době k úplnému vysídlení (pokud zvolíme jako doklady této kontinuity okrajová území, pak musíme napsat: nedošlo k němu na Chodsku ani na Doudlebsku). Případná kolonizace z bavorské (popř. rakouské) strany by nemohla místní prozodické poměry ovlivnit tak výrazně, aby se během 3 století prozodie jihozápadočeských dialektů zcela změnila (navíc bavorské dialekty nevykazují – v takové míře – rozsáhlejší škálu intonačních změn). Osídlenci českého a německého původu se jistě vzájemně ovlivňovali. Přesto předpokládáme, že současná nářeční prozodie odráží spíše starší stav. Bavorští (rakouští) osídlenci častěji přejímali intonační specifika místní mluvy (právě na Doudlebsku, na Chodsku, popř. na Vitorazsku). Prozodické jevy bývají velmi konzervativní; dlouho se v místní mluvě udržují. Patrně tu lze uvažovat o intonačních dokladech prehistorického, tedy praslovanského vývoje (ať už se při prehistorickém šíření prozodických jevů jednalo o společné rysy raných bavorských a slovanských dialektů, nebo o původní ovlivnění ze strany praslovanského etnika).

Seznamy

1. *Seznam zkratek a značek*
2. *Seznam literatury a pramenů*

Seznam zkratek a značek

a kol. ... a kolektiv
ad a. ... ad anno (k roku)
adj. ... adjektivum (přídavné jméno), adjektivní
ADNB... *Altdeutsches Namenbuch*
AfSIPh ... Archiv für Slawische Philologie
Aj. ... a jiné
angl.... anglicky, anglický
apod. ... a podobně
AR ... Архивы России
arch. ... archaické, archaismus
ASIS ... slovník synonym ruského jazyka (словарь синонимов русского языка)
ASJ ... Atlas slovesného jazyka
atd. ... a tak dále
Aufl. ... Auflage (vydání)
AV ČR ... Akademie věd České republiky
AVJČ – Akademie věd, jižní Čechy
bav. ... bavorsky, bavorský
BČL ... Bibliografie české lingvistiky
Bd. ... Band (svazek)
br. ... běloruský, bělorusky
BHL ... Biodiversity Heritage Library
BUB ... *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*
bulh. ... bulharsky, bulharský
cca ... zhruba
cit. ... citovaný, citace
CNRTL ... Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales
č. ... číslo
ČAVSU ... Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění
ČAVU ... Česká akademie věd a umění
ČČM ... Časopis Českého muzea
ČES ... Český etymologický slovník
čes. ... česky, český
ČJA ... Český jazykový atlas
ČNT ... České nářeční texty
ČSAV ... Československá akademie věd
dán. ... dánsky, dánský
DNS... *Doudlebské nářečí a slovník*
dr. ... doktor
dsrb. ... dolnosaský, dolnolužický
DWB... *Deutsches Wörterbuch*
ed., eds. ... editor, editoři
EIU ... *Енциклопедія історії України*
el. ... elektronický, elektronicky
ES ... Euroslavica
ESM... *Etymologický slovník jazyka českého*

ESRJa... *Этимологический словарь русского языка*
 ESSČ ... *Elektronický slovník staré češtiny*
 ESTJa... *Этимологический словарь тюркских языков*
 ESUM... *Етимологічний словник української мови*
 EWD ... *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*
 FE ... Founder Effect
 fem. ... femininum, ženský rod
 fin. ... fínský, fínsky
 FSD ... *Flusssystem Donau*
 Gen... *Генеалогія. Государственный архив Российской Федерации.*
 germ. ... germánský, germánský
 GEU ... *Географічна енциклопедія України*
 GML ... *Gemeinde Münichreith-Laimbach*
 gót., got. ... gótský, gótsky
 H. ... Heft (sešit)
 holand. ... holandský, holandsky
 HONB ... *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*
 hrsg. ... herausgegeben, Herausgeber (vydáno, vydavatel, editor)
 hsrb. ... hornosrbské, hornolužické
 HSSJ ... *Historický slovník slovesného jazyka*
 chorv. ... chorvatsky, chorvatské
 ie... indoevropský
 il. ... ilustrovaný
 inf. ... infinitiv
 interj. ... interjekce
 island. ... islandský, islandsky
 ital. ... italský, italsky
 JBM ... *Jahres-Bericht des Museum Francisco-Carolinum*
 Jg. ... Jungmannův slovník
 jslov. ... jihoslovanský
 kelt. ... keltský, keltsky
 km ... kilometr
 kol. ... kolektiv
 krit. ... kritika
 KS ... *Komenského slovník naučný*
 lat. ... latinský, latinsky
 lit. ... litevský, litevsky
 lok. ... lokální
 lotyš. ... lotyšský, lotyšsky
 luž. ... lužický, lužicky
 mak. ... makedonský
 mask. ... maskulinum, mužský rod
 m ... metr
 m. r. ... mužský rod
 Mag. ... magister (v Rakousku odpovídá našemu označení Mgr.)
 MAGW... *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*
 MČE... *Malá československá encyklopedie*
 MJ ... místní jméno
 MMFH... *Magnae Moraviae fontes historici*

MS ... Masarykův slovník naučný
 MU ... Masarykova univerzita
 Mühlv Lkde ... Mühlviertelische Landeskunde
 MYW ... *Marktgemeinde Yspertal. Das Tor zum südlichen Waldviertel*
 n. ... následující (např. s. 4n.)
 n. v. ... nadmořská výška
 nakl. ... nakladatelství
 např. ... například
 nar. ... narozen
 něm. ... německý, německy
 nhn. ... novohornoněmecký, novohornoněmecky
 NI ... Namenkundliche Informationen
 NLN ... Nakladatelství Lidové noviny
 NÖ... *Niederösterreich*
 NSJ ... Národohospodářský sbor jihočeský
 № ... číslo
 o. c. ... citované dílo
 obd. ... obdobně, obdobný
 obr. ... obrázek, obrazový
 ÖBB .. Österreichische Bundesbahn
 ÖGL ... Österreich in Geschichte und Literatur
 OGW ... Oberflächengewasserwirtschaft
 ONV ... Okresní národní výbor
 OÖ ... Oberösterreich, Horní Rakousko
 OS... *Ottův slovník naučný*
 ÖWB ... *Österreichisches Wörterbuch*
 ozn. ... označeno, označený
 pl. ... plurál, množné číslo
 plk. ... položka
 pln. ... polský, polsky
 po Kr. ... po Kristu; našeho letopočtu
 pol. (I, II.) ... polovina
 popř. ... popřípadě
 port. ... portugalský, portugalsky
 pozn. ... poznámka
 prêt. ... préteritum
 prof. ... profesor
 před Kr. ... před Kristem, před naším letopočtem
 příl. ... příloha
 psl. ... praslovanský, praslovansky
 pův. ... původně, původní
 r.... roku
 rus. ... ruský, rusky
 reg. ... region, regionální
 resp. ... respektive
 RGA ... Reallexikon der Germanischen Altertumskunde
 RhWB ... *Rheinisches Wörterbuch*
 RKZ ... Rukopis Královédvorský a Zelenohorský
 roč. ... ročník

RS ... Riegrův slovník
 ř. ... řeka
 řec. ... řecký, řecky
 s. ... strana (popř. sloupec slovníku, pokud není užito přímého stránkování jako základního řadícího systému)
 SAO ... *Sprachatlas von Oberösterreich*
 SAV ... Slovanská akadémia vied
 SCN ... Slavia Centralis
 SDP ... slovenski dialektološki posvet
 SES ... *Stručný etymologický slovník se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*
 sg. ... singulár, jednotné číslo
 sch. ... srbský a chorvatský
 SIW ... *Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache*
 slk. ... slovenský
 sln. ... slovinský
 slov. ... slovanský
 SPFFBU ... Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity
 SPN ... Státní pedagogické nakladatelství
 srb. ... srbský, srbsky
 srov. ... srovnej
 stč.... staročeský, staročesky
 shn. ...starohornoněmecký, starohornoněmecky
 sthn. ... středohornoněmecký, středohornoněmecky
 sti ... staroindický, staroindicky
 stol. ... století
 str. ... staroruský, starorusky
 stsl. ... staroslověnský, staroslověnsky
 STUF... *Sprachtypologie und Universalienforschung*
 subst. ... substantivum (podstatné jméno), substantivní
 sv. ... svazek
 SVK ... Studijní a vědecká knihovna
 špan. ... španělský, španělsky
 švéd. ... švédský, švédsky
 tab. ... tabulka
 tisk. ... tiskárna
 tj. ... to jest
 tř. ... třída
 TS... Trstenická stezka
 tzv. ... tak zvaný
 u., & ... und (a; v německých zdrojích)
 ÚJČ... Ústav pro jazyk český (AV ČR)
 UJEP ... Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
 ukr.... ukrajinský, ukrajinsky
 UL ... Ufolog.ru (server)
 Univ.- Prof. ... univerzitní profesor
 UP ... Univerzita Palackého
 UWH... Universitätsverlag Winter
 v. v. i. ... veřejná výzkumná instituce
 věd. red. ... vědecký redaktor

VHV ... *Verhandlungen des Historischen Vereins*
vl. nákl. ... vlastním nákladem
VÖAW... Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften
Vol. ... volume
vyd. ... vydání
W ... Weigl
W – E ... Weigl, Eheim
WBÖ... *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich*
WHN ... *Wasserstandsnachrichten, Hochwasserprognosen in Niederösterreich*
WSlJb... Wiener Slavistisches Jahrbuch
ZRC SAZU ... Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
(Vědecké a výzkumné centrum Slovinské akademie věd a umění)
ž. r. ... ženský rod

Zkratky v azbuce:

АН ... Академия наук
БСЭ ... Большая советская энциклопедия
вв. ... století
ВЯ ... Вопросы языкознания
герм. ... германский (germánský, germánsky)
гот. ... готский (gótský, gótsky)
и д. ... a jiní, a kol.
Изд. ... vydavatelství
ім. ... jménem
Ин-т ... institut
ОГПИ ... Орловский государственный педагогический институт
РАН ... Русская академия наук (Ruská akademie věd)
ред. ... redakce, redaktor
редкол. ... redakční kolektiv
РОССПЭН... Российская политическая энциклопедия
СССР ... Союз Советских Социалистических Республик (bývalý Svaz sovětských socialistických republik, SSSR)
УССР ... Украинская Советская Социалистическая Республика (bývalý název Ukrajiny v rámci SSSR)
ч. ... číslo

Transkripční značky:

- konsonanty:

ḃ ... znělá bilabiální frikativa
ḋ ... znělá dentální frikativa (dh)
ḡ ... palatální g
l ... tvrdé l
ḃ ... dentální frikativa (th); v germ. prostředí též neznělá
ḣ ... zápis l (tvrdého l – při obalované výslovnosti; v běloruské cyrilici); popř. zápis hlásky typu *glide* (klouzavé, bilabiální souhlásky) *u* (srov. dále)

- semivokály:

j, y ... glide (klouzavé souhlásky: jota, bilabiální *w*); mají nejbližší k vokálům (semivokály; na pomezí se samohláskami např. v diftonzích)

ŷ ... zápis hlásky typu *glide* (klouzavé, bilabiální souhlásky; v běloruské cyrilici) *у*;
popř. zápis *l* (při obalované výslovnosti; srov. výše)

- **vokály:**

ā, ē, ī, ō, ū ... délka (kvantita)

ä, ë, ï, ö, ü ... přehlásky (ae, ei, iə, oe, uy), popř. střední, centralizovaná samohláska (*ë, ï*)

â, ê, î, ô, û ... střednínezaokrouhlená samohláska (zejména ve slovanských jazycích s ohledem na vyjádření cirkumflexu – klesavý příznak)

ǣ, ǣ̆, ě, ǫ, ů... krátké samohlásky (*ě* v transkripci odpovídá hlásce *jať*; též: stoupavý příznak);

ə ... šva (středová, střední, nezaokrouhlená samohláska)

e̞ ... úzká výslovnost samohlásky

ù...silně přízvučné *u* (apod.)

ɛ, ɔ ... vokály nazální (nosovky)

ɐ, ɐ̆ ... jery (velmi krátké vokály *ĭ* a *ŭ*)

* rekonstruovaná forma (psl., ie apod.)

Zkratky a značky k výkladu prozodie:

Lokality:

J jihočeské

Z západočeské

JčR jihočeský region

ZčR západočeský region

Obce:

K Komařice

D Doudleby

L Lhota u Mladošovic

B Bor u Suchdola

S Soběnov

Ss Soběnov – Malé Skaliny

Sm Smrhov

Kr Křemže

N Nečtiny u Manětína

Ks Kšice u Stříbra

U Újezd nade Mží (u Města Touškova)

C Červené Poříčí

Le Ledce u Horní Břízy

T Tatiná u Žilova

H Hradištská Lhotka u Blovic

Hodnocení souborů:

APa, APb, APc ... akcentuační paradigmaty (srov. výklad na s. 186)

CPS celkový počet slabik ve výpovědi

PSZP počet slabik se zvláštním přízvukem

ZS základní soubor

VS₁ až 4 výběrový soubor

- jednotlivé sledované typy pojmenování (s ohledem na přízvuchné poměry):
  - počet sledovaných typů
  - procentuální vyjádření vzhledem k základnímu souboru slabik se zvláštním přízvukem

Pořadí lokalit (obcí) a výpovědi rodilých mluvčích ve vzorku celého regionu (řazení a značky):

/ lomítko oddělující část zkratky poskytující informaci o lokalitě, od části informující o posloupnosti zařazení výpovědi (a tedy též informanta nebo informantky) do souboru textů

1–7 pořadí zaznamenané výpovědi ve vzorku v příslušném regionu (jihočeském nebo západočeském)

a, b jednotliví mluvčí ve stejné obci (pokud máme v souboru výpovědi doložen příznakový typ přízvuchných poměrů u většího množství rodilých mluvčích v obci)

Seznam literatury a pramenů:

Prameny:

Jednotlivé manuskripty:

HOFBAUER, Nicole: *Die slawische Besiedlung des Waldviertels in Frühmittelalter. Versuch einer Zusammenfügung bisheriger Forschungsergebnisse diverser Wissenschaftsdisziplinen unter besonderer Berücksichtigung der Toponomastik.*

Bachelorseminar Sprachwissenschaft West. Manuskript zur Diplomarbeit (2011–2012).

Betreuer/ Diplomleiter: Newerkla, Stefan Michael, Univ.-Prof. Dr. Mag. Universität Wien. Wien 2012

KASPER, Leopold: *Altenmarkt – Alten Ysper – Burg Ysper. Manuskriptnotizen / Rukopisné poznámky* Anhang/Beilage des Gemeindechronik/Příloha obecní kroniky. 4 Blätter/listy. St. Oswald im Yspertal. Transkription (Auszug) von Dr. Hans Steiner/Transkripce (výpis) Dr. Hanse Steinera; Ybbs (von/ze dne 16. 7. 2013; dále: Kasper, Steiner 2013)

POLÁCH, J.: *Křemžský potok v minulosti aneb píše se historie Křemžského potoka opravdu od roku 1263?* (Připravováno k tisku; text článku zaslán e-mailem dne 7. 8. 2013; dále: Polách 2013)

STEINER, Hans: *Bemerkungen zu den Anfängen der Ortsgeschichte von Altenmarkt.* Manuskript/rkp. Ybbs, 16. 7. 2013 (Steiner 2013)

Edice pramenů:

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. I-V. (396-1306). Boček, Antonín (ed).

Olomouc-Brno 1836-1850. Studio Et Opere Antonii Boczek [And Others]. Saraswati Press, Belghoria, Kolkata (West Bengal) 2012. ISBN 1249462274, 9-78-1249-46227-9

Diplomata 21: Die Urkunden Konrads III. und seines Sohnes Heinrich (Conradi III. et filii eius Heinrici Diplomata). Hausmann, Friedrich (ed.). Monumenta Germaniae Historica. Wien 1969 (digitalizováno).

Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich. IV/1. Ergänzende Quellen 976-1194. Mitis, Oskar Freiherr von; Fichtenau, Heinrich; Dienst, Heide (eds.). Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. 3/IV/1, Wien 1968, Ndr.

Wien/München 1997 (BUB 1968/1997, IV/1)

Sbírka zákonů:

Sbírka zákonů a nařízení státu československého (později: *Sbírka zákonů ČSR*); roč. 1920, částka XCII, č. 450; s působností od 16. 7. 1920 (tiskem: Státní tiskárna, Praha 1920)

Použitá literatura:

850 Jahre Schrems – 50 Jahre Stadt. Österreicher, Reinhard (ed.). Stadtgemeinde Schrems 1986 (Österreicher/Schrems 1986)

ABRAHAM, Hartwig, THINNES, Inge: *Hexenkraut und Zaubertrank. Unsere Heilpflanzen in Sagen, Aberglauben und Legenden*. Freund, Greifenberg 1995, ISBN 3-924733-02-3

ADELUNG, Johann Christoph: *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. 1. vyd. Breitkopf, Leipzig 1774–1786, 5 sv. 2. vyd. Breitkopf, Leipzig 1793–1801, 4 sv. Revidované a upravené vydání: Schönberger, Franz Xaver (ed.). Pichler, Wien 1808. Supplementband Breitkopf, Leipzig 1818. Dostupné z <http://woerterbuchnetz.de/Adelung>, © 2010—2013 by Trier Center for Digital Humanities. Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier (Adelung 1774/2013)

al-MAS^CÚDÍ, Abu l-Hasan ^CAlí: *Rýžoviště zlata a doly drahokamů*. Ivan Hrbek (ed., překlad). Odeon, Praha 1983,

Altdeutsches Namenbuch (ADNB). Die Überlieferung der Ortsnamen in Österreich und Südtirol von den Anfängen bis 1200. Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (vormals Kommission für Mundartkunde und Namenforschung). Hausner, Isolde - Schuster, Elisabeth (bearb., eds.). 1. Band, A - M. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1999 (ADNB 1999)

Altdeutsches Namenbuch (ADNB). Die Überlieferung der Ortsnamen in Österreich und Südtirol von den Anfängen bis 1200. Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (vormals Kommission für Mundartkunde und Namenforschung). Hausner, Isolde - Schuster, Elisabeth (bearb., eds.). Band (Lieferung) 12. *Reichersberg* (pokračování) - *Salzburg*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2000. (ADNB 2000)

Altdeutsches Namenbuch (ADNB). Die Überlieferung der Ortsnamen in Österreich und Südtirol von den Anfängen bis 1200. Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (vormals Kommission für Mundartkunde und Namenforschung). Hausner, Isolde - Schuster, Elisabeth (bearb., eds.). Band: (Lieferung) 15. *Watzendorf* (pokračování) – *Zynke*. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2004. ISBN 13: 978-3-7001-3308-7, 10: 3-7001-3308-1 (ADNB 2004)

ANDERSEN, Henning: *Reconstructing Prehistorical Dialects: Initial Vowels in Slavic and Baltic. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 91. Berlin, ; New York : Mouton de Gruyter, 1996. ISBN/ISSN: 311014705X9783110147056.

ANDERSEN, Henning: *The Western South Slavic Contrast Sn.sah-ni-ti I/SCsah-nu-ti*. Slovenski jezik, 2 (1999), s. 47–62; dostupné z

<http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/857/3/203Andersen.pdf>

ANREITER Peter. 2005. *Nichtslawische Onyme auf -i(t)z in Österreich*. In: Österreichische Namenforschung, Jg. 33, Heft 3, Wien: Edition Praesens 2005. ISSN 1028-1495; 13-26

ANREITER, Peter: *Talnamen*. In: *Namenarten und ihre Erforschung. Ein Lehrbuch für das Studium der Onomastik. Anlässlich des 70. Geburtstages von Karlheinz Hengst. Brendler, Andrea - Brendler, Silvio* (eds.). Lehr- und Handbücher zur Onomastik. (Brendler, Andrea – Pürschel, Hannelore Schneider, Gisela, eds.). Band 1. Hamburg, Baar-Verlag 2004. ISBN 10: 3935536348, -13: 978-3935536349; s. 303-328

BAHLOW, Hans: *Deutschlands geographische Namenwelt: Etymologisches Lexikon der Fluß- und Ortsnamen alteuropäischer Herkunft*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann 1965; Suhrkamp Taschenbücher/Suhrkamp 1985, 2004, ISBN 978-3-518-37721-5

- BACHMANNOVÁ, Jarmila: *Podkrkonošský slovník*. Academia, Praha 1998. ISBN 80-200-0662-1
- BALHAR, Jan, JANČÁK, Pavel a kol.: *Český jazykový atlas (ČJA)*. I-V, Dodatky. Balhar, Jan, Jančák, Pavel a kol. (eds.). Praha, I. 1992 (ISBN 80-200-0014-3; dotisk 2004), II. 1997 (ISBN 80-200-0574-9), III. 1999 (ISBN 80-200-0013-5, 80-200-0654-0), IV. 2002 (ISBN 80-200-0921-3), V. 2005-2006 (80-200-1339-3), VI. Dodatky, 2011 (978-80-200-1967-7); první 2 díly dostupné z www stránek ÚJČ AV ČR: <http://cja.ujc.cas.cz/cja.html>; © 2012
Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.
- BAŠTA, Jaroslav: *Otázka zemských stezek na Domažlicku ve světle archeologických nálezů*. *Studia mediaevalia Pragensia* 2, 1991, s. 61-73
- BECKER, Anton: *Das Viertel unter dem Manhartsberg*. Heimatkunde von NÖ, Heft 2. (Taschenbuch). A. Haase, Wien 1921
- BĚLIČ, J. KAMIŠ, A., KUČERA, K.: *Malý staročeský slovník*. (MSS; dodatek: Křístek, V.). SPN, Praha 1978
- BĚLIČ, Jaromír: *Nástin české dialektologie*. SPN, Praha 1972
- BELLMANN, Günter: *Slavoteutonica. Lexikalische Untersuchungen zum slawisch-deutschen Sprachkontakt*. *Studia linguistica germanica*. Berlin/New York: Walter de Gruyter 1971. ISBN: 10: 3110033445, 13: 978-3110033441.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav: *Problém původu Chodů v české historické literatuře*. In: *Acta regionalia 1970-1971*, Praha 1972, s. 3-15
- BENEŠ, Josef: *Německá příjmení u Čechů*. 1. svazek. *Acta universitatis Purkynianae* 34, *Slavogermanica* IX. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně 1998. ISBN:80-7044-212-3
- BENINGER, Eduard, KLOIBER, Ämilian: *Oberösterreichs Bodenfunde aus baierischer und frühdeutscher Zeit*. *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins*, Band 107. Linz 1962 (S. 125-250); dostupné také z http://www.oogeschichte.at/uploads/tx_iafbibliografiedb/JBMusver_1962_107_0125-0250_a.pdf
- BERANOVÁ, Magdalena, LUTOVSKÝ, Michal: *Slované v Čechách*. *Archeologie* 6.-12. století. LIBRI. Praha 2009, ISBN 978-80-7277-413-5
- BERANOVÁ, Magdalena: *Slované*. *Historická řada*. Nakl. Libri. Praha 2000. ISBN 80-7277-022-5
- BERANOVÁ, Magdalena: *Slované*. Panorama, Praha 1988
- BERG, Klaus, GUMPINGER, C., SILIGATO, S.: *Wehrkataster der Aist und ihrer Zuflüsse*. *Gewässerschutz-Bericht* 41. Hofbauer, Maria (ed.). *Oberflächengewässerswirtschaft, Land Oberösterreich (Amt der Oö. Landesregierung), Technisches Büro Für Gewässerökologie. Oberflächengewässerswirtschaft (OGW)*, Linz 2009; odkaz rovněž dostupný z http://www.land-oberoesterreich.gv.at/files/publikationen/ogw_gsb41_aist.pdf, [http://de.wikipedia.org/wiki/Aist_\(Fluss\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Aist_(Fluss))
- BERGERMAYER, Angela, HOLZER, Georg: *Das slawisches Substrat in Österreich*. (Projekt). *Österreichische Akademie der Wissenschaften*. In: *Onomastik.at*; 2012; dostupné z http://www.yasni.de/ext.php?url=http%3A%2F%2Fwww.onomastik.at%2Findex.php%3Farticle_id%3D92&name=Angela+Bergermayer&cat=filter&showads=1 (Bergermayer, Holzer 2012)
- BERGERMAYER, Angela: *Glossar der Etyma der eingedeutschten Namen slavischer Herkunft in Niederösterreich*. *Schriften der Balkan-Kommission*, No 44. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2005
- BERGERMAYER, Angela: *Zu slawischen Personennamen im mittelalterlichen Österreich*. In: *Österreichische Namenforschung*, Jg. 33, Heft 1-2. Wien: Edition Praesens (PRAESENS Verlags-GmbH) 2005:13-35 (Bergermayer 2005b)

- BERGMANN Hubert: *Slawisches im Namengut der Osttiroler Gemeinden Ainet und Schlaiten*. Anmerkungen zur *Slavia submersa* im vorderen Iseltal. Beihefte zur Österreichischen Namenforschung. Band 5. Wien: Edition Praesens 2005.
- BERNAT, Jiří, ŠTĚDRA, Milan: *Čertova brázda, stará severojižní stezka mezi Labem a Sázavou*. Archeologie ve středních Čechách 7, 2003, s. 349-362
- BERNOLD, Johannes: *Im Herzen des Weinviertels. Chronik der Marktgemeinde Asparn an der Zaya*. Teil/díl I. Urgeschichte – Dreißigjähriger Krieg (Seite 1 - 120). (Historische Schriftenreihe. Band/sv. 26). Zeitgeschichtliches Dokumentationsarchiv Asparn an der Zaya. 1. Ausgabe. Asparn an der Zaya 1998.
- BEZLAJ, France: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Četrta knjiga (sv. 4). Š - Ž. Snoj, Marko – Furlan, Metka (eds.). Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Slovenska akademija znanosti in umetnosti). Ljubljana, Mladinska knjiga 2005. ISBN961-6568-19-1 (ESSJ IV)
- BEZLAJ, France: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Tretja knjiga (sv. 3). P - S. Snoj, Marko – Furlan, Metka (eds.). Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Slovenska akademija znanosti in umetnosti). Ljubljana, Mladinska knjiga 1995. ISBN 86-11-14125-3 (ESSJ III)
- BEZLAJ, France: *Slovenska vodna imena*. I. Slovenska akademija znanosti i umetnosti. Ljubljana 1956 (-1961, I-II.)
- BILY, Ingrid, BÖSSELMANN, Katja: *Zu den Strukturtypen altsorbischer Ortsnamen im Gebiet zwischen Neiße und Bober/Queis*. I. Die anthroponymische Bildungen. In: Eichler, Ernst - Krüger, Dietlind (eds.). *Namen im Text und Sprachkontakt*. Karlheinz Hengst gewidmet. (= Namenkundliche Informationen, Beiheft 20. *Studia Onomastica X*). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag 1999, s. 33-54.
- BÍNA, Daniel: *Idea regionu a pravděpodobnost vymezení Vitorazska*. In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Jihočeské muzeum České Budějovice 3/41, 2004, s. 183-190
- BLÁHOVÁ, Marie, FROLÍK, Jan, PROFANTOVÁ, Nad'a: *Velké dějiny zemí Koruny české*. I (do r. 1197). Paseka, Praha-Litomyšl 1999
- BLAŽEK, Václav: *Ie *leubh – „to love“*. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, ročník XLVI, řada jazykovědná (A), č. 45. Brno: Masarykova univerzita 1997. ISSN 1211-6327, s. 19-25
- BLAŽEK, Václav: *Jihočeský sborník: Holub, Z. a kol., Genius loci jižních Čech* (recenze sborníku). Zprávy Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Brno-České Budějovice 2000
- BLAŽEK, Václav: *Lingvistická archeologie pražské kotliny*. In: Lutovský, M., Smejtek L. a kol. *Pravěká Praha*. Praha 2005, s. 946-973.
- BLAŽEK, Václav: *Okolo Třeboně (pasou etymologové)*. Sborník z konference konané 22.-23.X.2008 v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Krejča, František, Holub, Zbyněk (eds.). Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích - Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje - Západočeská univerzita v Plzni. České Budějovice – Plzeň 2009. ISBN 978-80-87311-03-5
- BLAŽEK, Václav: *Venceslaus et filius*. In: Klápště, Jan, Plešková, Eva, Žemlička, Josef (eds.): *Dějiny ve věku nejistot*. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2003. ISBN 80-7106-647-8
- BOBA, Imre: *Moravia's History Reconsidered: A Reinterpretation of Medieval Sources*. Martinus Nijhoff, The Hague 1971. ISBN 9024750415, 9789024750412

- BOBA, Imre: *Zur Geschichte Moraviens: Eine Neubetrachtung*. (Nach *Moravia's History Reconsidered. A Reinterpretation of Medieval Source*. 1971; deutsche Übersetzung). Peter Lang (International Academic Publishers), Dublin – New York – Vienna (Wien) 1991
- BORS, Kurt: *Neue Perspektiven zur Siedlungsgeschichte des nordlichen Waldviertels*. Archäologisch-geographischen Untersuchungen im Raum Raabs-Karlstein-Thaya. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Band 25. NÖ-Schriften, 104 (Wissenschaft). Wien, NÖ-Institut (Selbstverlag) 1998
- BRATHER, Sebastian: *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa*. Berlin – New York, De Gruyter 2008. ISBN 3110206099, 97-8311-02060-98
- BREIBERT, Wolfgang: *Das karolingerzeitliche Hügelgräberfeld von Wimm, MG Maria Taferl, VB Melk, Niederösterreich*. Untersuchungen zur Problematik frühmittelalterlicher Bestattungsriten im niederösterreichischen Donauraum. Diplomarbeit. Universität Wien. Wien 2002
- BREIBERT, Wolfgang: *Das karolingerzeitliche Hügelgräberfeld von Wimm*. Untersuchungen zur Problematik frühmittelalterlicher Bestattungsriten im niederösterreichischen Donauraum. (MG Maria Taferl. VB Melk). Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Arheološki vestnik 56, 2005, s. 391 – 433.
- BROSCH, Franz.: *Siedlungsgeschichte des Waxenbergischen Amtes Leonfelden*. Mit einem Anhang: Das Leonfeldener Urbar. Trinks, Erich (hrsgb, ed.). In: Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines. 84/1932. Linz, 1932. Dostupné z http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/JOM_84_0215-0333.pdf ©Oberösterreichischer Musealverein - Gesellschaft für Landeskunde; download unter www.biologiezentrum.at. © OÖ Landesmuseum 2010 – Impressum (Brosch 1932/2010)
- BRÜCKNER, Aleksander: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Nakład i własność krakowskiej spółki wydawniczej. Kraków 1927.
- BRÜCKNER, Aleksander: *Wzory etymologii i krytyki źródłowej*. I. Slávia III, 1924/25, s. 193- 224; II. Slávia V, 1926/27, s. 417- 438.
- BRUNNER, Karl: *Herzogtümer und Marken. 907 - 1156. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. In: Österreichische Geschichte 907-1156. Wolfram, Herwig (ed.). Wien: Ueberreuter 1994. ISBN-10: 3800035219, ISBN-13: 978-3-8000-3521-2. Wien: Ueberreuter (2. Aufl.) 2003, s. 491 - 524. ISBN-3-8000-3972-9, ISBN-13: 978-3-8000-3972-2
- BŘICHÁČEK, Pavel: *Hrady Landštejn a Pomezí : výsledky archeologického výzkumu*. In: Vlastivedný sborník Dačicka, Jindřichohradecka a Třeboňska. Roč. 23, 2011, s. 146-153. ISSN 1210-6453
- BŘICHÁČEK, Pavel: *Příspěvek k poznání nejstaršího slovanského osídlení jižních Čech*. In: Chvojka, O., Krajíc, R. (eds.). Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře. České Budějovice 8. 11. 2007. Archeologického výzkumu v jižních Čechách. Supplementum 4. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. České Budějovice 2007. ISBN 978-80-86260-79-2; s. 111-119
- BUBENÍK, Josef: *K časně slovanským nalezištím v exponovaných polohách na území Čech*. Památky archeologické 79/1988, s. 183-198
- BUCK, C. D.: *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo-European languages*. University of Chicago Press, 1949 (paperback edition 1988).
- BUFFA, F.: *Východoslovenské nárečia*. In: Vlastivedný časopis. Roč. XI. Bratislava 1962; dostupné ze stránek: Staňková, Ilona: Vichodoslovensko združene; http://ilonas.net/valal/pdf/Bufa1962_Vychodoslovenske_narecia.pdf
- CIEŚLIKOWA, Aleksandra: *Czy istniały przezwiska w antroponimii prasłowiańskiej?* In: Rusek, Jerzy - Boryś Wiesław (eds.). Prasłowiańszczyzna i jej rozpad. Publikacja

- dedykowana XII Międzynarodowemu Kongresowi Słowistów. Kraków 1998. Warszawa: Wydawnictwo Energeia, s. 295-303. ISBN 838511887X
- CINERT, Jan: *Bylo to jinak. Jiný výklad mytologie. Nový pohled na Staré pověsti české. Skutečný příběh knížete Václava*. Tisk EKON, Jihlava. Nakladatelství Jan Cinert (vl. nákladem), Praha-Nebošice 2008. ISBN: 978-80-254-3420-8
- ČAPEK, František Miroslav: *Vzácná památka v jihočeském Doudlebsku, Olešnické jeviště*. VI. nákl., České Budějovice 1933, 1937
- ČERMÁK, František: *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. 3. vyd. Pražská imaginace 2001, 4. vyd. (vKarolinu 2. dopl.), Karolinum: Praha 2011. ISBN 97-8802-4619-460
- ČERVENÁ, V., ROUDNÝ, M.: *Králováci na Šumavě*. Naše řeč. Drobnosti; ročník 65 (1982), číslo 2; dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6326>
- České nářeční texty* (ČNT). Lamprecht, Arnošt, Michálková, Věra et al. (eds.). SPN, Praha 1976
- DAIM, Falko, SZAMEIT, Erik: *Frühgeschichte Österreichs*. Universität Wien (Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Das Institut für Urgeschichte und Historische Archäologie). Dostupné z <http://www.univie.ac.at/>, 2013 (Daim, Szameit 2013)
- DAIM, Falko: *Das 7. und 8. Jahrhundert in Niederösterreich*. In: Germanen, Awaren, Slawen in Niederösterreich. Das erste Jahrtausend nach Christus. Windl, Helmut (ed.). Ausstellung des Niederösterreichischen Landesmuseums. Wien 1977, s. 88-102. Katalog des NÖ Landesmuseums N. F. 75. Wien 1978 (Daim 1977)
- DAIM, Falko: *Vorbild und Konfrontation – Slawen und Awaren im Ostalpen- und Donauraum*. In: Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Aspekte eines Jahrtausends gemeinsamer Geschichte. Winkelbauer, Thomas (ed.). Referate des Symposiums „Verbindendes und Trennendes an der Grenze III.“ von 24. bis 27. Oktober 1992 in Zwettl. Horn – Waidhofen an der Thaya 1993, s. 27-41
- DIDEROT. *Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích*. Encyklopedie Diderot, Praha 1999. ISBN 80-902555-2-3
- DIENST, Heide: *Schriftliche Quellen zur Besiedlungsgeschichte des Waldviertels*. Ausgewählte Beispiele. In: Siedlungsnamen und Siedlungsformen als Quellen zur Besiedlungsgeschichte Niederösterreichs. Feigl, Helmut (ed.). Vorträge und Diskussionen, abgehalten auf dem 5. Symposium des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde auf Schloß Rosenau bei Zwettl vom 2. - 4. Juli 1984. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Band 8. Wien 1986, s. 171-205
- DUBSKÝ, Bedřich: *Pravěk jižních Čech*. Bratří Římsové, Blatná 1949
- DUDEN. *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*. In 10 Bänden. Studienausgabe. 3., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Scholze-Stubenrecht, Werner – Mang, Dieter (eds.). Die deutsche Bibliothek. Wissenschaftlicher Rat der Dudenredaktion (Hrsg.). 8. Band Schl–Tace, Dudenverlag, Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich 1999. ISBN 3-411-04813-1 (soubor: ISBN 3-411-04733-X). Dostupné z <http://www.duden.de/rechtschreibung>, © Bibliographisches Institut GmbH, 2013 (Duden 1999/2013)
- DYBO, Vladimir Antonovič: *Slavjanskaja akcentologija*. Nauka, Moskva 1981
- EGGERS, Martin: *Das Erzbistum des Method: Lage, Wirkung und Nachleben der kyrillomethodianischen Mission*. Sagner, Otto (ed.). Slavistische Beiträge. Bd. 339. München 1996. ISBN 3876906490
- EILERS, Wilhelm: *Der Name Demawend*. Reprint (1954-1969). Georg Olms Verlag, Hildesheim 1988. Mit einem Vorwort und Nachträgen des Verfassers zur Neuausgabe (s předmluvou k novému vydání a s dodatky o autorovi). ISBN: 978-3-487-07962-2, 348-7-414-87-2
- ERHART, Adolf, VEČERKA, Radoslav: *Úvod do etymologie*. SPN, Praha 1981

- ERHART, Adolf: *Indoevropské jazyky*. Srovnávací fonologie a morfologie. Academia, Praha 1982
- ERNST, Peter: *Die althochdeutschen Siedlungsnamentypen in Niederösterreich und Wien*. Dissertation. Universität Wien. Wien 1989
- Etymologický slovník slovanských jazyků*. Kopečný, František (ed.): 1. Slova gramatická a zájmena. Praha-Bрно 1973. Kopečný; František - Šaur; Vladimír – Polák, Václav (eds.): 2.1 Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Kopečný; František - Havránek; Bohuslav a kol. (eds.): 2.2 Slova gramatická a zájmena: Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. 1980; reprint: nakladatelství Šimon Ryšavý, Brno 2010, ISBN 978-80-7354-088-3
- FARSKÝ, F.: *Literární rozhledy*. In: Český lid. Sborník věnovaný lidu československému v Čechách a Moravě, ve Slezsku a na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. Zíbrt, Čeněk, Svátek, Jan (red./eds.). XXVIII. Tiskárna Dra Eduarda Grégra a syna, Praha 1928 (176-351)
- FLOBMANN, Gerhard, HADMAR, Lechner: *Der Bezirk Melk. Herzstück Niederösterreichs*. Band I einer Bezirkskunde. Arbeitskreis für Bezirkskunde. Kuratorium zur Herausgabe einer Bezirkskunde für den Bezirk Melk. Melk 1990
- FLOBMANN, Gerhard, HOLZSCHUH-HOFER Renate, FRANK, Johann: *Der Bezirk Melk*. Band 3: *Kultur- und Kunsthistorische Schätze des Bezirkes Melk*. Arbeitskreis für Bezirkskunde. Kuratorium zur Herausgabe einer Bezirkskunde für den Bezirk Melk. Melk 1996
- FLOBMANN, Gerhard: *Der Bezirk Melk. Herzstück Niederösterreichs*. Band II. *Ein Kultur und Reiseführer*. Arbeitskreis für Bezirkskunde. Kuratorium zur Herausgabe einer Bezirkskunde für den Bezirk Melk. Melk 1994
- FÖRSTEMANN, Ernst Wilhelm (1856-1859): *Altdeutsches Namenbuch*. - Jellinghaus, Hermann - Kaufmann, Henning (eds). II. (1856). *Ortsnamen* (Orts- und sonstige geographische Namen). Georg Olms Verlag, Hildesheim (etc.) 1967, 1983. ISBN 3-487-01733-4
- FREJLACH, Karel: *Blatská vypravěčka Marie Kršková. Ženy v dějinách*. In: Zpravodaj Historického klubu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, č. 1, roč. 8. Historický klub při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 2013, s. 6-10 (Frejlach 2013a)
- FREJLACH, Karel: *Doudleby, Duliby a Dulěby*. In: Zpravodaj Historického klubu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, č. 2, r. 6. Historický klub při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 2011, s. 9-14
- FREJLACH, Karel: *Severozápadní trasa Dulebů*. In: Zpravodaj Historického klubu Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, č. 3, r. 8. Historický klub při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, České Budějovice 2013, s. 13-18 (Frejlach 2013b)
- FRIESINGER, Herwig, FRIESINGER, Ingeborg: *Die Archäologie der Slawen im Waldviertel*. In: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich. Wolfram, Herwig (ed.). Niederösterreichische Landesausstellung. Stift Zwettl, 16. Mai – 26. Oktober 1981. Wien 1981, s. 521-532
- FRIESINGER, Herwig, FRIESINGER, Ingeborg: *Niederösterreich im 9. und 10. Jahrhundert*. In: In: Germanen, Awaren, Slawen in Niederösterreich. Das erste Jahrtausend nach Christus. Windl, Helmut (ed.). Ausstellung des Niederösterreichischen Landesmuseums. Wien 1977, s. 103-126 (Friesinger 1977)
- FRIESINGER, Herwig, MITSCHA-MÄRHEIM, Herbert: *Výskum na hradisku Schanze v Thunau pri Ganse, Dolné Rakúsko*. In: Hrušovská, Marta (ed.). Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Bratislava 1972, s. 209-227

- FRIESINGER, Herwig, VACHA, Brigitte: *Die vielen Väter Österreichs. Römer, Germanen, Slawen: Eine Spurensuche*. Compress Verlag, Wien 1987. ISBN 3-900607-03-6
- FRIESINGER, Herwig: *Beiträge zur Besiedlung Niederösterreichs vom 8. bis 11. Jahrhundert*. Teil 1. Auswertung. Dissertation. Universität Wien. Wien 1968
- FRIESINGER, Herwig: *Die Slawen in Niederösterreich*. Beiträge der Frühmittelalterarchäologie. In: Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich, Bd. 15, Verlag Niederösterreichisches Pressehaus, St Pölten - Wien 1976b, II. vyd. 1978c. ISBN 3 85326 506 5
- FRIESINGER, Herwig: *Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich*. I. Teil. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie den Wissenschaften, 15/16. VÖAW (Verlag der Österreichischen Akademie den Wissenschaften), Wien 1971-1974, II. vyd. Wien 1978a. ISBN 10: 3-7001-0233-X
- FRIESINGER, Herwig: *Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich*. II. Teil. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie den Wissenschaften, 17/18 (mit Beitrag Fabrizi, Susanne und Reuer, Eugen), VÖAW (Verlag der Österreichischen Akademie den Wissenschaften), Wien 1975-1977, II. vyd.: Wien 1978b. ISBN13: 978-3-7001-0233-5
- FRIESINGER, Ingeborg: *Das südöstliche Waldviertel im Frühmittelalter*. Dissertation. Universität Wien. Wien 1976a
- FRINTA, Antonín: *Chodové - srbský kmen z Bavor*. - In: *Minulostí Plzně a Plzeňska*, Plzeň 1960, 13-43, v. BČL 1956/60, č. 1961a/ Ref. : Sobierajski, Z. : *Slavia Occidentalis* (Poznań) 23, 1963, 305-309(krit.; Sobierajski 1963)
- Gemeindelexikon für das Königreich Preußen*. Heft I. Ostpreußen. Aufgrund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlicher Quellen (na základě materiálů ze sčítání lidu z 1. prosince 1905a dalších oficiálních zdrojů). Statistische Landesamt. Verlag des königlichen Statistischen Landesamts, Berlin 1907-1908. Reprint 2003 (zvláštní vydání). ISBN 3-9315577-26-0 (Gemeindelexikon 1905/2003)
- GREENBERG, Marc L., HOLUB, Zbyněk: *Obpanonska vzporednica na ravni besedne prozodije: paroksitoneza v jugozahodnem češkem narečju. A Circum-Pannonian Word-Prosodic Parallel: The Case of Pilsen/Doudleby Paroxytonic Accent*. 2. Slovenski dialektološki posvet (SDP 2), 29. - 30. 11. 2012, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana, 29. - 30. novembra 2012 (v tisku)
- GREENBERG, Marc L.: *Nova opisna slovnica ziljščine* (A New Descriptive Grammar of the Zilja /Gailtal/ Dialect). *Slavistična revija* 58/4. 2010. Slavistično društvo Slovenije, s. 489–494 (dostupné z <http://hdl.handle.net/1808/6889>). ISSN 0350-6894, 1855-7570
- GREENBERG, Marc L.: *Sifting the Evidence for the Reconstruction of Pannonian Slavic*. (Ronald O. Richards' The Pannonian Slavic Dialect of the Common Slavic ProtoLanguage.) *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*. Vol. 46, No. 1-2. Canadian Association of Slavists (March-June) 2004, s. 213-220. ISSN 0008-5006 (dostupné z http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/11474/1/Greenberg_richards_review_2004_corrected.pdf)
- GREENBERG, Marc L.: *Word Prosody in Slovene from a Typological Perspective*. *Sprachtypologie und Universalienforschung* (STUF). 56/3. Focus on: Slovenian from a typological perspective. On the occasion of the International Congress of Slavists in Ljubljana, 15–21 August 2003, Orešnik, Janez & Reindl, Donald F. (eds.); s. 234–251. Berlin: Akademie Verlag 2003; s. 234–251. ISSN 0942-2919 (dostupné z http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/5245/1/MLGreenberg_STUF_2003.pdf)

- GREULE, Albrecht: *Etymologische Studien zur geographischen Namen in Europa*. Ausgewählte Beiträge 1998 – 2006. Regensburger Studien zur Namenforschung. Janka, Wolfgang - Prinz, Michael (eds.). Band 2. Regensburg: Edition Vulpes 2007. ISBN 3939112011, 9783939112013
- GRIMM Jacob, GRIMM Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch* (1838-1961); Heyne, Moriz (ed., bearb.); sv. 4/II, H – I - J, 8, R – Schiefe). Leipzig, S. Hirzel Verlag 1877, 1893. Reedicce: Hübner, Arthur, Neumann, Hans (sv. 4/I, sv. 6), Greander – Gymnastik 1935; nověji (vč. sv. 14) München, S. Hirzel Verlag 1999; dostupné: Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier, z <http://woerterbuchnetz.de/DWB>, 1998-2013 (Grimm J. a W./DWB 1998-2013)
- GRIMM, Jacob, GRIMM, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig, Verlag von S. Hirzel 1854. Erster Band. A-Biernolak. Dostupné z <http://woerterbuchnetz.de/DWB/?sigle=DWB&mode=Vernetzung&lemid=GA05415>. © 2011 Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier (Grimm J. a W./DWB 1854/2011).
- HABOVŠTIAK, Anton: *Atlas slovenského jazyka*. IV. Lexika. Část prvá – mapy. Část druhá. Úvod – komentáře – dotazník – indexy. (Ružička, Jozef, ved. red. – ed.). Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (SAV). Bratislava 1984 (1985; ASJ)
- HÄCKEL, Alfred: *Die Besiedlungsverhältnisse des oberösterreichischen Mühlviertels in ihrer Abhängigkeit von natürlichen und geschichtlichen Bedingungen*. Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, herausgegeben von A. Kirchhoff. Bd. 14. H. 1 Verlag von J. Engelhorn, Stuttgart 1902; II. vyd. 1903.
- HASENHÜNDL, Gerhard: *Ur- und Frühgeschichte*. In: Bezemek, Ernst - Mochty-Weltin, Christina - Ostap, Wilhelm (eds./Hrsg.). Heimat Zellerndorf. Deinzendorf, Dietmannsdorf, Pillersdorf, Platt, Watzelsdorf, Zellerndorf. Zellerndorf : Marktgemeinde Zellerndorf 2000.
- HAUENSTEIN, Hans: *Wiener Dialekt. Weanerische Drahdwaberln von A - Z*. Wien: Karl & Otto Karner. 1974.
- HAUER, Rupert, PONGRATZ, Walter, TOMASCHEK, Paula: *Heimatkunde des Bezirkes Gmünd*. 3. Auflage. Begründet von Rupert Hauer. Neu bearbeitet und ergänzt von einer Arbeitsgemeinschaft unter Walter Pongratz und Paula Tomaschek. Verlag der Stadtgemeinde, Kulturreferat, Gmünd 1986. ISBN-13: 978B002D2C5L3
- HAUER, Rupert: *Die Hügelgräber von Reichenbach bei Litschau*. In: Das Waldviertel: Blätter für Heimat- und Volkskunde des Niederösterreichischen Waldviertels; 6; 1933
- HAUER, Rupert: *Heimatkunde des Bezirkes Gmünd*. Verlag der Stadtgemeinde Kulturreferat, Gmünd 1951
- HAUSNER, Isolde: *Der Robisch*. In: Beiträge zur Bezirkskunde Hollabrunn. Beilage zum Amtsblatt der Bezirkshauptmannschaft Hollabrunn. 106/1997, 427-428.
- HAVLÍK, Lubomír Emil: *Slovanské státní útvary raného středověku*. Politické postavení, společenská a vládní organizace státních útvarů ve východní, střední a jihovýchodní Evropě od 8. do 11. století, Praha 1987.
- HAVLÍK, Lubomír: *Die alten Slawen im österreichischen Donaugebiet*. In: Österreich in Geschichte und Literatur (ÖGL). 9. Jahrgang, Folge 1. Institut für Österreichkunde (hrsg.). Wien/Graz: Stiasny Verlag 1965, s. 187-201
- HAVRÁNEK, Bohuslav: *Nářečí česká*. Československá vlastivěda. III. Jazyk, Sfinx, Praha 1934, s. 84–218
- HEISS, Christiana: *Die Ortsnamen der Gerichtsbezirke Perg und Pregarten in Oberösterreich*. Diplomarbeit. Universität Wien 1995.

- Historisches Ortschaftsverzeichnis*. Reihe historischer Ortschaftsverzeichnisse für ehemals zu Deutschland gehörige Gebiete (Zeitraum 1914 bis 1945). Band VI. Ostpreußen 1., 2. (Randgebiete). Wegener, Karl-Albert (ed./hrsg.). Ostpreußen - Kernland. Verlag des Instituts für Angewandte Geodäsie (bearb. und hrsg.). Frankfurt am Main 1995. ISBN 3886480100, 9783886480104 (Wegener 1995)
- Historisches Weitra*. Ansichten aus sechs Jahrhunderten. Auswahl und Texte von Wolfgang Katzenschlager, Herbert Knittler. Verlag Bibliothek der Provinz, Druckerei Janetschek, Heidenreichstein. Weitra 2009 (nedatováno, ale v úvodu uveden rok; Katzenschlager, Knittler 2009)
- HLAWINKA, Christa: *Slawische Sprachspuren im Mühlviertel*. Diplomarbeit. Betreuer/ Diplomleiter: Newerkla, Stefan Michael, Univ.- Prof. Dr. Mag. Universität Wien, Wien 2009
- HOHENSINNER Karl, WIESINGER, Peter: *Die Ortsnamen des politischen Bezirkes Urfahr-Umgebung*. (Mittleres Mühlviertel). Mitarbeit: Scheuringer, Hermann, Schefbäck, Michael. Ortsnamenbuch des Landes Oberösterreich. Wiesinger, Peter (ed.). Band/ sv. 10. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2006. ISBN 978-3-7001-3676-1
- HOHENSINNER Karl: *Namensänderungen bei Gewässernamen am Nordrand Oberösterreichs*. In: Gewässernamen in Bayern und Österreich. Greule Albrecht, Janka, Wolfgang, Prinz, Michael (eds.). 3. Kolloquium des Arbeitskreises für bayerisch-österreichische Namenforschung (Regensburg, 27./28. Februar 2004). Regensburger Studien zur Namenforschung (Janka, Wolfgang, Prinz, Michael eds.). Band 1 Regensburg: Edition Vulpes, 2005. ISBN 3939112003, 9783939112006, s. 85-94
- HOHENSINNER, Karl, REUTNER, Richard, WIESINGER, Peter: *Die Ortsnamen der politischen Bezirke Kirchdorf an der Krems, Steyr-Land und Steyr-Stadt* (Südöstliches Traunviertel). Ortsnamenbuch des Landes Oberösterreich. Wiesinger, Peter (ed.). Band 7. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2001.
- HOHENSINNER, Karl, WIESINGER, Peter: *Die Ortsnamen der politischen Bezirke Perg und Freistadt*. (Östliches Mühlviertel). Ortsnamenbuch des Landes Oberösterreich. Wiesinger, P. (ed.). Band 11. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003
- HOHENSINNER, Karl: *Die Bestimmungswörter deutsch und böhmisch in der oberösterreichischen Toponymie*. In: Österreichische Namenforschung. Pohl, Heinz Dieter (ed.) Jg. 29, Heft 1-2, Praesens Verlag, Wien 2001. ISSN 1028-1495, 131-146 (Hohensinner 2001b).
- HOHENSINNER, Karl: *Die Siedlungsnamen und Hofnamen im Gerichtsbezirk Grein in OÖ*. Diplomarbeit. Universität Wien. Wien 1993
- HOHENSINNER, Karl: *Etymologie und Volksetymologie anhand des „Ortsnamenbuchs des Landes Oberösterreich“. Bezirke Freistadt und Perg*. In: Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines. 148. Band I. Gesellschaft für Landeskunde - Oberösterreichischer Musealverein. Abhandlungen (Spisy). Linz, Institut für Landeskunde 2003:65-115.
- HOLUB, Josef, LYER, Stanislav: *Stručný etymologický slovník se zvláštním zřetelem ke slovům kulturním a cizím*. SPN, Praha 1978 (SES)
- HOLUB, Zbyněk a kol.: *Doudlebské nářečí a slovník*. Roční období, České Budějovice 2004. ISBN 80-85524-01-5 (DNS, 2004)
- HOLUB, Zbyněk: *Jak mluvili a mluví lidé na Novohradsku*. In: Novohradské hory a novohradské podhůří. Příroda, historie, život. Dudák, Vladislav (ed.). Nakl. Miloš Uhlíř – Baset, Praha 2006. ISBN 80-7340-091-X; s. 349-357, 359
- HOLUB, Zbyněk: *Напряжение на предпоследнем слоге слова в южно- и западночешских говорах*. In: Русское слово. Сборник научных трудов к юбилею декана филологического

факультета Волгоградского государственного социально-педагогического университета Р. И. Кудряшовой. Алешенко, Е. И. - Брысина, Е. В. – Супрун, В. И. (eds.). Выпуск 3. Волгоградский государственный социально-педагогический университет. Филологический факультет. Кафедра общего и славяно-русского языкознания. Волгоград: 2011, s. 19-22. ISBN 978-5-904776-23-7 (Holub 2011a).

HOLUB, Zbyněk: *K problematice současného úzu paroxytonického přízvuku v mluvě západních a jižních Čech*. Slavia Centralis. Oddělek za slovanske jezike in književnosti. Filozovska fakulteta Univerze v Mariboru. Številka (č.) 2, letnik (roč.) IV. 2011, s. 5-31. (SCN) ISSN 1855-6302 (Holub 2011b); dostupné též:

http://kuscholarworks.ku.edu/dspace/bitstream/1808/8577/1/SCN%202_2011_Holub.pdf

HOLUB, Zbyněk: *K problematice specifických prozodických poměrů v některých lokalitách západních a jižních Čech*. Viator Pilsensis neboli Plzeňský poutník. In: Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám. Kolektivní monografie. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2012. ISBN 978-80-261-0071-3

HOLUB, Zbyněk: *Příspěvek k diskusi o vývoji praslovanského akcentu na pozadí prozodického systému užšího regiolektu*. In: Genius loci českého jihu. Holub, Zbyněk (ed.). VI. sborník z konference konané ve Studijní a vědecké knihovně v Plzni 21. a 22. října 2009. Plzeň: Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích a katedra českého jazyka a literatury Pedagogické fakulty Západočeské univerzity v Plzni 2010, s. 19-25. ISBN 978-80-86944-36-4

HOLZER Georg: *Namenkundliche Aufsätze*. Innsbrucker Beiträge zur Onomastik. Anreiter, Peter (ed.). Band 4. Wien: Praesens Verlag 2008. ISBN: 3-7069-0485-8

HOLZER Georg: *Slavisch-deutsche Lautgeschichte im österreichischen Kontaktbereich*. In: Onoma. Journal of the International Council of Onomastic Sciences. Vol. 36. Leuven: Editions Peeters 2001. ISSN : 0078-463X, 91-109. Peeters online journals. Onoma. Volume 36/2001; dostupné z http://poj.peeters-leuven.be/content.php?url=issue&journal_code=ONO&issue=0&vol=36, 2013

HOLZER, Georg: *Slavische Gewässernamen in Niederösterreich: ihre Bildung und ihr Verhältnis zu den Geländennamen*. In: Greule Albrecht, Janka, Wolfgang, Prinz, Michael (eds.). 3. Kolloquium des Arbeitskreises für bayerisch-österreichische Namenforschung (Regensburg, 27./28. Februar 2004). Regensburger Studien zur Namenforschung (Janka, Wolfgang, Prinz, Michael eds.). Band 1 Regensburg: Edition Vulpes, 2005. ISBN 3939112003, 9783939112006 (Holzer 2005a, 95-109)

HOLZER, Georg: *Zu Lautgeschichte und Dialekten des mittelalterlichen Slavischen in Österreich*. In: Wiener Slavistisches Jahrbuch (WSIJb). 42. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1996. ISBN13: 978-3-7001-2639-3, s. 81-110

HOLZER, Georg: *Zur Rekonstruktion urslavischer Lautungen*. In: Praslówiańszczyzna i jej rozpad. Rusek, Jerzy, Boryś, Wiesław (eds.). Publikacja dedykowana XII. Międzynarodowemu Kongresowi Sławistów. Kraków – Warszawa, Wydawnictwo Energeia 1998 (s. 57-72).

HÖRBURGER, F.: *Salzburger Ortstnamenbuch*. (Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 9. Ergänzungsband). Bearbeitet von Ingo Reiffenstein und Leopold Ziller. Salzburg: Selbstverlag der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1982

HOSÁK, Ladislav, ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. I: A-L, II. M-Ž (Dodatky, doplňky, přehledy). Academia, nakladatelství ČSAV. Praha 1970 (I.), 1980 (II.).

HRABOVÁ, Libuše: *Stopy zapomenutého lidu*. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii. Edice IM-XI – Světové dějiny. Veduta, České Budějovice 2006. ISBN 80-86829-18-9

HRBEK, Ivan: *Arabské zprávy o Slovanech*. Nový Orient X, 1965

- HRUŠKA, Jan František: *Dialektický slovník chodský*. III. třída České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění (ČAVSU). Archiv pro lexikografii a dialektologii, č. 7. Nákladem ČAVSU, Praha 1907
- CHARVÁT, Petr: *Zrod českého státu*. 568-1055. Vyšehrad, Praha 2007. ISBN 978-80-7021-845-7
- Industrie, Kultur: Mühlviertel, Waldviertel, Südböhmen: Reisen im Grenzland*. Komlosy, Andrea (ed.). Wien: Deuticke im Zsolnay Verlag, 1995. ISBN 978-3-216-30158-1 (Komlosy 1995).
- JAKOPIN, Franc, KOROŠEC, Tomo, LOGAR, Tine, RIGLER, Jakob, SAVNIK, Roman, SUHADOLNIK, Stane, HLADNIK, Miran, SLUGA, Meta (et al.): *Slovenska krajevna imena*. Ljubljana: Cankarjeva založba 1985 (Jakopin a kol. 1985)
- JANČÁK, Pavel: *Západočeský intonační typ, tzv. „plzeňské zpívání“*. In: Acta Universitatis Carolinae : Philologica, sešit 1-3. Slavica Pragensia, sv./r. 8. Praha 1966; s. 107–121
- JANOUSEK, Bohumír: *Vztahy Doudlebska k Přemyslovcům a Slavníkovcům*. In: Jihočeský sborník historický, r. 37. Jihočeské muzeum, České Budějovice 1968, s. 203-208
- JEKL, Konrad: *Stadtgemeinde Hardegg*. In: Bezemek, Ernst - Rosner, Willibald (eds., Hrsg.): *Vergangenheit und Gegenwart. Der Bezirk Hollabrunn und seine Gemeinden*. Verein zur Förderung der Heimatkundlichen Forschung im Bezirk Hollabrunn, Hollabrunn 1993
- JETSCHGO, Johannes: *Schlösser in Böhmen. Reisereportagen und Familiengeschichten*. Linz: Oberösterreichischer Landesverlag 1996. ISBN 3852146321
- JÍLEK (Oberpfalcer), František: *Jihočeský člověk a jeho řeč*. Cífka, Stanislav (doslov a ed.). Krajské nakladatelství, České Budějovice 1961
- JINDŘICH, Jindřich: *Chodský slovník*. Sestavil Kotal, Josef. Holub, Zbyněk, Chýlová, Helena, Psutková, Blanka, Ulrychová, Marta (eds.). Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje (SVK), město Domažlice. Plzeň – Domažlice 2007. ISBN 978-80-86944-17-3
- JIRÍK, Jaroslav, SIMOTA, Vlastimil: *Nálezy keramiky doby stěhování národů ze Zvíkova (okr. Písek)*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 22, 2009, s. 131-136
- JUNGMAIR, Otto: *Wörterbuch zur oberösterreichischen Mundart* (gesammelt von Otto Jungmair, für die Drucklegung bearbeitet von Albrecht Etz, ed.). 33. Band des Sammelwerkes „Aus dá Hoamat“. Stelzhamerbund der Freunde oberösterreichischer Mundartdichtung. Linz, Landesverlag 1989.
- JUNGMANN, Josef: *Slownjk česko-německý (Slovník česko-německý)*. Původní vydání: Praha: Arcibiskupská knihtiskárna. 1838. Djl (díl) I., A-J (1835). Djl II., K-O (1836). Djl III., P-R (1837). Djl IV., S-U (1838). Djl V., W-Z (1839). Petr, Jan (ed.). Praha: Academia 1989-1990
- JUSTOVÁ, Jarmila: *Dolnorakouské Podunají v raném středověku*. Slovanská archeologie k jeho osídlení v 6. – 11. století. Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1990. ISBN 80-200-0190-5
- KALBÁČ, A: *Vitorazsko*. Nákladem Staroměstského fondu Národní jednoty pošumavské. Praha 1919
- KATZENSCHLAGER, W.: *Vitorazsko – Weirauer Gebiet?* In: *Waldviertel. Zeitschrift für Heimat und Regionalkunde des Waldviertels und der Wachau*, 45-57. Jahrgang, Heft 2/1997, s. 124-166
- KEENAN, Edward L.: *Josef Dobrovský a vznik Slova o pluku Igorově*. 200 let pochybností o „staré ruské památce“. Vavřínek, Vladimír (překlad). In: *Dějiny a současnost. Kulturně historická revue* (č. 5, roč. 25). Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu *Dějiny a současnost*, Praha 2003. ISSN 0418-5129; s. 5-9
- KELLNER, Adolf: *Úvod do české dialektologie*. Vyd. 1. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1954

- KLAAR, Adalbert: *Siedlungs- und Flurformen in Österreich*. In: Siedlungs- und Bevölkerungsgeschichte Österreichs. Institut für Österreichkunde: Schriften, Wien: Hirt 1974. ISBN (10) 3701950180, (13) 9783701950188
- KLIMA, Bohuslav: *Paläolithikum im Gallneukirchner Becken*. In: Riepl, Ludwig (ed.): Weitersfelden. Ein heimatkundliches Lesebuch und eine Ortschronik. Waitersfelden - Waitterßfelden - Waidersfelten - Waydersfelten - Waidersfelden - Weitersfelden. (Gebundene Ausgabe). Eigenverlag der Marktgemeinde, Gemeindeamt. Weitersfelden 1997; s. 36-53
- KLUGE, Friedrich, SEEBOLD, Elmar: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 25. Auflage. Berlin, De Gruyter 2011. ISBN 978-3-11-022364-4. E-Book: ISBN 978-3-11-022365-1 (Kluge, Seebold/EWD 2011)
- KLUGE, Friedrich: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. (1856-1926). 21. vyd./Aufl. Mitzka, Walther (ed.). Verlag Walter de Gruyter, Berlin/New York 1975. ISBN 3-11-005709-3. 24. vyd./Aufl. Seebold, Elmar (ed., přepr./bearb.). Berlin/New York: Walter de Gruyter GmbH, 2002. ISBN 3-11-017-473-1, 9783110174731
- KODL, František, KODLOVÁ, Jiřina: *Chlum u Třeboně*. Kapitoly z dějin jihočeského pohraničí. Vydal Místní národní výbor v Chlumu u Třeboně. Chlum u Třeboně 1979 (Kodlovi 1979).
- KOLLER, Heinrich: *Zur Kolonialisierung und Erschließung der Raumes um Zwettl*. In: Siedlungsamen und Siedlungsformen als Quellen zur Besiedlungsgeschichte Niederösterreichs. Feigl, Helmuth (ed.). Vorträge und Diskussionen, abgehalten auf dem 5. Symposium des Niederösterreichischen Institut für Landeskunde auf Schloß Rosenau bei Zwettl vom. 2. bis 4. Juli 1984. Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Band/sv. 8. Wien 1986, s. 189-206
- Komenského slovník naučný* (KS). Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného. Knihtiskárna Legiografie. Praha. III. svazek (Československo – Eguilaz) 1937, IX. Svazek (Pernštejn – Slovanský ústav) 1938, X. svazek (Slovany – Żywiec) 1938.
- KOPEČNÝ, František (a kol.): *Základní všeslovenská slovní zásoba*. Academia, nakl. ČSAV: Praha 1981
- KORTLANDT, Frederik: *Slavic accentuation: A study in relative chronology*. Lisse: The Peter de Ridder Press 1975.
- Kosmova Kronika česká*. Bláhová, Marie - Fiala, Zdeněk - Hrdina, Karel (eds., překlad, úvod, poznámky). Svoboda, Praha 1972
- KOSS (KOß), Gerhard. 1999. *Gans und Schwan. Vom „Markenzeichen“ zum Ruchnamen und zurück*. In: Namen im Text und Sprachkontakt. Eichler, Ernst- Hengst, Karlheinz - Krüger, Dietlind (eds.). Věnováno Karlheinz Hengstovi. Namenkundliche Informationen (NI) 75/76. 1999. ISSN: 0943-0849; s. 181-192
- KOTSMÍCH, Vojtěch: O podřečí doudlebském. Sborník vědecký musea království Českého. Odbor historický, filologický a filosofický. I. Praha 1868, s. 3-33
- KOUTNÁ, Jana: *Historie domazlických Chodů = Geschichte der Domazlicer Choden*. 1. vyd. Klenčí pod Čerchovem : Obec Klenčí pod Čerchovem (Domazlice : Tiskárna MKS), 2000, ISBN 80-238-5703-7
- KRAHE, Hans: *Unsere ältesten Flußnamen*. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1964
- KRAWARIK, Hans: *Siedlungsgeschichte Österreichs*. Siedlungsanfänge, Siedlungstypen, Siedlungsgenese. In: Geographie. (Münster in Westfalen, Germany). Band 19. Wien-Berlin: LIT Verlag 2006. ISBN 3825890406, 9783825890407
- KRONSTEINER Otto: *Gab es unter den Alpenlawen eine kroatische ethnische Gruppe?* In: Wiener Slavistisches Jahrbuch. 24. Band. Beiträge österreichischer Slavisten zum VIII. Internationalen Slavistenkongreß Zagreb-Ljubljana. Graz, Hermann Böhlau Nachfolger; 1978; s. 137-157.

- KRONSTEINER Otto: *Wörterbuch der Gewässernamen von Österreich*. Wien, Österreichische Arbeitsgemeinschaft für Kunde des Slawentums und Osteuropas 1971
- KRONSTEINER, Otto: *Die alpenlawischen Personennamen*. Österreichische Namenforschung. Sonderreihe 2. Wien, Österreichische Gesellschaft für Namenforschung, 1975; II. vyd. Wien, Österreichische Gesellschaft für Namenforschung / Österreichische Namenforschung 1981.
- KRONSTEINER, Otto: *Die slawischen Ortsnamen in Niederösterreich*. In: Die Kuenringer. Das Werden des Landes Niederösterreich. Wolfram, Herwig (ed.). Niederösterreichische Landesausstellung. Stift Zwettl, 16. Mai – 26. Oktober 1981. Wien 1981 (Kronsteiner 1980, s. 520-521)
- KRONSTEINER, Otto: *Die slawischen Ortsnamen in Oberösterreich*. In: Bayern und Slawen in Oberösterreich. Probleme der Landnahme und Besiedlung. Holter, Kurt (ed.). Symposium 16. 11. 1978. Linz: OÖ. Musealverein - Gesellschaft für Landeskunde 1980 (Kronsteiner 1980, s. 211-228).
- KRŠKOVÁ, M.: *Blatské rozprávky*. Doslov: Cifka, Stanislav (ed.). Nakl. Růže, České Budějovice 1974
- KRŠKOVÁ, M.: *Dobráci, filuti, meláci*. Doslov: Cuřín, František. Mladá fronta, Praha 1957. 238 s.
- KRÜGER, Dietlind: *Das älteste Leipziger Stadtbuch als namenkundliche Quelle*. In: In: Eichler, Ernst - Krüger, Dietlind (eds.). Namen im Text und Sprachkontakt. Karlheinz Hengst gewidmet. (Namenkundliche Informationen, Beiheft 20. Studia Onomastica X). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag 1999, s.193-202.
- KUČA, Karel: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. III. díl. Kolín-Miro. Nakladatelství Libri, Praha 1998. ISBN: 80-85983-15-X
- KUNA, Martin, PROFANTOVÁ, Nad'a a kol.: *Počátky raného středověku v Čechách*. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005
- KURZ, Franz: *Geschichte des Kriegsvolkes, welches der Kaiser Rudolph II. im Jahre 1610 zu Passau anwerben ließ*. Linz 1809. Dostupné z <http://digi.landesbibliothek.at/viewer/resolver?urn=urn:nbn:at:AT-OOeLB-1337966> (Oberösterreichische Landesmuseen/Bibliothek)
- LAMPRECHT, Arnošt: *Praslovanština*. Spisy UJEP v Brně, Filozofická fakulta, č. 266. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Brno 1987
- LAMPRECHT, Arnošt: *Ztráta měkkosti souhlásek a její odraz v našich nářečích*. Naše řeč, r. 45 (1962), čís. 5-6; dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=4899>
- LEHR, Rudolf: *Landeschronik Oberösterreich*. 3000 Jahre in Daten, Dokumenten und Bildern. Erweiterte und aktualisierte Neuauflage. Christian Brandstätter, Wien 2008. ISBN: 3850332306 (I. vyd. 1987, ISBN: 3854472528)
- LEHR-SPLAWIŃSKI, Tadeusz: *Tło historyczne ugrupowania gwar czeskich*. Rocznik slawistyczny 17, t. I. Studium Słowiańskie Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1952 (1953), s. 19-27
- LEXER, Matthias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. (Zugleich als Supplement und Alphabetischer Index zum mittelhochdeutsche Wörterbuche von Benecke-Müller- Zancke). Erster Band, A-M. (1869-1872). II., N – U, 1876. III., V – Z, 1878. Leipzig, Verlag von S. Hirzel 1872-1878. Reedic: Stuttgart, S. Hirzel Verlag 1992; , ISBN 3-7776-0488-7, 3-7776-0487-9; dostupné z http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?mode=Vernetzung&hitlist=&patternlist=&lemid=LH00644&sigle=Lexer. Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier 2011 (Lexer 1872/2011)

- LEXER, Matthias: *Nachträge zum Mittelhochdeutschen Handwörterbuch*. Leipzig, Verlag von S. Hirzel 1878; dostupné z http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?mode=Vernetzung&hitlist=&patternlist=&lemid=LH03144&sigle=Lexer. Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier 2011 (Lexer 1878/2011)
- LINDERMAYER, Thomas: *Siedlungsgeschichte an der Pulkau. Von den Anfängen bis zum Ende des Hochmittelalters*. Diplomarbeit. Universität Wien. Wien 2008
- LOHMEYER, Theodor: *Beiträge zur Etymologie deutscher Flußnamen*. Vandenhoeck und Ruprecht's Verlag, Göttingen 1881, reprint: Kessinger Publishing, Whitefish, Montana 2010. ISBN 1167760875, 9781167760877
- LOCHNER von HÜTTENBACH, Fritz, Freiherr: *Die Ortsnamen des Politischen Bezirkes Liezen* (Steiermark). In: Österreichische Namenforschung, Jg. 34, Heft 1-3, 41-137. Wien: Edition Praesens 2006.
- LOSERT, Hans: *Moinvinidi, Radanzvinidi und Nabavinidi. Geschichte und Archäologie der Slawen in Bayern*. In: Bierman, F., Kersting, T., Klammt, A. (eds.): *Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 52*. Halle an der Saale 2009, s. 219-294
- LUBAŚ, W.: *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wrocław (Ossolineum), 1968 – 284 s.
- LUKAN, Karl: *Waldviertelbuch: kulturhistorische Wanderungen*. 3. Aufl. Jugend u. Volk : Wien; München 1989a. ISBN 3-224-17608-3, 9-783-224-17608-9
- LUKAN, Karl: *Wanderungen in die Vorzeit – Kultstätten, Felsbilder und Opfersteine in Österreich*. Jugend & Volk, Wien, 1989b. ISBN 3-224-17605-9
- LUTOVSKÝ, Michal, MATOUŠEK, Václav, STOLZ, Daniel: *Lochovice v raném středověku: hradiště a podhradí*. Archeologie ve středních Čechách 6. Praha 2002, s. 499-515
- LUTOVSKÝ, Michal, PROFANTOVÁ, Naďa: *Sáмова říše*. Academia, Praha 1995. ISBN 80-200-0420-3.
- LUTOVSKÝ, Michal, VIDEMAN, Jan: *Nález denárů Karla Velikého z hradiště Hradec u Hudčic, okr. Příbram*. Archeologie ve středních Čechách 15, 2011, s. 523-537
- LUTOVSKÝ, Michal: *Doba hradištní bez hradišť? Úvaha nad strukturou, chronologií a terminologií raně středověkých fortifikací v Čechách*. In: Dresler, P. Měřínský, Z. (eds.): *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice*. Brno 2009, s. 5-9
- LUTOVSKÝ, Michal: *Jižní Čechy v raném středověku : slovanské osídlení mezi Práchní a Chýnovem*. Veduta, České Budějovice 2011. ISBN 978-80-86829-68-5
- LUTOVSKÝ, Michal: *O počátcích raně středověkých mohyl v Čechách*. In: Fridrichová-Sýkorová, I. (ed.): *Ecce homo. In memoriam Jan Fridrich*. Praha 2010, s. 263-271
- LUTOVSKÝ, Michal: *Počátky slovanského osídlení Čech: Několik úvah nad archeologií pražské kotliny v 6. až 8. století*. In: Na prahu poznání českých dějin. Sborník prací k počtě Jiřího Slámy. *Studia mediaevalia Pragensia 7*, Praha 2006, s. 69-81
- LUTTERER, I., MAJTÁN, M., ŠRÁMEK, R. (Lutterer a kol. 1982): *Zeměpisná jména Československa*. Edice Malé encyklopedie, sv. 11. Mladá fronta, Praha 1982
- LUTTERER, I., MAJTÁN, M., ŠRÁMEK, R. (Lutterer a kol. 1997): *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Tobiáš, Havlíčkův Brod 1997. ISBN 80-85808-50-1
- MACZYNSKA, Magdalena: *Wielbark-Kultur*. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde (RGA)*. 2. Auflage. Band 34, Walter de Gruyter, Berlin/New York 2007, ISBN 978-3-11-018389-4 , s. 1–20.

- Magnae Moraviae fontes historici* (MMFH). I. Annales et chronici. *Ioannis Aventini Annales Boiorum /Letopisy Bavorů od Jana Aventina*. IV, XXI17. Bartoňková, Dagmar - Havlík, Lubomír - Masařík, Zdeněk - Večerka, Radoslav (eds.). Opera Universitatis Purkynianae Brunensis Facultas philosophica/ Spisy University J. E. Purkyně v Brně. Filosofická fakulta. ČSAV.N./č. 104. Prameny k dějinám Velké Moravy. Státní pedagogické nakladatelství, Praha-Brno 1966, 1967, 1969, 1971, 1977. I-V. Ústav klasických studií, Ústav archeologie a muzeologie, Masarykova univerzita (Filosofická fakulta), Brno 2008 (reedice). ISBN 978-80-254-1780-5 (MMFH I., Aventinus IV, XXI17)
- MACHÁČEK, F.: *Odkud přišli a kam došli Chodové?* In: *Život Plzeňska 2*, 1951, s. 24-26
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého* (ESM). Křiváková, Šárka (ed.). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, ISBN 80-7106-242-1; Kováčiková, Ludmila (dědická ed.), podle fotoreprintu. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s r.o., Praha 2010, ISBN 978-80-7422-048-7 (podle vydání z r. 1957).
- MAJTÁN, Milan, BLANÁR, Vincent a kol.: *Historický slovník slovenského jazyka*. II. K-N. Peciar, Štefan a kol. (eds.). Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (SAV). Bratislava 1992. ISBN 80-224-0385-7 (II. zv.; HSSJ)
- Malá československá encyklopedie* (MČE). I.-VI. Academia, nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1984-1987; zejména: Říman, Josef a kol., Štěpánek, Miroslav a kol. (eds.), III. svazek, písmeno I-L. Academia, Praha 1985
- MALENÍNSKÁ, Jitka: *K hydronymii Čech. O jménech tekoucích vod*. In: Olivová-Nezbedová Libuše, Knappová, Miloslava, Malenínská, Jitka, Matúšová Jana. *Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha: Academia 1995. ISBN 8020005544, 9788020005540; s. 285-303
- MANSKE Dietrich J.: *Flüsse, Täler und ihr Bezug zur Altstraßen- und Siedlungsforschung, dargestellt an Beispielen aus Ostbayern*. In: *Gewässernamen in Bayern und Österreich*. Greule Albrecht, Janka, Wolfgang, Prinz, Michael (eds.). 3. Kolloquium des Arbeitskreises für bayerisch-österreichische Namenforschung (Regensburg, 27./28. Februar 2004). Regensburger Studien zur Namenforschung (Janka, Wolfgang, Prinz, Michael eds.). Band 1 Regensburg: Edition Vulpes, 2005. ISBN 3939112003, 9783939112006
- MARKHARDT, Heidemarie: *Das Österreichische Deutsch im Rahmen der EU*. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, 2005. ISBN 3-631-53084-6
- Masarykův slovník naučný* (MS). Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Nákladem „Československého kompasu“, tiskařství a vydavatelství, akciové společnosti v Praze. Díl II. (D-G) 1926, VI. (R-S) 1932, VII. (Š-Ž) 1933.
- MATASOVIĆ, R.: *Substratum Words in Balto-Slavic*. In: *Etymology and the European Lexicon*. 14th Fachtagung of the Indogermanische Gesellschaft (handouts). University of Copenhagen, 17–22 September 2012 (in print)
- MATUŠOVÁ, Jana, OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše, MALENÍNSKÁ, Jitka, HARVALÍK, Milan, MARKOVIČOVÁ, Martina: *Slovník pomístních jmen v Čechách*. Sv. I. (A). Matúšová, Jana, a kol. (eds.). Ústav pro jazyk český. Academia, Praha 2005. ISBN 80-200-1248-6
- MATUŠOVÁ, Jana: *K hydronymům Mumlava a Jizera*. In: *Onomasticky zpravodaj ČSAV*, č. 30, 1989, s. 68-73.
- MAUR, Eduard: *Chodové. Historie a historická tradice*. Univerzita Karlova, Praha 1984
- MAUR, Eduard: *Chodové*. In: *Češi a Němci. Dějiny - kultura - politika*. Koschmal, Walter, Nekula, Marek, Rogall, Joachim (eds.). 1. vyd. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2001, ISBN 80 - 7185 -370 -4; 2002, ISBN: 80-7185-482-4; s. 390-395 (stránkování i text jsou v obou vydáních identické)

MAURER, G.: *Die Ortsnamen des Hofstifts Passau*. Programm des K. humanistischen Gymnasiums Münnerstadt für das Schuljahr 1912. Würzburg, Buchdruckerei Franz Staudenraus 1912. Dostupné z <http://www.staatliche-bibliothek-passau.de/multiflip/sach/039.pdf>. Staatliche Bibliothek Passau 2013 (Maurer 1912/2013)

MENCL, V.: *Lidová architektura v Československu*. Praha 1980, s. 137-173

MENGHIN, Wilfried: *Die Langobarden: Archäologie und Geschichte*. Theiss, Stuttgart 1985. ISBN 978-3806203646

MENŠÍK, Petr, KRIŠTUF, Petr, CHVOJKA, Ondřej: *Mohylová pohřebiště na okrese Tábor*. Katedra archeologie Fakulty fozofcké Západočeské univerzity v Plzni. Vydavatelství Západočeské univerzity v Plzni. □ypos, tiskařské závody, s.r.o., Plzeň 2010. ISBN 978-80-7043-942-5

MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk: *České země od příchodu Slovanů po velkou Moravu*. Libri, Praha: I. díl, 2002, ISBN 80-7277-104-3; II. díl, 2006, ISBN 80-7277-105-1; soubor ISBN 80-7277-103-5

MICHÁLEK, Jan, Chytráček, Miloslav: *Halštatská mohylová kultura*. In: Venclová, Natalie a kol.: *Archeologie pravěkých Čech. Doba halštatská*. 6. Venclová, N. (ed.). AÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Helvetica Tempora, s r. o., Praha 2008, ISBN 978-80-86124-79-7; s. 66-83

MITSCHA-MÄRHEIM, Herbert: *Dunkler Jahrhunderte goldene Spuren*. Die Völkerwanderungszeit in Österreich. Wollzeilen Verlag, Wien 1963

MITSCHA-MÄRHEIM, Herbert: *Zur Frugeschichte der Slawen im Donau- und Alpenraum*. In: Großmähren und die christliche Mission bei den Slawen. Böhner, Kurt (ed.). ČSAV, Styria. Ausstellung der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften im Künstlerhaus; 8. März bis 8. Mai 1966. Institut für Österreichkunde, Wien 1966, s. 3-8

MLADENOV, St.: *Zur slavischen Wortforschung*. In: *Archiv für slavische Philologie*. (Jagić, Vatroslav ed.). Band 33. Breslau, St. Petersburg, Wien, Sofia, Belgrad, Graz, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1912, s. 7-19. Dostupné z www: University of Toronto Library: http://archive.org/stream/archivfrslavis33berluoft/archivfrslavis33berluoft_djvu.txt, 2001. Internet Archive 2011-2013 (Mladenov 1912/2001, 2011-2013)

MOSSLER, G.: *Das avarzeitliche Gräbelfeld in Wien-Liesing*. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (MAGW). Bd. 105. Anthropologische Gesellschaft, Wien 1975. ISBN 978-3-85028-183-6, s. 79-95

MÜLLER, Bärbel: *Zur Typisierung des Einflusses slawischer Sprachen auf den Wortschatz der deutschen Sprache – dargestellt am Beispiel des Bairisch-Österreichischen*. Dissertation. Berlin: Humboldt-Universität 1971.

MÜLLER, Gabriele: *Ostland – Grenzland. Eine Siedlungsgeschichte des östlichen Weinviertels im 11. und 12. Jahrhundert*. Diplomarbeit. Universität Wien. Wien 1989

MÜLLER, Klaus: *Slawisches im deutschen Wortschatz : bei Rücksicht auf Wörter aus den finno-ugrischen wie baltischen Sprachen*. Lehn- und Fremdwörter aus einem Jahrtausend. Berlin: Volk und Wissen 1995. ISBN 3065018179, 9783065018173

Mürzzuschlag (Steiermark). In: *Österreichische Namenforschung*, Jg. 32, Heft 1-3, 77-109. Wien: Edition Praesens 2004.

Na prahu českých dějin. Sborník prací Jiřího Slámy. Klápště, Jan (věd. red., ed.). Edice *Studia Mediaevalia Pragensia*. 6. Karolinum Praha 2006. ISSN 0862-8017, ISBN 80-246-1203-8

NECHVÁTAL, Bořivoj: *Slovanské hradiště v Branišovicích*. AVJČ20, 2007, s. 385-389

NEUBAUER, Daniel: *Die kaiser- und frühvölkerwanderungszeitliche Siedlung Michelstetten im Spiegel der Funde und Befunde*. Diplomarbeit. (Betreuer: Stadler, Peter). Universität Wien. Wien 2010; dostupné z http://www.academia.edu/1810890/Michelstetten_im_Spiegel_der_Funde_und_Befunde

- NEUBAUER, Zdeněk: *O cestách tam a zase zpátky*. Nakl. Straky na vrbě, Praha 2010. ISBN: 978-80-87364-15-4
- NEWERKLA, Stefan Michael: *Areály jazykového kontaktu ve střední Evropě a německo-český mikroareál ve východním Rakousku*. In: Slovo a slovesnost 68, 4. Praha: Ústav pro jazyk český 2007 (Newerkla 2007:271-286).
- NEWERKLA, Stefan Michael: *Čeština v monarchii a středoevropský jazykový areál*. In: Český jazyk a literatura 53, č. 2.2002-2003 (Newerkla 2002-2003, s. 61-68).
- NEWERKLA, Stefan Michael: *Slavische und slavisierte Toponyme in Österreich am Manhart und unter der Enns*. Ergänzende Bemerkungen zu einem neuen Glossar von Etyma eingedeutschter Namen slavischer Herkunft in Niederösterreich. (Wiener Slavistisches Jahrbuch (WSIJb) 52, Sonderdruck. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2006/2007. ISBN13: 978-3-7001-3958-4 (Newerkla 2006/2007).
- NEWERKLA, Stefan Michael: *Sprachkontakte Deutsch - Tschechisch - Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. Schriften über Sprachen und Texte. Holzer, Georg (ed.). Band 7. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford - Wien: Peter Lang (Europäischer Verlag der Wissenschaften) 2004. ISBN 3-631-51753-X, ISSN 0949-023X
- NIEDERLE, L.: *Rukověť slovanských starožitností*. Eisner, J. (ed.; podle vyd. 1911-1925. Nakladatelství ČSAV, Praha 1953
- NIEDERLE, Lubor, SATURNÍK, Theodor: *Slovanské starožitnosti*. Oddíl kulturní. *Život starých Slovanů* (I–III). Bursík a Kohout, Praha 1911, 1913, 1921, 1924, 1925
- NIEDERSTÄTER, Alois: *Der Herrschaft Österreichs. Fürst und Land im Spätmittelalter*. In: Österreichische Geschichte. 1278-1411. Wolfram, Herwig (ed.). Wien: Ueberreuter 2004. *Oberösterreichische Weistümer*. R, T. Hausruckviertel. Eberstaller, Herta, Eheim, Fritz, Feigl, Helmut, Hageneder, Othmar (eds.). II.-III. Teil In: Österreichische Weistümer (sv. 12–14). Gesammelt von der Akademie der Wissenschaften, im Auftrage der Akademie der Wissenschaften und des Oberösterreichischen Landesarchivs nach Vorarbeiten. Graz-Köln, Hermann Böhlhaus Nachfolger (Kommission) 1956 (WEIST 1956)
- OBRÁTIL, Karel Jaroslav: *Velký slovník sprostých slov*. Hýsek, Jan (doslov, ed.). Libri redivivi, sv. 8. Kryptadia. Praha: Lege Artis 1999, 2000 (bez ISBN).
- OESTERREICHER, Jiří: *K názvu a stáří vsí Hrdlořezy a Dvory nad Lužnicí na Suchdolsku*. (Příspěvek k dějinám Suchdolska a „Vitorazska“). In: Historická geografie. 33. Separatum. Historický ústav Praha, 2005a
- OESTERREICHER, Jiří: *K názvu vsí Rapšachu/Rapisschachu/Rottenschachen na Suchdolsku*. In: Jihočeský sborník historický, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 75/2006, s. 192-203
- OESTERREICHER, Jiří: *Problematisches „Vitorazsko“*. Ein Beitrag zum Verständnis des tschechischen Interpretation der Vergangenheit einer Grenzregion. Das Waldviertel 54, 2005b, s. 21-36
- OESTERREICHER, Jiří: *Tannebruck – Trpnouze. Geneze nazírání okrajové lokality* (Příspěvek k dějinám „Vitorazska“ a Novohradska). Regiony – časoprostorové průsečíky. Šimůnek, Robert (ed., věd. redakce). Práce Historického ústavu AV ČR, v. v. i. (Opera instituti historici Pragae). Řada/ Series C – Miscellanea. Svazek/ Volumen 21. Historický ústav, Praha 2008, s. 127-151.
- OESTERREICHER, Jiří: *Vitorazský mýtus. Historie římsko-katolické církevní správy v oblasti tzv. Českého Vitotazska*. Dva příspěvky k historii pohraničního regionu. Diplomová práce. Jihočeská univerzita, České Budějovice 2003

- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše, KNAPPOVÁ, Miloslava, MALENÍNSKÁ, Jitka (Olivová a kol. 1995): *Pomístní jména v Čechách: O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest*. Praha : Academia, 1995. ISBN 80-200-0554-04
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, Libuše, MALENÍNSKÁ, Jitka: *Slovník pomístních jmen v Čechách. Úvodní svazek*. (eds.). Ústav pro jazyk český. Academia, Praha 2000. ISBN 80-200-0798-9
- Österreichisches Wörterbuch*. Neubearbeitung auf der Grundlage des amtlichen Regelwerkes. Herausgegeben im Auftrag des Bundesministeriums für Unterricht und kulturelle Angelegenheiten. Wien: ÖBV Pädagogischer Verlag 1997, ISBN 978-3-215-07910-8. Schulausgabe, Verlag Jugend & Volk 1998. ISBN: 3215079100 (ÖWB 1997)
- Ottův slovník naučný* (OS). Ilustrovaná encyklopedie vědomostí. Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. Díl VII. (Dánsko – Dřevce), 1893; VIII. (Dřevěné stavby - Falšování, 1894; XIII. (Jana – Kartas), 1898; XXIII (Schlossar – Starowolski), 1905; XXVI. (U – Vusín), 1907.
- PAICHL, Thomas: *Die Ortsnamen des politischen Bezirkes Rohrbach* (Westliches Mühlviertel). Dissertation. Universität Wien. Wien 1996
- PEISKER, Jan: *Kdo byli naši předkové, co jsme po nich v sobě zdědili*. (Text přednášky v Strátovědecké společnosti v Praze 4. 6. 1920, s doklady a mapou). Nákladem vlastním, tisk. „Politika“. Praha 1921
- PENZ, Martin: *Zur ur- und frühgeschichtlichen Besiedlung des nordwestlichen Waldviertels*. Das Waldviertel, 53. Jahrgang, 3/2004, s. 227
- PETERSON, Joseph H.: Dictionary of most common AVESTA words. In: Avesta – Zoroastrian Archives. Dostupné z <http://www.avesta.org/avdict/avdict.htm>. Copyright 1995, poslední aktualizace 2012
- PETRÍK, Stanislav: *K intonaci věty*. Naše řeč 9, r. 18, 1934 (dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2891>)
- PETRÍK, Stanislav: *O plzeňském „zpívání“*. I. Naše řeč 8, r. 20; 1936 (dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3071>); *O plzeňském „zpívání“*. II. Domažlice. Naše řeč 9, r. 20 (dostupné z <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3083>)
- PFEFFER, Franz: *Das Land ob der Enns. Zur Geschichte der Landeseinheit Oberösterreichs*. Veröffentlichungen zum Atlas von Oberösterreich. Band 3. Institut für Landeskunde von Oberösterreich. Linz: Oberösterreichischer Landesverlag. 1958
- PLAVEC, K.: *Doudlebsko (krátká historie)*. In: Výběr z prací členů historického kroužku při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích. Jihočeské muzeum, České Budějovice 1967, s. 1-11
- PLESKALOVÁ, Jana: *Tvoření nejstarších českých osobních jmen*. Opera universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. Filozofická fakulta, č. 317. Brno: Masarykova univerzita 1998. ISBN 80-210-1878-X
- PLESSER, Alois, GROß, Wilhelm: *Heimatkunde des politischen Bezirkes Pöggstall*. Druck und Verlag Otto Neugebauer in Zwettl, N. Ö. Pöggstall 1928
- POHL, Heinz Dieter: *Berg- und Gebirgsnamen: slavisch*. In: Ernst, Eichler - Hilty, Gerold - Löffler, Heinrich - Steger, Hugo, Zgusta, Ladislav (eds.). Namenforschung. Name Studies. Les noms propres. 1995-1996. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. 1. und 2. Teilband. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Steger, Hugo – Wiegand, Herbert Ernst (eds.). Band 11.1, 11.2. Berlin: Walter de Gruyter 1996 (Pohl 1996a:1524-1531).
- POHL, Heinz Dieter: *Die deutsche Küchenterminologie in den Ländern der Böhmisches Krone (im Vergleich mit Wien). Německé dialekty v Česku, jejich společné rysy a zvláštnosti ve srovnání s dialekty v Německu*. In: Deutsche Dialekte in Tschechien, ihre

- Gemeinsamkeiten und Besonderheiten im Vergleich zum Mutterboden. Muzikant, Mojmir (ed.). Beiträge zu einem internationalen Symposium an der Masaryk-Universität, 26. bis 27. Januar 2006. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, svazek 205. Řada cizích jazyků, č. 9. Brno: Masarykova univerzita 2007. ISBN 8021042834, 9788021042834
- POHL, Heinz Dieter: *Die Karawanken – Namen einer Gebirgsgruppe im slowenisch-deutschen Sprachkontaktgebiet mit einigen romanischen und vorromanischen Oronymen*. In: Namen in Grenzregionen. Anreiter, Peter, Plangg, Guntram A. (eds.). Tagungsband des internationalen onomastischen Symposiums in Klingenthal/Elsass (7.-11. 5. 2001). Beihefte zur Österreichischen Namenforschung. Band 3. Wien: Edition Praesens. 2003, s. 159-181..
- POHL, Heinz Dieter: *Die Osttiroler Ortsnamen slawischer Herkunft* (unter Einschluß der wichtigsten Gewässer- und Bergnamen). In: Österreichische Namenforschung, Jg. 24, 39-64. Wien: Edition Praesens 1996.
- POHL, Heinz Dieter: *Ortsnamen als Kulturgut*. In: Minderheiten - Mehrheiten. Internationale Tagung an der Universität Wien vom 18. - 20. Jänner 2008. Tischvorlage (handout). Wien 2008.
- POHL, Heinz Dieter: *Österreich.Deutsch-slowenisch (in Österreich)*. In: Kontaktlinguistik. Contact Linguistics. Linguistique de contact. 1996-1997. Goebel, Hans, Nelde, Peter H., Starý, Zdeněk, Wölck, Wolfgang (eds.). Ein internationales Handbuch zur Kontaktlinguistik /zeitgenössischer Forschung. An International Handbook to Contact Linguistics. /of Contemporary Research. Manuel international de Linguistique de contact /des recherches contemporaines (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 12/1+2). 2 vol. Berlin-New York: Walter de Gruyter. 1997, s. 1797-1812, 1813-1820. ISBN 3110194058, 9783110194050
- POKORNÝ, Ludvík: *Místní jména v jižních Čechách*. In: Cuřín, František a kol., Jihočeská vlastivěda. Jazyk. Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1986, s. 61-99
- POLÁČEK, Josef: *Slovanské mohyly v prostoru Lednice - Borovany*. Propagačně informační materiál. Odbor kultury ONV, České Budějovice 1981
- POLÁCH, J.: *Příspěvek k problematice kontinuity osídlení Křemžské kotliny aneb pojmenovali Křemžský potok opravdu Keltové?* In: Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. Č. Budějovice 2006, s. 209 - 216.
- POLÍVKOVÁ, Alena: *Naše místní jména a jak jich užívat*. I. vyd. ČSAV, Academia, Praha 1985; II. vyd. Universum, Praha 2007. ISBN: 978-80-242-1940-0
- POLLAK, Marianne: *Archäologische Denkmale in Oberösterreich nördlich der Donau*. In: Die Kunstdenkmäler Österreichs. Dehio, Georg (Handbuch, Vereinigung), Adam, Peter (ed., Bearb.). Oberösterreich, Mühlviertel.XIII.- XXVII. Verlag Berger, Horn/Wien 2003. ISBN 978-3-85028-362-5.
- POULÍK, Josef: *Starí Moravané budují svůj stát*. Krajské nakladatelství, Gottwaldov 1960, s. 124-126
- PRAŽÁK, Richard a kol.: *Dějiny Maďarska*. MU, Brno 1993. ISBN 80-210-0699-4
- PROFANTOVÁ, Naďa: *Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavinity do střední Evropy*. K článku Florina Curty. Archeologické rozhledy 61, 2009, s. 303-330
- PROFOUS, Antonín, SVOBODA, Jan: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl IV, S-Ž. Nakladatelství ČSAV, Praha 1957
- PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl I, A-H, Česká akademie věd a umění, Praha 1947. Díl II, CH-L, Nakladatelství ČSAV, Praha 1949. Díl III., M-Ř. Nakladatelství ČSAV, Praha 1951.
- PRONK, Tijmen: *The Slovene Dialect of Egg and Potschach in the Gailtal, Austria*. Studies in Slavic and General Linguistics; vol. 36. ISSN 0169-0124. Amsterdam, New York: Rodopi

2009. ISBN 90-42027-74-6, 978-9-04202-774-9 (dostupné z <http://linguistlist.org/issues/20/20-4401.html>)

Provinzialwörter. Deutsche Idiotismensammlungen des 18. Jahrhunderts. Haas, Walter (ed.). Historische Wortforschung. Band 3. Berlin-New York: Walter de Gruyter 1994. ISBN-10: 3110108526, -13: 978-3110108521 (Haas 1994)

REITZENSTEIN, Wolf-Armin Freiherr von: *Lexikon bayerischer Ortsnamen. Herkunft und Bedeutung.* Oberbayern, Niederbayern, Oberpfalz. Verlag C.H.Beck oHG, München 1986 (ISBN 3 406 31579 8), München 1991 (ISBN 3406353304), 2006 (ISBN 10: 3 406 55206 4, 13: 978 3 406 55206 9); dostupné z http://books.google.cz/books?id=hqkukOD_qU0C&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false

REICHERT, Hermann: *Kampoi.* In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde /RGA. 2. Auflage. Band 16, Walter de Gruyter, Berlin/New York 2000, ISBN 3-11-016782-4, s. 214

REJZEK, Jiří: *Český etymologický slovník (ČES).* Nakl. Leda, Voznice 2001. ISBN 80-85927-85-3, 2012, ISBN 978-80-7335-296-7

RETTI, Georg: *Datenbank zur deutschen Sprache in Österreich.* Österreichisches Wörterbuch. Dostupné z <http://oewb.retti.info/>, 1998-2012.

Rheinisches Wörterbuch auf Grund der von J.Franck begonnenen, von allen Kreisen des Rheinischen Volkes unterstützten Sammlung. Siebenter Band. R – Sch.Müller, Josef - Meisen, Karl (eds.). Berlin, Klopp 1958. Elektronická forma (digitalizováno): *Rheinisches Wörterbuch.* In: Wörterbuchnetz. Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier, dostupné z <http://woerterbuchnetz.de/RhWB/>, © 2002-2013 (RhWB 2002-2013)

RICHARDS, Ronald O: *Pannonian slavic dialect of the common slavic proto-language : the view from Old Hungarian.* University of California, Los Angeles. Program in Indo-European Studies.vol. 2. Los Angeles, CA : UCLA, 2003.ISBN/ISSN: 0974265306 9780974265308

RIEZLER, Sigmund: *Die bayerischen und schwäbischen Ortsnamen auf -ing und -ingen als historische Zeugnisse.* Sitzungsberichte der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse, Jahrg. 1909, 2. Abhandlung. Königlich Bayerische Akademie der Wissenschaften, München 1909.

RÖHRICH, Lutz: *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten.* Band 2: Han bis Sai mit 444 Abbildungen. Freiburg-Basel-Wien: Herder Verlag GmbH 1991-1992. ISBN 3451220814, 9783451220814

ROKKAN, Stan: *Mass Politics.* In: Flora, P., Kuhnle, S., Irwin, D. (eds.): *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe. The Theory of Stan Rokkan.* Oxford University Press, Oxford 1999, s. 225-382

ROSPOND, Stanisław, SOCHACKA, Stanisława: *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska.* (6 t.). Polska Akademia Nauk. Komitet Językoznawstwa . Państwowe Wydawn. Naukowe, Warszawa 1970 (nové vydání 1986, poté jen S. Sochacka: 1991, 1992, 1994, 1997, 1999, 2002)

ROSPOND, Stanisław: *Polszczyzna Śląska.* Ossolineum, Wrocław 1970

ROSPOND, Stanisław: *Slawische Namenkunde.* I. Die slawischen Ortsnamen. Heidelberg: Universitätsverlag Winter (UWH), 1989, 1992, 1996. ISBN: 978-3-8253-3678-3

ROSPOND, Stanisław: *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL.* Wrocław: Ossolineum, 1984, s. 83. ISBN 83-04-01090-9

ROSPOND, Stanisław: *Słownik nazwisk śląskich.* Wrocław, Warszawa, Kraków 1967,1973

ROUBÍK, F.: *Dějiny Chodů u Domažlic.* Sborník Archívu ministerstva vnitra IV-V, Praha 1931

- ROWLEY, Anthony: *Tschechisches in den bairischen Dialekten Bayerns*. In: Deutsche Dialekte in Tschechien, ihre Gemeinsamkeiten und Besonderheiten im Vergleich zum Mutterboden. Muzikant, Mojmír (ed.). Beiträge zu einem internationalen Symposium an der Masaryk-Universität, 26. bis 27. Januar 2006. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, svazek 205. Řada cizích jazyků, č. 9. Brno: Masarykova univerzita 2007. ISBN 8021042834, 9788021042834
- RYMUT, Kazimierz: *Westslavisches Namen*. In: Ernst, Eichler - Hilty, Gerold - Löffler, Heinrich - Steger, Hugo, Zgusta, Ladislav (eds.). Namenforschung. Name Studies. Les noms propres. 1995-1996. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. 1. und 2. Teilband. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Steger, Hugo – Wiegand, Herbert Ernst (eds.). Band 11.1, 11.2. Berlin: Walter de Gruyter 1996 (Rymut 1995:805-811).
- ŘÍHA, Richard: *Doudlebský lexikon*. Diplomová práce. Ved. práce: PhDr. Zbyněk Holub, Ph.D. Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. České Budějovice 2002
- SEDLÁČEK, August: *Snůška starých jmen, aneb jak se nazývaly v Čechách řeky, potroky, hory a lesy*. Rozpravy ČAVU, tř. I., č. 50; Česká akademie věd a umění. Praha 1920
- SHEVELOV, George Yurii/ ШЕВЕЛОВ, Юрий Владимирович: *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*. Winter, Heidelberg 1968
- SCHACHERL, Anton: *Seltene Ausdrücke der Böhmerwald-Mundart*. Sudböhmisches Volkszeitung. Beilage. Budweis, Moldawia 1919.
- SCHAEKEN, Joseph: *Die Kiever Blätter*. Dissertation/Studies in Slavic and general linguistics. Vol. 9. Rodopi, Amsterdam 1987, ISBN 90-6203-649-X.; dostupné z http://www.schaeken.nl/lu/research/online/publications/schaeken_1987_dissertation.pdf
- SCHOURINGER, Hermann: *Die Ranna östlich von Passau und ihre Zuflüsse*. In: Gewässernamen in Bayern und Österreich. Greule, Albrecht, Janka, Wolfgang, Prinz, – Michael (eds.). 3. Kolloquium des Arbeitskrieses für bayerisch-österreichische Namenforschung (Regensburg, 17./28. Februar 2004). Regensburger Studien zur Namenforschung (Janka, Wolfgang, Prinz, Michael eds.). Band 1. Edition vulpes, Regensburg 2005. ISBN 3939112003, 9783939112006, s. 181-192
- SCHOURINGER, Hermann: *Eine Variante der deutschen Hochsprache in der tschechoslowakischen Ersten Republik?* In: Germanistik genießen. Gedenkschrift für Doc. Dr. phil. Hildegard Boková. Andrášová, Hana, Ernst, Peter, Spáčilová, Libuše (eds.). Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft. Ernst, Peter (ed.). Band 15. Wien: Praesens Verlag 2006. ISBN 10: 3706903946, 13: 978-3706903943
- SCHIFFMANN Konrad: *Historisches Ortsnamen-Lexikon des Landes Oberösterreich*. Ergänzungsband. Nachträge, Erklärung der Namen und Verweisungen. München-Berlin, Kommissionsverlag von R. Oldenbourg 1940.
- SCHIFFMANN, Konrad: *Historisches Ortsnamen-Lexikon des Landes Oberösterreich*. I (1. Band, A – J). II (2. Band, K – Z). Linz, Jos. Feichtingers Erben 1935
- SCHINNER, Harald: *Die Siedlungsnamen des Niederösterreichischen Weinviertels und angrenzender Gebiete*. Dissertation (Doktorarbeit). Universität Wien. Wien 1958.
- SCHMELLER, Johann Andreas: *Bayerisches Wörterbuch*. Sv. II (2 svazky). Scientia Verlag: Aalen 1973; München/ Wien: R. Oldenbourg Verlag/ Scientia Verlag 1983, 1985. Frommann, G. Karl; Mausser, Otto; Basler, Otto (eds.). Podle 2. vydání (Mnichov/München 1872-77, přepracováno). ISBN:3511061024
- SCHMID, Wolfgang P.: *Die alteuropäische Hydronymie. Stand und Aufgaben ihrer Erforschung*. In: Reader zur Namenkunde III, 2. Toponymie. Debus, Friedhelm – Seibicke, Wilfried (eds.). Germanistische Linguistik. Hildesheim: Verlag Georg Olms 1996, s. 131-133

- SCHNETZ, Joseph: *Die –(ʁn)ika-Flußnamen Österreichs*. Archiv für Slawische Philologie (AfSIPh) JArch 39, 1925, s. 153-184
- SCHUSTER, Elisabeth: *Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen*. Teil 1. Einleitung, Abkürzungsverzeichnisse, Ortsnamen A bis E. Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich: Reihe B. Ortsnamen. Verein für Landeskunde von Niederösterreich, Wien 1989
- SCHUSTER, Elisabeth: *Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen*. Teil 2. Ortsnamen F bis M. Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich: Reihe B. Ortsnamen. Verein für Landeskunde von Niederösterreich, Wien 1990
- SCHUSTER, Elisabeth: *Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen*. Teil 3. Ortsnamen N bis Z. Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich : Reihe B. Ortsnamen. Verein für Landeskunde von Niederösterreich, Wien 1994. ISBN-13: 978-6002798503
- SCHUSTER, Elisabeth: *Die Etymologie der niederösterreichischen Ortsnamen*. Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich. Reihe B. Ortsnamen. Bd. 1-3 (Auflage: dreibändige Gesamtausgabe A-Z). Verlag: Verein für Landeskunde von Niederösterreich. Wien 1994. ISBN-10: 6002798501
- SCHUSTER, Elisabeth: *Die Siedlungsnamen des südlichen Waldviertels*. Dissertationsarbeit (phil.). Band 1, 2. Universität Wien, Wien 1981
- SCHWARZ, Ernst: *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. Series: Forschungen zum Deutschtum der Ostmarken. Quellenforschung. R. 1. Auflage. R. Oldenbourg Verlag, München – Berlin 1931;2., durchgesehene, teilweise umgearbeitete und erweiterte Auflage. Handbuch der Sudetendeutschen Kulturgeschichte I. München 1961
- Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache*. (Straub, Friedrich – Tobler, Ludwig bearb., eds.). Band II. Frauenfeld, Verlag von J. Huber 1881 (SIW 1881). Dostupné z <http://www.idiotikon.ch/>, SAGW 2013
- SCHWARZ, Ernst: *Kleine Mitteilungen*. Die Übernahme des asl. –*ikain* der Flußnamen Österreichs. Archiv für Slawische Philologie (AfSIPh) JArch 40, 1926, s. 315-317 (Schwarz 1926)
- SKÁLA, Emil: *Jazykové dějiny Šumavy*. In: Maidl, Václav (ed.): *Znovuobjevená Šumava : příspěvky literárního [mezinárodního] symposia*, Klatovy 28.-30. září 1995. 1. vyd. Klatovy : Okresní muzeum Klatovy, 1996. ISBN 80-900253-7-4; s. 15–16.
- SKLENÁŘ, Karel: *Slepé uličky archeologie*. Záhady, omyly, podvody, objevy... Mht, Hořovice – Ikona, Komárov, 1995 (II., opravené a doplněné vydání)
- SKOK, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deanović, Mirko – Jonke, Ljudevit – Putanec, Valentin (eds.). T. 1./ Knjiga prva. A–J (pretisak). Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (JAZU). ČGP Delo, OOUR Globus. Zagreb 1971 (do tisku odevzdáno r. 1970). ISBN 86-407-0064-8. Dostupné z <http://bs.scribd.com/doc/32934467/Petar-Skok-Etimologijski-Rjecnik-Hrvatskoga-Ili-Srpskoga-Jezika> (Ostojič, Bojan Savič ed.; vše dále: Skok I/1971)
- SLÁMA, Jiří: *Civitas Wiztrachi ducis*. Historická geografie 11, 1973, s. 3-36
- SLÁMA, Jiří: *K některým ekonomickým a politickým projevům raně středověkého přemyslovského státu*. Archeologické rozhledy 37, 1985, s. 334-342.
- SLÁMA, Jiří: *Počátky přemyslovského státu*. In: České země v raném středověku. Sommer, Petr (ed.). Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006. ISBN 80-7106-855-1
- Slovník naučný* (RS). Rieger, F. L., Malý, J. (red./eds.). Nakl. I. L. Kober, Praha. Díl II. (C–Ezzelin) 1862, VIII. (S–Szyttler) 1887, IX. (Š–Vzývání) 1872/1888.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (Tom XIII). Warmbrun – Worowo; vyd. 1893; dostupné z http://dir.icm.edu.pl/pl/Slovník_geograficzny/

- SNOJ, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. ISJFR ZRC SAZU. Modrijan založba, d.o.o./Založba ZRC. Ljubljana 2009a. ISBN 978-961-241-360-6 (ESSZI)
- SNOJ, Marko: *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. ISJFR ZRC SAZU. Modrijan založba, d.o.o./Euroadrija, d.o.o. Ljubljana 2009b. ISBN 978-961-6465-37-3 (SIES)
- SPÁČILOVÁ, Libuše: *Italienische, französische, spanische und slawische Entlehnungen im Wortschatz der Olmützer Stadtkanzleisprache*. Ein Beitrag zur Untersuchung der Frühneuhochdeutschen. In: Germanistik genießen. Andrášová, Hana - Ernst, Peter, Spáčilová, Libuše (eds.). Gedenkschrift für Doc. Dr. phil. Hildegard Boková. Schriften zur diachronen Sprachwissenschaft. Ernst, Peter (ed.). Band 15. Wien: Praesens Verlag 2006. ISBN: 3706903946, 9783706903943; s. 385-409.
- SPAL, Jaromír: Zeměpisná jména Západočeského kraje. In: Klimeš, Lumír a kol.: *Západočeská vlastivěda. Jazyk. Západočeské nakladatelství. Plzeň 1992. ISBN 80-7088-059-7; s. 17-66*
- Sprachatlas von Oberösterreich. Lautgeographie II. Band II. (Lieferung 1–4)*. Bearbeitet von Gaisbauer, Stephan, Scheuringer, Hermann, Patocka, Franz, Tatzreiter, Herbert (bearb./přepr., eds.). Adalbert-Stifter-Institut des Landes Oberösterreich. StifterHaus – Zentrum für Literatur und Sprache in OÖ, Linz. 2003. ISBN 978-3-900424-16-9 /sv. II, 978-3-900424-13-8 /soubor (SAO 2003)
- STANG, Christian Schweigaard: *Slavonic accentuation*. Oslo: Universitetsforlaget 1957 (reedice 1965)
- STEINHAUSER, Walter: *Slawisches im Wienerischen*. 2. (rozšířené) vydání. Wien, Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs. 1978. ISBN -10: 3853693806, -13: 978-3853693803
- STEINHAUSER, Walter: *Die genetivischen Ortsnamen in Österreich*. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte. 206. Band. (1. pojednání, 1. vydání). Hölder-Pichler-Tempsky, Wien-Leipzig 1927
- STERNECK, Tomáš: *Na úsvitu dějin*. Historie. In: Havlice, J., Lavička, R., Sterneck, T., Šimánek, J.: *Doudleby. Historie, památky, tradice*. Doudleby 2008. ISBN 978-80-254-2758-3
- STRAßBERGER, G.: *Siedlungsgeschichte des nordwestlichen Waldviertels im Lichte seiner Ortsnamen*. Wien: Verein für Landeskunde für Niederösterreich und Wien, 1960
- STROH, Franz: *Die altslawische Besiedlung des Oberen Mühlviertels*. Jahresbericht des Museum Francisco- Carolinum, 72.. Linz 1914, s. 88 – 89. Elektronická verze: Oberösterreichischer Musealverein - Gesellschaft für Landeskunde; download unter www.biologiezentrum.at (<http://www.landesmuseum.at/biologiezentrum>, 2010); dostupné z http://www.landesmuseum.at/pdf_frei_remote/JOM_72_0063-0106.pdf
- SUKAČ, Roman: *Fish and its fisherman. Paradigmatic and derivative length in Czech*. Zeitschrift für Slawistik (ZfSL): Vol. 58, No. 1, 2013; s. 72-101. ISSN (Print) 0044-3506
- SUKAČ, Roman: *Old Czech rhythmic law*. In: Baltische und slavische Prosodie. (Stadnik-Holzer, Elena, ed., hrsg.). Schriften über Sprachen und Texte. Volume 11. Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, (Bruxelles, Bern, Berlin, New York, Oxford, Wien) 2011, s. 141–152. ISBN 978-3-631-60252-2
- SUKAČ, Roman: *Paradigmatic bridge – accentual and quantitative paradigm of Czech and Slovak feminine a-stems*. In: Czech in Formal Grammar. Dočekal, Mojmir, Ziková, Markéta (eds.). LINCOM, München 2009. ISBN 978-3-89586-282-3; s. 175-182
- SVOBODA, Jan, ŠMILAUER, Vladimír: *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny*. Díl V. Dodatky (k dílu Antonína Profouse). Nakladatelství ČSAV, Praha 1960

SZAMEIT Erik: *Frühmittelalterliche Slawen in Niederösterreich. Ein Beitrag zum Erscheinungsbild slawischer Populationen des 6. – 8. Jahrhunderts in Ostösterreich*. In: Österreich vor eintausend Jahren. Alexandra Krenn-Leeb (ed.). Der Übergang vom Früh- zum Hochmittelalter. Archäologie Österreichs 7/1996, Sonderausgabe. Wien: Hartleben 1996, s. 21-28

SZAMEIT, Erik: *Frühmittelalterliche Siedlungstätigkeit im Ostalpenraum und der Nachweis von Slawen im Lichte archäologischer Quellen*. Bemerkungen zu einem Modell der archäologischen Fundsituation des 6. - 9. Jahrhunderts in Österreich. In: Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien (MAGW). Vol. 125/126 (Band). Ferdinand Berger & Söhne, Horn-Wien 1995/96. ISSN 0066-4693, 0373-5656; s. 291-311

ŠEFČÍK, Ondřej: *Otázka staroevropského původu hydronyma Olza/Olše*. Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity (SPFFBU). Studia minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. A, Řada jazykovědná, roč. 46, MU, Brno: Filosofická fakulta Brněnské university 1998, s. 45-49. ISSN 0231-7567

ŠEMBERA, A. V.: *Západní Slované v pravěku čili Rozbor kritický, že Čechové, Moravané a Slováci a vůbec Slované v Germanii a Illyrii bydlí ve své vlasti od doby předhistorické*. S mapou Germanie a Illyrie. (doplněny: *Přídavky k Západním Slovanům*). Moravský výbor zemský, MKD, vl. nákladem. Vídeň 1868; dostupné také z <http://www.archive.org/stream/zpadnslovanvpra00emgoog#page/n5/mode/2up> (an), http://www.archive.org/stream/zpadnslovanvpra00emgoog/zpadnslovanvpra00emgoog_djvu.txt ... Internet Archive, 2011-2013 Šembera 1868/2011-2013)

ŠINDELÁŘOVÁ, Jaromíra: *Hydronymie Čech*. Usta ad Albim. Bohemica. VII/1, Ústí nad Labem, r. 2007, ISSN 1213 – 7618. S 46-48

ŠMILAUER, Vladimír: *Metoda „malých typů“ v toponomastice*. Sborník slavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě. Universita Karlova, Praha 1958, s. 44—51.

ŠMILAUER, Vladimír: *Osídlení Čech ve světle místních jmen*. Nakl. Československé akademie věd, Praha 1960

ŠMILAUER, Vladimír: *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch des slawischen Toponomastik*. Praha: Academia, 1970

ŠMILAUER, Vladimír: *Úvod do toponomastiky (nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. SPN, Praha 1966

ŠRÁMEK, Rudolf: *Westslawische Parallelen zu Kärntner und Osttiroler Orts- und Bergnamen mit dem slaw. Lexem *(j)avorъ ‘Ahorn’*. (Ein Beitrag zum Begriff *Vergleichsmaterial*). In: Namen, Sprachen und Kulturen. Imena, Jeziki in Kulture. Anreiter, Peter, Ernst, Peter, Hausner, Isolde (eds.). Festschrift für Heinz Dieter Pohl zum 60. Geburtstag. 701-712. Wien: Edition Praesens 2002. ISBN 3706901641, s. 708-710

ŠRÁMEK, Rudolf: *Úvod do obecné onomastiky*. Masarykova univerzita. Brno 1999. ISBN 80-210-2027-X

ŠTĚPÁNEK, Miroslav: *Opevněná sídliště 8.-12. století ve střední Evropě*. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1965

ŠTOLC, Jozef, BUFFA, Ferdinand, HABOVŠTIK, Anton a kol.: *Atlas slovenského jazyka*. IV. Lexika. Část prvá – mapy. Část druhá. I. Vokalizmus a konzonantizmus. (Pauliny, Eugen, ved. red. – ed.). Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra. Veda. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied (SAV). Bratislava 1968 (ASJ)

TATZREITER, Herbert: *Slawisch-deutsche Mischnamen im Donauraum von ber- und Niederösterreich*. In: Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern. Wolfram, Herwig, Pohl, Walter (eds.). Teil 1. Veröffentlichungen der Kommission für

- Frühmittelalterforschung. Sv./Bd. 12. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Wien 1990, s. 243-260
- TEPLÝ, František: *Při hranici vitorazské*. Různé zvěsti. Staré i nové letopisy táboorské. Illustrovaný sborník. Hrdlička, Richard (ed.). Sv. 7. Hrdlička (tisk Autografia), Tábor 1922
- TEPLÝ, František: *Z nejstarších dějin Kdyňska*. In: Kdyňsko. Blahník, J. a Štěpánek, J. (eds.). Kdyně 1941, s. 95-100
- TŘEŠTÍK, Dušan: *České kmeny*. (Historie a skutečnost jedné koncepce.). Studia mediaevalia Pragensis. I. UK, Praha 1988; s. 129n.
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Mýty kmene Čechů (7.-10. století)*. Tři studie ke „starým pověstem českým“. NLN, Praha 2003. ISBN 807106646X
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Počátky Přemyslovců*. Vstup Čechů do dějin (530-935). NLN, Praha 1997. ISBN 80-7106-138-7
- TŘEŠTÍK, Dušan: *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791-871*. Praha 2001. ISBN 80-7106-482-3
- TUREK, R.: *Význam Starého Plzeň v časném středověku*. Minulostí Západočeského kraje, sv. 12, Plzeň 1975, s. 153-154 (-171)
- TUREK, Rudolf: *Čechy na úsvitě dějin*. Academia (jako reprint 1. vydání Orbis, Praha 1963), Praha 2000. ISBN 80-200-0709-1
- TUREK, Rudolf: *Čechy v raném středověku*. Vyšehrad, Praha 1982
- TUREK, Rudolf: *K otázce českých kmenových území*. Slavia 23, 1954, 47-52
- TUREK, Rudolf: *Kmenová území v Čechách*. Čas. Nár. musea, odd. věd společenských 121, 1952, s. 3-46
- TUREK, Rudolf: *Slawische Hügelgräber in Südböhmen*. Fontes Archeologici Pragenses. 1. Pragae. Praha 1958
- UDOLPH Jürgen: *Typen urslawischer Gewässernamen*. In: RUSEK, Jerzy, BORYS, Wieslaw (eds.). *Praslowiańszczyzna i jej rozpad*. Publikacja dedykowana XII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów. Krakow 1998; Warszawa: Wydawnictwo Energeia 1998:275-294.
- UDOLPH, J.: *Studien zur slawischen Gewässernamen und Bewasserbezeichnungen*. Winter, Heidelberg 1979
- UDOLPH, Jürgen: *Slavische Gewässernamen*. In: Ernst, Eichler - Hilty, Gerold - Löffler, Heinrich - Steger, Hugo, Zgusta, Ladislav (eds.). *Namenforschung. Name Studies. Les noms propres*. 1995-1996. Ein internationales Handbuch zur Onomastik. 1. und 2. Teilband. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Steger, Hugo – Wiegand, Herbert Ernst (eds.). Band 11.1, 11.2. Berlin: Walter de Gruyter 1996 (Udolph 1996): 1539-1547
- UMLAUFT, Friedrich: *Geographisches Namenbuch von Österreich-Ungarn*. Eine Erklärung von Länder-, Völker-, Gau-, Berg-, Fluss- und Ortsnamen. Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler. Wien 1886; s. 383; dostupné z <http://www.archive.org/stream/geographischesn00umlagoog/#page/n311/mode/2up>, http://www.archive.org/stream/geographischesn00umlagoog/geographischesn00umlagoog_djvu.txt. Internet Archive, 2011-2013
- UTĚŠENÝ, Slavomír: *K otázce původu českých nářečních oblastí*. Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Československá akademie věd. Slovanský ústav. R. XXVII. Praha 1958, s. 188-208
- UTĚŠENÝ, Slavomír: *Nářečí, místní jména, slangy. Nářečí v jižních Čechách*. In: Cuřín, František a kol. (eds.): *Jihočeská vlastivěda. Řada A. Kultura. Jazyk*. České Budějovice, Jihočeské nakladatelství 1986, s. 9–60
- UTĚŠENÝ, Slavomír: *Nářečí přechodného pásu česko-moravského. Hláskosloví*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1960

- VANĚČEK, Václav: Počátky práva a státu v Československu. Vydal spolek československých právníků Všehrd, Praha 1946
- VAŘEKA, Josef: Vesnická sídla, stavby, interiér. In: *Jihočeská vlastivěda*. Robek, Antonín, Vařeka, Josef a kol. (eds.). Národopis. Život a kultura lidu v jižních Čechách. Řada A. Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1987; s. 13-44
- VASMER, M.: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Winter, Heidelberg 1953-1958; viz dále ФАЦМЕР
- VEBER, V. a kol. (Veber, V., Hlavačka, M., Vorel, P., Polívka, M., Wihoda, M., Měřínský, Z.): *Dějiny Rakouska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2002
- VEČERKA, Radoslav: *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010. ISBN: 978-80-7422-044-9
- VEČERKA, Radoslav: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Univerzita Palackého (UP) v Olomouci: Euroslavica (ES), Olomouc – Praha 2006. ISBN 80-244-0889-9 (UP), 80-85494-71-X (ES)
- Verhandlungen des Historischen Vereins für Niederbayern*. Carey, Henry Charles (ed./Hrsg.). Band 5. 1856/58. Johann Thomannsch Buchhandlung und Verlag, Landshut 1856; In: Bavarica. Buch-Service. Digitale Sammlungen. Bayerische Staatsbibliothek, Kindt Buchhandlung und Verlag GmbH, München (Impressum). Dostupné z http://bavarica.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10379960_00001.html (a dále); VHV 1856-1858/2013
- VIELHABER, Gottfried: *Skizze der älteren Geschichte des oberen Mühlviertels*. Mühlviertelische Landeskunde (Mühlv Lkde). Bd. 16. 1931, s. 3-61
- VONDROVÁ, Marcela, BLAŽEK, Václav: *Slovanské archaismy a dialektismy v toponymii Čech*. In: *Čeština: univerzálie a specifika*. 3. Hladká, Z., Karlík, P. (eds.). Masarykova univerzita, Brno 2001, s. 334-340
- VONDROVÁ, Marcela, BLAŽEK, Václav: *Zbyněk Holub: Lexikon nejjihnějšího úseku českých nářečí*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. Pelhřimov 2003. 712 s. ISBN 80-86473-40-6 (recenze). Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná = Linguistica Brunensia. 2004, roč. 53, č. A52, s. 217-220A. Linguistica 52, 2004, 1-36, s. 217-220
- VORÁČ, Jaroslav: *Česká nářečí jihozápadní*. Studie jazykově zeměpisná. Část první, svazek 1. (Knihnice Česká nářečí). Sekce jazyka a literatury. Ústav pro jazyk český. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1955.
- VORÁČ, Jaroslav: *Česká nářečí jihozápadní*. Studie jazykově zeměpisná. Část druhá, sv. 8. (Knihnice Česká nářečí. ČSAV). Academia, Praha 1976.
- VORÁČ, Jaroslav: *Nářečí*. In: *Západočeská vlastivěda*. Jazyk. Klimeš, Lumír a kol. (eds.). Západočeské nakladatelství (pro Pedagogickou fakultu Západočeské univerzity v Plzni). Plzeň 1992. ISBN 80-7088-059-7; s. 67-103
- VRBA, J.: *Chodsko. Průvodce krajem, dějinami jeho lidu a komentář k „Chodským rebeliím“*. Praha 1928
- WAHRIG, Gerhard: *Herkunftswörterbuch*. Gütersloh/München: Bertelsmann, Wissen Media Verlag 2002. ISBN 3-577-10071-0
- WALTHER, H.: *Mittelalterliche Grenzbeschreibungen und Siedlungsnamen als Quellen der Gewässernamenforschung (mit Beispielen aus dem Mulde-Chemnitz-Gebiet)*. In: Eichler, E., Krüger, D. (eds.): *Namen im Text und Sprachkontakt*. Karlheinz Hengst gewidmet. (Namenkundliche Informationen, Beiheft 20. Studia Onomastica X). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag 1999
- WEHLE, Peter: *Sprechen Sie Wienerisch? (von Adaxl bis Zwutschkerl)*. Erweiterte und bearbeitete Neuauflage. Wien, Ueberreiter. 1980

WEIGL, Heinrich, EHEIM, Fritz, WELTIN, Max: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. VIII. Band. (Ergänzungen und Berichtigungen von Fritz Eheim und Max Weltin. Mit einem Anhang, „Die abgekommenen Orte“ von Fritz Eheim). XXXIX. Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1981 (Weigl, HONB 1981)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. II. Band. (D/T-G). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1965 (Weigl, HONB 1965)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. III. Band. (H, I, Y, J, K, Ch). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1970 (Weigl, HONB 1970)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. IV. Band. (L, M). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1972 (Weigl, HONB 1972)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. V. Band. (N, O, R). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1973 (Weigl, HONB 1973)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. VI. Band. (S). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1974 (Weigl, HONB 1974)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl, EHEIM, Fritz: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. VII. Band. (U, W, Z). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1975 (Weigl, HONB 1975)

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. I.-VIII. Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien, Wien 1964, 1965, 1970, 1972, 1973, 1974, 1975 (v textu označeno W 1964n.). Eheim, Fritz - Weltin, Max (eds.; v textu: W – E 1981, Weigl, Eheim 1981). Wien 1981

WEIGL, Heinrich, SEIDELMANN, Roswitha, LECHNER, Karl: *Historisches Ortsnamenbuch von Niederösterreich*. I. Band (A-B). Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. Wien 1964 (Weigl, HONB 1964)

WEININGER, Hans: *Fremdenführer durch das Altmühltal*. Von Kelheim bis Riedenburg. Alfred Coppenrath Verlag, Regensburg 1887

WEIS, Karel: *Český jih a Šumava v písní*. Díl desátý. (Blatáckých písní nových i nově zpracovaných část čtvrtá; zapsal, slovesně a hudebně upravil a v jubilejním roce 1928 vydal Karel Weis), il., obr. příl.; vl. nákl. Praha: Národohospodářský sbor jihočeský (NSJ) 1929-1932.

Weitersfelden. Ein heimatkundliches Lesebuch und eine Ortschronik. Waitersfelden - Waitterßfelden - Waidersfelten - Waydersfelten - Waidersfelden - Weitersfelden. Riepl, Ludwig (ed.)Weitersfelden: Eigenverlag der Marktgemeinde 1997.

WELTIN, Max: *Probleme der mittelalterlichen Geschichte Niederösterreichs*. Unter besonderer Berücksichtigung des Hollabrunner Bezirks. In: Bezemek, Ernst - Rosner, Willibald (eds., Hg.): *Vergangenheit und Gegenwart. Der Bezirk Hollabrunn und seine Gemeinden*. Verein zur Förderung der Heimatkundlichen Forschung im Bezirk Hollabrunn, Hollabrunn 1993, s. 47–96

WENZEL, Walter: *Niederlausitzer Ortsnamenbuch*. Mit einem Exkurs zur Siedlungsgeschichte und 8 mehrfarbigen Karten. Bautzen: Domowina-Verlag 2006. ISBN-10: 3742019961, ISBN-13: 978- 3742019967

WERNECK, Heinrich L.: *Oberes und unteres Mühlviertel*. In *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines*. Sub Punkt d); Zibermayr, Ignaz (ed.). Band 86. Oberösterreichische Musealverein. Hofbuchdruckerei Jos. Feichtingers Erben. Linz a/Donau

1935, 338. Reedice: ©Oberösterreichischer Musealverein - Gesellschaft für Landeskunde; dostupné (download) z www.biologiezentrum.at; Naturgesetzl. Grundlagen der Land- u. Forstwirtschaft in Ö. Biodiversity Heritage Library (BHL). Europe/ Europeana; dostupné z http://www.bhl-europe.eu/static/a0tht7b6/a0tht7b6_full_ocr.txt, 2012 (Werneck 1935/2012)

WIESINGER Peter: *Probleme um Gewässernamen in Oberösterreich*. In: Gewässernamen in Bayern und Österreich. Greule Albrecht, Janka, Wolfgang, Prinz, Michael (eds.). 3. Kolloquium des Arbeitskreises für bayerisch-österreichische Namenforschung (Regensburg, 27./28. Februar 2004). Regensburger Studien zur Namenforschung (Janka, Wolfgang, Prinz, Michael eds.). Band 1 Regensburg: Edition Vulpes, 2005. ISBN 3939112003, 9783939112006, s. 193-212

WIESINGER, Peter, REUTNER, Richard (u.a.): *Die Ortsnamen des politischen Bezirkes Schärding*. (Nördliches Innviertel). Ortsnamenbuch des Landes Oberösterreich. III. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1994. ISBN13: 978-3-7001-2156-5

WIESINGER, Peter. *Probleme der bairischen Frühzeit in Niederösterreich aus namenkundlicher Sicht*. In: Wolfram, Herwig – Schwarcz, Andreas (eds.). Die Bayern und ihre Nachbarn. Teil 1. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung. 25. - 28. Oktober 1982, Stift Zwettl, NÖ. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 1985, s. 321-367

WIESINGER, Peter: *Die Besiedlung des interen und mittleren Mühlviertels in Oberösterreich aus namenkundlicher Sicht*. In: Studien zu Literatur, Sprache und Geschichte in Europa. Greule, Albrecht - Herman, Hans-Walter - Ridder, Klaus – Schorr, Andreas (eds.). Wolfgang Haubrichs zum 65. Geburtstag gewidmet. Röhrig Univesitätsverlag GmbH, St. Ingbert - Mörtenbach 2008; s. 569-600. ISBN 987-3-86110-436-0

WIESINGER, Peter: *Die Ortsnamen Österreichs in makrotoponymischer Sicht*. Heidelberg 1994

WIESINGER, Peter: *Oberösterreich als mehrsprachiger Siedlungsraum*. In: Namen in sprachlichen Kontaktgebieten. Debus, Friedhelm (ed.). Jahrespreise 2000, 2001, 2003 der „Henning-Kaufmann-Stiftung zur Förderung der deutschen Namenforschung auf sprachgeschichtlicher Grundlage“. Deutsche Namenforschung auf sprachgeschichtlicher Grundlage. Band 1. Hildesheim, Georg Olms Verlag 2004. ISBN 10: 3487127687, 13: 978-3487127682; s. 39-98.

WIESINGER, Peter: *Zur Eindeutschung slawischer Gewässer- und Siedlungsnamen in Niederösterreich. Grundsätzliche Überlegungen und ausgewählte Beispiele*. In: Siedlungsnamen und Siedlungsformen als Quellen zur Besiedlungsgeschichte Niederösterreichs. Feigl, Helmuth (ed.). Vorträge und Diskussionen, abgehalten auf dem 5. Symposium des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde auf Schloß Rosenau bei Zwettl vom 2. - 4. Juli 1984. In: Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde. Band 8. Wien, Selbstverlag des NÖ Instituts für Landeskunde 1986; 18-28

WOLFRAM, Herwig: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung*. Österreichische Geschichte. 378-907. Wolfram, Herwig (ed.). Edition Ders. Wien, Ueberreuter 2003. ISBN: 3800039710, 97-8380-00397-15

Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ). Kranzmayer, Eberhard (ed.). Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Band 1, A – Azor. Wien: Hermann Böhlau Nachfolger 1970. Band 2, B (P) – Bezirk. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1976. Band 3, Pf – C. Kommission für Mundartkunde und Namenforschung (ed.). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1983. Band 4, D, T – tětzig. Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (ed.). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1998 (odkazy jsou uváděny ve sloupčích).

- YOUNG, S.: *Slavic *gъrdь : lith. (pa)girtas*. Baltistica XLI (3)2006, 371– 374 (University of Maryland Baltimore County), dostupné z <http://baltistica.lt/index.php/baltistica/article/download/1147/1069>
- ZAUNER Alois: Historische Verkehrswege durch das Mühlviertel. In: Adam, Peter - Auer, Beate - Bachner, Susanne - Fragner, Brigitta - Knall-Brskovsky, Ulrike - Piuk, Anna - Wanek, Franz Peter – Wiltschnigg, Monika: Oberösterreich. Band I, Mühlviertel. Dehio-Handbuch (Dehio). Die Kunstdenkmäler Österreichs. Herausgegeben vom Bundesdenkmalamt. Horn/Wien, Verlag Berger 2003 (Zauner 2003:LVI-LIX).
- ZAVŘEL, Petr: *Doba římská a doba stěhování národů v jižních Čechách. Současný stav výzkumu a výhled*. In: Archeologie na pomezí. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 4. České Budějovice 2007, s. 79-109.
- ZAVŘEL, Petr: *Nové nálezy z doby římské a z doby stěhování národů v jižních Čechách*. In: E. Droberjar (ed.): Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Lublin 2011, s. 453-480.
- ZAVŘEL, Petr: *Staronový nález z doby stěhování národů z Volenic (okr. Strakonice) v jižních Čechách*. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. 15. 2002, s. 109-115.
- ZEMAN, Jiří: *Nejstarší slovanské osídlení Čech*. Památky archeologické 67, 1976, s. 115-235.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Počátky Čech královských 1198–1253*. NLN, Praha 2002. ISBN 80-7106-140-9. 2002
- ŽEMLIČKA, Josef: *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1990. 361 s. ISBN 80-205-0099-5
- ŽEMLIČKA, Josef: *Rod Přemyslovců na rozhraní 10. a 11. století*. In: Přemyslovský stát kolem roku 1000. Na paměť Boleslava II. († 7. února 999). Luboš Polanský, Jiří Sláma, Dušan Třeštík (eds.). NLN, Praha 2000, s. 267-273.
- ŽEMLIČKA, Josef: *Sídelní geografie přemyslovských Čech*. In: Sommer, Petr (ed.): České země v raném středověku. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2006, ISBN: 80-7106-855-1, s. 74-84
- ŽEMLIČKA, Josef: *Století posledních Přemyslovců*. Panorama, Praha 1986; 2. vyd. Melantrich, Praha 1998. ISBN 80-7023-281-1.

Jiné typy písemných odkazů:

- БАХВАЛОВА, Т. В. (Bachvalova, T. V.): *Характеристика интеллектуальных способностей человека лексическими и разеологическими средствами языка* (на материале орловских говоров). Учебное пособие. Министерство образования Российской Федерации. Государственный педагогический институт. ОГПИ, Орел 1993
- Большая советская энциклопедия* (БСЭ). Том 8. Дебитор — Евкалипт. Т. 10. Ива - Италики. Прохоров, Александр Михайлович (гл. ред.; и другие /a kol. – eds.), 3-е изд. Издательство «Советская энциклопедия», Москва 1972
- Географічна енциклопедія України* (GEU). 1-й, 2-й том. Видання в 3-х томах. Відп. ред. О.М. Маринич. Київ. УРЕ, А-Ж. 1989. 416 с.
- ДАЛЬ, Владимир Иванович: *Толковый словарь живого великорусского языка*: В 4 т. - Санкт Петербург 1863-1866. Товарищество М.О. Вольфа, Санкт Петербург-Москва 1903. Dostupné z <http://slovari.yandex.ru/~книги/Толковый%20словарь%20Даля> (Даль 1863-1866)
- ДРОНИНА, Анна Павловна: *Энциклопедия сел и деревень Озерского района*. Ч. 1, 2. Села и деревени Озерского района. Знатные люди Озерского района. Озеры, Московская область 1995 (Доронина 1995, ч. 1, 2).

Енциклопедія історії України (ЕІУ). Київ: Наукова думка, 2003-2011. 1-й том. А-В. Смолій, В. А. (ed.). Київ: Наукова думка, 2003. 688 с., 48 карт

ЕРМАЛОВИЧ, Микола Іванович: *Старажытная Беларусь: Полацкі і новагародскі перыяды*. (2-е виданне). Мастоцкая літаратура, Мінск, 2001. ISBN: 985-02-0503-2 (Ермаловіч 2001)

Етимологічний словник української мови (ЕСУМ): В 7 т. / АН УССР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін (eds.). Київ: Наук. думка. Файл: ISBN 966-00-0816-3, ISBN 978-966-00-0816-8 (reed.). Т. 5: Р — Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін (eds.). 2006. 704 с. ISBN 966-00-0785-X; dostupné také z http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovnuk.htm

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ, Павел (Павло) Архипович: *Смерть в Киеве*. Художественная литература, Москва 1986

Летопись по Лаврентьевскому списку. Полное собрание русских летописей. Том первый. Издательство Академии наук СССР, Москва 1962 (podle starších edicí: Археографическая комиссия. Санкт-Петербург 1897; Ленинград 1926—1928... Лаврентьевская летопись.); v elektronické podobě: Изд. Языки славянских культур, Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Некоммерческого Партнерство „Рукописные памятники Древней Руси“; dostupné z <http://www.lrc-lib.ru...> *Летопись 1962*

ЛЮБАВСКИЙ, М.К.: *Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно*. Московская Художественная Печатня. Москва 1915

ПАШУТО, Владимир Терентьевич: *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Издательство Академии наук (АН СССР), Москва 1950

ПАВЛЕНКО, Юрій Віталійовіч: *Передісторія давніх Русів у світовому контексті*. Фенікс, Київ 1994

Пулково (Санкт-Петербург). Материал из Википедии — свободной энциклопедии. [http://ru.wikipedia.org/wiki/Пулково_\(Санкт-Петербург\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Пулково_(Санкт-Петербург)). Wikipedia® 2013 (Пулково 2013),

Пулково, местность. In: Санкт-Петербург. Энциклопедия. Иванов, Б. Ю. и др. / науч. ред., Цветкова, Э. Ф. и др. / сост. библиогр.; eds.). Международный благотворительный фонд им. Д. С. Лихачева. 1-е изд., 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Бизнес-пресса, Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН). 2004, 2006. ISBN 5-8110-0107-X. V elektronické formě: In: Энциклопедия Санкт-Петербурга. Историко-культурный интернет-портал. Dostupné z <http://encspb.ru/object/2803999994> ... 2004-2013 (Санкт-Петербург 2004-2013)

СЕДОВ, Валентин Васильевич: *Восточные славяне в VI.-VIII. вв.* Серия: Археология СССР. Наука, Москва 1982

СЕДОВ, Валентин Васильевич: *Древнерусская народность*. Историко-археологическое исследование. Studia Historica. Москва: Языки русской культуры 1999. Elektronická forma: *Древнерусская народность. Дулебы* (Ч. 5). In: Русоград. Русский информационный ресурс. Dostupné z <http://www.xpomo.com/rusograd/sedov1/sedov5.html>. OCR Боромир, Русоград 2013 (Седов 2013, č. 5).

Словарь русского языка XI–XVII вв. Выпуск 1 (А - Б). Академия наук СССР- Институт русского языка. Издательство "НАУКА": Москва 1975 (*Словарь* 1975).

ТРУБАЧЕВ, Олег Николаевич: *Ранние славянские этнонимы – свидетели миграции славян*. Вопросы языкознания (ВЯ). 1974. С./№ 6; s. 52-53 (Трубачев 1974, s. 52-53)

ФАСМЕР (VASMER), М.: *Этимологический словарь русского языка* (ESRJa). Перевод с немецкого и дополнения члена-корреспондента АН СССР О. Н. Трубачева. Под редакцией и с предисловием проф. Б. А. Ларина. Издание второе, стереотипное. В четырех томах. Москва: «Прогресс», 1986-1987. Тома I–IV; také... *Этимологический*

словарь Фасмера. А., с. 6. © Арнольд (arno1251), 2004-2007; dostupné z <http://www.fasmer.net/...> <http://www.fasmer.net/p006.php/>

ХАБУРГАЕВ, Георгий Александрович: *Этнонимия «Повести временных лет» в связи с задачами реконструкции восточнославянского глоттогенеза*. Издательство Московского государственного университета (МГУ), Москва 1979 (Хабургаев 1979)

ХЕЛИМСКИЙ, Евгений Арнольдович (Helinski, Eugene Arnoldovich): Тунгусо-маньчжурский языковой компонент в Аварском каганате и славянская этимология. Материалы к докладу на XIII Международном съезде славистов (Любляна, 15-21 августа 2003). Beiträge zum XIII. Internationalen Slavistenkongress in Ljubljana. Gutschmidt, K. (ed.). Akademie Verlag, Akademie Verlag GmbH, Berlin - Hamburg, 2003, s. 10, 43–56, 135–148 (Хелимский 2003)

ШАРЫМОВ, А. М.: *Предыстория Санкт-Петербурга. 1703 год*. Книга исследований. Издание второе, исправленное и дополненное. Санкт-Петербург, Издательство «Геликон Плюс» 2009. ISBN 978-5-93682-418-0; dostupné též z http://gorchev.lib.ru/ik/Shar_1703.pdf;
odkazy:http://gorchev.lib.ru/ik/Predystoriya%20SPb_1703god/Index_contents.html

Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд (ESSJa). “Наука”. Отдел этимологии и ономастики Института русского языка им. В.В. Виноградова, Трубочев, О.Н. и д. (eds.). РАН: Москва 1974-2003; dostupné také z <http://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=essja>,
<http://www.anaslav.ru/forum/viewtopic.php?f=12&t=627>, <http://vasily-sergeev.livejournal.com/1160845.html>

Этимологический словарь тюркских языков (ESTJa). Севортъян, Е. В., Дыбо, А. В., Левицкая, Л. С., Рассадин, В. И. и д. (eds.; Е. В. Севортъян первые 3 тома). Москва: Наука 1974 (I., гласные), 1978 (II., б), 1980 (III., в, г, д), 1989 (IV., дж, ж, и), 1997 - 2000 (V., к, кв, за), 2003 (VI., л, м, н, п, с)

ЯНКО, Микола Тимофійович: *Топонімічний словник України: Словник-довідник*. — Київ: Знання, 1998. 432 с. V elektronické podobe (doplňeno): *Топонімічний словник України* 2009, dostupné z www.toponymic-dictionary.in.ua/index.php?

Internetové zdroje:

66. *Jahres-Bericht des Museum Francisco-Carolinum* nebst der 60. Lieferung der Beiträge zur Landeskunde von Österreich ob der Enns. Nachträge (3. ad Fußnote 2, pag. 49-51). Verlag des Vereines Museum Francisco-Carolinum, J. Wimmer (Druck), Linz 1908. Výroční zpráva. Dostupné z http://www.oegeschichte.at/uploads/tx_iafbibliografiedb/JBMusver_1908_066_0004-0078_b.pdf (66. JBM, 1908/2009)

Am Ostrong. Gemeinde Münichreith-Laimbach (GML 2013). Dostupné z <http://www.muenichreith.at/system/web/zusatzseite.aspx?menuonr=219801523&detailonr=219801394>, 2013

BRÜCKNER, Aleksander: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Dostupné z [http://pl.wikisource.org/wiki/Indeks:Słownik_etymologiczny_języka_polskiego_\(Brückner\)](http://pl.wikisource.org/wiki/Indeks:Słownik_etymologiczny_języka_polskiego_(Brückner)) (posl. edice 31. 7. 2012), dále: http://pl.wikisource.org/w/index.php?title=Strona:PL_Aleksander_Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik_etymologiczny_języka_polskiego_120.jpeg&action=edit&redlink=1, http://pl.wikisource.org/w/index.php?title=Strona:PL_Aleksander_Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik_etymologiczny_języka_polskiego_327.jpeg&action=edit&redlink=1

CINERT, Jan: *Doudlebové, Dulěbi a druhá vlna osídlení*. dostupné z <http://www.bylotojinak.cz/nove-poznatky/doudlebove-a-druha-vlna-osidleni>; poslední úprava 2013 (Cinert 2013)

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae Friedrich, G., Kristen, Z. (eds.). Tomi 3, fasc. 2. inde a mense iunio A. 1238 usque ad exeuntem A. 1240, Praha 1942.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Friedrich, G. (ed.). Tomus 2, Inde ab a. 1198 usque ad a. 1230, Praha 1912, č. 20 a 55

Daim. Etymologie. Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales (CNRTL). Dostupné z <http://www.cnrtl.fr/etymologie/daim>. © 2012 – CNRTL, Nancy Cedex (CNRTL 2012).

Elektronický slovník staré češtiny (hesla *súmar/súmař, sumník/súmník, sumovník, súpružník*; ESSČ). In: Vokabulář webový. Webové hnízdo k poznání pramenů historické češtiny. Dostupné z <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>. Copyright © 2006–2013, oddělení vývoje jazyka, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. (ESSČ 2013)

Flüsse. Aist, Alm, Antiesen, Mattig, Obere Traun, Krems, Große Mühl, Maltsch, Rodl. In: Flussdialog.at. Land Oberösterreich. Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt- und Wasserwirtschaft. Tatwort - Gesellschaft für Kommunikation und Projektmanagement. Wien, Linz 2010. Dostupné z <http://www.flussdialog.at/ooe>

Flusssystem Donau. In: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Kategorie. Dostupné z http://de.wikipedia.org/wiki/Kategorie:Flusssystem_Donau (2. 4. 2013; dále: FSD 2013)

Founder effect. From Wikipedia, the free encyclopedia. Dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/Founder_effect... Wikipedia 2013 (FE 2013)

Gut und Gutshaus Grasmay - Grasnitz. Ostpreußen. Dostupné z <http://www.ostpreussen.net/ostpreussen/orte.php?stadt=167&gl712=8&l=2>. Potrimpus Spółka Przedsiębiorców z o.o. Peter Ritter (Gabin). © 2010-2011 (Ritter 2010-2011)

Holzwirtschaft. Bukowina-Bochotin. Ein Blick in die Vergangenheit. Dostupné z <http://bukowina.info/Holzwirtschaft.html>. © Peter R. Elbau 2013 (Elbau, Holzwirtschaft 2013)

Kirchstetten (Niederösterreich). In: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Dostupné z [http://de.wikipedia.org/wiki/Senning_\(Gemeinde_Kirchstetten\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Senning_(Gemeinde_Kirchstetten)), 2013 (Kirchstetten 2013)

KRESS, Hans Werner: *Der Ortsname*. In: *Geschichte und Entwicklung Cadolzburgs*. Cadolzburg 2003; dostupné z <http://web.archive.org/web/20070914130807/http://www.cadolzburg.de/geschichte/geschichte.html>. © 2003 Hans Werner Kress (Kress 2003)

KYRAL, Aleš: *Barringtonia Asiatica* (Agasta asiatica, Agasta indica, Agasta splendida). In: www.rostliny.net. Dostupné z [http://www.rostliny.net/rostlina/Agasta_asiatica\(_indica..._splendida...\)](http://www.rostliny.net/rostlina/Agasta_asiatica(_indica..._splendida...)), 2007-2013

Le prénom Asta. In: Journal des Femmes. L'encyclopédie des noms de familles. Dostupné z <http://www.linternaute.com/femmes/prenoms/prenom/1255/asta>, <http://www.linternaute.com/femmes/nom-de-famille/nom/7982/asta.shtml> (Asta 2013)

Liebnitz. In: Katastralgemeinden der Stadtgemeinde Raabs an der Thaya. Raabs an der Thaya (officielles Informationsmedium der Stadtgemeinde); s. 1. Dostupné z <http://www.raabs-thaya.gv.at/images/stories/liebnitz.pdf>. Copyright © 2013 Stadtgemeinde Raabs an der Thaya (Liebnitz 2013)

Mapy Google. Dostupné z <http://maps.google.cz/maps>, ©2013 Google (Mapy Google 2013)

Marktgemeinde Lembach im Mühlkreis. Herzlich Willkommen im Lembach im Mühlkreis. Dostupné z <http://www.gemeinde-lembach.at/>; © 1999-2013 (Lembach 1999-2013)

Marktgemeinde Yspertal. Das Tor zum südlichen Waldviertel (MYW). Dostupné z <http://www.yspertal.info/system/web/zusatzseite.aspx?detailonr=217890091>, ©2013

Praat: doing phonetics by computer. Boersma, Paul – Weenink, David (eds). Phonetic Sciences. University of Amsterdam. Dostupné z <http://www.fon.hum.uva.nl/praat>, www.praat.org. Amsterdam 2013 (Praat 2013)

Překladač Google. Dostupné z <http://translate.google.cz/?hl=cs&tab=TT>, ©2013 Google (Překladač Google 2013)

Remaraweng Boarisch. Sprachgeschichte. Bedeutung von Ortsnamen. In: Bairischen Sprache. Mundarten und Dialekte in Altbayern, Österreich und Südtirol. Giegerich, Marcus (copyrights, ed.). Dostupné z <http://www.bairische-sprache.at/Index/Remaraweng%20Boarisch%20-%20Lehren/Ortsnamen.htm>, Giegerich 2011

Senning (Gemeinde Sierndorf). In: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Dostupné z [http://de.wikipedia.org/wiki/Senning_\(Gemeinde_Sierndorf\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Senning_(Gemeinde_Sierndorf)), 2013 (Senning 2013)

Slovník.sk ... Azet.sk, a.s. a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Bratislava. Dostupné z <http://slovník.azet.sk/pravopis/slovník-sj/?q=mo%C4%8Didlo>. © 2013 ŠIMÁNEK, Jan: *Z historie Doudleb. Doudlebové.* In: Doudleby, historie. Obec Doudleby. Obecní stránky. Dostupné z www.doudleby.com; poslední změna: 13.08.2012 (Šimánek 2012)

Taffa. Wikipedia. Die freie Enzyklopädie. Dostupné z <http://de.wikipedia.org/wiki/Taffa>, 2012

Thaya online. Geschichte. Dostupné z <http://www.gemeinde-thaya.at/cms/projekt01/index.php?idcatside=4&sid=dc499c812656e2566bf40bc198a8d75e>; © beas.at | Offizielle Website der Marktgemeinde Thaya, 2013 (Thaya 2013)

Trstenická stezka. Wikipedie. Otevřená encyklopedie. Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/Trstenická_stezka; Creative Commons 2012(TS 2012)

Wasserstandsrichten, Hochwasserprognosen in Niederösterreich. In: N. Amt der NÖ Landesregierung. Dostupné z http://www.noe.gv.at/Externeseiten/wasserstand/wiskiwebpublic/stat_18336910.htm?entryparakey=Q; © 2007 Amt der niederösterreichischen Landesregierung (WHN 2007)

Wörterbuchnetz. Die Wörterbücher und Nachschlagewerke. Dostupné z <http://woerterbuchnetz.de>; © 2011 Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier

Wutach. Natur nah sein. (Homepage dre Gemeinde Wutach). Dostupné z http://www.wutach.org/index.php?option=com_content&view=article&id=37:geschichte-von-lembach&catid=26:ortsteile&Itemid=31. Copyright © Gemeinde Wutach – 2013 (Wutach 2013)

Архивист. Архивно-поисковая служба. Dostupné z <http://www.gosarchive.org/uslugi/genealogy> ... Москва, 2013. Архивно-поисковая служба — Архивист © 2013 (Archivist 2013),

Генеалогия. Государственный архив Российской Федерации. Dostupné z <http://www.statearchive.ru/>. © Государственный архив Российской Федерации, Москва 2013 (Gen 2013)

Государственный архив Российской Федерации. Архивы России. Dostupné z <http://www.rusarchives.ru/federal/garf/>... © "Архивы России", Москва 2001–2013 (AR 2013)

Дулебо, Дулебов, Дулебова, Дулебская, Дулебский. Server Ufolog.ru. Dostupné z <http://www.ufolog.ru/names/order/Дулебо>. Москва, © 1997-2013. (UL 1997-2013, Дулебо, Дулебов, Дулебова, Дулебская, Дулебский).

Словари и энциклопедии на Академике. Академик. Dostupné z <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc2p/232778>, <http://dic.academic.ru/synonyms/дулебина.../дулеб.../дулебый...> (aj.). © Академик 2000-2013 (Академик, 2000-2013)

Exkurs

K rozšíření slovanských základů *dobrǫ a *plech-*, *ples-*, *pleš-* (apod.)

1. **Základ **dobrǫ*** (na příkladech místních jmen *Doberhagen*, *Dobmühle*, *Dobretshofen*, *Dobring*, *Tafersheim*, *Tagwerker*, *Tobersbach*, *Tobra*, *Tobrabach*)

Doberhagen

Jedná se o část osady Rotte Frensdorf (obec Wartberg ob der Aist, okresy Pregarten a Freistadt). První pramenný doklad z r. 1382 zmiňuje *von Toberacken*, k r. 1499 *Zu Tobracken* (obd. záznam ze 17. stol.). Předpokládá se motivace slovanským osobním jménem *Dobrak (k adj. *dobrǫ; ve smyslu: „dobrý od základu“; srov. Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 114–115); srov. slovin. *dober*).

Dobmühle

Státek leží na *Sarmingbachu* (Sattlgai, obec Waldhausen, okresy Grein a Perg). Patrně zde asi můžeme toponymum chýpat jako pojmenování novějšího původu. Ovšem k r. 1451 je v pramenech zapsáno: *Thobermull*, *Thobar mul*. Pojmenování je odvozeno ze slovanského osobního jména *Tober* ze základu *dobrǫ* (Hohensinner 1993, s. 41, 115; Bergermayer 2005, s. 64; Hlawinka 2009, s. 52, dále 111).

(*Tafersheim*)

V raném středověku označovalo pojmenování *Tafersheim* region kolem ústí Traunu na obou březích Dunaje. V 19. stol. to už ale bylo jen pojmenování v oblasti Steyregger Spital (okres Urfahr-Umgebung). Po jeho zničení v roce 1936 se jméno stalo toponymem.

K r. 885 (tedy v dokladu z konce 9. stol.!) čteme v latinském pramenu podobu *Taberesheim* (záznam je uložen ve 12. stol., ale popisuje starší stav), k r. 1190 *Tobrizze*, kolem roku 1200 *Taurisheim*, k roku 1240 *Tafersheim*, k r. 1530 *Toberischhoffenn* a *Tobratshoffenn* (Hlawinka 2009, s. 53, pozn. 113), základ *Tabretz/Tobertz* (*Tobertzhoven*) se poprvé objevuje r. 1537 (Hlawinka 2009, s. 53). Jedná se patrně o jméno obyvatelské, odvozené z psl. osobního jména se základem *Dobrǫ/*Dobra*. Tento základ je typický pro celé slovanské jazykové území; musel se tedy odrazit též v toponymech (Šmilauer 1970, s. 55). Mohlo se tedy jednat o motivaci slovanským apelatívem, které se stalo (např.) základem toponyma *Dobrica (příjemný prostor), osobním jménem *Dobrikǫ nebo *Dobritǫ* (analogicky k označení *Tobiric* ve Vídeňském Novém Městě/Wiener Neustadtu/ v Dolním Rakousku: Bergermayer 2005, s. 62–63). České prameny ze 13. uvádějí jméno *Dobrac* (Dobrák), ve 13. stol. *Dobrik* (Pleskalová 1998, s. 76–77, 130–131; dále Profous 1947/I, s. 357), podobně prameny staropolské (*Dobrak*; Ciešlikowa 1998, s. 298). Zápis osobního jména *Dobric* se objevuje též ve slovinských dokladech (Hlawinka 2009, s. 53). Ve štýrských pramenech z 11. a 12. stol. je uvedeno osobní jméno *Dobriza* (srov. Kronsteiner 1975, s. 32; dále Hlawinka 2009, s. 53). Mohlo se též jednat o etnické označení *Dobrici (Paichl 1996, s. 48, 259, 338).

Dobring

Osada *Dobring* leží na území obce Helfenberg (okres Rohrbach). K r. 1380 je v pramenech poprvé zmíněna jako *Tobring*. Mohlo tu dojít k realizaci slovansko-německé kombinace (hybridizace) základu osobního jména (*dobrǫ-) a přípony *-ing* (Paichl 1996, s. 310), ale mohlo jít též o uplatnění slovanské obyvatelské přípony *-in* (Profous 1947/I, s. 359); ve Slovinsku existuje místní jméno *Dobrina* (Jakobin a kol. 1985, s. 53).

Dobretshofen

Jedná se o pojmenování osady na *Malém/KleineMühlu* v obci Oepping^a Sarleinsbach (v okrese Rohrbach). Patrně jde o novější toponymum (i když tu bylo zřejmě základem starší jméno *Dobreta*).

Tagwerker

Stejnomený dvůr (statek *Tagwerker*) se nachází v obci Münzbach, v okrese Perg. K r. 1343 je uvedeno jako *Tabra*, k r. 1517 jako *Tabrach*. Název původně odkazoval k hydronymu (od základu **dobrъ*; Kronsteiner 1980, s. 226). Vzhledem k situaci germánských dialektů, kde se psl. **/ǣ/o* vyslovovalo jako *a*, považuje za pravděpodobné brzké přejetí např. Kronsteiner (1980, s. 218). Současná podoba toponyma se objevila v době, kdy místní slovanská varieta zanikla (a její význam již nebyl srozumitelný). Musíme proto sledovat též místní (nářeční) formy pojmenování a předpokládat opět odvození z osobního jména *Tobra*, které se tu muselo vyrovnat s označením nádeníků (tedy osob, pracujících za denní mzdu); v tomto případě se se spojením *tage-werc/Tagwerker*, jehož se užívá v bavorských nářečích. V Münzbachu (v okrese Saxenegg) se setkáváme s pomístním jménem *Towa*, v místní části Sulzbach je doloženo pomístní jméno *Halbtober* (k těmto anoikonymům prozatím nejsou k dispozici starší doklady; srov. Hlawinka 2009, s. 93). Nářeční výslovnost pomístního jména *Towa* se ovšem liší od kompozita *Tagwerk*.³⁶¹

Názvy typu *Halbtober* tedy musely vznikat až v době, kdy byl na sledovaném území slovanský dialekt zcela zapomenut. Interpretace pojmenování se přiklonila k pojetí středohornoněmeckého spojení *tagewerc*. Díky této nové sémantice nabývá smyslu motivace, která kompozitum (a pozdější toponymum) *Halbtober* chápe jako „pozemek, který je možné zorat za půl dne“, později (přeneseně) jako práci, vykonanou za půl dne.

Tobermühle

Pojmenování statku (osady) *Tobermühle* (původně *Toberhamer*; srov. Hlawinka 2009, s. 94, pozn. 330) se nachází na území obce *Pierbach*, v okrese *Unterweißenbach* a *Freistadt*. K r. 1449 je zaznamenán tvar *Toblmuel*, 1559 *Thom. Tober* (Schiffmann 1935/I, s. 204–205; Hlawinka 2009, s. 94). Pojmenování lze odvodit ze slovanského osobního jména **Tober* (Schiffmann 1940, s. 115), první doklad by ale mohl odkazovat ke středohornoněmeckému apelativu *tobel* (lesní údolí, rokle); popř. se mohl jednat o vliv deminuce typu *Töberl* (srov. dále).

Töberl:

Samota *Töberl* leží na území obce *St. Johann am Wimberg* (v okresech *Neufelden* a *Rohrbach*). Poprvé je pojmenování doloženo v pramenech r. 1760 jako *Döberlgut*, *Töberlgut* a 1787 jako *Deberl* (Hlawinka 2009, s. 94). Jako základové slovo tu lze předpokládat slovanské osobní jméno *Dober* (doložené dokonce k r. 1149 v *Korutanech*: Kronsteiner 1975, s. 34). Tato motivace však není (ve světle pozdějších pramenů) zcela jistá. Mohlo se také jednat o deminutivum ke středohornoněmeckému apelativu *tobel* (lesní údolí, rokle; srov. výše, dále: Paichl 1996, s. 248). V obci *Unterstiftung* (na území města *Bad Leonfelden*) se nachází statek *Töberl*; k r. 1435 je jako jeho vlastník označen jako *Töml Seydl*. Tvar *Töberl* je zde proto interpretován jako zkrácená forma osobního jména *Tobias* (Hlawinka 2009, s. 94).

³⁶¹V českém prostředí existuje příjmení *Tagwerker*, které je popisováno jako německá výpůjčka (např. Beneš 1998:259). Apelativum *Tagewerk* („denní práce, dílo“) potom označovalo rozlohu území (polností), které bylo možné zorat mezi východem a západem slunce (obvykle s párem volů; srov. Hlawinka 2009, s. 93-94).

Tobra

Ves *Tobra* patří k obecnímu území Perg (ve stejnojmenném okrese). První pramenné záznamy jsou datovány rokem 1273 (v přepise 1840); a to v podobě *Tabra* (Hohensinner, Wiesinger 2003, s. 55–56). Předpokládaná etymologie tu počítá se základem *Tobra-* (srov. výklad k původu hydronyma *Tobrabach*; na tomto potoce obec leží). Vedle místních jmen typu *Tragwein*, *Sarming* a *Tafersheim* patří původní hydronymum (a pozdější toponymum) *Tobra* k nejstarším slovanským místním jménům (Wiesinger 1985, s. 363).

2. Základ *plech-*, *ples-*, *pleš-* (srov. *Pleißing*, obd. *pluč-*, *ploch-*, *pluž-*, popř. **blizen/blízen*)

Podobně znějící pojmenování, která jsou obvykle uváděna jako *Plechy*, *Plesch*, *Plesche*, *Pleschen*, *Plesching* (srov. výklad Hohensinner – Wiesinger 2006, s. 8; Hlawinka 2009, s. 80: 1350 *Pleschyngen*, 1481 *Plesching*, *Pleschinger*; jméno *Pleschen* je tu rovněž odvozováno ze slov. *pleš-*, „pleš, lysina“; srov. dále u Profouse; obd. se odvozuje např. *Pleschinger See*), však nemusí být vždy stejného původu. Těžko se tu hledá „slovanská“ (analytická) etymologická teorie (a popis změn); zejména u psł. apelativa **plesь* nebo **plešь*. Tvary *Plasch*, *Plass*, *Plersche*, *Plesche*, *Pless*, *Pleß*, *Pletsche* (popř. další odvozené formy) mohou vycházet z různých základů, může se tu jednat o sémantické nebo hláskové podobnosti, popř. o analogické slovtvorné procesy (nemusí tedy jít vždy nutně o společný základ pojmenování; srov. WBÖ III/1983: sloupec 267–268, 284–286, 366–369, 373–375, 378).³⁶² Hohensinner a Wiesinger (2003, s. 203) ovšem odkazují k možné motivaci středohornoněmeckým apelinativem *blesse* (světlé místo; většinou vymýcený prostor v lese, mýtina) na příkladu jména *Pleßberg* (1556 a 1646 *Plesberg*), Jungmair (1989, s. 212) odkazuje na formy *Plesch* (rány, údery), *pleschn* (udeřit, ranit, porazit) a *Pletschn*, *Pleschn* (velký vřed, nepovedená hlávka zelí, vnější listy zeleninové hlávky, popř. velké listy, které se jsou bezcenné pro další zpracování; srov. také DNS/Holub 2004: *hlavatice*, s. 249, *chovít*, s. 252). Např. místní část Linze (původní ves) *Plesching* spadá do katastrálního území obce Steyregg (v okrese Urfahr-Umgebung); poprvé je toto toponymum zmíněno r. 1350 jako *Pleschyngen*. Pojmenování lze spojovat s označením **Pleschen* (obd. *Plesche*), které ještě Schmeller (1872: sloupec 462) vysvětloval jako „větší vřed, ulcus, boule, vyboulení“; u záznamu *Blesche* však uváděl význam „rána, úder“, u *Blesse*, *Blässe* (1872: sloupec 330) odkazoval k českému ekvivalentu *ples* (planina, mýtina, „pleš“); nezmiňoval však žádný další etymologický vztah (a neodkazoval ke sthn. apelinativu; srov. výše). Apelinativum se patrně skutečně ve slovanském reliktním tvaru odvodilo ze základu *Plesch/e* (skvrna, lysé místo), popř. souviselo se slovanským místním jménem **Plešina*, *-ьna* – ze slovan. základu **plešь* (lysé místo, lysina; též stsl.; srov. dále rovněž Profous III/1951, s. 16). Hohensinner a Wiesinger (2006, s. 8) zdůrazňují apelinativum *Plesch* (viz výše – ve významu „skvrna, pleš, mýtina, holina“) jako slovanské slovo reliktní nebo přejaté. Profous (III/1951, s. 16) odvozuje pojmenování jihočeské vsi *Pieschen* (jedná se o český Malonín) od apelinativa *ples* („lysina, pleš“) a předpokládá dále, že bylo české apelinativum převzato do němčiny a rozšířeno v místních jménech; obd. uvádí DNS/Holub 2004 (274) slovo *pleskatý* ve významu „holý, plochý“. Pohl (1996a, s. 1528) chápe tvar **plesь*/**plešь* jako apelinativní základ k tvoření oronym (srov. též slovenské pojmenování *Plesivec*). Takto mohlo být motivováno místní jméno *Plöschenberg* (Korutany; srov. Pohl 2008, s. 4; srov.: Hlawinka 2009, s. 81). Na území ČR je ze základu

³⁶² ... např. od základu *plasný*, *plasná* může pocházet české MJ Plasnice nebo německé formy Plaßnitz a Plaßdorf (Profous III/1951, s. 371).

místních jmen *Ples* a *Plese* odvozeno větší množství toponym (Profous III/1951, s. 375–376; srov. také dále).

Schacherl (1919, s. 31–32) si povšiml užití slova *Pleschen* na Šumavě (s významem „procházka, listování“) a slovesa *pleschen* („vyzrazovat tajemství, olizovat si rty při jídle“). Slova *Plesch(e, -en)* se v horním Mühlviertelu užívá ve významu „mýcení lesa, odlesňování“, ale také ve významu „upovídáná žena“ (WBÖ III/1983: sloupec 367–368); srov. slovin. *pleša* a čes. *pleš* (psl. *plěšb; též ve významu „vykácené, prázdné místo“; srov. dále Bezlaj 1995/III, s. 54; Kopečný 1981, s. 270). Bezlaj (1995/III, s. 56) cituje 2 doklady ze 16. stol.: *pleshaft* *apleshiv* (plešatý, holohlavý), kterými lze doložit příklady tvoření slov v dané (kontaktní) situaci. Bezlaj (1995/III, s. 55–56) však zcela odlišně vysvětluje samotné apelativum *pleš*. Upozorňuje totiž na možnou souvislost se starou formou **plet-* (ve stejném významu, jaký se vztahuje ke staršímu českému lexému *poruba, polom*) a na litevské verbum *plėšiu, plėšti* (mýtit), popř. na lit. subst. *plėšinys* (vymýcené místo; v českém prostředí však převažuje jiný výklad: Profous, Svoboda IV/1957; srov. také Hosák, Šrámek 1980, s. 255; Hlawinka 2009, s. 147).³⁶³

Vedle slovinského pojmenování *pleša* a českého *pleš* zmiňuje pak též Machek/ESM (1997, 2010, s. 458–459) stsl. slovo *plesb („lysina, pleš“), ruské (obecné nebo nářeční) apelativum плес/плѣс (se stejným významem, ale také „dosah, široká vodní hladina“, „holé místo na poli nebo v lese“, ukr. *plis*, pln. *plesz, plech*, hsrb. *plech*. Psl. deverbativum *plesb ovšem neznamenal jen obecně „holinu, lysinu“ nebo „pleš“, ale také holé místo na poli nebo v lese. Tento význam se podnes udržel jen v ruštině. Rejzek (2001, s. 475) rekonstruuje k psl. *plesb předstupeň *plechb, který byl odvozen z ide základu **ploiks-* (ke kořenu **ple-*, „holý, lysý“). *Pleska* a podobné deriváty označují na východě Moravy pampelišku (pravděpodobně na základě toho, že po odfouknutí semen zůstává květní lůžko, které tvoří jakýsi „prázdný malý košík“; srov. ČJA II/1997, s. 263–264), také ve staré češtině byl lexém *pleska* opakovaně doložen v tomto významu (Newerkla 2004, s. 356).³⁶⁴

Podle nejrozšířenějších teorií tedy lexém *Plesch/Plesche/Pleschen* označoval „holé místo na kopci, mýtinu, paseku, holou seč, lysinu na vrcholu hory apod.“ (většinou ženského rodu). Dodnes se ho v německy mluvících zemích užívá běžně.³⁶⁵

České apelativum *pleš* je odvozeno z psl. deverbativa *plěšb (holé místo na hlavě, bez vlasů; holé místo na poli nebo v lese). Pojmenování se objevovalo v bývalém slovanském

³⁶³ Další výklady už nejsou pravděpodobné (a opět často zavánějí „lidovým“ etymologizováním):

- derivace od lexému *plužica/plužice* (označuje pluh s dlouhou ojí, s radlicí a zvláštní násadou; byl určen pro orání úzkých pruhů půdy, popř. záhonů); ovšem zdá se, že je apelativum *pluh* slovanského původu (z psl. *plug – *plugati; tedy „plouhati“, plazit se); německá forma *Pflug* je jazykově dost izolována (takže se zdá, že byla převzata ze slovanského dialektu; srov. dále Machek 1998, s. 463–464); odvození by muselo proběhnout od adjektiva *plužní*...

- podle něm. pojmenování *Blech-* (*plech-*, *plechový*); to by však bylo možné jen tam, kde se v nové době projevil vliv německého osídlení.

- dokonce se v promluvě (jediné) rodilé mluvčí z oblasti Mühlviertelu (ve vztahu k „severní“, tedy pohraniční lokalitě *Pleißing*) objevila výslovnost *Plüsching*; následně tedy i výklad hydronyma podle slova *Plüsch* 'plyš' (ve významu „hebký“, zvolna plynoucí potok“; sic!).

- od verba *blechen* (klopit, solit, platit; tedy „potok blízko místa, kde se vybíralo mýto“?)

³⁶⁴ Jižně od Dunaje se též objevuje hydronymum *Pleschbach*:

1. jižně pod Pleschwaldem (na území obce Stiwoll u Eisbachu, západně od Grazu)
2. pramení u Eggu, V od osady Plesch (v okrese Graz-Umgebung ve Štýrsku); od soutoku s *Fruttner Bachem* (zprava) se nazývá *Drauchenbach*; ústí zleva do *Hartelbachu* v Halbenrainu; poté se zase nazývá *Drauchenbacha* ústí do *Mury*

V okrese Leibnitz (rovněž jižně od *Dunaje*) můžeme najít potok *Pleschenbach* (u Kleinkleinu a Großkleinu je levým přítokem *Saggau*, pravého přítoku *Sulmu*); srov. MAPY GOOGLE 2013)

³⁶⁵ Později se lexém vbav. - rak. i v jihočeském nářečí přenesl též na označení „povídavé ženy“ (bav. - rak. *plesch* x jč. *pleska, pleška*).

jazykovém prostoru poměrně často (zejména v rámci procesu tvoření místních a pomístních jmen, především pak zmíněných oronym). Všeslovanská forma *plěchъ*, *plechý* (holý) je vysvětlena v ESM podobně (jako „řádný, dobrý“, asi podle opozitního pojmenování „neplecha“; zřejmě souviselo i se slovem „plachý“: Machek 1997, 2010, s. 457). Forma může tedy rovněž souviset se základem *pleš-*, který mohl označovat holé místo na kopci, mýtinu (srov. Profous 1951, III., s. 375–376); obd. česká i moravská toponyma *Pleš*, *Pleše*, *Plešiny* (holé místo na vrchu, „pleš, plešina“), *Plešišťe* („místo pleší“), *Plešivec*, *Plešnice/Pleschnitz* (voda tu protéká „pleší“ – místo na řece), *Plešovice* (ves lidí Plešových; obd. Profous III/1951, s. 370; také výše). Může ovšem souviset se starým adjektivem *plechý*, kterého se užívalo ve významu „čistý, hezký, švarný“ (jak dokládá již Jungmann: Jg III, 1837/1990, s. 110; srov. také výklad toponyma *Plechov*, kdy se usuzuje na „Plechův dvůr“; z adj. „plechý“: Profous 1951, III., s. 373).

Někdy se podobný základ spojuje i s označením „kluzkého, vlhkého místa“ (apelativum „plaz“: kluzká cesta, „plzké“ místo; srov. *Plazy*, Profous 1951, III., s. 373; dokonce snad obd. u pojmenování Plzně – dle „plzký“; v tomto případě ovšem mohlo jít též o pojmenování místa, kde je „plazivá“ půda, tedy: kde se půda sesouvá, srov. týž, 381–384. Obdobně se někdy vykládá i hydronymum *Ploučnice*... jako **Plъ/ъbnica* – *Plšnica* – *Plúčnica*; srov. Profous 1951, III., s. 380). Jindy se mohlo základem *ples-* odkazovat k místu, kde je „hlubší voda“, prohlubeň v řece (místo s rozšířeným či prohloubeným tokem), jezero, vír apod (srov. také Profous III/1951, s. 373–374; srov. valašské nář. *ples*). Také označení horského jezera (*pleso*) je patrně odvozeno z praevropského, popř. z nářečního označení „hluboké vody pod jezem“ (obd. je tomu i na Valašsku; srov. též Holub, Lyer/SES 1978, s. 377; dále k typům *Ples*, *Plessen/Pleschen*, *Plešnice/Pleschnitz* Profous 1951/III., s. 374); typ *Plesná* (popř. *Plešice*, *Plešovec*) zmiňují v této souvislosti Hosák a Šrámek 1980, s. 255–256: *plesъna – z všeslov. *plesъ; připomínají, že tento typ hydronyma obvykle souvisí s vodním prostředím; srov. také Hlawinka 2012: 80, 145–146, 180).³⁶⁶

Některé výklady připouštějí i jiné možnosti; např. derivace od osobního jména; tu zmiňuje Profous (1951, III., s. 374 – od jména *Plesan*, s. 376 – od jména *Pleš-*).

Někdy se podobná pojmenování odvozují též z něm. slova *flesch/ flach* (které lze přeložit též jako rovný, plochý, rovinatý (v určitých případech by se tu snad mohlo jednat o správný výklad původu podobných pojmenování).

---

³⁶⁶ Nikterak s tím však nesouvisí toponyma typu *Plumlov* apod., která jsou jednoznačně něm. původu (Blumenau; srov. Hosák, Šrámek 1980, s. 257: ze sthn. *blumen ouwe*, tedy „květinová mýtina“ (1347 *castrum cum suburbio Plumbnaw*, 1373 *Plumnaw*; srov. též výše u výkladu hydronyma *Donau*).

Přílohy

- I. *Přehled hydronym*
- II. *Schéma tabulkových přehledů*
- III. *Kvantitativní vyjádření počtu příznakových slabik v promluvách*
- IV. *Poměrné vyjádření počtu příznakových slabik v promluvách (v %)*

Příloha I.

Přehled hydronym

⊕

Č.	Pojmenování (hydronymum)	Ekvivalent	Zeměpisné určení	Výklad významu	Původ, popř. chronologie	Odkaz, poznámka
1.	<u>Aist</u>	Krátce k <u>Dunaji</u> : <u>Senftmühlbach</u> (název úseku vodního toku)	1. řeka <u>Aist</u> 2. také název v úseku <u>Klambach</u> – <u>Schwemmacarri - Dunaj</u>	pův. <u>Agasta</u> , <u>ag+est</u> ... velmi prudeka řeka	praevr. popř. ide (období před Kr.)	prostř. slov. dialektu
2.	<u>Antbach</u>		přítok <u>Rotbachu</u> (povodí <u>Německé Dyje</u>)	1. něm. <u>ant-/and-</u> , <u>ent-</u> (afix, lexém) 2. odkaz na slovanské osídlení?	homoném. nebo předsl. základ, slov. přenos nelze vyloučit	
3.	<u>Aubach</u>		např. přítok <u>Ném. Dyje</u> (ale i jinde)	z něm. <u>Au (ovine)</u> : louka, luh (starý gem. základ)	doklady patrně sthn.; ale už před 10. stol.	obd. <u>Auerbach</u>
4.	<u>(Auringsbach)</u>	<u>(Auringspach)</u>	údajně potok (pramenné doklady zmiňují v Dolním Rakousku; blíže neidentifikován)	Bez proteze <u>j – *aworb/aworb</u> (odtud v něm. prostřední <u>aw-</u>)	psl. určitě převzala už v 8. stol. (popř. dříve)	a) předinde stav? b) vliv starobavorského slova * <u>ahor</u> .
5.	<u>Bra(u)nau/bach</u>	<u>Schrems/Schrems</u> (rak. lid.), čes.	přítok <u>Lužnice</u> ve <u>Schremsu</u>	„hnědý“; asi dle lok. <u>Bra(u)nau</u>	něm.; patrně novější	1110 zápis <u>Prounaw</u>

6.	<i>Bucherser Bach</i>	<i>Skřemělice</i> <i>Pohořský/Pohořský</i> <i>potok</i>	přítok <i>Černé</i> , do <i>Maiše</i> u <i>Kaplice</i>	<i>Buchers</i> /něm. obč. Pohoří na Šumavě	pův. něm., čes. doloženo poč. 16. stol.	
7.	<i>Burbach</i>	<i>Buch(en)bach</i>	přítok <i>Černého</i> <i>Aistu</i>	pův. <i>Burgbach</i> ; „hradní potok“	střih., staré bavorské dial.	patrně něm., neslov.
8.	<i>Černá</i>	<i>Švarcava/Schwarzau</i>	přítok <i>Maiše</i> (soutok s <i>Vitavou</i> ; v Českých Budějovicích)	„temná“ řeka; obd. typ označení v Čechách i v Rakousku	možná psl.; v úzu až ve středověku	srov. základ <i>Schwarz-</i> ; např. <i>Schwarzabach</i> , <i>Schwarza</i>
9.	<i>Daimbach</i>	patrně <i>Dambach</i>	přítok <i>Maiého</i> <i>Mühlu</i>	1. spíše germ. základ: <i>Dam-/Tan</i> (<i>Tanne)bach</i> 2. <i>dam</i> ... turecky doba, lhůta; též arabsky, íránsky nebo obdobně	1. patrně před 10. st. 2. popř. přenos z orientálních jazyků?	pokud turkotat, či arab. vliv, možná i později
10.	<i>Danube</i>	1. <i>Dunaj/Donau</i> <i>Dunav</i> <i>Donava/Danuvius</i> / <i>Danubius</i> 2. srov. <i>Isper, Ysper,</i> <i>Is-/Ax- (ter, - per?)</i>	ústřední vodní tok ve sledované oblasti (od soutoku řek <i>Brigach</i> a <i>Breg</i> ve Schwarzwaldu)	1. <i>Do(na) - aw</i> (popř. <i>-awne</i>) 2. * <i>heisr/ys + ura</i>	ide popř., popř. kelt. vliv (u obou typů pojmenování)	Srov. <i>Isar, Isar</i> <i>Jizera</i> aj.
11.	<i>Deimingerbach</i>		v povodí <i>Naarnu</i>	<i>tymenez/(tymenez)</i> nebo <i>dym?</i>	praev. nebo psl.?	1139–41, 1335 <i>Teynich</i> v pramenech <i>Tumlich</i> , <i>Tumilich</i> ; srov. <i>Deiminger, Diming</i> odlišně <i>Deiminger</i> .
12.	<i>Dimbach</i>	<i>Dimlbach</i>	přítok <i>Dunaje</i> mezi <i>Naarnem</i> a <i>Ysperem</i>	popř. střih. a bavor. os. jméno. * <i>Tumo? Tumo?</i>	spíše střih., popř. slov. přenos	

13.	<i>(Dimingbach)</i>	<i>Diming</i> , též <i>Timingbach</i> , dnes <i>Kreuznerbach</i>	přítok <i>Dunaje</i>	* <i>Tuninpach?</i> srov. slov. <i>tymenec</i> , <i>dým</i> ...	asi slov. přenos	srov. <i>Deiminger</i> apod.
14.	<i>Dobrabach</i>	<i>Dobra</i> , <i>Dobrabach</i> , <i>Tobrabach</i>	přítok <i>Kampu</i>	ze slovanského apelatíva nebo z osobního jména <i>*Dobreta</i> nebo <i>*Dobreta</i>	psl. obd. popř. čes.	snad pův. též u poj. <i>Dobern</i> (hydronymum nedoloženo)
15.	<i>Dračice</i>	<i>Červený potok Reifbach</i> , <i>Kastenitzer Bach</i> (severně nad <i>Gmündem</i>); nikoliv <i>Kostěnický potok</i> = <i>Neumühlbach</i> (pramení v blízkosti)	řička v okr. <i>Třeboň</i> , též na rak. straně hranice	souvisejí s <i>Reifbach</i> (může jít o napodobení něm. tvaru: <i>rais-</i> / <i>drais-</i> ? / <i>*drisk-</i> ?)	psl.?	srov. <i>Dreisten</i> / <i>Dreiskembach</i> , <i>Dreißembach</i> ?
16.	<i>(Dreisten)</i>	<i>(Dreistenbach)</i>	Snad pravý přítok <i>Feldaistu</i>	(<i>driska</i> , <i>drískat</i> (dřístat), <i>jihočeské</i> a <i>moravské</i>)	psl.	srov. <i>Dreißembach</i> u <i>Dunaje</i> ; <i>Dračice</i> / <i>Reißbach</i> ?
17.	<i>Dreißembach</i>		pramen u <i>Reithu</i> ústí do <i>Dunaje</i> mezi <i>Mühlem</i> a <i>Rodlem</i>	viz. <i>Dreisten</i> – slov. <i>*driska</i>	psl.	srov. <i>Dreistenbach</i> , <i>MJ Dreißgen</i>
18.	<i>Dumbach</i>		přítok <i>Schmiäy</i>	snad <i>bay. os.</i> jméno <i>Tuno</i> / <i>Tyno</i> , z <i>dünn/e</i> (tenký, slabý)	gem., slov. přenos?	Srov. <i>Dimbach</i>
19.	<i>Dyje</i>	<i>Thaua</i> , <i>Thava</i> , <i>Tava</i> * <i>Tiaha</i>	<i>Německá/Ratouská Dyje</i> + <i>Moravská</i>	* <i>Dyjas</i> = kouřící, dýmající potok...	praevr. (ilyrská?)	

			<i>Dyje</i>				forma	
20.	<i>Edelbach</i>		povodí <i>Kampu</i>	1. <i>oedl-1</i> (patrně ve význam. „pustý“) 2. patrně ne slov. * <i>-edl-1</i> chybí <i>-ica</i> * <i>edlic-</i> (jedlica) či <i>sedlic-</i> slov. nebo čes. základ			patrně germ. (spíše než slov.)	
21.	<i>(Edlitz)</i>	dnes <i>Oberdüßbach?</i>	povodí <i>Dyje</i>				spíše psl. popř. čes.	srov. <i>Oberedlitz</i> <i>Niederedlitz</i>
22.	<i>Erlau</i>	Na horním toku: <i>Saußbach</i>	od obce <i>Saßbach</i> = <i>Erlau</i> Na bavorské straně přítok <i>Dunaje</i>	1. <i>erl-</i> : <i>Erla</i> – <i>Erla</i> , <i>Erel</i> = olše 2. zakončení – <i>au</i> (germ. – <i>owe</i> , – <i>auē</i> , popř. <i>a</i> slov. – <i>ov</i>)			patrně raně germánské (popř. ide); případně slov. přejetí nejasné	<i>Erlbach</i> , dále v Bavorsku a jinde
23.	<i>Erlbach</i>	<i>Loiwein</i>	povodí <i>Kremsu</i>	Srov. základ <i>erl-</i> (výše)			něm./germ., patrně zprostř. v psl. době	Srov. <i>Erlau</i>
24.	<i>Feistritz</i>	<i>Fistritz</i> , <i>Fistritzbach</i>	1. povodí <i>Feldaistu</i> 2. povodí <i>Weitenbachu</i>	* <i>Bystrica</i> (<i>Bystrice</i>)			psl.	
25.	<i>(Fernitz)</i>	srov. <i>Föhrenbach</i>	povodí <i>Kampu</i>	* <i>Boronica</i> , * <i>Borovnica</i>				v něm. prostř. <i>Föhrenbach</i>
26.	<i>(Fladnitz)</i>	patrně dnešní <i>Kajabach</i>	povodí <i>Pulkavy</i> a <i>Dyje</i>	* <i>Blatnice</i> (bažinatý potok)			psl.	Odlíšně: <i>Flanitz</i> –
27.	<i>Flanitz</i>		povodí <i>Feldaistu</i>	* <i>Blanoca</i> (* <i>blana</i> – travnatá louka)			psl.	srov. <i>Fladnitz</i> – odliš.
28.	<i>Föhrenbach</i>		1. přítok <i>Dunaje</i> (blízko <i>Ysperry</i> a <i>Fahrbachu</i>) 2. přítok <i>Dračice</i>	* <i>fěren</i> (střn.) (od slova <i>borovice</i> – „borový potok“)			něm.	doloženo i jižně od <i>Dunaje</i> ; srov.: <i>Fernitz</i> v povodí <i>Kampu</i>

29.	<i>Frodach</i>		3. přítok <i>Luznice</i> přítok <i>Felaisitu</i>	*bročče (místo s brodem), *Brodena *Bukowenica	psl.	psl.	srov. *Vrodna
30.	<i>Fugnitz</i>		v Hardegu ústí zprava do <i>Dyje</i>		psl.		
31.	<i>Gaberbach</i>		přítok <i>Dyje</i>	spíše <i>gaber</i> donátor (ne * <i>gabre</i> /habr)	spíše něm., sthn.		obvyklé něm. označení
32.	<i>Gansbach</i>		přítoky <i>Dyje</i>	* <i>kamens</i> /cs – („kamenný potok“)	psl.		
33.	<i>Ganzbach</i>						
34.	<i>Gernitz</i>		přítok <i>Kampu</i>	1. ze sthn. os. jména: <i>Gérhalm</i> , <i>Gerhaim</i> , <i>Gémich</i> (ne slov. * <i>jegra</i>) 2. slov. sufix -itz.	spíše sthn., slov. sufix		
35.	<i>Giessbach</i>	<i>Gießbach</i>	spojen s rameny <i>Dunaje</i> (přítok)	<i>gießen</i> (rozlít se; ne slov. * <i>huseľe</i>)	sthn., bav.		srov. <i>Gießbach</i> u <i>Dunaje</i>
36.	<i>Gießenbach</i>		přítok <i>Dunaje</i>		sthn., bav.		Srov. <i>Giessbach</i>
37.	(<i>Globnitz</i>)		přítok <i>Rothachu</i> , přítok <i>Ganzbachu</i> (oba u <i>Dyje</i>)	* <i>klotnica</i> (bublající potok)	psl.		srov. <i>Glognitz</i> ; též obce <i>Großglobnitz</i> , <i>Niederglobnitz</i>
38.	(<i>Glognitz</i>)		povodí <i>Malého Míhltu</i>	1. * <i>klok</i> ; * <i>klotnica</i> (bublající potok) 2. nebo něm. základ	psl. nebo něm.?		1537 <i>Glognitz</i> , 1570 <i>Glotzing</i> (dnes osada <i>Klotzing</i>), srov. <i>Globnitz</i>
39.	(<i>Gloms</i>)		lokality <i>Vitis</i> , okres <i>Waidhofen an der Thaya</i>	1. * <i>Lomnica</i> 2. * <i>Lopenica?</i>	snad psl.		srov. <i>MJ Kleingloms</i>

40.	<i>Göllersbach</i>		ústí do ramene <i>Dunaje</i>	1. slov. <i>(Jedlic- / zápis Göllitz?)</i> 2. germ.	snad. psl. nebo germ.	
41.	<i>Gossen</i>		levý přítok <i>Dimbachu</i> v povodí <i>Dunaje</i>	Jasen? = obd. jasan	psl.	
42.	<i>Gradnitz</i>		pravý přítok <i>Kampu</i> (také místní část <i>Zwettlu</i>)	* <i>gradc</i> /* <i>gradc-nb</i> (hradisté)	psl.	1138 – 1139 <i>Gradenze</i>
43.	<i>Granitzbach</i>	<i>Mlýnecký potok</i> , <i>Rachanovský potok</i>	v povodí <i>Vltavice</i>	<i>granic</i> – (změna g>γ v češtině) dokončena ve 13. stol.	stará čeština před 13. stol. - nebo starší?	
44.	<i>Grasnitzbründl</i>		přítok <i>Dyje</i> na moravsko- rakouské hranici	<i>grasen</i> (dnes něm „pást se“) + sufix -itz (slov. -ic)	1. germ. základ? 2. slov. dial. či zprostředkov ání	
45.	<i>Gratzembach</i>	<i>Novohradský potok</i>	přítok <i>Stropnice</i> v Rakousku	<i>Gratzen</i> ; patrně vliv osídlení českého jihu (po založení hradu)	spíše středověký stav ze 13. – 14. stol. (nejdále snad pračeské)	hnes ale přítok <i>Veveršského potoka</i>
46.	<i>Grenzbach</i>	<i>Reifmühlerbach</i>	povodí <i>Ramny</i> , <i>Aistu</i> , <i>Osterbachu</i> na rakousko- českém pomezí, přítok <i>Dyje</i> aj.	obecně něm. přejímka slov. základu „ <i>grenz</i> “ (na pomezí s češtinou <i>granic</i>)	před 10 stol.: germ. dialekt převzaly ze slov.; ve středověku	Časté, několik doložených hydronym

47.	<i>Gusen</i>		přítok <i>Dunaje</i>	1. <i>gießen</i> (rozlit, vylít; řeka častých povodní) 2. * <i>huz-</i> (drobný křemen; Šembera) 3. lid. etyl.: <i>huss/-en</i> (dřáždit; divoka řeka); <i>hus-</i> slov. základ zákl. <i>háj</i> x <i>Hain</i> (něm.)	spíše germ. než slov. (do 9. stol.)	
48.	<i>Haimbach</i>	<i>Hajský potok</i>	přítok <i>Vltavice</i>	snad čes.-něm. ovl. (kalk)		
49.	<i>Harbe Aist</i>		povodí <i>Aistu</i>	nejasně; <i>dubový</i> (<i>harb</i>), <i>bouřivý</i> (střm. <i>hare</i> = krutý, bouřlivý), <i>blátnivý</i> (u spojení <i>in dem harbe</i>), <i>borový</i> (<i>arbe, arve</i>)	spíše germ. zákl.; snad slov. přenos; poslední případ: 17. stol.	
50.	<i>Haselbach</i>		přímé povodí <i>Dunaje</i> (přítok <i>Diesenteimbachu</i>)	z něm. označení lísky (nesouvisí se slov. <i>házet</i>)	asi středověké	
51.	<i>Hussenbach</i>		povodí <i>Pulkavy</i> (dva stejnojmenné potoky)	asi <i>Hussen</i> = dřáždit (patrně ne dle hus, husité)	spíše něm. ale starší než 15. stol.	
52.	<i>Janitzbach</i>		povodí <i>Dyje</i>	původní osobní jméno (z doby křesťanské; <i>Jan</i> , tedy * <i>Janic-</i>)	slovanské	
53.	(<i>Jasen</i>)	<i>Jasenbach, Jasnitz</i>	povodí <i>Weitenbachu</i>	slov. <i>Jasen</i> jasan	slov.	stov. <i>Jasenegg</i>

54.	<i>Jasnitz</i>	1. lidově snad <i>Kleiner Radlbach</i> 2. dnešní <i>Hausgerbach</i> (u <i>Weitenbachu</i> ; stov. <i>Jasen</i>)	1. v povodí <i>Dyje</i> 2. povodí <i>Dunaje</i> : a) přítok <i>Dimbachu</i> b) přítok <i>Weitenbachu</i>	sl. <i>hydronymum</i> * <i>Jasenba</i> , popř. * <i>Jasenbica</i>	psl.	stov. místní jména na území obce <i>Waidhofen a. d. Thaya</i> ; jižně <i>Jasnitzbach</i>
55.	<i>Jaudlingbach</i>		levý přítok <i>Rakouské Dyje</i>	- ze slov. <i>Javorník</i> (není doloženo jiné)	slov.	stov. <i>Jasen</i> (<i>Jasenegg</i>)
56.	<i>Jaunitz</i>	<i>Leitenmühlbach/ Pasečenský potok</i>	1. povodí <i>Velkého/Grosse Mühl</i> (přítok <i>Lamitzbachu</i>) 2. přítok <i>Feldaistu</i>	slov. * <i>Javornice</i> (* <i>Javore/avore</i>)	psl.	
57.	<i>Kajabach</i>	snad dříve <i>Fladnitz</i>	povodí <i>Dyje</i>	čes. nebo slov.	<i>Kajá</i> - patrně novější (čes.) vliv, os. jméno <i>Kajata</i>	Srov. Profous II.
58.	<i>Kamp</i>		přítok <i>Kremsu</i>	1. kelt. (praevr.) základ <i>kamb</i> 2. něm. přejímka? sthn. kamb: křivý, ozub v trámu, (slov. přejetí?)	1. praevr. popř. kelt? 2. germ. 3. slov. přenos	
59.	<i>Kämpbach</i>		přítok <i>Dunaje</i> u <i>Greinu</i>	obd. jako <i>Kamp</i>	viz <i>Kamp</i>	Dále po proudu <i>Dunaje Gießenbach</i>
60.	<i>Katzbach</i>		1. u <i>Dunaje</i> , v povodí <i>Rammy</i> ; 2. povodí <i>Haselbachu</i> ; 3. u <i>Raabu</i>	snad sthn. <i>katza</i> (kočka), popř. slov. * <i>Chaz-</i> , * <i>Chaza</i>	sthn., popř. slov. přenos	

61.	<i>Kettenbach</i>		1. povodí <i>Aistu</i> 2. povodí <i>Vltavy</i>	slov. osob. jména * <i>Chotina</i> (* <i>Chota, chotěti</i> „chtít“) nebo * <i>Chodina</i> (* <i>Choda</i> - <i>choditi</i>); srov. Chodové	možná reflexe středověké vojenské a právní situace	<i>Chotěbudice</i> (něm. <i>Ketowitz</i>) a <i>Chotné</i> (něm. <i>Ketten</i>), statek <i>Ketner</i> .
62.	<i>Klambach</i>		přítok <i>Schwemmnarriu</i>	neodvozeno z „ <i>kolm</i> “, ale střn. apellativum <i>klam, klamme</i> (sevřený úsek, kotliná, rokle)	patně něm.	bohatý svými přítoky, srov. <i>Klausbach</i>
63.	<i>Klausbach</i>		Povodí <i>Velkého</i> <i>Mühlu, Černého</i> <i>Aistu</i> i <i>Schwemmnarriu</i>	patně obd. něm. <i>klause</i> (samota)	doklady střn., ne slov.	srov. <i>Klambach</i>
64.	<i>Kohlbach</i>		přítok <i>Dunaje</i>	podle milířů (dřev. uhlí)	středoev., něm., asi bez slov. přenosu	pozdní zápisy: 1823, 1830
65.	<i>(Kollnitz)</i>		přítok <i>Dyje</i>	nejasně; snad oronymum vztahující se k horskému hřebeni (germ. <i>kolm</i> či psl. <i>kolm/klam</i>)	asi předsl., popř. slov. zprostředko- vání	odliš <i>Kollnitz</i>
66.	<i>(Kollnitz)</i>		povodí <i>Steinbachu</i> a <i>Marbachu</i> – ústí do <i>Dunaje</i>	motivace hydronymem: od slova * <i>kolěnice</i> (* <i>kolěno</i>)?	snad psl.	MJ <i>Kollnitz</i> ; odlišně <i>Kollnitz</i>

67.	<i>Krems</i>		přítok <i>Dunaje</i>	1. snad psł. zákl. <i>kremb-</i> / čes. <i>křem-</i> 2. kelt. <i>krem</i> (česnek) 3. germ. <i>krum/krim</i> (křivý), popř. sthn. <i>krimie</i>	asi slov. původu	777 <i>Chremsa</i>
68..	<i>Krenbach</i>		pramen v <i>Qeppingu</i> (Oberneudorf) povodí <i>Velkého Mühlá</i>	odvozeno ze slovanského (psł.) základu * <i>chřěnb</i> , štč. <i>Chřen</i> z osobního jména <i>Chřen</i> ? * <i>Kreina/Krina</i> přejatá v germ.	psł., někde snad germ.	<i>Křen</i> – také statek <i>Křen</i> (v Cechách <i>Křenek, Křenov</i>)
69..	<i>Kreuzerbach</i>	srov. <i>Diming</i> nebo <i>Timingbach</i> (dříve, též ale přítok <i>Kreuzerbach/au</i>)	povodí <i>Dunaje</i>	zde germ. základ <i>kreuz</i> , „křížící, křížující potok?“	něm. pojím. (středoevropské), ale starší je slov. název.	
70.	<i>Kronau</i>	<i>Kron(au)bach</i> , dnes <i>Eizenbach</i>	povodí <i>Aistu</i> aj.	* <i>krop-/krap</i> (patrně ne <i>kapr</i>)	psł.	1383 <i>Chramma</i>
71.	<i>Kuckucksbach</i>		povodí <i>Lužnice</i>	označení kukacký, též ďábla	čes.-něm. ovlivnění?	<i>kuckuck</i> = čes. i něm., evropské i mimo Evropu
72.	<i>Kuttengraben</i>		přítok dunajského ramene	snad „zvykový potok“, možná slov. základ – * <i>choť-</i> nebo * <i>chod-</i> (popř. * <i>choťi/kot/keť-</i>)	germ. či slov.	

73.	<i>(Ladings)</i>		povodí řeky <i>Krems</i>	* <i>Ledina, Ledo</i> : neobděláné území nebo * <i>sladbenička</i> – bažina	psl.	dnes MJ
74.	<i>(Laimbach)</i>		1. povodí <i>Velkého Mühlu</i> 2. přítok <i>Weisenbachu</i> v Čechách přítok <i>Vltavy</i>	1. sthn. <i>leim</i> = hlína, jíl 2. patrně ne * <i>léňb</i> – (liný) starý základ <i>long</i> * <i>lög/luh</i>	snad. sthn. patrně ne slov.	dnes obec v okr. <i>Rohrbach</i> , 1356 (1256) <i>Laimbach</i>
75.	<i>Lainsitz</i>	<i>Lužnice, Laisnitz</i>			psl.	
76.	<i>Lanitz</i>	<i>Lanitzbach</i>	povodí <i>Vel. Mühlu</i>	* <i>Lebnica</i> , tj. louka (<i>lado</i>)	psl.	srov. MJ <i>Ladine/</i> <i>Ladinach</i> (Korutany)
77..	<i>Laufenbach</i>		přítok <i>Weisenbachu</i>	1. * bav. <i>louffen</i> – rychle téci 2. psl. <i>lubb</i> – krytý, „korový“	bav. či prosl. ?	
78.	<i>Lembach</i>	<i>Lengenbach?</i>	povodí <i>Lužnice</i>	asi „dlouhý potok“	zřejmě něm.	ale srov. <i>Laimbach</i>
79.	<i>Lesterbach</i>		přítok <i>Feldaissu</i>	slov. * <i>lest</i> , * * <i>leščina/lestina</i> (líška)	psl.	protéká obcí <i>Lest</i>
80.	<i>Lernitzbach</i>		přítok <i>Dyje</i>	* <i>Leščnica</i> , popř. * <i>Leščina</i> (lískový p.) či * <i>lešnica</i> (lesní p.)	psl.	
81..	<i>(Liebnitz)</i>	<i>(Liebnitzbach)</i>	přítok <i>Rakouské Dyje</i>	* <i>Lipnica</i> (podle lip)	psl.	název obce <i>Liebnitz</i>
82.	<i>Lohmbach</i>		přítok <i>Malého Kampu</i>	sthn. <i>lage</i> (léčka) nebo slov. * <i>klok</i> – <i>/klokotati</i>	sthn. nebo slov.	
83.	<i>(Loibembach)</i>		přítok <i>Dunaje</i>	* <i>ljub/loib</i> – milý	psl.	
84.	<i>Loibersdorfer</i>		přítok <i>Weisenbachu</i>	1. sthn. * <i>liip</i> –	sthn. nebo	srovnej <i>Loibersdorf</i>

	<i>Bach</i>		přítok	2. slov. * <i>liub</i> -	slov.	srovněj osadu
85.	<i>Loibesbach</i>		přítok <i>Dyje</i>	* <i>liub/liub</i> – <i>liup</i> - (srov. výše)	psl.	srovněj osadu <i>Loibes</i>
86..	<i>Loipbach</i>	<i>Walzbach</i>		1. * <i>loip/liub</i> / psl. 2. * <i>liup</i> / sthn.	psl. nebo sthn.	
87.	<i>Loisbach</i>		přítok <i>Kampu</i>	praevr. * <i>leubh</i> – slov. * <i>liub</i> -	praevr.; psl.	protéká <i>Langenlois</i>
88.	<i>Loiwein</i>	snad dnešní <i>Erlbach</i>	přítok <i>Kremsu</i>	* <i>liub</i> -?	slov.	
89.	<i>Lojabach</i>	<i>Loja</i>		1. sthn. louže, bažina, mokřina 2. slov. * <i>luchb</i> -	sthn. nebo psl.	
90.	<i>Lungenbergbach</i>		povodí <i>Malého Kampu</i>	* <i>luge</i> - (luh, lužní) * <i>lokb</i> , <i>loka</i>	psl.	<i>Lunkovický potok</i> <i>Lunkowitz-bach</i> -l, <i>Lungitz/bach</i> , <i>Lainsitz</i> , <i>Lainsnitz</i> , <i>Lužnice</i> <i>Lungenberg-bach</i>
91.	<i>Lungitz</i>		přítok <i>Gusen</i>			
92..	<i>Lungitzbach</i>		přítok <i>Kettenbachu</i> (u <i>Aistru</i>)			
93..	<i>Lunkowitzbach</i>	<i>Lunkowitzbach</i> , <i>Lunkovický potok</i>	ústí do <i>Dračice</i> , povodí <i>Lužnice</i>			
94.	<i>Lužnice</i>	<i>Lainsitz</i> / <i>Lainsnitz</i>	v Čechách přítok <i>Vltavy</i>			
95..	<i>Malše</i>	<i>Maltsch</i>	přítok <i>Vltavy</i> v Čechách	os. jméno * <i>Malšcb</i> nebo * <i>Malškb</i>	psl. nebo čes.	
96..	(<i>Marbach</i>)	snad dnešní <i>Riederbach</i>	povodí <i>Dunaje</i> u <i>Gusen</i>	sthn. * <i>march</i> = hranice	sthn., snad slov. zprostiř.	obdobně <i>Marwach</i> x <i>Maribach</i>
97..	<i>March</i>	<i>Morava</i>	přítok <i>Dunaje</i>	<i>Mar-ghwa</i> , - <i>aha</i> ; spíše ide základ (voda) + germ. sufix (adaptace: <i>Mor/Mar-ava</i>)	patmě ide původ, germ. a slov. přejetí (asi ne slov., kelt., ilyrské)	Plinius: <i>Maro</i> , Tacitus: <i>Marius</i>
98..	<i>Marnitz</i>		povodí <i>Pulkavy</i>	* <i>mašnica</i> , snad * <i>musinica</i> (mech),	psl.	srov. <i>Moosbach</i> (jinde)

99.	(<i>Mosiedl</i>)											
100.	<i>Moosbach</i>				povodí <i>Dyje</i> povodí <i>Dyje</i> aj.			* <i>mochla</i> „močdlo“ „mechový potok“		psl. něm. varianta k slov. pojmenování staré evr. pojmenování		dnes MJ
101.	<i>Morava</i>				hl. přítok <i>Dunaje</i>			srov. <i>March</i>				
102.	<i>Mottschüttelbach</i>				povodí <i>Pulkavy</i>			odvozeno: „močiti, močdlo“		psl.		
103.	<i>Mühl</i>				pramení Malý u Bavor, Velký v Čechách, přítok <i>Dunaje</i> východně od <i>Winzberbu</i>	<i>Velký/Groß</i> , <i>Malý/Kleine</i>		1. kelt. <i>moin, mun</i> („voda tekoucí k horskému hřebenu“) 2. slov. vliv (lid. etymologie: <i>Michle</i> /Sembera) 3. pragem. <i>modina</i>		kelt. nebo germ. původ, popř. slov. přejímka, snad od 8. stol.		
104.	<i>Naarn</i>				přítok <i>Dunaje</i>			* <i>nar-d-ina</i> (ponořit se, brouzdat): řeka s brody		praevr., slov. přejímka		
105.	<i>Nadelbach</i>				povodí <i>Bilého</i> <i>Aistu</i>			sřhn. <i>nadel/-e</i> = jehličnatý (patrně ne z čes. * <i>nadjetí</i>)		sřhn., ne slov.		srov. <i>Nagelbach</i>
106.	<i>Nagelbach</i>				povodí <i>Velkého</i> <i>Naarnu</i>	těž patrně <i>Pierbach</i>		1. slov. <i>nag/b-</i> náhlý; divoký, vzteklý (potok) 2. něm. <i>nagel</i> (označený potok?)		psl. nebo germ.		srov. <i>Nadelbach</i>

107.	<i>Nussbach</i>	<i>Nußbach</i>	povodí <i>Velkého Naarnu</i>	něm. základ (otečevový potok)	sthn.	Srov. ale <i>Lesterbach</i>
108.	<i>Osterbach</i>	těž <i>Grenzbach</i> , <i>Ostrá, Oster</i> (Šembera)	1. přítok <i>Ramny</i> 2. do <i>Rof(h)bachu</i> (také v povodí <i>Studené Vitavy</i> v Bavorsku a jinde)	1. východ (<i>oest, ost</i>), 2. V eliko-noce, 3. ostrý, (* <i>oster</i>)	1. germ. 2. psl.	srov. poj. vrchu <i>Ostrong</i>
109.	<i>Pesenbach</i>		do <i>Dunaje</i> u <i>Ortensheimu</i>	1. ne psl. * <i>peseko</i> (Písečný potok) 2. <i>bosenbac</i> : sthn. * <i>poese</i> (malo výnosný, zhoubný)	vliv sthn. popř. starší germ. tvar	doklad 1108 * <i>Bósinpah</i>
110.	<i>Pieberbach</i>		přítok <i>Waldaištu</i>	1. * sthn. <i>piber</i> 2. slov. <i>bbbrě</i>	sthn. či slov.	1382 <i>Pyberbach</i> odlišně <i>Pierbach</i>
111.	<i>Pierbach</i>	Srov. <i>Nag(e)lbach</i>	Přítok <i>Velkého Naarnu</i>	<i>pir(i)che</i> (břiza)	sthn., nikoliv. psl.	
112.	<i>Plackernwasser</i>	<i>Plackernwasser</i>	souvisí s ramenem <i>Dunaje</i>	Nejasně: něm. <i>placken</i> (plachotit se, dít se, bit), popř. základ * <i>plok/plak</i>	snad sthn., popř. slov. přenos	
113.	(<i>Plank</i>)		povodí <i>Kampu</i>	* <i>plavnica</i> nebo * <i>blavnica</i> , možná plavební příkop, popř. * <i>plawaniče</i>	psl.	MJ <i>Plank am Kamp</i>
114.	<i>Pleißingbach</i>		přítok <i>Fugnitz</i> , povodí <i>Dyje</i>	* <i>plužnice</i> , <i>plužník</i> , potok „plazící se“ či „pleskající“, <i>plkajici</i> , popř. „blizký potok“	psl.	srov. u Profouse (základ <i>pluž-</i>)
115.	<i>Pohorský potok</i>	<i>Pohorský potok</i> ,	přítok <i>Černé</i> ,	obvyklé české	čes.	novodobé pojmenování

116.	<i>Pulkau</i>	<i>Bucherser Bach</i> <i>Pulkava</i>	povodí <i>Malše</i> osídlení kolem potoků mezi <i>Pulkavou</i> a <i>Wulzeshofen</i> přítok <i>Dyje</i>	pojmenování 1. <i>Volk(s)ach</i> 2. <i>Fulka</i> (lidově?)	germ., slov. přenos?	<i>Lindermayer</i> : *1055 <i>Bylk</i>				
117.	<i>Rabischwasser</i>	<i>Rabischmasser</i>	spoj. s <i>Kramsem</i> a s <i>Dunajem</i>	srov. <i>robiš/rabiš</i> : vruty, tyče se zářezy	germ. a slov. ovlivnění	„měření“ vykonané práce				
118.	<i>(Rafings)</i>		povodí <i>Dyje</i>	1. slov.: * <i>rawina</i> “? 2. sthn. * <i>Rahewin</i> ?	slov. či sthn.	obec <i>Rafings</i>				
119.	<i>Raflesbach</i>		levý přítok <i>Weitenbachu</i>	* <i>rable, ravle, rowb</i> (rovina)	psl.	obec <i>Rafles</i>				
120.	<i>Rambach</i>		mnohé potoky (nejen) v Rakousku	snad <i>rabe</i> (sthn. havran), asi ne slov. * <i>rawena</i>	sthn. (popř. psl.)	k r. 1264 Altmünster zu <i>Mainz</i> .				
121.	<i>Raritz</i>	srov. <i>Reinitz</i>	pramen SV od <i>Neußelingu</i> , levý přítok <i>Roellu</i>	* <i>Rakovenica</i> / <i>Rakonica</i>	psl.					
122.	<i>Ranna</i>	<i>Rannabach</i>	přítok <i>Dunaje</i> v <i>Dolním Bavorsku</i> - pramen v <i>Bavorském lese</i> - do <i>Dunaje</i> ústí pod <i>Wildenramma</i> , u <i>Niederranna</i> (v <i>Rannatalu</i>)	1. slov. (* <i>Ravenna</i>), * <i>rawb/rowb</i> 2. germ.? (<i>Rúnaha</i> : <i>rinen+aha</i>)	slov. nebo germ.	1121-1138 <i>ranaha</i> 1120-1140 a 1200-1220 - <i>Ranna, Raena</i>				
123.	<i>Reisingbach</i>		přítok <i>Kampu</i>	* <i>Rěčica</i> (malá řeka)	psl.					
124.	<i>Reißbach</i>	srov. <i>Dračice</i>		<i>dřískati, dříska?</i>	psl.					

125.	<i>(Reitling)</i>		přítok <i>Kleine Gussen</i>		<i>(* dnis hrans/ka)</i> <i>*Rudbniko?</i>	čes. vliv (dolvání) psl.	1378 in der <i>Raudbnitich</i> –
126.	<i>Retzbach</i>		přítok <i>Grosse Gussen</i>		<i>*Récica</i> (malá řeka)	psl.	16. st. <i>Relz, Relzhoff</i>
127.	<i>Rodl</i>	<i>Rodla</i>	přítok <i>Dunaj</i> , <i>pramen blízko české hranice</i>		- prostřednictvím slov. dial. do bav. horní něm.: <i>Ra(š)ptula</i> - Sembera aj.: <i>Rotala, Rotolika</i> (vrba rokyta)	germ. či slov., popř. přenos (asi 8. stol.)	*1110 <i>Rotilich</i>
128.	<i>Rosinbach</i>		přítok <i>Dimbachu</i> v povodí <i>Dunaj</i>		<i>*razsocha</i> (trosocha, rozdělený tok)	psl.	srov. <i>Ross(a)bach</i>
129.	<i>(Rossabach/ Rossbach)</i>		povodí <i>Dyje</i> , přítok <i>Thumabachu?</i>				srov. <i>Rosinbach</i>
130.	<i>Sarmingbach</i>		přítok <i>Dunaj</i>		<i>*žabenika</i>	psl.	
131.	<i>Sarmingerbach</i>		přítok <i>Waldaistu</i>		<i>*žabnica</i>	psl.	
132.	<i>Sarmingbach</i>		povodí <i>Dyje</i>		1. <i>*žarnik</i> (slunečná hora) 2. <i>*šaranika</i> či <i>šaranica</i> (pospichající, řitící se potok)	psl.	
133.	<i>Semingbach</i>		do ramene <i>Dunaj</i>		asi lidé <i>Sengovi</i> (zřejmě ne slov. „seno“ – to je lid. etym.)	germ.	
134.	<i>(Scheib)</i>		povodí		<i>*šičašije</i> , popř.	psl. nebo	

				<i>Weitenbach/lu</i>	sth. <i>schibe</i> (deska)	sth.	
135.	<i>Scheitz</i>	<i>Scheutz</i>		povodí <i>Velkého Křemsu</i>	*šipe (též osten, tm), *šipec (šipek)	psl.	v obci <i>Lichtenau in Waldviertel</i>
136.	<i>Schladeinbach</i>				1. starší názor: <i>Slageror/Siegeror</i> (padací brána) 2. <i>slatina</i> (odtud něm. <i>schlad-</i>)	1. sthn. 2. spíše psl.	1362 <i>Šlatern</i>
137.	<i>Schleinitz</i>	<i>Schleim(t)zbach</i>		přítok <i>Schmidy</i>	* <i>slivina</i> , * <i>slizna</i> (švestkový potok; možná „sluneční“)	psl.	pod obcí <i>Burgschleinitz</i>
138.	<i>Schmida</i>	<i>Schmieda</i>		přítok dunajského ramene (<i>Stockenauer Arm</i>)	snad * <i>smiit-</i> (sth.): řezbář, kovář apod. (území, příznak)	asi sthn.; gem. koncevka - <i>a/-aw</i> (možná slov. přenos)	<i>Lindermayer</i> : K osídlení údolí <i>Schmiedy</i>
139.	<i>Schrems</i>	<i>Skrems, Skřemelice</i> – ale <i>Branau(bach)</i>		povodí <i>Lužnice</i>	snad *(s) <i>kreml-</i> (křemičitý podklad)	psl.	asi ne sthn. <i>Chremeliza</i>
140.	<i>Schwarzabach</i>	obd. <i>Schwarzau</i>		povodí <i>Lužnice</i>	německá obdoba jména <i>Černá</i>	zde něm. varieta	
141.	<i>Schwarzau</i>	obd. <i>Schwarzauabach</i> , stov. <i>Svarcava</i> , <i>Černá</i>		přítok <i>Maiše</i> v Čechách			
142.	<i>Schwemnaarn</i>	dříve dolní tok <i>Naarnu</i>		přítok <i>Dunaje</i>	sth. <i>swemne</i> , <i>swem</i> (brod)	sth.	nesouvisí se slov. <i>ševce</i>
143.	<i>Sierningbach</i>			přítok <i>Kampu</i> ve <i>Zvettlju</i>	* <i>Černava</i> („černá“ řeka),	psl.	

144.	<i>Sirnitzbach</i>				prítok <i>Kampu</i>	<i>Černava</i> * <i>Černice</i> („černá“ ř.)	psl.		
145.	<i>Sprögnitz</i>	<i>Sprögnitzbach</i>			prítok <i>Kampu</i>	* <i>Sprehnica Sprehnica</i> (rychlý pot.) srov. <i>Malše/Malbs/Maleky</i> , popř. osobní jméno <i>Maš</i>	psl.		protéká osadou <i>Sprögnitz</i>
146.	<i>Steinmaltach</i>	dnešní <i>Felberbach</i>			prítok <i>Malše</i>		psl. ? čes.?		prítok v <i>Mairspindt</i> , <i>Steinmaltach</i> do konce 16. st.
147.	<i>Stiefenbach</i>				prítok <i>Kampu</i>	* <i>stebbe, stebena</i> (potok v prouti)	psl.		
148.	<i>Stranitzbach</i>				prítok <i>Schmidy</i>	stč. či psl. os. jm. – <i>Straněj(b)</i>	čes. (či psl.)		pramen v obci <i>Stranitz</i>
149.	<i>Strobnitz</i>	<i>Stropnice</i>			prítok <i>Malše</i>	„strop“; tj. řeka „přemostěná četnými lávkami“, popř. „s mnoha mlýny“	psl., popř. čes.		obd. i jinde ve slov. prostrědí
150.	<i>Švarcava</i>	<i>Černá, Schwarza</i>			prítok <i>Malše</i>	adekvátní název: „ <i>Černá</i> “	v čes. prostř.		srov. <i>Schwarza-bach</i>
151.	<i>Taborbachl</i>				povodí <i>Vel. Kampu</i>	od slova <i>Tabor</i> (15. st. či dříve?)	čes. vliv		
152.	<i>Taffa</i>	<i>Taffabach</i>			prítok <i>Kampu</i>	1. snad „ <i>dab</i> “ = * <i>dabina/dubina</i> 2. prudký potok	slov. nebo stará evrop. přej.		
153.	<i>Thauabach</i>				prítok <i>Dyje</i>	* <i>Tuche, Tuchia</i> nebo <i>čučiče, Dyje?</i>	psl. či sthn., popř. evr.?		
154.	<i>Thava</i>	<i>Dyje, Taha, Thava</i>			prítok <i>Moravy</i>	* <i>Dijas?</i> * <i>điti?</i>	praevr./ ilyrské (?), slov. přejetí		
155.	<i>Thumabach</i>				prítok <i>Moravské</i>	* <i>döbena</i> , <i>Dubový</i>	psl.		

				Dyje	potok		
156.	<i>Thumeritzbach</i>			přítok Dyje	* <i>děbs</i> ? * <i>Domaradz</i> ?	psl.	
157.	<i>(Tümingbach)</i>	dnes <i>Kreuznerbach</i>		povodí <i>Dunaj</i>	* <i>dym</i> nebo * <i>fymenec</i>	psl.	
158.	<i>Timmelbach</i>			přítok <i>Göllersbachu</i> v povodí <i>Dunaje</i>		psl.	
159.	<i>Tobrabach</i>	<i>Tobra</i>		levý přítok <i>Naarnu</i>	* <i>dobrb</i> - =dobrý	psl. či čes.	* 1273 <i>Tabra</i>
160.	<i>Tröbingerbach</i>	<i>Tröbingerbachl</i>		povodí <i>Malého</i> <i>Mühl</i>	* <i>Trëbunib</i> , <i>Trëbnik, trëbiti</i> : (mýtí, klučítí), popř. vyrovnání s ním. <i>trëffen</i>	psl. (ovlivněno něm.?)	
161.	<i>(Tumbach)</i>			Přítok <i>Malých</i> nebo <i>Velkých</i> <i>Gusen</i>	asi bav. os. jméno * <i>Tuno</i> (srov. <i>Dumbach</i>)	snad bav., ale slovan přenos není vyloučen	1383 <i>Tumpach</i> , <i>Tumbach</i>
162.	<i>Tümlingbach</i>			jižně pod <i>Krackingen</i> , míří do <i>Dunaje</i>	* <i>dym</i> či * <i>fymenec</i> ?	snad psl.	srov. výše <i>Dimling</i> , <i>Deimling</i>
163.	<i>Urissenbach</i>	<i>(Rottenbach)</i>		přítok <i>Kampu</i>	* <i>Uteš</i> , * <i>Uteša</i> * <i>Utiše</i> , slov. osobní jméno	psl.	
164.	<i>(Vießling)</i>			povodí <i>Dunaje</i>	* <i>buzeniko</i> , * <i>bozb</i> (bez)	psl.	osada <i>Vießling</i>
165.	<i>Visnitz</i>			přítok <i>Kleine</i> <i>Gusen</i>	1. germ. původ: * <i>Fisimissa</i> ; ze slovesa <i>fissein</i> (mžít) 2. <i>Višňový potok</i> 3. asi ne základ	slov. nebo germ. (popř. kelt.)	

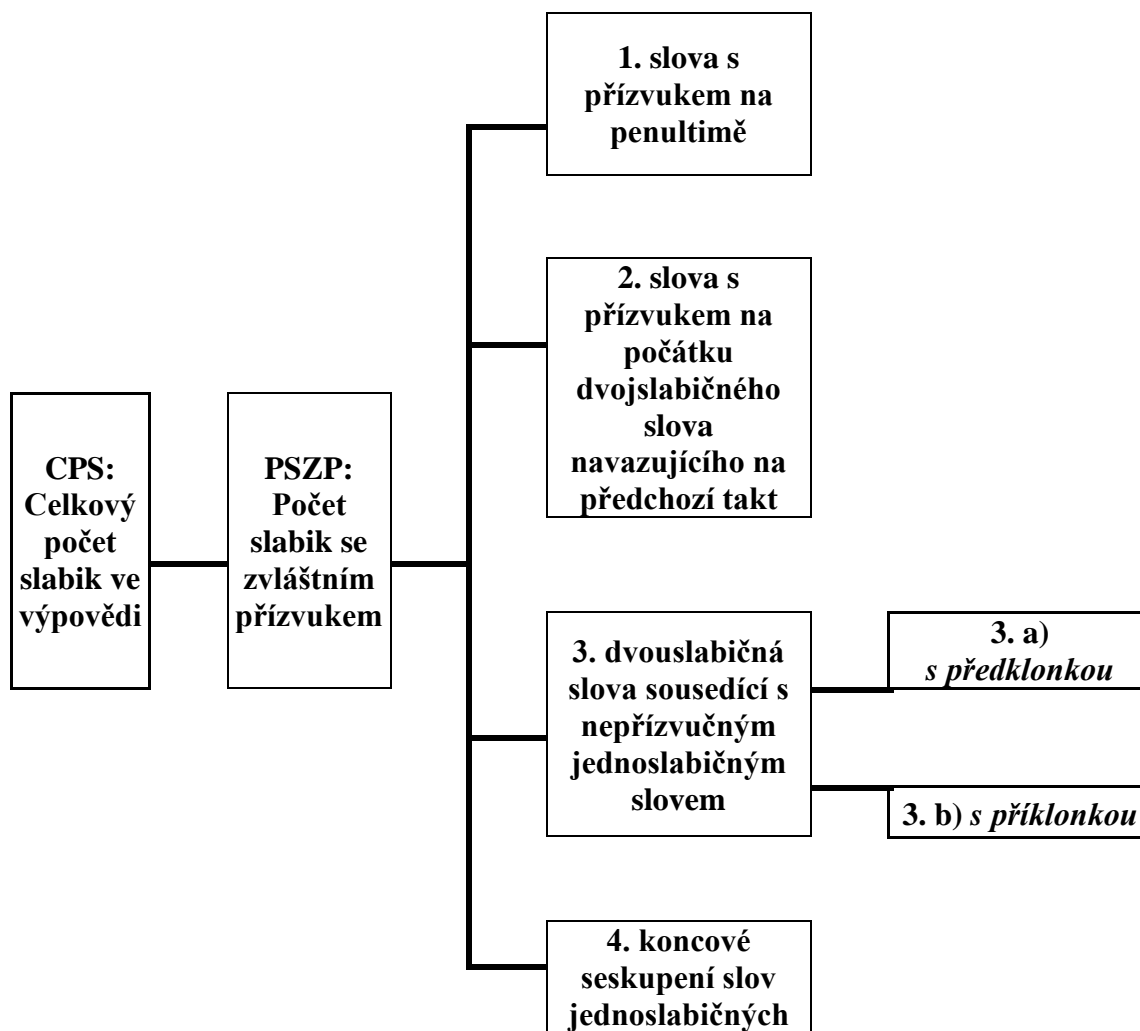
166.	<i>Weiten</i>	<i>Weitenbach</i>	přítok <i>Dunaj</i>	vš., vřž., vyš...- též od jména 1. * <i>Witro</i> 2. * <i>Wit(ō)</i> 3. <i>Wirina</i> (vinoucí se řeka)	psl.	
167.	<i>(Weitra)</i>	<i>(Weitrabach)</i>	povodí <i>Lužnice</i>	1. ide původ (* <i>weid-</i> pletený koš); 2. germ. <i>Witra/Weitra</i> (dokonce: protiklad <i>Westrach</i> x <i>Ostrach</i>), 3. slov. <i>Vičrava</i> či osobní jméno <i>Wit(o)rad?</i>	slov. nebo germ., popř. ide základ (nebo kelt.)	srov. výklad o <i>Vitorazi</i> (1. kapitola)
168.	<i>(Weitragbach)</i>	dnes <i>Mirellenbach</i>	povodí <i>Velkých Guseň</i>			
169.	<i>(Windigsteig)</i>	snad úsek <i>Dyje</i>	snad v okolí <i>Dyje</i> , popř. přímo její úsek	* <i>wind-</i> = označení pro slov. původ	slov. přejímka	osada <i>Windigsteig</i>
170.	<i>Witschaubach</i>		přítok <i>Lužnice</i>	* <i>Wulk</i> (vlk) nebo * <i>Boleč</i> (osobní jméno)	psl.	
171.	<i>Ysper</i>	<i>Isper</i>	přímý přítok <i>Dunaj</i>	1. také <i>Eisbach</i> 2. slov. a) * <i>jezvorē</i> (plynoucí voda) b) * <i>izpira</i> (vyplavující, rychle tekoucí)	1. stněm., kelt. vliv? (před 7. st.) 2. slov. (7.–8. stol.) 3. praevr. (od přelomu	srovnej také <i>Isper</i> (nejisté, ale roku 998 <i>Fluvius Ispera</i>)

				3. základ * <i>-is</i>	letopočtu)	
172.	<i>Zava</i>		přítok <i>Moravy</i> (osídlení údolí <i>Zavj, Pulkavy a</i> <i>Schmie(d)j</i>)	výklad hydronyma: nejasný	hmotné dokl.; už z ml. doby kamenné, ale zřejmě psl.	odkazy k středověkému osídlení <i>Lindermayer</i> 2008
173.	<i>Zeuzerbach</i>		přítok <i>Große</i> <i>Gusen</i>	* <i>svr(ov)-ica</i> „ <i>svrovj/srovj</i> “ potok; dial. * <i>Zurica</i>	psl.	1310 <i>Zevhertz</i> 1347 <i>Zevcz</i>
174.	<i>Zweimznerbach</i>		spolu s <i>Gusen</i> přítok <i>Dunaje</i>	* <i>Swinica</i> * <i>Swinbca</i> , popř. * <i>Swinbcb</i>	psl., popř. čes.	1475 <i>Zweimznen-bach</i>
175.	<i>Zwettl</i>	<i>Zwettlbach</i>	přítok <i>Velkého</i> <i>Mühlu</i>	* <i>Swietl-</i> (světlý)	psl.; spol. s čes. rozšířením	srov. obce s názvem <i>Zwettl</i>

Příloha II.

Schéma tabulkových přehledů

Příloha III.

Kvantitativní vyjádření počtu příznakových slabik v promluvách

Tabulka I.–J (Jihočeský region)³⁶⁷

	CPS	PSZP	1.	2.	3.	3. a)	3. b)	4.
JčR	1998	326	222	52	44	43	1	8
K/1	95	17	10	6	1	1	0	0
D/2a	202	35	23	2	9	9	0	1
D/2b	203	36	29	1	5	5	0	1
D/2a+2b	405	71	52	3	14	14	0	2
L/3	177	26	16	3	6	6	0	1
B/4	279	43	31	8	2	2	0	2
S/5a	184	35	21	8	5	5	0	1
Ss/5b	231	36	22	10	3	3	0	1
S/5a+5b	415	71	43	18	8	8	0	2
Sm/6	324	54	32	12	9	9	0	1
S/5+6	739	125	75	30	17	17	0	3
Kr/7	303	44	38	2	4	3	1	0

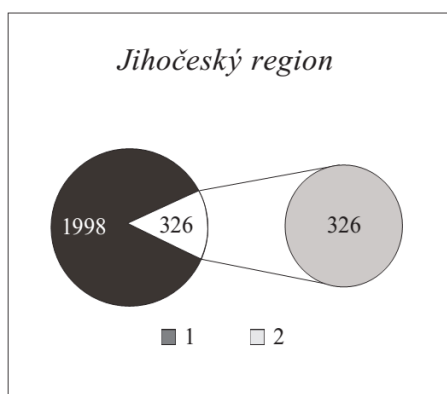
Tabulka I.–Z (Západočeský region)

	CPS	PSZP	1.	2.	3.	3. a)	3. b)	4.
ZčR	545	66	38	17	8	8	0	3
N/1	136	17	8	7	2	2	0	0
Ks/2	80	8	5	2	1	1	0	0
U/3	60	8	4	3	0	0	0	1
C/4	85	9	6	2	0	0	0	1
Le/5	70	9	8	1	0	0	0	0
T/6	60	8	5	1	1	1	0	1
H/7	54	7	2	1	4	4	0	0

³⁶⁷ Data sebraná do tabulek z lokalit na jihu a západu Čech jsou plně tu plně srovnatelná; obdobně je tomu též u souboru tabulek č. II. (srov. dále).

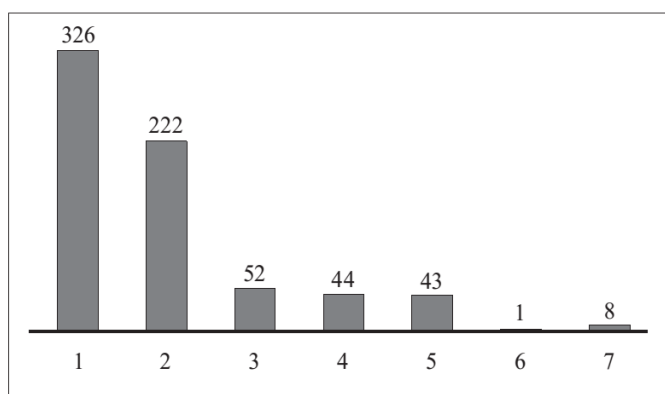

Diagram J–I.A

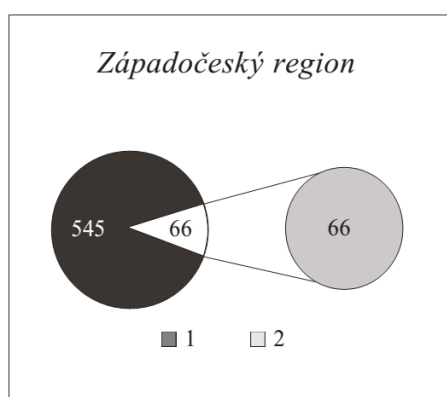
- 1 Celkový počet slabik ve výpovědi
- 2 Počet slabik se zvláštním přízvukem

Diagram J–I.B

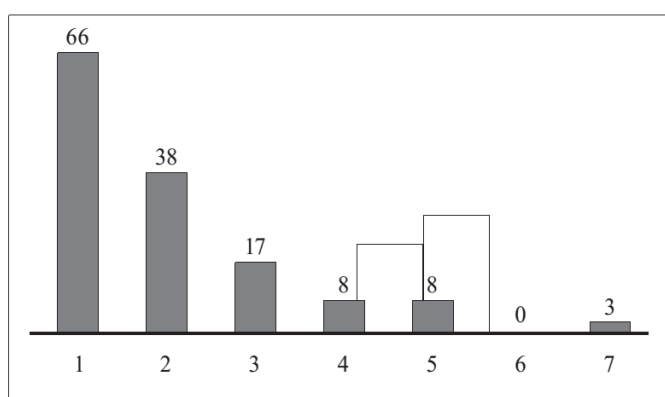
- 1 Počet slabik se zvláštním přízvukem
- 2 1. slova s přízvukem na penultimě
- 3 2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt
- 4 3. dvouslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem
- 5 3. a) s předklonkou
- 6 3. b) s příklonkou
- 7 4. koncové seskupení slov jednoslabičných

Diagram Z–I.A

- 1 Celkový počet slabik ve výpovědi
- 2 Počet slabik se zvláštním přízvukem

Diagram Z–I.B

- 1 Počet slabik se zvláštním přízvukem
- 2 1. slova s přízvukem na penultimě
- 3 2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt
- 4 3. dvouslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem
- 5 3. a) s předklonkou
- 6 3. b) s příklonkou
- 7 4. koncové seskupení slov jednoslabičných

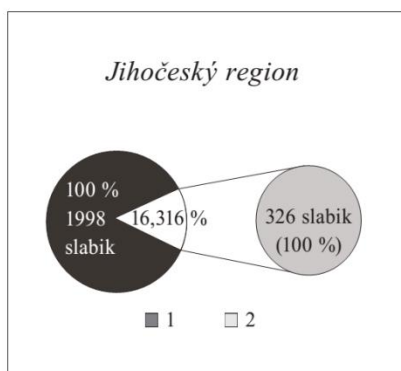
Příloha IV.

Poměrné vyjádření počtu příznakových slabik v promluvách (v %)

REGION		Celkový počet slabik ve výpovědi	Počet slabik se zvláštním přízvukem		1. slova s přízvukem na penultimě		2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt		3. dvouslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem (čili s předklonkou nebo příklonkou)				4. koncové seskupení slov jednoslabičných			
Obec	kód		počet	% _{ZS}	počet	% _{VS1}	Počet	% _{VS2}	počet	% _{VS3}	počet	% _{VS3a}	počet	% _{VS3b}	počet	% _{VS4}
Jihočeský region	JŘR	1998	326	16,316	222	68,098	52	15,951	44	13,497	43	97,727	1	2,273	8	2,454
Komařice	K/1	95	17	17,895	10	58,824	6	35,294	1	5,882	1	100,000	0	0,000	0	0,000
Doudleby	D/2a	202	35	17,327	23	65,714	2	5,714	9	25,714	9	100,000	0	0,000	1	2,857
	D/2b	203	36	17,734	29	80,556	1	2,778	5	13,889	5	100,000	0	0,000	1	2,778
Doudleby celkem	D/2a+b	405	71	17,531	52	73,239	3	4,225	14	19,718	14	100,000	0	0,000	2	2,817
Lhota u Mladošovic	L/3	177	26	14,689	16	61,538	3	11,538	6	23,077	6	100,000	0	0,000	1	3,846
Bor u Suchdola	B/4	279	43	15,412	31	72,093	8	18,605	2	4,651	2	100,000	0	0,000	2	4,651
Soběnov	S/5a	184	35	19,022	21	60,000	8	22,857	5	14,286	5	100,000	0	0,000	1	2,857
Soběnov – Malé Skaliny	Ss/5b	231	36	15,584	22	61,111	10	27,778	3	8,333	3	100,000	0	0,000	1	2,778
Soběnov celkem	S/5a+Ss/5b	415	71	17,108	43	60,563	18	25,352	8	11,268	8	100,000	0	0,000	2	2,817
Smrňov	Sm/6	324	54	16,667	32	59,259	12	22,222	9	16,667	9	100,000	0	0,000	1	1,852
Soběnovsko celkem	S/5+6	739	125	16,915	75	60,000	30	24,000	17	13,600	17	100,000	0	0,000	3	2,400
Křemže	JKr/7	303	44	14,521	38	86,364	2	4,545	4	9,091	3	75,000	1	25,000	0	0,000

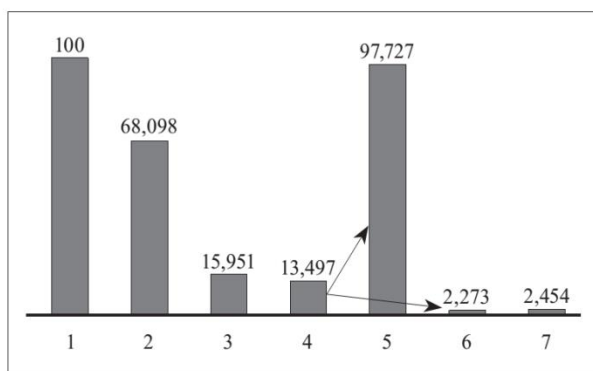
Tabulka II.-J

Diagram J-II.A

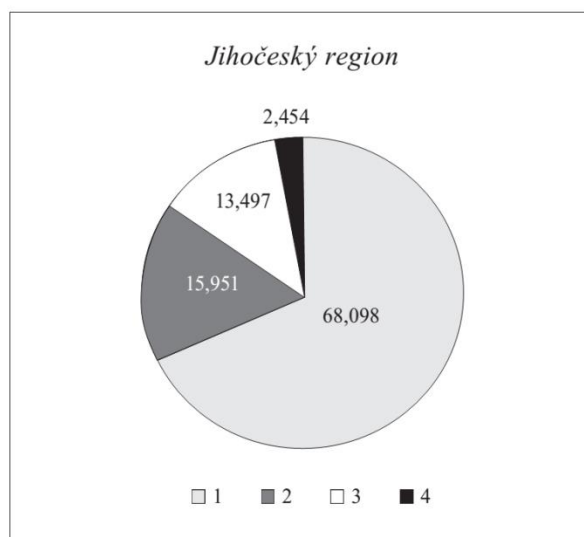
- 1 Celkový počet slabik ve výpovědi v %
- 2 Počet slabik se zvláštním přízvukem v % (pro sloupcový graf hodnota 100 %)

Diagram J-II.B

- 1 Počet slabik se zvláštním přízvukem v %
- 2 1. slova s přízvukem na penultimě v %
- 3 2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt v %
- 4 3. dvouslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem v %
- 5 3. a) s předklonkou v %
- 6 3. b) s příklonkou v %
- 7 4. koncové seskupení slov jednoslabičných v %

Diagram J-II.C

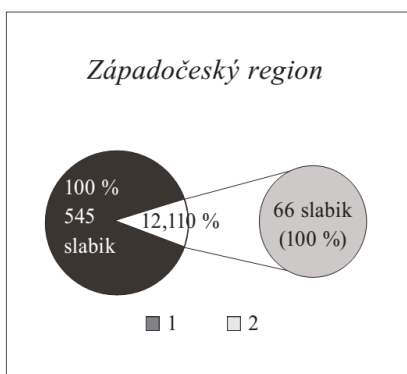

- 1 slova s přízvukem na penultimě v %
- 2 slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt v %
- 3 dvouslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem v %
- 4 koncové seskupení slov jednoslabičných v %

Tabulka II.-Z

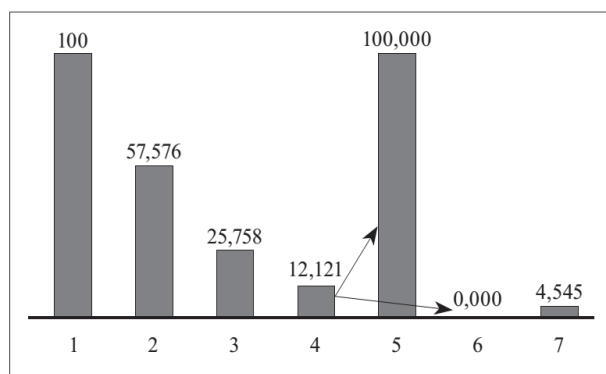
Obec	REGION	kód	Celkový počet slabik ve výpovědi		Počet slabik se zvláštním přízvukem		1. slova s přízvukem na penultimě		2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předešlý takt		3. dvouslabičná slova sousedící s nepřívzvučným jednoslabičným slovem (čili s předklonkou nebo příklonkou)						4. koncové seskupení slov jednoslabičných	
			počet	% _{ZS}	počet	% _{VS1}	Počet	% _{VS2}	počet	% _{VS1}	počet	% _{VS3}	počet	% _{VS3a}	počet	% _{VS3b}	počet	% _{VS4}
Západočeský region	ZČR		66	12,110	38	57,576	17	25,758	8	12,121	8	100,000	0	0,000	3	4,545		
Nečtiny u Maňatína	ZN/1		17	12,500	8	47,059	7	41,176	2	11,765	2	100,000	0	0,000	0	0,000		
Kšice u Stříbra	ZKs/2		8	10,000	5	62,500	2	25,000	1	12,500	1	100,000	0	0,000	0	0,000		
Újezd nade Mží	ZU/3		8	13,333	4	50,000	3	37,500	0	0,000	0	0,000	0	0,000	1	12,500		
Červené Poříčí	ZC/4		9	10,588	6	66,667	2	22,222	0	0,000	0	0,000	0	0,000	1	11,111		
Ledce u Horní Břizy	ZLe/5		9	12,857	8	88,889	1	11,111	0	0,000	0	0,000	0	0,000	0	0,000		
Tatíná u Žilova	ZT/6		8	13,333	5	62,500	1	12,500	1	12,500	1	100,000	0	0,000	1	12,500		
Hradištská Lhotka u Blovic	ZH/7		7	12,963	2	28,571	1	14,286	4	57,143	4	100,000	0	0,000	0	0,000		

Diagram Z-II.A

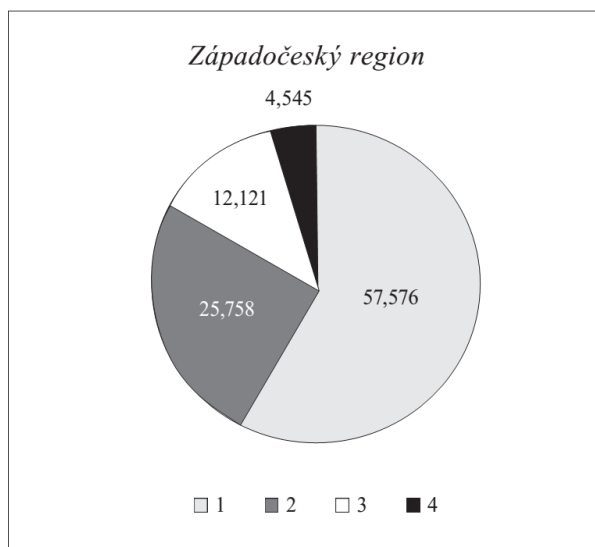
- 1 Celkový počet slabik ve výpovědi v %
- 2 Počet slabik se zvláštním přízvukem v % (pro sloupcový graf hodnota 100 %)

Diagram Z-II.B

- 1 Počet slabik se zvláštním přízvukem v %
- 2 1. slova s přízvukem na penultimě v %
- 3 2. slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt v %
- 4 3. dvojslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem v %
- 5 3. a) s předklonkou v %
- 6 3. b) s příklonkou v %
- 7 4. koncové seskupení slov jednoslabičných v %

Diagram Z-II.C

- 1 slova s přízvukem na penultimě v %
- 2 slova s přízvukem na počátku dvojslabičného slova navazujícího na předchozí takt v %
- 3 dvojslabičná slova sousedící s nepřízvučným jednoslabičným slovem v %
- 4 koncové seskupení slov jednoslabičných v %

Resumé

1. The Linguistic evidences of prehistoric Danubian migration of Slavic ethnic group to the Czech South
2. Лингвистические свидетельства доисторической придунайской миграции славянского этноса на чешский юг

1. The Linguistic evidences of prehistoric Danubian migration of Slavic ethnic group to the Czech South

The second migration wave of the Slavonic colonization took place in the 7th century (or still in the 8th century) AD. The original inhabitants settling in the area of the Styr River and the Bug River, the Volhynia Region north of the Carpathian Mountains, among the upper reaches of the Vistula, the Western Bug and the Dniester rivers (perhaps so called *the Doudleb tribe*) started to move away from their original settlements in the 6th century already (maybe even one century earlier), but not later than at the turn of the 6th and 7th centuries, along the Carpathian Mountains and the Tisa River towards the south. This colonization wave headed for the west after that (into Pannonia and the Danube Region). There is no doubt about the pressure from the Avars. However, one Slavonic group spread into the surroundings of its original settlements only while other groups spread to the north, south and east (probably). One branch of non-homogenous dialectal group came to Bohemia from the south-east, and it settled uninhabited south-western and eastern regions (being probably so called *burial mound culture* in the Danube Region and in Southern Bohemia, later within the frame of the expansion of the *Western Linear Pottery*). Two presupposed phases of the colonization of the Danube Region (in the 1st half of the 7th century when the Samo's Tribal Union is mentioned, and in the 2nd half of the 7th century – the ancient fortified settlements, pre-Great Moravian period are mentioned) can also be connected with the colonization wave in the 8th century. We can see “the growing number of archeological sites” in Southern Bohemia and in the area of today's Austria, located north of the Danube, and the growing population density. Thus the theory of the Slavonic arrival from Central Bohemia to the south (the theory of the inner development of the original population) does not correspond with the development; the colonists went on to higher and less fertile areas. Not later than by the half of the 8th century the “Czech” and Danube Slavs became hegemony in the area of Southern Bohemia (they were so later as well; see the defeat of the Franks in 849).

“*Gens Boemanorum*” arrived in Bohemia first from the north but in the 7th century AD new tribes could have originated in other areas. The Slavonic culture was certainly transmitted into many ethnics in the Danube Region and today's Bohemia. However, in the first two decades of the 6th century a non-Slavonic tribe originates – the *Baiuwars/Bajuwars* (the Bavarians; there is also a connection with the “Chod” settlement). The Slavonic archaeological findings dating back to the 6th century are in South Bohemia substantiated very rarely (a significant decrease of the settlement process happened then), nevertheless, in today's Austria “north” of the Danube such findings are more obvious, dating back to the half of the 6th century, approximately (before the Avars' arrival). In the 7th century the Slavonic archaeological findings are located in Western Bohemia as well. The “*Central Bohemian*” influence is highly improbable in the 7th and 8th centuries (and more significantly before the 10th century) in these areas. The findings dating back to the later time periods are substantiated in the Danube Region (from the ancient fortified settlement ages in the 7th and 8th centuries); including the proof from the Avar-Slavonic cultures in common. There could have been a development to the Early Middle Ages state in the centre of the Czech Basin in the 8th and 9th centuries, but only within the frame of the affiliation to the “castle” centre. Other settlements could have developed independently without relating to the northern settlement (as proved in “the formation of the first Slavonic state” in Pannonia and Carinthia

and the southern settlement off today's Czech border). The differences among the very first Slavonic dialects disappeared after the political integration connected with establishing the Přemyslid state.

Thus **toponyms** cannot be omitted (including the meaning of Šmilauer's *Little Types Method*). The **onymic reconstruction** can be connected with the names of former fortified settlements after the 10th century, though. Despite this the names of the Slavonic origin were territorially concentrated in the Danube Region and in South Bohemia (and in West Bohemia, respectively) in the Early Middle Ages. So called "restricted areas" originated in the following areas: between the *Danube* and the *Dyje Rivers* and in the *Nové Hradý Region* in the river basin of the *Lužnice River* (*Laisnitz* in German), *Braunaubach Stream* (*Schrems* in German), south off the *Dyje River* in Austria between *Thumeritzbach Stream* and the *Little Taff River* (in the *Taff river basin*, too, north off the *Kamp River*, and its river basin on towards the *Krems River*) and north to the Czech border. Nevertheless, the interpretation is not unambiguous in all of these toponyms (e. g. the name of *Zwettl Monastery* and so on). The evidence of the **original Proto-Slavonic lexemes** can be found in some ancient onyms (after the *onymic analysis and reconstruction* as well) in South Bohemia (**lobъzъ*, **kъneja*, **o/b/sojnъ*, **oty/gen. sg. -ve*, **vragъ*, **grabrъ/*grabina*), in Eastern areas (on the border of South Bohemia and the Bohemian-Moravian Highlands) moving close to the south (**čert/-ežъ*, **deb/e/lъ*, **desnъ/*desъnъ*, **sopotъ*, **/tune*).

Slavonic migration can be studied by **ethnonyms**, especially those derived from the *Du(d)lěb-/*Dudlěbi* (now *Doudlebi*, *Doudleby*) and **Volyn- /Volyn/Wolyň (Volyně)*. The origin of the name *Vitorazsko* is also traced in our work.

The origin of the name **Dudlěb** can be deduced (according to the view of most linguists) from: a) the West German apelativa **theudo* (germ. **peuða-*; nation, tribe, territory) and older germ. **laibaz* (got. **laifs*; inherited territory, land)

or

b) from the compound Slavonic basis **duda* (fife, flute, whistle) or **dud-* (hoopoe) and lost Slavonic base **liab-* (from a hypothetical **lěbъ*, from the original **laib-*; „thin“); thus: „thin man, thin as a pipe, flute, whistle“ or „as hoopoe“.

We refused the theory of a common Slavonic appellative *dulěbi*, *dulěpi* because some of the original settlers moved to Ukraine in the 14th century.

The origins of **Dudlěbi** can be traced to Nestor and al-Mas'ūdi. Nestor witnesses the old Volhynian settlements of *Doudlebs*, al-Mas'ūdi writes about the tribe *Dúlába* in South Bohemia.

Apart from the Bohemian territory, the traces of the *Doudlebs* can be found at Hungarian-Austrian borderland (Pannonia). Also at the vicinity of the cloister *Kremsmunster* in Austria the traces of the *Doudlebs* can be found, as well as at *Spitall*. Also in the South Slavonic territory the *Doudleb* names can be observed in Slovenia, Kosovo, Croatia and Serbia. East Slavonic names partially reflect the settlement from the 5th–10th centuries as well as the development of the Kiev State (the 11th–14th cent.). Toponyms and hydronyms with the root *Dud-* can be found in Ukraine, Byelorussia and Russia (especially due to the settlements from the Volhynia Region). We do not exclude the settlement through the Polish territory where the similar toponyms can be found.

Concerning the Czech territory, the toponyms are as follows: *Doudleby*, *Doudleby nad Orlicí*, *Doudlebce u Žatce*, *Doudlevce* in Plzeň, *Dublovice* a *Doublovičky* near Sedlčany; the name of *Dudleby* brook etc.

The name of *Volyně* can be deduced from the proper name or from a Proto-Slavic (**welh-/wolh-* "wet ground", see Old Russian *Velyнь*, Polish *Wołyń*). Czech toponyms are: *Volyněka* brook, the original name of a village *Wolaw*, *Wohlau*, *Wolynye*, *Wolyn*, anoikononyms

Na Volyni at Slaný, also *Volyně* near Osušín or *Volyněka* at Svinařov. In Pomerania there is a place called *Wolin*.

As for *Vitoraz* in South Bohemia, we suppose that the region was settled by the colonists from the 2nd wave of Slavonic movement. We discussed the problem of "the Vitoraz myth" and refused the Central Bohemian influence. The probable origin of the toponym can be e.g., the name of the hillfort proprietor *Vitorad*, *Witrah*, *Witrad*, *Wiztrach*, or *Witrъ.

The mutual influence of Slavonic elements can be shown on the toponyms and hydronyms in South Bohemia which have parallels to the South Slavonic or early East Slavonic territories.

The future research should be concentrated on the development of Slavonic settlement from the Danubian Region to West Bohemia together with the broaden area in Austria. Our analysis of hydronyms (175) can be connected not only with the Slavonic settlement but also with the Czech influence. Slavonic origin can be shown at 75 names (42,9 %), Slavonic motivation can also be observed at 2,3 % of hydronyms. The German-Slavonic borderland influenced the names of 32 hydronyms (18,3 %), 9 hydronyms (5,1 %) are questionable in the point of view of the etymological analysis. Some hydronyms can be traced to the original name of a settlement (37 names) or to older hydronyms (12 names).

South Slavonic dialects motivated the names *Sarning*, *Dreiskens-*, *Gosen*, *Jasen*, *Kren-*, *Kronau*, *Kuckuck-*, *Ladings*, *Lester-*, *Lungitz-*, *Pleißing-*, *Ranitz/Reinitz*. There are other proofs of the old dialectal continuum before the northern and southern stream of colonization in the lexical borrowings found in South Bohemia such as *dížka* (a wooden bucket), *lokáč* (a pool of water), *navolit se* (to be fed up with), *křídlo* (knees), *sosna* (a pine), *lechníček/lichníček* (a little finger), *peruta/peruto/peroutka* (a brush), *náčinek/náčínek* (the first slice of a loaf of bread), *dvíčky* (twins), *krchna*, *krchnička* (a left arm/hand), *sád* (a milestone in the field) .

The Slavonic suffix *-ic* can be found in 28 hydronyms even in the Austrian territory. South Bohemian variants *kachna* x *kačena/kačna* (duck), *studeň/toudeň* (a well) and some other suffixes, like *-i* (*bírčí* /birches/, *křivánčí* /larches/, *lišťi/lišťi* /hazel trees/, *roupí* /alder sprays/, *doubí* /oak trees/, *boučí* /beech trees/, *lipí* /lime trees/), *-uto* (*peruto* /a brush), *-íko* (*masíko* /delicious meat), *-atý* (*cestatý*, *klečkatý*, *kolenatý*, *krajkatý*, *květnatý* /knitting patterns) etc.

The South Bohemian dialects are typical of the form *som* (I am) or the unified forms of pronouns like *o ňom* (about him), *o našom* (about ours), *o čom* (about what). Historical phonology reveals the correlation between South Bohemian and North Slovenian dialects. The old forms are also those of imperative (*proš* /please/, *noš* /carry/, *neporaž* /do not knock down/), dissimilations (*přej zimu* /in winter/, *babijce* /for Grandma/, *kojce* /for a cat/, *helejte* /come and see/), or rotacism (*svarba* /wedding/, *hervábí* /silk/), simplification of final *-ovi* (*Dvořákoj* /to Dvořák/, *bratroj* to the brother/, *doktoroj* to the doctor/, *jalojce/jalouce* /a heifer/, *lajc/lajce/lejce* /bank or bench) or the existence of bilabial *w* (*stau* /state/, *láuka* /pedestrian bridge/, *křiuda* /grievance/). The parallels with the South and East Slavonic dialects can be seen in the interchange of *w* and *l* (*slobodník*, *sloboda*, *slobodnej* /not married or free) or the rests of *r* before *e*, *i* (*parez* /a tree stump/, *drevník* /a woodshed/, *horejší* /upper/, *žberík* /little bucket/, *čurík* /a kind of pig/). Progressive assimilation is also typical for the South Bohemian dialects: (*přes choru* /over the mountain/, *k chorám* /to the mountains/. *pjet chod'in* /five o'clock/, *kousek chovjeziho* /a piece of beef/, *smrtholka* /the Grim Reaper/, *třúj* /yours/, *tfaroch* /curd/, *mrtfej* /dead/, *potfora* /a bitch/, *křjet* /a bloom/, *kfočna* /a brood hen/, *kfoš'e* /a broom/).

Prosodic features are different between the southern and western parts of Bohemia.

A typical phenomenon is the difference in quantity in the former acute stems: *pína* /foam/,

slína /saliva/, *hnida* /a nit/, *plíva* /chaff/, *plouch* /a plough/). The paroxytonic stress was observed in the southern and western parts of Bohemia. We suppose that it is a melodic feature. We analysed 16 texts coming from 14 villages and the paroxytonic intonation was observed in 16,3 % of all syllables in South Bohemia and in 12,1% of all syllables in West Bohemia. In the Doudleby Region the paroxytonic intonation can be observed in more than 80 % of all tokens, in West Bohemian villages north off Pilsen in more than 90 % tokens. It might be supposed that the prosodic features are remnants of the former Slavonic development in the Central Danubian Region since the 7th century A.D. The mutual influence of Slavonic and Bavarian dialects in the Early Middle Ages has not been proved so far.

Přeložil *Richard Říha*

2. Лингвистические свидетельства доисторической придунайской миграции славянского этноса на чешский юг

Вторая миграционная волна славянской колонизации проходила, по всей видимости, еще в седьмом (м.б. восьмом) столетии до нашей эры. Первоначальные жители областей вокруг Штайраи Буга, волинского региона, находящегося к северу от Карпат, между руслами горных рек Вислы, Западного Буга и Днестра (м.б. так называемые *Додлебы*) начали покидать места проживания уже в шестом столетии (может быть, и на одно столетие раньше, но не позднее, чем на переломе 6–7-го столетий), двигаясь вдоль Карпат и вдоль реки Тисы на юг.

Данная волна колонизации направилась на запад, в области Панония (Panonie) и нижнего Дуная. Нет никаких сомнений о том, что существовало давление со стороны аварских орд.

Какая-то часть этнической группы распространилась по окрестностям вокруг первоначальных мест проживания, другие же шли на север или на юг (и может быть) и на восток. Одна ветвь негомогенной диалектной общности дошла до юго-восточной Чехии, здесь были обжиты ранее безлюдные юго-восточные и восточные регионы (скорее всего так наз. *могильная культура на территории среднего Дуная* и на юге Чехии, постепенно и в рамках расширения культуры круговой украшенной керамики). К предполагаемым ранее двум фазам слованской колонизации средне-дунайской территории (в I-ой половине 7-го столетия, где говорится о племенном союзе Сама, а во второй половине 7-го столетия (во время старых городищ, перед Великой Моравией) можно, по всей видимости, присоединить и колонизационную волну восьмого столетия. Мы следим за „увеличением плотности археологических объектов“ на юге Чехии и на территории современной Австрии, в областях к северу от Дуная, а также за уплотнением густоты мест проживания. Теория о пути движения славян из центра Чехии на юг (то есть о „внутреннем развитии более ранних поселений“) в этом случае не соответствует развитию; колонисты продвигались в более высокие и менее урожайные места. До первой половины восьмого столетия «чешские» и среднедунайские славяне стали в этой области гегемонами (они были ими и в позднее время, вспомните, например, поражение франков в 849-ом году).

„*Gens Voemnorum*“ занял Чехию ранее, „северным путем“, а в седьмом столетии нашего столетия *новые племена* могли возникать в других местах. Некоторые этнические группы поселились в среднедунайских и южночешских областях. В первые два десятилетия шестого века нашего столетия возникает и племя неславянское

под названием *Baiuvari/Bajuwari* (Баворы, напрашивается и ассоциация с «ходским» поселением).

На юге Чехии археологические находки славянского происхождения, датируемые шестым столетием (когда дошло к выразительному понижению количеству поселений) встречаются очень редко, но на территории современной Австрии, к северу от Дуная, уже в середине шестого столетия чаще (перед тем, как сюда пришли Авары). Местонахождение находок, датируемых 7-ым столетием, распространяется и на западочешскую область. В 7-ом и 8-ом столетии (и, более выразительно, перед 10-ым столетием) *центрально-чешское* влияние можно считать неправдоподобным. Что касается среднедунайской области, то там имеются находки, датируемые более поздним периодом (поздний период городищ, 7-ое и 8-ое ст.); включая документы общей аварско-славянской культуры.

В течение 8–9-ых столетий на территории центрально-чешской низменности, предположительно, развитие могло идти по направлению к средневековому государству; но только по отношению к определенному «граду», городскому центру. Остальные общества в то время могли развиваться довольно независимо от северного поселения (как это доказывается и некоторыми признаками „движения к зарождающемуся славянскому государству“ в Панонии, в Корутанах и на юг от современной чешской границы, это похоже на современную ситуацию в Моравии). Поэтому и отличие существовавших в то время славянских диалектов сравнялось только под влиянием политической интеграции возникающего пржемысловского государства.

Нельзя не упомянуть *топонимы* (и значение метода Шмилауэра «*метода малых типов*»). *Онимическая реконструкция* соотносится с уже только с тем, как получали наименования бывшие городища после 10-го столетия. Несмотря на это, наименования славянского происхождения, датируемые периодом раннего средневековья, в области среднего Дуная и юга (иногда и запада) Чехии концентрировались территориально.

Возникали какие-то „ограниченные территории: между Дунаем, Подыйской и Новоградской областью в поводьях реки *Laisnitz/Лужнице*, ручья *Braunaubach (Schrems или Шкремелице)* и реки Дыя (*Thaya*), на юг от австрийской реки Дыя между селениями *Thumeritzbachi Малая Таффа* (тоже в поводьях *Таффы*, к северу от *Кампа* и в его поводьях до реки Кремс), на север к чешской границе. Но все же объяснение не всегда однозначно (например, в случае наименования монастыря *Zwettl* и т.д.).

Стопы *оригинальных праславянских лексем* можно найти в некоторых старых онимах (после проведения *онимического анализа и реконструкции*), как на юге Чехии (**lobъzъ, *kъneja, *o/b/sojnъ, *qty/ gen. sg. -ve, *vragъ, *grabrъ/*grabina*), так и на прилегающей восточной территории (на границе чешского юга и Верховины) с перемещением на юг (**čert/-ežъ, *deb/e/ъ, *desnъ/ *desъnъ, *sopotъ, */tune*).

Источником сведений о славянской миграции может стать исследование *этнонимов*; прежде всего основ **Du(d)lěb-/*Dudlěbi* (Доудлебы, сейчас Доудлебы) и **Volyn-/Volyn/Wolyň (Volyně, Волынь)*. Отдельно от этого мы следим за историей наименования Виторазско (*Vitorazsko*).

Происхождение наименования Доудлеб происходит (по мнению большинства лингвистов):

- а) из западно-германского апелатива **theudo* (**peuda-*; народ, племя, территория) и более старого герм. **laibaz* (гот. **laifs*; унаследованная территория) или
- б) от соединения славянской основы **duda* (дуда, дудка, дудочка, свисток) или **dud-* (удод-) и утраченной славянской базы **liab-* (от гипотетического **lěbъ*; от исходного **laib-*; „тонкий, худой“), таким образом: „человек тонкий, худой как дудка, дудочка, свисток или „как удод“).

В связи с переселением в 14-ом столетии части этнической группы из той области, где сейчас относится украинская Волынь, в Россию и с возникновением нового (первоначально этнического) апелатива типа *dulěbi*, *dulěpi*, мы все же отказались от теории о существовании первоначального славянского апелатива (об обозначении каких-либо жителей определенного места).

Письменным свидетельством относительно наименования **Dudlěby/Dúdlěby/Dulěby** (*Doudleby*) считается *Русская летопись Нестора* (Повести временных лет) и свидетельство аль-Масуди. Первый источник ссылается на старые („волынские“) поселения Доудлебов, другой определяет местонахождение южночешского племени *Dúlába* (*Dúlána*). Далее можно определить, когда эта ранняя славянская этническая группа оставила следы в Чехии и когда — вне территории Чехии.

За пределами современной чешской территории можно найти доказательства наименования на венгерско-австрийской территории, в так называемой Панонии (между Балатоном, рекой Мура и Драва в Штирии) к 853-ему году.

В Австрии мы нашли следы наименования прежде всего в области монастыря *Kremsmunster* (тоже благодаря ссылкам на славянское княжество) и у *Spitall* (*Du(d)lieb* назывался „край в западной Корутании).

На территории современной южнославянской территории можно привести наименования в Словении, на территории Косова, в Хорватии, в сербской части Боснии и прямо в Сербии. Восточнославянские документы упоминают как исторические данные по распространению поселений в период V-X-ых столетий, так и последующее развитие в рамках киевского и русского государства 11-14-ых столетий, так и их состояние в наше время. Топонимы и гидронимы такого типа регулярно повторяются на территории современной Украины, в Белоруссии и в России (куда они были занесены, главным образом, в 14-ом столетии с территории бывшей Волины, не исключена более поздняя колонизация, хотя тут нет никаких доказательств). До определенной степени можно также брать во внимание движение Доудлебов „по северному пути“. Свидетельством этого является сохранение подобных топонимов на территории современной Польши.

Этнонимы можно найти в повестях (о князе Луке на Украине, о Кумаре и Гуде в Белоруссии). Но все же в славянской среде существуют многочисленные антропонимы, основой которых является *Dulib-/Duleb-* (в России, в Польше и других).

На нашей территории нельзя пропустить южночешские *Doudleby* (Доудлебы), *Doudleby nad Orlicí* (Доудлебы-над-Орлицей), *Doudlebce* и *Žatce* (Доудлебы-у-Жатца), *Doudlevce* (Доудлевы) в рамках Пльзни, Дубловицы (*Dublovice*) и *Doublovičky* (Доубловички) в районе города Седлчаны (*Sedlčany*); историческое название ручья *Dudleby* (Дудлебы) и т. д...

Что касается наименования *Volyně* (Волыне) и *Volýňanŭ* (Волыняне), нельзя исключить их происхождение из личного имени (или же — под влиянием слов „вол,

волы“). Тем не менее различные виды онама в славянской среде (этимолог. Русский *Velyny*; более современный *Volyn* или польский *Wołyń*) показывает больше на праславянский апелатив „*wolyń/volyn*“ (**welh-/wolh-*; „влажная земля“).

Волыняне, видимо, оставили следы не только на ранее заселенной территории (которая сейчас находится в Украине, а также частично в Белоруссии и в Польше).

Топонимом обозначаются многочисленные людские поселения в Чехии. О происхождении города под этим названием в Южной Чехии (что касается названия реки Волынка, то тут ведется дискуссия); подобно называлась и деревня у Присечницы (*Wolaw, Wohlau, Wolynye, Wolyn...* но все же *Wolow*, это действительно могло бы указывать на другой источник происхождения наименования), в области Сланска имеется аноиконим (аноіконумум) На Воляни, Воляне (*Na Volyni, Volyně*), под Осушином, Волынка за деревней Свиаров. В области Поморанско (Польша) имеется Волянь (*Wolin*; на острове в Штетинском заливе).

В связи с славянскими этнонимами встает также проблема происхождения названия «Виторазско» (*Vitorazsko*); территории, которая находится на юге Чехии (и исторически — тоже на севере Австрии). Мы предполагаем, что и эта территория была обжита потомками колонистов, пришедших сюда во второй половине славянской колонизации.

Мы попытались так же объяснить происхождение так называемого виторазского мифа (*vitorazský mýtus*) в историческом контексте. И мы не согласны с тем, что этот регион отнесен к северо-западной Чехии. Мы считаем, что заслуживает доверия теория „южночешского“ Виторазска“, где в начале нельзя предполагать наличие более выразительных вмешательств со стороны центрально-чешского центра; а то без учета различных возможностей толкования наименования: данные славянских и немецких (по другим источникам— первоначально кельтского или подвергшегося влиянию латинского языка) по обозначению реки, протекающей через край (по излучинам, течению и т. д.; тут можно принять во внимание реку Лужнице, или *Weitrachpach*), в соответствии с именем первоначального владельца местного городища (Витоград, *Vitorad, Witrach, Witrach, Wiztrach*, или *Witrъ) и т. д. (но мы не склоняемся к романтическим представлениям о „виторазском“ происхождении рода южночешских Витковцев).

Вкрапливание славянских элементов в язык можно доказать не только при использовании первоначальных наименований южночешских селений (в противоположность к интеграционному влиянию западно-славянских, в данном случае — чешских диалектов; содержащихся, например, в некоторых лексических документах) или — при использовании гидронимов, которые находятся на австрийской территории на север от Дуная; а также при использовании гидронимов, которые уже ближе к южно-славянской языковой среде (и с учетом развития так называемой карантанско-котлашской культуры), а также среде ранней восточно-славянской (а на северной краю территории, возможно, и к более старой лужицкой культуре).

Только будущие исследования покажут, станет ли возможным расширить наше описание развития славянского поселения в области среднего Дуная и на юге, а также и на западе Чехии. Не только изучение исторических источников, но также и анализ других гидронимов (а по возможности и других лексических единиц), соединенных с систематическим описанием фонетических, словообразовательных и интонационных изменений, в прошлом и в настоящее время, в обычном разговорном языке носителей

языка на чешской, австрийской и баварской стороне, может объяснить целый ряд поставленных здесь вопросов.

Анализ отслеживаемых нами гидронимов подтверждает образование славянских наименований от названий природных явлений и от имен личных (скорее всего, имен славянских высокопоставленных лиц). Ряд наименований может соотноситься со временем, следующим по колонизации в рамках „Второй волны славянского переселения“. Деривация от личных имен иногда подтверждается прямо, иногда — мы рассматриваем ее только в качестве одного из вариантов, обращая внимание только на более поздние гидронимы.

Но все же те 175 гидронимов, которые мы изучаем (и следующие 100 вариантных наименований; например, в рамках чередования гласных), не всегда прямо связаны со славянским заселением. Некоторые гидронимы потом относятся только скорее к чешской языковой среде (источник все же находится на австрийской территории, или же — там находятся источники притоков). Ряд наименований распространялся в чешской среде, другой же отсюда исходил (в нашем случае 20 случаев, то есть 11,4 %). Более поздним временем датируются 6 гидронимов (3,4 %). В немецкой среде потом продолжали сохраняться первоначальные названия, параллельные или заимствованные из славянского диалекта (после 10-го столетия и с чешского языка, или — промежуточных западно-славянских и средне-дунайских, более поздних южно-славянских диалектов; сравните, например, основы *Reitling-* и *Rabisch-*).

Мы доказали **раннее славянское происхождение** 75 случаев (42,9 %); у следующих 2,3 % мы обратили внимание на проблематичность **оценки происхождения наименования**. Для того же количества гидронимов (опять 2,3 %) мы можем привести более выразительную **славянскую мотивацию**. С точки зрения происхождения, адаптации, взаимовлияния или функции языка-посредника (и т. д.) также все же выглядят неоднозначно следующих 32 гидронима (18,3 %), образовавшиеся непосредственно в немецко (баварско) – славянском пограничье (иногда и в связи с поздним, или же более общим индоевропейским наименованием). Роль славянского диалекта в качестве языка-посредника не исключена, и в случае следующих 9 гидронимов (5,1 %); толкование здесь не всегда заслуживает доверия. Иногда здесь может быть представлена калька (6 случаев, то есть 3,4 %). В некоторых случаях современное **наименование непрозрачно** (недостаточно ясно). Это касается 14 гидронимов (или их основ, то есть 8 %).

К некоторым гидронимам уже сейчас мы можем найти только ссылки в литературе, в источниках, в высказываниях носителей языка. Другие наименования, наоборот, можно объяснить::

- на основании названия соответствующего места (осады, населенного пункта: 37 наименования, 21,2 гидронима)
- источники ссылаются на поздний гидроним (сейчас используется наименование: 12 основных наименований, 6,9 %).

То, что **мотивация наименования связана с южнославянским диалектом**, мы видим в случае основы *Sarning*. О наличии подобного влияния мы думаем и в других случаях (*Dreiskn-*, *Gosen*, *Jasen*, *Kren-*, *Kronau*, *Kuckuck-*, *Ladings*, *Lester-*, *Lungitz*, *Pleißing-*, *Ranitz/Reinitz*).

В качестве других (секундарных) документов старой связи диалектов между северной ветвью, позже ассимилированной преимущественно западно-славянским потоком

колонизации (их стопы мы могли бы найти между специфическими диалектами на чешском юге, (или западе), и южной ветвью (их следы можно подтвердить прежде всего в северных словенских диалектах) могут послужить некоторые **лексические заимствования**. В разговорной речи южночешского региона мы находим лексемы наречий: *dížka, lokáč, navolit se, křídlo* (в значении человеческий „колени“; *vzít /dítě/ na křídlo*), например, также: *sosna, lechniček/ lichniček*. К старым основам относится так же *peruta/peruto/peroutka* (но все же в значении «метла»), *náčinek/náčínek, dvíčky, krchna, krchnička, sád* (и т.д.). К **лексическим следам старой колонизации** можно отнести название вступительной части дома (*dům/domeček*), или — расширение распространения „блатского“ апелатива *aděla* (уборка урожая).

Некоторые черты „южночешского“ **словообразования** могут отсылать нас к языку времен, когда не существовала письменность. Интересно следить за расширением первоначально славянского суффикса ***-ic** на австрийской территории, мы показываем это на примере 28 гидронимов (то есть, на 16 % всего комплекса отслеживаемых наименований). Это соотносится с другими изменениями основных слов и суффиксов (например, в отношении к происхождению и расширению суффикса *-ing* в баварско-австрийском приграничье). На чешском юге, прежде всего в районе Доудлеб, можно найти перемешивание форм (*kachna* x *kačena/kačna*, или - *kačnička*; сейчас эта форма сохраняется прежде всего в районе Доудлеб); *studeň /toudeň* (географическое название *Todeň*; старинное личное имя *Toden*). Здесь выразительно представлены существительные среднего рода с концевым суффиксом *-í*; связанные прежде всего с растительностью (*birčí, křivánčí, liští/lišti, roupi, doubí, boučí, lipí*); и вторично — с местными именами (*Lipí, Habří*) или географическими названиями (*Doubí/V Doubí, Do Doubí, Podlipí/Pod Lipí*). Специфичны и наименования *nádomí, nálučí, předevisí*; а так же апелативы, где можно было использовать конкуренцию суффиксов *-í/-o* (*zdoloví/zdolovo, zhoroví/zhorovo*). Очень стары суффиксы *-uto* (*peruto*), *-íko* (*masíko*), часто *-isko*, иногда тоже *iště* (*hlavatiště, zelniště, ovesniště*). Адъективный суффикс *-atý* (то есть с *-t-*: *cestatý, klečkatý, kolenatý, krajkatý, květnatý*) проявляется также во второй и третьей степени (*-atější*), когда усиливается значение (*menšatější/menčatější, nejhezčatější, nejlepší*), а также при сравнении с *-t-* или как вариант с *-ch-* (то есть, *-etnější, -echnější: menčetnější, menčechnější*). Видимо, более поздний суффикс *-ejš-* усиливает значение наречия (*pěknější, teplejší*). Девербативные наречия могут соединяться с возникшим ранее суффиксом *-mo* (*hejčmo, obálmo*).

Морфология чешского юга отличается морфологизированной формой глагола *som* (часто это слово находится в начале высказывания в ударной позиции: *som sívzala bratrance*) в области Доудлеб, Стах или Стража; а также выравнивание местоименного склонения (*o ňom, o našom, o čom*) или изменением в дат.п. местоимений (*tebě, sebě*; прежде всего в области Доудлеб).

Изменения **фонетико-морфологические**, по существу, относятся прежде всего к периоду расцвета ренессанса (датируется 13-15-ым столетием). Тем не менее в этом случае мы находим старые языковые соотношения чешского юга, востока и запада, и корреляции развития южно-чешских и северо-словинских диалектов (консонантные и сонорные). Это же касается результатов преобразований палатальных губно-губных в области Доудлеб, (остатки на Волини), в области Емнице и Дачице (но и на западе Чехии, у Плас и Манетина, с проявлением и на востоке). Более консервативное развитие (видимо, документ первоначального мягкого *š*) мы видим в случае южночешского императива а (*proš, noš, neporaž!*) и причастия (*prošen, nošen*; подобно

тому у слов производных). С точки зрения развития интересны также и диссимиляционные процессы: диссимиляция свистящих и зубных (*přej zimu, babijce, kojce, helejte*), замена *d-r* (*d'erek, storola*; первоначально - широко на чешском юго-западе и юго-востоке), подобно этому *-db-/-dv-* (*svarba, hervábí*) и *-dl-* (*kadlec – karlec*), а также более ранние изменения группы *-dn-* в области Доддлеб (*Besenňice – Beseňice*); сравните развитие на чешском (северо) востоке. К старому билабиальному *w* относятся изменения в группе звуков *-ovi-* (*Horažďojce/ Horažďouce* ; первоначально на юге Чехии и позже — на северо-востоке: *Dvořákoj, bratroj, doktoroj*), в группе *-avi-* (*jalojce/jalouce, lajc/lajce/lejce*; с юга Чехии к окрестностям Горшов-Тын и Ходова, так же в направлении на восток). Исторически билабиальное произношение *w* сохранялось скорее на границе юго-запада и северо-востока, но сейчас только на северо-востоке (*stau, láuka, křiuda*, а также *kwočna*).

Отдельные изменения потом напоминают ситуацию славянских диалектов южных и восточных, например, лексикализованная замена первоначального *w* и более позднего *l* (местами и на чешском юге : *slobodník, sloboda, slobodnej* apod.), остатки старого *r* перед *e, i* (*parez, drevník*; производные: *horejší, žberík, čurík*; позже в результате «загрязнения»: *prahoušel*).

На взаимосвязь с южнославянскими диалектами указывает неупрошенная группа *-dl-* у ранне-средневековых „доддлебских“ наименований в Штирии.

Скорее все же позже (в связи с расширением звонкого *ch* до 13-го столетия и губно-зубного *v* в 14-ом столетии) на востоке Южной Чехии (но не только в области Доддлеб) на чешском востоке проявилась прогрессивная ассимиляция звонкости у консонантных групп (*přes choru, k chorám. pjet chod'in, kousek chovjezího, smrtholka; tfúj, tfaroch, mrtfej, potfora, kfjet, kfočna, kfošte, vzácněji chfíle*). Состояние протетического развития в Доддлебах архаично.

Интонация южных и западных областей наречий юго-запада существенно отличается. В этой связи необходимо следить за количественными изменениями южно-чешских и западно-чешских областей (например, *pína, slína, hňída, plíva, plouch*).

Мы провели оценку 16 высказываний носителей языка из 14 южно-чешских и западно-чешских населенных пунктов (на юге - 9 человек из 7 сел, на западе - 7 человек из 7 сел). Когда мы тут говорим об «ударении», то не имеем в виду динамические преобразования. Мы отслеживаем изменения на последнем и предпоследнем слоге, двухсложные слова.

На юге можно подтвердить специфическое ударение в 16,3 % слогов, на западе — в 12,1% слогов. Однозначно превалирует ударение на предпоследнем слоге. Так же выразительно представлено ударение в слоге, связанному с предыдущим и ударение в начале двухсложного слова.

В области Доддлеб парокситоническое ударение представлено в более чем 80% случаев, на западе Чехии — почти 90%, в областях, находящихся к северу от города Пльзень.

Можно предположить, что современные просодические отношения южночешских (а так же и западно-чешских) диалектов отражают очень серьезные изменения в развитии славянских диалектов (принимая во внимание корутанского словинского языка), происходящие в районе среднего Дуная. Начало этих процессов можно датировать периодом раннего средневековья (и прежде всего от 7-го столетия н.э.).

Přeložila Irina Mečířová